Osmolaisten maa 5/10

Pimentolan tietohuiset
Tietämisen taidon esittäminen

ISBN 978-952-65151-4-4 (pdf)
Kansikuva Samuli Råman,
muokattu tekijän luvalla

Taitto ja teksti
© Marita Råman

Espoo Huhtikuu 2025

Studio
Meemimiksaus

OSMOLAISTEN MAA 5/10

Myyttitopos

PIMENTOLA

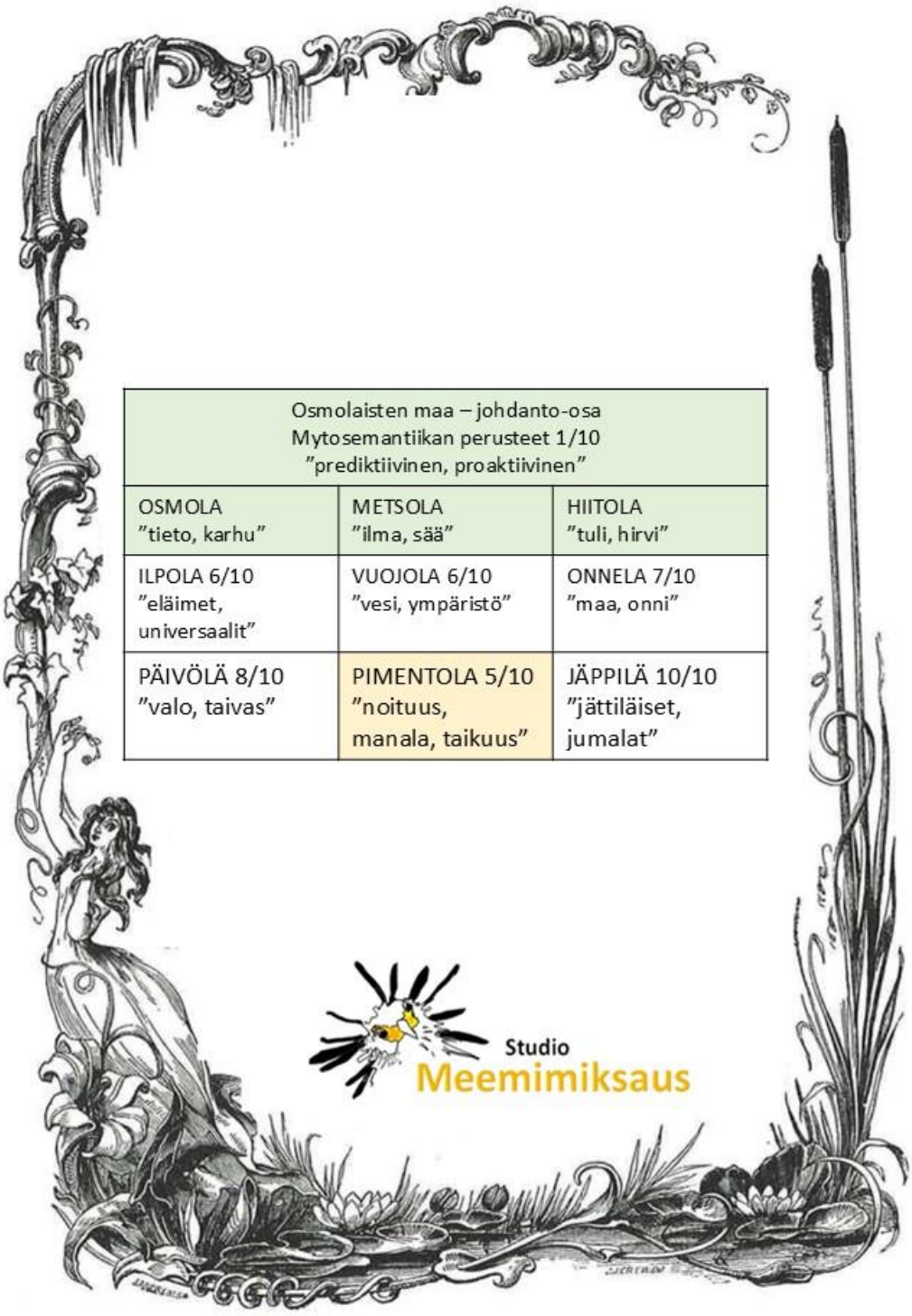

Osmolaisten maa – johdanto-osa Mytosemantiikan perusteet 1/10 ”prediktiivinen, proaktiivinen”		
OSMOLA ”tieto, karhu”	METSOLA ”ilma, sää”	HIITOLA ”tuli, hirvi”
ILPOLA 6/10 ”eläimet, universaalit”	VUOJOLA 6/10 ”vesi, ympäristö”	ONNELA 7/10 ”maa, onni”
PÄIVÖLÄ 8/10 ”valo, taivas”	PIMENTOLA 5/10 ”noituus, manala, taikuus”	JÄPPILÄ 10/10 ”jättiläiset, jumalat”

Studio
Meemimiksaus

SISÄLTö

Johdanto, 4A Systeemiymmärrys s. 9

1. Kalevalan käsiteavaruus / 3A Kulttuurin alitajunta ja sen uusintaminen s. 15
2. Frekvenssit ja käsittelytapa /
   3C Käsite- ja metodiriippumattomuus, käsitteiden tunnistaminen s. 31
3. Merkitysnavigointi / 2D Omaleimaisuuden puute s. 28
   3.1 Motiiviatraktio s. 42
   3.2 Intressidominanssi s. 43
   3.3 Reisteri / 2B Distribuutiot kulttuurilajeissa **s**. 44
   3.4 Tuplaupotus s. 45
4. Tekstigenetiikka / 3D Tieteen poeettinen funktio, älyllinen intuitio **s. 52**
   4.1 Synnyt / 1E Tendenssi-orientaatiot, merkitysmuotoilu **s. 57**
   4.2 Kaarle Krohnin tekstualisointikritiikki s. 63
   4.3 Mielikuvien kudelma / 3B Luokitteluvaihtelut, merkitysten muodostuminen s. 66
   4.4 Topeliuksen loitsut / 1B Kvalia, ominaisuudet s. 69
5. Rekuperointi s. 77
   5.1 Noeettinen tapa tehdä s. 83
   5.2 Myyttinen uskomustieto siilona s. 85
   5.3 Maanpitävä s. 92
   5.4 Loitsujen maailman generointi s. 92
6. Nimilistaus ja nimeäminen / 4B Kontekstuaalifilosofia s. 109
   6.1 Sanat on kaikki sarvipäitä s. 112
   6.2 Uskomuksellisten sanojen koonti s. 122
   6.3 Pirut ja jumalat s. 129
   6.4 Jumalat ja modaliteetit / 4E Merkin spatiaalisuuden jatkumo s. 141
   6.5 Huudahduksia! Jumalkategoriat / 3E Todellisuuskäsitys ja sen konnotaatiot s. 143
7. Noitausko / 5D Dimensiot s. 150
   7.1 Ampiainen ja matajainen / 2C Merkityksen ongelmat s. 157
   7.2 Loitsusententiat / 1A Selittäminen, tulkinta s. 161
   7.3 Rajarahvaan laulu / 1D Esitys, visualisointi, ”kuvailu” s- 168
8. Sarjakäsittäjän kehikko s. 170
   8.1 Myteemit ja meemit / 2A Binaarisuus ja uudet oppositiot s. 171
   8.2 Permutaatiot ja meemikaava / 4D Muutostekijänä ajatusmaailma
   ja sen suhteuttavat tekijät mm. valtapuhe s. 181
   8.3 Viisiöintisapluuna / 4C Uuden löytäminen s. 199
   8.4 Kalevalan exelöinti s. 204

9. Taikuus ja loihtiminen, kyselyt s. 213
9.1 Viitasaarelaisen tietäjän repertuaari / 5C metatasot, topokset s. 213
9.2 Perinnekeruut ja kyselyt / 2E Käsitekontaminaatio. käsiteredaktiot s. 224
9.3 Loitsulaulu – Pimentolan tietohuiset / 1C Uustulkinta, korjaukset s. 233
9.4 Noitatoimet, lumooja, Lohitar, arpoja / 5E rajat, niiden häilyvyys vs. kieli s. 239
9.5 Poppaluokitus ja noitausko /5B Ilmiöinti s. 241
9.6 Taudit / 5A Mielen struktuurit s. 247

10. Tulkintakysymyksiä s. 257

7.2 Loitsu-sententiat 1A	8.1 Myteemit ja meemit 2A	1. Kalevalan käsiteavaruus 3A	Johdanto 4 A	9.6 Taudit 5A
4.5 Topeliuksen loitsut 1B	3.3 Reisteri 2B	4.3 Mielikuvien kudelma 3B	6. Nimilistaus ja nimeäminen 4B	9.5 Poppaluokitus 5B
9.3 Loitsulaulu – Pimentolan tietohuiset 1C	7. Ampiainen ja matajainen 2C	2. Frekvenssit ja käsitteytapa 3C	8.3 Viisiöinti-sapluuna 4C	9.1 Viitasaarelaisen tietäjän repertuaari 5C
7.3 Rajarahvaan laulu 1D	3. Merkitysnavigointi 2D	4. Tekstigenetiikka 3D	8.2 Permutaatiot ja meemikaava 4D	7. Noitausko 5D
4.1 Synnyt 1E	10.3 Perinnekeruut ja kyselyt 2E	6.5 Huudahduksia! Jumalkategoriat 3E	6.4 Jumalat ja modaliteetit 4E	9.4 Noitatoimet, Lohitar, arpoja 5E
1 LOITSU	**2 PROSESSI**	**3 METODI DOI**	**4 ESIYMMÄRRYS**	**5 NOITA**

Kuvio 1. Kuusamoteesien mukaan järjestetty sisältökatsaus

Sisältö vice versa

LOITSU
1A Selittäminen, tulkinta, 7.2 Loitsusententia
1B Kvalia, ominaisuudet, 4.5 Topeliuksen loitsut
1C Uustulkinta, korjaukset, 9.3 Loitsulaulu – Pimentolan tietohuiset
1D Esitys, visualisointi, ”kuvailu”, 7.3 Rajarahvaan laulu
1E Tendenssi-orientaatiot, merkitysmuotoilu, 4.1 Synnyt

PROSESSI
2A Binaarisuus ja uudet oppositiot, 8.1 Myteemit ja meemit
2B Distribuutiot kulttuurilajeissa, 3.3 Reisteri
2C Merkityksen ongelma, 7.1 Ampiainen ja matajainen
2D Omaleimaisuuden puute, 3. Merkitysnavigointi
2E Käsitekontaminaatio. käsiteredaktiot, 9.2 Taikuuskyselyt

METODI DOI
3A Kulttuurin alitajunta ja sen uusintaminen, 1. Kalevalan käsiteavaruus
3B Luokitteluvaihtelut, merkitysten muodostuminen, 4.4 Mielikuvien kudelma
3C Käsite- ja metodiriippumattomuus, käsitteiden tunnistaminen,
2. Frekvenssit ja käsitteytapa
3D Tieteen poeettinen funktio, älyllinen intuitio, 4. Tekstigenetiikka
3E Todellisuuskäsitys ja sen konnotaatiot, 6.5 Huudahduksia! Jumalkategoriat

ESIYMMÄRRYS
4A Systeemiymmärrys, Johdanto
4B Kontekstuaalifilosofia, 6. Nimilistaus ja nimeäminen
4C Uuden löytäminen, 8.3 Viisiöintisapluuna
4D Muutostekijänä ajatusmaailma ja sen suhteuttavat tekijät mm. valtapuhe
4E Merkin spatiaalisuuden jatkumo, 6.4 Jumalat ja modaliteetit

NOITA
Mielen struktuurit**,**
Ilmiöinti, 5
Rajat, niiden häilyvyys vs. kieli,
Dimensiot, 7. Noitausko
Rajat, niiden häilyvyys vs, kieli, 9.4 Noitatoimet, lumooja, Lohitar, arpoja

SUMMARY s. 271
KUVIOT JA TAULUKOT s. 272
VIITTEET s. 274
KIRJALLISUUS JA LÄHTEET s. 276

LIITTEET
No 1 Kalevalan käsiteavaruus Kuusamo-teeseinä s. 279
No 2 Researchgate/metodit DOI-listaus s. 280
no 3 Kansantietokysely 1930-luku s. 281
no 4 Zacharias Topelius, syntyloitsut s. 289
no 5 Purkutarinat s. 290
no 6 Syntyloitsut, luontomyteemi s. 299
no 7 Uskomussanojen tiedustelu s. 301
No 8 Noitaoikeudenkäyntien aktanttijako s. 304

Johdanto

Systeemiymmärrys ruutu 4A

Systeemiymmärrys koskee lähinnä sarjallisuutta, monimutkaisten merkkiverkkojen keskeltä on joskus vaikeaa hahmottaa se, mikä ei kuulu sarjaan. Tiedonkalastelun saaliin muruset on osattava sijoittaa oikeisiin yhteyksiinsä.

Mytosemantiikan perusväline, sanalistat, osoittavat kiteytyksen muodostuvan viidentoista tai seitsemäntoista osatekijän ryhmiksi. Kolmas luokittelulaji on viisiöintisapluuna eli 25 ruudun ruudukko. Ahto ja siihen liittyvät termit ovat ajan myötä kadonneet käytöstä.

Kun Kalevalan 70 yleisintä myyttisanaa verrataan neljän mytologin sanastoihin, yhteisiä aiheita jää vain kolme: Hiisi, Tapio ja Väinämöinen. Hiisi ja Tapio liitetään metsänhaltijoihin, ja taikariitit osoittavat heidät vahvoiksi olennoiksi. Tapio mainitaan myös Siikalan ja Pulkkisen myyttisanastossa, joka sisältää Hongottaren, Kullervon ja Ilmarisen.

Suomalaisesta mytologiasta ei ole yhtenäistä näkemystä tutkijoiden erimielisyyksien vuoksi. Imatra ja Ahtolainen ovat pudonneet mielenkiinnon kohteista. Kuusamon teeseissä Tapio on tendenssiorientaation merkitysmuotoilussa ruudussa 5 E. Metsolan ja Tapiolan merkitys on synonyyminen, koska kansanrunot rinnastavat ne metsän valtakuntina.

Hiisi edustaa metsäluontoa uhrilehtona. Metsä eläinten elinpiirin valtiaana sisältää topoksen Ilpola, jossa Tapio hallitsee metsänhaltijuutta, ja hirvi ja karhu jakavat kuninkuuden. Hiisi suosii hirviklaania ja Tapio karhuklaania.

Eksotiikka (Exoticá)
Käsite on saatu Charles Stewrtin tutkimuksesta kreikkalaisesta kansanuskomusperinteestä, jossa kansanuskomusolentoja nimitetään yhteisellä joukkonimellä ”exoticá”. Vakiintuneessa muodossaan eksotiikka vie suomalaisen mielteet alkukantaiseen kulttuuriin, sen outoihin tapoihin ja alastomuuteen. Eksotiikassa ei ole tästä kyse. Tukittaessa mytologisia hahmoja ja niiden mytosemantiikkaa on ymmärrettävä metatietoja, vaikkakin on usein hankalaa määrittää, mikä on milloinkin mitäkin, koska käsitykset vaihtelevat suuresti. Pirut ja jumalat luvussa 6.3 käsittelee eksotiikan tulkinnallista merkitystä tarkemmin. Kreikkalaisen jpulupöydän kiusanhenki Kalikantsaros vastaa suomalaista köyriä, joka on alkujaan ollut juhla, joksi myös joulua on nimitetty. Molemmat sekä köyri syksyllä että joulu talvella ovat olleet liminaaliajan juhlia. Eksotiikka edustaa ensisijaisesti rajankäyntiä toden ja tarun, faktojen ja mielikuvituksen välillä. Mytosemantiikassa uskon ja uskomusten väli hämärtyy, eksotiikka-olentojen kenttä on fleksiibeli.

Intressidominanssi
on yhteydessä motiiviatraktioon, nykypuheessa vastaa ”arvopohjaista realismia”. Intressinä on usein ideologia vallitseva muotisuuntaus.

	1.	2.	3.	4.	5.
A	Lemminkäisen äiti 25) distribuutiot kulttuurilajeissa	Kyllikki 15) käsite-kontaminaatio, käsiteredaktiot	Päivätär 24) uustulkinta, korjaukset	Lemmin poika 11) kvalia, ominaisuudet	Luonnottaren tytär 7) systeemiymmärrys
B	Tellervo 12) dimensiot	Pikkarainen 19) merkin spatiaalisuuden jatkumo, kontinguiteetti	Nuotta 16) merkityksen ongelmat	Suvantolainen 6) kontekstuaali-filosofia	Tapion neito 5) uuden löytäminen
C	Ahti Saarelainen 2) todellisuuskäsitys ja sen konnotaatiot	Jälki 8) luokittelu-vaihtelut, merkitysten muodostuminen	Pohjoinen 13)oma-leimaisuuden puute	Aluen järvi **18) metatasot, topokset**	Ahtola, ahto 3) käsite- ja metodi-riippumattomuus, käsitteiden tunnistaminen
D	Tinarinta 10) tieteen poeettinen funktio, älyllinen intuitio	Sulho 21) mielen struktuurit	Halliparta 17) ilmiöinti	Manalan alanne 22) selittäminen, tulkinta	Metsola 23) esitys, visualisointi, ”kuvailu”
E	Metsän tyttö 14) binaarisuus ja uudet oppositiot	Uros 1) kulttuurin alitajunta ja sen uusintaminen	Laulaja 20) rajat, niiden häilyvyys vs. kieli	Pohjolan kivimäki 4) muutostekijänä ajatusmaailma ja sen suhteuttavat tekijät mm. valtapuhe	Tapiola 9) tendenssiorientaatiot, merkitysmuotoilu

Kuvio 2. Viisikulmion sapluuna näyttää Kalevalan aktantit ja Altti Kuusamon semioottiset prinsiipit rinnakkain

Toisena jäsennyssapluunana olen käyttänyt loitsuista muodostamaani jäsennystä, jossa korostuvat sanat, synnyt, loitsut ja luvut sekä niiden käyttäjät, joille olen antanut yhteisnimen noita.

	1 Sanat	2 Synnyt	3 Loitsut	4 Luvut	5 Noita
A	25) Reisterit, hakemistot ja rekisterit. 25) distribuutiot kulttuurilajeissa **RIISI**	15) Ihminen ja otukset 15) käsitekontaminaatio, käsiteredaktiot **9 TAUTIA**	5) Viisiöintisapluuna 5) uuden löytäminen **PYRKIMYKSET LOITSUISSA**	11) Loitsuluokitus 11) kvalia, ominaisuudet **NIUKAHDUKSEN LUKU**	7) Johdanto 7) Systeemiymmärrys **TAUDIN SELITYS ...**
B	12) Noitausko 12) dimensiot "Palaneen sanat" **SIIKANEN**	19) Jumalat Kalevalassa ja kansanrunoudessa 19) merkin spatiaalisuuden jatkumo, kontinguiteetti **VAHINKOELÄIMEN SYNTY**	8) Mielikuvien kudelma 8) luokittelu-vaihtelut, merkitysten muodostuminen **Tietäjän KERSKAUS**	6) Nimilistaus 6) kontekstuaali-filosofia **KARJAN LUKU**	24) Loitsulaulu UH 24) uustulkinta, korjaukset **SANAT PÄÄLLENI SATAVAT**
C	2) Huudahduksia! 2) todellisuuskäsitys ja sen konnotaatiot **YÖSIJAN SANAT**	13) Merkitysnavigointi 13)oma-leimaisuuden puute **SYNTYKERTOMUS**	16) Ampiainen ja matajainen 16) merkityksen ongelmat **RUNO SYNTYLOITSUT**	18) Someron noitamuistot **18) metatasot, topokset** **LUOJAN VIRSI**	3) Intensiteetti 3) käsite- ja metodi-riippumattomuus, käsitteiden tunnistaminen **KAIKKITIETÄVÄ LÄÄKÄRI**
D	10) Tekstigenetiikka 10) tieteen poeettinen funktio, älyllinen intuitio **LEMMEN NOSTOSANAT**	21) Taudit 21) mielen struktuurit **NAISEN SYNTYMYYTTI**	17) Poppamies poppaluokitus 17) ilmiöinti **Tietäjän AVUNPYYNTÖ**	22) Loitsusententiat 22) selittäminen, tulkinta **METSÄMIEHEN LUKU**	23) Rajarahvaan laulu 23) esitys, visualisointi, ”kuvailu” **NÄKIJÄN TARINA**
E	14) Myteemit ja meemit 14) binaarisuus ja uudet oppositiot **RIISTAN PILAUSSANAT**	1) Kalevalan käsiteavaruus 1) kulttuurin alitajunta ja sen uusintaminen **KUOLEMAN SYNTYMYYTTI**	20) Noitatoimet Lohitar, arpoja 20) rajat, niiden häilyvyys vs. kieli **VERTAUSLOITSUT**	4) Permutaatiot ja meemikaava 4) muutostekijänä ajatus-maailma ja sen suhteuttavat tekijät mm. valtapuhe **KATEEN LUKU**	9) tendenssi-orientaatiot, merkitysmuotoilu 9) Synnyt **SAMANISMI**

Kuvio 3. Loitsujen maailman viisiöintisapluuna tulkintakehyksen

Motiiviatraktio

Kertoo millaisista aiheista ja näjkökulmista tutkija tai lukija on ensisijaisesti kiinnostunut,ja määrittää usein myös näkökulman, jolla asiaa tarkastellaan ja istäsyystä.

Puheaktiteoria
Tunnettu Austinin ja Searlen lanseeraamana teoriana, johon katsotaan kuuluva assertiivisiin (itseluottamusta uhkuva, esim. kerskaussanat)
direktiivisiin (ohjaava ja säätelevä, normittava, esim. uhkaussanat)
komissiivisiin (velvoittava, sitova, toimeenpaneva)
ekspressiivisiin (vakuuttava, ilmaisuvoimainen, esim. nimeäminen)
deklaratiivisiin akteihin. (selkeä, selostava, toteava, julistava).

Pimentola
Pohjola on Pimentolan synonyymi ja vaikka Pimentolan tietohuiset helposti assosioituu sanapariin Pohjolan Sanomat, niin sisältönä on noitien ja tietäjien tietohuo. Tutkimuksen fokus kiertyy noitatoimissa parantajan rooliin ja tauteihin. Kalevalassa tautien synnyttäjä oli Lovitar, jonka kätilönä Louhi Pohjolan emäntä toimi. Noita on alkuaan tarkoittanut tietäjää, samaania, mutta ajan saatossa käsite on kontaminoitunut viihteeksi, samalla kun tutkimus on fokusoitunut noitavainoihin.

Reflektiivinen arviointi
Tässä työssä on monia ugramepohjaisia tulkintakaavioita, joissa on sama rakenne, mutta riippuen kontekstista kyse on aivan eri asioista, eivätkä ne siksi ole analogisia kuvioita toisiinsa nähden. Kalevalan sanastofrekvenssin sorttauksen perusteella saatu viisiöintispaluuna on sisällöltään toinen ja omalakinen verrattuna loitsujen viisiöintisapluunaan. Ruutuun 5E on sijoittunut sekä Tapiola että samanismi, mutta aivan eri konteksteissa. Reflektiivinen arviointi viittaa mahdollisimman kehittyneeseen tapaan ratkaista ongelmia, joihin ei ole olemassa yhtä yksiselitteisen oikeaa ratkaisua.

Reisteri
Suomen kielen sanaston uudistaja Elias Lönnrot on muodostanut rekisteri-sanasta oman ehdotelman pudottamalla lainasanasta yhden kirjaimen keskeltä pois, ja niin reksiteristä tuli reisteri, hakemisto. Olen ottanut reisterin käyttöön laajemmassa merkityksessä, jossa reisterillä tarkoitan kaikkea metatietoa, joka ei ole varsinaisesti teksiin kuuluvaa, vaan jollain tavoin tekstin suhteen indeksaalista, sisältöön viittaavaa. Nettikirjoittelussa erilaiset hakuaputoiminnot kuten asiasanat merkillä #hashtag ovat osa reisteriä. Totutun tavan mukaiset sisällysluettelot, sanalistat, henkilö- ja asiahakemistot, lähdekirjallisuus, kuvalähteet ja viitteet ovat osa reisteriä. Samoin sanaselitykset, jotka esiintyvät esim. ”oudonpuoleisten sanojen” selityksinä tai kulttuurihistoriallisten sanojen selityksinä, joskus lyhyesti vain sanaselityksinä.

Reisteri perustuvat teemojen ja motiivien nimeämiseen, joka voi olla hyvinkin yksilöllistä. Esimerkiksi Rajarahvaan laulun laajassa hakemistossa ei hakusanaa noita esiinny lainkaan, vaikka aihepiiriä on kyllä käsitelty hakusanalla ”vastanoita”. Toinen noitatoimiin viittaava viittaus liittyy sanaan ”nostokarhu” ja ”Louhen nostokarhu”. Vaikeus on siinä, että jos ei tiedä näiden olevan oleellinen osa tietuointia, tietohuisia, niin jotain oleellista jää ehkä huomaamatta.

Tietohuiset

Tämä kirja on sisältää oudonpuoleisia sanoja, joista yksi on tietohuiset Sana on otettu Lotte Tarkan väitöskirjan sanahakemistosta, jossa sana on yhdessä sanan tieto kanssa. Folkloristiikassa puhutaan mielellään joko samaaniudesta tai tietäjälaitoksesta puhuttaessa noidista. Tietohuo on suomeksi tietäjälaitos, ja mitä olisikaan rajarahvaan laulu ilman loitsuja, syntyjä syviä. Noita-tietäjänä saattoi toimia mies kuin nainenkin ja usein samaaniutta harjoittava tietäjä oli persoonaltaan jossain määrin androgyyninen.

Tarkkuus nimeämisessä ei aina toimi lukijan eduksi. Teeman loitsulaulut. Rajarahvaan laulu toteaa loitsimisesta ”Laululla/loitsulaululla vaikuttaminen (ks. myös sanan voima). Hakusanalla ”lemmennostoloitsut” on heterogeeninen viittaussuhde sekä loitsimiseen että lemmennostatukseen. Tämä kirjavuus käytänteissä ja termeissä aiheuttaa sen, että on melko mahdotonta laatia teos mallin Kaikki noituudesta. Aina puuttuu sanoja kolme, kuten formula sen ilmaisee. Tietohui viittaa Tarkan hakemistossa tietäjälaitokseen. Tietäjän toimiin, tietohuohon ja tietohuisiin - *Viite 1*

Tendenssi
Merkitysmuotoilun soisi tulevan yleisemmin käyttöön, koska se sopii mainiosti some-maailman käsitteellistämiseen ja memetiikan eli meemien tutkimukseen. Propaganda ja trollit on merkitysmuotoilua, jossa on vahvat tendenssiorientaatiot. Vakavammassa kirjoittelussa tendenssi esiintyy teloksina, joissa telos 1 päätös pyrkiä kohti päämäärää, ja telos2 lopputulos eli näyttö siitä, miten tendenssi toteutui. Tässä työssä osa merkitysmuotoilua on aineiston distribuointi viisiösapluunalla.

Suomalaisen mytologian tutkimustarkasteluprosessini on ollut vireillä vuodesta 2002 saakka, jolloin jäin kahden vuoden tutkijavapaalle tarkoituksena selvittää, mitä suomalaisesta mytologiasta itse asiassa on sanottu ja mitä meillä ja maailmalla asiasta yleisesti tiedetään. Osoittautui, että suomalainen mytologia oli täysin tuntematon käsite maailmalla, se rinnastettiin skandinaaviseen tai norjalaiseen Edda-pohjaiseen mytologiaan, vaikka Kalevala sankareineen tiedettiin ja tiedostettiin suomalaisten suomenkielisenä mytologisena eepoksena, jonka pääsankarit olivat Väinämöinen, Ilmarinen ja Lemminkäinen. Aino oli suosittu ja suosituin myyttihahmo, vaikka nimi onkin Elias Lönnrotin kvasiluomus mytologiselta kannalta ja kansanrunouden taustaa vasten katsoen. Lemminkäisen äiti oli myös kiinnostanut kansainvälistä lukijakuntaa.

Vuosien 2002-2003 perustutkimuksen oheistuotteena julkaisin kirjan 2006 kalojen toisintonimistä ja myyttisiä käsityksiä tunnetuimmista suomalaisista kalalajeista, jotka luokittelin käsittelyä varten myteemiryhmiksi. Vuonna 2009 syksyllä julkaisin

tutkijavapaalla aihioimani kirjat Hirvirunot – hirvipeijaisten maailma ja Kalevala – supisuomalainen mytologia. Tästä muodostui erätrilogiaksi kutsumani kokonaisuus, jossa kerrottiin lintujen, kalojen, hirven ja karhun toisintonimitutkimukset. Kielastajassa jäsensin sisältöä myös Proppin satukaavaan, myöhemmin elonkaavan funktioimalla tarina-aiheet.

Tauon jälkeen jatkoin kurkistelua tulevaisuuden tutkimuksen suuntaan eDelfoin piirissä. Vuosina 2018-2019 laadin Delfoi-työpajaohjauksessa neljä kirjaa, korpustrilogiaksi kutsumani kirjasarjan, sekä trilogioiden fokusteoksen 2021 lokakuussa. Kuukauden tauon jälkeen alkoi raksuttaa mieliteko, jossa halusin saattaa alkuperäisen aikomukseni päätökseensä ja hyödyntää sanalistoja, joita olin aihioinut tutkijavapaalla pari vuosikymmentä aiemmin. Salojen saaminen sanoista julki osoittautui vaativaksi tehtäväksi.

Alkuun pääideana oli edetä aakkoskirjaimiston mukaan, mutta ajan saatossa luokitteluperuste muuttui ja syveni systeemiksi. Ensimmäiset tulkittavat koehahmot aakkosissa olisivat Aamutar ja Aatotar, mutta niitä on pidettävä tilapäämuodostelmina vailla syvempää merkitystä, jokaiseen päivään sisältyy aamu ja ilta, nimet edustavat vuorokauden ajan haltijattaria runollisesti ilmaistuna. Sen sijaan Koi-jumala on jo aidosti vanha mytologinen hahmo. Pääsääntöisesti kirjoitan nimet isoilla kirjaimilla ellei kyse ole selvästikin yleisnimestä kuten ahti, joka vedenhaltijana on erisnimi, mutta runoaiheena yleisnimi ahti, joka tarkoittanee suunnilleen samaa kuin muistettu runoanti jostain aiheesta.

Aikanaan suomalainen kansanrunouden tutkimuksen taival kulki noin sadan vuoden ajan nimellä ”Vertaileva kansanrunouden tutkimus” ja sen keskusarkisto oli nimeltään Kansanrunousarkisto, lyhenne KRA. Nimi muuttui 2000-luvun alkupuolella ”Perinteen ja nykykulttuurin arkistoksi”. Samalla koodaus muuttuu ja vakiintuneen muotoon PNA.

Nimenvaihdos viittaa alan laajenemiseen mm. työväen perinteen saralle. Vertailua suoritettiin 1900-luvulla lähinnä antiikin mytologiaan tai muihin laajalle levinneisiin mytologioihin. Kalevalasta tehtiin äidinkielen opettajia varten selitysoppaita runsain määrin, samoin popularisoituja tietoteoksia, mutta syvällisempää tai kriittisempää otetta sai turhaan odotella, anti oli melko pintapuolista ja heijasteli hämmennystä, selkeää tai yhtenäistä kuvaa myyttisten hahmojen olemuksesta ja luonteesta ei ole syntynyt. Selitykset ovat olleet hyvin ylimalkaisia.

Tiedonhaun keskeiseksi lähteeksi kotoutunut Wikipedia, jota tekoäly on syrjäyttämässä. Kehityslinja korostaa yleissivistyksen ja lähdekritiikin tarpeellisuutta. Wikipedia syntyi 2000-luvulla vuosituhannen vaihteessa, AI tekoäly on lyömässä itseään läpi 2020-luvulla ja monin tavoin tätä kirjoitettaessa käytettävissä. Minulle yksittäinen sana on käsite, käsiteavaruuden muuttuja, jolla on laajempi ja vaihteleva merkitys ja aina viittaussuhde johonkin. Käsite vastaa meemiä, kulttuurista geeniä.

Käsiteavaruus

Kolmas tapa hyödyntää viisiöintisapluunaa on tekstikompilaatioiden muodostaminen sekavasta tekstimassasta mm. metodiset DOI-aihiot

huomioiden.

Kuvio 4. Metodinen aihiointi ja prosessointi loitsuteemasta sekä esiymmärryksen rakentaminen

Yllä oleva kuvio on tehty, kun tekstimassaa oli kertynyt lähes neljäsataa sivua, jolloin päädyin ensi töikseni karsimaan siitä eläinviisiöinnin sapluunan aiheineen pois. Vain matelijat ja hyönteiset tiiviisti noitatoimen harjoittamiseen liittyvinä olioina saivat jäädä, joskaan niitä ei käsitellä kuin kursorisesti. Jälleen kerran osoittautui, että tarkistuksen jälkeenkin ruutuun 1B oli jäänyt lapsus, koska ao. otsikon osalle ei ole osunut kappalenumerointia. Esiymmärryskategoria viittaa jo aiemmin vuosien varrella eri yhteyksissä syntyneisiin kaavailuihin mytologistem merkitysten systemaattisesta mallintamisesta. Johdannot itsessään ja sellaisenaan pyrkivät antamaan lukijalle esiymmärryksen

Lapsuksen merkki. →

Topeliuksen loitsut on julkaistujen kirjasten lisäksi sisällytetty myös Suomen Kansan Vanhojen Runojen ns. SKVR-korpuksen kokoelmaan. Mytosemanttisesti runossa on tutkimusteeman kannalta oleellista, millaisilla nimillä runossa noitaa/tietäjää kutsuttiin, kun kyseessä manausloitsu. Loitsinnan eli laulamisen kohde Topeliuksen keräelmissä on lappalainen, salasyöjä, turja, noita, kade, tulikurkku, lappi. ”... laulan lappalaisen, turjan koskehen kovan” on tulkittu Turjankoskeksi, mutta sanastokeräelmä osoittaa, että tietäjää, lappalaista on nimitetty myös turjaksi, joten runosäkeiden toisintotaipumus viittaa turjaan tietäjän toisintonimenä. Lisäksi Topeliuksen keräämässä runossa on turja kirjoitettu erikseen. Tulkinnoissa helposti mennään sieltä, mistä aita on matalin, mukavuusalueella, vähimmän vastuksen lakia noudattaen.

Kirjoitusasun ja semanttisen merkityksen ristiriidat ovat runosäkeissä alati läsnä yritettäessä selvittää yhteen vai erikseen, erisnimi vai yleisnimi. Melko hurjalta sekä manalan valtakuntaan viittaavalta loitsussa on uhkaus laulaa lakki päähän, ja lakin alle matoja, mikä saa miettimään manauksen luonnetta. Onko mahdollisesti kyseessä kuolemankirous vastataikuutena? Kuolemaa noidat tuottivat mm. ruumiinmultien ja miehenkuvien avulla. Taikapussit tuottivat monenlaista

onnettomuutta ja menetyksiä, mutta harvoin olivat uhkana ihmishengen menetykselle.

Länsimaisessa tutkimuskirjallisuudessa noitavainot polttorovioineen ovat kiehtoneet monia tutkijoita. Noitien teloittamistavat tosin vaihtelevat eri maan osissa, amerikkalainen tapa oli hirttäminen, Euroopassa noituudesta tuomitut usein poltettiin elävältä tai mestattuna elleivät he sattuneet sitä ennen hukkumaan noitatesteissä. Uuden Meksikon Santa Fe-rituaalijuhlassa kookas nukke Zozobra poltetaan. Zozobran nimi kertoo synkkyydestä ja ahdistuksesta, polttamalla nukke sijaiskärsijänä yhteisön jäsenet vapautuvat hetkeksi murheistaan. Ehkä jotain samankaltaista projisointia on ollut myös noitarovioissa tietoisena tavoitteena tuottaa toiselle tuskaa, jotta oma tuska helpottuisi. Noita oli tahtomattaan tietynlainen sijaiskärsijä ja syntipukki, polttamalla noitana pidetty uskottiin yksilöä ja yhteisöä vaivaavat sairaudet ja onnettomuudet voitavan estää. Emmi Lahden väitöksessä 1700-luvun noitatuomioista saa sen vaikutelman, että kyseessä usein oli perättömiä ilmiantoja, jotka kumpusivat kaunasta. Tämän enempää en sivua noitavainoja, sen sijaan keskityn loitsurunouteen, Loitsut ovat osa noidan repertuaaria, representaatiota ja performanssia; taikuus ja loitsiminen ovat tiivis kokonaisuus. Kansatieteilijä Toivo Vuorela käyttää monista noidan nimityksistä selitystä loitsija, taikoja. Vahingollisesta taikuuden harjoittamisesta voitiin tuomita Suomessa vielä 1700-luvulla kuolemaan tai ankaraan raipparangaistukseen.

Kalevala on sankariepiikan lisäksi loitsukokoelma, jopa varsin merkittävältä osalta. Tautien parannus on ollut keskeinen noitainstituution taito, Kalevalassa yhdeksän taudin synnyttäjä on Lovitar, arpoja on varhaismuodossaan noitarumpua tai seulaa tietuointiin käyttävä noita tai samaani. Lapsuksen sijoittuminen Topeliuksen keräelmään viittaa aiheeseen, jotain aineistosta on jäänyt yleiseltä tietoisuudelta huomioimatta. Erilliskysymys kognitiotieteelle on, miksi alitajunta tuottaa virheen, kun se haluaa asiaan kiinnitettävän huomiota?

1. KALEVALAN KÄSITEAVARUUS

Kulttuurin alitajunta ja sen uusintaminen , ruutu 3A

Kalevalainen kansanrunous edustaa vanhimmalta osaltaan suomalais-ugrilaista atavistista ja samanistista maailmaa, jossa lienee ollut voimassa matriarkaatti, hirvi- ja karhuklaanit.

Kun Kalevalan 70 yleisintä asiasanaa verrataan neljän mytologin sanastoihin, yhteisiä aiheita ovat Hiisi, Tapio ja Väinämöinen. Tapio kuuluu III-intensiteettikategoriaan, Väinämöinen I-luokkaan ja Hiisi II-luokkaan Lönnrotin mukaan. Tapio mainitaan myös Siikalan, Pulkkisen ja Salon tutkimuksissa. Hongotar, Kullervo ja Ilmarinen ovat ainoat yhteiset asiasanat. Suomalaisesta mytologiasta ei ole yhtenäistä näkemystä, koska tutkijoiden mielipiteet vaihtelevat suuresti. Imatra ja Ahtolainen (Ahtola) ovat menettäneet kiinnostusta, vaikka Imatra oli aiemmin tärkeä motiiviatraktio.

Suomalaisen mytologian kattavan koosteen tekemisessä on vaikeutena sekä suomenruotsalaiset että saamelaiset vaikutteet. Gufittaret ovat maahisia, mutta eivät aivan samanlaisia kuin suomalaisten maahiskäsitykset. Suomenruotsalaiset myyttihahmot ovat lähes poikkeuksetta uskomustarinoista kotoisin kuten mara, para ja skogsrå (metsänneito). Suomalaisen mytologian rippeet on oletettavasti kirjattuna Elias Lönnrotin suomalais-ruotsalaiseen sanakirjaan 1800-luvun lopulla, mutta sanakirjan käyttöä ja tunnettuutta haittaa goottilainen kirjasintyyli samoin kuin saatavuus sekä ruotsinkielisyys. Ensi alkuun tarkastelun tein kartoittamalla ja suomentamalla ym. sanakirjasta löytämäni myyttiset hahmot. Näin muodostuneen sanastokoosteen olen julkaissut Kielastajan liitteenä yhdessä kirjallisuudesta ja lappologien esityksistä koostamani lappilaisen mytologiasanaston kanssa.

Sanastolle on lisäksi tehnyt hallaa alan auktoriteettien väärinkäsitykset ja virhetulkinnat, kuten matkalaisten tulkitseminen ihmismatkustajiksi, vaikka matkalaiset ovat ensisijaisesti muuttolintuja. Toinen kohtalokas sekaannus on lappalainen tai lappi, joka tarkoittaa tietäjää, shamaania, ei etnistä ryhmää Lapissa. Erityisen hankalia tulkittavia ovat olleet revontulet, sillä repo, reponen on viisaan, tietäjän toisintonimi, ei kettu (vulpes vulpes) Jäniskään ei aina ole jänis, kun pohjalainen sanonta toteaa jäniksen voivan ajaa miehen puuhun, niin kyseessä ei ole pupujussi, vaan vihainen hirvi (alces alces) tai kun Mantsinsaaren uhrijuhlassa lauletaan sarvipääjäniksistä härkäuhrina, niin kyse mitä todennäköisimmin on hirvihärästä.

Toisintonimissä esiintyy lajivaihdoksia vähä väliä. Ilman kontekstitietoa ei voida varmuudella määrittää mistä lajista tai hahmosta on kyse, sillä kalevalaisessa kielessä karhu (ursus arctos) esiintyy peitenimellä saukko (lutra lutra). Alla esimerkki lajikirjosta ja toisintonimien käytöstä, kyseessä on karhun peijaiset. Monta on jippoa runossa, toisintonimeksi ei sellaisenaan sovi ”kuulu”, koska sana on kuuluisuutta tarkoittava adjektiivi, mutta kun kontekstitiedoista selviää tarkoitetun metsän kuulua kuningasta, karhua, kyseessä on metonymia.

Vaka vanha Väinämöinen tuossa tuon sanoiksi virkki:
"Sanomiksi' on saukko saatu, virsiksi Jumalan vilja;
sillä laulaen tulemme, hyreksien hiihtelemme.
"Eikä saukko ollekana, eikä saukko eikä ilves:
itse on kuulu kulkemassa, salon auvo astumassa,
mies vanha vaeltamassa, verkanuttu vieremässä (UK 46.ru)

Joskus tutkijoiden tulkinnoissa on nähtävissä suoranaista höperyyttä ja mielivaltaa, kun tulkinta poikkeaa roimasti kansanrunojen sanomasta. Kun Päivölän pitoja valmisteleva emäntä käskee piikansa kutsumaan vieraita, niin hän sanoo: Kutsu Ahti, kutsu Kauko, kutsu veitikka Verevä, älä vain kutsu Lemminkäistä. Lemminkäinen on lieto poika. Runo-ote todistaa, etteivät Ahti Saarelainen ja Lieto-Lemminkäinen voi olla sama persoona, vaikka tutkija kuinka väittäisi muuta. Tai jos tätä seikkaa ei hyväksy, tulkinta tulee mahdottomaksi kaikessa sekavuudessaan. Ja mikä oudointa, hyvin harva folkloristikaan tietää ”runon ” eli runojan tarkoittaneen alun perin loitsivaa laulajaa, tietäjää, samaania, runonlaulajaa. Laulaja on synonyymi runolle, laulu loitsulle, nykykielessä runon ja laulun merkitys on muuttunut loitsutaidosta taiteen sanastoksi.

Alla esimerkki yleisestä käsityksestä kalevalaisen runouden hahmoista ja myyttiolioista. *- Viite 2*

Suomalaisten kansalliseepoksessa Kalevalassa esiintyy useita henkilöitä:

1 Ahti, meren haltijoiden kuningas
2 Aino, neito, Joukahaisen sisar
3 Annikki, Seppo Ilmarisen sisko
4 Antero Vipunen, haudattu jättiläinen, joka on viisain kaikista; jopa Väinämöistä viisaampi
5 Iku-Turso, merihirviö
6 Ilmarinen, tai Seppo Ilmarinen, maan paras seppä, takoja iänikuinen
7 Ilmatar, Väinämöisen äiti
8 Joukahainen, nuori lappalaismies, vihaa Väinämöistä
9 Kalervo, Kullervon isä
10 Kullervo, epäonninen mies
11 Kyllikki, Lemminkäisen nainen
12 Lemminkäinen, sankari, ei voi vastustaa sodankäyntiä ja naisia
13 Lemminkäisen äiti, herätti Lemminkäisen eloon
14 Louhi, Pohjolan emäntä tai Pohjan akka, pahan synnyttäjä
15 Marjatta, synnyttää Karjalan kuninkaan, tultuaan neitseellisesti raskaaksi syötyään puolukan
16 Pieni mies, kaataa suuren tammen
17 Pohjolan isäntä, Louhen puoliso, jonka Lemminkäinen tappaa Pohjolan häissä
18 Pohjolan tyttäret, maankuuluja kaunottaria
19 Sampsa Pellervoinen, maiden kylväjä, toukojen tihittäjä
20 Tapio, metsän väen kuningas
21 Tellervo, Tapion viehkeä tytär
22 Terhenetär, terhenet ovat usvan nostattavia, veden pinnalla tanssivia neitoja
23 Tiera (Tuira), Lemminkäisen sotakumppani, taitava keihäänkäyttäjä
24 Tuonen verinen poika; löytää Lemminkäisen Tuonelan virrasta ja pilkkoo hänet paloiksi ja heittää takaisin virtaan
25 Tuonen tytti, Tuonelan lautturi
26 Tuuri ja Tuurin vaimo. Heidän taloonsa tulikipuna putoaa
27 Ukko, ylijumala

28 Untamo, Kalervon vihollinen
29 Vellamo, veen emonen
30 Vellamon neito, Aino kuolemansa jälkeen
31 Virokannas, 20. ja 50. runossa ohimennen mainittava sivuhenkilö.
32 Väinämöinen, laulaja, sankari, tietäjä ja puolijumala.

Listassa on outoa naispuolisten hahmojen vähäisyys, vaikka frekvenssit osoittavat intensiteetin kallistuvan naishahmojen varaan, peräti 1/3 osaa kärkijoukosta liittyy naisiin. Listassa on mainittu vajaa 50% hahmoista, jotka löytyvät Kalevalan sivuilta. Lisäksi joukossa on vain kaksi tar-, tär-päätteistä haltijatarnimeä, vaikka niitä tosiasiassa on olemassa sadoittain, niin että suhde nen-päätteisiin myyttinimiin on kuta kuinkin valssin tahti kolme neljäsosaa 3/4.

Nykyaikaa ja tulevaa mediadiskurssia edustaa AI, tekoäly, joten seuraavassa keskusteluni Copilot AI:n kanssa.
K: Miten AI määrittelee käsiteavaruuden?

AI: Käsiteavaruus (myös tunnettu nimellä konseptuaalinen avaruus) on teoreettinen malli, joka kuvaa kuinka käsitteet ja merkitykset sijoittuvat moniulotteiseen avaruuteen. Sitä voi ajatella käsitteiden karttana, jossa kukin käsite sijaitsee tietyssä pisteessä monimutkaisessa tilassa. Tämä tila voidaan määrittää useiden muuttujien tai ulottuvuuksien avulla, jotka kuvaavat käsitteiden välisiä eroja ja yhtäläisyyksiä.

Esimerkkejä käsiteavaruuden sovelluksista:

1. **Kognitiotiede**: Käsiteavaruuksia käytetään ymmärtämään, miten ihmiset ajattelevat, oppivat ja käsittelevät tietoa. Ne auttavat selittämään, miten käsitteet ovat järjestäytyneet ihmisen aivoissa.
2. **Tietojenkäsittely**: Käsiteavaruuksia voidaan hyödyntää luonnollisen kielen käsittelyssä ja tekoälysovelluksissa, kuten semanttisessa haussa ja tietämyksen hallinnassa.
3. **Filosofia**: Käsiteavaruudet auttavat analysoimaan ja jäsentämään filosofisia käsitteitä ja argumentteja.

Yksi tunnetuimmista käsitteistä käsiteavaruuksissa on **vektoritilan malli**, jota käytetään erityisesti kieliteknologiassa. Esimerkiksi sanavektorit (Word Embeddings) mallintavat sanojen merkityksiä moniulotteisissa tiloissa ja auttavat ymmärtämään sanojen välisiä suhteita. Käsiteavaruus on tärkeä työkalu, joka auttaa sekä tutkijoita että käytännön soveltajia ymmärtämään ja mallintamaan monimutkaisia tiedon rakenteita ja merkityksiä.

Käsiteavaruuden soveltaminen mytologian tulkintaan on kiehtova ja tehokas tapa ymmärtää, miten eri myytit, jumalat ja sankarit liittyvät toisiinsa ja muodostavat monimutkaisia merkitysten verkostoja. Tässä muutamia tapoja, joilla käsiteavaruutta voidaan käyttää mytologian tutkimuksessa:

1. Käsitteiden järjestäminen ja vertailu: Voimme asettaa mytologian keskeiset käsitteet, kuten jumalat, hirviöt, sankarit ja myyttiset paikat, käsiteavaruuteen niiden ominaisuuksien ja attribuuttien perusteella. Näin voimme helposti vertailla eri kulttuurien myyttejä ja löytää yhtäläisyyksiä ja eroja.

2. Narratiivisten rakenteiden analyysi: Käsiteavaruus auttaa jäsentämään myyttien narratiivisia rakenteita. Voimme tarkastella, miten eri myytit muodostavat samanlaisia tai erilaisia rakenteita, kuten sankarin matkan (monomyytti) vaiheet.

3. Symboliikan tulkinta: Myytit ovat täynnä symboliikkaa, ja käsiteavaruus auttaa meitä ymmärtämään, miten eri symbolit liittyvät toisiinsa ja muodostavat merkityksellisiä verkostoja. Voimme esimerkiksi tarkastella, miten eri eläinsymbolit esiintyvät eri myyteissä ja mitä ne edustavat.

4. Kulttuuristen vaikutusten tutkiminen: Käsiteavaruus mahdollistaa sen, että voimme tutkia, miten eri kulttuurit ovat vaikuttaneet toistensa mytologioihin. Voimme nähdä, miten tietyt käsitteet ja teemat ovat siirtyneet kulttuurista toiseen ja muokkautuneet matkallaan.

5. Sankarihahmojen analyysi: Sankarit ovat keskeinen osa monia myyttejä. Käsiteavaruus auttaa analysoimaan sankarihahmojen ominaisuuksia ja vertaamaan heitä toisiinsa. Voimme esimerkiksi tutkia, miten erilaiset sankarit ovat rohkeita, viisauden symboloijia tai yhteisöjen suojelijoita.

Jokainen käsitteellinen ulottuvuus myyteissä on kuin akseli käsiteavaruudessa, jossa myyttiset elementit (jumalat, sankarit, symbolit) sijoittuvat eri kohtiin tämän moniulotteisen kartan sisällä. Tämä auttaa meitä ymmärtämään mytologian monimutkaisuutta ja sen tarjoamia syvällisiä merkityksiä. -

K: Osaatko tulkita hahmon kaunis Kaukomieli?

AI: Kaunis Kaukomieli on hahmo, joka voidaan tulkita monella eri tavalla riippuen kontekstista ja tarinasta, jossa hän esiintyy. Yleisesti ottaen nimestä voi päätellä muutamia keskeisiä piirteitä:

- **Kaunis**: Tämä viittaa hahmon ulkonäön tai luonteenpiirteiden kauneuteen. Se voi tarkoittaa fyysistä kauneutta, viehättävää käytöstä tai puhdasta sydäntä.
- **Kaukomieli**: Tämä viittaa henkilön ajatusten ja unelmien suuntautuvan kaukaisiin paikkoihin tai tulevaisuuteen. Hahmo saattaa olla unelmoija, visionääri tai henkilö, joka ajattelee suuria ja kauaskantoisia ajatuksia.

Kuvittele, että Kaunis Kaukomieli on hahmo, joka on sekä ulkoisesti että sisäisesti viehättävä, ja joka haaveilee jostain suuresta tai etäisestä. Hän voi olla esimerkiksi sankari, joka haaveilee paremmasta maailmasta, tai runoilija, jonka ajatukset liikkuvat tulevaisuudessa ja kaukaisissa paikoissa.

Kaunis Kaukomieli on hahmo, joka voidaan tulkita monella eri tavalla riippuen kontekstista ja tarinasta, jossa hän esiintyy. Yleisesti ottaen nimestä voi päätellä muutamia keskeisiä piirteitä:

- Kaunis: Tämä viittaa hahmon ulkonäön tai luonteenpiirteiden kauneuteen. Se voi tarkoittaa fyysistä kauneutta, viehättävää käytöstä tai puhdasta sydäntä.

- Kaukomieli: Tämä viittaa henkilön ajatusten ja unelmien suuntautuvan kaukaisiin paikkoihin tai tulevaisuuteen. Hahmo saattaa olla unelmoija, visionääri tai henkilö, joka ajattelee suuria ja kauaskantoisia ajatuksia. -

AI:n vastaus Kaukomielen tulkintaan on samansuuntainen kuin omalla ihmisälylläkin olen arvellut asian mahdollisesti olevan. Wikipedian myyttihahmolistauksessa ei Kaukomieltä mainita, nimi esiintyy Lemminkäisen rinnalla tai sijasta, mutta silti on epävarmaa, onko kyseessä Lemminkäinen vai kenties tuo hovikelpoisempi veitikka Verevä. Kaukomielen puuttuminen mainitusta listasta on outoa, koska nimi esiintyy 58 kertaa perusmuodossa Kalevalan tekstissä. Mytosemanttisen tulkintaongelman kolmikko lieto Lemminkäinen, kaunis Kaukomieli ja ahti Saarelainen muodostavat. Tässä tapauksessa on viisainta tulkita nimien epiteetit samaa sarjaa olevaksi, joten ahti ei ole etunimi vaan yleisnimi myytinkertojalle.
Jostain syystä nämä kolme hahmoa ovat osittain sulautuneet toisiinsa, mutta ahti Saarelainen ei voi olla kaunis Kaukomieli silloin, kun runot kuvailevat hahmoa kierosilmäiseksi ja suun vääristyneeksi. Sen sijaan Lemminkäinen kehuu valloittavansa naiset ulkomuodollaan ”valitsen varrellani”.

Näiden hajahuomioiden lisäksi on vakavampikin ristiriita, miksi suomalainen mytologia on jäänyt tolkkua vaille. Joskus minulle on ihmetelty, mihin kaikki naishahmot ovat SKVR-korpuksesta hävinneet. Eivät ne ole hävinneet, mutta kuten wikipedialistalla, niitä ei ole mainittu tai ei osata etsiä hakusanoilla, kun nimeä ei tiedetä tai se on jossain muussa muodossa tai kirjoitusasussa. Jostain kummallisesta syystä Wikipedia listassa on huomioitu ainoastaan kaksi tar-tär-muotoista nimeä eli Ilmatar ja Terhenetär. Ilmatar liittyy maailman syntymiseen, Terhenetär (sumun ja usvan haltija) Ainon surmaan.

Kalevalassa on tarkemmin katsoen peräti 31 haltijatarmuotoista nimeä sekä viisi muuta merkittävää hahmoa. Tosin en ole lainkaan varma, voiko kapoa pitää itsenäisenä määreenä, koska se yleensä esiintyy sanamuodossa ”kapo kaunoinen korea”. Kapo saattaa olla pelkkä vahvistussana tyyliin sysimusta, ypöyksin jne.
Sanapari kapo kaunoinen esiintyy myös merkityksessä neito tai nuori emäntä on nuori ja sutjakka.

Kalevalassa esiintyvät naishahmot ovat

1 Aallotar
2 Etelätär
3 Heinänhelpehetär
4 Hongotar
5 Ilpotar
6 Joukon Jorotar
7 Kalevatar
8 Kanervakukatar
9 Kankahatar
10 Katajatar
11 Kivutar
12 Kuutar
13 Llmatar
14 Luonnotar
15 Manalatar
16 Melatar
17 Osmotar
18 Otavatar
19 Pihlajatar
20 Pilven Piimätytär
21 Päivätär
22 Sinetär
23 Sotkotar
24 Suonetar
25 Suvetar
26 Syöjätär
27 Taivaannavatar
28 Tuometar
29 Tähetär
30 Uutar
31 Vammatar

Muita:

Tuulikki
Mielikki
Tellervo
kapo

Kanervatarta ei Kalevalasta löydy, mutta kansanrunokorpuksessa SKVR Kanervattaresta puhutaan loitsuissa ampiaisen ja kaalimadon karkottamisen sanoina. Kalevala mainitsee Kanervattaren yhdysnimenä kanerva-kukattarena. Ampiaisen ja kaalimadon tuhoisa vaikutus heijastunee uskomukseen, ettei kanervan kukkia saa tuoda sisälle, koska se tietää läheisen kuolemaa, mutta eihän tämä uskomus nimestä näy, eikä loitsun sirpaleistakaan. Kanerva on syksyllä kukkiva kukka, joten martaaksi muuttuminen on voitu tätäkin kautta yhdistää kanervaan. Ja vaikka Kanervatarta ei erikseen mainita, niin kanerva tiesi kertoa yhtä ja toista, paljasti piian pilauksen ja salapirtin olemassaolon. Siellä missä on kanerva, on Kanervatarkin. Kalevalan kanervat kerrotaan säkeinä:

Viel' on muitaki sanoja, ongelmoita oppimia:
tieohesta tempomia, kanervoista katkomia,

Mäet kylvi männiköiksi, kummut kylvi kuusikoiksi,
kankahat kanervikoiksi, notkot nuoriksi vesoiksi.

Jo veri jokena juoksi, hurme koskena kohisi:
peitti maassa marjan varret, kanervaiset kankahalla.

missä liikkuvi lihansa, vierevi oma verensä,
kävikö käpymäkeä, kanervaista kangasmaata,

Laskip' Ukko uutta lunta, viskoi hienoista vitiä;
se katti kanervan varret, peitti maalta marjan varret.

Vaihoit armahat ahosi kanervikkokankahisin,
vaihoit marjaiset mäkesi kaskikantoihin kovihin!

Enemp' on minulla huolta, kuin on koskessa kiviä,
pajuja pahalla maalla, kanervia kankahalla.

"Heitän suot sorehtijoille, maat heitän maleksijoille,
lepiköt lepeäjille, kanervikot kaahlajille,

"Jätän kaikki terveheksi: maat ja metsät marjoinensa,
kujavieret kukkinensa, kankahat kanervinensa,

Tahi siirry tieltä poies, kule, kurja, kursikkohon,
kaaloa kanervikkohon, sala'aite sammalehden,

Katseleikse, käänteleikse: näki jälkeä hitusen,
ruohossa rutistunutta, kanervassa katkennutta.

Puut siellä punalle paistoi, puut punalle, maat sinelle,
hopealle hongan oksat, kullalle kukat kanervan.

puri puut lehettömäksi, kanervat kukittomaksi,
pilvat hongista piristi, laski lastut mäntylöistä.

kanervan-kukattarilta, heinän-helpehettäriltä,
pilven piimätyttäriltä, taivahan-navattarilta,

Siin' itki ihana nurmi, aho armahin valitti,
nuoret heinät hellitteli, kuikutti kukat kanervan
tuota piian pillamusta, emon tuoman turmelusta:
eikä nousnut nuori heinä, kasvanut kanervan kukka,
ylennyt sijalla sillä, tuolla paikalla pahalla,
kuss' oli piian pillannunna, emon tuoman turmellunna.

Etsi mäiltä, männiköiltä, kannoilta, kanervikoilta,
katsoen joka kanervan, joka varvikon vatoen,

Kalevala on suomalaisen mytologian edustajana voittoisa meemi suhteessa kansanrunokorpukseen, mikä johtunee tekstin melko yleiskielisestä ja juonellisesta otteesta kansanrunoihin nähden. Monella suomalaisellakin on vaikeuksia ymmärtää kansanrunojen vanhahtavaa kieltä ja sen käsitteitä, eivätkä kielimallit ja käännösohjelmat auta riittävästi tulkitsemaan joskus varsin idiolektisesti muistiin kirjattuja ja laulettuja runoja. On mahdollista, että runonlaulajat tietoisestikin muuttelivat joitain kohtia runosta.

Maantieteellis-historiallisen metodin lanseeraaja Kaarle Krohn on aikanaan pyrkinyt tekemään tasapuolista tutkimusta ja pohtinut sekä Kalevala-kysymyksiä että kansanrunojen pohjalta muodostuvaa mytologista kokonaiskuvaa. Yllättävää on, että Kaarle Krohn on päätynyt tulkinnassaan naisvaltaiseen näkemykseen, sillä hänen suomalaisten runojen uskontotulkinnassaan esiintyy naispuolisia myyttihahmoja peräti 70% nimikorpuksesta, ja miespuolisia nen-päätteisiä nimiä on vain 30%. Tämä suhdeluku muodostuu siis nen- ja tar/tär -päätteisten nimien suhteesta. Kokonaiskuva muuttuu, kun otetaan mukaan muut nimimuodot. Keräämässäni otoksessa löytyy yhteensä 158 nimeä, joista 112 nimeä tar-muotoisia ja 50 nen-muotoisia. Naisilla on ilmeisesti ollut merkittävä rooli yhteisössä muutoinkin kuin Pohjolan hallitsijana. Erityisesti monet luontoon ja kasvillisuuteen liittyvät hahmot ovat naispuolisia. Erikseen jää vielä perusnimiset, vailla päätettä olevat myyttihahmot kuten Panu, josta tunnetaan perhekoostumus Panunen ja Panutar samoin kuin monesta muustakin myyttihahmosta on rinnan käytössä perusmuoto sekä naisellinen ja miehinen muoto.

Kun verrataan Kalevalan ja Krohnin runojen myyttihahmoja, niin yhteisiä hahmoja on vain muutama. Tällä perustelen käsitystäni Kalevalan mytologista tietämystä kapeuttavasta merkityksestä suomalaiselle kulttuurille. Wikipedian Kalevala-pohjaisia nen-päätteisiä hahmoja on mainittu ja selitetty vain kuusi myyttihahmoa. Yhteisiä näissä kahdessa korpuksessa on vain murto-osa sisällön mainitsemista hahmoista. Tästä pieni taulukko, josta voisi sanoa sananparren tapaan – vähiin käy ennen kuin lopahtaa. Suomalainen

mytologia hiipuu pois ennen kuin sitä on edes kunnolla ymmärretty.

Myyttihahmo-otoksen yhteiset hahmot	
nen-päätteisiä 4 nimeä 8% (4/50)	tar-, tär-päätteisiä 17 nimeä 15% (17/112)

Taulukko 1. Kaarle Krohnin Suomalaisten runojen uskonto vs. Elias Lönnrotin Kalevala.

Kalevala-pohjainen myytinmuodostus osoittautuu kansanrunouden antiin nähden kapeaksi. Tällaisesta listauksesta ei kuitenkaan vielä ole erotettavissa tekijän intentiota tai esitettyjen nimikäsitteiden painoarvoa ennen tai nyt. Jatkossa tarkastelen Kalevalan myyttisyyttä frekvenssiesiintymien mukaan, koska esiintymätiheys maininnoissa edustaa tekijänsä intressidominanssia. Krohnin missiona oli todistaa kalevalaisen kansanrunouden alkukristillisyys ja yhteys pyhimystaruihin, Lönnrotilla oli tavoitteena luoda eepos.

Keskityn jatkossa pääsääntöisesti Kalevalan tekstistä tekemääni hakemistoon ja siinä esiintyviin frekvensseihin ja vertaan kudelmaa Kaarle Krohnin SKVR-korpuksen mukaisiin tulkintoihin. Kalevalan myyttinimistä muodostuu ensimmäisessä kategoriassa viisitoista tekijää, toisessa tasossa samoin viisitoista nimikäsitettä ja kolmannella tasolla muodostuu 25 osatekijän ruudukko, viisiösapluuna, jossa on hyödynnettävissä Altti Kuusamon distribuutiot. Kahden ensimmäisen nimijoukon analyysiin soveltuu meemikaava ja viitoke, koska osatekijöitä on yhteensä viisitoista.

Kategoriat ovat: I kategoria, Kalevalan runoissa mainittu 10_50 runossa. Toisessa kategoriassa II käsite on mainittu 6-9:ssä runossa, ja kolmannessa kategoriassa III myyttinen hahmo mainitaan 4-5:ssä runossa. Koska myytit ovat perinnettä, niin olen hyödyntänyt lopuksi tulkinnanvaraisesti merkityslajiluokitusta ja perinnelajeja, joita kumpaakin on viisitoista osatekijää eli viitokkeen määrä. Viidestä viisiöstä muodostuu viisiöintisapluuna, jonka 25:llä osalla on nimikkohahmo määreenä. Viisiöt on lisäksi nimetty nimiryhmiksi kategorisoinnin helpottamiseksi.

Seuraavaksi tullaan sanastamisessa vaikean tehtävän äärelle. Kun tavoitteena on selventää tutkimusarkistooni kertyneiden erilaisten sanalistojen antia, niin aines on varsin sekalaista. Alkuun ei ole ollut mitään ohjenuoraa siihen, mitä tulisi etsiä, joten päätin luottaa sattuman satoon ja sirpaletietoon. Vihdoin vuoden 2024 lopussa on hahmottunut jonkinlainen toimintamalli, minkä mukaan orientoitua tulkinnassa. Oma intressidominanssini on jonkinlainen auktoriteettivastaisuus, en suoralta kädeltä usko, mitä enemmistö jauhaa ja toistelee muodostaen regiimimeemin. Osaksi olen siis vaihtoehtomeemien luoja ja kannattaja, mutta myöskin meemipleksin muodostaja.

Tulkintatavastani esimerkkinä voi pitää poimimiani muistiinpano-otteita Toivo Vuorelan kansanperinteen sanakirjasta. Lähde on sarjasta poikkeava, koska laatija on kansatieteilijä, materiaalisen kansanperinteen tutkija, mutta silti sivunnut sanakirjassaan myös mytologisia aiheita. Jyrkkää rajaa ei voi vetääkään eri lähitieteiden välille. Muistiinpano on vuodelta 2008 ja sisältää seuraavia tietoja.

Toivo Vuorela Kansanperinteen sanakirja

Ajakka = kiila
Rossi = köysi
Paholaisen nimityksiä:
Juutas
Karvajalka
Karvakoipi
Karvahousu
Kaviojalka
Piessa
Sortta
Sorttahinen
Havuhattu
Emähenki
Alatuvan äijä
Nahkahousu
Jouhipolvi

...

KIELINEN - syrjäseutujen metsä, vaihtuva maasto
Kora - mytologinen olento, tuo kurjuutta ja onnettomuutta
Korata - a) pilata taikomalla toisen kalaonni; b) niittää vedessä olevia kortteita kaksiteräisellä viikatteella
Korju = hautakammio, ruumiiden säilytyspaikka
Kaksi sielua: elosielu, kuollut haamusielu
Haarapussi: alettiin määkiä, oli mukamas lammas olkapäillä.
Saitta: seiväs, johon nuotalla tai ongella oltaessa vene kiinnitettiin (saitta/vaaja/uppo)
Nääkiä = pitää pahaa ääntä
Lakla eli villihanhi = nääkkäisijä
Laukaista = päästää kiroista
Lomeksia = taikoa, loitsia
Lykyttää

Luusata = lumota, saada takaisin, opastaa
Kallas = vainaja, itsemurhan tehnyt
Kaivopekka = kaivonhaltija, kaivonkatsoja
Kun kukko munii tunkiolle siitä tulee kasilisko.

Tällainen yksi pieni poiminta voi osoittautua pitkän selitystekstin tarvitsevaksi. Esimerkiksi uskomustieto kukon muuttumisesta kasiliskoksi vaikuttaa pilalta tai adynatonilta, jolla lapsia kiusoitellaan. Kasilisko on sisilisko, käärmeen veroinen varottava taikuudessa. Lause metatietona viitannee uskomisen indoktrinaatioon, eli kaikkea ei pidä uskoa, mitä sanotaan. Kukon lisäksi muistiinpanoissa on mainittu kaksi muuta lintua, villihanhi eli lakla ja karvajalka, joka on peitenimi linnulle, jolla on höyhenpeitteiset jalat kuten kotkalla tai pöllöllä.

Karvajalka on Mika Waltarin romaanihenkilön nimi, Mikael Karvajalka. Joissain tapauksissa myyttinen nimi on suoraan ja selvästi säilynyt sukunimenä - Viite 3, mutta useimmiten myyttisyyden selvittäminen on vaikea selvittää, koska nimi saattaa olla toisinto- tai peitenimi, jollekin tunnetulle kuten sukunimi Sorri, joka on ollut hauen peitenimi. Tämä saattaa hankaloittaa toteemisten kaikujen jäljittämistä nimissä. Teräsniskakin on ollut jonkin pikkulinnun peitenimi Lapissa. Nimi viitannee teräksenharmaaseen. Itäsuomalainen sukunimikäytänne, joka nimeää suvun jonkin eläimen mukaan, voi olla nuorempaa perua kuin sorrit ja teräsniskat ja asettaa eläintotemismin tutkijoille uusia ja ennen näkemättömiä haasteita.

Monet myyttiset hahmot ovat silti säilyneet sukunimissä Kalevalan pääsankareita myöten. Väinämöinen, Lemminkäinen ja Ilmarinen ovat nykysuomalaisia sukunimiä. Pisimpään myytit säilyvät nimissä, kun kieli ja sanasto muuttuvat ja sanojen alkuperäinen merkitys unohtuu. Jos

sanamuotoa ei tunne, niin mahdollinen arkistoaineiston hakukin on työn ja tuskan takana. Monissa kielissä on käytössä äänteen mukaus, mutta suomen kielessä äänteen mukauksissa on monta mutkaa mytosemanttisesti tulkittuna.

Kirjoitusasu ja ääntämisasu ovat esimerkiksi omassa sukunimessäni Råman eriävät, sillä nimi lausutaan ”Rooman”. Sipoon tienoilla tunnetaan metsästyskielessä paikka, jota kutsutaan Roomanin pusikoksi. Nimi tarkoittaa, jota kuinkin samaa kuin piru. Äänteenä on kyse O-kirjaimesta, mutta hakutoiminnoissa kirjoitusasu on toistaiseksi se vallitseva. Råmania et siis löydä kansanrunoista, mutta jos haluat tietää, mitä kaikkea suomalaiset ovat pirulla ymmärtäneet, niin on etsittävä synonyymejä, joista yksi on paholainen. Vaihtoehtoisesti voi paneutua interjektioihin, vaikkapa tokaisuun ”Johan nyt on piru”. Niin sanotaan, kun jokin ei heti onnistu, sanonnalla on juurensa korttaamisessa, pilaamistaikuudessa. Vuorelan listassa karvajalka on paholainen, joten sana on heteronyymi eikä näin ollen voida olla varmoja viittasiko Waltari sanavalinnallaan mieapiruun vai petolintuun. Sanonta ”piru mieheksi” on kuitenkin jäänyt elämään. Mytosemantiikan hankaluus piilee siinä, ettei aivan varmasti voi tietää, mitä milloinkin sanonnalla tai sanoilla on tarkoitettu ja siksi on uskaltauduttava sivistyneeseen arvailuun.

Suomen kieli on vokaalivoittoista, joten monissa nimissä on vokaaliäänne sanavartalossa. Tämä tekijä vaikuttaa erityisesti naispuolisiin tar-, tär-loppuisiin nimiin.

A	E	I	O/Å	U	Ä	Ö
-tar melatar	-tär helpehetär	-tär mikitär	-tar osmotar	-tar udutar	-tär äijätär	-tär hyvötär

Yleinen sukunimimuoto Suomessa on nen-päätteinen nimi, joka voi olla myös paikan nimen muodossa, mutta naispuolinen muoto on kadonnut käytöstä, vaikka aiempina vuosisatoina tunnettiin myös Maaratar tai Pölötär jne. Myyttiset nimet selvästikin viittaavat sukuihin ja perhekuntiin tai talonväkeen. Mytosemanttisesti käsite talonväki on kiinnostava suhteessa väkijoukkoon. Väkeä liikkuu haamuina, vieraina, taloissa asuu kunnon väkeä. Tästä voi halutessaan saada tulkintoja Vuorelan mainitsemasta kahdesta ihmissielun olomuodosta. Elosielut ovat talonväkeä sekä myyttiolentoina että ihmisinä, kuolleet sielut ovat haamusieluina kummituksia ja tyhjösiä.

Luulette nyt, ettei nen-päätteisissä nimissä ole mitään hakutoimintojen kannalta oleellista vaikeutta, mutta mytosemanttisesti enpä ole siitä niin varma. Otetaan esimerkiksi Kekäläinen. SKVR-korpuksesta on ihan turha hakea kekäläistä, mutta perusvartalo ”kekäle” sen sijaan löytyy 39:ssä osumassa. Tulkinta-avaimena ovat ne runotyypit, joissa kekäle esiintyy. Otoksessa on sekä taikoja että lastenloruja kuten ”oli ennen onnimanni”. Tässä ketjusatulorussa kekäleestä tulee kenkäraja. Ensin on hyvä tietää, mikä kekäle on. AI-avustajan mukaan: "Kekäle tarkoittaa palavaa tai hiilloksessa olevaa puunkappaletta, joka on osittain palanut ja hehkuu punahehkuisena. Kekäleet voivat olla peräisin liedestä ja nuotiosta, ja ne ovat kuumia. Termiä käytetään yleisesti kuvaamaan tilannetta, jossa puu ei ole vielä täysin muuttunut tuhkaksi, vaan siinä on edelleen lämpöä ja hehkua jäljellä.

Ja tämä onkin sitten kymmenen pisteen vihje, sukututkijat voivat selvittää kekäläisten alkuperää hiilloksesta. Vaan mitä tekee mytosemantikko? Rikkoo raja-aitoja äänteenmukausten puolelle, sillä pikkutarkat ihmiset takertunevat muotoon ”kekäläi”. Sanaa ei ole yleiskielessä lainkaan eikä ole kekälääkään. Tulkinta on tehty äänteenmukauksen periaatteella, sillä kekäle sanasta muodostuisi ihan luontevasti kekäletär, mutta nen -päätteisenä kekälenen riipisi kielikorvaa. Siksi muoto taivutetaan sointuvammaksi muotoon kekäläinen. Nykysuomeksi sana voitaneen ymmärtää tunteen kautta tulisieluksi tai tulenkantajaksi. Tulistuminen ja hiiltyminen on kiivastumista tai suuttumista, tunteen paloa, kun pinnan alla kytee. Kolmen kekäleen viskoja voisi olla kekäläinen, varaustaikuuden ekspertti tai akitaattori sytyttävine puheineen.

Runouden mytosemanttisessa ymmärtämisessä tarvitaan ennen kaikkea sanatajua, sillä sanavalinnoista tyyli muodostuu. Niin kielentutkijat kuin käyttäjätkin tarvitsevat kielikorvaa, kieli-ilmausten kuuntelun taitoa, johon muun muassa valitut sanamuodot vaikuttavat. Kuultua ei aina onnistuta kirjaamaan todenmukaisesti. Kalevalassa on maininta kosinta-aikeesta, jossa Kaukomieli/Saarelainen/ Lemminkäinen? lähtee Saaren kukkoa kosimaan. Kukko tässä on joko kirjausvirhe tai sitten ei. Vaihtoehtoja on ainakin kaksi, 1) tarkoitetaan kukkaa tai 2) runollisuuden vuoksi on oikaistu taivutusmuodossa ja tarkoitetaan että lähdetään Saaren mahtavimmalta mieheltä kosimaan tytärtä ja kyseessä on metaforinen metonymia. Periaatteessa tarkalla tiedolla ei ole tässä väliä, koska keskeinen sanoma säilyy samana eli lähdetään kosimaan.

On valittava ja osattava erottaa, milloin poikkeama totutusta johtaa johonkin syvempään, ja milloin taas yksityiskohtainen tarkastelun linja on ajan hukkaa.

Kansanrunojen merkityksen viidassa on hyvä hakea perussanasta myös muita sijamuotoja, jos etsitään kekälettä, niin tuloksena on 75 osumaa. Arveluni kekäläisen tulisieluisesta laulajaominaisuudesta voi tämän otoksen perusteella hyvinkin pitää paikkansa, koska runot liittävät kekäleen runonlaulantaan.

Vaiti ole vanha laulamasta,
Hullukoira haukkumasta,
Kun ei sinulla tuiska tulta suusta,
Kekälettä kielen alta,
Savua ei sanan jäljeltä!
Jo vain minä punapuhelen,
Jo vain minä sinisivelen,
Minulla vain tuiskaa tulta suusta,
Kekälettä kielen alta,
Savua sanan jäljeltä. (SKVR III1 1037.

Onnimannissa ensinäkemältä irrationaalinen hyppy kekäleestä kenkärajaan selittyy, pakkasen sanoilla.

Kyllä sulla on kylmämistä:
Kylmä soita, kylmä maita,
Kylmä aukeita ahoja,
Lennättele lepiköitä!
Tuo tulta sukkahan,

Kekälettä kenkähän!
(SKVR IX4 214 yk)

Kekäläinen voi alkujaan olla jonkinlainen tulenvartija, sillä tunnetaan myös tulen lumous. Vaikka sanaa ei ole myyttisiin sanoihin hyväksytty, niin mitä ilmeisimmin se on aikanaan edustanut jotakin merkittävää hahmoa tai olentoa. Lumoamisen taidolla kansa on ymmärtänyt jotain varsin mahtavaa loitsijaa.

Taidan tulen lumota
Ja kekäleen keikutella.
Ei tuli polta tuttuaan,
Eikä valkea vahtiaan.
Kun on lukenut yllä olevan luvun, niin sitten pitää sylkeä kolme kertaa oikein lujasti.
SKVR XI 2367 yk)

Uskomusperinteen mukaan tuleen tai hiillokseen ei saanut sylkeä tai heittää vettä. Viime mainittu on eufemismi virtsalle. Tämäkin viittaa hiilloksessa piilleen jotain kunnioitettavaa, kekäläistä ei saanut loukata. Tällä perusteella Kekäläinen menee jatkoon myyttisanoihin hiiloksen haltijana. Tulen lumoissa mainitaan yhden kerran kekäläinen: Tunnen minä tulen lumota, valkeaisen vaivatella, Kekäläisen keikutella. Tämän perusteella hiillos on Kekäläisen väkeen kuuluva elosielu. Myyttihahmoilla kuten sanoillakin on elinkaarensa. Nykyajan hiillostaminen on jo eri asia.

Tiedot, synnyt syvät eivät löydy pelkästään sanan perusmuodolla. Hakusanoissa on syytä käyttää myös sanan taivutusta, eri sijamuotoja. Kekäläis-kysymys ratkesi kolmella hakusanalla: kekäle, kekälettä, kekäleen ja lopuksi kuljetettiin kekäläistä. Korostunein sanoista oli partitiivisana kekälettä, joka esiintyi SKVR-korpuksessa peräti 75 kertaa. Syvempi analyysi voidaan tehdä Hiisiakatemian sijamuotosapluunaa hyväksi käyttäen. Sen mukaan partitiivin perusmeemikolmikko muodostuu seuraavasti ja edustaa merkityslajia V eli tietotaitoa ja performanssin palautusta kompetenssiin. Mallina esitettiin satunnainen esimerkki äänteen mukauksista, mutta esitetty johti perinteen tuntemuksen tietotaidon perusteella syventävään tulokseen ja tulkintaan.

Challenge (haaste, mahdollisuus) semeemi
Consistency (johdonmukaisuus) genoomi
Core competency (ydinosaaminen) fenoomi

Kekäläinen oli tulkintahaaste ja samalla mahdollisuus, johdonmukainen sijamuotojen mukainen haku SKVR-korpuksesta johti edellä selostettuun tulokseen, kekäle ei ole merkityksetön aihe kansanrunoudessa. Saatuun tulokseen ei voi päätyä, ellei hallitse sijamuotojen taivutusta ja

samalla osaa tulkita runoantia, muodostunut tulkinta edustaa fenoomia. Kaikissa kielissä vastaava menettely ei ole mahdollista, koska sijamuotoja ei ole viittätoista, jos lainkaan. Kekäleen mytosemanttinen rantautuminen lasten loruun Onnimanni, sisältää upotuksen neuvosta olla polttamatta nahkakenkää, kekäleestä todella tulee kenkäraja, jos sillä polttaa nahkakengän, nyrkkisääntönä tunnetaan sanonta: Siinä missä voi sulaa nahka palaa. Näennäinen epäloogisuus voi olla semanttinen johdonmukaisuus, onnistunut hyppy käsiteavaruudessa.

Kalevala on suomalaisen kansanrunouden näyte, Lönnrotin tekemä konstruktio, joten johdonmukaisuuden vuoksi on kekäleen merkitystä etsittävä myös Kalevalasta, ja löytyyhän sana sieltä varsin merkittävässä roolissa, kun Antero Vipusta alkaa närästää tiedon utelija Väinämöinen. Runopätkä paljastaa uuden haasteen hakusanoihin, itäsuomalaisen tavan höystää sanoja lisukkeilla. Kekälehet löytyy SKVR-korpuksesta 28 kertaa, ja niistä selviää syet-sanan oikea merkitys, joka viittaa syteen eli tuleen. Väärinkäsitykseksi on luokiteltava syen tulkinta syljeksi. Vipusella oli veren maku suussa. Runo tunnetaan Vipusen virtenä, mutta upotuksen voisi luokitella vaikkapa rupriikiksi Närästyksen sanat. Kaksi muuta Kalevalan mainitsemaa kekälekohtausta liittyvät Lemminkäiseen ja Kullervoon. Lemminkäinen taistelee paleltumista vastaan uhkaamalla työntää kekäleet kenkiin, Kullervo vannoo kostavansa Untamoiselle polttamalla hänen kartanonsa kekäleiksi.

Siinä missä Panu on abstrakti tulenjumala, niin Kekäläinen on alakategoria eri vivahteineen, Kekäläinen vaalii hiilet hinkalossa ja saunankiukaissa, tuottaa lämpöä ja on merkki tulipalosta. Se on tulenpalavien puheiden, kiihkeiden sanojen metafora. Kekäleet syntyvät puuta polttamalla. Luovassa toiminnassa voidaan kehottaa – anna palaa! Eli anna luovuudellesi pidäkkeetön mahdollisuus. Ilman Kekäläista suomalaisten kävisi talven pakkasissa huonosti, ilman nuorekkuutta henkinen ilmapiiri rämettyisi vanhojen jorinoiksi.

Silloin virsikäs Vipunen itse tuon sanoiksi virkki:
"Mi sinä lienet miehiäsi ja kuka urohiasi?
Jo olen syönyt saan urosta, tuhonnut tuhannen miestä,
enpä liene mointa syönyt: syet suuhuni tulevat,
kekälehet kielelleni, rauan kuonat kulkkuhuni! (UK 17. runo)

Kalevalan tulkintafunktioiden mukaan merkityslaji V:n funktiot ovat F5 Tiedon luovutus ja F27 Tunnistaminen. Satukaava funktioineen ja elonkaava prinsiippeineen on käyttökelpoinen tulkinnan väline. Sen sijaan on työläämpi tehtävä todentaa myyttisen hahmon ajakan kiilaksi nimittämistä. Ellei sitten kyse ole jollain tavoin kiilaamisesta vaikkapa jonossa toisten eteen, tunkea tai tunkeutua. Kiinnostavan tulkintalinjan kansatieteilijä Toivo Vuorela ajakan merkityksestä antaa. Ajakka on säilynyt uskomusolentona sanonnoissa, mutta lentelyominaisuutensa vuoksi ajakka lienee haamusielu, joka havaitaan äänestään, ei vain lennostaan. Sitä ei varmaksi tiedetä onko kyseessä lintu, vai haamusielu linnun hahmossa.

Mitä muita hahmoja Kalevalassa esitetään, vaikka Wikipedia eli syötteen antaja ei sitä tiedä tai ei ole pitänyt mainitsemisen arvoisena? Listasta puuttuu mm. Hiisi, vaikka mukaan on otettu erikoisuuksia kuten puhuva vaakalintu. Epäilen syvästi viime mainittua tietoa. Oma Kalevalan myyttisten hahmojen esiintymäkartoitukseni sisältää Hiidesta seuraavia mainintoja:

hiien heitto 27ru = kelvoton, kunnoton, tunnoton
hiien hiihtoneuvot 17ru = myyttiset sukset ja sauva
hiien hiilet 30ru = hiiden sepän ahjon hiilet
hiien hiilikangas 14ru = Ilmarisen syntymäpaikka, Lemminkäisen hiihtomaasto
hiien hiiliseiväs 26ru = käärmeen selkärangan alkuperä
hiien hiillos 26ru = käärmeen elosielun/hengen alkuperä
hiien hinkalo 17ru = Vipusen vatsa, onkalo
hiien hirsikangas 34ru = kangasmetsä
hiien hirvi 6ru = suonista tehtiin Joukahaisen jousen jänne
hiien huora 33ru = herjaus, huonomaineinen nainen, portto
hiien hurtta 17ru = Manalan vahtikoira
hiien korpi 13ru = erämaa
hiien maat 17ru = lemmon lehdot
hiien nurmi 14ru = hiiden hirven oleilupaikka
hiien pelto 13ru = hiiden hirven oleikupaikka
hiien ruuna 40ru = kanteleen kielten materiaali, hevosen harjakset
hiien virsi 12ru = loitsu
hiiet 13ru = pirut.

Äänteenmukausten lisäksi tavallista on myös kirjainpudokkaat sanoissa, kirjain voi pudota alusta, keskeltä tai lopust. Kalevalan tekstissä hiiiden omistajuutta ei kuvata kirjakielisesti sanalla hiiden, sen sijaan on käytetty murremuotoa hiien tai hiiren. Hiiden sepän hiilien runoyhteydessä mainitaan kaikkein pahin uhkaus, kun väläytetään mahdollista Koijumalan hoiviin lähettämistä.

Perusmuoto **Hiisi,** on esiintyvyyden perusteella uokiteltavissa alussa mainittuun kakkoskategoriaan. Sana esiintyy Kalevalan runoissa *8ru, 11ru, 12ru, 13ru, 17ru, 19ru, 26ru, 31ru*. Kun on kyse Kalevalan hahmoista, niin olettaisi sen sisältävän myös kantasanan **Kaleva,** joka esiintyy monessa Kalevalan tekstin kohdassa ja kuuluu tarkastelussani ykköskategoriaan kymmenellä runo-osumalla: *1ru, 3ru, 5ru, 6ru , 7ru, 8ru, 10ru, 45ru, 46ru, 47ru*. Yksittäisistä nimistä **Kauko** on Kalevalassa mainittu monesti ja sijoittuu 11:llä osumalla kärkikategoriaan. Jokin selitys tällekin tulokselle on. *1ru, 11ru, 12ru, 15ru, 20ru, 26ru, 27ru, 28ru, 29ru, 29ru, 39ru*. Ylivoimaisin maininnoissa on taivasmaailma, joka löytyy maininnoista jumala, luoja, taivas. Tämä ei kuitenkaan vielä oikeuta pitämään Kalevalaa pyhänä kirjana.

taivas 1ru, 2ru, 3ru, 8ru, 10ru, 12ru, 14ru, 15ru, **17ru,** 18ru,
luoja 2ru, 8ru, 9ru, 11ru, 15ru, **17ru,** 24ru, 26ru, 30ru 32ru, 39ru
jumala 2ru, 3ru, 7ru, 9ru, 11ru, 14ru, 15ru, 16ru, **17ru**
ukko 2ru, 6ru, 7ru, 8ru, 9ru, 12r, 14ru, **17ru,** 18ru, 19ru, 20ru, 26ru, 32ru, 40ru, 42ru, 45ru, 47ru, 48ru.

Mitä tällainen listaus hyödyttää? Ainakin sen, että Kalevalan jumalisin runo näyttäisi olevan runo 17, jossa kerrotaan Vipusen virsi, eli Väinämöisen tietuointiretki. Koska alkujaan Väinämöistä, Lemminkäistä ja Ilmarista pidettiin Kalevan poikina, niin vertailun vuoksi on hyvä katsoa Kalevalan runoesiintymät näistäkin hahmoista. Voitaneen ajatella myös hahmoja analogioina. Kun ukko mainitaan ylijumalaksi, niin hänen

vastineensa olisi sankarisikermässä Kaleva, joka mainitaan sankareiden isäksi, kun sankarit ovat Kalevanpoikia, joskus jumalinakin pidettyjä. Isästä ja pojista kerrotaan runoissa:

Kaleva 2ru, 4ru, 6ru, 7ru, 13ru, 14ru, 15ru, 20ru, 42ru, 44ru, 45ru, 47ru, 49ru
Väinämöinen 1ru, 2ru, 3ru, 4ru, 5ru, 6ru, 7ru, 8ru, 9ru, 10ru, 16ru, 17ru, 18ru, 19ru, 20ru, 25ru, 36ru, 37ru, 38ru, 39ru, 40ru, 41ru, 42ru, 43ru, 44ru, 45ru, 46ru, 47ru, 48ru, 49ru, 50ru
Ilmarinen 9ru, 10ru, 15ru,17ru, 18ru, 19ru, 24ru , 25ru, 37ru, 38ru, 39ru, 40ru, 42ru, 43ru, 44ru, 46ru, 47ru, 48ru, 49ru
Lemminkäinen 11ru, 12ru, 13ru, 14ru, 15ru, 20ru, 26ru, 27ru , 28ru, 29ru, 30ru, 39ru, 40ru, 42ru, 43ru, 49ru.

Näistä voitaisiin olettaa vanhempaa perua olevan taivaaseen ulottuva tarinointi, jonka vastinpari on sankarirunous.

Ukko -> Kaleva, kalevanpoikien isä
Luoja -> Väinämöinen, luomistaruhenkilö Kalevalassa
Taivas -> Ilmarinen, joka oli taivasta takonut
Jumala -> Lemminkäinen, lemmenjumala, aurinkopoika.

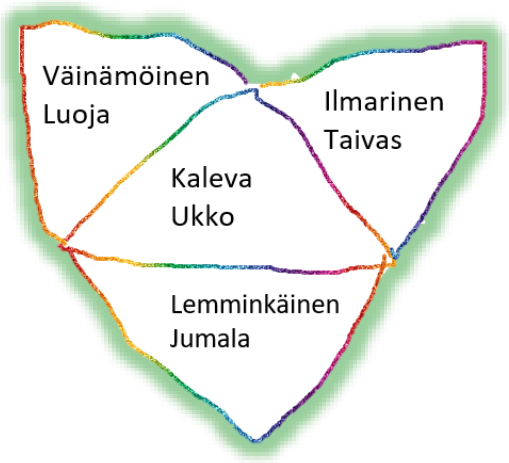

Miten olisi tällainen elinkaariajattelu radikaalin luovuuden osoituksena? Tulkinnan lähtökohtana on hyvä olla kokonaiskuva tiedon sirpaleiden mahdollisuuksista. Mutta minne Kauko katosi katsannosta? Tetran struktuuri tässä kuviossa kyllä on. Alkuna/pohjana/perustana toimii sankarjoukossa Kaleva, jumalten joukossa ukko, josta haarautuu yksi ja sama kolmessa ulottuvuudessa taivaana, luojana ja jumalana. Taikka eepos-jumaltaru sankarikolmikon Väinämöisen, Ilmarisen ja Lemminkäisen hahmossa kerronnan sivumotiiveineen. Kaarle Krohnin käsitys muinaissuomalaisten yksijumalisuudesta on mitä ilmeisimmin oikeaan osunut arvaus tai toteamus.

2. FREKVENSSIT JA KÄSITTELYTAPA

Käsite- ja metodiriippumattomuus, käsitteiden tunnistaminen, ruutu 3C

Luomalla oman metodiikan eli metodisapluunan irtauduin perinteisistä teoreettisista tarkastelukulmista metodiseen suuntaan. Menettelyssä on täkeää ”sanamagia” eli käsitteiden täydet merkitykset.

Käsikirjoituksen fokusruuduksi muodostui ruutu 3C eli käsite- ja metodiriippumattomuus sekä käsitteiden tunnistaminen. Tässä työssä käsitteet koskevat mytosemantiikkaa ja monet käsitteistä ovat lainaa muilta tieteenaloilta. Mytosemantiikassa jokainen nimi- ja teonsana edustaa ajatusta, käsitepartikkelia käsiteavaruudessa, ja joissain tapauksissa myös sanan sijamuoto.

Seuraavassa on hahmoteltu Kalevalan hahmointensiteettiä kartoittamalla hahmon esiintyvyys eepoksen tekstissä. Kalevalan käsiteavaruutta kartoittaessa intensiteetti ilmenee frekvensseinä, jotka muodostuvat tekijänsä valinnoista, erityisesti sanavalinnoista. Kalevala on kansanrunoihin perustuva Elias Lönnrotin kompilaatio tekijänsä valitsemin painotuksin. Eepoksen tekijän tietoisena tavoitteena oli luoda kansakunnalle eepos sankaritarinoineen, joten luonnollisesti sisällöstä jäi uskomuksellinen kansanrunousaines aines pois, lukuun ottamatta loitsuja, jotka ovat hyvin edustettuna Kalevala-korpuksessa.

Mytosemantiikan menetelmällä on vuoden 1949 Kalevalasta koostettu esiintymätiheyden mukaan vertailu, jossa ensimmäisen ryhmän muodostavat ne hahmot, jotka esiintyvät vähintään kymmenessä runossa. Toisessa ryhmässä on 6-9 runossa olevat hahmot ja kolmannessa ryhmässä vähintään viidessä runossa mainitut.

Tästä muodostuu hakusanoina seuraava luettelo:

keräelmä 1.	**keräelmä 2.**
kalevala	NAINEN
lempo	METSÄ
louhi	NEITO
seppo	HAHMO
taivas	KALEVAT
kuu	PALVOS
kauko	LAPPI
lemminkäinen	KYLMÄ
luoja	POHJA
ukko	SAMPO
Ilmarinen	RUTSA
pohjolan emäntä	NOITA
pohjola	TUONI
jumala	VALOT
väinämöinen	KOTI.

Intensiteetiltään ykkösluokassa (keräelmä 1) on viisitoista osumaa, mutta kakkosluokassa (keräelmä 2) hakusanoja kertyi yhteensä 30 sanaa. Kun halutaan muodostaa vertailu pääryhmään, niin saatu sanajoukko on muunnettava yhteiseksi nimittäjäksi hakusanana. Näin keräelmän no. 2 asiasana akka sisältää listasta sanat akka ja emäntä. Tulkinnan kannalta sanojen asettelu on epätarkka, koska sekä pääsana että alitermi ovat samanlaisia. Merkityksen vääristymättä nimitystä ei kuitenkaan helpolla muuksi muunneta, kyseessä on heteronyymi. Kalevalassa mainitaan erilaisia akkoja.

1) "Akka manteren-alainen, mannun eukko, maan emäntä!” -> myytti
2) ”Louhi, Pohjolan emäntä, Pohjan akka harvahammas,”-> myytti
3) ”Akka oli vanha vaipan alla, kielipalku pankon päässä.
Akka varsin vastaeli, hammas kolmi kolkkaeli:”
4) ”Kiisti akka kiukahalta, kielipalko pankon päästä:” -> liikanimi ”kielipalko”
5) ”Oisi akka ammuttava, koukkuleuka kolkattava."
6) ”Siitä lieto Lemminkäinen sanoi Pohjolan akalle:
Anna nyt, akka, piikojasi, tuopa tänne tyttöjäsi,”
7) ”Sanoi vanha Väinämöinen: Akka tieltä kääntyköhön,”
8) ”Oli akka Tuonelassa, akka vanha käykkäleuka,” -> myytti
9) ”Ja tuonne sinun manoan, tuonne kehnoa kehoitan
ukkokontion kotihin, akkakarhun kartanohon,”
10) ”Sanoi Pohjolan isäntä: "Käyös, akka, katsomahan,”
11) ”Virkkoi Suovakko sopesta, akka vanha vaipan alta:”
12) ”Siitä Pohjolan emäntä, Pohjan akka, Pohjan tyttö”
13) ” Olipa akka, askarvaimo, talon ainoinen asuja.”
14) ” Pohjan akka syännyksenti, syännyksenti, suutuksenti.” -> myytti
15) ” Tuopa ilkoinen emäntä, sepän akka irvihammas,” -> myytti
16) ”Tuli akka vastahansa, siniviitta viian eukko.” -> myytti
17) ”Oi on armas akkaseni! Sano, armas akkaseni:”
18) ” Akka aaltojen-alainen, vaimo kuohun-korvallinen!” -> myytti
19) ” "Akka mies asehitoinna, konna kirves-kuokatoinna.”

Poiminnoista näkee akalla olevan moninaisia merkityksiä pelkästään Kalevalassa, ja jos otetaan SKVR-korpus huomioon, merkityksiä löytynee enemmänkin varsinkin epiteetteineen. Kansan runoissa mainittu musta ja sokea pohjon akka rinnastunee Tuonelassa olevaan akkaan. Kirjoitusmuodossa on selvä ero Kalevalassa ja SKVR-korpuksessa, jossa ei puhuta Pohjasta vaan Pohjosta, mikä lienee alkuperäisempi muoto, koska paikkana on Pohjola. Uskomustiedon vaaliminen ja perinteen jatkumo on naisten vaalimaa perinnettä. Erikoinen nimimuoto ”Suovakko” on arvoituksellinen, saattaa viittaa harmaantuneeseen. Vanhojen tapaan hän muistelee, mitä leppää poltettaessa merkitsi veden vuotaminen puista- muutakin kuin märkää puuta. Se tiesi sulhasten tuloa, joten koko naisväki ryntäsi pihalle niin emäntä kuin tytärkin vanhan eukon keralla odottamaan kosijoita.

Lukumäärä vaikuttaisi osuvan paremmin myteemijakoon tai sen apuryhmittelyyn sententioihin, jossa on 17 osatekijää. Jos listaan onnistuu tiivistämään samamerkityksisiä tai lähimerkityksellisiä sanoja yhdistämällä, seuraavaksi voi kokeilla myteemijakoa, mutta suorempikin tie tulkintoihin on olemassa viitokkeena, joka muodostuu viidestätoista merkityslajista. Otteessa on selkeästi seitsemän erilaista akkamaista myyttimainintaa. Kirjailija Veijo Meri on etymologiassaan tulkinnut Seppo Ilmarisen vaimon leiponeen ilkosillaan, ja siten härnänneen poloista orjaa Kullervoa.

Tämä on kuitenkin miehisen ja hieman seksistisen mielikuvituksen tuotosta, koska ”ilkoinen” emäntä viittaa ilkeilijään, ei ilkialastomuuteen, ilkosillaan oloon. Akka kielipalko, listan kohdat 3+4 puhuvat samankaltaisesta toimijasta, joten lista supistuu yhdellä toimijalla. Kohdissa 2 ja 14 voittoisa meemi on nimivaihtoehdoista Louhi. Siniviitta viian eukko osoittaa akkaa ja eukkoa käytetyn rinnakkain jossain määrin. Suhde SKVR-korpuksessa on akan eduksi 1812/575 osumaa sanoissa akka ja eukko. Kalevalassa akka/eukko osumia on 91/14 ja eukkoa käytetään hieman eri painotuksin kuin akkaa.

Yhteisnimittäjänä voisi olla vaimo, mutta koska akkoina puhutaan myös vanhoista palvelijoista, niin nimitys olisi harhaan johtava sekin. Siksi paras yleisnimitys on nainen, vaikka silläkin on kalevalaisessa runoudessa vaimon merkitys ja lisäksi sivumerkitys huono nainen, portto. Akka ja nainen kantavat molemmat monimerkityksellisyyttä arvostavasta halveksuvaan sävyyn. Vertailun vuoksi mainittakoon hakujen tuottavan sanoille vaimo/nainen suhteen 1456/391. Näillä pikkuvivahteilla on merkitystä, jos halutaan muodostaa viitoke merkityslajien kautta. Akka saa luonnehdinnaksi kielipalko, Väinämöinen on kielastaja. Voisi arvailla, että vanhoja naisia pidettiin kielikelloina, kielijöinä; vanhoja miehiä tarinan kertojina, vaikka palturia puhuisivatkin.

Uuslistauksessa on akkakysymys esitettävissä 17-jaolla, jolloin saavutaan valinnan eteen. Kannattaako yrittää sententian vai myteemijaon kautta tulkintaa?

1) Mannun eukko - *yleyysmyteemi*
2) Louhi - *sankarimyteemi*
3) Kielipalko - *balladimyteemi*
4) Koukkuleuka (herjaus) - *eleellisyysmyteemi*
5) Pohjolan akka - *legendamyteemi*
6) Akka (sananparsi) - *folkloremyteemi*
7) Tuonelan akka – *sakraalimyteemi*
8) Akkakarhu (naaras) -*luontomyteemi*
9) Suovakko - *eksotiamyteemi*
10) Pohjan akka – *traaginen myteemi*
11) Askarvaimo - *magiamyteemi*
12) Irvihammas -*demoninen myteemi*
13) Viian eukko - *fantasiamyteemi*
14) Armas akka (maanittelu) - *satumyteemi*
15) Aaltojenalainen vaimo – *mystiikkamyteemi*

Osoittautuu, ettei kumpikaan vaihtoehto ole suotava eikä hyvään lopputulokseen johtava, akkain touhuja voisi ehkä tarkastella merkityslajien avulla, vaikka helppoa se ei ole. Tuonnempana kappaleessa ”Huudahduksia” korostuu Luonnon ja Luonnotarten personifikaatiot, joten on helpointa lähteä luonnosta liikkeelle. Onhan suomalaisille luonto läheinen ja rakas. Kirjassani Kosmisen koostumus olen ristinyt ursus arctoksen tuonpuoleisen ruhtinaaksi, mikä viittaa Tuonelaan. Edellä mainitussa runo-otteissa puhutaan akkakarhusta ja ukkokarhusta. Ukko ja akka rinnastetaan kansanrunoudessa mm. sanapareilla juumin ukko juumin akka; karpan ukko karpan akka sekä hiien ukko hiien akka sekä Kiikan ukko Kiikan akka. Kaikki viittaavat Manalaan/Tuonelaan tai rajatilaan. Yksi viidestätoista merkityslajista on näin ratkaistu.

Suomalaisen luonnon arkkieläin karhu edustaa listassa luontomyteemiä. Pirullinen akka on Ilmarisen emäntä, kivileivän leipoja ihan vain piruuttaan. Jos onnistuu ratkaisemaan viisi myteemiä kuta kuinkin kohdalleen, on mahdollista saada koko listaus läpi mallikkaasti. Kun Pohjan akka suuttui ja sydämistyi, niin sen hän teki syystä, sillä Lemminkäinen oli tappanut Pohjan isännän. Suovakko on erikoinen ilmaus, joten se on luontevaa sijoittaa eksotiamyteemiksi. Näin on koe-erä vähintään viisi osatekijää nimetty myteemeiksi.

Jako menee auttavasti läpi, ja kun lähtökohtana on Pohjan akka, Louhi, Pohjolan emäntä voidaan ryhmittelyä tarkastella kolmena tarinatasona.

2) Louhi – *sankarimyteemi*
6) Akka (sananparsi) – *folkloremyteemi*
13) Viian eukko - *fantasiamyteemi*
14) Armas akka (maanittelu) - *satumyteemi*
15) Aaltojenalainen vaimo – *mystiikka/myyttimyteemi* => *Väinämöinen*

1) Mannun eukko – *yleyysmyteemi*
3) Kielipalko - *balladimyteemi*
4) Koukkuleuka (herjaus) - *eleellisyysmyteemi*
5) Pohjolan akka – *legendamyteemi*
7) Tuonelan akka – *sakraalimyteemi* => Lemminkäinen

8) Akkakarhu (naaras) -*luontomyteemi*
9) Suovakko - *eksotiamyteemi*
10) Pohjan akka – *traaginen myteemi*
11) Askarvaimo - *magiamyteemi*
12) Irvihammas -*demoninen myteemi.* => *Ilmarinen*

Ryhmittelyn osuvuutta voi testata lisäksi meemikaavalla.

Sankari Satu
Folklore
Myytti Fantasia => ILMIMERKITYS => Kalevalan maailma VÄINÄMÖINEN

Magia Demoninen
Eksotia
Luonto Traaginen => SYVÄMERKITYS => Kansanuskon maailma - ILMARINEN

Ylevyys Sakraali
Eleellisyys
Balladi Legenda => PIILOMERKITYS =>Kansanrunouden maailma - LEMMINKÄINEN

Ote todistanee, että mentaalinen myyttinen mielenmaisema on konstruoitavissa monin eri tavoin ja eri tekstiotteiden perusteella. Vaikka ei ihmiskunnan alkuaikojen matriarkaattirakenteisiin uskoisikaan, vaikuttaa siltä, että myyttinen pohjavire liikkuu naiseuden ympärillä vahvasti. Väinämöinen, epäonninen kosija ja vanhapoika sanoo Kalevalassa kitkerimmät sananparret naisten kyvyistä. Ilmarinen laulaa toisen vaimonsa lokiksi tultuaan petetyksi ja Lemminkäinen lähtee Pohjolaan sotimaan ja kosimaan Kyllikin käytyä vieraissa.

Edellä esitetty selventänee sitä, miten mitkään listaukset tai luokittelut eivät yksistään riitä luotettavaan tulkintaan. Itsestään selvää on, että tulkkiutuvuus on riippuvainen taustatiedoista, ei pelkästään vain siitä mitä sanotaan. On tiedettävä myös miten ja miksi tekstiä on tuotettu. Ambivalentti suhtautuminen naissukukuntaan ilmenee anelemisena ja halventamisena. Keräemässä no.2 on kaksi muutakin naissanaa korostunut, äiti ja neito.

Intensiteetiltään kakkosryhmässä oli yhteensä 30 asiasanaa, joista muodostui aisapareinea viisitoista osatekijää. Yhteensä intensiivisä asiasanoja on 45, millä on viitokkeen syntyhistoriassa oma perustavaa laatua oleva merkityksensä, josta myöhemmin enemmän. Nyt pysyn merkityslajien rinnastamisen tulkinnoissa. Kun viidentoista rykelmään rinnastetaan uskomusperinteen lajiluokitus, saadaan rinnastuskuvio. Lisäksi voidaan tulkintavälineenä käyttää suomen kielen sijamuotoja höystettynä kvasisijalla aggressiivi, joka on erittäin käyttökelpoinen mytosemantiikan kannalta. Esimerkiksi Lemminkäisen tokaisu: Oisi akka ammuttava, koukkuleuka kolkattava on lähinnä aggressiivinen ilmaus. Aggressiivit ilmenevät joko manauksina tai kirosanoina ja tokaisuina. Loitsuissa aggressiiviset ilmaisut esiintyvät uhkailuina ja alentavina lauselmina.

myyttifrekvenssi I	uskomuslajit	merkityslaji	Myyttifrekvenssi II	
kalevala	kulttuuriin liittyvä G	ML I	LAPPI	
lempo	paholaiseen liittyvä E	ML III	VALOT	
louhi	taikuuteen liittyvä O	ML IV	AKKA	
kuu	tauteihin liittyvä Q	ML V	KYLMÄ	
taivas	kummitteluun liittyvä B	ML VI	HAHMO	
ilmarinen	eläimiin liittyvä R		ML XII	KOTI
seppo	kalleuksiin liittyvä P	ML XV	NEITO	
lemminkäinen	metsänhaltijaan liittyvä K	ML VIII	METSÄ	
luoja	kohtaloon liittyvä A	ML XIV	RUTSA	
ukko	menninkäisiin liittyvä M	ML XI	KALEVA	
kauko	vedenhaltijaan liittyvä L	ML XIII	TUONI	
pohjolan emäntä	varallisuuteen liittyvä H	ML IX	SAMPO	
pohjola	vainajiin liittyvä C	ML II	POHJA	
jumala	jättiläisiin liittyvä N	ML X	KIRJOKANSI	
väinämöinen	tapoihin liittyvä F	ML VII	NOITA	

Näin on kasassa viisitoista kategoriaa, joista muodostuu 15C mukainen meemipleksi, viitokkeen esiaste, vaikkakaan niin pitkälle ei välttämättä ole tarvis mennä, pelkät tertiaalit (triadit) voivat riittää. Jokaista asiasanaa voi niin halutessaan tarkastella minkä merkityslajin näkökulmasta tahansa. Systeemi kokonaisuudessaan edustanee merkityslaji I:tä eli yleisen näkemistä yksittäisessä sanassa tai ilmiössä. Ja kun on useamman osatekijän systeemistä kyse, ei kaikki osiot ole tulkinnallisesti yhtä onnistuneita, joskus syntyy myös aukkopaikkoja, toistaiseksi ratkaisemattomia osioita. Kaiken kaikkiaan tulkintatyö on vaativaa ja raskasta. Ei onnistunut Ilmarinenkaan takomaan mieleistään naista kadottamansa tilalle, kultainen neito oli kylmä ja kalsea toveri.

1	NAINEN	akka	2ru	8ru	10ru	12ru	18ru	49ru		
		emäntä	4ru	7ru	13ru	16ru	17ru	10ru		
2	METSÄ	metsän emäntä	32ru	46ru	46ru	46ru	41ru	14ru		
		Sariola	7ru	8ru	10ru	18ru	39ru	40ru	43ru	45ru
3	NEITO	hanhi	9ru	10ru	18ru	23ru	24ru	25ru	39ru	46ru
		impi	9ru	11ru	13ru	39ru	10ru	29ru	40ru	
4	HAHMO	hiisi	8ru	11ru	12ru	13ru	17ru	19ru	26ru	31ru
		ahti	11ru	12ru	20ru	26ru	28ru	30ru	39ru	
5	KALEVAT	kalervon poika	31ru	32ru	33ru	35ru	36ru	34ru		
		kalevan poika	42ru	6ru	13ru	15ru	14ru	47ru		
6	PALVOS	kirjokansi	7ru	39ru	42ru	43ru	45ru	49ru	10ru	
		kivi	8ru	10ru	15ru	22ru	3ru	4ru	18ru	
7	LAPPI	lapin lapset	25ru	13ru	18ru	48ru	5ru	13ru		
		lappi	26ru	43ru	7ru	5ru	12ru	13ru	17ru	
8	KYLMÄ	pakkanen	1ru	8ru	15ru	43ru	50ru	30ru		
		Pohja	2ru	10ru	1ru	5ru	7ru	15ru	17ru	
9	POHJA	pohjan poika	27ru	49ru	8ru	12ru	43ru	49ru		
		pohjolan tupa	14ru	15ru	19ru	20ru	21ru	22ru	26ru	26ru
10	SAMPO	pohjan akka	27ru	45ru	46ru	47ru	49ru	18ru		
		sampo	1ru	7ru	10ru	38ru	39ru	42ru	43ru	45ru
11	RUTSA	kullervo	31ru	32ru	33ru	35ru	36ru	34ru		
		surma	4ru	13ru	15ru	26ru	31ru	35ru	35ru	
12	NOITA	tietäjä	3ru	7ru	8ru	10ru	12ru	16ru	48ru	
		vyö	1ru	2ru	4ru	18ru	3ru	4ru		
13	TUONI	tuonela	4ru	6ru	16ru	20ru	23ru	27ru	32ru	35ru
		väinölä	3ru	5ru	6ru	7ru	8ru	10ru	37ru	45ru
14	VALOT	päivä	2ru	3ru	4ru	11ru	15ru	16ru	23ru	49ru
		yö	3ru	10ru	11ru	12ru	15ru	16ru	17ru	
15	KOTI	äiti	1ru	3ru	4ru	11ru	12ru	36ru		
		emo	4ru	6ru	9ru	12ru	15ru	18ru	24ru	26ru

Taulukko 2. Intensiteetti Kalevalan runoissa asiasanojen mukaan.

Itämaisten filosofioiden mukaan kaikkeus on yhtä, kaikki liittyy kaikkeen, joten parhainkin luokittelu tai systeemi edustaa tietynlaista nostoa, aiheen korostusta valitun näkökulman mukaan. Valinnassa Kalevala-korpuksessa korostuvat naiseuteen liittyvät asiasanat äiti, emo, akka, emäntä, impi, neito, tytär.

Akka voi tarkoittaa nainutta naista ja/tai vanhaa naista. Sanassa tulee esiin naisen ikääntyminen, miehinen vastine ikämiehestä on ukko, mutta sanaparina ukko ja akka viittaavat myyttiseen toimintayksikköön, jota edustavat mm. ukkokivi ja akkakivi yhdessä asetelmassa, jossa ukkokivi on pysty ja akkakivi laakea kivi. Kun ukko tai akka uunilta urahtaa, niin sanonta viittaa vanhaan ihmiseen, joka on vetäytynyt lepäilemään uunin pankolle lämpimään.

3. MERKITYSNAVIGOINTI

Omaleimaisuuden puute, ruutu 2D

Harrastajatutkijoilta on omaleimaisuutt, olen tutkimusotteeltani väliinputoaja, koulutus alalle on, mutta tutkijana toimin sivuraiteella, omaperäisestikin. Sen minkä ryhmätuessa menettää, sen omaperäisyydessä voittaa.

Alla taulukon distribuointi esitettynä viisiöintisapluunana. Tekstin 1. luku on poimittu fokuksesta, keskiöstä. Käsite- ja metodiriippumattomuudessa, käsitteiden tunnistamisessa irtaudutaan perinteisistä teoreettisista tarkastelukulmista metodiseen suuntaan. Menettelyssä on tärkeää ”sanamagia” eli käsitteiden täydet merkitykset.

	1 LOITSU	2 PROSESSI	3 METODI DOI	4 ESIYMMÄRRYS	5 NOITA
A	22) Loitsusententiat 22) selittäminen, tulkinta	14) Myteemit ja meemit 14) binaarisuus ja uudet oppositiot	1) Kalevalan käsiteavaruus 1) kulttuurin alitajunta ja sen uusintaminen	7) Johdanto 7) Systeemiymmärrys	21) Taudit 21) mielen struktuurit
B	11) Loitsuluokitus 11) kvalia , ominaisuudet	25) Reisterit, hakemistot ja rekisterit. 25) distribuutiot kulttuurilajeissa	8) Mielikuvien kudelma 8) luokittelu -vaihtelut, merkitysten muodostuminen	6) Nimilistaus 6) kontekstuaali - filosofia	17) Poppamies poppaluokitus 17) ilmiöinti
C	24) Loitsulaulu UH 24) uustulkinta, korjaukset	16) Ampiainen ja matajainen 16) merkityksen ongelmat	3) Intensiteetti 3) käsite - ja metodi - riippumattomuus, käsitteiden tunnistaminen	5) Viisiöintisapluuna 5) uuden löytäminen	18) Someron noitamuistot **18) metatasot, topokset**
D	23) Rajarahvaan laulu 23) esitys, visualisointi, ”kuvailu”	13) Merkitysnavigointi 13)oma-leimaisuuden puute	10) Tekstigenetiikka 10) tieteen poeettinen funktio, älyllinen intuitio	4) Permutaatiot ja meemikaava 4) muutostekijänä ajatus-maailma ja sen suhteuttavat tekijät mm. valtapuhe	12) Noitausko 12) dimensiot ”Palaneen sanat”
E	9) Synnyt 9) tendenssi -orientaatiot, merkitysmuotoilu	15) Ihminen ja otukset 15) käsitekontaminaatio, käsiteredaktiot	2) Huudahduksia! 2) todellisuuskäsitys ja sen konnotaatiot	19) Jumalat Kalevalassa ja kansanrunoudessa 19) merkin spatiaalisuuden jatkumo, kontinguiteetti	20) Noitatoimet Lohitar, arpoja 20) rajat, niiden häilyvyys vs. kieli

Kuvio 5. Viisiöintisapluuna ja kehät

Yllä esitetty ruudukko toimii tekstigeneroinninnin välineenä. Neljäs pystysarake 4A-4E on nimetty esiymmärryksen rakentamisen kehikkona. Ruuduissa 3A-3E on esitetty metodiset kehitelmät, joille on hankittu DOI-numero. – *Viite 4* Prosessi on ollut pitkä ja polveileva, osioon 2A-2E on otettu tiettyjä keskeisiä mytosemanttisia näkökulmia esittelyyn. Pimentolan tietohuiset käsittelevät loitsurunoutta kalevalaisessa kansanrunoudessa ja taikuustutkimuksessa ruuduissa 1A-1E. Pimentola on Pohjolan toisintonimi ja tietohuiset on laaja-alainen tietomiesten aikansa haku- ja kyselymenetelmien menettelyistä. Keinot vaihtelevat ekstaattisista samaanitekniikoista psykedeelisiin aineisin ja unennäköön. Noita on alkuperäinen tietäjän nimitys, joka länsimaissa kriminalisoitiin aikanaan.

Osa ruuduista jää tarkemmin käsittelemättä kuten ruutu 2E, jonka sisältö siirtyy seuraavan teoksen sisällöksi. Makuasia on, mikä aiheen kannalta otetaan fokukseksi, tässä tapauksessa keskuspisteeksi on valikoitunut 3) Intensiteetti ja distribuutiona on käsite- ja metodiriippumattomuus, käsitteiden tunnistaminen. Koska mytosemantiikka on oma keksintöni, jonkinlainen käsiutteistön selvennystyö on tarpeen. Metodisesti tärkein kokonaiskuvan kannalta on reisteri, jonka tarkoituksella olen kirjoittanut vanhakantaiseen Elias Lönnrotin esittämään muotoon, sillä rekisteri viittaisi pelkästään hakemistoihin ja luetteloihin, kun näen asian laajemmin. Sisällysluettelot, sanaselitykset, koodiselvennökset ja muut vastaavat kuuluvat myös metatietoihin, joilla on viittaussuhde sisältöön identifiointia varten.

Tekstigeneettinen ongelma tässä työskentelytavassa syntyy jatkotoimista, koska sapluunan teon jälkeen aihioita on syntynyt lisää. Ja tilanne näytti tältä muokkauksen alkuvaiheessa.

MYTOSEMANTIIKKA TULKINTAKEINONA
1) ~~Kalevalan käsiteavaruus 15.12.2024~~
2) ~~Huudahduksia! 19.12.2024~~
3) ~~Intensiteetti~~ 26.12.2024
4) ~~Permutaatiot ja meemikaava~~ 26.12.2024
5) ~~Viisiöintisapluuna~~ 28.12.2024
6) ~~Nimilistaus~~ 31.12.2024
7) ~~Johdanto~~ 5.1.2025
8) ~~Mielikuvien kudelma~~ 10.1.2025
9) ~~Synnyt~~ 12.10.2025
10) ~~Tekstigenetiikka~~ 13.1.2025
11) ~~Loitsuluokitus~~ 15.1.2025
12) ~~Noitausko~~ 27.1.2025
13) ~~Merkitysnavigointi~~ 30.1.2025
14) ~~Myteemit ja meemit 30.1.2025~~
15) ~~Ihminen ja otukset 28.1.2025 (Faunan kaksoismorfologia)~~
16) ~~Ampiainen ja matajainen~~ 05.02.2025
17) ~~Poppamies poppaluokitus~~ 09.02.2025
18) ~~Someron noitamuistot 9.2.2025 (nauhat)~~
19) ~~Jumalat Kalevalassa ja kansanrunoudessa~~
20) ~~Noitatoimet Lohitar, arpoja,~~
21) ~~Taudit~~
22) ~~Loitsusententiat~~
23) ~~Rajarahvaan laulu~~
24) ~~Loitsulaulu UH~~
25) ~~Reisterit, hakemistot ja rekisterit~~. => viety käsikirjoitukseen 2.3.2025

On selvää että tällainen ex-tempore kirjoittaminen ei hevin avaudu ulkopuoliselle. Aihioissa on muun muassa seuraavanlaisia ideoita: Rekuperointi, sarjakäsittäjän kehikko, noeettinen tapa tehdä. Arkistointi on mentaalista rekuperointia eli tiedon kierrätystä ja sanojen talteenottoa uusiokäyttöön, kuten kalevalainen runous sen ilmaisee: Ei sanat salahan jouda, mahti maan rakohon. Yllättävää työn kuluessa on ollut huomata runsaus, jolla noituutta ja noitavainoja on tutkittu. Oma lähestymistapani lähti oletuksesta, että suomalaiselle kansanrunouden omaleimaisimpana lajina pidetyt loitsurunot saattavat sisältää vanhinta myyttistä tietoa. Myös suomalaisen mytologian tutkimuksen uranuurtaja M.A.Castrén totesi matkakirjoissaan arvelun loitsurunouden tärkeydestä myyttitutkimukselle *- Viite 5* Minua on kiinnostanut pohtia noitakysymystä semanttisena ongelmana, koska samaanin, tietäjän, parantajan ja noidan käsitteet ovat monin tavoin kietoutuneet yhteen. Noidista ja loitsijoista käytetyt toisintonimitykset osittain paljastavat, miten kansa on suhtautunut tietäjiinsä ja noitiinsa. Liitteenä olevat tiivistelmät murrenauhotteista kertovat osaltaan suhtautumisen murroksesta, 1900-luvulle tultaessa noitiin ei enää laajalti uskottu, mutta tarinoina muistettiin.

Alkuperäisestä aikomuksesta poiketen, jälleen kerran mytologisen nimistön tarkempi analysointi jää odottelemaan aikaa parempaa, mutta sen sijaan noston arvoiseksi osoittautui loitsurunouden keskeisyys noitaopin ja suomalaisen tietäjälaitoksen ymmärtämisessä, jossa on selviä samanistisia vaikutteita vieläkin nähtävissä.

Lähtökohta seuraavalle mytosemanttiselle hahmottelulle on yhdeksässä tutkimuskirjallisuuden hakemistossa, joka sisältää mm. kolmen akateemikon näkemyksen loitsuista ja niiden merkityksestä. Olen pyrkinyt tietoisesti rakentamaan menettelyä, jolla heterogeeninen aines voitaisiin järjestää tulkinnalliseksi kehikoksi. Tässä tapauksessa viisiöintisapluunalla pyrin muodostamaan jonkinlaisen tutkimuskompilaation, yhtenäisesityksen suomalaisten loitsujen maailmasta ja käsiteavaruudesta. Kun viimeisin lähdekirja, Suomen kirjallisuus I, joka sisältää mm. loitsujen esittelyn, jäi siinä mainituista loitsuista jäljelle 25 osatekijää, joita ei ollut muissa hakemistoissa ainakaan samalla hakusanalla.

Ikävän toiston välttämiseksi noita sanoja ei ole listattu erikseen näkyviin, vaan sen sijaan on sijoitettu hakutulos suoraan viisiöintisapluunaksi. Aineiston pirstaleisuuden vuoksi tulkinnassa ei ole ollut mielekästä käyttää lähtöasetelmana meemikaavaa. Sen sijaan kokonaisuutta on hahmotettu toiminnan piireinä, ydinpiiri muodostuu rukousloitsuista, keskikehä on ajateltavissa ilmansuuntalohkoina tai tuuliruusuna, endona. Ulkokehä muodostaa toisaalla liittymäpinnan loitsustoon ja toisaalla rajapinnan ulkoiseen käsiteavaruuteen, joka sisältää lukuisia muita semanttisia mahdollisuuksia. Näin saatu katsaus on vain matkaava merkitysmeteoriitti käsiteavaruudessa.

Taulukko on hahmotettu meemikaavojen sijasta vertikaalisuunnassa merkityslohkoihin 1) sanat, 2) synnyt, 3) loitsut, 4) luvut ja 5) noita. Melkein yhtä varmasti kuin lapsuksen livahtaminen listoihin on serendipiteetti, satunnainen voi osoittautua onnekkaaksi sattumukseksi, virhe merkittäväksi seikaksi. Ruuduston nimikkeet ovat folkloristi-akateemikon Matti Kuusen sulosanastoa. Monipuolisuutta tulkintoihin antaa taustalla emeritus taidehistorian professori Altti Kuusamon luomat semiotiikan pessimistiteesit. Tulkinnassa on viisi sarjaa,

Sanat ruudut 1 A-E
Synnyt ruudut 2 A-E
Loitsut ruudut 3 A-E
Luvut ruudut 4 A-E
Noita ruudut 5 A-E.

Fokusruudussa on merkityksen ongelmat ja rukousloitsut, jotka sisältävät aneluja ja pyyntöjä. Sanat ovat valikoituneet reisteriä eli asiasanahakemistoa hyödyntäen. Aiemmin esitetyssä viisiöintisapaluunassa ja loitsujen sapluunassa on ryhmittelyt ja distribuutiot nimetty toisin, tai yhdistetty toisistaan poikeavasti. Loitsujen pääluokat auttavat hahmottamaan loitsujen pääasiallisia luokkia, ja viidentenä ryhmänä on loitsijan so. noidan kategoria. Loitsija loitsii loitsun, milloin minkinlaisen, tarpeen ja ahtinsa – *Viite 6*

Käyn kursorisesti läpi Matti Kuusen vihjaamia esimerkkejä loitsujen maailmasta, ensin sapluuna, josta kerron ja joka muodostaa omansa laisen käsiteavaruuden.

	1 Sanat	2 Synnyt	3 Loitsut	4 Luvut	5 Noita
A	**ARVAN SANAT** 25) distribuutiot kulttuurilajeissa	**VAIVAISEN SYNTY** 15) käsitekontaminaatio , käsiteredaktiot	**PYRKIMYKSET LOITSUISSA** 5) uuden löytäminen	**NIUKAHDUKSEN LUKU** 11) kvalia , ominaisuudet	**TAUDIN SELITYS ...** 7) systeemiymmärrys
B	**PALANEEN SANAT** 12) dimensiot	**VAHINKOELÄIMEN SYNTY** 19) merkin spatiaalisuuden jatkumo, kontinguiteetti	**Tietäjän KERSKAUS** 8) luokittelu -vaihtelut, merkitysten muodostuminen	**KARJAN LUKU** 6) kontekstuaali - filosofia	**SANAT PÄÄLLENI SATAVAT** 24) uustulkinta, korjaukset
C	**YÖSIJAN SANAT** 2) todellisuuskäsitys ja sen konnotaatiot	**SYNTYKERTOMUS** 13)oma-leimaisuuden puute	**RUKOUSLOITSUT** 16) merkityksen ongelmat	**LUOJAN VIRSI** **18) metatasot, topokset**	**KAIKKITIETÄVÄ LÄÄKÄRI** 3) käsite - ja metodi - riippumattomuus, käsitteiden tunnistaminen
D	**LEMMEN NOSTO-SANAT** 10) tieteen poeettinen funktio, älyllinen intuitio	**NAISEN SYNTYMYYTTI** 21) mielen struktuurit	**Tietäjän AVUNPYYNTÖ** 17) ilmiöinti	**METSÄMIEHEN LUKU** 22) selittäminen, tulkinta	**NÄKIJÄN TARINA** 23) esitys, visualisointi, ”kuvailu”
E	**RIISTAN PILAUSSANAT** 14) binaarisuus ja uudet oppositiot	**KUOLEMAN SYNTYMYYTTI** 1) kulttuurin alitajunta ja sen uusintaminen	**VERTAUSLOITSUT** 20) rajat, niiden häilyvyys vs. kieli	**KATEEN LUKU** 4) muutostekijänä ajatusmaailma ja sen suhteuttavat tekijät mm. valtapuhe	**SAMANISMI** 9) tendenssi-orientaatiot, merkitysmuotoilu

Kuvio 6. Loitsujen maailman sarjatuotanto ja merkityskehät

3.1 Motiiviatraktio

Motiiviatraktiota voidaan tarkastella substanssitietona, jossa tarkastelun kohteeksi valitaan ajankohtainen tai muutoin mielenkiintoinen aihe. Tätä pyrkimystä voi kannustaa yleinen kiinnostavuus eli intressidominanssi. Tekstin tuottaminen sisältää runsaasti valintoja senkin jäljeen, kun aihe on selvillä. Kenttätutkimuksissa tutkijan/kerääjän intressidominanssi ja sen mukainen motiiviatraktio ratkaisevat kysymysten laadun ja valitut haastateltavat.

Sama pätenee kattavan kielinäytteen kokoamiseen. Perinteen keruussa jos missä, on valinnut ”arvopohjainen realismi”, kun tavoitteena on ollut saada sankariaatteen mukainen eepos. Onneksi muitakin perinteenlajeja tunnistettiin ja osattiin kerätä sen mukaisesti muutakin ainesta. Intressidominanssin ja motiiviatraktion osoittamiseksi on tässä työssä paneuduttu kolmeen suomalaiseen kattavaan perinteenkeruoppaan kysymyspatteristoon, ja muihinkin sana- ja perinnekeruisiin on tukeuduttu.

Tekijän motiiviatraktio ja/tai intressidominanssi ratkaisee millaisen reisterin hän teoksiinsa tuottaa. Kyse on aina oman äänen, tietovarannon, siilon sisällön kompiloinnista ja tietojen systematisoinnista. Prosessia voi verrata urkujen soittoon, jossa urkujen soittaja valitsee soitettaviksi äänikerrat, eli erilaiset urkupillien yhdistelmät, jotka tuottavat esitykseen tietyn sointivärin tai äänen. Eri äänikerrat voivat jäljitellä erilaisia instrumentteja, kuten trumpettia, huilua tai viulua, tai tuottaa ainutlaatuisia urkusointivärejä. Urkujen soittajalla on usein mahdollisuus yhdistellä useita äänikertoja saadakseen haluamansa soinnina, tekstin tekijällä on sama mahdollisuus. Tekstin tai mytologian tulkinta muistuttaa urkujen äänikerran valintaa, tai tuotekehitysprosessia prinsiipistä systeemiin olipa valittavana sanat tai pillit.

Taito ratkaisee millaisen esityksen tekijä kykenee tai tahtoo loihtia esiin. Loihtiminen on pohjimmiltaan esittämistä, esille tuomista. Jos selitettävänä on Talvikon sanat, niin talvikko on indeksaalinen eläin, johon sanottu loitsu viittaa. Otsikko symboloi sisältöä ja sanat on perusteksti, josta loitsu muodostuu. Sanat on tässä mytosemantikon työvälinen (tool), sisältöluettelo aiheet, joihin nuo sanat liittyvät, objekti (object); ja lopuksi reisteri hakemistoineen symboloi arvovalintoja, intressidominanssia ja motiiviatraktiota tekijän valintojen taustalla. Erityisesti henkiöhakemistot ovat arvovalintoja, esittämisen motiivina on herättää huomiota ja saada arvostusta työlle. Arvovaltaisten henkilöiden nimeämisellä (name dropping) pyritään korostamaan omaa olemusta tai työn tärkeyttä. Sana- ja reisterivalinnat ovat sekä ääniala että äänikertavalintoja kykyjen puitteissa. Mitä isompi sanavarasto, sen hankalampaa on tehdä asiahakemisto, vähäisin taidoin voi käydä niin, että joutuu nöyrtymään ja panemaan pillit pussiin.

Taikanuotassa on yhteensä viisitoista kohtaa, joista yksi on motiiviatraktioltaan nivelaihe. Tunnettu taikakokoelman julkaistu sarja sisältää keruun tulosten neljä ensimmäistä kohtaa I-IV eli kalastus-, metsästys-, karjanhoito- ja maanviljelytaikuus. Taikanuotta-kyselyssä siirtymä maanviljelytaikuuteen sisältää välissä kategorian V Laidun- ja niittymaan hoito, heinänteko. Aihepiiri liittyy sekä maanviljelyyn että karjanhoitoon. Painopiste on aihepiiristä nykyaikana siirtynyt metsänhoidoksi, jota ei kyselyn ajankohtana vielä yleisesti lainkaan tunnettu.

3.2 Intressidominanssi

Esiintymätiheys tekstimaininnoissa edustaa tekijänsä intressidominanssia. Krohnin missiona oli todistaa kalevalaisen kansanrunouden alkukristillisyys ja yhteys pyhimystaruihin, Lönnrotilla oli tavoitteena luoda kansallinen eepos. Oma intressini on ollut selvittää listauksilla ja frekvensseillä Kalevalahegemonian luoman mytologiakäsityksen ja kansankäsityksen välinen ero ja mahdollinen konsensus sekä suhteellisen oikeansuuntainen kiteytys mitä mikin on ollut, koska uskon perinneaineksen kontaminoituneen, rämettyneen ajan mittaan ja meemien voimasta. Suositut tulkinnat ovat jääneet eloon, joskus melko harjaan johtavasti.

Elias Lönnrotia innoittava intressidominanssi oli luoda kansakunnalle sen toivoma sosiaalinen tilaus kansallisen identiteetin ja itsearvostuksen vahvistukseksi. Tässä prosessissa tulkitsijat ja tutkijat innolla hakivat yhtäläisyyksiä tunnettujen vanhojen kulttuurien mytologioihin ja eepoksiin eikä yliönneiltä vältytty. Vaihtoehtotulkintojen hulvattomuuden kärkeä edustaa vieläkin Sigurd Wettehovi-Aspa, joka todisteli suomalaisten yhteistä alkuperää egyptiläisiin. Tässä itse asiassa saattaa olla pienen pieni totuuden hivenkin, jos ajatellaan egyptiläisyyttä magian osaamisena, koska loitsurunous on ollut molempien kulttuurien keskeinen taito.

Egyptissä päämielenkiinto kohdistui kuolleisiin, Suomessa päämielenkiinto on ollut luonnonvoimien hallinnassa. Kaarle Krohnin intressidominanssi tosin kohdistui luonnonläheiseen haltijajoukkoon, joka miellettiin naispuoliseksi, luonnon tyttäriksi, luonnottariksi, joita runoissa edustavat mm. Suvetar, Etelätär, Hongatar, Katjatar, Pihlajatar, Tuometar sekä Tellervo, joka on on Tapion perhekuntaan kuuluvana Tapiotar samoin kuin Mielikkikin. Tarkemmin sanoen mainitut haltiattaret ovat metsäluonnon personoitumia.

Reistereihin ei tutkimuksellisesti ole kiinnitetty huomiota, vaikka ne kertovat kulttuurin ja tutkijan intressidominanssista paljon. Jokaisen tutkijan ja kirjoittajan reisterinäkemys on yksilöllinen valita, jotkut noudattavat hyvän tutkimustavan käytännettä säntillisesti ja normien mukaisesti, joillain on luovempi, jopa runollisempi ote siihen mitä teksti sisältää. Myös abjektikäytänteitä on, kuten allekirjoittaneella, joka ei ole vaivautunut laatimaan sanahakemistoa. Reisteri paljastaa myös tekijänsä äänialan ja osaamisen laajuuden. Musiikissay ylärekisteri ja alarekisteri ovat termejä, joita käytetään kuvaamaan sävelkorkeuksia. Ylärekisteri tarkoittaa korkeita säveliä, teksteissä tämä vastannee sivistyssanoja ja peri hypsousta, ylätyyliä ja

parhaimmillaan runokieltä. Tekijän motiiviatraktio ja/tai intressidominanssi ratkaisee millaisen reisterin hän teoksiinsa tuottaa. Kyseessä on oman tietovarannon, siilon sisällön kompilointi ja tietojen systematisointikäytänne. Reisteröinti liittyy oleellisesti motiiviatraktioon ja intressidominanssiin, sekä sen metasyihin kuten esim. väitöksen ohjaajiin.

3.3 Reisteri

Distribuutiot kulttuurilajeissa ruutu 2 B

Keskeinen distribuutio tässä työssä kohdistuu kulloisenkin kosiotopoksen tietovarantoon, millaisiin rooleihin, tiedonhaltijoihin runojen vihjeet kosintarunoissa ovat hajantuneet ja millaisia rinnakkaisrunoja on otettava huomioon, millainen hajonta kosimisen teemassa on.

Kansalliseepoksen luoja Elias Lönnrot oli lääkäri sekä sanastaja että virsirunoilija, joka tunsi murteet, runokielen ja yleiskielen sanat. Hän loi suomen kielen varhaisvaiheessa runsaasti uudissanoja, joista monet ovat jääneet eloon ja monet unohtuneet, ja uudistustyö oli varsin modernia, koska hän pyrki lyhentämään sanoja, milloin katsoi sen aiheelliseksi. Tästä on hyvä esimerkki hänen 1800-luvun puolivälissä laatimansa Kotilääkäri, jossa on kaksikielinen **hakemisto, reisteriksi**. Sana ei kotiutunut suomeen, sen sijaan puhutaan usein asia- tai henkilöhakemistosta. Opiskeluaikoinani Lauri Harvilahden seminaarissa 1990-luvulla opettaja kysyi, kuinka moni tietää, mitä on rekisteri. Selvää epävarmuutta leijaili ilmassa, kunnes rohkenin sanoa että ainakin autorekisteri on olemassa, ja eikös se merkitse hakemistoa, josta löytyvät tunnistetiedot. Vastaus hyväksyttiin, reisteri (rekisteri) on hakemisto, jossa on tutkimusteksteissä tunnistetietona sivu tai sivut, josta haettu sana/nimi löytyy. Joskus henkilöhakemisto on erikseen, joskus asiasanat ja henkilöt on yhdistetty. Lisäksi saattaa olla oudonpuolisten sanojen selityslistaus, jota voidaan nimittää myös sanaselityksiksi tai kulttuurihistoriallisiksi sanoiksi. Hakemistojen sanat ovat nimisanoja, nomineja perusmuodossa ja yksikössä, teonsanoja niissä ei yleensä ole.

Reistereihin ei tutkimuksellisesti ole kiinnitetty huomiota, vaikka ne kertovat kulttuurin ja tutkijan intressidominanssista paljon. Jokaisen tutkijan ja kirjoittajan reisterinäkemys eroaa toisistaan, jotkut noudattavat hyvän tutkimustavan käytännettä säntillisesti ja normien mukaisesti, joillain on luovempi, jopa runollisempi ote siihen mitä teksti sisältää. Myös abjektikäytänteitä on, kun sisällöstä ei ole vaivauduttu laatimaan sanahakemistoa lainkaan. Sen sijaan on saatettu satsata sisältöluetteloon, joka sekin on joissain tapauksissa katsottava reisterin kaltaiseksi, vaikkakin sisältöotsikointi voikin olla varsin runollista kieltä. Olenkin haaveillut jatkossa tekeväni tutkimusrunoutta pelkkien sisältöluetteloiden pohjalta, mitä ehkä olen jo tehnytkin tutkielmassani Futurolokiset ennakkoluulot. Kirjan nimen voisi suomentaa: Ilkikuriset stereotypiat. Vaan selventäisikö se mitään? Omat kirjatrilogiani ovat nekin lähellä proosarunoutta. Eikä ole väliä, uskooko kukaan sanottua todeksi.

Joskus se, mitä sanotaan ei ole niin merkittävää kuin se, mitä ei sanota. Vaikenemiseen voi olla monia syitä, tuloksena on abjekti, vähälle huomiolle tai huomioimatta jätetty asia, laatu tai paikka kuten esimerkiksi noidan kontaminaatio käsitteenä ja fokusoitumista noitavainoihin. Noituutta käsittelevissä kirjoissa on usein kuvattu paljas totuus, naisvartalo alastomana, mikä kummastuttaa kulttuuri-ilmiönä. Onko kenties kyse aikansa pornokuvista, noissa kuvitelmissa noidista nakkena kesäyössä. Tutkijan katseen kohde voi olla eri kuin kansan käsitykset, ja hyvin usein kansankielessä on heteronyymejä tai meemikomplekseja.

Hyvä hakusanasto ja sisällysluettelo ovat korvaamattomia tutkimustuloksia. Teknisistä ja ssutannussyistä sekä työläydestä johtuen läheskään kaikki tutkimukset eivät sisällä hakusanastoa, hädin tuskin sisältöluettelokaan kuten Uno Harvan Muinaisusko ja Julius Krohnin Suomen suvun pakanallinen jumalanpalvelus. Viime mainittu on lähinnä esseekokoelma. Otan sattumanvaraisena esimerkkinä Tenka Issakaisen väitöksen *Tavallista taikuutta. Tulkinta suomalaisten taikojen merkityksistä*
Mikko Koljosen osaamisen valossa. Kyseessä on Turun yliopistossa tehty akateeminen väitöskirja vuodelta 2012. Naiset ovat reistereissään yleensä tarkempia kuin miehet. Millainen on Tenka Issakaisen esitys, kun huomioidaan hänen taiteilijataustansa? Kirjan otsikko täyttää akateemisen työn tradition eksaktisti rajatusta otsikosta, mutta miten on reisterin laita?

Väitöskirjoissa ei tyypillisesti ole sanahakemistoa, sen sijaan sisällön erittelyssä ollaan tarkkoja. Tenka tutkimuksen korpus on hyvin tehty ja täyttää tieteen vaatimukset, liitteestä selviää Keski-Suomen tietäjälaitoksen taikuuskäsitys kattavasti, ja sellaisena se toimii oman kokonaisnäkemykseni peilinä ja verrokkina riittävän hyvin.

Pohjoiskarjalaisessa Kiihtelysvaran murteessa on erityinen ilmaisu runsaasta sanavarastiosta, R.O. Nirvi on Kiihtelysvaaran murteen sanakirjassa VII esittännyt sanasta rikesteri/rikester sanaselvennöksenä: Maisterilla on paljon sanoja; sillä mahtaa väkijäinen **rikesteri** olla, toisin sanoen maisterilla taitaa olla mahtava sanavarasto. Vaikka sanalistoissa ja reisterieiss eli erilaisissa viittaavissa hakemistoissa onkin kyse sanahakemistoista, niin rikesteri on eri asia kuin reisteri. Lähinnä oudonpuoleiset sanat edustavat reisterissä rikesteriä, laajaa sanojen siiloa, sanavarastoa ajussa eli mielessä. Murresanat ovat vernakulaarisen kulttuurin ilmaisuja, sivistyssanat älymystön kieltä.

3.4 Tuplaupotus

Merkillisen kirjoitusprosessin alun kirjaaminen selittyy tässä kappaleessa. Sententia on sijoittui krijoitusaihion viisiöintisapluunassa loitsuententioiden kategoriaan, ruutuun 1A eli lähtöruutuun, jonka peruspyrkimys on selittämisen ja tulkinnan problematiikka. Senteniaksi valikoitui tässä vaiheessa tarkastelua sententia ajatus ja merkityslaji II siirtymä. Tulevaisuuden tutkimuksessa kehityssiirtymään ennakoivat heidot signaalit. Pohtiessani, mikä vastaisi kalevalaisessa runoudessa heikkoja signaaleja, päädyin miettimään tekstiupotuksia, ja tästä ajatuksesta siirryin etsimään mahdollisia teksti upotuksia Kalevalasta. Ensimmäiseksi uppoaminen assosioituo Pimentolaan urosten upottajakylänä.

Ajatuksen myötä tuli oivallus! Upottaminen ei runoudessa olekaan konkreettista toimintaa, vaan viittaa alisteisuuteen ja valta-asemaan. Kosijat kiirehtivät pyytämään matriarkaatin johtajan tytärtä eivätkä suinkaan tapattamaan itseään. Tämä osuu kyllä ajatus-sententian sisältöön ja ennakoi etsimisen suuntaa, keinona hakusanatoiminto Kalevalan tekstistä. Osoittautui, että merkitykselliset, korosteiset seikat on Kalevalassa koodattu kaksoisesiintyminä. Arpominen arvalla on kahtena episodina kerrottu korosteinen seikka Kalevalassa. Kun taivaanvalot aurinko ja kuu olivat kadonneet Kalevalan taivaalta, niin Väinämöinen totesi olevan aika kysyä arvalla, minne päivä päätyi ja kuu katosi.

Noitarummut sammakkoineen ja arpoineen ovat olleet pyhän tiedusteluritуaalin välineitä, jotka eivät ole olleet arkipäiväisessä tai viihdytyskäytössä, ja ne ovat aikanaan vihitty käyttöönsä. Arpominen on alkuperäisimpiä tietohuon riittejä, arvalla kysyttiin tietohuisia ja arvalla tietäjä Väinämöinen tiedusteli merkkiä. Kuten Pohjolan piika, tietäjäkin leikkasi lepästä arpalastut ja asettaessaan niitä paikalleen, hän esitti rukousloitsun ja avunpyynnön. Ja mikäli arpa valehtelisi, niin hän uhkasi polttaa arpomisvälineet. Niin arpa sitten vastasi totuuden mukaisesti taivaanvalojen olevan Pohjolan kivimäessä, Pimentolan vaaroilla.

A Kaksoisupotus Arpa Pohjolan emäntä I

Sanoi Pohjolan emäntä: "Mistä arpa saatanehe
tulevista vierahista? Oi on pieni piikaseni!
Pane pihlajat tulehen, puu valio valkeahan!
Kun on verta vuotanevi, niin silloin sota tulevi;
kunp' on vettä vuotanevi, aina rauhassa elämme."

Pohjan piika pikkarainen, neiti nöyrä, käskyläinen,
pisti pihlajat tulehen, puun valion valkeahan;
eip' on verta vuoakana, eip' on verta eikä vettä:
läksi mettä vuotamahan, simoa sirettämähän.

Virkkoi Suovakko sopesta, akka vanha vaipan alta:
"Puu kun mettä vuotanevi, simoa sirettänevi,
niin mi saapi vierahia, se on suuri sulhaiskansa." (UK 18.ru)

B Kaksoisupotus Arpa Väinämöinen II

Alea iacta

Sanovi sanalla tuolla, lausui tuolla lausehella:
"Kysyn Luojalta lupoa, vaain varsin vastinetta.
Sano totta, Luojan merkki, juttele, Jumalan arpa:
minne meiltä päivä päätyi, kunne meiltä kuu katosi,
kun ei ilmoisna ikänä nähä noita taivahalla?

"Sano, arpa, syytä myöten, elä miehen mieltä myöten,
tuo tänne toet sanomat, varmat liitot liikahuta!
Jos arpa valehteleisi, niin arvo alennetahan:
arpa luoahan tulehen, merkki miesten poltetahan."

Toi arpa toet sanomat, merkki miesten vastoavi:
sanoi päivän saaneheksi, kuun tuonne kaonneheksi
Pohjolan kivimäkehen, vaaran vaskisen sisähän.

Vaka vanha Väinämöinen siitä tuon sanoiksi virkki:
"Jos ma nyt lähen Pohjolahan, Pohjan poikien poluille,
saan ma kuun kumottamahan, päivä kullan paistamahan." (UK 49.ru)

Arpomiseen on käytetty noitarummun lisäksi seulaa ja muita luonnon materiaaleja. Arpomiskeinona saattoi olla rumpuarpa eli sammakko, heilutettiin riippuvaa esinettä, kirvestä, veistä, kiveä, vyötä, sormusta jne. arpakentän, pään tai käden yllä.

Kalevalassa arpomisesta puhutaan, kun Pohjolan isäntä näkee purren merellä ja Pohjolan emäntä haluaa saada tiedon arvalla, mistä on kyse ja käskee piian panna pihlajapuuta tuleen, ja jos leppä vuottaa punaista nestettä kulkijat ovat sotaretkellä, mutta jos leppä palaessaan vain kihisee vettä, niin kulkijat ovat rauhanomaisissa aikeissa liikkeellä. Leppä ei vuotaa sirittänyt kumpaakaan, ei vettä ei verta, vaan vuosi simaista makeaa nestettä, mahlaa, josta vanha eukko, suovakko tiesi sanoa sen merkitsevä

Ehkä kahdet maininnat oli tiedostamaton tekstuaalinen ratkaisu Lönnrotilta, kielastajan ja arvan lisäksi löytyy kolmaskin kahden maininnan sarja ja se on Pimentola (Pohjola), paikka, jota runous kutsuu miesten syöjäksi sijaksi so. paikaksi ja uroitten upottajaksi. Näitä kolmea sanaa voi esiintymiensä perusteella sanoa tekstiupotuksiksi. Kirjallisen tutkimuksen kannalta tekstiupotus (text embedding) viittaa menetelmiin, joilla teksti analysoidaan ja esitetään matemaattisina vektoreina. Tekniikka mahdollistaa tekstin merkityksen ja kontekstin tehokkaan analysoinnin tietokoneavusteisesti.

Tekstiupotuksia voidaan käyttää a) tekstin analysoinnissa, b) tyylin tunnistuksessa, c) tai tekstin samankaltaisuuksien etsimisessä. Kolmas Kalevalassa oleva kaksoisupotus koskee paljon pohdittu ”Urosten upottaja -kylää”, joka on kölli, liikanimi Pohjolalle, eli Pimentolalle sekä. Sikäli kuin Pohjolalla tai Sariolalla tarkoitetaan Tuonelaa tai Manalaa, kyse lieneen kuolemasta, mutta jos ajatellaan sankarien maailman toiminnan piirille, tulkinta on tällöin maallisempi ja tarkoittanee akkavaltaa, matriarkaattia, jossa miehet ovat alisteisessa asemassa naisiin nähden, samaan tapaa kuin tekstissä voi olla pääasian rinnalla ja sisällä tekstiupotuksia, sivuroolissa olevia tekstejä.

A) Kaksoisupotus Miesten syöjä kylä, urosten upottaja A-idioomi

"Toki ma sanon toetki, jos vähän valehtelinki:
läksin neittä kosjomahan, impeä anelemahan
pimeästä Pohjolasta, summasta Sariolasta,
miehen syöjästä sijasta, urohon upottajasta." (UK 18,ru)

B) Kaksoisupotus Miesten syöjä kylä, urosten upottaja B-idioomi

Vaka vanha Väinämöinen, toinen seppo Ilmarinen,
kolmas lieto Lemmin poika, tuo on kaunis Kaukomieli,
läksi selvälle merelle, lake'ille lainehille
tuonne kylmähän kylähän, pimeähän Pohjolahan,
miehen syöjähän sijahan, urohon upottajahan. (UK 42.ru)

Tekstiupotuksia käsiteltäessä käytetään apuna vektoreita, jotka fysiikan, tekniikan ja matematiikan kielessä ovat suureita, suuruus ja suunta, vektorin kuvaajana on suunnan osoittava nuoli. Mytosemanttisena sovelluksena tästä edellisistä esimerkeistä voisi päätellä, että arpaupotukset nekin osoittavat kyselijälle vastauksen hänen tarpeisiinsa. Pohjolan emäntä käytti arpaa ennakoimiseen, prediktiivisenä välineenä, kun hän halusi tietää pitikö varustautua sotaan vai vieraita vastaan ottamaan. Väinämöinen vuorostaan kysyi arvalta, mihin suuntaan kannattaisi lähteä varastettuja valoja etsimään. Kielastaja-sana esiintyy tilanteessa, jossa Ilmarisen sisko halusi tietää millä asioilla Väinämöinen liikkuu, ja selvisi että matkan määrän pää ja tarkoitus oli Pohjola. Manatar vuorostaan halusi tietää miksi Väinämöinen oli Manalaan tullut tai joutunut. Molemmat ovat motiivirealiteetti-kysymyksiä. Arvalla ennakoitiin ja tiedusteltiin, kielastaja oli laatumääre, jolla Väinämöinen tunnistettiin luvattomilla asioilla liikkujaksi.

Sananparren mukaan ei kahta ilman kolmatta, mutta mytosemantiikan mukaan olisi löydyttävä vielä neljäskin kaksoisupotus, ja löytyyhän se, kyse on sanasta pauanne, joka on varsin vanha sana. Otetaan esimerkit Kalevalan tekstistä.

A Kaksoisupotus Pauanne

Itse seppo Ilmarinen, takoja iän-ikuinen,
Ukkoa rukoelevi, Pauannetta palvoavi:
"Laske, Ukko, uutta lunta, visko hienoa vitiä,
lunta korjan luikutella, vitiä re'en vilata!"

Laskip' Ukko uutta lunta, viskoi hienoista vitiä;
se katti kanervan varret, peitti maalta marjan varret. (UK 18.ru)

B Kaksoisupotus Pauanne

Ukkoa rukoelevi, Pauannetta palvoavi:
"Oi Ukko, ylijumala! Kaataos Kalevan kansa
rakehilla rautaisilla, neuloilla teräsnenillä!
Tahikka tauilla tapata, surmoa suku katala,
miehet pitkille pihoille, naiset läävän lattioille!" (UK 45.ru)

Tässäkin on sama sanaobjekti pauanne, jolle sanat kohdistetaan, mutta toisessa Louhi anoo Pauannetta surmaamaan Kalevan kanssa joko noitakonstein tai taudin avulla. Ilmarin anoo Paunteelta hyvää lumikeliä, jotta tavoittaisi kilpakosijansa Väinämöisen. Nämä kaksi Pauanne-mainintaa johdattavat tulkintaa jumalten kentille, joista suomalainen kansanrunous käyttää yleen

Kaksoisupotuksia löytyy Kalevalasta viisi asiasanaa, kielastaja, arpa, (k)ussakka , urosten upottaja, pauanne. Näistä taikavälineisiin kuuluuvat arpa ja usskka, eli vyö vyätaskuineeen. Lapasta vetävät Väinämöinen ja Lemminkäinen taikaesineitä selviytyäkseen seikkailuistaan. Väinämöisen taskussa li ongenkoukkuja unineuloja, Lemminkäisellä teeren sulkia. Näitä taikakaluja käytettiin Pimentolan väkeä vastaan taisteltaessa.

A Kaksoisupotus Kussakka Ilmarisen vyö
Toi siitä sukat sulavat, emon impenä kutomat,
säärille säsyttömille, luuttomille pohke'ille;
siitä kengät kelvolliset, Saksan saappahat parahat
päälle sukkien sulien, emon neinnä neulomien.
Haki haljakan sinisen, alta maksankarvallisen,
päälle paian palttinaisen, tuon on aivan aivinaisen;
siihen sarkakauhtanaisen, veroin neljin vieritetyn,
päälle haljakan sinisen, tuon on uuen uutukaisen;
tuhatnyplän uuen turkin, saoin kaunoin kaunistetun,
päälle sarkakauhtanaisen, tuon veralla vierittämän;
vielä vyön on vyöhyställe, kultakirjan kussakkaisen,
emon impenä kutoman, kassapäänä kaikuttaman;
siitä kirjakintahaiset, kultasuiset sormikkahat,
Lapin lapsien latomat, kätösille kaunihille;
siitä pystyisen kypärin kultaisille kutrisille,
tuon isonsa ostamaisen, sulhaismiesnä suorittaman.

B Kaksoisupotus Ussakka Väinämöisen vyöllä
"Onpa meiän patvaskalla vyöllä ussakka utuinen,
Päivän tyttären kutoma, kirjokynnen kirjoittama
ajalla tulettomalla, tulen tietämättömällä.

Tietäjän toimiin kuului myös hääriittien ohjaaminen. Ussakka on taikapussi, jona toimi myös vyötasku. Kalevalan sankarit ”tapasivat taskuhunsa”. Ussakka liittyy kosioimiseen samoin kuin kielastaja. Arpa ja pauanne ovat tietuointivälineitä. Kosimisen kohde sijaitsi Pohjolassa/Pimentolassa, jonka kvaliana on ”miesten syöjä -kylä, urosten upottaja”, mikä nykykielellä tarkoittanee meisten alistettua asemaa naisiin nähden. Kun saadut sanat mytosemantisoidaan niin saadaan semanttinen neliö.

RIITTI (patvaska+kosinta) TARINA (Väinämöisen matkat)
PALVONTA (jumalat) ARPOMINEN (tietuointi)

Näin voi todeta, että varsin niukoista sanavihjeistä voi paljastaa jotain oleellista, syntyjä syviä vihjaten ja sanaindeksien avulla. Vaatetuksesta löytyy vielä yksi upotus sanalla ”lakin”.

A Kaksoisupotus Joukahaisen lakki
Lakin lauloi miehen päästä pilven pystypää kokaksi;
lauloi kintahat käestä umpilammin lumpehiksi,
siitä haljakan sinisen hattaroiksi taivahalle,
vyöltä ussakan utuisen halki taivahan tähiksi.

B Kaksoisupotus Sulhasen lakki
Kamanat kohottukohot lakin päästä laskematta,
kynnykset alentukohot kengän kannan koskematta,
pihtipuolet välttyköhöt, ovet ilman auetkohot
tullessa vävyn tupahan, astuessa aimo miehen!

Joukahaisen ja Väinämöisen kilpalaulannasta yleensä kerrotaan ja muistetaan Väinämöisen laulutaidon etevämmyys, kun hän lauloi kilpakumppaninsa suohon. Varjoon on jäänyt tekstiupotus aitiologisesta tarinasta, syntytarusta, miten pilvet syntyivät ja lakki muuttui pilvilaivan kokaksi. Lakilla oli merkitystä sulhasen asussa, eikä sitä riisuttu tupaan tultaessa. Lakin matkassa päästään Kalevalassa pilvilinnoihin ja häätupaan., avarammille aloille.

Rituaalivaatetus on tarpeen riitin onnistumisessa. Kalevalasta löytyy ainakin yksi runosäeaihe, ussakasta, mutta reaalinen toisinto on muodossa kussakka.

A) Kaksoisupotus ussakka (kuusakasta SKVR korpus 17 osumaa)

Toi siitä sukat sulavat, emon impenä kutomat,
säärille säsyttömille, luuttomille pohke'ille;
siitä kengät kelvolliset, Saksan saappahat parahat
päälle sukkien sulien, emon neinnä neulomien.
Haki haljakan sinisen, alta maksankarvallisen,
päälle paian palttinaisen, tuon on aivan aivinaisen;
siihen sarkakauhtanaisen, veroin neljin vieritetyn,
päälle haljakan sinisen, tuon on uuen uutukaisen;
tuhatnyplän uuen turkin, saoin kaunoin kaunistetun,
päälle sarkakauhtanaisen, tuon veralla vierittämän;
vielä vyön on vyöhyställe, kultakirjan **kussakkaisen,**
emon impenä kutoman, kassapäänä kaikuttaman;
siitä kirjakintahaiset, kultasuiset sormikkahat,
Lapin lapsien latomat, kätösille kaunihille;
siitä pystyisen kypärin kultaisille kutrisille,
tuon isonsa ostamaisen, sulhaismiesnä suorittaman

B) versio ussakasta (SKVR korpus 43)

"Onpa meiän patvaskalla, onpa kauhtana kapoinen:
helmat hietoa vetävi, takapuolet tanteria.
"Vähän paitoa näkyvi, pikkaraisen pilkottavi:
on kuin Kuuttaren kutoma, tinarinnan riukuttama.
"Onpa meiän patvaskalla vyöllä ussakka utuinen,
Päivän tyttären kutoma, kirjokynnen kirjoittama
ajalla tulettomalla, tulen tietämättömällä.

Vyölliset ja vyöt ovat osa juhlavaatetusta, sanaparissa on mukana kirjainpudokas kussakka = ussakka. Ussakan runosäkeet viittaavat tituaalitoimituksessa käytettävään asuun, jonka pitää olla tarkoitukseen sopiva. Semiotiikan termistöllä kuvattuna ikoni on käsite, mielle, joka kiteytyy sanamuotoon, reisterin sivumaininta on indeksaalinen osoitin miten asia on kuvattu tekstissä ja symbolina on hakusana. tätä kolmiota voi kuvata myös tertiaalina, jossa poikkipalkki on sana, jota kannattelevat sivu(t), jolla asiayhteys esitetään, ja sanan perusmerkitys. Outojen sanojen selityksessä ikoni+indeksi yhdistyvät symbolisanastoksi, koska sanasto voidaan ymmärtää kielellisiksi käsitteiden symboleiksi. . Reisteri voi olla monenmuotoinen, mutta oleellista niissä on viittaussuhde, indeksaalisuus. Englanninkielisissä hakemistoissa käytetäänkin usein nimeä ”index”, kun puhutaan sisältöhakemistoista. Viittaussuhde merkitään sivunumeroinnilla, jonka avulla etsitty löytyy.

Hyvä hakusanasto ja sisällysluettelo ovat korvaamattomia tutkimustuloksia. Teknisistä ja ksutannussyistä sekä työläydestä johtuen läheskään kaikki tutkimukset eivät sisällä hakusanastoa, hädin tuskin sisältöuettelokaan kuten Uno Harvan Muinaisusko ja Julius Krohn Suomen suvun pakanallinen jumalanpalvelus. Viime mainittu on lähinnä esseekokoelma. Otan sattumanvaraisena esimerkkinä Tenka Issakaisen väitöksen Tavallista taikuutta. Tulkinta suomalaisten taikojen merkityksistä Mikko Koljosen osaamisen valossa. Kyseessä on Turun yliopistossa tehty akateeminen väitöskirja vuodelta 2012. Naiset ovat reisteriasioissa yleensä tarkempia kuin miehet, monisukupuolisista mene ja tiedä miten asianlaita on, mutta asiaan. Millainen on Tenka Issakaisen esitys, kun huomoi hänen taiteilijuutensa taustalla, millä perusteella voi olettaa maagiseen aiheeseen liityvän taiteellis-tieteellisen kompilaation. Kirjan otsikko täyttää akateemisen työn tradition eksaktisti rajatusta otsikosta, mutta miten on reisterin laita?

Väitöskirjoissa ei tyypillisesti ole sanahakemistoa, sen sijaan sisällön erittelyyn kiinnitetään huomiota. Tenka issakaisen väitöksen helmenä voi pitää varmasti työlästä liitettä Tekstien sisällysleuttelot. Väittelijä on päätynyt tiivistelmäratkaisuus, ja osin karsittuun aineistoon, koska luetteloon ei ole sisällytetty taioissa olevia aineksi. Ratkaisu on tehty ehkä tilan säästämiseksi ja luettavuuden vuoksi, mutta ehkä myös asenteiden vuoksi, kun on haluttu välttää taikakeinojen tarkkaa kuvaamista ja mahdollista uuspakanuuden lietsomista. Tutkimuksen korpus on hyvin tehty ja täyttää tieteen vaatimukset. Samalla liite kuvaa Keski-Suomen tietäjälaitoksen taikuuskäsitystä kattavasti, ja sellaisena toimii oman kokonaisnäkemykseni peilinä ja verrokkina riittävän hyvin.

4. TEKSTIGENETIIKKA

Tieteen poeettinen funktio, älyllinen intuitio, ruutu 3D

Kansanrunouden tutkimus edellyttää älyllistä intuitiota, ja siten se on osa tieteen poeettista funktiota. Tulokset ja tulkinnat eivät aina kestä kriittistä tarkastelua, mutta saattavat silti olla kiehtovia ajatuspolkuja.

Tekstigenetiikka eli geneettinen kritiikki kuuluu tekstuaalitieteisiin, ja tutkii tekstien kirjoittamista, variaatioita ja välittymistä. Se voi tarkastella esimerkiksi tietyn kirjailijan tapaa kirjoittaa ja revisioida teoksiaan. Geneettinen kritiikki keskittyy teosten syntyprosesseihin ja toteutumattomiin mahdollisuuksiin. Seuraavassa käsitellään mytosemantiikkaa tältä kannalta ensimmäisen mytologiatutkielmani Kielastajan kannalta. Supisuomalaisen mytologian yhtenä lähtökohtana oli Kalevala (1949), jonka aihioin Vladimir Proppin satukaavan tapaan. Koska Kalevalassa on yhteensä 50 runoa, ryhmittelin ne semanttisiksi aisapareiksi. Teoksen Liite no. 1 kartoittaa Kalevalan loitsurunoutta sisällössä, kuten listauksesta ilmenee eritasoista loitsurunoutta kansalliseepoksessa, esiintyy yhteensä 21:ssä runossa. Näistä 1) lukuja on neljä mainintaa, 2) syntyjä on yhdeksän, 3) sanoja on eniten eli neljäkymmentäkolme (43).

Aloitetaan helpoimmasta päästä. Kun Väinämöinen käy loitsulaulukilpaa Joukahaisen kanssa, niin nuori aloitteleva tietäjä kertoilee tietojaan, mihin Väinämöinen edellyttää syntyjen tuntemista. Aloitetaan kuitenkin niukimman sarjan edustajasta, luvuista. Liitteessä mainittuja lukuja on neljä eli Metsämiehen luku, pakkasen luku, karjanluku ja parantajan luku. Tämä voidaan yksinkertaistaa semanttisella neliöllä. Metsä ja metsämiehen maailma ja toiminnan piiri liittyy Tapion valtakuntaan, metsään, kun taas karjanhoito oli naisten toimiin kuuluvaa. Kesäisin karja ajettiin metsään ja metsäniityille laiduntamaan, ja siten saatettiin myös vaaraan susien ja karhujen hyökkäyksille alttiiksi. Pakkanen oli hyvinvoinnille uhka, kadon, hallan, paleltumien ja vilustumisen vuoksi. Sairastunut tarvitsi parantajaa, joten kaksi lukua pakkasen ja parantajan luku ovat toiminnallinen vastinpari.

Isäntä Pakkanen
METSÄ KYLMYYS

Emäntä Parantaja
KARJA TIETÄJÄ.

Suurimman hyödyn tekstigeneettisesti antaa sanojen ryhmittely, mutta kuten teoksessa Hiitola – hirvimiesten ihmemaa osoitin, suomalainen mytosemantiikka ei perustu binaariseen ajatteluun pohjimmiltaan, vaan on syvästi triadinen. Vaikkakin Kielastajan liitteen sanalistaus ei ole systemaattinen kooste kansanrunojen loitsusanoista, niin Lönnrotin kompilaatio on silti riittävän kattava antamaan kokonaiskuvan suosituimmista aiheista loitsurunojen sana-avaruudesta. Otsikoita on silti avattava, jotta ne tulisivat ymmärretyiksi. Sanalistaus loitsujen sanoista on lähtökohta mytosemanttiselle tulkinnalle. Satunnaisessa otoksessa ei kaikki tekijät osu kohdalleen, mutta otan malliksi seitsemän osuvinta triadia. Kalevalan runoissa ei ole kansanrunojen rubriikkeja tai otsikoita mainittu. eikä sananmukainen lainaus sellaisenaan ole mielekästä, vaikka jonkinlaisen selvennöksen sanat vaativatkin.

Aakkostettaessa listassa on ensimmäisenä apusanat Kalevalan 17. runossa, jossa loitsuja on runsaasti edustettu. Runon alussa Väinämöinen pohtii epäonnistuneen tietuointiretken päätteeksi, mistä saisi puuttuvia loitsusanoja ja saa vihjeen sanoja löytyvän Antero Vipusen haudalta. Liitelistauksessa **apusanat** löytyvät riveiltä 257-308.

Loitsujen nimeäminen listauksessa ei ole omani, runojen sisältö paljastaa kyseessä olevan enemminkin uhkaus kuin avunpyyntö, joten apusanat voisi olla uhkaussanat, sillä runo alkaa uhkauksella kutsua etevämpiä voimia avuksi. Ensin uhataan kutsua 1) mannun eukot ja pellon peri-isännät. Ellei tepsi niin seuraavaksi uhataan 2) nostattaa metsä ja sen puiden ja lampien henget. Kolmanneksi 3) uhataan turvautua veden emäntää. 4) Seuraavana apuhahmona on kave-eukko taudin, puutunnaisen karkottajaksi. Vihdoin viimein, ellei aiemmista ole apua niin pyydetään 5) ukko taivahan-navaista, remupilven reunallista karkottamaan vaivan aiheuttaja.

Muut runon 17. sanarunot ovat:

17 ru Hätäsanat 495-504
17 ru Kiinnityssanat 433-446
17 ru Kostosanat 317-346
17 ru Kotiinsapanosanat 309-396
17 ru Kyydinantosanat 447-474
17 ru Liikutussanat 475-484
17 ru Luovutussanat 157-166
17 ru Manaussanoja 397-446
17 ru Nostovian syntysanat 185-238
17 ru Pahojenasetussanat 245-256
17 ru Pelotussanat 485-494

Hätäsanoiksi nimetty tulisi pikemminkin olla *häätösanat,* sillä kohta kehottaa ”erkane, emotoin rakki”.
Kiinnityssanat, uhataan kiinnittää puhuteltava Manalan ikipuroon, jotta hän ei ikinä pääsisi pois.
Kostosanojen jakeissa ehdotetaan tehtävää: Isännältä silmät kaiva, emännältä pää murskaa sekä sen jälkeen karjan kimppuun. **Kotiinsapanosanoilla** kummaa kehotetaan lähtemään pakoon.

Kyydinantosanoissa kysyjää neuvotaan noutamaan Hiidestä hyvä hevonen tai hiiden hiihtoneuvot, sukset, joilla hiihtää Hiiden maita. **Liikutussanoissa** annetaan käsky. ”Lähde nyt liika liikkumahan, mies paha pakenemahan ennen päivän nousemistas”. Sanavalinta on vanhentunut merkitykseltään, koska liikutus nykykielessä viittaa tunnetilaan, liikuttumiseen, emootioon. Liikutussanoissa on kuitenkin kyse lähdetysanoista, liikekannalle panosta. **Luovutussanat** ovat oikeastaan kielimissanat, koska säkeissä uhataan kertoa tekijän, ”kumman” äidille pojan tuhmista teoista. Luopua voi aikeistaan, mutta luovutusta tosin on tiedon luovuttaminenkin. **Manaussanoissa** on kolme paikkaa, minne loitsinnan kohdetta lähetetään. Paikat ovat 1) ensin ukkokontion kotihin. 2) Lapin maahan, 3) Rutjan koskeen, 4) Manalan ikipuroon alias Tuonen mustaan jokeen. **Nostovian syntysanat** on panentataudin alkulähteen määritystä, jossa tietäjä-parantaja kertoo saavansa selville, mistä ja kenen toimesta tauti on tarttunut. Runon erikoisuus on viittaus louheen kallionkolona ja karhun pesänä. Heti perään sanotaan **pahojenasetussanat**, joilla ksäketääm Hiien hurttaa, Manalan rakkia lähteä sisuksista eli kyse on parantamisriitistä. Viimeisenä runossa on kerrottu **pelotussanat,** niissä pelotellaan tehokeinoilla eli haukan tai kotkan kynsillä.

Seitsemästoista runo Kalevalassa tunnetaan Vipusen virtenä, mutta SKVR-hakupalvelussa sanapari ”Vipusen virsi” löytyy vain yksi hakutulos joskin sitäkin mielenkiintoisempi, sillä reunahuomautus toteaa alkuperäisen muistiinpanon kadonneen. Tekstissä todetaan Antero Vipusen olleen alkujaan vedenhaltija. *– Viite 7*. Loitsulistauksen perusteella tietäjän toimia on tarkasteltu sekä shamanointina että parannusriittinä.

Loitsurunojen lisäksi Lönnrot käytti Kalevalan aineksina kertovia runoja, joita runojen keruun aikoina mieluummin nimitettiin virsiksi. Virsimaininnat on niin Rothstenin toimitteessa kuin myöhemmissäkin painoksissa lisätty ao. kohtaan alaviitteeksi, joten lienee syytä koota mainitut virret luettelon muotoon. Elias Lönnrot on nimennyt Kalevalaan virsiksi seuraavat runot:

Kädeniskuvirsi (19: 357-498)
Oluen virsi (20: 139-424)
Vävyntulovirsi (21: 10-256)
Morsiamenantovirsi (22: 7-124)
Itketysvirsi (22: 188-382)
Mielenhyvitysvirsi (22: 451-522)
Opastusvirsi (23: 15-478)
Miniän virsi (23: 485-850)
Sulhon varoitusvirsi (24: 5-260)
Morsiamen lähtövirsi (24: 301-462)
Sulhon paluu ja morsiamen vastaanotto (25: 23-382)

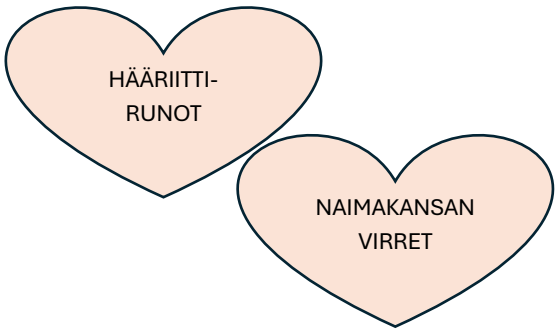

Mainitut runot kuuluvat hää- ja pitorituaaleihin, jotka Vladimir Proppin satukaavassa sijoittuvat tarinan loppuhuipentumatapahtumiin, tarinan loppuun, mutta Lönnrot on sijoittanut hääfunktioon liittyvät "Naimakansan runot" kliimaksiksi Kalevalan keskipaikkeille kuten runojen järjestysluvuista on havaittavissa. Kalevala sisältää yhteensä viisikymmentä (50) runoa. Seuraavaksi ryhmitellään saadut Kalevalan loitsut. SKVR-korpus sisältää muitakin loitsuja kuin Kalevalaan otetut, mutta lista epäilemättä antaa hyvän kokonaiskuvan loitsurunouden olemuksesta. Neljännen Kalevalan loitsurunoista on sijoitettu Vipusen sanoihin. joten jäljelle jää 32 loitsua muodostettavaksi parivaljakoksi, mutta on osoittautunut triadisen ajattelun olevan tyypillisempää suomalaiselle myyttiselle mielenmaisemalle. Listassa koiran sanat on erikseen tarkistettava, jotta tulisi varmuus siitä kumpaa koiraa tarkoitetaan, käärmettä (Viperiade) vai koiraa (Canis lupus familiaris). Selviää runossa olevan kyse Lemminkäisen seikkailuista ja pihavahdin suun tukkimisesta eli vaientamisesta. Juonitiivistelmässä on myös kulttuurisesta taustasta johtuva huono sanavalinta, kun todetaan ”Kyllikki lähtee kylään”. Karjalaisittain tarkemmin sanoen Kyllikki lähtee lietsuun kylille. Kylään meno on viatonta naapurissa vierailua. Vieraissa käynti on kumppanin pettämistä, vierailu on

Kalevalan ja loitsulistauksen vertailussa osoittautuu suonten sanat feikkitiedoksi, varsinaisia suonten sanoja 16. runossa ei ole. Kansanrunokorpuksessa suonten sanat merkitsevät verensulkusanoja, veren salpausta. Osoittautuu, ettei satunnaisesti valikoitunut loitsusanojen listaus paljasta salojaan. Painotus kohdistuu waroitussanoihin, jotka on mainittu runoissa 12, 18 ja 4 sekä parantajan toimiin liittyvät mehiläisen sanat runoissa 15 ja 20.

12 ru Waraussanat ~~447-480~~ po. 428-442
12 ru Loitsijan kerskaussanat 144-184
30 ru Waraussanat ~~401-434~~ po. 447-480 Tietäjän kerskaussanat
48 ru Waraussanat ~~255- 296~~ 301-365 Palovamman sanat

Warautumissanojen säkeet eivät täsmää käyttämäni 1985 Kalevala-painoksen kanssa, ja viimeisin waroitussanoiksi nimetty kertoo Seppo Ilmarisen palohaavoista, johon hän pyytää apua kolmelta eri taholta. Ensin Turjan tytiltä eli Lapin neidiltä. Sitten on vuorossa avunpyyntö Pohjolan pojalta, Pimentolan mieheltä. Lopuksi vielä vedotaan korkeimpaan eli Ukko ylijumalaan, pilvien pitäjään. Kyseessä ei ole warautuminen, vaan palovammojen parannus. Waraussanat runossa 30 on sekin jotain muuta kuin varautumista, kyse on pikemminkin tietäjän kerskaussanat, jossa Lemminkäinen, Kaukomieli, Kauko toteaa, ettei ole syytä pelätä noitia tai lappalaisten. Kahdennentoista runon ”warotussanat” on nekin luettavissa kerskaussanoiksi, joka on samassa runossa mainittu loitsijan kerskaussanoina, johon suoranaista jatkoa on runon lopussa olevat säkeet. Loitsijan sanoissa Lemminkäinen ivaa noitakonsteja:

Jo minua noidat noitui,
noidat noitui, kyyt kiroili;
koki kolme lappalaista
yhtenä kesäisnä yönä,
alasti alakivellä,
ilman vyötä, vaattehitta,
rikorihan kiertämättä:
senpä hyötyivät minsuta,

sen verran, katalat, saivat, minkä kirves kivestä saapi
napakaira kalliosta
järky jäästä iljanteesta.
Tuoni tyhjästä tuvasta.

Kun Lemminkäinen suuttui ja ryhtyi laulamaan, niin tulta iski turkin helmat, valoi silmät valkeata Lemminkäisen laulaessa. Listan jokaista loitsua ei kannata tässä yhteydessä tarkemmin käsitellä. Näilläkin näytteillä on selvää, että loitsurunous on noidan ammattikieleen ja parantajan toimiin keskittyvää runoutta. Karhua vastaan on varauduttu pyrkimyksenä suojella karjaa. Osoittautui että listan perustana oleva Kalevala(Rothsten ed. 1879) ja tarkistettavana oleva Kalevala (painos 1985) eroavat toisistaan, ajan hammas on purrut.

Aika on siirtyä metodisempaan aiheeseen.

LOITSURUNOT

Aktorikvaliteetti	*Sanalista* säeviitteineen *Epämääräinen*, alkulähde puuttuu
Kronotooppi	*Kielastaja,* liite no. 1 *Aineisto,* käsittelyprosessi 2002_2009, 2025
Motiivirealiteetti	*Muistiinmerkintä,* tärkeä lista *Otsikointi,* määräytymisperuste

Kuva 3. Loitsurunolistauksen tekstigeneettinen tarkastelu kolmesta näkökulmasta käsin.

Kuva 4. Aivojumpaa itse kullekin!, kuva Marita Råman, Markku Mäki, Jumppa-Teuvo.

4.1 Synnyt

> Tendenssiorientaatiot ja merkitysmuotoilu, ruutu 1E
> *Merkitysmuotoilua olisi hyödyllistä käyttää yleisemmin, sillä se sopii erinomaisesti sosiaalisen median käsitteellistämiseen sekä memetiikan eli meemien tutkimukseen. Propaganda ja trollit ovat merkitysmuotoilun ilmentymiä, joilla on vahvat tendenssiorientaatiot.*

Edellisessä luonnoksessa käsiteltiin lapsusta tekstigenetiikan näkökulmasta. Semanttisesti lapsuksella ei ole suurta merkitystä, mutta tiedon löydettävyyden kannalta se on merkittävä. Kävi ilmi, että virhe on ilmeisesti syntynyt vuonna 1932 painetun Kalevalan 2. painoksen ja vuoden 1985 painetun Kalevala-painoksen välillä. Erityisongelman aiheuttaa jäljitettävyys tässä tapauksessa, sillä ”Helppohintaisia kalevaloita!” on tuotettu kolme eri painosta: Rothstenin tekemä painos vuodelta 1977 sekä toinen painos, jonka selvittäminen on hankalaa. Vuoden 1932 E.N. Setälän toimittamassa Kalevalassa on noudatettu Kalevalan 2. painoksen tekstiä. Sen lopussa on antiikvalla Rothstenin laatima ja goottilaisin kirjaimin painettu listaus Kalevalan sisältämistä loitsurunotyypeistä.

Loihtulukujen luettelo.

Apuſanat, 17: 257—308.
Arwan ſanat, 49: 81—104.
Epätietoiſien wikojen ſynty, 17: 167—244.
Hätäſanat, 17: 495—504.
Kalanpyytäjän ſanat, 48: 123—150.
Karhunpyytäjän ſanat, 46: 47—144.
Karhun ſynty, 46: 355—458.
Karjan kotiinſaanto-ſanat, 32: 273—314.
Karjanluku, 32: 37—542.
Kiinnitysſanat, 17: 433—446.
Kipuſanat, 45: 259—312.
Koiran lumousſanat, 12: 373—378.
Kosken ſanat, 40: 23—82.
Kostoſanat, 17: 317—346.
Kotiinſa-pano-ſanat, 17: 309—396.
Kylpyſanat, 45: 211—228.
Kylwäjän ſanat, 2: 296—330.
Kyydin-anto-ſanat, 17: 447—474.
Käärmeen aſetusſanat, 26: 633—670.
Käärmeen poistantoſanat, 19: 78—90.
Käärmeen ſynty, 26: 695—758.
Lapſenſaajaſen ſanat, 45: 117—146.
Liikutusſanat, 17: 475—484.
Loitſian kerskausſanat, 12: 144—184.
Luowutusſanat, 17: 157—166.
Maitoſanat, 32: 141—228.
Manausſanoja, 17: 397—446.
Mehiläiſen ſanat, 15: 393—534; 20: 345—380.
Metſämiehen lukuja, 14: 23—264.
Nostowian ſyntyſanat, 17: 185—238.
Otſon waroitusſanat, 32: 315—542.
Pahojen aſetusſanat, 17: 245—256.
Pahojen ſynty, 45: 23—176.
Pakkaſen luku, 30: 143—316.
Panentataudin ſynty, 17: 185—238.
Parantajan luku, 45: 197—354.
Pelotusſanat, 17: 485—494.
Poikenluoman ſynty, 17: 185—238.
Raudan herjausſanat, 9: 271—342.
Raudan ſynty, 9: 29—258.
Side-ſanat, 9: 539—546.
Sotian ſanat, 43: 191—206.
Soutuſanat, 42: 197—216.
Suonten ſanat, 15: 315—376.
Tulen luku, 48: 1—372.
Tulenpolttaman ſanat, 48: 301—366.
Tulen ſynty, 47: 67—364.
Turwaſanat taudeiſſa, 17: 179—184.
Turwausſanat, 9: 507—516.
Uhriſanat, 14: 253—264.
Warausſanat, 12: 255—296; 30: 447—480; 43: 401—434.
Werenſulkuſanat, 9: 343—416.
Weſikäärmeen ſynty, 15: 591—602.
Weſille-lähtö-ſanat, 18: 29—40.
Woiteen luku, 9: 419—500.

Kuvakaappaus vuoden 1877 Helppohintaisesta Kalevalasta, jonka on toimittanut F.W.Rothsten.

Vaikuttaa siltä, että Helppohintaisia Kalevalapainoksia on tehty yhteensä kolme kappaletta, ja sekä ensimmäinen (painettu vuonna 1870) että toinen painos ovat Rothstenin toimittamia, kolmas helppohintainen on ehkä Forsmanin ehkä ei. Kuten tunnettua, ei netti ole täysin luotettava tiedon lähde, vaikka kirjastopalvelut ovatkin korkeatasoisia, niin Ylivieskan info Kalevala-painoksista osuu melko lailla harhaan alkulauseen tekijästä.

Kalevala 1877

SKS, 1877. 446 s. Toinen helppohintainen, selityksillä varustettu painos

- F. W. Rothsten: Johdanto
- A. W. Forsman: Alkulause toiseen helppohintaiseen painokseen
- Loihtulukujen luettelo
- Nimien luettelo
- Selitettyjä sanoja
  https://www.ylivieska.fi/vapaa-ajan-palvelut/kirjasto/kalevala-kokoelma/suomenkieliset-kalevalat/(poimittu 18.1.2025)
-

Helppohintaisen Kalevalan toisessa painoksessa Rothsten kirjoittaa johdannossa:
”Ote ensimmäisen helppohintaisen Kalevalan painoksen alkulauseesta. Itse teksti on tässä aivan sama kuin toisessa ja kolmannessa (täydellisessä) painoksessa. Lisäksi tulleet sananselitykset ammennettiin suurimmaksi osaksi yhdestä Lönnrotin omasta, ruotsinkielisillä merkityssanoilla runsaasti varustetusta Kalevalan kappaleesta, jonka hän ainaisella jalomielisyydellänsä heti työn alusta viljeltäväksi antoi.” (F.W:Rothsten 1870)

Tätä seuraa Alkulause toiseen Helppohintaiseen painokseen, jossa Rothsten toteaa.
Nykyinen painos eroaa edellisestä pääasiallisesti vaan niitten muutosten kautta, joita selityksissä on tehty. – Näistä lisäyksistä ja korjauksista sanaselityksiin on laitettu merkintä (K) tai (A) sen mukaan kuin viittaus koskee joko Kaarle Krohnin tai August Ahlqvistin oikaisuja. Lopuksi Rothsten toivoo: Toivokaamme sen tähden, että tuleva painos kaikin päin voittaa nyt liikkeelle lähtevän. Helsingissä kesäkuulla v. 1877. Finna.fi sivuilta voi päätellä, että kolmaskin painos 1887 on Rothstenin toimittama. Mistä ja miksi tuohon ryppääseen on sekoittunut A.V.Forsman on outo tekijänvaihdos, vailla selkeää selitystä. Tuskin on kyse pseudonyymistä tai nimenvaihdoksesta, mutta käsitykset tekijyydestä ovat tehokkaasti sekoittuneet.

Alussa esitetystä loitsurunojen listauksesta puuttuvat yhteiset manaussanat, jotka 1932 painetussa Kalevalan näköispainoksessa on mainittu. Luokittelut ovat lähes mielivaltainen keino tulkita asioita, toisen virhelähteen muodostaa käytetty lähdeaineisto. Anna-Leena Siikala on löytänyt yli 2000 tulosta haulle ”tietäjän sanat”, joissa myös syntyloitsuja käsitellään. Nykyhakukorpus SKVR vuonna 2025 antaa tulokseksi vain 14 osumaa tuolla sanaparilla, ja saadussa koosteessa on tosiasiassa kyse varsin sekalaisesta aineksesta.

1) hääväki varataan, runo nimellä Varaantanta sanat
2) hääväki varataan, runo nimellä Patvaskan sanat
3) hammastauti
4) vipusen virsi etc.
5) kateita ja noitia vastaan, runo nimellä varasanat velhoja vastaan
6) kateita ja noitia vastaan, runo nimellä kateen sanat
7) ehtynyt tai pilattu lehmä lypsäväksi, runo nimellä lehmille suutelussanat, kun kateet lypsyn äklehtii
8) hääväki varataan, runo nimellä naittomiehen virsi
9) alkusanat, runo nimellä **tietäjän sanat**
10) kateita ja noitia vastaan, runo nimellä varaussanat
11) lemmennostoloitsut, runo nimellä lemmen nosto.

Näissä tietäjän sanoissa ei ole yhtään syntyloitsua tai sen osaa kerrottuna. Alkusanat (9) on luokiteltavissa kerskaussanoihin. Alkusanat ovat SKVR-korpushaussa mahdollisia sekä metatietona että runon nimenä. Haku ei huomioi metatiedossa olevia runoluonnehdintoja lainkaan uudistetussa hakuversiossa. Löydetty malli tietäjän sanoista sisältää seuraavaa:

Tietäjän sanat.

Minä maa, muta ja multa,
Pilvi päätäni pitää,
Hattara hivuksiani.
Tuoni toista - - -

Niin pitää tietomiehen sanoa, kun työhön alkaa. Eikä pidä pienin tiedoin alkaa, sillä voi saada poikenpuoleisen itseensä. Muut luvut ovat tautia myöten, mutta nämä sanat pitää aina sanoa, ainakin isommissa pulmissa. SKVR XII1 3513

Loitsujen sanat Lönnrotin luokittelemana ovat yhteisiä sanoja tai taikasanoja. Lukuja ei mainita ollenkaan, ei myöskään lumousta tai loihtimista. Kalevalan esittämässä tietovisassa eli kilpalaulannassa Väinämöisen ja Joukahaisen välillä ilmenee tietäjälle välttämätön tiedonalan hallinta, piti tietää synnyt. Kun Kalevala-perusteisessa loitsurunojen listauksessa mainitaan vain neljä syntyä, niin loitsurunojen koosteessaan 1880 Lönnrot ilmoittaa syntyjä yli viisikymmentä. Yhteisiä runoja näistä on vain neljä syntyä: Karhun, käärmeen, raudan ja tulen synnyt. Epäilemättä kansanrunokorpuksessa on löydettävissä muitakin syntyjä. Kielastajaan tekemäni kooste neljän eri lähteen syntyloitsumaininnoista sisälsi seuraavan jaottelun. Yleisiä syntyjä olivat (lihavoidut) karhu, käärme, kivi, pakkanen ja rauta. LIITE

Jouni Hyvönen on tutkinut Elias Lönnrotin Kalevalan tekstualisointiprosessia, ja toteaa Lönnrotin laatineen esitöinä julkaisusuunnitelmansa tueksi ensimmäiseltä keruumatkalta kertyneestä aineistosta mytologisten nimien luettelon, käsikirjoituksen, jonka nimeksi tuli *Tillökningar till Gananders Finska Mythologie*. Myöhemmältä ajalta on peräisin Gananderin teoksen välilehditetty kappale, jossa on Lönnrotin tekemiä muistiinpanoja ja huomautuksia, ja joka sitten oli Rothstenin

Helppohintaisen Kalevalan toimitustyössä käytettävissä. Lönnrotin Kalevalan esityöt sisältävät sanastustyötä, hän oli kiinnostunut Gananderin mytologiasta, jota hän täydensi ja hyödynsi kompiloidessaan Kalevalaa ja sittemmin auttoi Rothstenia Helppohintaisen Kalevalan sanaselitysten muodostamisessa. Sekä Gananderilla että Lönnrotilla kangasteli mielessä suomalaisen mytologian pantheonin hahmottaminen, kummankaan siinä erityisesti onnistumatta, vain päätekijät Väinämöinen, Ilmarinen ja Lemminkäinen sekä Louhi jäivät meemeiksi.

Kalevalan tekstualisointitutkimus on keskittynyt säetutkimukseen, lähinnä alkumuototeorian innoittamana. Säkeisiin perustuva tutkimusidea ei ole avartanut suomalaisen mytologian semantiikkaa mitenkään, kun huomio on kiinnittynyt eepoksen syntyprosessiin. Tekstualisointi vastaa osaltaan papua-guinealaista syntykäsitystä, jossa kerrotaan ”how”, kuinka jokin on muuttunut/tullut sellaiseksi kuin se nykynäkymin tunnetaan. Palaan asiaan tuonnempana. Väinämöinen käyttää monikkomuotoa kehottaessaan Joukahaista kilpalaulannassa kertomaan syntyjä syviä, asioita ainutkertaisia. Nuo synnyt voidaan ymmärtää monin tavoin. Esimerkiksi taudin synnyssä on kyse metatarinasta, joka sisältää alateksteinä erillisiä muita syntysanoja. Samoin papua-guinealaisilla on monimuotoinen syntytarinakäsitys, josta vain yksi osa koskee alkuperää, etiologiaa. Tekstualisoinnissa on myyttisesti kyse transformaatiosta eli perusluonteeltaan maagisesta toiminnasta ja ajattelusta tai intuitiivisesta ajattelusta.

Otan ensin esiteltäväksi Kalevalan tautien synnystä mielenkiintoisen metaseikan. Tulkinnat eivät ole kiinnittäneet huomiota Kalevalan tarinan kaareen, vaikka ovatkin olleet tietoisia Lönnrotin tietoisesta pyrkimyksestä kehittää erillisistä ja irrallisista kansanrunoista yhtenäinen tarina, kansalliseepos sankareineen, mytologioineen. Yleisesti on tunnettu ja tunnustettu sammon tarina keskeisaiheeksi, ja Kalevalaa on jopa nimitetty Sampo-eepokseksi. Erilaiset säesähläilyt ovat hämärtäneet metsän puilta ja muilta tulkinnoilta.

Ensin kuitenkin lyhyt esittely Lönnrotin massoittelutaipumuksesta. Lönnrot ei pohjimmiltaan ollut pilkun viilaaja, vaan suurten näkyjen mies, joten kun tekstualisointiprosessi oli päätynyt tarinan kaaren huipentumaan, Uuden Kalevalan julkaisemiseen vuonna 1949, tulkinta jatkui vielä sanastustyön merkeissä ja koululaisille suunnatun Kalevala-painoksen editoinnissa.
Uuden Kalevalan kantava teema on kuin onkin Sampo, kaikenlaisen hyvän, rikkauden ja menestyksen tuoja, mutta sen pohjavärinä virtaavat tummat vedet, viha, kosta, kauna ja kateus.

Sammon taonnan perusaihe on taistelu onnesta, sen taustatekijänä kateus, kun toisen hyvää pyritään saamaan itselle. Tarina alkaa Pohjolan pojan Joukahaisen kateudesta Väinämöistä kohtaan, nuoren halusta haastaa vanha johtaja. Nuorukainen haastaa Väinämöisen tietokilpaan kanssaan. Mitellään sanojen voimaa ja Väinämöinen säilyttää johtoasemansa, Joukahainen häviää. Lunnaiksi ja henkensä pitimiksi hän joutuu lupaamaan ainoa siskonsa Väinämöiselle puolisoksi. Aino ei kuitenkaan hyväksy tapahtunutta yllättävää käännettä elämässään, vaan hukuttautuu, oikeastaan hylje hukuttaa. Joukahaisesta tulee katkera ja kostonhaluinen. Hän vaanii viikkokaupalla Väinämöistä vesireitin varrella ja lopulta onnistuu suistamaan hänet mereen, jossa Väinämöinen ajelehtii iät ajat kunnes ajautuu lopulta Pohjolan rannoille itkunsekaisin tuntein.

Pohjolan emäntä kuulee valituksen ja pelastaa Väinämöisen. Kun sankari on hieman toipunut, tiedustelee Louhi, osaako Väinämöinen takoa uuden sammon. Se olisi ehto kotiin päästämiselle. Väinämöinen ei osaa, mutta lupaa lähettää Kalevalasta seppo Ilmarisen sampoa takomaan ja niin Väinämöinen lennätetään kotikonnuilleen, josta hän vuorostaan lennättää vastapalvelukseksi Ilmarisen sampoa takomaan. Ilmariselle esitellään neito ihanimmillaan, Ilmarinen on mennyttä miestä ja alkaa takoa sampoa.

Saakin sammon valmiiksi, mutta neitoa ei jostain syystä luovuteta hänelle ihan heti, häät saavat odottaa. Sillä välin sampo jauhaa rikkautta ja menestystä Pohjolaan, ja Ilmariselle luvattu Pohjan neito saa kilpakosijoita Väinämöisestä ja Lemminkäisestä. Ansiotöitä eli urotöitä suoritetaan. Sitten Väinämöiseen iskee kateus Pohjolan menestystä kohtaan, ja hän houkuttelee mukaansa sammon hakuun Ilmarisen ja Lemminkäisen. Sankarikolmikko lähtee matkaan ja onnistuu sieppaamaan sammon Kalevalaan, mutta sampo ei ole heillä kauaa, koska Louhi lähtee joukkoineen takaa-ajoon, taistelussa sampo särkyy ja putoaa mereen. Kalevalaisille jäi vain sammon sirpaleet, mutta nekin riittivät turvaamaan menestystä. Osat vaihtuvat, Kalevalaan koittaa onnen ja hyvinvoinnin aika, jota vuorostaan Louhi Pohjolan emäntä syvästi kadehtii ja miettii päivät pitkät, miten tuhoaisi kalevaisten onnen.

Kostoon tarjoutuu oivallinen tilaisuus, kun Tuonen tyttö umpisilmä tulee raskaaksi ja etsii sopivaa paikkaa, missä synnyttää poikansa, yhdeksän taudin sikiötä. Turhaan etsittyään sopivaa paikkaa tuskissaan Loviatar alkaa itkeä ja rukoilee jumalaa osoittamaan oikean paikan. Jumala neuvoo Loviatarta menemään Pohjolaan, siellä hän olisi lapsineen tervetullut synnyttäjä. Niin kuin olikin. Louhi toimi lapsenpäästäjänä ja lapsisaunan lämmittäjänä. Kun lapset olivat syntyneet Louhi oivalsi tilaisuutensa tulleen, ja usutti taudit Kalevan kansan kiusaksi. Lopulta Väinämöisen onnistui parantaa kansa taudeistaan.

Tästä ei Louhi lannistunut, vaan lähetti nostokarhut ja muut pedot kalevalaisten karjan tuhoksi. Väinämöisen onnistui kaataa karhut, pidettiin peijaisia ja iloa yllä. Lopulta kerta kaikkiaan vimmastunut Louhi varasti taivaalta valot Kalevan kansan yltä ja kätki auringon ja kuun vuoreen. Valot onnituttiin hakemaan takaisin taivaalle. Uuden Kalevalan runojen loppuhuipentuma on siten kostotarina runoissa 45_47. Joukahaisen kateus kohdistui kunnianhimoisesti tietotaidon hallintaan, Louhen kateus kohdistui toisten hyvinvointiin, hän halusi olla rikas, Joukahainen tahtoi olla paras, molempien motiivina oli jonkinlainen vallanhimo ja nöyryyden puute. He eivät aikoneet tai tahtoneet tyytyä osaansa.

Tautien synty kertoo jäntevästä myytin rakenteesta. Tarinan kehikko on säilynyt uskottavana, koska parantaminen on keskeinen osa tietäjän tai shamaanin työtä.

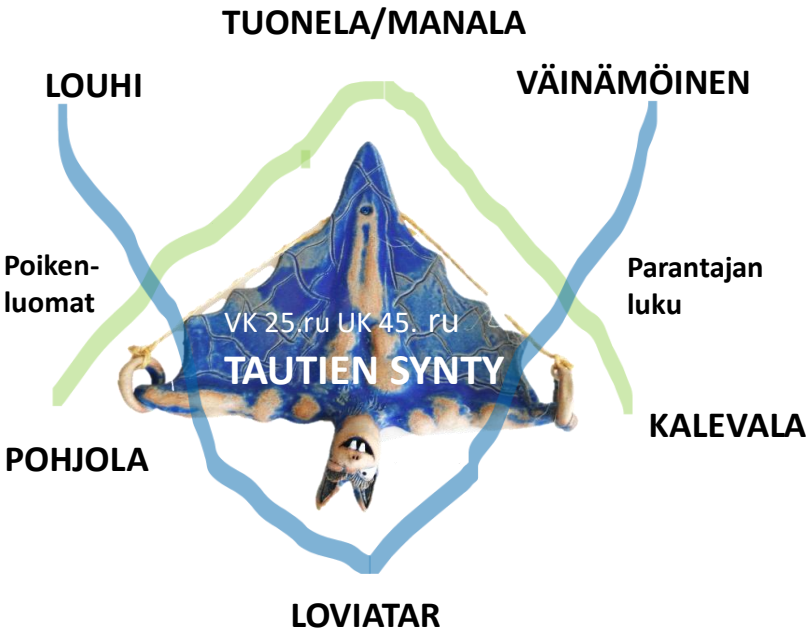

Kuvio 7. Kalevalan tautien syntyrunon ugramekaavan mukaisena semanttisena kuviona , UK45. runo

Kun katsotaan HHK/Roth. sanaselityksiä, niin siinä on todettu:
”Loviatar, vanha, sokea, mustamuotoinen vaimo, ”pahin tuonen tyttäristä”, joka ihmisten kiusaaja-hengiksi synnytti yhdeksän poikaa, näin tullen pahimpien tautien emäksi, 45:23 . – Ilmaantuu myös Louhiattaren nimellä ja niin soveltuu Louhen kanssa samaksi olennoksi. Gananderin tuntee sanan Louhiatar eli Lowetar, joka kuvataan ilkeäksi noita-akaksi, ja joka tuli samaan tapaan raskaaksi ja tautien synnyttäjäksi kuin Loviatarkin. Kalevalan runo Lönnrotin kompilaattina kertoo, ettei kyse ole samasta henkilöstä Louhen ja Loviattaren kohdalla. Lönnrotin Kalevala-tekstualisoinnin seurauksena Loviatar on valittu nimimuodoksi, joka muutoin on ollut varsin sekava tulkinnoiltaan, valinta korostaa etteivät Louhi ja Loviatar ole sama henkilö, toposkin on eri. Loviatar on Manala/Tuonelan ilkeä ja musta tytär, kun taas Louhi on harvahammas Pohjolan emäntä. Selvästikin Lönnrotia on Kalevalan tekstualisoinnissa ohjannut periaate: Keep it simple!

4. 3 Kaarle Krohnin tekstualisointikritiikki

Kaarle Krohn on pohtinut Kalevalan tekstualisointia Valvojassa julkaistussa artikkelissa Kalevalan esityöt. Hän toteaa Vanhasta Kalevalasta sen olevan vain lisätty versio teoksesta Runokokous Väinämöisestä. (s. 174) Lisäyksiin kuuluu **Tautien synty ja parantaminen** runossa 25. Vanhan Kalevalan runossa 29 samoin kuin Runokokouksessa esitetään Kanteleen synty. Uudessa vuoden 1849 Kalevalassa tautien synty sijaitsee 45:ssä runossa.

Tekstualisointi ja/tai tekstigenetiikka ei ollut vielä käsitteenä syntynyt, kun Kaarle Krohn työnsä teki. Lopputuloksena Kronin kanta oli, ettei eepoksen kirjoittajan muokkaustyön vaikutuksesta Kaleva22 ja VK23)la sovellu tieteellisen työn läheteksi, Mutta tekstualisointiprosessin lähteeksi kyllä, koska: ” Epäilemättä ei Kalevalalla olisikaan suurta tieteellistä arvoa, jollei Lönnrot olisi ihmeteltävällä uskollisuudella ja tarkkatuntoisuudella säilyttänyt kaikkia sen esitöitä sekä niitä kansanrunoja, joita hän toimituksessaan on käyttänyt.” (1896/178)

Krohnin huolellinen työ auttaa jäljittämään Jouni Hyvösen loitsuihin perustuvaa tekstualisointitutkimusta. Kalevalan kulttuurihistoriassa olevaan artikkeliin Kalevala Elias Lönnrotin tieteellisenä projektina, Hyvönen viittaa loitsuihin yhdessä kappaleessa, jossa hän toteaa loitsujen olleen todiste kansakunnan omaperäisestä hengenelämästä, jossa loitsut olivat tietotaidon huippu (Hyvönen 2008:358) Sanan voiman arvostuksen tutkija arvioi näkyvän erityisesti Vanhan Kalevaln (VK), runoissa väinämöisen veneenveistossa (VK 3,4,10) Lemminkäisen Hiiden hirven hiihdännässä (VK7), Lemminkäisen laulukilvassa Pohjolassa (VK6 ja VK17), Lemminkäisen pakomatkassa (VK18) sekä Pohjolan ja Kalevan välisessä taistelussa (VK 25). Loitsuja on myös Sampo-runostossa (VK). Kalevalan tekstualisointi- tekstigenetiikan tutkimus on voittopuolisesti keskittynyt muotoon, kuten kirjoitusasuun tai runorakenteeseen eli runojen järjestymiseen, mutta ei loitsuaineksen sisältöön ja merkitykseen. Hyvösen väittämä Lönnrotin tarkoitusperistä loitsurunoista voidaan olla montaa mieltä, koska loitsimista tekivät niin tietäjät kuin noidatkin, viime mainitut usein pahansuovassa vahingoittavassa merkityksessä.

Pieni pistokoe tekstualisoinnin epämääräisyyksistä ja/tai hyödyllisyydestä. Kaarle Krohn toteaa tautien synnyn ja parantamisen olevan lisäys Vanhaan Kalevalaan, Runokokous Väinämöisestä näitä runoja ei vielä ollut. Loitsuaines löytyy Vanhan Kalevalan runosta 25 ja teksti siirtyi Uuteen Kalevalaan runoksi 45. Hyvösen tulkinnan mukaan kyse on runossa Pohjolan ja Kalevalan välisestä kilpailusta ja taistelusta, kun taas loitsurunouden kannalta Krohnin mukaan runo kulminoituu tautioppiin ja parantamiseen.

On syytä katsoa, mitä Helppohintaisen Kalevalan loitsujaksojen anti sanoo ao. runossa loitsuainesta olevan. Luokittelussa on päällekkäisyyttä, joten ilman erillistä tarkastelua ei voi tietää, onko kyseessä tekstiupotus vai irrallinen lisä loitsuun. Hyvösen tulokulma kielii kliseisestä eepos-orientoituneesta intressidominanssista. Joten eipä auttane muu kuin säkeet tarkastamalla pohtia, mistä tällainen sekoitus luokittelussa kertoo. Luultavasti ainakin siitä, että kuten tietäjän ja noidan määrittely ei ole itsestään selvä, ei ole myöskään loitsujen funktio aina selvillä, ei voida yksioikoisesti tulkita tietäjiä hyviksi ja noitia pahoiksi tarkoitusperiltään.

ru45 Pahojen synty 23-176 (UK)
ru45 Lapsensaajasen sanat 117-146 (UK)
ru45 Kylpysanat 211-228 UK)
ru45 Parantajan luku 197-354 (UK)
ru45 Kipusanat 259-312 (UK)

On selvitettävä K.Krohnin nimeämä runolaatu tautien synnyksi. SKVR-korpuksessa ”tautien synty” -hakusanaparilla löytyy yhdeksän osumaa, ja siinä pari kolme eri variaatiota, joista Vanhan Kalevalan versioon on sijoitettu versio, jossa Louhiatar vanha vaimo teki yhdeksän tautipoikaa. Runon alkuun sijoitetut säkeet tautien synnystä ovat kertovassa muodossa. Mutta sitten näkökulmat jo eroavatkin, vaikka Krohn totesi Vanhan Kalevalan runon 25 siirtyneen Uuden Kalevalan runoksi 45. Sellaisenaan se ei siirtynyt. Ainakin esittelyteksi eroaa näiden kahden Kalevala-version välillä. Luku sisältää erilaisia loitsusanoja, syntytarina on erikseen. Kielimuotoa olen hieman retusoinut nykyaikaisemmaksi.

VK Vanha Kalevala 25. runo säkeitä runossa 310	UK Uusi Kalevala 45. runo säkeitä runossa 363
Esittelyteksti: Pohjolan emäntä paneiksen tuuleen ja tulee kohulliseksi. Lämmittää ajan lähetessä saunan, lukee akkain luvut ja synnyttää yheksän poikaa, kaikki pahoja, surmalaisia. Ne sitten työntää Väinämöisen tiloille taudilla ihmisiä vaivaamaan. Kohta potee koko Väinölä, vaan kuitenkin itse Väinämöinen tavallisilla parannuskeinoilla poistaa turmiot, manaa Kipuvuorelle kivut ja viimein voiteiden avulla saa potevan väkensä jälleen terveeksi.	Esittelyteksti: Pohjolan emäntä laittaa tavattomia tauteja Kalevalaan: 1-190. – Väinämöinen parantaa väen mahtavilla luvuilla ja voiteilla: 191-362
Alkusanat: Louhiatar vaimo vanha, Portto Pohjolan emäntä Teki tielle vuotehensa, Pahnansa pahalle maalle; Selin tuulehen makasi, Kaltoin säähän karkiahan, Perin vihmahan viluhun, Kohin päivän koittehesen. ... Synnyttäjänä Loviatar, pahin Tuonen tyttäristä, ilkein manattaria Vaikea yliaikainen synnytys ... Meni synnyttämään Pohjolaan, Louhi lämmitti synnytyssaunan Syntyy yhdeksän taudinaiheuttajaa ... Luotolan/Väinölän väki sairastuu päättösanat: Vaka vanha Väinämöinen, tietäjä iän ikuinen, Sillä poisti poikenluoman, paransi panentataudin.	Alkusanat: Louhi, Pohjolan emäntä, sai sanoman korvihinsa Väinölän eleleväksi, Kalevalan kasvavaksi sammon saaduilla muruilla kirjokannen kappaleilla. Tuo tuota kovin kadehti, itse aina arvelevi, minkä surman suorittaisi, kuinka kuoleman kokisi tuolle Väinölän väelle, kansalle kalevalasiten. Vaikea yliaikainen synnytys ... Meni synnyttämään Pohjolaan, Louhi lämmitti synnytyssaunan Syntyy yhdeksän taudinaiheuttajaa, joista kymmenes, pahnanpohjimmainen sai velhon, noidan ja kateen roolin. Väinölän väki/Kalevan suku sairastuu päättösanat: Väinämöinen.... pois poisti poikenluomat, paranti pahat panoset, päästi kansan kuolemasta, Kalevan katoamasta.

Periatteessa runo on sama, mutta ei kuitenkaan, koska säemäärä eroaa toisistaan yhteensä 53 säkeen verran. Uuteen Kalevalaan on lisätty joitain aineksia. Osoittautuu runojen olevan sisällöltään saman suuntaisia, mutta eroavan rakenteeltaan täysin. Monet muutokset runossa saavat epäilemään kyseessä todellakin olevan itsenäinen kompilaatti eri runoista, jossa saattaa olla hieman kyseenalaista tutkia säe säkeeltä runomuodostusta tai rakenteellisia muutoksia, jos tähdätään

4.4 Mielikuvien kudelma

luokitteluvaihtelut, merkitysten muodostuminen, ruutu

Kaikki luokittelu, taksonomiat ja kategorisointi on konventionaalista, kulttuurisidonnaista, jossa keskeistä on tunnistaa kulttuuriset tabut ja anomaliat eli rajatapaukset, jotka eivät kuulu sarjaan tai omaavat kahdesta tai useammasta oliosta tyypillisiä piirteitä, esim. nisäkäs, joka ei synnytä vaan munii.

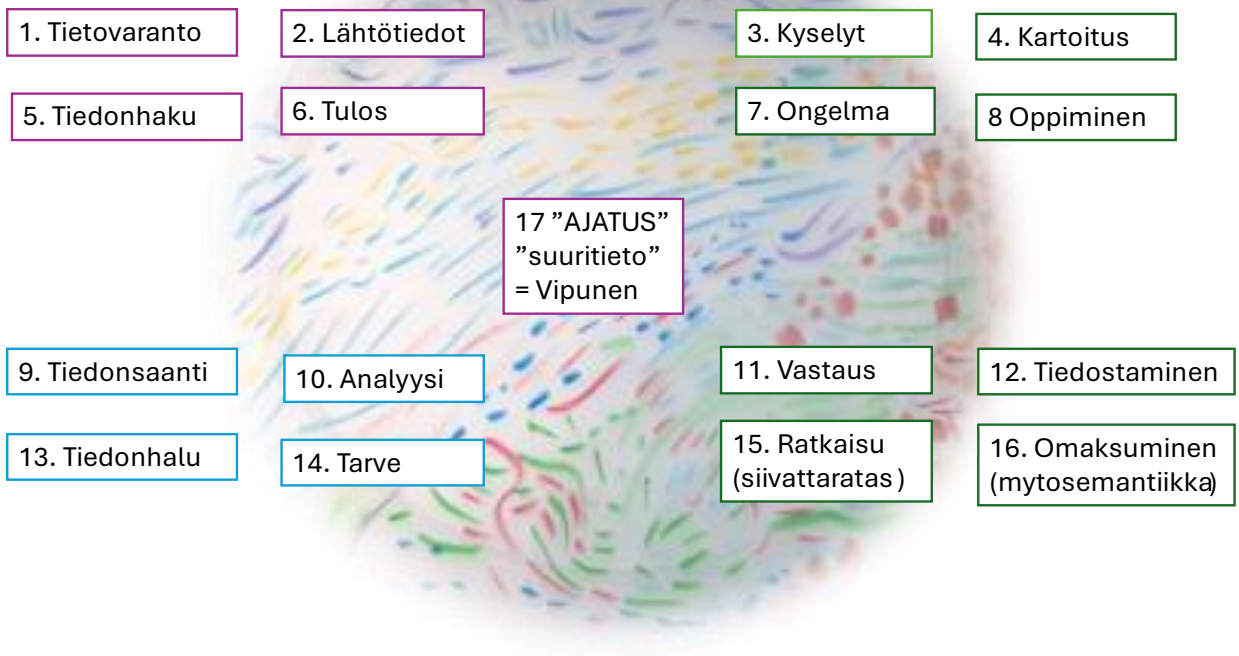

Kuvio 8. Myyttisen uskomustiedon siilot myteemisenä systeeminä

Richard Wagner **RING tetralogi**	
MERKITYSLAJI Ymmärtämislajit Ilmennyt	**MENNEISYYS** Perinteenkantajat Mennyt
I YLEISYYS	A. Enteet, kohtalo Donner
II SIIRTYMÄ	D. Tietäjät, noidat Loge
III MERKKIVERKKO	E. Piru, paholainen Alberich
IV LAUSUMAT	G. Kulttuuripaikkojen haltiat Wotan, Fricka
V TIETOTAITO	Q. Tautidemonit ja taudit ikääntymisprosessi Friggan omenat
VI TIETÄMÄTTÖMYYS	K. Metsänhaltiat Metsä näyttämönä
VII SOOLOILU	R. Supranormaalit eläimet lohikäärme, sammakko
VIII ILMIÖINTI	F. Taburikkomukset petollinen palkkion lupaus jättiläisille
IX USKOMUKSET	C. Kuolema, vainajat, kalma Nuoruuden kultaiset omenat
X KEHITYS	B. Kummittelu, jonka syy ei ole tiedossa Taikaviitta (näkymättömyys)
XI EREHDYKSET	C. Kuolema, vainajat, kalma Erda
XII TODELLISUUDENTAJU	H. Varallisuudenkartuttajat Mime
XIII TIEDOSTAMINEN	L. Vedenhaltiat Reinin vedenneidot
XIV ALITAJUNTA	N. Jättiläiset Fasolt ja Faner
XV RAJAT	P. Aarteet sormus

Taulukko 3. Richard Wagnerin Ring-tetralogin keskeishahmojen rinnastus merkitys- ja uskomusperinnelajeihin.

Seuraavassa etsitään vastausta siihen, miten 15=17? Vastaus on sekä yksinkertainen että kompleksinen, sillä kyse on metatiedosta ja tiedon hauraudesta muistitietona. Myyttinen tieto välittyy perinteeseen ensin uskomusperinteen kautta ja lopulta se päätyy lastenperinteeksi lastenpelotteluina ja loruina, kunnes asia haihtuu kansan muistitiedosta ja perinteestä kokonaan, ja säilyy onnekkaissa tapauksissa vain arkistotietona. Kuten tunnettua Suomessa on perinnetietoa kerätty ammattimaisesti jo pari sataa vuotta, joten perinnearkistot kuuluvat maailman parhaimpiin, joskaan tuon massan myyttinen tieto ei ole saavuttanut lähellekään sellaisia kirjallisia tulkintamittoja kuin Homeroksen keräelmä kreikkalaisia myyttejä. Yllä esitetyssä käsiteavaruuskuvassa on aihioitu myteemijaollinen (17) jako osatekijöiksi. Lisäksi on uskomusolentosiilon peruskaava ja merkityslajien kontra uskomusperinnelajien rinnastusalkio Richard Wagnerin Ring-tetralogiaa noudatellen.

Käsiteavaruuden kaavaa voi lukea joko nelikentittäin tai diagonaaliakselina, jolloin perusristikko muodostuu tekijöistä, mutta se jääköön tässä vaiheessa. Sen sijaan kuviosta on syytä määrittää, mitkä tekijät muodostavat metatiedon ytimen eli kaksi lisätekijää 15-jakoon verraten. Tässä tapauksessa vastaus on nähtävissä suoraan annetusta ryhmittelystä eli numerot 16 eli mytosemanttisen tiedon omaksuminen ja elinvoimaisuus suhteessa fokukseen eli perusideaan, joka mallissa on Kalevalassakin esitetty myyttinen arkkitieto Vipunen. Seuraavassa tutkittavassa kyselyaineistossa tämä ”suurtieto” on uskomuskorpus murre- ja perinnearkistoissa, joista käytetään tutkimuskirjallisuudessa lyhennettä SMSA ja KRA. Kyselyt on tehty 1930-luvulla eli lähes sata vuotta sitten, tiedot on parin miespolven takaa. Ja tuo suurtieto osoittaa monen uskomuksen osalta hiipuneen lastenpelotteluksi. *– Viite 8*

Kansanperinteen arkistotutkimus on Suomessa on osaksi perustunut Kotimaisten kielten tutkimuslaitoksen Suomen murteiden sana-arkiston keruisiin ja kyselyihin Sanastajassa, jossa mm. E.N. Setälä ja Maija Juvas ovat esittäneet kysymyksensä kahdessa erillisessä kysymyssarjassa niin ikään 1930-luvulla. 1) Setälän kysymyssarja oli nimeltään ”Vanhojen uskomusten alalta; …tiedustelu häviävien kansankäsitysten piiriin kuuluvista sanoista.” 2) Toinen samalla vuosikymmenellä tehty kysely oli Maija Juvaksen ”Noituutta ja taikuutta koskevien sanojen tiedustelu”, joka sisälsi neljä eri kysymyssarjaa not 1_121. Näihin uskomuksellisiin sanoihin liittyy sekä repo että ajakka.

Haavion kansantiedon kysely ”Yliluonnollisia voimia ja olentoja” sekä Kaukorannan tekemä tiedustelu ” Tärkeimpiä uskomuksellisia sanoja koskeva tiedustelu” muodostavat kattavan aikansa kartoituksen siitä, mitä kansa puhui vuosisadan alkupuolella. Sanojen kirjo on loppumaton, variaatiot myös; pelkästä sanalistasta ei voi muodostaa isompaa kuvaa. Haavion ja Kaukorannan kyselyissä oli vain neljä yhteistä sanaa, jotka olivat ajakka, hiisi, kouko ja paholainen. Mytosemantiikan arsenaaliin kuuluu Martti Haavion esittelemä kirjainpudokkuus esim. sanassa ahti/nahti ja arilainen/karilainen, aholainen/paholainen. Hiisi liittyy hirveen tuonpuoleisen ja kalliokuvien symbolina, kun taas kouko on totemistinen karhun peitenimi. Arvoitukseksi jää ajakka, joka saattaa juontaa juurensa kirjainpudokkuudesta ja vastaava tunnettu sana on ollut hajakka/ajakka. Murrearkisto kertoo ajakan rinnakkaisnimityksiksi aattaran ja ajattaron. Kouko on vanhaa kieltä siinä missä kilkakin, joka on varhaisempi paholaisen nimi.

Kyselyjen johdannoista voi saada vihjeitä siitä, miten on ollut. Maija Juvas keräsi sanastoa myös Vermlannista metsäsuomalaisten keskuudesta. Tuo uskomuksellinen sanasto oletettavasti juontaa juurensa noin 1500-1600-luvuille saakka, varhaisimmat metsäsuomalaiset muuttivat Keski-Suomesta Rautalammilta Ruotsiin tuolloin. Maija Juvas toteaa kysymyksessä 59. Vermlannin suomalaiset kertovat ajakasta, että ajakka oli pienikokoinen, ihmisennäköinen (?) olento, joka asuu metsässä. Joskus sen saattoi kuulla nauravan pahalla äänellä. Oli tapana sanoa ihmsiestä joka kovaa nauroi: nauraa kuin ajakka. Ukkosilman edellä ajakka haki suojaa ihmisten asunnoista, ainakin lapsia peloteltiin aitan alla olevalla ajakalla. Sen tähden lapset viskasivat joskus keväällä aitan alle vanhan viikatteenterän: ajakalta pään poikki.

Tulkintaa voidaan tehdä sävelten siivin tai sanojen voimalla. Pitkät ja monipolviset hakusanalistat ovat hyödyksi, mutta eivät sellaisenaan kerro paljoakaan vallinneesta maailmankuvasta.

4.5 Topeliuksen loitsut

Kvalia, ominaisuudet ruutu 1B

Kosijoiden tai kosintapaikkojen laatu ja ominaisuudet eivät runoissa yleensä paljastu, koska tietoja ei ole lainkaan. Laatuerot koskevat ansiotöiden määrää ja tehtäväsisältöjä tai kosittavan käyttäytymistä. Joskus antaa morsian apua, joskus muutteleiksee lokiksi luodolle ja pilkkaa.

Suomalaisittain sanoen Sakari Topelius kuuluu nimeltään myös kirjainpudokkaisiin, koska vuoteen 1800 saakka nimi kirjoitettiin kahdella p:llä Toppelius. Zacharias Topelius oli satusetänä tunnetun Sakari Topeliuksen isä, ja ensimmäisiä runonkeruuharrastajia, siviiliammatiltaan Elias Lönnrotin tavoin lääkäri. Runonkeruuharrastuksen Zacharias Topelius vanhempi aloitti 1800-luvun alussa. Pääasiallinen runokeruualue oli Pohjanmaalla, mutta kun terveydentila rajoitti matkustamista, hänen luonaan kävi Vienan karjalainen runonlaulaja Jyrki Kettunen, jonka laulurepertuaarista Topelius päätyi oletukseen Itä-Karjalasta varsinaisen runomaana. Keräelmänsä Zacharias Topelius julkaisi viitenä runovihkona vuosina 1822-1831. Julkaisuissa on sekä vanhoja runoja että uudempia lauluja. Loitsuaineistoa oli runsaasti, koska keruualueena oli Pohjanmaa, varsinainen verenseisauttajien alue ja Viena, jota muutkin kuin Topelius päätyivät pitämään viimeisten runonlaulajien maana.

Viisiöintisapluunan 1B kategoria osuu loitsuihin ja siinä laatuominaisuuksiin, aktorikvaliteettiin. Seuraavassa on tarkasteltu Topeliuksen loitsukeräelmää sen laadun jakauman kautta. loihtimisen lisäksi on neljä muuta loihtorunoa, lapsensaamisen, verentyrehys- viinan loihto, sekä loihto. Eniten on tietäjän sanoja, joita on kokoelmassa kolmekymmentä runoa ja toiseksi eniten syntyjä, joita on seitsemäntoista mainittu. Lisäksi on laulajan alku- ja loppuvirsi sekä kolme rukousta, joilla kutsuttiin Ahtoa, Tapiota ja Ilmarista. Karhua ja sutta yritettiin lumota, samoin löylyä. Yksi yksittäinen loitsuruno on nimetty runoksi.

Loitsulla, sanoilla ja loitsusanoilla on usein sama merkitys. Siksi on syytä katsoa, mitä eroa tai yhtäläisyyttä on lapsen saamisen loihdolla (runovihko 5.) ja lapsen saajan sanoilla (runovihko 4.)

Lapsen saamisen loihto

Itse vanha Väinämöinen!
Tule saunahan salaa,
Ilman uksen kuulematta,
Saranan narahtamata,
Liikuta lihanen portti,
Luinen portti longahuta;
Päästä maalle matkamiestä,
Pienisormista sovita;
Hame pilviksi hajota;
Elo Jesus sinisellä
Puuta Jesus punasella!
Itse vanha Väinämöinen.
Sanoopi sanalla tällä:
"Iteksen on ilman miekka,
Kanssani kamalan miekka,
Jolla haitat hakkaelen,
Etiseltä ilmaltani,
Vasemmalta varjoltani."
Ukko Taivaan Jumala!
Keri kullassa keränä,
Hopioissa vuolangenna,
Ettei pysty noidan nuolet,
Eikä tietäjän teräkset,
Eikä velhon veitten rauvat.

Lapsen saajan sanat

Neity Maria emonen,
Raks äiti armollinen,
Kääys tänne kepein kengin,
helmen hienon helmotelle,
Kukin valkein vaella,
Kukin mustin muikuttele!
Tule saunahan salahan,
Piilten pirttihuonehesen,
Tul! tänne tarvitahan
Kivut kiinni ottamahan,
Vaivat vaikahuttamajan!
Päästä piika pinttehistä,
Vaino vatsan vääntehistä!
Ota kiiskiltä kinaa,
Matehlta nuljaksata,
Voida noilla voitehilla,
joilla Jesus voieltihin,
Kastettihin kaikkivalta,
Päästä päivistä pahoista,
Sitehistä sitkehistä,
Kipuvöistä kiintehistä!

Yhteistä runoissa on synnytyskipujen helpottaminen vedoten korkeampiin voimiin. Loihdossa on vetoamisen kohteena Väinämöinen Jeesuksen ohella, sanoissa apua pyydetään Neitsys Marialta ja viitataan myös Jeesukseen. Erikoinen on säepari ”elo jessus sinisellä, puuta Jeesus punasella!. Jälkimmäinen sana viitannee puutumiseen, kivunlievitykseen, mutta elominen on vaikeampi ratkaistava. Luultavasti pyynnöllä tarkoitetaan voimia jaksamiseen synnyttämisen vaikeassa prosessissa. Jälkimmäisessä runossa helpotuskeinona ajatellaan liukkautta ja napanuoran leikkaamista. Motiiviattraktio kohdistuu toisessa psyykkisiin voimavaroihin ja kivunlievitykseen, toisessa praksikseen, synnytyskanavan toimivuuteen.

Synnyttäminen tapahtui useimmiten saunassa, joten kolmas huomioitava edellisten kanssa on lumoussanat. Miksi löylyä lumotaan? Runon loppuosa viittaa kosmiseen ihmetupaan, höyry rinnastetaan henkeen, jota tuonpuoleiseen tai tuonpuoleisesta saatellaan.

Löylyn lumous

Ohtoseni, lintuseni,
Ei oo löytämista,
Lämpösen läpimistä.
Läpi kuuman kurkihirren,
Läpi kiukahan kivistä,
Läpi saunan sammalista.
Itse Vanha Väinämöinen,
On saanut senkin sanoman
Omaltakin Isältänsä:
Laki on lahnan suomuksista.
Kiuas on meren kivistä,
Oviseinä Osman luusta
Periseinä peuran luusta.inä laulan
Lappalaisen,
Salasyöjäni sanelen,
laulan halki hartiansa,
puhki leukansa puhelen,
paidan kauluksen kahdeksi,
rikki rintalastasesta.
Siihen laulan lakin päähän,
Siit´on laulan alle lakin
Vihkon Viipurin matoja,
Joukon jouhikärmehiä,
Joilla syötän syöjiäni,
Onpa mulla musta koira,
Rakki raudan karvallinen,
suolet vaskiset vatsassa,
kuparista kuuraeltu,
Joka luinensa purevi,
Ruotinensa rohmuavi.
Siit´on laulan Lappalaisen,
Turjan koskehen kovahan,
Alla kopran korkeimman,
Keskelle kosken kiveksi,
Tulena papelomahan,
Säkehinä säihkymähän.
On mulla ori punainen,
hevonen hyvän näköinen, Joll´on lampi
lautasilla,
Vesi selvä selkäluilla,
Lähde länkien sijalla,
Josta´on noidat vettä juovat,
Lappavat kylän katehet,
tulikurkut kuihuavat.
Siihen kuivu noidan kurkku,
Läkähtyi Lapilta kieli.

Runon infoarvo mytologian kannalta on vähäinen, mutta yhden tärkeän viestin menneestä se tuo. Noitaa tai tietäjää kutsutaan lappalaiseksi. Lopussa on vielä rinnastus noitaan ja esitetään lyhenne lappi noidan merkityksessä. Myös HHK sanaselityksissä lappalainen mainitaan ajatelluksi usein noidaksi.

Topeliuksen viidennessä vihkosessa on vielä pesemäsanat eli lapsen pesemäsanat, mikä viittaa rituaaliseen lapsen ensimmäiseen kylvetykseen synnytyksen jälkeen, mutta todennäköisesti on katsottu sopivaksi myös muihin lastentauteihin parannuskeinoksi. Perustietämyksenä tiedetään madon syövän maan vihoja ja sammakon veden vihoja, vaikeaa tosin määritellä ilman kontekstitietoja onko kyseessä manaussanat vai varautumissanat tai kummassa funktiossa runo on alkujaan toiminut. Tämä viittaa runojen sisällön ymmärtämisen olleen varsin hämärtynyt jo 1800-luvun alussa.

Lapsen pesemäsanat

Mato syöpi maan vihoja,
Sammakko veen vihoja.
Pese Jesus! peiposesi,
Puhastele pulmusesi,
Luojan luomilla vesillä,
Pyhän synnyn säätämillä.
Maa juokoon maitona makunsa
Vierteenä omat vihansa.
Alle maan, alle mannun,
Alle peltehen yhdeksän,
Keskeltä kivuttomaksi, jne.

Pohjolan ja Kalevalan väliset taistelut eivät rajoittuneet vain sammon ryöstön kostamiseen, kutsumaton kuokkavieras Lemminkäinen tappoi Pohjolan pidoissa isännän. Tätä tekoaan Lemminkäinen lähti piilemään Saaren neitojen pariin, ja kun hän palasi sieltä kotikonnuille, kotitaloa ei enää ollut. Se oli poltettu poroksi ja metsittynyt. Niin oli koston kierre valmis, Lemminkäinen lähti heti sotimaan Pohjolaan ja otti mukaansa vanhan sotakaverinsa Tieran. Pohjolan emäntä sai vihiä Lemminkäisen aikeista ja lähetti pakkasen jäätämään veneen ja sen väen kiinni jäihin, mutta Lemminkäinen osasi pakkasen sanat, ja matka jatkui jalkaisin. Laiva oli juuttunut kiinni jäihin, mutta varaussanoihin turvaten ja runoratsun avulla parivaljakko Tiera ja Lemminkäinen päätyivät vihdoin kotiin kuin ihmeen kaupalla, kun Lemminkäinen oli laittanut uskonsa jumalaan.

Ei ennen minun isoni
eikä valtavanhempani
noudatellut noidan mieltä,
lahjoitellut lappalaista.
Noin sanoi minun isoni,
noin sanon minä itsekin:
Varjele, vakainen Luoja,
kaitse kaunoinen Jumala,
auta armokourallasi,
väkevällä vallallasi
miesten mielijuohtehista,
akkojen ajatuksista… (UK 30. ru/yk)

Kaarle Krohn vertailussaan Uuden Kalevalan ja Vanhan Kalevalan välillä on todennut runon 30. sisältyvän Lemminkäisestä kertoviin runoihin, ja vastaava aines Vanhassa Kalevalassa löytyy runoista 17-18. Loitsulukujen liitteessä on mainittu 30. runon sisältävän pakkasen luvun jakeissa 143-316. Ilmenee, että luku sisältää myös pakkasen synnyn, kun Lemminkäinen lausuu tietävänsä pakkasen sanat ja suvun sekä kasvuympäristön. Pakkanen syntyi pajukossa, talvikoivikossa Pohjolassa, Pimentolan pirtin päässä ikiturmasta isosta, epattomasta emosta. Tarvitaan taas Rothstenin sanaselityksiä ikiturman ja epattoman merkityksen selville saamiseksi. Epato(i)n on kelvoton ja ikiturma on tarkennettu sanoiksi ikuinen turmelija. Helposti huomaa, että runosäkeissä on käytetty peiteilmaisuja epämääräisestä kaiken pahan alusta.

Synnyt sisältävät suomalaisessa loitsurunoudessa omalaatuisia kuvauksia alkuperästä ja kasvuvaiheista selityksenä sille, miten olento on sellainen kuin on. Tropiikin maagisissa tarinoissa on transformaation tavat hyvin edustettuna, sillä muuttua voi monella eri tavalla. Synnyissä ja transformaatiotarinoissa molemmissa on kyse siitä, miten muutos tapahtuu eli tapahtuma voidaan luokittaa motiivirealiteetiksi, jossa motiivi kertoo aktorista, aiheesta syyn ja tapahtumaketjun miten, minkä avulla tai kautta muutos tai synty tapahtui.

1	miten	d516	ahneuden kautta
2	miten	d566	arpeuttamalla ja leikkelemällä
3	miten	d551	arpeuttamisen kautta
4	miten	d564	haistelun kautta
5	miten	d551	hedelmien syömisen kautta
6	miten	d566	huomiota herättämällä
7	miten	d551	jamsin syömisen kautta
8	miten	d551	jätösten syömisen kautta
9	miten	d642	karistamalla viholliset
10	miten	d683	keijujen avulla
11	miten	d531	koristeiden kautta
12	miten	d565	kosketuksen kautta
13	miten	d551	lihan syömisen kautta
14	miten	d450	läski järveksi
15	miten	d452	läski järveksi
16	miten	d683	maagikon avulla
17	miten	d572	maagisen esineen avulla
18	miten	d551	maalaussivelyn kautta kautta
19	miten	d642	muutos kuolemaa pakenemalla
20	miten	d683	Muutos noidan avulla
21	miten	d94	peikko ihmiseksi
22	miten	d642	peikkoja pakenemalla
23	miten	d576	polttamalla
24	miten	d551	putoamisen kautta
25	miten	d476	rasva järveksi
26	miten	d551	rasvan syömisen kautta
27	miten	d413	ruma lintu kauniiksi linnuksi
28	miten	d551	syömisen kautta
29	miten	d651	tappamalla vihollinen
30	miten	d40	toisen naisen kaltaiseksi
31	miten	d610	toistuva muutos

32	miten	d521	toiveen kautta
33	miten	d551	ulostamisen kautta
34	miten	d683	unen avulla.
35	miten	d452	veri järveksi
36	miten	d551	virtsaamisen kautta
37	miten	d531	iholle laiton kautta?
38	miten	d531	Ihon muuttamisen kautta
39	miten	d683	imettämällä
40	miten	d551	käärmeen syömisen kautta
41	miten	d551	liskon syömisen kautta
42	miten	d522	loitsun kautta
43	miten	d670	maagisella lennolla
44	miten	d551	Sagon syömisen kautta
45	miten	d595	tuhkan käytöllä
46	miten	d562	veden käytön kautta
47	miten	d530	paidan vaihdon kautta
48	miten	d520	voimallisen sanan kautta
49	miten	d565	vettä koskemalla
50	miten	d642	pakenemalla vaikeasta tilanteesta
51	miten	d642	pakenemalla vankeudesta.

Tarkasteltaessa loitsurunoissa suomalaisten tautien syntyä, niin siinä on ugrameasetelmana kaksi linjaa, toinen kertoo aktoreista ja aktorikvaliteetista, toinen päälinja edustaa myyttistä toposlinjaa. Kronologista tietoa ei yleensä myyteissä ole, spatiotemporaalisena/kronotopiana toimii näin ollen vain paikan nimet, nekin vaihdellen tilanteen mukaan. Kiinnostavin tulkintakehikko on näin ollen keskijana, joka muodostuu aktoriakselin ja toposakselin ristyksiin ja fokukseen.

Stereotypiana paha Pohjola lähettää tauteja ja vastuksia hyvän Kalevalan kansan kiusaksi. Mutta kuten tarkemmin katsoen osoittautuu syytä on niin sysissä kuin sepissäkin. Lemminkäinen tekee tapon Pohjolassa remutessaan ja Väinämöinen käy ryöstämässä sammon. Kostoiskut seuraavat toisiaan, kateus ja ahneus myös. Vaikka kansantiedon mukaan tietäjien taidot ja toimialat vaihtelevat suuresti eikä noidan tai tietäjän välinen ero ole lainkaan selvä, joten Lönnrot on asettunut kategorisesti nimittämään noitia kateiksi ja pahoiksi, usein naispuolisiksi olennoiksi, kun taas Väinämöinen on miehinen tietäjä ja parantaja-shamaanin prototyyppi.

Papua-guinealaiset syntytarut saattavat olla suomalaisiakin syntyloitsuja rikkaampia aineistoltaan, koska kulttuurinen konteksti ei ole paheksunut ja väheksynyt maagista ajattelua. Synnyt sisältävät viisi näkökulmaa tapahtumiin.
A) Why , miksi -formaatti kertoo syyn, aiheen, edustaa motiivia
B) Where + When , missä, mistä,milloin -formaatti on kronotooppi
C) How-, kuinka miten, -formaatti kuvaa, kuinka muutos faktisesti tapahtui (realiteetti)
D Who, kuka, mikä, ketkä -formaatti edustaa aktorikvaliteettia
E Origin, first; alkuperä, syntyperä, ensimmäinen
F What, mitä.

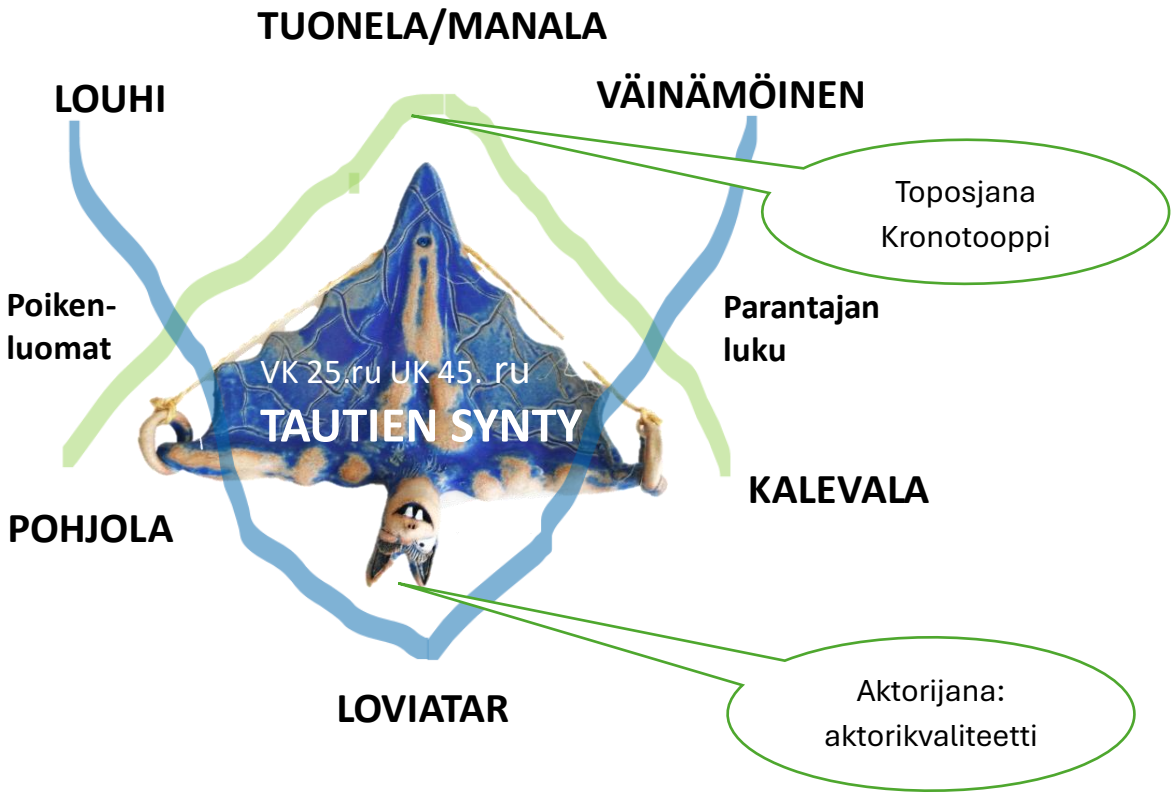

Suomalaisen mytologian muodostuksessa kansanrunoilla on pysyvä sijansa, mutta tekstualisoinnissa säetutkimus on hämärtänyt kokonaiskuvaa. Gananderin encyklopedistinen mytologia mainitsee joitain runoja esimerkkinä ja todisteena hahmosta. Menettelyn suunta on sanoista ja yksittäisistä hahmoista/aktorei9sta myyttiin päin. Loitsurunoissa on etsittävä merkityksiä runoista myyttisiä hahmoja poimimalla. Lönnrot on loitsukokoelmassaan esittänyt mm. arvoituksellisen kiikan ukko, kiikan akka. Kun sana ei ole kulkeutunut hakemistoihin eikä muihinkaan Kalevalan sanaselityksiin kuten ei myöskään juumin ukko, juumin akka tai karpan ukko, karpan akka, niin monet kiinnostavat eräloitsujen ja tietuoinnin salat jäävät ajan hämärään. Loviattaren määritelmä ilkeänä ja likaisena olentona on selkeä, mutta Louhen määrittely harvahampaaksi on jo ongelmallisempi, koska kyse ei välttämättä ole hampaiston kunnosta, vaan kalastustaikuuden ekspertistä, verkkokalastuksen tietäjästä. Harva on verkko, ja hammas(suu) on tietäjä. Vain emäntä on yksiselitteinen määre, usein Louhen määreenä on portto. Väinämöistä kuvataan vakavaluonteisena vanhana tietäjänä, vaikka olikin yhtä mittaa kosiopuuhissa. Hahmojen kotipaikoilla on omat ominaisuutensa, jotka luovat elinympäristön ja kasvualustan.

Motiivirealiteettina taudin synnyn ugramekuviossa on tietäjyyden perustoimi eli parantaminen. Syntymyytin mukaan taudit lähetettiin Kalevan kansan kiusaksi kostoksi sammon anastamisesta ja rikkomisesta, ja mikä harmillista, vielä sirpaleetkin loivat menestystä anastajalle.

Siksi Louhi tarjosi Loviattarelle synnytyssaunan mielellään, koska ymmärsi koston hetken koittaneen tautipoikien synnyttä. Yhdeksäs poika edusti kaikenlaisia konnankoukkuja, kateita ja noituuksia, taikoja. Tässä tulkinnassa ei ehkä ole syytä tulkita poikajoukkoa periaatteella ”mikä ei sovi sarjaan”. Sen sijaan erityisen pohdinnan tarve olisi sille, miksi suomalainen loitsurunous rinnastaa taudit ja pahantahtoisen noituuden keskenään. Ehkä vastaus on poikenluomissa ja muissa panentataudeissa, pahansuovassa ja vahingoittavassa taikuudessa. Vaikka muitakin taudin syitä kansanuskossa tunnettiin kuten hinkkaumat, nenät, vihat ja puutunnaiset sekä parantumattomat taudit, joita jumalan taudeiksi sanottiin, niin kansanomainen tautiopin typologia on toistaiseksi vielä kartoittamatta. Tyhjentävää kartoitusta tuskin on edes mahdollista tehdä, koska parantajilla oli ja on omat näkemyksensä taudin syistä ja sen hoidoista. Tutkijoilla samaten.

Vipusen virsi on tunnettu Väinämöisen veneen veistossa puuttuvista kolmesta sanasta, joita hän lähti tiedustelemaan varaväkevä Antero Vipusen vatsasta. Väinämöisen soitto on kliseinen kuva, jonka alkuperästä on vaiettu, sillä Väinämöinen oli itse asiassa plagiaattori tai imitaattori, taidon alkuperä oli Antero Vipusessa. Tulkintapainotus on keskittynyt maailman syntyyn munasta, vaikka parempi ja järkeen käyvämpi tieto esitetään Kalevalan 17:ssä runossa Vipusen erityisosaamisena. Kun Vipunen vihdoin suostui paljastamaan tietämiään syntyjä, ajan alkuluotteita, niin hän lauloi synnyt syitä myöten, juottehet lomia myöten.

Hän tiesi luojan luvalla ilman syntyneen itsestään, ilmasta erosi vesi. Vedestä nousi manner ja mantereelle syntyi kasvillisuus. Vipusen virsi kuvaa kuun ja auringon synnyn, ilmakehän asetannan, taivaan tähtitarhan luomisen. Virsikäs Vipunen kyllä lauloi ja osasi! toteaa Kalevalan teksti. Tätä laulua päätyivät aurinko ja kuu tähystelemään, aallot ja vesi tyyntyivät ja pidättivät virran juoksuaan. Niin Väinämöinen sai sanoja ja luotteita kylliksi, ja sai veneen valmiiksi veistämättä. Kontrasti kalevalaisissa runoissa syntyy Vipusen ja Joukahaisen loitsutietotaidosta suhteessa Väinämöiseen. Joukahainen oli huonompi laulaja kuin Väinämöinen, Vipunen taas ylivoimaisesti etevämpi Väinämöistä.

Erikseen on pohdittava, mitä tarkoitetaan syntyjen laulamisella syitä myöten. Säe viittaa syyn tai motiivin tietämiseen. Papua-guinelaisissa synnyissä kerrotaan usein tarina vastauksena siihen, miten (how) ilmiö tai ominaisuus on syntynyt, minkä kautta tai avulla. Kalevalan tekstualisointia tutkinut Jouni Hyvönen puhuu tulkinnoista tulokulmana, omassa tulkinnassani kyse on naisellisesta näkökulmasta.

On syytä tarkastella Lönnrotin valintoja suhteessa vanhempiin loitsukorpuksiin, joista otan lähempään tarkasteluun kaksi tunnettua lähdettä a) Gananderin Mythologica Fennica ja b) Zacharias Topeliuksen julkaistut runokeräelmät, yhteensä viisi vihkoa. Kumpikin mainituista lähteistä sisältää loitsuja. Loitsuista erikseen kiinnostaa jatkossa eläimiin, puihin ja jumaliin kohdistuvat loitsut.

5. REKUPEROINTI

”Me” rekuperoi eli katiskoi kohteensa... - Altti Kuusamo-

Kirjasarjan tulkintakehittelyjen joukossa on runomatriisi, jonka esiaste on CLA-analyysissä. Alkujaan 12 kohtaa sisältävä matriisi sai käsittelyssäni jatkoa, niin että syntyi 16-ruutuinen runomatriisi. Koska tässä selitysten sarjassa pyritään jossain määrin palaamaan syntyprosessien lähtökohtiin, otan seuraavaksi CLA-analyysin perusasetelman katsoakseni, josko kirjasarjaa voisi tulkita sen avulla. Kaksi ensimmäistä trilogiaryhmää ovat säilyttäneet aiemmin annetut nimensä, kaksi jälkimmäistä ovat uudistuotantoa.
Aiemmin jo ilmennyt peruslähtökohta on Claude Lévi-Straussin Mytologiikoissa ja hänen strukturaalianalyyttisissä myyttitulkinnoissaan. Neljä osaa muodostaa tetran, samoin valmiina oleva kirjasarja. Kaksi viime mainittua muodostaa toiminnallisen parin metodina ja systeeminä. Aiemmat trilogia ovat pyöritelleet eräaiheita ja etsineet tutkimuskorpuksiin erilaisia näkökulmia. CLA-analyysia menetelmänä on verrattu jäävuoreen, mikä aiheuttaa sen, että kun aineiston painopistealueet tai tarkastelunäkökulmat muuttuvat, niin tapahtuu ”kiepsahdus”, tai ”mulkkaus”, jota kutsun jäävuoriefektiksi. Kun jäävuori sulaa riittävästi, sen painopiste muuttuu, ja vuori kääntyy ylösalaisin. Se mikä oli ennen pinnan alla, tulee näkyviin ja näkyvä uppoaa syvälle.

A Mulurautunen, ruutanalliset säkeet (18.)
B Hirvirunot, hirvipeijaisten maailma (4.)
C Kielastaja, supisuomalainen mytologia (1.) => ERÄTRILOGIA

D Myytti ja metodi; korpusmaisuus, keho ja kosmos (12.)
E Futurolokiset ennakkoluulot, tutumeemien kvalia (22.)
F Kosmisen koostumus, ursus arktos tuonpuoleisen ruhtinas (13.) => KORPUSTRILOGIA

G Sanalistoista listateoriaan, tuplatrilogiaprosessin reflektiot (16.)
H Zoema (8.)
I Paha paikka hyvät oltavat, suomalaisen mytologian topos ja heterotopia (14.) => UGRAMETRILOGIA

J Ulamolan lumo, suomalainen mytosemantiikka (3.)
K Mytosemantiikan perusteet, prediktiivinen ja proaktiivinen ennusteissa (9.)
L Runojen siivattaratas, osmolaisten tiedonhalu ja ansiotyöt (23.) => MYTOSEMANTIIKKATRILOGIA

Altti Kuusamo on ärhennellyt Oscarin päivän seminaariluennossaan 2010, jossa hän loppupontenaan esittää yhden tapauksen kulttuurisesta jäävuoriefektistä ideologisten valintojen meressä. Kuusamon mukaan kyse ei ole todellisesta valinnasta, vaan mieltymyksestä, koska vapaus tuntuu ensin vain lisääntyvän, mutta kääntyy ajan mittaan vastakohdakseen ja päätyy ”vapautta välittävän välittömän kommunikaation kulttuurin kautta yhä selvemmin voimistuvan kontrollin yhteiskuntaan”. Tämän sanottuaan Kuusamo esittää kaavion kolmesta ajattelijasta eri vuosisadoilta ja vuosikymmeniltä. Giambattista Vicon kolmen aikakauden jako soveltuu trilogioitteni tarkasteluun siten, että Kalevala sankareineen edustaa herooista aikaa eli aristokratian aikaa, Mikael Agricolan jumalluettelo edustaa myyttistä aikaa eli jumalten aikaa, ja kansanuskon olennot kansan aikaa. Vicon mukaan kullekin ajalle on ominaista tietty kieli, myyttisestä ajasta kerrotaan runoina, myytteinä, poeettisesti. Heroiinen aika tulkitaan epiikan keinoin, ja kansan aika hyödyntää kahta edellistä sekä omia uskomuksiaan. Asetelmassa myyttinen A ja eeppinen B muodostavat yhdessä suomalaisen mytologian.

Giambattista Vico (1725)

Kolme aikakautta

Myyttinen aika eli jumalten aika
Herooinen aika eli aristokratian aika
Kansan aika

Kullakin ajalla on oma ***kielensä***.

Poeettinen
Herooinen eli jalo
Volgare – kansanomainen

Northrop Fry (1982)

Fry nimeää Vicon kielen ***spezie***'t seuraavasti:

Hieroglyfinen – poeettinen kielenkäyttö
Hieraattinen (papillinen) – allegorinen kielenkäyttö
Demoottinen – kuvaileva kieli

Régis Debray(1992)

”Kolme näkemisen aikakautta...”

Logosfääri: idolin régime (L' éternité)
Grafosfääri: Taiteen régime (L' immortalité)
Videosfääri: Visuaalisen régime (L' áctualité)

(Sekä grafosfääri ja videosfääri kuuluvat Vicon ja Fryen kolmanteen kauteen.)

Trilogioiden rekuperointi syy-seurauspohjaiseen tutkimusruudukkoon näyttää alustavasti tältä:

REKUPEROINTI	A	B	C
Erätrilogia Jargon, litania	Mulurautunen	Kielastaja	Hirvirunot
Korpustrilogia Diskurssi	Myytti ja metodi	Futurolokiset ennakkoluulot	Kosmisen koostumus
Ugrametrilogia Paradigma	Sanalistoista listateoriaan	Zoema	Paha paikka, hyvät oltavat
Myyttitrilogia Myytti	Ulamolan lumo	Mytosemantiikan perusteet	Runojen siivattaratas

Kuvio 9. Julkaisusarjan trilogiat CLA-runkoon istutettuna

Katiskaan on jäänyt kiinni seuraava käsitesaalis teemoista:

I Arbitraariset sanat / myyttiset nimet
II Huomattavat virheet / merkittävät lapsukset
III Sivistyssanat / käsitteet
IV Kausaliteetti / CLA Causal layered analyzes.

Sivistyssanat

Seuraavassa lukuluotsivaiheessa on kirjasarjan otsikoista poimittu kaikki vierasperäiset termit ja käsitteet. Kokoelma on myyttisten sanojen tavoin mielivaltaisesti muodostunut eikä edusta kaikkia tekstissä esiintyviä sivistyssanoja. Alkuun on otettava otos sarjan ensimmäisestä teoksesta, jossa sivistyssanat edustanevat lähinnä Vicon aikakausista aristokraattista eli herooista aikaa, ymmärrettynä niin että ajassamme ns. intellektuelli edustavat valiojoukkoa ”taviksiin” verrattuna. Etnologinen termistö edustaa vuorostaan Vicon esittämää kansan aikaa vulgaarina kielenkäyttönä. Mikä sanasto sitten nykyajassa voitaisiin luokittaa jumalten ajan kieleksi? Kuusamon rinnastukset esittävät kieleksi poeettisen kielen.

Alla näyte erätrilogian kolmesta kielimaailmasta, joita on käytetty tekstissä, joka on kirjoitettu 2000-luvulla.

Älymystökieli	Kansankieli	Kansanrunojen kieli
Balladi	Häkkipää	Aivoinen
Eepos	Katasija	Kave
Epimyytti	Kronikka	Panutar, Panu
Fantasia	Naimakansa Portto-Pohjola	
Lokalisaatio	Neriäinen	Puutunnainen
Maaginen	Obin-ugrilaiset	Runo
Meemi	Riettalintu	Siniviitta
Modaliteetti	Riistahorkka	Ukkokäpä
Myteemi	Sammaloinen	Unineulaset
Sakraali	Sylttytehdas	Yösiivikko.

Esimerkki Kuusamon otsikointivariantista edustaa metaforista puhetta:

Menehdyksen merkit	Kuolonkorahdukset	Kalma katsannossa (kuolemaisillaan)
(yleiskieli)	(demoottinen)	(metaforinen)

Esimerkki suomalaisesta faunasta edustaa metonymiaa:

Turdus musicus	Hauki, kyntäjä, rastas	Salojen satakielinen
(termikieli)	(metonyyminen)	(poeettinen)

Mitä tästä tulisi ajatella? Mitä jäi satimeen, katiskaan, semmoseen jommoseen? Rekuperointi vaikuttaa nykykielessä olevan jonkinlainen tekninen termi, joka viittaa autojen jarrutusenergian taltiointiin ja säilömiseen, jotta sitä voidaan tarvittaessa käyttää. En tarkalleen pysty sanomaan, miksi minua Altti Kuusamon esitelmän sisältö alkoi kiinnostaa. Ehkä siksi, että ainakin kulttuurisanat ja sivistyssanat hän hallitsee, eikä mielikuvituksessakaan ole moittimista, lisäksi hän vaikuttaa melkoiselta sivistyneisyyden apologeetalta, joten koen velvollisuudekseni koulutusalani vuoksi esittää vastalauseen taviskulttuuria kohtaan osoitettua halveksuntaa. Sivistyneistö on muokannut tuosta rahvaankulttuurista monien mutkien kautta oman sovelluksensa, joka tunnetaan Kalevalan tietoisuuteen saattamana suomalaisena mytologiana.

Kalevala on korkeakirjallinen teos, jonka lähteenä on tavallisten ja aikanaan oppimattomien so. kouluja käymättömien, mutta viisaiden kansalaisten esittämä ja luoma runous. Sivistyneistön kieli on usein tahattomasti, joskus tahallaankin kadottanut sanojen alkuperäisen merkityksen, milloin tyhmyyttään, milloin ymmärtämättömyyttä tai laiskuuttaan tai muista syistä. Joka tapauksessa yllä esitetty Kuusamon kolmikantatulkinta aikojen kielten dominanssityyleistä on kiehtova. Silti kansantajuistan, ja teen sen omatekoisella keitoksella semiotiikan ja mytosemantiikan aineksista. Mytosemantiikan kielialat ovat kansankielen ja kansanrunouden sekoitus. Ymmärtämiseen tarvitaan sivistyssanoja ja tieteellistä lajitermistöä, taksonomiaa ja epistemologiaa, tarkennuksiin eksistenssin ja essensin tajua.

Demoottisen suomennan lähinnä kansanomaiseksi, metaforinen on vertauskuvasto, metonyyminen pelkistettyä ja poeettinen runollista. Tavanomainen puhekieli ja kirjoitettu asiateksti on yleiskieltä, ja sen rinnalla kulkevat erilaiset fakkikielet termeineen. Jotta intentio tässäkin tekstissä jotenkin hahmottuisi otan tulkintavälineeksi nelikentän ja sanaketjut. CLA-analyysin myyttitasolla kieli on metaforista.

Demoottinen kieli – LITANIAN KENTTÄ	Metaforinen kieli - MYYTTIKENTTÄ
Metonyyminen kieli - DISKURSSIN KENTTÄ	Poeettinen kieli - PARADIGMAN KENTTÄ

Vaikuttaa siltä, että kielen peruslajit toimivat hyvin nelikenttänä vertikaalisti analyysikehikossa. Se seikka, mitä kieltä käytetään ei vielä kerro sisällöstä tai tyylistä paljoakaan, joskin melko varmaa on, ettei tieteellistä raporttia runomuodossa esitetä, vaikka itse kieli ja sanasto voivatkin olla varsin runollista kieltä. Runomatriisissa on neljäs pystysarake vastaamassa tapahtumiin, siihen miten ja millä tavalla asiaan reagoidaan.

Sivistyssanojen arvo on siinä, mitä ne kuvaavat ja miten ja mihin niitä käytetään. Kun puhutaan Turdus musicuksesta, lajitunnistus on yleispätevä, mitä se ei suinkaan ole, kun puhutaan hauesta, kyntäjästä tai salojen satakielisestä – ja kyseessä on heteronyymi, lintu, joka tunnetaan laulurastaana.

Rekuperointi lienee hyvin lähellä rekuperaatiota, liike-energian talteenottoa. Kun rekuperointi-sanaa kysyy tekoälyltä, se heittää samoille sähköautosivuille kuin Google-hakukin. Ei siis tiedä, mitä sana merkitsee katiskointina. Ehkä ei tiedä moni muukaan, mutta uskoisin suomennoksen olevan melko osuva. Energia tai tietovaranto tulee säilöä tai taltioida jonnekin, tiedot säilötään siiloihin. Tekoäly ei tiedä, jos ei ole mistä ottaa. Oletetaan nyt, että olen säilönyt siiloihin kirjojeni muodossa tietovarani.

Ongelmaksi muodostuu, miten sen tiedon sieltä saa julki ja yleisen ymmärryksen tai tekoälyn piiriin, koska systeemi on monimutkainen. Pelkkä selittäminen tuskin vie mihinkään, koska alun alkaenkin olen pyrkinyt haastamaan lukijaa oivaltamaan sekä tekemään uusia luovia oivalluksia tekeleitteni pohjalta. Eli - Kun olen rekuperoinut tietämykseni kirjasarjaan, niin tulkintaan tarvitaan jokin menettely, johon voidaan ottaa CLA-pohjalta syntynyt runomatriisi, mikä edellyttää neljännen sarakkeen lisäämistä sapluunaan. Miten tästä eteenpäin?

Kirjoja kun on tarkasteltavana valmiina vain neljätoista eikä enempää ole. Tämä työ on viidestoista. Siitä saa jo puolet ruuduista täytettä, on vain päätettävä, mihin rekuperointikenttään ne sijoitetaan. Kun valitut teemat edustavat elementtejä ilma ja tuli, niin luontevaa on ottaa vastinpareiksi vesi ja maa, topoksina tämä vastaa Vuojolaa ja Ilpolaa.

Erätrilogia on eniten vaistojen ja arkistoaineistojen varassa tehty sarja. Korpus- ja ugrametrilogiat on pääosin muodostettu eDelfoi-työpajoja hyödyntäen. Myyttitrilogia taas pääosin omin päin. Voi hyvinkin olla, että mytosemantiikka tulee seilaamaan vaarallisilla vesillä, doktriinin vastustus tulee olemaan armotonta, vaikkakaan ei perusteltua, tapana on vaieta esitetty ja kiusalliseksi koettu kuoliaaksi, meemi ei menesty. Metsolan jumalhaltija on Ilmarinen, tuo taitava takoja, mutta myös matkalaisten eli muutolintujen ja merimiesten suojelija ja jumalhaltija. Hiitolan rajakarjalainen sankarijumalhahmo Lemminkäinen on rämäpäinen tulisielu, jonka matka vei Tuonelan virtaan ja Hiiden hirvien pariin. Unohdettuihin suomalaisen tulisieluihin kuuluu mm. Kekäläinen.

REKUPEROINTI	A	B	C	D tapa, topos
Erätrilogia Jargon, litania	Mulurautunen	Kielastaja	Hirvirunot	Ilpola (eläimet)
Korpustrilogia Diskurssi	Myytti ja metodi	Futurolokiset ennakkoluulot	Kosmisen koostumus	Hiitola (hirvet)
Ugrametrilogia Paradigma	Sanalistoista listateoriaan	Zoema	Paha paikka, hyvät oltavat	Metsola (linnut)
Myyttitrilogia Myytti	Ulamolan lumo	Mytosemantiikan perusteet	Runojen siivattaratas	Vuojola

Taulukko 4. Rekupereointi trilogiatuotannosta.

On puhuttava vielä metonymiasta runo, joka on sekä runoiltu sanateos että lyhenne runoilijasta, sivumerkityksinä maho hirvi(lehmä). Aiemmin sanalistasta fokukseksi tuli tiedostamisen merkityslaji. Tutkimusasetelman kannalta keskeistä on ymmärtää runon olemus. Metodisesti prosessiin tarvitaan sanaketjutus, ennen sitä kuitenkin sovellus semiotiikan käsitteistä merkitty/merkitsijä :;: merkittävä/merkitsevä. Kantasanana on runo.

Runo = runoiltu runoiltava
runoilija runoileva

Kuten suomenkielinen helposti huomaa, ensin merkitys muodostuu menneeseen, jotain on runoiltu, ja joku sen runon on tehnyt. Suomalaisessa tietäjäperinteessä tuo runoilija tunnetaan yleismääreellä tietäjä. Runoilija runoilee sen, mitä sydän sanoo, tietäjä hankkii ja kosii tiedettävän keinoillaan.

Tietäjä = tiedetty tiedettävä
tietäjä tietävä

Seuraavaksi on verrattava näitä kahta isotopista toimijaa sanaketjulla merkityserojen selventämiseksi. Ketju muodostuu nimestä, teonsanasta sekä laatusanasta ja tekotavan määreestä. Runo-sanaketju painottaa merkityksen objektiin, kohteeseen; tietäjä-ketjutus painottuu tekemisen eri ulottuvuuksiin. Runollinen myyttikieli on siten jing-kieltä, kun taas tietäjälaitokseen liittyvää kieltä voitaisiin luonnehtia jang-kieleksi. Runollisesti ilmaistu ja myyttien kieli on moniselitteistä heterotopiaa.

runo – runoilla – runollinen-runollisesti
tietäjä – tietää – tietäväinen – tietysti/tietty!

5.1 Noeettinen tapa tehdä

Olen hyödyntänyt alitajuntaa työskentelyssäni, siihen on tarvittu sekä unta että viiniä. Päihtyneenä en kuitenkaan kirjoita, koska kirjoittaminen vaatii keskittymiskykyä ja kurinalaisuutta. Miten testata aiesopimuksen sisältöä, kun sisältö ei kokonaisuudessaan edes ole tiedossa kirjoitusprosessin alussa? Yksinkertaista, turvaudutaan ainekirjoituksen perussääntöön, sisällön tulee vastata otsikkoa ja vice versa. Otsikointi onkin mielestäni vaikein osa kirjoittamista, koska hyvä otsikko kiteyttää napakasti sisällön, mutta kun aiheena on eksotiikka suomalaisten loitsurunojen maailmasta, hyvän otsikon löytäminen on vaivalloista.

Perusmeemikaavaa voi käyttää aihion testerinä, koska siten voi päätellä sekä strategian että tulevan tuotoksen, futureemin luonteen ja suuntaviivat miten edetä. Edellyttää hyvää aineiston tuntemusta. Toinen ainekirjoituksen perussääntö on pyrkimys alun ja lopun väliseen kohtaantoon. Työn otsikoinniksi lopulta muodostui meemikaavan osoitttama futureemi eli rajakarjalaisen tietäjätermistön tietohuo ja sen tietohuiset. Ja kun jo aiemmin on osmolaisten maa -sarjassa Pohjolan topos ristitty Pimentolaksi, niin aiheen otsikoksi tuli Pimentolan tietohuiset, tietämisen taidon esittäminen. Tietäminen on tässä työssä käsitetty lähinnä arvovalintana ja modaliteettina, taitona.

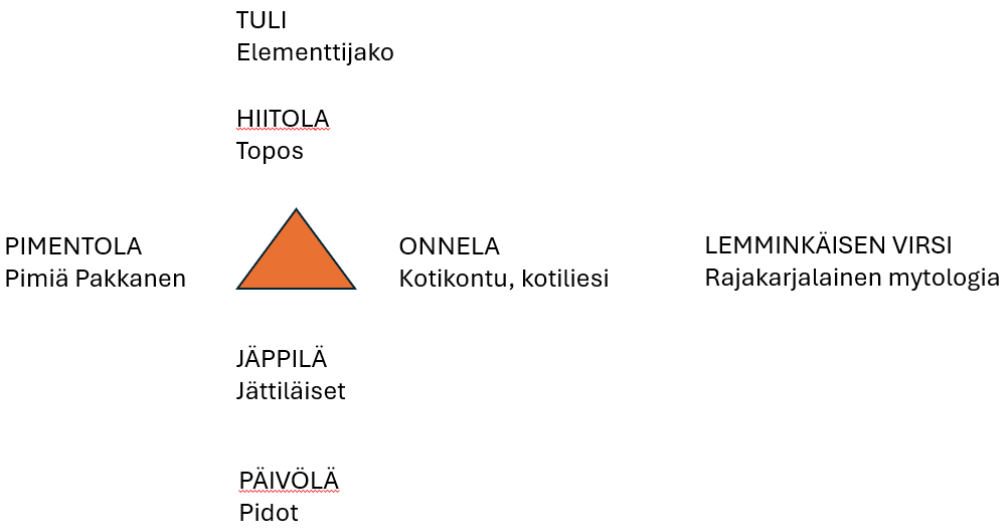

Kuvio 10. Teloskuvio arvioituna ryhmittelyn avulla saatujen metaosioiden kautta

Futureemiksi tuli mitä toden näköisimmin Lemminkäisen virren tulkinta. Tämä hyvä, sillä alkuideakin koski Lemminkäistä hirvenhiihtoineen ja sen nykyvastinetta hirvenmetsästystä peijaisrunoineen. Täytyy siis tehdä vain viisi kirjaa esitutkimuksia varten. Lemminkäisen virren mysteeristä kiinnostuin kalliopiirrosten kuvioista, joissa hirvi ja joutsen on yhdistetty ja molemmat motiivit ovat yleisiä karjalaisessa elinympäristössä. Lisäksi Lemminkäisen virsi tunnetaan vain rajakarjalaiselta alueelta. Lemminkäinen mainitaan nimeltä yhtenä Kalevan poikana, joita kansa piti jättiläisinä ja/tai jumalina. Lemminkäinen ja hirvi monille tutkijoille symboloi aurinkoa ja lämpöenergiaa, lämpö vuorostaan assosioidaan lempeen ja onneen.

Noeettinen akti on intuitiivista, vaistonvaraista toimintaa, jossa voi antaa ajatuksen muodostua vapaasti ilman ennakkosensuuria. Kysymysten asettelu on tieteessä normi, tavalliseen tapaan tehdyssä tutkimuksessa on suotavaa luoda ensin tutkimuskysymys, mikä on ongelma, johon etsitään vastausta. Mutta entä sitten, kun tahtoo löytää vastauksen, vaikka ei tiedä mikä on viime kädessä se tärkeä kysymys, johon tulisi etsiä vastauksia. Kun ongelma on monimutkainen epäily siitä, ettei kalevalaista runoutta enää ymmärretä edes Suomessa, saati sitten maailmalla ja tulevaisuudessa. Moni tahtoisi kyllä ymmärtää, ja tulkintayrityksiä on runsaasti. Noiesis on Tekstigenetiikka / 3D Tieteen poeettinen funktio, älyllinen intuitio

Noesis viittaa intuitiiviseen tietoon tai ymmärrykseen, joka saavutetaan ilman loogista päättelyä tai aistihavaintoja. Se on eräänlainen älyllinen intuitio, joka mahdollistaa asioiden ymmärtämisen suoraan ja välittömästi. Noesis liittyy usein filosofisiin ja metafyysisiin pohdintoihin, ja se voi olla osa tieteen poeettista funktiota, jossa älyllinen intuitio korostuu (ks. kohta tekstigenetiikka 3D tieteen poeettinen funktio, älyllinen intuitio). Termi viittaa käsitys- ja ymmärryskykyyn ja siten merkityslajiluokitus viittaa osaltaan noiesiksena. Noetiikka liitetään nykyisin myös rajatieteisiin, samaanien toimenkuvaan kuuluvat rajanylitykset ja tajunnanmuutokset ja tietuointimatkan symboliikan ymmärtäminen. (Ks.
9.1 Viitasaarelaisen tietäjän repertuaari / 5C metatasot, topokset) Luvussa 9 on käsitelty kyselyiden sisältöä perinnekeruutyössä.

<u>Oppikaa esittämään hyviä kysymyksiä</u>

> Can such a thing as a “global community of interpreters” exist?
> Voiko sellaista kuin maailmanlaajuinen tulkitsijayhteisö olla olemassa?
> (Massimo Leone)

Raamatun mukaan hullu on se, joka vastaa vaikka ei ole mitään vielä kysyttykään. Hyvillä kysymyksillä on kyky herättää ajatuksia. Vastaukset ilman kysymyksen asettelua ovat pelkkää mieleenjohtumaa ja muuta sanatulvaa, niin yleisesti uskotaan. Kysymysten muotoilulla ja esittämisellä voidaan ohjata vastauksia haluttuun suuntaan, samoin rajauksilla, kun kiusalliset kysymykset jätetään pois aihepiiristä. Projektikielessä puhutaan pullonkauloista, ahtaasta paikasta, josta asiat pääsevät vain vähän kerrallaan läpi. Merkitysten ja käsitysten muodostuminen on hieman samantapainen prosessi, sekä ulkopuolella että sisäpuolella on paljon enemmän merkitystä ja tulkitsijoita kuin mitä sanotuksi saa, mykistää voi muukin kuin suklaan hyvyys. Aina ei löydy ilmaisua sille jollekin uudelle ajatukselle, mikä mielessä kielen päällä pyörii.

Tunnustaudun huudahdusten ystäväksi, huudahduksia kielentutkijat pitävät intohimokielenä tai sitten naivina. Nuorisokieli voi joissain tapauksissa sisältää lähes 50% interjektioita esimerkiksi v-alkuisella sanalla höystettynä puheena, jolloin kyseessä voi olla myös hormonihöyryinen aggressiivi.

Merkitysten tai tulkinnan rakentamisessa on kaksi merkittävää alaa ylitse muiden, toinen on filologinen, sanastollinen puoli ja toinen rakenteellinen puoli. Merkitys muodostuu jossain joukossa tältä väliltä. Yhtä lailla kuin sanoja ja tulkintoja on siinä määrin, että perustellusti voi kysyä onko konsensus tulkinnoissa edes mahdollista saavuttaa, voi miettiä voiko menetelmällä sanat kontra rakenne saavuttaa mitään mielekästä. Voi, sillä Kalevala on rakennettu siten. Joukahaisen ja Väinämöisen kilpalaulanta ei ole mikä tahansa runo, vaan mytologiassa, joka arvostaa tietoa yli kaiken, se on keskeinen ”tunne elämä”- runo.

5.2 Myyttinen uskomustieto siilona

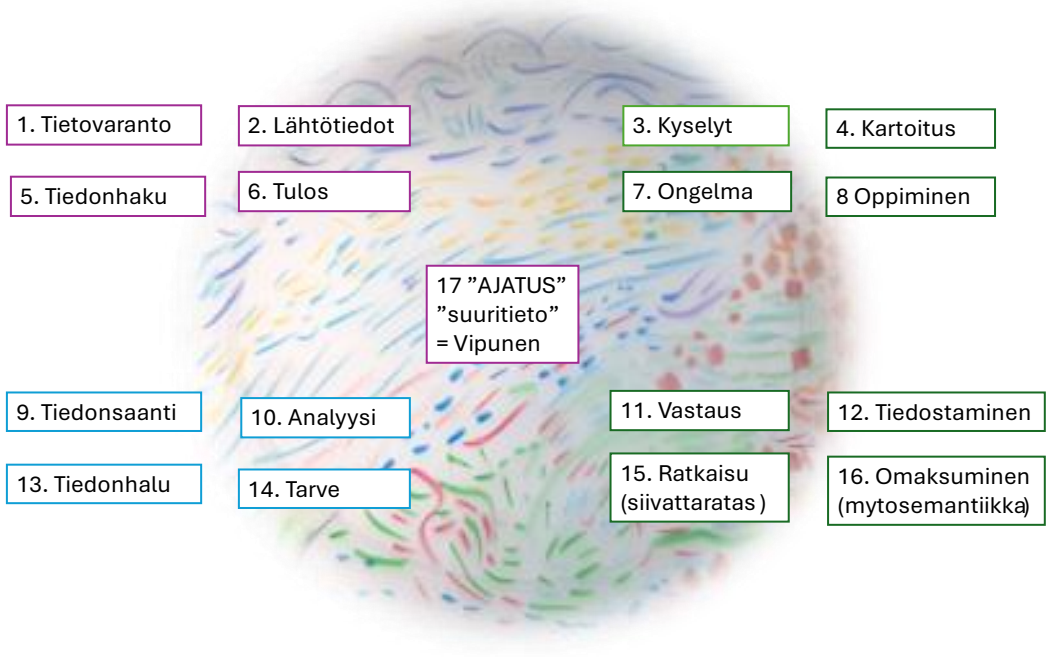

Kuvio 11. Myteemijako tietuoinnista

Alussa esitetty merkityslajien rinnastus erilaisiin uskomusolentoihin ja Ring-tetraplegiaan voi auttaa tulkintaa, mutta tässä vaiheessa tarvitaan ensin systeemisempi näkemys tietovarannon muodostumisesta, koska aineiston levinneisyys- ja ikätiedot puuttuvat ja ovat työläästi selvitettävissä. Joten käsiteavaruus riisutaan osatekijöihin, spoteiksi ja ilmenee, miten osatekijät muodostavat ytimenä viisitoista merkityslajia sekä kaksi metatekijää suhteutettuna em. sanastoihin ja kyselyihin. Tämä edellyttää maailman koordinaattien kallistamista uuteen näkökulmaan, jolloin syntyy seuraavaa, sillä kyselyissähän on pohjimmiltaan kyse tietuoinnista, tiedonhausta kyselyjen avulla.

Ensimmäisessä muuntovaiheessa on päätettävä, mitkä kaksi siirtyvät metatasolle. Tässä tapauksessa siilona toimiva kyselyaineisto arkistoissa on tietovaranto 1 eli telos1. Prosessihan alkoi sanojen listaamisesta aihepiiriin liittyen. Loppupäässä on telos2 eli mytosemanttisen lähestymistavan muodostuminen kansan muistikuvista ja omaksutuista tiedoista.

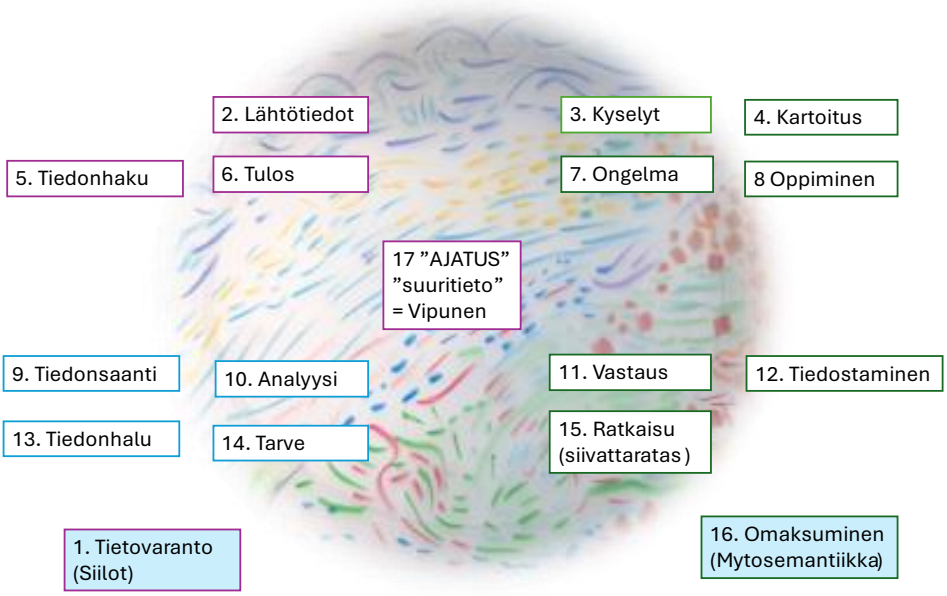

Kuvio 12. Käsiteavaruuden ensimmäinen muuntovaihe, metatasojen määritys

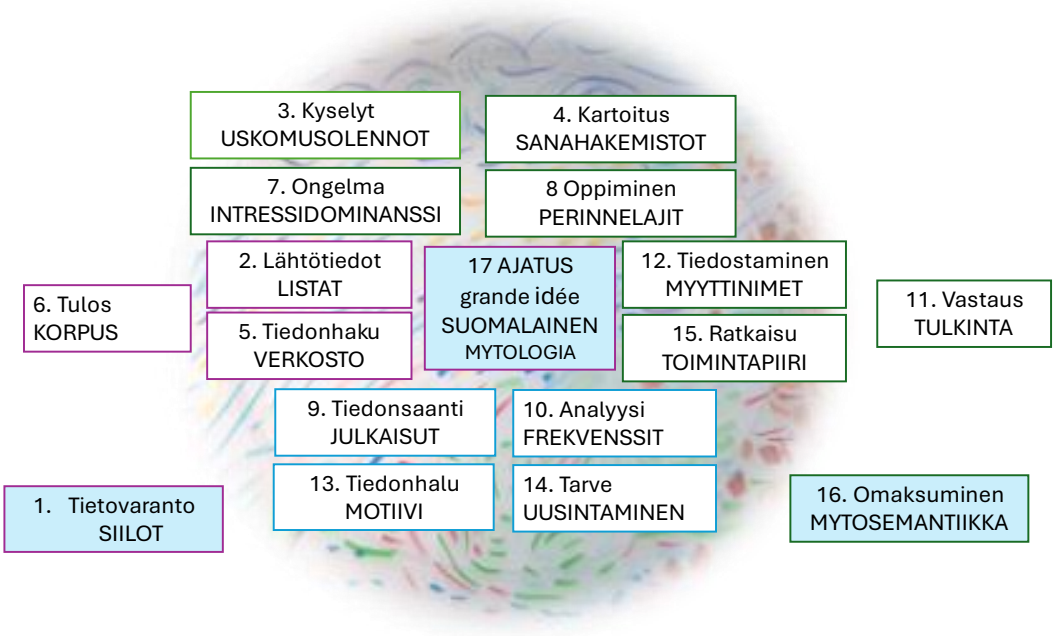

Kuvio 13. Prosessikuvaus merkityslajeina ja myteemijaolla

Muutos on pysyvää. Ajakka oli parissa sadassa vuodessa taantunut aktiivisesta muistista, ja vielä 1900-luvulla aktiivinen lastenpelottelu möröistä ja keijuista on hiipumassa pois. Uusina tuulina tilalla ovat ufot, enkelit ja yksisarviset, joskaan eivät lastenkulttuurina vaan aikuiseten vaihtoehtoisina uskomusperinteen olentoina. Prediktiiviset analyysit ovat korvanneet ennusmerkit. Sanatasolla on jo kansanrunokeräelmissä suurta vaihtelua Pohjolan nimityksissä. Kuten sanottu, tässä työssä Pohjola on vaihtunut toisintonimeensä Pimentola, jolla on vielä lisäksi monta muutakin nimitystä. Pohjola on rinnastettu sekä Manalaksi että Tuonelaksi.

Pimentola-Pohjola tunnetaan noitien ja loitsijoiden seutuna, jossa osataan manata. Sanaketjuna ilmaistuna merkitys muodostuu manhonväestä. Ketjussa ovat sanat: manalainen/manaus-manata. Manhonväki voidaan nähdä taikojen avulla tai jos on luonnostaan näkijän lahjat. Loitsuissa nimitetään tätä manalan väkeä myös
kalmaksi, mikä saattaa olla vaarallinen eläville ihmisille tietyissä tapauksissa. Tällöin kalma manataan menemään sinne, mihin se kuuluukin: Manalan valtakuntaan eli kuolleitten kotiin Pohjolan kivimäkeen

Manalainen, maan alanen,
Manalainen maasta nousit.
Mene sinne, kusta tulit:
Miehe'en maan alasehen!
Sinne mä sinun manaan,
Sinne kuolleitten kotihin,
Kalmalaisten kartanohon,
Pohjan pitkään perrään,
Lapin laajaan kyllään:
Kivi on keskellä ketoa,
Reikä on keskellä kiviä.
(SKVR XII 1 No. 5620, 5594)

Kipumäen loven valtiattarena Pohjolan emäntää on kutsuttu vaihtelevin nimin; Kivutar, Lovin eukko, Lovetar, Lovehetar, Lovijatar, Loviotar, Loviitar, Lovetar, Lovetari, Luovatar, Louhi, Louhiatar, Louhietar, Louhetar, Louhutar, Lohiatar, Lohjatar, Lohetar, Lauhiatar, Loviatar vaimo vanha, Luonnon eukko, Hiitten eukko, Pohjan akka Hiitten eukko, Äijötär äkeä akka, Äkäätär, Äimätär, Portto Pohjolan emäntä jne.

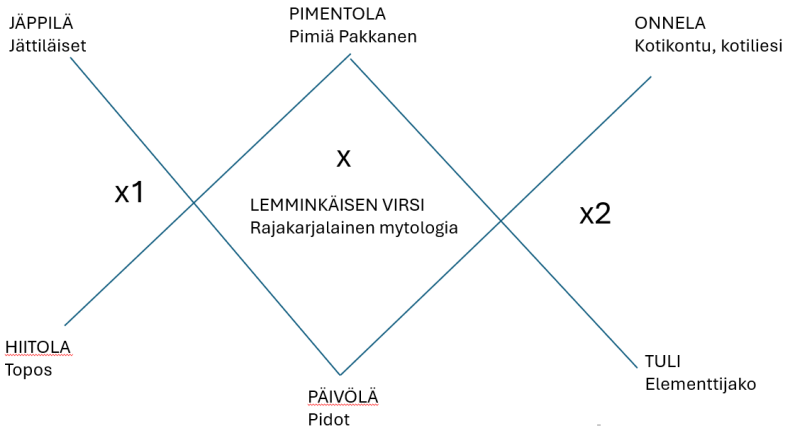

Kuvio 14. Meemikaavan reflektointia intentiona

Seuraavaksi voi hyödyntää joko mielikuvitusta, ja arvata X-tekijät, loogisemmin voi arvoitusta ratkaista trizologialla, kun yksi tekijä tiedetään. Alaotsikosta tiedetään myös neljäs x.

X = Lemminkäisen virsi => Rajakarjalainen mytologia = X3
X1 = ? Jäppilä + Hiitola = ? => Kalliokuvien mysteeri
X2 = ? Onnela + Tuli = ? => Liekki, lempi, lämpö

Taksonomiaan tarvittava aines on ontologinen kysymys, joka määrittelee millaisia artefakteja, olioita, entiteettejä on. Määrittelyyn ja ryhmittelyyn käytetään kvaliaa, ominaisuuksia. Ontologian keskeiset käsitteet ovat:

1. **Olio**: Kaikki olemassa olevat entiteetit, kuten aineelliset esineet, ajatukset, tunteet ja käsitteet.
2. **Olemus (Essentia)**: Oliolle välttämättömät ominaisuudet, jotka määrittävät, mitä se on.
3. **Eksistenssi (Existentia)**: Oliolle välttämättömät ominaisuudet, jotka määrittävät sen olemassaolon.
4. **Substanssi**: Entiteetti, joka voi olla olemassa itsenäisesti, kuten materiat ja henkiset olennot.
5. **Attributit**: Oliolle tyypilliset piirteet ja ominaisuudet.
6. **Kategorit**: Eri olemassaolon luokat, joihin oliot voidaan jakaa, kuten aineelliset ja aineettomat.

Ontologia on kuvaus tarkasteltavan sovellusalueen käsitteistä ja käsitteiden välisistä suhteista. Kun filosofinen ontologia on olemisen kategorioita tutkiva tiede, rajautuu ontologia tietojenkäsittelytieteissä tietämysrakenteeksi, siis artefaktiksi, joka mallintaa valittua sovellusaluetta. Tietojenkäsittelytieteiden ja filosofian ontologioita yhdistää toisiinsa se, että ne koostuvat entiteeteistä, ideoista tai tapahtumista sekä se, että niiden ominaisuuksia ja yhteyksiä määrittää tietty kategoriajärjestelmä.

Tietojenkäsittelytieteessä ontologialta vaaditaan harvoin universaalia totuutta, vaan ontologia on tapauskohtainen ja ontologiaan valittavia käsitteitä ja käsitesuhteita ohjaavat käytännölliset tarpeet, ja tämä sama periaate pätee myös samanistiseen tietuointiin. Ontologioita käytetään sellaisissa tietokoneohjelmissa, joissa tarvitaan sovellusalueen yleistietämystä. Ontologioilla on merkittävä rooli myös niin sanotussa semanttisessa webissä, jossa ne toimivat tietokoneohjelmien keskinäisen kommunikoinnin ja sisällön analysoinnin mahdollistavina konesanastoina.

Epistemologia on oppi tiedosta. Sana merkitsee sekä käsitteellistä tietoa että käytännön taitoa. Ontologiaa ja epistemologiaa voi tieteenfilosofiassa käsitellä erikseenkin, mutta tutkimuksessa nämä kysymykset liittyvät kiinteästi yhteen.

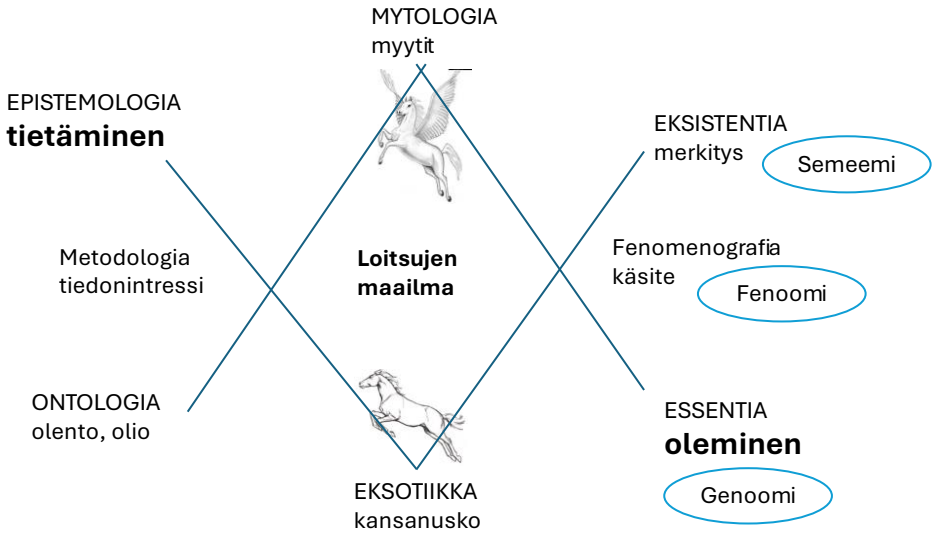

Kuvio 15. Näkemykseni omasta tiedonintressistäni

Risto Ikonen on videossaan esittänyt epistemologian ja ontologian yhteyden tutkimustyölle ja liittää siihen kolmantena tekijänä metodologian. Menetelmäni mytosemantiikka on moniulotteinen, mutta perusaineistona siinä on alan tietokirjallisuudesta ja arkistolähteistä kootut sanalistat. Kalevalan käsiteavaruus perustuu loitsurunouteen, joka on varsin vakiintumaton rypäs tekstejä ontologialtaan. Mielikuvat loitsuista assosioituvat usein noitiin ja takuuksiin tai keitoksiin, vaikkakin suomalainen loitsurunous keskittyy tautien parantamiseen, ja on siten samaaniuden jatkumoa. Varhaiskantainen noituuden tai tietuoinnin muoto on arpominen. Samaanius on lähtökohta ja genoomi loitsimisen taidolle.

Tiedonintressi on osa intressidominanssia ja se voidaan Ikosen mukaan jakaa tekniseen, hermeneuttiseen ja emansipatoriseen tiedonintressiin. Jälkimmäinen tapa heijastaa omaa tapaani tehdä tutkimusta. Olen pyrkinyt irtautumaan perinteisistä tulkinnan tavoista, yllä esitetyssä kaaviossa on huomioitava, että ontologia edustaa taksonomiaa, olioiden luokittelujärjestelmää.

Myyttisistä tai kansanuskon olioista perusluokittelua vastaa arkistojen tarpeisiin luotu perinnelajiluokittelu. Vaikka suomalaiset koululaiset velvoitetaan opiskelemaan Kalevalaa, niin sen kieli ja maailmankatsomus ei jaksa kiinnostaa enää opettajia eikä oppilaita.

Tiedonintressin perimmäisen tehtävän Ikonen näkee oppimiskehityksenä. Teknisen tiedonintressin oppimistehtävänä on pyrkimys tehdä asioita tehokkaammin. Tätä olen soveltanut hyödyntämällä MS-Excel ohjelmaa sekä Copilot tekoälyä sekä nettihakuja. Tulkintatilannetta on edeltänyt neljännesvuosisadan mittainen perehtyminen aiheeseen. Hermeneuttisena tiedonintressinä on ollut sanastojen ja reistereiden muuttuminen motiiviatraktioltaan. Esimerkiksi niinkin yksinkertaisen selkeä käsite kuin kilka paholaisen merkityksessä ja pannahinen käärmeiden emuuna on tyystin kadonnut yleisestä tietoisuudesta. Syynä on liiallinen tukeutuminen auktoriteettilähteisiin ja niiden tietämykseen. Pyrkimyksenäni on siten ollut emansipatorinen tiedonintressi eli on opittava ajattelemaan ja toimimaan uudella tavalla, jotta laajempi tieto ja ymmärrys kansanperinteemme rikkaudesta ja monipuolisuudesta ei latistuisi merkityksettömäksi artefaktiksi.

Käsitteet pyrkivät joukkoistumaan sekä ryhmittymään binaarisiksi. Ugramessa joukko on kolmiosainen.

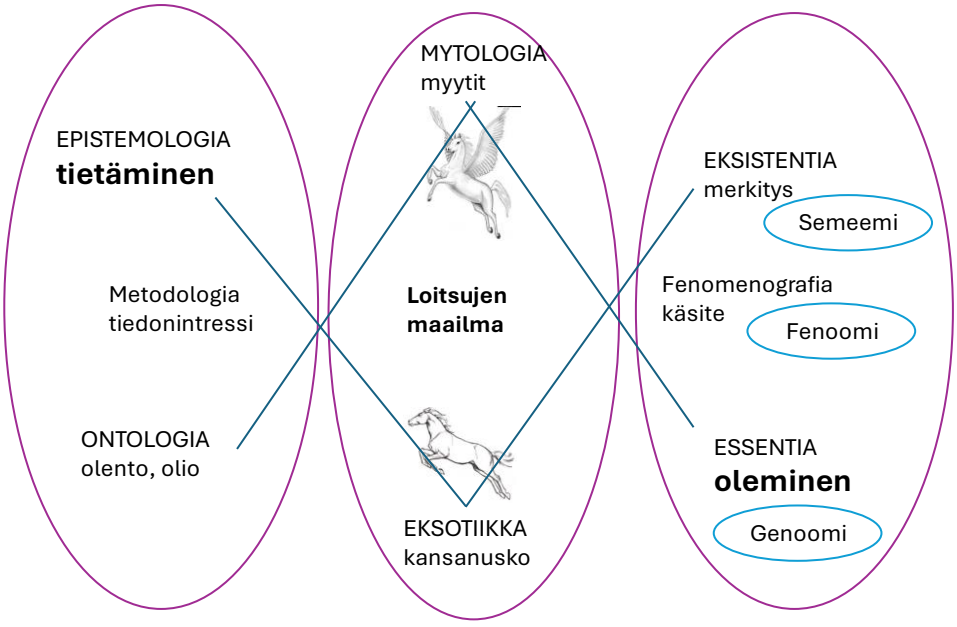

Kuvio 16. Kolme käsiteavaruutta tulkinnan välineenä, tietoteoreettinen, myyttinen ja semioottinen

Kuvio 17. Binaarisuudet sisäkkäisinä kehinä

Joukahaisen ja Väinämöisen kilpalaulannassa on kyse kahden tietäjän välisestä taistelusta, jossa nuorempi haastaa vanhemman tietäjän ja tietämisen tavan. Joukahainen pitäytyy epistemologiseen tietouteen, ja luettelee oppimiaan olentoja, kuten tiainen on lintu, ahven on kala. Väinämöinen on ns. vanhan koulukunnan mies, ja vaatii Joukahaista sanomaan tietonsa synnyistä syvistä, asioista ainoisista eli perustavaa laatua olevista asioista kuten synnyistä ja luontoon vaikuttavista sanoista. Kun Väinämöisen vuoro oli laulaa, vuoret vaskiset vapisi. Kalevalaiset runot pyrkivät opettamaan asioiden tärkeyseroa. Eri asia on tietää ja eri asia osata, aivan oma lukunsa on esittää tietonsa ja taitonsa ymmärrettävästi. Kolmantena kenttänä tietotaidossa on tapa, jolla tieto esitetään presentaationa tai performanssina. Joukahaisen esitys oli lähinnä presentaatio vaatimattomasta tiedonkäsittelystä, Väinämöisen esitys oli järisyttävä sisäistetyn tiedon performanssi.

Sana *gnoseologia* viittaa tieto-oppiin. Sanalla *tieto* on tavallisesti kolme erilaista käyttötapaa, mikä aiheuttaa usein epäselvyyttä tietoa koskevissa keskusteluissa. Eri käyttötavat ovat:

1. *Tuttuustieto eli tunteminen tai tunnistaminen*: ”Tiedän Sauli Niinistön” (eli ”tunnen Sauli Niinistön”).
2. *Taitotieto* eli osaaminen: ”Tiedän, kuinka polkupyörällä ajetaan” (eli ”osaan ajaa polkupyörää”).
3. *Propositionaalinen* eli väittämätieto: ”Tiedän, että maapallolla on yksi kuu.”

Näiden erojen lisäksi tehdään jako **tiedon** ja **informaation** välillä, joskin suomen kielestä puuttuu sanan *informaatio* kotoperäinen vastine. Tietoa voi olla vain toimijalla, kun taas mikä tahansa kaikkeuden osa sisältää informaatiota: ihmiset, kirjat, tietokoneet, kivet ja niin edelleen. Yksi ero informaation ja tiedon välillä on, että informaatio voi olla epätotta. ”Epätosi tieto” on sen sijaan harhaanjohtava käsite, sillä osoittamalla käsityksen epätotuus voidaan osoittaa, ettei kyseinen käsitys ole tietoa. Heikon tiedon määritelmän mukaan tieto tarkoittaa samaa kuin tosi käsitys. Informaation käsite on olennainen käsite tieto-opissa.

5.3 Maanpitävä

Maanpitävä on paikallinen hahmo, joka on tunnettu Keski-Suomessa ja Vermlannin metsäsuomalaisten keskuudessa, ja sillä ymmärretään suuttunutta/suututettua haltijaa. SKVR-korpuksen taioissa maanpitävä rinnastetaan maanhaltijaan, vaikka kyse ei aivan samasta asiasta olekaan, koska maanpitävä on pikemminkin väki, voima tai orenda, joka ei yleensä näyttäydy minkäänlaisen hahmon puitteissa, sen sijaan se tuottaa epäonnea talon menestykselle. Joskus se voi ottaa myös maran tehtäviä itselleen ja häiritä nukkuvaa. Jos talossa joku kitui tai sairasti ilman ymmärrettävää syytä, oltiin aivan varmoja maanpitäväisestä vaivan takana. Nostettaessa maanpitävä vaivaamaan tarvitaan kotahiiden apua, symbolinen hauta sijoitetaan tulisijan kohdalle, jotta saataisiin tule eli lieden voimaa.

Se voi ryhtya häiritsemään ihmisiä paitsi oma-aloitteisesti, myös nostettuna.
Viitasaarelainen tietäjä Koljonen kertoo kaksi keinoa maanpitävän nostamiseksi.
Jos joku haluaa kiusata jota kuta ihmistä ottaa hän kiusattavan paidan ja panee sen sisään haahlat (patakoukut) ja sitten pieksää paitaa, kiroaa ja tenhoaa tuota ihmistä. Silloin maanpitävä hänessä on kiinni kuin koira. Toisessa keinossa maanpitävän nostamiseksi pahanilkinen taikoja ottaa kolme pihlajanvesaa ja tuvan pohjoisseinän alaista multaa, menee kotaan, survoo pihlajien terävillä päillä liettä ja käskee kotahiiden, lieden voiman nousemaan. Sitten hän ottaa multaa liedestä maksamatta (so. lyylimättä) ja sekoittaa sen aiemmin otettuun multaan sekä vie pihlajat muurahaispesään. Multaa heitetään sen ihmisen tai eläimen päälle, jota toivotaan maanpitävän kiusaavan, ja multaa voi myös syottää tai panna ihmisen kenkiin. Maanpitävä kiusaa sitten milloin milläkin lailla.

Viitasaari on Jyväskylän pohjoispuolella ja Rautalampi Pohjois-Savon lounaisosassa, välimatkaa kertyy noin 90 kilometriä linnuntietä. Ruotsin metsäsuomalaisilla on yhteinen menneisyys, koska Rautalammin suurpitäjästä muutti 1500-1600 lukujen vaihteessa väestöä asuttamaan Ruotsin erämaita. Metsäsuomalainen Kaisa Vilhunen kertoi maanpitävien olevan punalakkisia olentoja, jotka tanssivat öisin. Näin oli joka tuvassa, vaikka useimmat ihmiset eivät niitä näe. Tämän tiedon on poiminut myös Uno Harva muinaisuskoa käsittelevään teokseensa. Maanpitävällä on Vermlannissa maahisiin ja tonttuihin viittaavia piirteitä. *– Viite 9*

5.4 Loitsujen maailman generointi

Suomalaiselle tutkijakunnalle vieraaksi jäänyt tekstilingvistiikka ja sen alalaji tekstigenetiikka on ulotettavissa myös tieto- ja tutkimuskirjallisuuteen. Otan esimerkinomaisesti tarkasteluun Touko/Tenka Issakaisen tutkimustekstien prosessoinnin elore-julkaisusta väitökseen vuosina 2002-2012. Suomessa ei tyypillisesti parissa kolmessa vuodessa väitöstä tekaista. Issakaisenkin pohdintoja on kypsytelty kymmenen vuotta. Pro gradu -työ valmistui 1999 nimellä ”Yhteisöjen paluu, paluun yhteisöt: kuva ja menneisyys uudessa yhteisöllisyydessä” opinnäytteenä Turun yliopistoon ja sen suomenkieliseen folkloristiikan laitokseen. Erotuksena sanottakoon, että Turussa toimii myös ruotsinkielinen folkloristiikan tutkimuslaitos, johon suomalainen folkloristiikan tutkimus pitää yllättävän vähän yhteyttä.

Vielä vähemmän kuin ruotsinkielinen folkloristiikan tutkimus huomioidaan ranskankielistä tutkimusta ellei sitä ole käännetty englanniksi, kuten on laita myös Tenka Issakaisen työssä. Hän kiinnostui Marcel Maussin pioneerityöstä vasta noin sata vuotta alkuajatusten jälkeen, kun 1950-luvulla ranskaksi julkaistu työ käännettiin englanniksi ja julkaistiin nimellä A General Theory of Magic. Routledge. 2001. Koen Maussin tyylin jollain tavoin läheiseksi itselleni sellaisena, kuin Issakainen sen otsikoi: Universaali käsitteistö, suurpiirteinen kirjoittamistapa. Mitä taikojen toteutukseen suomalaisessa taikuudessa sisältyy, niin on myönnettävä Maussin toteamus taikariittien monimutkaisuus. Taikuus toimitetaan monipolvisena riittinä, jossa tekoa toistetaan kolme tai yhdeksän kertaa joskus järkyttävän julmalla tavalla, mikä tavallaan viittaa nykyajan termiin saatanan palvonnan riiteistä. Verratessaan riittijärjestelmää kieleen Maussin voi nähdä ennakoivan tekstuaalisesti suuntautunutta antropologiaa, toteaa Issakainen. Taikuus Maussille tulkkiutuu kolmen muuttujan kautta: 1) aktantti, taikuuden harjoittaja, 2) taikakeinot, riitit. 3) myyttiolennot, joita representoidaan. Suomalaiseen loitsurunouteen kiteytettynä tämän voi kiteyttää sanoiksi 1) Loitsija (aktantti), 2) loitsut (riittiruno) ja 3) Lovitar (myytti/uskomusolio) ja koko revohkan nimenä voisi pitää loihtimisen taitona. Loihtimisessa loihtija loihtii loitsuilla ja kertoo loihtimisen emuista. Taikomisen akti toteutuu, kun taikataitoinen taikoja taikoo ja tekee taian tarunomaisiin tietoihin ja entiteetteihin vedoten.

Tenka Issakaisen työt:
1999 Turun yliopisto/Folkloristiikka: Pro gradu; Yhteisöjen paluu, paluun yhteisöt: kuva ja menneisyys uudessa yhteisöllisyydessä
2002 Elore: Taikuuden tutkimuksen pioneerityö, artikkeli /https://journal.fi/elore/article/view/78361/39260
2010 *Hiidenkansaa ja hamppumaan kummajaisia*. Helsinki: Atena, ISBN 978-951-796-654-2. (Jostain syystä teosta ei löydy, ehkä jäänyt julkaisematta)
2012 Tavallista taikuutta, Tulkinta suomalaisten taikojen merkityksistä Mikko Koljosen osaamisen valossa, väitöskirja Turun yliopisto

Väitöksessä Tenka Issakainen keskittyy Viitasaarelaisen tietäjän Mikko Koljosen taikatietoon 1800-luvun lopussa.

Esimerkki no. 1 (Maanhaltijan lepytys)

MITENKÄ MAANPITÄVÄ ASETETAAN.
Kun **maanpitävä** => ***Aiheuttajan nimi*** 1) vaivaa karjaa eli 2) mitä pahaa ikään, 3) jos itkettää lapsia, (ks. 1) elikkä karjaa ahistaa, => ***Vaivan laatu***

=> **Toimenpiteet, taikakonstit:**
niin sitte: 1) pitää tehdä haavasta luuta ja 2) panna sinne kopeekka taikka penni ja 3) sitten viedään kusiaispesää omalta maalta semmoiseen paikkaan, jota ei ole lehmät paskoneet, ja 4) pannaan luutaan ohran tai herneen jyvä tai suolaa ja 5) viedään metsään ja haudataan kusiaispesään; 6) kolmasti heitetään sitten päälle kusiaispesää. 7) Sitten hakataan rautakangella reikä maahan, vaikka saunaan tai mihin tahansa, ja 8) sitten, kun ottaa vettä astiaan ja 9) kiertää sen kartanonsa ja eläimensä sillä vedellä ja 10) menee ja kaataa sinne reikään ja 11) sekä lyö puutapin päälle ja 12) sitten pesee sen hevosen tai minkä eläimen, jota ahdistaa, ja 13) panee sen veden pyssyyn.14) pitää panna pyssyyn nahkaa tai semmosta korkkia, ettei pääse vesi ruutiin, ja 15) sitten pitää metsää kohti pyssy viedä vähän pois kartanosta.16) Sitten laukaisee, että se vesi pamahtaa metsään, ja sanoo:

17)
Kuusi kuormaa kiveä,
Seitsemän rapakiveä
Yhden äijän ampumaan.
Tästä paha pakenee,
Kyyitään *kyyhiäistä* **Kyyhiäinen, häjy, paha => maanpitävä**
Tuonne Tapion talolle
Honkaseen hökkeliin. **Tapio, honkanen hökkeli => metsä**
Siellä *häjy* asukoon,
Tuolla luolien lomissa,
Kallioihen kaivannossa.

SKVR IX4 1568. Kivij. Krohn 3619. 84. (yk)

	A Toiminta 17) Loitsiminen: **Maanpitävän asetus** Sanat	B Prosessi Esivalmistelujen päättötoimet	C Tehtävät: 2. esivalmistelut, valmistelevat riittitoimet	D Menettely: 1. esivalmistelut, jossa tarvitaan ainekset:
1	13) Pannaan pesuvettä pyssyyn	5) Luuta haudataan kusiaispesään	7)Hakataan rautakangella reikä maahan	1)valmistetaan haapaluuta
2	14) Suojataan ruuti korkilla tai nahalla	6) Heitetään luudan päälle kusiaispesää 3:sti	8) Otetaan vettä astiaan	3) otetaan kusiaispesää
3	15) Pyssy suunnataan metsää kohti	11) Lyödään puutappi maareiän päälle	9) Kierretään kohde	2) annetaan rahauhri
4	16) Ammutaan vesisuihku metsään	12) Pestään eläin, jota ahdistaa	10) Kaadetaan vesi reikään	4) jyvä, herne, suolarae luutaan

Taulukko 5. Vedenpitävä konsti maanpitävää vastaan kaikin keinoin, annetaan uhri ensin, ja varmuuden vuoksi annetaan loitsittavalle kyytiä, huutia.

Taika perustuu maanhaltijan eläimenä tunnetaan muurahaiseen, joka esitetyssä taiassa on nimellä kusiainen. Luuta symboloi puhdistautumista. Veden ja maan väki ovat vihamielisiä toisiinsa nähden, joten ampumalla vettä metsään, painostetaan maanpitävä ottamaan väkensä pois piinaamasta eläintä. Mutta kuten Marcel Mauss jo totesi, ovat taikakeinot yleensä monivaiheisia ja monimutkaisia, ja niiden viittaussuhteet uskomuksiin osin hämärän peitossa eikä niitä kenties ole koskaan paljastettukaan kenellekkään. Valuttamalla vettä maahan kaivettuun reikään, maanhaltija saa vettä niskaansa, ja ampumalla vesi päin metsää ja metsän väkeä säikytetään metsänhaltijan lähettämä ”kyyhiäinen” paha takaisin metsänhaltijan valtakuntaan. Tässä loitsussa metsänpitävä ajatellaan metsämaan haltijaksi.

Keinot vaihtelevat, seuraavassa esimerkkiloitsussa esiintyy siinäkin kuoppa ja kiertäminen.

Esimerkki no. 2
Pienempi maanpitavän asetus. (Metatieto ”Maasta tartuu”)

Jos maanpitävä kiusaa jotakuta, päästetään hänet sen painettavasta siten, että hänet kotalieden päällä, johon sitä ennen kuitenkin tehdään kuopara ja sen ympärille kirveen terällä ympyrä, joka kierretään kahdesti myötä- ja kerran vasta päivään, hänen seisoessaan saman kirveen terän päällä. Kierrätellään hänet kolmesta kohden, virsikirjalla, jonka sisässä on pussi, jossa on vähän voitaleipää, 9 suolaraetta, 9 mallasjyvää ja vähän mustia villoja. Kierrättelemästä päästyä otetaan kuopasta siinä siihen saakka pidetty seiväs kanki ja pussi pannaan sijaan ja sanotaan:
Syö perkele kystä, älä aina uutta!

Parannettava mittelee sitten kolmesti ristiin käsillään kuopan päällystä ja antaa suuta maalle. Sen tehtyä viskaa parantaja kirveen terällä "linnan" sisältä multaa kuoppaan lausuen:
Kivu siellä **Kivulainen**
Paru siellä **Parulainen** j.n.e.

Parannettavan on sitten painettava kantapäällään kuopan päällystä ja sen perästä heti mentävä ulos taakseen katsomatta. Hänen mennessään painaa tempuntekijä itse vasemmalla kantapäällään haudan päällystä ja lausuu:
Etpäs sieltä ennen pääse
Kun ma tulen hakemaan j.n.e.

Sitten hän tasoittelee haudan päällyksen ja tekee ulos mennessään parannettavan jäljille 3 ristiä kirveen terällä. **SKVR IX4 438** Viitas. Moisio 277. 90. Mikko Koljonen

Ihan ilmeisesti taika viittaa sanontaan: Taas olisi kirveellä töitä!

Esimerkki 3. (metatieto ”Hevosen varaaminen maanpitävää vastaan”)

Jos joku eläin oli ostettu taloon, eikä se tahtonut oikein menestyä, niin sanottiin että sitä vaivaa "maanpitävä". Estääkseen ettei maanpitävä tulisi eläimeen, täytyi pitää eläimelle tulojuhla, kohta kun se on ostettu, ja kun se tuodaan taloon; esim. Jos hevonen on ostettu, niin se on kiinni pihassa joko rekeen eli rattaisiin sidottuna. Nyt pitää pantamaan suoloja pahkaiseen kuppiin. Pahka, joka kasvaa välistä puussa, joko koivussa, männyssä, eli jossakin muussa puussa. Se pitää siitä leikattamaan irti ja siitä tehtämään kuppi). Sitten pitää suolojen yli luettamaan seuraava loitsuluku:

"Kävin kerran kepein kengin,
Sukin mustin muikuttelin,
Ympäri mun eräini,
Kahen puolen kartanoni,
Ympäri mun kartanoni
Aijan raudasta rakennan,
Ympäri mun pihani
Kahen puolen kartanoni,
Panen rautaseipähillä,
Käärin kiinni käärmehillä
Sisiliskoilla sitelen,
Heitän hännät häilymään
Päät vahvat vapisemaan,
Ettei pystyiis noitain nuolet,
Eikä tietäjien teräkset."

Nyt tuodaan hevonen tupaan. Pöytä on keskellä lattiaa nostettu. Loitsija kulkee edellä pöytään suolakuppi kädessä, ja antaa hevosen maistella suoloja, houkutellen hevosen siten perässään kulkemaan kaksi kertaa myötäpäivään ympäri pöydän, ja kolmas kerta vastoin päivää ympäri pöydän, tarjoten aina välillä suoloja hevoselle. Nyt se menestyy hyvin, eikä sitä rupea vaivamaan maanpitävä. **SKVR IX4 1229.** Viitas. Österberg 233 b. 09. Haapaniemi. Heikki Brandt, 62 v.

Maanhaltijan lepytys: 19 osumaa

Mikä kumma kummitseksen,
Ime ilmi anteleksen
Tämän kunnahan kukuilla,
Tämän harjun hartioilla,
Kun tässä ei siat sikiä,
Kasva lampahan karitsat? **SKVR I3 2077.** Kivij. Lönnr. K, n. 560. 37. (yk)

Mipä tässä millitsekse,
Kuka tässa kummitsekse,
Kun ei kanna suo varista,
Suo varista, maa jänistä,
Pelto pieniä kanoja,
Nurmi nuorta morsianta?
Mipä tässä millitsekse jne.,
Kun ei maito mahoista jouda,
Piimä pitkähäntäsestä?
Joka ollen orrella osatta,
Palasetta partisilla.
Harvoin näissä on hanhet käyty,
Siiat ei sinä ikänä,
Lohen pojat polvenahan.
Harvoin on kuultu kuikan ääntä,
Harvoin kaakkurin kakatus;
Jo olen orrella osatta,
Palasetta partisella.
Osakkahan onni valvo jne. **SKVR I3 2078.**
Uhut. Lönnr. A II 9, n. 70. 28/4 35. (yk)

Jos maan haltia on vihoissaan, niin se alkaa isännälle ja emännälle unissa näyttäytyä ja joskus ilmissäkin, ja jos se on silloin pahoissa vaatteissa, niin pitää ottaa vihkisormus, jolla on kolme parikuntaa vihitty. Mennään alasti ennen auringon nousua sille paikalle, missä se on näyttäytynyt ja siihen paikkaan vuollaan siruja kolme siitä sormuksesta ja luetaan että:

a.
Manutar maan emäntä,
Penkeretär perehen äiti,
__Kunnotar__ valittu vaimo,
Joka olet varsin valvehella,
Aina aikaseen havahat,
Tule nyt kullan muuttelohon,
Hopean vaihtelohon,
Pane maalle palttinasi,
Lempi liinasi levitä,
Ettei kullat turhiin tule,
Hukkahan hyvät hopeat.
Minun on kullat kuun ikuiset,
Ijän päiväset hopeat jne.

Siitä kumarrellen lähetään pois.
Maan haltia näyttäytyy aina jonkun vahingon edellä, kun on tulossa joko karjalle tahi talolle, joko tulipalo tahi muu. Vaan jos hän on lemmessä eikä vahinko ole hänen syytään, niin se näyttäytyy hyvissä vaatteissa ja iloisena. Vaan jos vahinko on hänen syytään, niin on pahoissa vaatteissa eikä näytä kasvojaan. Toisissa taloissa on vaimonen haltija ja toisissa taloissa miehinen. Jos miehinen haltija on, niin tuo loitsu luku aletaan, että:
b.
Oi ukko manun isäntä,
__Manun kultanen kuningas__,
Uros aitojen asuja,
Seinä vierten seisoksija,
5 Kuule kultaiset sanani,
Hopeaiset lauseheni:
Tule nyt kullan muuttelohon,
Hopean vaehtelohon j. n. e.
Siinä talossa, jossa on vaimonen haltija, menestyy lehmät ja lampaat paremmin; jossa on miehinen haltija, siinä hevoset. **SKVR I4 18.** Kananaist. kylä. Meril. n. 103. 88. Teppana Kananaińe; kuullut Kuusamossa Pekka Kovalaiselta. (yk)

(Metatieto maanhaltijan lepytys, maasta tarttuu)

Maan väki.

Yhdeksän pohjapärettä laittoi palamaan ja sitten kolmesti kiersi sen kartanon myötäpäivään ja kolmannen kerran vastapäivään, ja sille yhdelle askeleelleen kopisti aina ne hiilet siihen, mitä päreessä palo, siihen yhteen kohtaan, ja sano:

Lähe, Hiisi, hiihtämään,
Emo-Lempo, lentämään
Sinne kun minä käsken,
Lapin pitkään pohjaan,
Jossa on muutkin murhamiehet,
Ikuiset pahantekijät,
Kuhun päin on puut pudonna,
Heinän latvat langenna. SKVR VI2 4128. Pielavesi. Krohn n. 14857. -- 1885. (yk)

Haltijan siirto ja suositus.

Taikausta käytetään, jos muutetaan. Toinen läksijä ottaa multaa entisestä asuinpaikasta (pellolta) ja vie sen virsurätissä uuteen asuinpaikkaan (pellolle). Muutamat kuuluvat palohalmeistakin kuljettavan multaa. Jos uuden asunnon haltija on vihamielinen, niin se karkotetaan pahan voimalla. Otetaan luu hautausmaalta ja seuraavalla loitsulla:
a.
Nouse, kalma, kankaasta,
perkele pyhästä maasta,
väekseni, voimakseni,
tuekseni, turvakseni
Sitten se luu tulee panna pois, kun on pietty lainana seuraavaan tapaan: Pannaan hautausmaalle mustille lampaan villoille luu, joka on otettu hautausmaalta. Loitsu:
b.
Rupee, maa, makaamaan
villasille vuoteille,
sängylle säteriselle!

Laina on viety paikoilleen. Apuna käytetty. **SKVR VII5 loitsut 5047.** *Kuusjärvi. Juvonen n. 3. -04. J. P. Koistinen, n. 60 v. (yk)*

Maanpitävän asetus.
Jos kartanossa oli huono menestys eläimillä tai ihmisillä. Siitä sitten maanpitävän sanottiin vaivaavan. Sitten suoloja piikkoseen eli kaksivartiseen, niitä pantiin piikkoseen retuun ja punasella langalla käärittiin suu kiini, ja sitte sillä kierrettiin kartano kahdesti myötä- ja kerran vastapäivään, sitten rautakangella itäpuoleiseen kartanon nurkkaan lyödään reikä liikkumattomaan maahan asti, ruskeaan multaan, ja se sitten pudotetaan sinne se suolapussi ja sanotaan: "tuonne minä sun asetan"
ja hypätään päälle vasemmalla kantapäällä, hypätään niin kauan, että kuoppa tasottuu, ja sitten sanotaan että
Anna maata maatakseni,
Mannerta levätäkseni
Tämän pihan pientarella,
Tämän pellon penkerellä,

Tämän harjun hartioilla. **SKVR IX4 1569.** *Kivij. Krohn 4080. 84. Kinnula. Juho Puranen, 50 v. (yk)*

On huomattava suuri maanpitävän (haltian) asetus, joka on tehtävä Juhannusta tahi Mikonpäivää vasten yöllä. Se tapahtuu seuraavalla tavalla. Kolmikyynäräisellä leppäsellä kepillä, jonka ympärille on vastapäivään tyvestä latvaan päin kääritty punasta lankaa ja joka on pantu punasesta langasta tehtyyn lenkkiin, punnitaan mainitusta lenkistä kiinni pitäen erikseen kunkin lämpösen huoneen pohjoisen puoleisen seinän alushirren alta kaivettua multaa - kaivaus pitää olla niin syvä että kolmas maanväri tulee näkyviin - jota on kolmesti otettava kustakin kaivoksesta riepuun, joka on kunkin ottokerran jäljestä punaisella langalla reunoistaan kiinni sidottava, joka riepu sitten punnitsemaan ruvetessa on sidottava punaisella langalla kiinni tuon leppäkepin latvapäähän. Kun keppi on taas painossa nostetaan sitä kolmesti vuoroon aina laskien ja joka nostokerralla lausutaan:
Minä punnitsen tällä leppäsellä kepillä
Vaikka oisi yhdeksän kirkon perkeleet.

Kun tämä temppu on saatu tehdyksi jokaiselle lämpöiselle huoneelle, astutaan tuvan porstuasta pihan keskelle päin kolme askelta ja tehdään sille paikalle, johon siten on tultu, kuoppa. Tämän kuopan luokse jätetään yhdeksän lepän oksaa, jotka kukin otettuina eri puusta ovat olleet pohjoisen puolella ja itse latvaa pitemmät ja jotka kukin on ostettu metsältä kolmesti kuhunkin puuhun hopeata vuolaisemalla. Sitten mennään navetan luo ja tehdään sen pohjoisen puoleisen nurkan alle samoin kuoppa. Näiden valmistusten perästä ryhdytään kiertämään kartanoa. Vaan siinä tarvittavien esineiden hankkimisessa ja tekemisessä on sitä ennen koko huoli. Ensiksikin on tehtävä yksinäisestä lepästä arkku (kaukalomainen), johon kansi, joka on keskipaikaltaan (harjaltaan) yhdellä reiällä varustettava, on samasta lepästä tehtävä samoin kuin kahdeksan naulaakin. Tähän arkkuun pannaan selälleen punainen sammakko, jota ei paljain käsin oteta ja jonka takajalat sidotaan yhteen punaisella langalla. Sitten asetetaan arkun päälle kansi, joka siihen kiinnitetään noilla kahdeksalla leppäsellä naulalla sekä yhdeksännellä tervas- eli kalmannaulalla, joka lyödään pään puolelta lukien kolmanteen reikään, joka on asetettu sammakon sydämen kohdalle. Arkkua ei siis kanteen kiinni panna reunoistaan, vaan noiden kannen keskikohdan läpi lyötyjen arkun pohjaan sammakon läpi ulottuvien naulojen kautta.

Tämän lisäksi on hankittava tamminen lautanen tai sen puutteessa kupera littukivi, jonka keskelle on tehtävä teräksellä risti, kolme sellaista terä kalua, joiden tekijät ovat tuntemattomat, kukkonen kananmuna (joka tunnetaan suuremmasta pituudestaan), joka ynnä yhdeksön suolanraetta, yhdeksän mallasjyvää, palanen voita, leipää ja vähän lampaan villoja pannaan riepuun, suu kiinni punaisella langalla.

Kartanoa kiertämään lähdettäessä tulee kaikkien lehmien, joista jokaisesta kolmesti riepuun karvoja reväistään, jonka rievun suu sidotaan kiinni punaisella langalla, olla kotona (lampaat saavat olla metsässäkin). Edeltä käsin on jo päätettävä minkä huoneen luota aiotaan kartanon kiertäminen alkaa, sillä sen huoneen luota on tuo lämpösten huoneiden seinän alta otettu multa vietävä kiertämästä päästyä metsään, josta se sitten viedään kirkkomaahan, ja sen huoneen viidenteen seinä-hirteen alhaalta päin lukien on yhdellä noista kolmesta teräkaluista lyötävä risti. Kaikki nämä nyt mainitut kamut, pussit, teräkalut, sammakkoarkut, tammilautaset mukana ja tuo leppäinen keppi kädessä lähdetään vihdoin kartanoa kiertämään ja lähtiessä aletaan loihtia:

Kävinpä minä ennen kepein kengin,
Sukin mustin muikottelin
Ympäri minun eroni,
Kahenpuolen kartanoni,
Jos kokkolintu tämän aidan ylite lentää,
Minä aidan ylemmä rakennan;
Jos maan matonen tämän aidan alitse mataa,
Minä aidan alemma rakennan;
Sisiliskoilla minä sen sitelen
Sitelen kirjokäärmehillä
Teräksillä seivästelen.

Sitten kierretään kartano kahdesti myötä- ja kerran vastapäivään. Lähtöpaikalle viimeisen kerran palattua luetaan "Isä meidän"... "Mutta päästä meitä pahasta" asti sekä kokonaisuudessaan "Herra hyvästi siunaus".

Tuota mainittua lämmitetyn huoneiston alta otettua multaa ei saa enää tuoda kierroksen sisään, vaan on se kuten jo mainittiin metsään piiloon vietävä, josta se yhdeksän vuorokauden kuluessa on vietävä kirkkomaahan ja haudattava siellä viimeksi haudatun ruumiin hautaan ruumiin pääpuolelle. Jos tämä hautaaminen tehdään sunnuntaina pitää se tapahtua ennen huomenkellon soittoa, vaan jos arkena, saa sen tehdä mihin aikaan sattuu.

Kun tuo multapussi on metsään viety, mennään sitä pussia, jossa on kananmuna, yhdeksän suolan raetta ym. edellä mainituita kapineita, hautaamaan pihamaan keskellä olevaan kuoppaan. Kun se on sinne pantu, aletaan tuosta kuopasta alkaen mitata pihamaata tuolla leppäisellä kepillä yhdeksään eri suuntaan haudasta katsoen ja aina yhdeksän sylen päähän pistetään maahan yksi noita haudalle ennen kiertämistä jätettyjä lepän oksia. Kun pihamaa näin on yhdeksään suuntaan mitelty peitetään pihamaan keskellä oleva kuoppa mullalla ja tammilautanen eli sen asemesta kupera littukivi pannaan sitten kuopan päälle. Tämän päälle aletaan kirveen terällä heittää multaa sekä sitä tehdessä loihtia:

Kivu siellä **Kivulainen**
Paru siellä **Parulainen**
Niin kauan kuin kukko kukkosen munan tekee
(Taas heitetään multaa kirveen terällä)
Kana virren veisaa.
Anna rauha raavahille
(Taas heitetään multaa)
Sontareisille sovinto,
Ilo, riemu ihmisille,
Älä nouse nostamalla
Älä käy päälle käskemällä!
Alla pelteheen asujat
(Taas viskataan kirveen terällä multaa)
Päällä pelteheen olijat,
Terve maa, terve manner
Terve myös tervehtijät!

Tämän jälkeen kuoppa lopullisesti peitetään ja multa sen päällä tasoitetaan sekä sitten kullakin noilla kolmella rautakalulla painetaan sen päällä olevaan multaan risti ja lopuksi tehdään risti virsikirjallakin siihen. Sitten nousee vihdoin tempuntekijä, isäntä tai emäntä tai, jos molemmat ovat niin tietämättömiä etteivät tätä osaa tehdä, joku asian taitava, avulias sivullinen kantapäilleen seisomaan haudan päälle ja lausuu:

Et sinä sieltä ennen pääse,
Kun minä tulen hakemaan
Yhdeksällä oriilla
Yhden tamman tekemällä
Yhden ämmän tietämättä.

Tätä sanoessaan painaa tempuntekijä viimeksi vasemmalla kantapäällään kuopan päällystä.
Nyt on vuorostaan mentävä navetan luona olevan haudan luo, johon haudataan sammakkoarkku, sen päälle asetetaan lehmän karvapussi ja näiden päälle tipautetaan yhdeksän tippaa viinaa.
Sitten kuoppa peitetään kuten edellinenkin, vaan siinä kuitenkaan ei loihdita enää eikä panna sen päälle tammilautasta.

Lopuksi viedään keppi metsään sellaiselle paikalle, jossa ei kuljeta töissä käydessä eikä muutenkaan ja sidotaan kiinni puun latvaan niin, että se taivuttaen sitä tulee riippumaan toinen pää maahan päin, johon se ei kuitenkaan saa koskea.

Tällä tapaa saadaan talo koko suvun siinä olo-ajaksi suojelluksi kaikilta ilkeilijöiltä ja kateilta. **SKVR IX4 1570.** *Viitasaari. Moisio 8. 90. Mikko Koljonen. (yk)*

Maanhaltian asetus: (metatieto. Maanhaltijan lepytys)
Seiväskanki lyödään maahan pystyyn, reikään pannaan lusikalla maitoa, ja villoja vähän, ja vanha raha päälle, jossa on risti. Siinä kun lyövät seiväskankea niin kierretään ja loihditaan:
"**Maan, manteren jumala**,
kullalla sinun kumarran,
hopealla houkuttelen
Annappa maata maatakseni,
viisi mannerta levätäkseni
pyhän pellon pientarella." **SKVR IX4 1572.** Pihtip. Gummerus ja Ranni 876 b. 90. (yk)

Maan asetus.
Maa manteren Jumala,
Terve maa, terve **manteren haltija!**
Asetu maa aloillesi,
Painu maa paikollesi,
Yhdeksän sylen syvyyteen,
Syli puolen kymmenennen,
Kuokan koskemattomaan,
Luottimen kääntämättömään,
Josta ei nosta noidatkaan
Eikä käännä kannus-lappalaisetkaan.
Suloa maa vihas utareesi,
Peitä persekarvoihisi!
Sen verran on sanan sijaa,
Kun on vaivasi näköä.
Anna rauha raavaille,
Sontahousuille sovinto.
(Se pitää kiertää kartano ja sitte maahan, kun hauataan perustuksiin se, millä kiertää; suoloilla ja jätetyillä mallasjyvillä ja vähä lihaakin).

SKVR IX4 1573. Pihtip. Krohn 15960. 85. Alvajärvi. Antti Tianen, n. 60 v. (yk)

Maan haltian asetus iäksi:
Helatorstain aamuna otetaan yksi kipene voita, mustia villoja, suoloja, karstaa poroa, yhdeksän ohranjyvää, maitoa, yhdeksän leivänmurenta sian kynsi (tai lehmän), pienemmät tavarat kanan munaan ja se sitten irtonaiseen lehmän kynteen. Sitten pannaan seiväskanki jolla kierretään kartano, ja ne tavarat semmoiseen kohtaan, jota ei kierretä, ja niin kierretään kartano kahdesti myötäpäivään ja keskimmäinen kerran vastapäivään, sitten seiväskangella kolme korttelia syvä reikä siihen paikkaan missä ne olivat kierrettäessä ja pannaan kapistukset siihen reikään ja sanotaan peittäessä:

Suostu näihin suoloin
lepy tähän leipään,
viihhy näihin villoihin,
ottakoon ohran kananmunasta kaikeksi iäksi,
sian kynnestä siksi iäksi.

SKVR IX4 1574. Pihtip. Gummerus ja Ranni 878. 90. Elämäjärvi. Kertoja 45-v. (yk)

Maan asetus.
Rautakangella lyödään reikä maahan ja otetaan astiaan maitoa ja ryypätään sitä maitoa suuhun ja sitten otetaan toiseen käteen suoloja ja niitä pudotetaan siihen reikään ja suusta sitä maitoa sanoen: "Ole maa niin lämmin, kun minunn henkeni on lämmin ja taivas päällä kuin vaski."
SKVR IX4 1575. Pihtip. Krohn 16412. 85. Muurasjärvi. Taavetti Tianen,32 v. (yk)

Jos talon haltian, "maanhaltiaksi" kutsutun, luultiin olevan rauhaton, kaivettiin keskikartanolle kolo, johon valettiin tina, ja niin uskottiin sen rauhoittuvan. Valaissa tinaa ja kuoppaan kaataessa loihdittiin seuraavaa runoa:

Terve maalle ja mantereelle!
Maa on puhdas Jumalan luoma,
Pyhä perttehen pitäjä,
Alla palttehen asuva.
Anna rauha raavahille,
Sontareidelle sovinto!
Yöt kävi sukakädessä,
Päivät kappa kainalossa,
Jolla suki suikarissa,
Katso heinäkankarissa.
Siunaa sinä Jumala,
Sinun siunata tulee!
Oli tuo ennen apu arvailtuani,
Käsin päällä käytyäni.

15 Peukalon pideltyäni. **SKVR XII1 3688.** *Kärsämäki. Keränen, E. 4. -83.*

Maanhaltian rauhoittamisesta (asettamisesta),
Kun sen luultiin rauhattomana olevan otettiin sianvillaköysi ja kolme viikatetta, jotka pantiin olalle, ja kierrettiin huoneisto ulkopuolelta kaksi kertaa myötä- ja yhden kerran vastapäivään. Kun se oli tehty, tuli kiertäjä kartanon sisään ja mittasi olallaan olleella köydellä kartanon pinnan ristiin ja kartanon keskelle ihan ristin kohdalle (keskipisteesen) kaivo hän rautalapiolla kolon, johon sitten hautasi kolme kuparilanttia. Tämän toimituksen ajalla piti jokaisen talon asukkaan ja kaikkein eläinten olla kierrettävän kartanon sisällä. Mainitun tempun tehtyä piti laittaa maanhaltialle erityinen huone, jos ei sitä entuudestaan ollut, eli jos se oli, se piti puhdistaa ja laittaa vuodekin vielä. Kun se oli valmis, piti käydä joka huoneen ovella kysymässä:
Onko täällä maanhaltia?
Että tuolla olisi sinulle nyt erityinen huone, lähde sinne!
Siellä on puhdas ja lämmin huone.
Siellä on sinun rauhallinen olla.

Niin puhui kysyjä joka huoneen ovella ja viimeksi sen, joka oli aiottu haltialle. **SKVR XII1 3689.**
Pulkkila. Keränen, E. 102. -83. Aappo Paakinaho, kuuluisa velho,
Joka temppua tehdessä loihdittiin kolmeen kertaan. Terve maalle, manterelle jne.. (kerääjän alimuistutus.)

Jos maan haltia on vihotettu, niin torstaita vasten yöllä, jolloin kaikki väki nukkuu, halataan maata rappusten edestä ja sanotaan, että:
Terve maa, terve manue,
Terve manteren haltija,
Terve maani ja mantuni!
Tässä on pihani ja peltoni,
Kotini ja kartanoni!
Sitten tehdään reikä maahan. Siihen vuollaan kultaa ja hopeaa ja vaskea, ja vasemmalla kantapäällä poljetaan reikä kiinni.

SKVR XII1 3690. Pulkkila. Meriläinen, H. II 1857. -88. Jaakko Tolvander, 67 v. Kuullut Koutokeinossa Ruotsin lappalaiselta 40 v. sitten. Tämä kuullut Norjassa.

Miksi maanpitävä nousee?

Maanpitävä nousee myöskin, kun talon ihmiset riitelevät kovasti keskenään jollei muisteta aina silloin lausua: Jiesus siunatkoon minua ja mannerta! **SKVR IX4 1571.** Viitas. Moisio 12 a. 90. Mikko Koljonen.

Maanpitävästä kerrottaessa hauta on joko kuoppa tai kaivanto, kartano on ilmeisesti tulkittavissa myös asumuksen pihamaaksi, mutta joissain tapauksissa myös asuinrakennukseksi. Näytteistä selviää kiistattomasti, Marcel Maussin väittämä rituaalien monimutkaisuudesta. Taiat ovat keskittyneet Maussin kategorioista taikakeinoihin, monimutkaisiin riitteihin, jotka joissain tapauksissa nimeävät myyttiolennot, jotka maanpitävää asettaessa mainitaan. Taian suorittaja on joko taikuri tai taikataitoinen talon isäntä tai emäntä. Vaikuttaa sitä, että taikariitit olivat melko yksilöllisiä aineksiltaan ja menettelyiltään, kiertäminen ja reiän teko maahan ovat yleisimmät riittiin kuuluvat elementit.

Maanpitävän haltijakumppani on veenpitävä, jotka ovat ehkä verrattavissa nainaiden ado-henkiin, joista toinen on maan ja toinen veden henki. Vedenhenki voi kuivattaa kaivon tai sadetta ei tule ja maa kuivuu, kasvu estyy, maidon tulo ehtyy, toimeentulo vaarantuu. Maan ja veden yhteys on ilmeinen Kalevalan pääsankarin Vinämöisen hahmossa. Suomalaisen mytologian tutkimuksen perushahmoihin kuuluva M.A.Castren esittää Väinämöisen olleen alkujaan maanjumalan, joka kylvi kasvit ja puut, tekee pelloista hedelmällisiä. Sankarin vedenjumaluus on peräisin Leccqvistin tulkinnoista. Agricolalle Väinämöinen oli Äinemoinen. Tästä sanasta Castrén olettaa kantasanan voiva olla altailaisten kielien ”aina” ja v:n tulleen sanaan aspiraationa vokaalin eteen. Aina on tataareille maan henki/henget, mutta vanhassa suomenkielessä ainajuopuja on pyyntiverkon valmistaja.. (Castrén 2016:299-300) Verkkopyyntiä käytetään niin metsässä kuin maallakin Väinä tarkoittaa vironlahtelaisen tulkinnan mukaan kasvuvoimaa. Maanpitävä voi todella estää kasvun, jos maa kuivuu liikaa tai maaperä köyhtyy ryöstöviljelystä tai saastuu myrkyistä tai suoloista. Ihan vedenpitävä selitys ei ole, mutta vakavasti otettava silti. Maan ja veden yhteys kerrotaan myös veden syntysanoissa, kun tiedetään vesisuonten olemus, jossa veden synty on kallioissa.

6. NIMILISTAUS JA NIMEÄMINEN

Kontekstuaalifilosofia 4B

SKVR-korpuksen metatiedoissa on kontekstitietoja ajan, laulajan, kerääjän ja keruupaikan suhteen. Filosofinen ote annettuihin tietoihin on tarpeen, jos tutkimus on vaikkapa semanttista laadultaan. Kontekstitiedot kun on kerätty lähinnä folkloristiikan suomalaista koulukuntaa eli maantieteellis-historiallista suuntausta palvelemaan.

Nimeämätön maailma tuntuu murheelliselta. – Albert Camus

Televisio ei salli tyhjiä hetkiä…Kuitenkin juuri nykyiset tv-tietovisat ja tosi-tv -ohjelmat sisältävät valtavan määrän mykkiä hetkiä, koska toinen osapuoli, tavis-uhrit, eivät tiedä juuri mitään (etenkään tietovisoissa). Tietovisojen ja tosi-tv -ohjelmien piirre on todellakin se, että vain toinen osapuoli puhuu. Ne ovat raskaita hetkiä tv:ssä, muutamat lauseet yrittävät täyttää tyhjyyttä: toinen osapuoli maanittelee tietämätöntä puhumaan. Vallitsee bostenilainen monoglossia. On tuomaristo ja rivi simputettavia. Militaarinen koodi lyö läpi. ***– Viite 10***

Heroottinen kieli kuvaa suuttumusta kuvaannollisesti: Veri kiehuu sisuksissani, ja arkikieli toteaa lakonisesti, olen vihainen, niin esimerkkiketjuun ei ole kuitenkaan laitettu poeettista eli myyttistä runokieliesimerkkiä. Kalevalassa löytyy kyllä esimerkkejä: Mursi suuta, väänsi päätä; muoto mustaksi mureni tai; tulta iski turkin helmat, silmät paloi valkeata. Epäilemättä Altti Kuusamon on kulttuurikritiikissään viisas mies, mutta niin on Matti Kamppinenkin, joka on julkaisut oman aika -teemaisen tetran esseistään. Sekä Kuusamo että Kamppinen voidaan lukea osaksi suomalaista älymystöä, faustisen psyyken edustajiksi, jotka pyhinä yrjänöinä taistelevat taviskulttuurin pneumaattista henkeä ja lohikäärmeen hönkäilyä vastaan.

Eksnominaation Kuusamo määrittelee kehityskuluksi, jossa eksnominaatio on antirekuperaatiota: ei enää tarvitse vallata vastapuolen ajatuksia, pehmentää ja mukauttaa sen tunnuksia, vaan vain vaieta ja sulkea pois. Tämä kehityskulku tulee selvästi esiin noidista puhuttaessa. Tieteellinen kirjallisuus on karistamassa sanaa pois. Runsas sata vuotta folkloristiikan tutkimushistoriaa Suomessa todistaa jatkumolla Julius Krohn ja Lotte Tarkka eli 1800-luvun lopusta 2000-luvun alkuun sana on vanhentunut, tosin termi on aina ollut heteronyymi, joka on sisältänyt monia assosiaatioita ja merkityksiä.

Onnistuneesti Kuusamo tekee selkoa ideologian ja propagandan määreisiin, jotka kytkeytyvät yksinkertaisesti pronomineihin me ja sinä. Ideologia käyttää me-muotoa, kuten Sanna Marin, joka tyrimisestä kiinni jääneenä totesi vain: Kaikkihan me teemme virheitä. Propaganda on monelle tuttua taistolaislauluista, joissa lauletaan ”myös sinä olet työläinen”. Kääntäen ideologia kääntyy vaivattomasti stereotypioiksi, kun vaihdetaan kohdetta toiseksi ja toiseuteen, jota voi kuvat pronominilla ”he”. Esimerkiksi, kaikki työttömät ovat laiskoja. Vasemmistolaisten propaganda ja he-ryhmä on ”rikkaat”. Vasemmistokäsityksen mukaan heillä on mistä ottaa ja tulisi ottaa pois se mikä heillä on. Käsitys on hyvin lähellä kansanuskomusten tavarantasaaja-olentoja ja noitien ja loitsujen kateita toisen onnen pilausmenetelmiä.

”Me”. kuuluu ideologian kielioppiin erottamattomasti ja tässä mielessä on pohdittava, mitä merkitsee ”habit” ideologian toteutumiselle ja totuttautumiselle. Se että tietyistä toiminnoista on tullut toiminalle itselleen mallia jakava tapa. Yhteisön ideologinen todellisuus on aina sen dominantti fiktio. Rancière määrittelee dominantin fiktion käsitteen seuraavasti: se on representaation ensisijainen moodi (tapa), jonka avulla sosiaalisen konsensuksen kuvaa tarjotaan sosiaalisen formaation jäsenille ja jonka kautta heitä pyydetään identifioimaan itsensä.

Ideologia on myyttinen järjestelmä, joka on hoitanut hyvin tehtävänsä silloin, kun ideologiassa asustavat uskovat **itse generoineensa sen tarjonnan, joka kohdistuu heihin**. Kuusamon kiistakirjoituksessa on kaksi mytosemantiikan kannalta kiinnostavaa viittausta, toinen on ideologisen puheen pronominiyhteys, joka kavaltaa puheen sisällön tarkoitteen. Lisäksi on esimerkki puheen köyhtymisestä eri aikakausina, jossa suuttumus ilmaistaan verhotusti tai runomuodossa nykyisen toteavan asiatyylin sijaan. Mutta, jos puhutaan suuttumuksesta, se ilmenee eli representoituu jollain tavoin, vaikkapa vihapuheena tai muuna häpäisemisenä.

Kalevalasta, poeettisesta kielestä löytyi suuttumiselle joitain kohtia.
1) Märkähattu karjanpaimen tuosta suuttui ja vihastui.
Meni ulos usta myöten, pellolle pihoa myöten;
juoksi Tuonelan joelle, pyhän virran pyörtehelle.
2) Siinä veitikkä verevä jopa suuttui jotta syäntyi,
kovin suuttui ja vihastui. Hiihti hirveä jälestä;
3) Tuopa Pohjolan isäntä tuosta suuttui ja syäntyi,
kovin suuttui ja vihastui. Lauloi lammin lattialle
4) Untamo, utala miesi, sepä suuttui ja vihastui.
Teki soan sormistansa, kämmenpäistänsä keräjät,
5) Siitä suuttui Väinämöinen, siitä suuttui ja häpesi.
6) Ahti poika, aino poika, itse lieto Lemminkäinen
tuosta suuttui, tuosta syäntyi, tuosta viikoksi vihastui.
7) Siitä suuttui Lemminkäinen, siitä suuttui ja pahastui;
tunki Pakkasen tulehen, työnti rautarauniohon.

Otteet osoittavat suuttumisen synonyymin oleva sydäntymisen, vernakulaarissa kielessä termi on muodossa sydämistyä. Lisäksi puhutaan vihastumisesta. Kolmantena terminä on hävetä, mikä on ehkä alkumuodossaan viittaus häväistynä olemiseen. Nykykielessä häpeä on omakohtainen tunne, autonomista noloutta. Häpeää voi tuntea myös toisen tuottamista vähättelevistä tai herjaavista kommenteista. Ainakaan Väinämöinen ei poistunut kilpalaulannassa näyttämöltä häpeissään tai häväistynä, vaan voittajana. Lopuksi kalevalainen runous esittää suuttumukset teonsanan pahastua.

Tekstiupotuksena tarkasteltuna kyse on verbin hävetä/tulla häväistyksi merkityksistä. Se seikka, että toiminto kuuluu tekstiupotuksiin eli niihin Kalevalan säkeisiin, joista löytyy kaksi runosäe-esimerkkiä, viittaa tietäjien ja myyttien maailmassa olevan erityinen merkitys, jolle on tyypillistä synonyymien esiintyminen. Yllä olevassa poiminnassa ovat verbit: suuttua, vihastua, sydämistyä, hävetä, pahastua. Vihastumisen syynä oli Märkähatulla herjatuksi tuleminen ja rajaisten pito, Lemminkäinen suuttui, kun hirvi karkasi. Pohjolan isäntä hermostui Lemminkäisen taikataidoilla uhoamiseen, Untamo riitaantuu naapurinsa kanssa ja ryhtyi kostotoimiin, sota siitä syttyi. Väinämöinen suuttui ja ”häpesi” kaksi kertaa, molemmilla kerroilla häväistynä, kun Joukahainen kerskui laulavansa Väinämöisen siaksi, ja Marjatan poika, tuleva Karjalan kuningas. Karjalan kuningas ei välttämättä tarkoita maallisen vallan hallitsijaa, vaan alansa etevintä,

mestarilaulajaa. joka syytti Väinämöistä väärästä tuomiosta sekä sodomiasta ja sukurutsasta. Noita syytöksiä Väinämöinen ei jäänyt enempää kuuntelemaan, vaan lähti.

Tekstiupotuksena häpeä/häväistys

A) Väinämöisen loitsulaulutaito

Siitä suuttui Väinämöinen, siitä suuttui ja häpesi.
Itse loihe laulamahan, sai itse sanelemahan:
ei ole laulut lasten laulut, lasten laulut, naisten naurut,
ne on partasuun urohon, joit' ei laula kaikki lapset
eikä pojat puoletkana, kolmannetkana kosijat
tällä inhalla iällä, katovalla kannikalla. (UK 3.ru)

B) **Väinämöisen lähtö ja testamentti**

Siitä suuttui Väinämöinen, jopa suuttui ja häpesi.
Itse läksi astumahan rannalle merelliselle.
Tuossa loihe laulamahan, lauloi kerran viimeisensä:
lauloi vaskisen venehen, kuparisen umpipurren. (UK 50.ru)

Mytosemanttinen kulttuurin lukutaito on ollut aina harvojen hallussa, mutta haittaako tai harmittaako se ketään. Vihastumisen rinnakkaisterminä on pahastua jostakin tai jonkun muun tekemisistä. Harmin tunteet ovat lähellä suuttumuksen tunteita, mutta ehkä astetta lievempinä. Suuttumiseen kuuluu myös tulistuminen, joten suuttumisen teonsanoihin on lisättävä vielä tulistua. Viime kädessä tarinan opetus on Kalevalassa, mikä sai sankarit tulistumaan. Ensimmäisellä kerralla Joukahaisen katteeton kerskuminen ja toisella kerralla nöyryyttävä paljastus Väinämöisen menneisyydestä, vaikka kyse saattoi olla herjaamisesta, niin vaikutus, maineen menetys oli nykyisen somen kaltainen vaikutukseltaan, joten Väinämöinen valitsi viisaimmaksi poistua areenalta. Harmistua on rinnakkainen sanoille vituttaa ja keljuttaa. Samaani-istuntojen kuvauksissa on mainintoja, jossa tietäjä rummutti itsensä vihan vimmaan, raivoisaan mielentilaan. Kun harmistuminen on lievä muoto suuttumisesta, niin raivostuminen on toinen ääripää. Pohjan akkaa nimitetään raivokerraksi. Vittu on tietäjän nimi, todennäköisesti alku juontaa juurensa ”Hvitt”-sanasta.

Mutta jos ideologia ajatellaan petrimaljaksi, niin mitä on silloin minä? Somen minä- ja ulkonäkö-keskeisyys viittaa narsistiseen kulttuuriin. Kuusamon väittämän mukaan sinä-kulttuuri kielii propagandakielestä, joten vastaavasti voidaan pohtia, mihin toiseus, eli ”te” tai ”he” viittaavat. Ja jos et sinä tiedä, niin mikset sinä tiedä? Toiseus koetaan usein uhkaksi ja jää tuntemattomaksi tai ennakkoluulojen varassa olevaksi tiedoksi. YSO-ontologiassa suuttumuksen synonyymejä ovat kiukku tai viha, mutta raivoa se ei tunnista muutoin kuin raivotautina.

Suomalaisen mytologian sanaston laatiminen osoittautui jo työprosessin alussa sekä vaativaksi että tarpeelliseksi tehtäväksi. Monissa alan teoksissa on hakemisto, mutta painotukset erosivat toisistaan suuresti. Ensimmäisessä vaiheessa päätin poimia Elias Lönnrotin ruotsalais-suomalaisesta sanakirjasta myyttiset sanat sen mukaan kuin Lönnrot oli merkinnyt selitykseen (myth). Suomennettuna lista on julkaistu Kielastajan liitteenä täydennettynä lappologien saamenkielisellä mytologiala. Tämän lisäksi kävin Kalevalan sanastoa läpi vuonna 1877 Kalevalapainoksen mukaan, jossa oli kattava sanasto selitteineen. Helppohintaisen Kalevalan 2.

painoksen toimittajana oli F.W.Rothsten. Vaikka kirja on mainio selitysopas, niin se on jäänyt vähälle huomiolle, koska painotyö on tehty kuten Lönnrotin sanakirjakin goottilaisilla kirjaimistolla, jota harva osaa enää lukea sujuvasti.

Seuraavassa vaiheessa kokosin arkistoista ja kirjallisuudesta myyttisten sanojen hakemiston, mistä johtuu että nimilistavertailussa on frekvenssimainintoja 4/4 tai 5/5. Pääasiassa vertailussa ovat 1) Lönnrotin sanakirja, 2) Rothstenin sanaselitykset 1877 Kalevalapainokseen, 3) Kaarle Krohnin Suomalaisten runojen uskonto, johon on tehty sanahakemisto ja 4) äidinkielen opettaja Kirsti Mäkisen laatima Sammon sanat, selitysopas. Loppujen lopuksi vain Imatra oli kaikkia tahoja kiinnostanut. Huolellisen karsimisen ja yhdistämisen jälkeenkin tuloksen vertailukelpoisuudessa on toivomisen varaa. Selvästikään täyttä yksimielisyyttä suomalaisen mytologian koostumuksesta ei ole.

Kielastajassa on osoitettu, miten mytologiset nimet esiintyvät perhekunnittain esim. muodossa Tapio, Tapiotar, Tapioinen sekä Tapiola. Tämä on suomennettavissa siten, että Tapion sukukuntaan kuuluvat Tapiotar ja Tapioinen asuvat Tapiolassa. Mutta asuu metsässä muutakin väkeä, eläinten lisäksi metsä muodostuu puista. Puiden haltija vuorostaan on Panu, jonka perhekuntaan kuuluvat Panulassa panuttaret ja panulaiset.

Nimi	frekvenssi
Aallotar	4/5
Ahti (Lemminkäinen)	4/5
Ahto	4/5
Ahtolainen	4/5
Aluenjärvi	4/5
Etelätär	4/5
Hiisi	4/5
Horna	4/4
Ilma, Ilmari, Ilmarinen	4/4
Ilmatar	4/4
Imatra	5/5
Joukola	4/5
Kankahatar	4/5
Katajatar	4/5
Louhi (Pohjolan emäntä)	4/5
Mana, Manalainen	4/5
Manutar	4/5
Pohjolan isäntä, Pohjolainen	4/4
Wammatar	4/4
Väinämöinen	4/4

Kun saatu perusjoukko tiivistetään edellä kerrotulla tavalla, saadaan seitsemäntoista eri tekijää, sillä listaa voi tiivistää. Vaikka sanoja on nyt kasassa myteemijaon verran, niin ei kannata liikaa innostua. Satunnaiset sanakoosteet eivät automaattisesti järjesty määrättyihin kategorioihin. Ilmarisen joukkoon kuuluu myös Ilmatar, Manatar on samaa joukkoa kuin manalaiset. Ahto ja Ahtolainen kuuluvat yhteen, näin alkujaan 20 osatekijää on tosiasiassa seitsemäntoista hakusanaa

Aallotar	1
Ahti (Lemminkäinen/Saarelainen)	2
Ahto, Ahtolainen, Ahtola	3
Aluenjärvi	4
Etelätär	5
Hiisi	6
Horna	7
Ilma, Ilmari, Ilmatar, Ilmarinen	8
Imatra	9
Joukola	10
Kankahatar	11
Katajatar	12
Louhi (Pohjolan emäntä)	13
Mana, Manutar, Manalainen	14
Pohjolan isäntä, Pohjolainen	15
Wammatar	16
Väinämöinen	17

Myteemijakoa on kuitenkin syytä tarkata, koska myös uusintatesti osoitti vaihtuvuuden näkemyksissä säilyneen suurena. Kolmen asialle vihkiytyneen sanastajan korpuksen perusteella myteemijako on edelleen hahmotettavissa. Anna-Leena Siikalan itämerensuomalaisen mytologian, Risto Pulkkisen suomalaisen kansanuskon ja Unto Salon arkeologiapohjaisen Kalevalatutkimuksen mukaan yhteisiksi mielenkiinnon kohteiksi on valikoitunut alla esitetty nimijoukko. Aisaparit olen nimennyt yhteisellä nimellä luonnehtimaan sitä millaisia olennoitumia nimiin kätkeytyy. Pääsankarit Ilmarinen, Lemminkäinen ja Väinämöinen listasta löytyvät edelleen.

Uudemmat yleisimmät, Salo, Siikala, Pulkkinen

	aisaparit	ASIASANA
hongatar	Tapio	karhu/metsä
katajatar	ämmä	palvospaikka
pihlajatar	**pohjanakka, louhi**	kallio/kivet
tuometar	tuonentyttö	tuonela
joukahainen	jumala	kohtalo
lemminkäinen	naara, nainas	lempi
palvainen	suurjunkkari	seita
tarsilainen	elina	antilas
vipunen	virokannos	tietäjä
väinämöinen	köndös	vanhuus
egres	pellonpekko	peltomaa
ahti	lowehetar/syöjätär	tuuli
kullervo	pohjanneito	surma
ilmarinen	biegga-galles	kosinta
pellervoinen	rongoteus	vilja
kaleva	äijä	jättiläinen
ukko	rauni	sade

Puut ovat pysyneet keskeisesti mukana, samoin ukko ja jumala korkeampien voimien määreenä. Ryhmittely ei kaikin osin ole kovinkaan onnistunut, mutta kokonaisuuden kannalta tarpeen. Esimerkiksi Ilmarisen ja Biegga-Gallesin rinnastaminen kosinnan yhteyteen on myönnytys eepostulkinnalle, kun oikeammin yhteisenä nimittäjänä voisi pitää luotehista tai tuulia. Kullervon tapauksessa nimittäjä ”surma” on täysin ymmärrettävissä, mutta peruste rinnastukseen pohjanneidon kanssa saattaa jo olla melko kaukaa haettu. Pohjanneito on kuitenkin syy, miksi Lemminkäinen sai surmansa kosiopuuhissa, Ilmarinen surmasi toisen puolisonsa muuttamalla vastahakoisen morsiamen lokiksi. Vertailu osoittaa mielenkiinnon painopisteen siirtymän myyttisestä uskomus- ja tapaperinteen suuntaan. Lemminkäisen rinnastus naisiin ja nainakseen on helposti ymmärrettävissä tarinoiden pohjalta rinnastuksena lempeen, mutta nainas viittaa aurinkotuuleen revontulten tuottajana. Lempi leiskuu, mutta niin leiskuvat tulisen Lemminkäisen hehkuvat tunteetkin taivaalla. Naara on tulkittavissa vanhaksi ja ilkeäksi akaksi, riivinraudaksi. Naara ja Elina viittaavat kahteen tunnettuun surmaballadiin, Piispa Henrikin surmaan ja Elinan surmaan. Luokittelun metatieto on joissain tapauksissa merkittävä tunnistustekijä.

Anna-Leena Siikala on puhunut mytologian myyttimurteista, ja väitteellä hän viittaa joidenkin myyttisten olentojen paikallisuuteen, joskus varsin pieneen paikalliseen piiriin. Esimerkiksi mainittakoon hahmot Kelehkieru ja Liekkiö. Edellinen on kymenlaaksolainen erikoisuus, ilmeisesti erisnimi kauppapuodin haltijasta. Toinen on yhden länsisuomalaisen seudun omaleimainen hiisimäinen olento. tai levoton sielu. joten samaa sarjaa olevia mytologisten olentojen hakusanalistoja on varsin vaikeaa tehdä. Luotettavimpana selitelähteenä pidän Rothstenin laatimaa selitysopasta Helppohintaisen Kalevalan painoksessa. Kielen muuttuminen on mytosemantiikassa myös haasteellista. Helppohintainen ei ole käännettävissä sanalla halpa tai halpahintainen sivumerkityksensä takia, kyse on huokeasta, edullisesta painoksesta.

Tekoäly väittää kirjan löytyvän myös antiikvalla kirjoitettuna, mutta en sellaista versiota löydä. Ote kirjan kirjan 2. painoksen esitekstistä:

[3]) Tämä wanhin painettu muistomerkki muinaisista runoistamme kuuluu näin:

„Medzän byris woitettu — Colme yötä ilon pidän.
Tuo meil täyttä terweyttä, — Ilos tulin, ilos lähdin
Aitta wastan saalihita. — Läpi laxo, wuoret, waarat,
Tuo tuhatta tulleſaſſa — Aja paha edellänſä.
Saata ſata saalihixi. — Pertos tuli Päiwän tulo.
Julki tulin Jumalista — Päiwä tule wielä pertos
Canſa ſaalin iloiſesta, — Cunnioitan ſua jälistänſä
Joka ilman ihmet, waiwat — Wuoſi wuodel ſaalihixi.
Annon andoi, rahan radei. — Etten unhoidz Ochton wirren.
Cosca tulen kotihiin — Sitä wast wiel toisti tulen".

Nykyiſin on ilmi ſaatu ſuomenkieliſet loihtuſanat ruttoa wastaan käſikirjoituksena jo wuodelta 1564. — Kf. „Historiallinen Arkisto", I. Helſingissä 1866, ſiw. 93 ſr.

Helppohintaisen Kalevalan kolmas painos on A.D.Forsmanin toimittama, joten sitä ei voi pitää selityslähteenä samana. Rothstenin esittämä runonäyte antaa kuvan siitä, miten horjuvaa ja vakiintumatonta kirjakielen muoto oli vielä 1800-luvun lopulla. Näyte antiikvalla kirjoitettuna ja sitten nykysuomeksi kuulostaa tältä:

Medsän dyris woitettu
Tuo meil täyttä terveyttä,
Aitta wastan saalihita.
Tuo tuhatta tullesassa
Saata sata saalihiri.
Julki tulin Jumalista
kansa saalin iloisesta,
joka ilman ihmet, waivat
Annon andoi, rahan radei. ...

Metsän tyyris voitettu
Tuo meille täyttä terveyttä,
Aitta vastaan saalihia.
Tuo tuhannet tullessasi
Saata sata saalihiksi.
Julki tulin jumalista
kanssa saaliin iloisesta,
joka ilman ihmeet, vaivat
Annin antoi, rahan raatoi. ...

Ohdon virsi on perusluonteeltaan karhunpeijaisvirsi saaliskannan turvaamiseksi. Epäilen, ettei AI kykene vielä pitkään aikaan tekemään käännöstä gotiikkakirjaimin tehdyllä horjuvalla kirjoitusasulla varustettuun tekstiin, jossa jo lähtökohtaisesti muistiin kirjauksessa voi olla väärinkäsityksiä ja virheitä. Ritvalan helkavirsissä mennään jumaliin, tässä peijaisrunossa tullaan jumalista. Tällaiset hajahavainnot asettavat ”jumalit” riittien keskusaiheeksi. Erikoista on, että huudahdukset ”jumaliste!” ja ”jumalauta” ovat agressiiveja, kirosanoja silloin kun jokin tapahtunut suututtaa tai vihastuttaa. Usein huudahdukseen kuuluu selvä moite: Jumaliste/jukoliste minkä teit!

Kovin montaa myyttistä hahmoa ei Rothsten sanaselityksissään kerro, mutta joitain kyllä. Selviää mm. mitä Jorotar tarkoittaa. Jorotar on jahnus, hituri, laiskuri. Joukon jorottaret ovat näin ollen joukko laiskureita. Kapo eli kave on vaimo, nainen, tyttö, mutta kapoinen merkitsee somaa, kaunista. Kielastaja on kielenpieksäjä, lavertelija, kielastaa on jaaritella, laskea lorua. Mutta sanaselityksissä on myös virhetulkintoja. Kierosilmä ei ole vinosilmä, vaikka niin väitetään. Kierosilmäinen karsastaa, silmät katsovat eri suuntiin. Lemminkäisen epiteetti lieto selitetään sanoilla vetelä, häilyvä, huikentelevainen, kevytmielinen, suruton, heilakka, hulivili ja vaihteleva. Monien myyttisten olentojen selitys on melko ylimalkainen tai hätäisesti päätelty ensimmäisen mieleen tulevan idean periaatteella. Vanha, mutta hieman sekava ohtoruno viittaa ilmana luonnottariin.

Nimilistauksen avulla on selvinnyt, ettei Kekäläistä ole kukaan kelpuuttanut haltijaksi, vaikka se mitä ilmeisimmin on ollut hiilloksen haltija. Jorotar taas ei ole myyttihahmo ollenkaan, vaan adjektiivi, joka kuvaa laiskaa, velttoa, saamatonta. Ongelmana on vain sanonta olla joron jäljillä, joten jorossa ja Joroisissa on sittenkin jotakin mystistä. Usein myyttihahmojen sanaselitykset luovat enemmän kysymyksiä kuin selventävät asiaa. Sanaston perusteella suomalaisessa mytosemantiikassa riittää vivahteita, korpus kertoo ei vain ansiotöistä, vaan myös viekkaista hunsvoteista, inhimillisyydestä sen koko kirjossaan sankareineen humantereineen.

6.1 Sanat on kaikki sarvipäitä

Filologia tietää tasapuolisen arvostelun myöntäneen, että Vilhelm Thomsen on edistänyt inhimillistä kulttuuria panemalla suomen sanat taivasja perkele, leipä ja juhla satoine seuralaisineen vastaamaan kysymykseen: mistä olet tullut? Näin toteaa Pentti Leino Lauri Hakulisen juhlakirjaa lainaten (Sarvipäitä, s. 18-19.)

Vaikka sanastajan toimi ja sanat voivat olla joskus varsin pirullisia selvitettäviä, varsinkin etymologialtaan, niin sanonta ”Sanat on kaikki sarvipäitä” ei alun perin tarkoita sanastoa ja sanoja yleensä, vaan loitsun sanoja. Melko yleinen on myös sanonta ”Sana sanasta, parhaasta kaksi”, mikä viittaa sanailuun eli suukopuun tyyliin ”kumpi on tiedolta parempi”. Alkuperä on todennäköisesti loitsulaulukilvassa.

Lönnrotin Kalevalan esityöt sisältävät sanastustyötä, hän oli kiinnostunut Gananderin mytologiasta, jota hän täydensi ja hyödynsi kompiloidessaan Kalevalaa ja sittemmin auttoi Rothstenia Helppohintaisen Kalevalan sanaselitysten muodostamisessa. Sekä Gananderilla että Lönnrotilla kangasteli mielessä suomalaisen mytologian pantheonin hahmottaminen, kummankaan siinä erityisesti onnistumatta, vain päätekijät Väinämöinen, Ilmarinen ja Lemminkäinen sekä Louhi jäivät meemeiksi.

Kalevalan tekstualisointitutkimus on keskittynyt säetutkimukseen, lähinnä alkumuototeorian innoittamana. Säkeisiin perustuva tutkimusidea ei ole avartanut suomalaisen mytologian semantiikkaa mitenkään, kun huomio on kiinnittynyt eepoksen syntyprosessiin. Tekstualisointi vastaa osaltaan papua-guinealaista syntykäsitystä, jossa kerrotaan ”how”, kuinka jokin on muuttunut/tullut sellaiseksi kuin se nykynäkymin tunnetaan. Palaan asiaan tuonnempana.

Väinämöinen käyttää monikkomuotoa kehottaessaan Joukahaista kilpalaulannassa kertomaan syntyjä syviä, asioita ainutkertaisia. Nuo synnyt voidaan ymmärtää monin tavoin. Esimerkiksi taudin synnyssä on kyse metatarinasta, joka sisältää alateksteinä erillisiä muita syntysanoja. Samoin papua-guinealaisilla on monimuotoinen syntytarinakäsitys, josta vain yksi osa koskee alkuperää, etiologiaa. Tekstualisoinnissa on myyttisesti kyse transformaatiosta eli perusluonteeltaan maagisesta toiminnasta ja ajattelusta tai intuitiivisesta ajattelusta.

Otan ensin esiteltäväksi Kalevalan tautien synnystä mielenkiintoisen metaseikan. Tulkinnat eivät ole kiinnittäneet huomiota Kalevalan tarinan kaareen, vaikka ovatkin olleet tietoisia Lönnrotin tietoisesta pyrkimyksestä kehittää erillisistä ja irrallisista kansanrunoista yhtenäinen tarina, kansalliseepos sankareineen, mytologioineen. Yleisesti on tunnettu ja tunnustettu sammon tarina keskeisaiheeksi, ja Kalevalaa on jopa nimitetty Sampo-eepokseksi. Erilaiset säesähläilyt ovat hämärtäneet metsän puilta ja muilta tulkinnoilta.

Ensin kuitenkin lyhyt esittely Lönnrotin massoittelutaipumuksesta. Lönnrot ei pohjimmiltaan ollut pilkun viilaaja, vaan suurten näkyjen mies, joten kun tekstualisointiprosessi oli päätynyt tarinan kaaren huipentumaan, Uuden Kalevalan julkaisemiseen vuonna 1949, tulkinta jatkui vielä sanastustyön merkeissä ja koululaisille suunnatun Kalevala-painoksen editoinnissa.

Uuden Kalevalan kantava teema on kuin onkin Sampo, kaikenlaisen hyvän, rikkauden ja menestyksen tuoja, mutta sen pohjavärinä virtaavat tummat vedet, viha, kosta, kauna ja kateus.

Sammon taonnan perusaihe on taistelu onnesta, sen taustatekijänä kateus, kun toisen hyvää pyritään saamaan itselle. Tarina alkaa Pohjolan pojan Joukahaisen kateudesta Väinämöistä kohtaan, nuoren halusta haastaa vanha johtaja. Nuorukainen haastaa Väinämöisen tietokilpaan kanssaan. Mitellään sanojen voimaa ja Väinämöinen säilyttää johtoasemansa, Joukahainen häviää. Lunnaiksi ja henkensä pitimiksi hän joutuu lupaamaan ainoa siskonsa Väinämöiselle puolisoksi. Aino ei kuitenkaan hyväksy tapahtunutta yllättävää käännettä elämässään, vaan hukuttautuu, oikeastaan hylje hukuttaa. Joukahaisesta tulee katkera ja kostonhaluinen. Hän vaanii viikkokaupalla Väinämöistä vesireitin varrella ja lopulta onnistuu suistamaan hänet mereen, jossa Väinämöinen ajelehtii iät ajat kunnes ajautuu lopulta Pohjolan rannoille itkunsekaisin tuntein.

Pohjolan emäntä kuulee valituksen ja pelastaa Väinämöisen. Kun sankari on hieman toipunut, tiedustelee Louhi, osaako Väinämöinen takoa uuden sammon. Se olisi ehto kotiin päästämiselle. Väinämöinen ei osaa, mutta lupaa lähettää Kalevalasta seppo Ilmarisen sampoa takomaan ja niin Väinämöinen lennätetään kotikonnuilleen, josta hän vuorostaan lennättää vastapalvelukseksi Ilmarisen sampoa takomaan. Ilmariselle esitellään neito ihanimmillaan, Ilmarinen on mennyttä miestä ja alkaa takoa sampoa.

Saakin sammon valmiiksi, mutta neitoa ei jostain syystä luovuteta hänelle ihan heti, häät saavat odottaa. Sillä välin sampo jauhaa rikkautta ja menestystä Pohjolaan, ja Ilmariselle luvattu Pohjan neito saa kilpakosijoita Väinämöisestä ja Lemminkäisestä. Ansiotöitä eli urotöitä suoritetaan. Sitten Väinämöiseen iskee kateus Pohjolan menestystä kohtaan, ja hän houkuttelee mukaansa sammon hakuun Ilmarisen ja Lemminkäisen. Sankarikolmikko lähtee matkaan ja onnistuu sieppaamaan sammon Kalevalaan, mutta sampo ei ole heillä kauaa, koska Louhi lähtee joukkoineen takaa-ajoon, taistelussa sampo särkyy ja putoaa mereen. Kalevalaisille jäi vain sammon sirpaleet, mutta nekin riittivät turvaamaan menestystä. Osat vaihtuvat, Kalevalaan koittaa onnen ja hyvinvoinnin aika, jota vuorostaan Louhi Pohjolan emäntä syvästi kadehtii ja miettii päivät pitkät, miten tuhoaisi kalevaisten onnen.

Kostoon tarjoutuu oivallinen tilaisuus, kun Tuonen tyttö umpisilmä tulee raskaaksi ja etsii sopivaa paikkaa, missä synnyttää poikansa, yhdeksän taudin sikiötä. Turhaan etsittyään sopivaa paikkaa tuskissaan Loviatar alkaa itkeä ja rukoilee jumalaa osoittamaan oikean paikan. Jumala neuvoo Loviatarta menemään Pohjolaan, siellä hän olisi lapsineen tervetullut synnyttäjä. Niin kuin olikin. Louhi toimi lapsenpäästäjänä ja lapsisaunan lämmittäjänä. Kun lapset olivat syntyneet Louhi oivalsi tilaisuutensa tulleen, ja usutti taudit Kalevan kansan kiusaksi. Lopulta Väinämöisen onnistui parantaa kansa taudeistaan.

Tästä ei Louhi lannistunut, vaan lähetti nostokarhut ja muut pedot kalevalaisten karjan tuhoksi. Väinämöisen onnistui kaataa karhut, pidettiin peijaisia ja iloa yllä. Lopulta kerta kaikkiaan vimmastunut Louhi varasti taivaalta valot Kalevan kansan yltä ja kätki auringon ja kuun vuoreen. Valot onnituttiin hakemaan takaisin taivaalle. Uuden Kalevalan runojen loppuhuipentuma on siten kostotarina runoissa 45_47. Joukahaisen kateus kohdistui kunnianhimoisesti tietotaidon hallintaan, Louhen kateus kohdistui toisten hyvinvointiin, hän halusi olla rikas, Joukahainen tahtoi olla paras, molempien motiivina oli jonkinlainen vallanhimo ja nöyryyden puute. He eivät aikoneet tai tahtoneet tyytyä osaansa.

Mitä lukuihin ja syntyihin tulee, niin Ganander kirjoittaa luvut muodossa lugut, sanat, jotka mumisten luetaan rauta- ja ruhjevammojen sattuessa, tai muut noitatemput jonkun toisen tuhoamiseksi. Sellaiset sanat luetaan hyvin hartain ilmein, pää paljaana. Synnyt Gananderin määrittelemänä ovat sanoja, jotka kertovat mm. käärmeen, kiven, puiden synnystä, niitä luetaan vahinkojen sattuessa ja haavoja parannettaessa. Kansanrunokeräelmien varhaisiin keräelmiin kuuluvat Zacharias Topeliuksen keräämät runot, jotka hän julkaisi viitenä vihkosena. Zacharias Topeliuksen 3. vihkon alussa on runo Loihtiminen.

Minä laulan Lappalaisen,
Salasyöjäni sanelen,
laulan halki hartiansa,
puhki leukansa puhelen,
paidan kauluksen kahdeksi,
rikki rintalastasesta.
Siihen laulan lakin päähän,
Siit´on laulan alle lakin
Vihkon Viipurin matoja,
Joukon jouhikärmehiä,
Joilla syötän syöjiäni,
Onpa mulla musta koira,
Rakki raudan karvallinen,
suolet vaskiset vatsassa,
kuparista kuuraeltu,
Joka luinensa purevi,
Ruotinensa rohmuavi.

Siit´on laulan Lappalaisen,
Turjan koskehen kovahan,
Alla kopran korkeimman,
Keskelle kosken kiveksi,
Tulena papelomahan,
Säkehinä säihkymähän.
On mulla ori punainen,
hevonen hyvän näköinen,
Joll´on lampi lautasilla,
Vesi selvä selkäluilla,
Lähde länkien sijalla,
Josta´on noidat vettä juovat,
Lappavat kylän katehet,
tulikurkut kuihuavat.
Siihen kuivu noidan kurkku,
Läkähtyi Lapilta kieli.

Runon infoarvo mytologian kannalta on vähäinen, mutta yhden tärkeän viestin menneestä se tuo. Noitaa tai tietäjää kutsutaan lappalaiseksi. Lopussa on vielä rinnastus noitaan ja esitetään lyhenne lappi noidan merkityksessä. Myös HHK sanaselityksissä lappalainen mainitaan ajatelluksi usein noidaksi. Pohjolan ja Kalevalan väliset taistelut eivät rajoittuneet vain sammon ryöstön kostamiseen, kutsumaton kuokkavieras Lemminkäinen tappoi Pohjolan pidoissa isännän. Tätä tekoaan Lemminkäinen lähti piilemään Saaren neitojen pariin, ja kun hän palasi sieltä kotikonnuille, kotitaloa ei enää ollut. Se oli poltettu poroksi ja metsittynyt. Niin oli koston kierre

valmis, Lemminkäinen lähti heti sotimaan Pohjolaan ja otti mukaansa vanhan sotakaverinsa Tieran. Pohjolan emäntä sai vihiä Lemminkäisen aikeista ja lähetti pakkasen jäätämään veneen ja sen väen kiinni jäihin, mutta Lemminkäinen osasi pakkasen sanat, ja matka jatkui jalkaisin. Laiva oli juuttunut kiinni jäihin, mutta varaussanoihin turvaten ja runoratsun avulla parivaljakko Tiera ja Lemminkäinen päätyivät vihdoin kotiin kuin ihmeen kaupalla, kun Lemminkäinen oli laittanut uskonsa jumalaan.

Ei ennen minun isoni
eikä valtavanhempani
noudatellut noidan mieltä,
lahjoitellut lappalaista.
Noin sanoi minun isoni,
noin sanon minä itsekin:
Varjele, vakainen Luoja,
kaitse kaunoinen Jumala,
auta armokourallasi,
väkevällä vallallasi
miesten mielijuohtehista,
akkojen ajatuksista... (UK 30. ru/yk)

Kaarle Krohn vertailussaan Uuden Kalevalan ja Vanhan Kalevalan välillä on todennut runon 30. sisältyv Lemminkäisestä kertoviin runoihin, ja vastaava aines Vanhassa Kalevalassa löytyy runoista 17-18. Loitsulukujen liitteessä on mainittu 30. runon sisältävän pakkasen luvun jakeissa 143-316. Ilmenee, että luku sisältää myös pakkasen synnyn, kun Lemminkäinen lausuu tietävänsä pakkasen sanat ja suvun sekä kasvuympäristön. Pakkanen syntyi pajukossa, talvikoivikossa Pohjolassa, Pimentolan pirtin päässä ikiturmasta isosta, epattomasta emosta. Tarvitaan taas Rothstenin sanaselityksiä ikiturman ja epattoman merkityksen selville saamiseksi. Epato(i)n on kelvoton ja ikiturma on tarkennettu sanoiksi ikuinen turmelija. Helposti huomaa, että runosäkeissä on käytetty peiteilmaisuja epämääräisestä kaiken pahan alusta.
Synnyt sisältävät suomalaisessa loitsurunoudessa omalaatuisia kuvauksia alkuperästä ja kasvuvaiheista selityksenä sille, miten olento on sellainen kuin on. Tropiikin maagisissa tarinoissa on transformaation tavat hyvin edustettuna, sillä muuttua voi monella eri tavalla. Synnyissä ja transformaatiotarinoissa molemmissa on kyse siitä, miten muutos tapahtuu eli tapahtuma voidaan luokittaa motiivirealiteetiksi, jossa motiivi kertoo aktorista, aiheesta syyn ja tapahtumaketjun miten, minkä avulla tai kautta muutos tai synty tapahtui.

1	miten	d516	ahneuden kautta
2	miten	d566	arpeuttamalla ja leikkelemällä
3	miten	d551	arpeuttamisen kautta
4	miten	d564	haistelun kautta
5	miten	d551	hedelmien syömisen kautta
6	miten	d566	huomiota herättämällä
7	miten	d551	jamsin syömisen kautta
8	miten	d551	jätösten syömisen kautta
9	miten	d642	karistamalla viholliset
10	miten	d683	keijujen avulla
11	miten	d531	koristeiden kautta

12	miten	d565	kosketuksen kautta
13	miten	d551	lihan syömisen kautta
14	miten	d450	läski järveksi
15	miten	d452	läski järveksi
16	miten	d683	maagikon avulla
17	miten	d572	maagisen esineen avulla
18	miten	d551	maalaussivelyn kautta kautta
19	miten	d642	muutos kuolemaa pakenemalla
20	miten	d683	Muutos noidan avulla
21	miten	d94	peikko ihmiseksi
22	miten	d642	peikkoja pakenemalla
23	miten	d576	polttamalla
24	miten	d551	putoamisen kautta
25	miten	d476	rasva järveksi
26	miten	d551	rasvan syömisen kautta
27	miten	d413	ruma lintu kauniiksi linnuksi
28	miten	d551	syömisen kautta
29	miten	d651	tappamalla vihollinen
30	miten	d40	toisen naisen kaltaiseksi
31	miten	d610	toistuva muutos
32	miten	d521	toiveen kautta
33	miten	d551	ulostamisen kautta
34	miten	d683	unen avulla.
35	miten	d452	veri järveksi
36	miten	d551	virtsaamisen kautta
37	miten	d531	iholle laiton kautta?
38	miten	d531	Ihon muuttamisen kautta
39	miten	d683	imettämällä
40	miten	d551	käärmeen syömisen kautta
41	miten	d551	liskon syömisen kautta
42	miten	d522	loitsun kautta
43	miten	d670	maagisella lennolla
44	miten	d551	Sagon syömisen kautta
45	miten	d595	tuhkan käytöllä
46	miten	d562	veden käytön kautta
47	miten	d530	paidan vaihdon kautta
48	miten	d520	voimallisen sanan kautta
49	miten	d565	vettä koskemalla
50	miten	d642	pakenemalla vaikeasta tilanteesta
51	miten	d642	pakenemalla vankeudesta.

Tarkasteltaessa loitsurunoissa suomalaisten tautien syntyä, niin siinä on ugrameasetelmana kaksi linjaa, toinen kertoo aktoreista ja aktorikvaliteetista, toinen päälinja edustaa myyttistä toposlinjaa. Kronologista tietoa ei yleensä myyteissä ole, spatiotemporaalisena/kronotopiana toimii näin ollen vain paikan nimet, nekin vaihdellen tilanteen mukaan. Kiinnostavin tulkintakehikko on näin ollen keskijana, joka muodostuu aktorijanan ja toposjanan risteyksiin ja fokukseen.

Stereotypiana paha Pohjola lähettää tauteja ja vastuksia hyvän Kalevalan kansan kiusaksi. Mutta kuten tarkemmin katsoen osoittautuu syytä on niin sysissä kuin sepissäkin. Lemminkäinen tekee tapon Pohjolassa remutessaan ja Väinämöinen käy ryöstämässä sammon. Kostoiskut seuraavat toisiaan, kateus ja ahneus myös. Vaikka kansantiedon mukaan tietäjien taidot ja toimialat vaihtelevat suuresti eikä noidan tai tietäjän välinen ero ole lainkaan selvä, niin Lönnrot on

asettunut kategorisesti nimittämään noitia kateiksi ja pahoiksi, usein naispuolisiksi olennoiksi, kun taas Väinämöinen on miehinen tietäjä ja parantaja-shamaanin prototyyppi.

Papua-guinealaiset syntytarut saattavat olla suomalaisiakin syntyloitsuja rikkaampia aineistoltaan, koska kulttuurinen konteksti ei ole paheksunut ja väheksynyt maagista ajattelua. Synnyt sisältävät viisi näkökulmaa tapahtumiin.

A) Why , miksi -formaatti kertoo syyn, aiheen, edustaa motiivia

B) Where + When , missä, mistä,milloin -formaatti on kronotooppi

C) How-, kuinka miten, -formaatti kuvaa, kuinka muutos faktisesti tapahtui (realiteetti)

D Who, kuka, mikä, ketkä -formaatti edustaa aktorikvaliteettia

E Origin, first; alkuperä, syntyperä, ensimmäinen

F What, mitä.

Suomalaisen mytologian muodostuksessa kansanrunoilla on pysyvä sijansa, mutta tekstualisoinnissa säetutkimus on hämärtänyt kokonaiskuvaa. Gananderin encyklopedistinen mytologia mainitsee joitain runoja esimerkkinä ja todisteena hahmosta. Menettelyn suunta on sanoista ja yksittäisistä hahmoista/aktoreista myyttiin päin. Loitsurunoissa on etsittävä merkityksiä runoista myyttisiä hahmoja poimimalla. Lönnrot on loitsukokoelmassaan esittänyt mm. arvoituksellisen kiikan ukko, kiikan akka. Kun sana ei ole kulkeutunut hakemistoihin eika muihinkaan Kalevalan sanaselityksiin kuten ei myöskään juumin ukko, juumin akka tai karpan ukko, karpan akka, niin monet kiinnostavat eräloitsujen ja tietuoinnin salat jäävät ajan hämärään. Loviattaren määritelmä ilkeänä ja likaisena olentona on selkeä, mutta Louhen määrittely harvahampaaksi on jo ongelmallisempi, koska kyse ei välttämättä ole hampaiston kunnosta, vaan kalastustaikuuden ekspertistä, verkkokalastuksen tietäjästä. Harva on verkko, ja hammas(suu) on tietäjä. Vain emäntä on yksiselitteinen määre, usein Louhen määreenä on portto. Väinämöistä kuvataan vakavaluonteisena vanhana tietäjänä, vaikka olikin yhtä mittaa kosiopuuhissa. Hahmojen kotipaikoilla on omat ominaisuutensa, jotka luovat elinympäristön ja kasvualustan. Motiivirealiteettina taudin synnyn ugramekuviossa on tietäjyyden perustoimi eli parantaminen. Syntymyytin mukaan taudit lähetettiin Kalevan kansan kiusaksi kostoksi sammon anastamisesta ja rikkomisesta, ja mikä harmillista, vielä sirpaleetkin loivat menestystä anastajalle. Siksi Louhi tarjosi Loviattarelle synnytyssaunan mielellään, koska ymmärsi koston hetken koittaneen tautipoikien synnyttä. Yhdeksäs poika edusti kaikenlaisia konnankoukkuja, kateita ja noituuksia, taikoja. Tässä tulkinnassa ei ehkä ole syytä tulkita poikajoukkoa periaatteella ”mikä ei sovi sarjaan”. Sen sijaan erityisen pohdinnan tarve olisi sille, miksi suomalainen loitsurunous rinnastaa taudit ja pahantahtoisen noituuden keskenään. Ehkä vastaus on poikenluomissa ja muissa panentataudeissa, pahansuovassa ja vahingoittavassa taikuudessa. Vaikka muitakin taudin syitä kansanuskossa tunnettiin kuten hinkkaumat, nenät, vihat ja puutunnaiset sekä parantumattomat taudit, joita jumalan taudeiksi sanottiin, niin kansanomainen tautiopin typologia on toistaiseksi vielä kartoittamatta. Tyhjentävää kartoitusta tuskin on edes mahdollista tehdä, koska parantajilla oli ja on omat näkemyksensä taudin syistä ja sen hoidoista. Tutkijoilla samaten.

Vipusen virsi on tunnettu Väinämöisen veneen veistossa puuttuvista kolmesta sanasta, joita hän lähti tiedustelemaan varaväkevä Antero Vipusen vatsasta. Väinämöisen soitto on kliseinen kuva, jonka alkuperästä on vaiettu, sillä Väinämöinen oli itse asiassa plagiaattori tai imitaattori, taidon alkuperä oli Antero Vipusessa. Tulkintapainotus on keskittynyt maailman syntyyn munasta, vaikka parempi ja järkeen käyvämpi tieto esitetään Kalevalan 17 runossa Vipusen erityisosaamisena. Kun Vipunen vihdoin suostui paljastamaan tietämiään syntyjä, ajan alkuluotteita, niin hän lauloi synnyt syitä myöten, juottehet lomia myöten.

Hän tiesi luojan luvalla ilman syntyneen itsestään, ilmasta erosi vesi. Vedestä nousi manner ja mantereelle syntyi kasvillisuus. Vipusen virsi kuvaa kuun ja auringon synnyn, ilmakehän asetannan, taivaan tähtitarhan luomisen. Virsikäs Vipunen kyllä lauloi ja osasi! toteaa Kalevalan teksti. Tätä laulua päätyivät aurinko ja kuu tähystelemään, aallot ja vesi tyyntyivät ja pidättivät virran juoksuaan. Niin Väinämöinen sai sanoja ja luotteita kylliksi, ja sai veneen valmiiksi veistämättä. Kontrasti kalevalaisissa runoissa syntyy Vipusen ja Joukahaisen loitsutietotaidosta suhteessa Väinämöiseen. Joukahainen oli huonompi laulaja kuin Väinämöinen, Vipunen taas ylivoimaisesti etevämpi Väinämöistä.

Erikseen on pohdittava, mitä tarkoitetaan syntyjen laulamisella syitä myöten. Säe viittaa syyn tai motiivin tietämiseen. Papua-guinelaisissa synnyissä kerrotaan usein tarina vastauksena siihen, miten (how) ilmiö tai ominaisuus on syntynyt, minkä kautta tai avulla. Kalevalan tekstualisointia tutkinut Jouni Hyvönen puhuu tulkinnoista tulokulmana, omassa tulkinnassani kyse on naisellisesta näkökulmasta.

On syytä tarkastella Lönnrotin valintoja suhteessa vanhempiin loitsukorpuksiin, joista otan lähempään tarkasteluun kaksi tunnettua lähdettä a) Gananderin Mythologica Fennica ja b) Zacharias Topeliuksen julkaistut runokeräelmät, yhteensä viisi vihkoa. Kumpikin mainituista lähteistä sisältää loitsuja. Loitsuista erikseen kiinnostaa jatkossa eläimiin, puihin ja jumaliin kohdistuvat loitsut.

Gananderin laatimassa mytologiassa loitsurunoja ovat:

Hiijjen-hevonen -> lähdetys- eli kyydityssanat
Hongas -> anelu- ja rukoussanat
Hyytämöinen -> vrt. pakkasen sanat
Katrinatar -> varaussanat
Kave -> syntysanat
Kijron-koski -> uhkaussanat
Kipumäki -> lähdetyssanat
Kivutar -> lähdetyssanat
Koljumi -> anelu- ja rukoussanat
Kuumet -> lähdetyssanat
Loaus eli Laus -> aneu- ja rukoussanat
Luonnottaret -> herjaussanat
Mehiläinen-> paranussanat
Ohto -> sybtysanat
Pimentola -> niukahduksen luku
Rutian koski -> uhkaus- lähdetysanat

Tapiotar -> metsämiehen loitsu
Tulipoika Pohjolainen-> palovamman sanat
Tyytikki – anelu- rukoussanat, uhkaus
Ukko -> varaussanat
...
Myrrysmiehet
Intomiehet
Noidat
Tietäjät

On vielä verrattava Lönnrotin itsensä laatimaa loitsurunoluokittelua. Kalevalan luoja ryhmittelee loitsut 1) yhteisiin sanoihin, 2) päästö- ja parannuslukuin, 3) taikasanoihin, 4) rukouksiin sekä 5) syntyihin. Aiemman määrittelyn mukaisesti tässä työssä tarkastelen syntyjä ja sanoja, niin yhteisiä sanoja kuin taikasanojakin ja vertaan niitä Helppohintaisen Kalevalan listaan yhdessä Zacharis Topeliuksen ja Christfried Gananderin mytologiakoosteeseen.

Kaarle Krohn on pohtinut Kalevalan tekstualisointia Valvojassa julkaistussa artikkelissa Kalevalan esityöt. Hän toteaa Vanhasta Kalevalasta sen olevan vain lisätty versio teoksesta Runokokous Väinämöisestä. (s. 174) Lisäyksiin kuuluu Tautien synty ja parantaminen runossa 25. Vanhan Kalevalan runossa 29 samoin kuin Runokokouksessa esitetään Kanteleen synty. Uudessa vuoden 1849 Kalevalassa tautien synty sijaitsee 45:ssä runossa.

Tekstualisointi ja/tai tekstigenetiikka ei ollut vielä käsitteenä syntynyt, kun Kaarle Krohn työnsä teki. Lopputuloksena Krohnin kanta oli, ettei eepoksen kirjoittajan muokkaustyön vaikutuksesta Kalevan runo 22 ja Vanhan Kalevalan runo 23 eivät sovellu tieteellisen työn lähteeksi, mutta tekstualisointiprosessin lähteeksi kyllä, koska: ” Epäilemättä ei Kalevalalla olisikaan suurta tieteellistä arvoa, jollei Lönnrot olisi ihmeteltävällä uskollisuudella ja tarkkatuntoisuudella säilyttänyt kaikkia sen esitöitä sekä niitä kansanrunoja, joita hän toimituksessaan on käyttänyt.” (Krohn 1896/178)

Krohnin huolellinen työ auttaa jäljittämään Jouni Hyvösen loitsuihin perustuvaa tekstualisointitutkimusta. Kalevalan kulttuurihistoriassa olevaan artikkeliin Kalevala Elias Lönnrotin tieteellisenä projektina, Hyvönen viittaa loitsuihin yhdessä kappaleessa, jossa hän toteaa loitsujen olleen todiste kansakunnan omaperäisestä hengenelämästä, jossa loitsut olivat tietotaidon huippu (Hyvönen 2008:358) Sanan voiman arvostuksen tutkija arvioi näkyvän erityisesti Vanhan Kalevalan (VK), runoissa Väinämöisen veneenveistossa (VK 3,4,10) Lemminkäisen Hiiden hirven hiihdännässä (VK7), Lemminkäisen laulukilvassa Pohjolassa (VK6 ja VK17), Lemminkäisen pakomatkassa (VK18) sekä Pohjolan ja Kalevan välisessä taistelussa (VK 25). Loitsuja on myös Sampo-runostossa (VK). Kalevalan tekstualisointi- tekstigenetiikan tutkimus on voittopuolisesti keskittynyt muotoon, kuten kirjoitusasuun tai runorakenteeseen eli runojen järjestymiseen, mutta ei loitsuaineksen sisältöön ja merkitykseen. Hyvösen väittämästä Lönnrotin tarkoitusperistä loitsurunoista voidaan olla montaa mieltä, koska loitsimista tekivät niin tietäjät kuin noidatkin, viime mainitut usein pahansuovassa vahingoittavassa merkityksessä.

Pieni pistokoe tekstualisoinnin epämääräisyyksistä ja/tai hyödyllisyydestä. Kaarle Krohn toteaa tautien synnyn ja parantamisen olevan lisäys Vanhaan Kalevalaan, Runokokous Väinämöisestä näitä runoja ei vielä ollut. Loitsuaines löytyy muun muassa Vanhan Kalevalan runosta 25 ja ao. teksti siirtyi Uuteen Kalevalaan runoksi 45. Hyvösen tulkinnan mukaan runossa on kyse Pohjolan ja Kalevalan välisestä kilpailusta ja taistelusta, kun taas loitsurunouden kannalta Krohnin mukaan runo kulminoituu tautioppiin ja parantamiseen.

On syytä katsoa, mitä Helppohintaisen Kalevalan loitsujaksojen anti sanoo ao. runossa loitsuainesta olevan. Luokittelussa on päällekkäisyyttä, joten ilman erillistä tarkastelua ei voi tietää, onko kyseessä tekstiupotus vai irrallinen lisä loitsuun. Hyvösen tulokulma kielii kliseisestä eepos-orientoituneesta intressidominanssista. Joten eipä auttane muu kuin säkeet tarkastamalla pohtia, mistä tällainen sekoitus luokittelussa kertoo. Luultavasti ainakin siitä, että kuten tietäjän ja noidan määrittely ei ole itsestään selvä, ei ole myöskään loitsujen funktio aina selvillä, ei voida yksioikoisesti tulkita tietäjiä hyviksi ja noitia pahoiksi tarkoitusperiltään.

ru45 Pahojen synty 23-176 (UK)
ru45 Lapsensaajasen sanat 117-146 (UK)
ru45 Kylpysanat 211-228 UK)
ru45 Parantajan luku 197-354 (UK)
ru45 Kipusanat 259-312 (UK)

On selvitettävä K.Krohnin nimeämä runolaatu tautien synnyksi. SKVR-korpuksessa ”tautien synty” -hakusanaparilla löytyy yhdeksän osumaa, ja siinä pari kolme eri variaatiota, joista Vanhan Kalevalan versioon on sijoitettu versio, jossa Louhiatar vanha vaimo teki yhdeksän tautipoikaa. Runon alkuun sijoitetut säkeet tautien synnystä ovat kertovassa muodossa. Mutta sitten näkökulmat jo eroavatkin, vaikka Krohn totesi Vanhan Kalevalan runon 25 siirtyneen Uuden Kalevalan runoksi 45. Sellaisenaan se ei siirtynyt. Ainakin esittelyteksi eroaa näiden kahden Kalevala-version välillä. Luku sisältää erilaisia loitsusanoja, syntytarina on erikseen. Kielimuotoa olen hieman retusoinut nykyaikaisemmaksi.

VK Vanha Kalevala 25. runo
säkeitä runossa 310
UK Uusi Kalevala 45. runo
säkeitä runossa 363

Esittelyteksti VK:
Pohjolan emäntä paneiksen tuuleen ja tulee kohulliseksi. Lämmittää ajan lähetessä saunan, lukee akkain luvut ja synnyttää yheksän poikaa, kaikki pahoja, surmalaisia. Ne sitten työntää Väinämöisen tiloille taudilla ihmisiä vaivaamaan. Kohta potee koko Väinölä, vaan kuitenkin itse Väinämöinen tavallisilla parannuskeinoilla poistaa turmiot, manaa Kipuvuorelle kivut ja viimein voiteiden avulla saa potevan väkensä jälleen terveeksi.

Esittelyteksti UK:
Pohjolan emäntä laittaa tavattomia tauteja Kalevalaan: 1-190. – Väinämöinen parantaa väen mahtavilla luvuilla ja voiteilla: 191-362
Alkusanat:
Louhiatar vaimo vanha,
Portto Pohjolan emäntä
Teki tielle vuotehensa,
Pahnansa pahalle maalle;
Selin tuulehen makasi,
Kaltoin säähän karkiahan,
Perin vihmahan viluhun,
Kohin päivän koittehesen.

...
Synnyttäjänä Loviatar, pahin Tuonen tyttäristä, ilkein manattaria.Vaikea yliaikainen synnytys
...
Meni synnyttämään Pohjolaan, Louhi lämmitti synnytyssaunan. Syntyy yhdeksän taudinaiheuttajaa

...
Luotolan/Väinölän väki sairastuu
päättösanat:
Vaka vanha Väinämöinen,
tietäjä iän ikuinen,
Sillä poisti poikenluoman,
paransi panentataudin. Alkusanat:
Louhi, Pohjolan emäntä,
sai sanoman korvihinsa
Väinölän eleleväksi,
Kalevalan kasvavaksi
sammon saaduilla muruilla
kirjokannen kappaleilla.
Tuo tuota kovin kadehti,
itse aina arvelevi,
minkä surman suorittaisi,
kuinka kuoleman kokisi
tuolle Väinölän väelle,
kansalle kalevalasiten.

Vaikea yliaikainen synnytys
...

Meni synnyttämään Pohjolaan, Louhi lämmitti synnytyssaunan. Syntyy yhdeksän taudinaiheuttajaa, joista kymmenes, pahnanpohjimmainen sai velhon, noidan ja kateen roolin.

Väinölän väki/Kalevan suku sairastuu
päättösanat:
Väinämöinen....
pois poisti poikenluomat,
paranti pahat panoset,
päästi kansan kuolemasta,
Kalevan katoamasta.

Periaatteessa runo on sama, mutta ei kuitenkaan, koska säemäärä eroaa toisistaan yhteensä 53 säkeen verran. Uuteen Kalevalaan on lisätty joitain aineksia. Osoittautuu runojen olevan sisällöltään saman suuntaisia, mutta eroavan rakenteeltaan täysin. Monet muutokset runossa saavat epäilemään kyseessä todellakin olevan itsenäinen kompilaatti eri runoista, jossa saattaa olla hieman kyseenalaista tutkia säe säkeeltä runomuodostusta tai rakenteellisia muutoksia, jos tähdätään

6.2 Uskomuksellisten sanojen koonti

Kotimaisten kielten murrearkistossa säilytetään E.N.Setälän 1930-luvulla keräämää uskomuksellisten sanojen vastaustuloksia, joista osa on kadonnut ja osa leikelty sanakorteiksi. Joukossa on tutkija Maija Juvaksen keräämä erilliskysely uskomuksellisista sanoista. Nämä ja muut lähteet yhdistelemällä olen esittänyt Kielastajassa noituutta ja taikuutta koskevia käsitteitä näiden kyselyjen pohjalta. (Råman 2006: 86-89) Loihtimisella on perimätiedon mukaan ollut runsaasti vaihtoehtoisia teonsanoja hieman eri merkitysvivahtein

emättää = kirota
hammastaa = tehdä lovi tai lovehtia
harehtia = parantaa loitsimalla
huristella = taikoa, pilata ja parantaa
ihmata = noitua tai silmätä, pilata
karehtia = laulaa loitsuja, lumota, hurmostilassa olemista ja loitsujen lukemista
katsottaa: = katsotti suoloja
kavehtia = loitsia, karehtia
kihniä = nähdä harhanäkyjä
kolehtia = loitsia
kollata = kangastaa
kollehtia = tehdä, aiheuttaa jotakin
komehtia = noitua

konehtia = noitua
konelehdella = ukko taioissaan konelehteli
koplata = taikoa
kopperoija, koppuroija = taikoa
korata = pilata taikomalla toisen kalaonni
korttaa = pilata, etenkin pahansuovasti katsomalla tai maksusta
korttaantua = kirnu on korttaantunut
kounia = liikkua pimeässä
kullailla = nähdä harhnäkyjä, aiheuttaa niitä
kumpuilla = turmella
lapehtia = lovehtia, haltioissa liikkuminen
laukaista = päästää kiroista
laukaista = päästää kiroista, parantaa
lomeksia, lomata = taikoa, loitsia
lovehtia = langeta loveen, hurmostilaan
lunehtia = tehdä taikaa" lunneet "taiat"
luusata = lumota, saada takaisin, opastaa
luusia = lumota, antaa lahjoja
lykyttää = taikoa
marata = noitua
marvia = loitsia uneen
nuolla = turmella taikomalla
pilata = paha ihminen aiheuttaa
pilata = turmella taikomalla
poheksia = taikoa, noitua
pohtaa = tehdä para
pohuilla = taikoa, noitua
puoskaroida = parantaa taikakeinoin
puoskia = parantaa
rajoittaa = kieltää taianomaisesti, taikoa merkkipäivinä
rapijoida = kivetä verkko taikatarkoituksessa
reilata = parantaa tai pilata taikomalla
repottaa = lukea loitsua
rikkoa = pilata jokin loitsujen ja/tai taikojen avulla
suudella = katsoa pahalla silmällä ja siten turmella. lapsi on suudeltu, suuteluksissa.
tenhetä = loitsia
tenhiä = pilata taikakeinoin
tenhota = noitua, uhata noituudella
tenhottaa = toivoo toiselle pahaa
teroittaa = karja kierretään kytevällä taulanpalalla ja puukolla, varata taikaa vastaan
tietuoida = hankkia tietoja jonkin välineen avulla
tulittaa = mehtäakka (metsänhaltia) ei tahdo vasikoita, kun ne on tulitettu
vattuloida = loitsia
velhota = noitua jokin kipeäksi tms.; puhua kiihkeästi joutavaa

ähkäistä = taikoa tekemään jotakin
äklehtiä = katsoa pahalla silmällä
äkätä = noitua jokin toimimaan vastoin luontoaan.

Täysin tyhjentävä tämä lista ei ole, mutta riittävän suuntaa antava noituutta ja taikuutta koskevasta noituuskäsityksestä. Oma erikoinen lisänsä nimiluetteloon tulee Priitu-tädiltä ja Villeltä tehdyssä kyselyssä, josta mainitaan tekijäksi Maija Juvas, kyselypaikaksi Kompelus 1932 ja Villen osalta Parakka. Arkistosijainti on Uskomuksellisten sanojen vastauslaatikko V. Mainittu erilliskysely tuottaa lisiä niin taikomisen toimiin, tietohuisiin kuin tietäjä-noidan tekijänimiinkin. Kielastajassa esitettyyn listaan kyselyaines tuo punaisella kursiivilla painetut lisät. Kysymysmerkki osoittaa, etten ole onnistunut löytämään varmaa tietoa, mitä sanalla on tarkoitettu, joten olen laittanut esiin oman arveluni.

Arvaaja = noita
Diitti = tietäjä
Ehkäisijä = tietäjä, pahasilmäinen ihminen
Epäjumala = noita, tietäjä
Hana = tietäjä
Hammasnoita = noita
Hammassuu = noita, luolansuu.
Hammassuumies = noita
Hanke = tietäjä, tietuointi
Harehtija = loitsuparantaja
Hauho = noita
Hiippa = tietäjä?
Hyväsilmäinen = parantaja, jokaparantaa ilman välineitä, vain katsomalla
Innonvääntäjä = tietäjä
Into = tietäjä
Intomies = tietäjä
Irvi = loitsija? vrt. irvihammas
Iso mustamies = mustaa magiaa taitava suurnoita
Jeretniekka = tietäjä
Jopukka = tietäjä
Joulukonu = ?
Jumala = tietäjä
Kade = noita
Kannusmies = noita
Karehtija = tietäjä, taitaja
Karehtijatar = loitsijatar
Karrusakka = noita
Karrusukko = noira
Katsoja = noita
Kirosuu = noita
Kluutniekka = tietäjä
Kolkka-akka = tietäjä
Kolkkaukko = tietäjä, vanha ja ruma ihminen
Koltuna = tietäjä
Koneenkoukka = noita
Konehtelija = noita
Konevala = poppamies
Konni = noita
Konu = erikoinen, erinomainen
Konumestari = taikuri
Koplama = ?
Kopes = tietäjä, parantaja
Koppa = noita
Koppamummu = noita
Koppaukko = noita
Koppura = tietäjä
Korsa = taikuri?
Korsaihminen = taikuri
kortto = noita, joka pilaa taikuudellaan
Kouna = tietäjän herjasana
Kouni = tietäjä, noita
Kuhakka = noita
Kukkaromies = tietäjä
Lakkipää = tietäjän herjasana
Lallihattu = tietäjä
Lukuparantaja = tietäjä
Maajumala = tietäjä, parantaja
Maaruukkali = tietäjä, noita
Maatohtori = noita, parantaa omatekoisilla lääkkeillä ihmisiä ja eläimiä
Mahtaja = tekijä, jonka puoleen kannattaa luottamuksella kääntyä vaikeissa asioissa
Manni = musta noita
Manu = musta noita
Murrusmies = tietäjä

Mustamies = velho eli pohjanmaalainen tietäjä
Myrnysmies = tietäjä
Myrrysilmäinen = tietäjä
Myrrysmies = tietäjä
Mäyrymies = vastapuolen noidan nimitys
Nostaja = noidannuolen ampuja, loitsija
Nyrkkinoita = noita
Nyrkkänoita = noidan apulainen
Näkijä = tietäjä joka näki manalaisia
Pahasilmäinen = saa aikaan monenlaista pikkupahaa katsomalla.
Papumus = noita, noidan herjasana
Pohakka = noita, jonka taito perustuu uskotteluun enemmän kuin taitoon, ei luotettava; karhunnostattaja
Pohu = tietäjä, taika
Pokka = tietäjä
Pokkaniekka = tietäjä
Poppa = tietäjä, parantaja
Poppamies = tavallinen noita ja tietäjä
Poppo = noita, tietäjä
Porho = tietäjä
Possakka = noita
Possoniekka = noita
Possoniekka, = poppa, noita
Puhakka = nooita
Puhallusmies = noita
Puoskari = tietäjä, parantaja, noita
Pussimies = noita
Putkihammas = noita
Putkihammasrepo = noita
Puusari = tietäjä
Pösö = täystekijä alalla
Rautahammas = tavallinen yleistaikuri, ei vielä mikään professori
Repo = tietäjä, velho
Rulli = noita, talli- ja navettanoita, liikkuu pääsiäisenä
Silmänkääntäjä = taikuri, noita
Suolankatsoja, = noita, arpoja
Taikuri = pikkunoita, pieniä taikoja kotitarpeiksi
Tenho = tietäjä
Tenhätär = noitanainen, loitsija
Tietomies = tietäjä
Tietoniekka = verenseisauttaja
Tietäjä = ei ole noita, pikkuparantaja; saa ilmi saloja, varkauksia, kadonneita jne.
Tilli = noita
Toutain = tietäjä
Trulli = noita
Turja = tietäjä
Ulli = noita-akka, pääsiäisnoita trulli, rulli
Uokari = tietäjä
Velho = noita, pilanpuhuja, valehtelija
Verenehkäisijä = tietäjä, parantaja
Vihti = velho, tietäjä
Viisas = tietäjä

Kolmannen sarjan noituutta ja taikuutta koskevassa sanastossa on tietäjän varusteisiin ja taikoihin liittyvä sanasto, jonka olen esittänyt Kielastajassa luvussa 5.4.2 Kojeet ja komppeet tietäjöinnin apuna. Tietäjöinti on sujuvammin ilmaistuna tietuointia.

hissi = keino, jolla tietäjä sai varkaan tuomaan anastetun tavaran takaisin
katsomus = lukea kahtomuksia eli loitsuja (so. loitsia)
koje = temppu, taika
kokkasen teko = taikoa
kokkaset = taiat
komineet = taikakalut
kompeet = konstit, taikakalut, taikatemput
kone = noidan tekonen
konu = taika
koplama, poklama = taika
koppasana = pistopuhe
korsa = taika
kortto = piru
kumpaus = turmelus
käy lapin matkalla = tietäjissä käynti
käy viisaan luona = tietäjissä käynti

loitimet = parannuskeinot
läyseet = taiat, taikavälineet
noidan komeissa = noidan panemassa taudissa, lumoissa
oppaat = keino, jolla tietäjä sai varkaan tuomaan anastetun tavaran takaisin
pilaus = noidan aikaansaama turmelus
piljo = noidan aikaansaama turmelus
repo = loitsu, loru
sinkautua = joutua noidan kiroihin
sontauksissa = noidan kiroissa
taika = apu, onni, voima; otetaan noitumalla taika pois
tareet = tietäjän taikoja tehdessään panema tai tekemä
tieto = taika
tietolähde = lähde, josta haettiin vettä taikatarkoituksiin
tokeet = tietäjän taikoja tehdessään panema tai tekemä
tuni = pahansuopa olento, joka pyrki (syönnölle) aiheuttamaan vahinkoa; kulkukissa; sulhaskandidaatti
tysi = nostokarhu, noitumisen osaava nostaan tysin eli karhun naapurin karjaan
verha = uhri, loitsu; lukea verhoja, ehto aarteen ylössaamiseksi
vimpa = taikasanat aarteen nostamiseksi.

Vertaamalla teonsanoja, tekijänimiä ja muuta tietuointisanastoa, voidaan saada jonkinlainen käsitys kansanuskon ja kansantiedon 1900-luvun noituuskäsityksistä. Listat yhdistämällä selviää kansan käsitys noidista ja tietäjistä. Kuvasta muodostuu varsin erilainen kuin mitä tutkimus on esiin tuonut, kun kriteeriksi ottaa sanaketjun aktori ja toiminnan piiri.

Erottuvat hahmot ovat:
1) hammasnoita – hammastaa
2) harehtija – harehtia
3) karehtija, karehtijatar – karehtia
4) katsoja, katsomus – katsottaa
5) konehtelija – konehtia, konehdella
6) koppura – kopperoija, koppuroija
7) kortto – korttaa, korttaantua
8) kouni – kounia
9) pohakka – poheksia
10) pohu – pohuilla
11) putkihammasrepo, repo – repottaa
12) tenho, tenhätär – tenhota, tenhottaa
13) velho – velhottaa.

Näistä noitakäsitteistä vanhimpiin kuuluvat karehtia ja tenhota sillä perusteella, että niissä on mainittu sekä mies- että naispuolinen tekijä. Elias Lönnrot luettele Loitsurunojen esipuheessa suomalaisen samanismin erityistaidon omaaviksi 1) tietäjät, 2) loitsijat, 3) arpojat, 4) poppamiehet, 5) myrrysmiehet, 6) intomiehet, 7) kukkaromiehet, 8) lumoojat, 9) taikurit, 10) puoskarit, 11) kuoharit, 12) noidat, 13) velhot. Puoskari on Lönnrotin kuvauksen mukaan hevosten ja muidenkin elävien vikoja ”huusaileva”. Eniten yhteistä Lönnrotin ja sanastajien noitasanastossa on kategoriassa 8) lumoojat, joka sanalistoissa vastaa sanoja luusata eli lumota, saada takaisin, opastaa tai luusia eli lumota ja antaa lahjoja.

Noidan komeissa olo on noidan lumoissa oloa. Sekä Kalevala että Kaarle Krohnin suomalaisten runojen uskonto rinnastaa noidat noitumisineen arpojaan, jonka tehtävänä oli mm. lapselle nimen anto.

Lönnrot toteaa tietäjillä ja loitsijoilla olleen laaja tehtävänkuva. Eniten tarvittiin tietäjän tointa sairauksien parantamiseen, mutta päin vastaistakin käyttöä oli, kun kateus pyrki saattamaan eläimet tai ihmiset sairaiksi. Tässä kaksijakoisessa toiminnassa lienee pohjimmainen syy, miksi tietäjät ja noidat ovat assosioituneet eri tavoin kansanuskon käsityksissä. Noidat on mielletty pahantahtoisia toimia tekeviksi ja tietäjät auttaviksi hahmoiksi. Lennokkaasti Lönnrot kuvaa noitien ja tietäjien toimia.

”Paitsi sairauden parantamista, johon työhön heitä tavallisimmin käytettiin, taisivat he myös ihmisiä ja eläimiä sairaiksi saattaa, laittaa ihmiset vihaamaan tahi lempimään toisiansa, kääntää silmät näkemään outoja olentoja ja korvat kuulemaan olemattomia ääniä, saattaa kielen puhumattomaksi tahi puhumaan toisin, kuin puhuja tahtoi ja aikoi, tehdä ihmiset sokeiksi, rammoiksi, mielipuoliksi, avioelossa riitaisiksi, juomareiksi, tuhlareiksi, varkaiksi, vieläpä muuttaa heidät susiksi, koiriksi, karhuiksi tahi muiksi eläviksi.” (Lönnrot 1880:VI) Lisäksi repertuaariin kuului kyky kotitaloustöiden onnistumisen ja pilaamisen takaaminen, elinkeino-onnen turvaaminen tai pilaaminen. Varkaan he saivat palauttamaan tavarat, toimivat selvänäkijöinä kadonneiden tavaroiden suhteen, vaikuttivat säihin, lumosivat käärmeitä, jopa lainkin ja tuomarit. Erityisosaamisena oli kivipaasilla soutu vesiä pitkin. Ken ei kyennyt loveen lankeamaan turvautui enteisiin ja arpomiseen. Seulalla seulottiin tiedonhyväset. Nykyajassa noituuden harjoittamisen traditio on kontaminoitunut wiccojen rituaaleiksi, tietäjyys ja tietuointi ollaan uskomassa tekoälyn varaan. Magia vastaa algoritmit käyvät mittelöä mielten maisemissa, ja molempiin liittyy puheissa ja uskomuksissa runsaasti mystiikkaa.

Syntyjen syvien frekvenssikartoitus osoittaa aiheiden suosituimmuuden kärjen.

ESIINTYVYYS		
MADON SYNTY	SYNTYSANAT	PAKKASEN SYNTY
KARHUN SYNTY	KÄÄRMEEN SYNTY	SUDEN SYNTY
KIVEN SYNTY	TULEN SYNTY	RAUDAN SYNTY
PISTOKSEN SYNTY	SIIKASEN SYNTY	SYNTYLOITSUT
MAAILMAN SYNTY		

Kun yllä oleva koonti asiasanoitetaan ja ryhmitellään uudelleen aisapareina, saadaan esiin metakehikko, josta tulkintaa on hyvä lähteä purkamaan hakemistoja hyödyntäen.

Aisaparit:		Asiasana #
käärme	mato	PAHA
karhu	susi	PETO
kivi	rauta	SEPPÄ
sanat	loitsu	TIETO
synnyt	maailma	ALKU
siikanen	pistos	TAUTI
pakkanen	tuli	LÄMPÖ.

Lyhyesti ilmaisten tästä erottuu ugramemuodostelma:

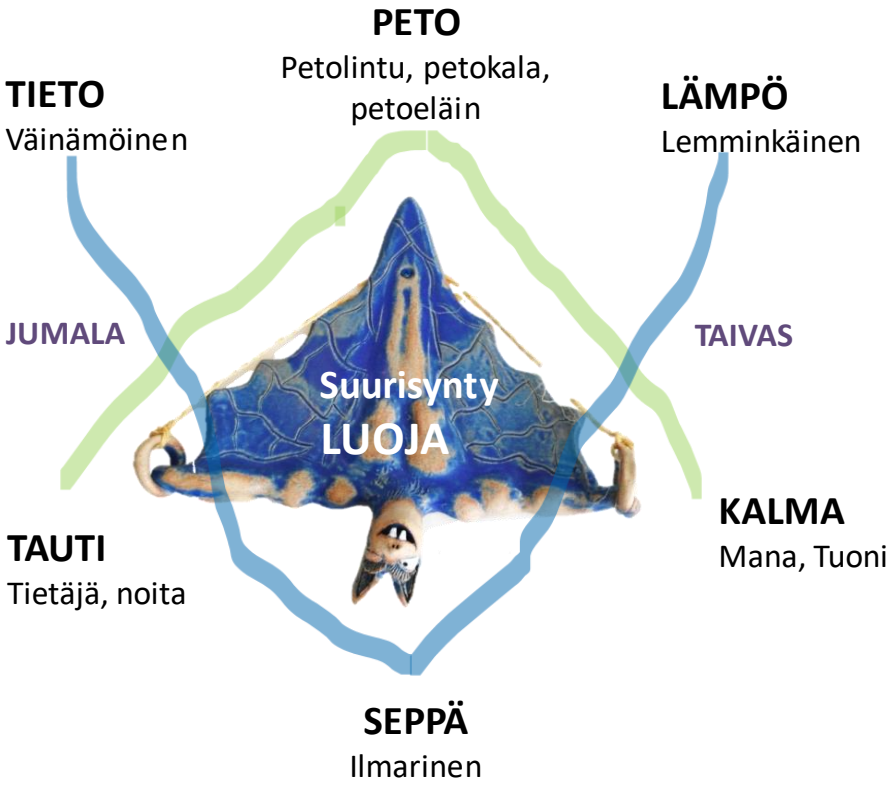

Kuva 1. Syntyloitsujen ytimessä

6.3 Pirut ja jumalat

Olen rajannut kolmen perinnekyselyn joukosta pois piru-kategorian, vaikka se syystä voisi olla noituuteen ja taikuuteen läheisesti liittyvä kategoria. Pahasilmäinen, pahentaja ymmärrettiin usein pahan hengen aikaan saannokseksi. Noidan arkun painaminen hautaan vietäessä selitettiin pahojen henkien avulla. Samanaikaisesti Euroopan noitavainojen aikaan tehtiin myös demonologisia luokitteluja, joskaan täyttä yksimielisyyttä ei asiaan koskaan saatu. Suomalaisittain pirut ja perkele edustavat demonista maailmaa, mutta noitiin tässä tutkielmassa pirut ja paholaiset liittyvät lähinnä taikapussin, maslukkavyön noidan kaluihin. Sillä jos jokin noidan taikapussi tai osa sen sisällöstä kätkettiin saunaan tai tupaan, niin alkoivat mellastavat pirut pitää peliään, eläinsuojiin kätketty onnipussi sairastutti hevoset ja karjan. Vaikka liittymäkohtia onkin, niin rajaan pirut ja demonit ainekset pois tarkastelusta.

Viitoke-noitanimien kategoriassa 12 Irvihammas edustaa demonista myteemiä. Hammas on tietäjän nimityksiä, ja someron tarinastossa on suosittu aihe pirun hampaillaan nahan repiminen. Sinänsä melko irrationaaliselta vaikutta tarina-aihe viittaa vanhaan peruun, nahanmuokkaukseen. Vuotaa tarvittiin noitarummun tarvikkeeksi, mutta tarina kertoo vuotaa käytetyn syntisten reisterin tekoon eli rekisteröimiseksi pirun kirjoihin, joten tarina-aihe voi olla muisto menneiltä ajoilta, jolloin noitiataidon osaavia lappalaisia vielä asui Somerollakin.

Kielastajassa ja Mulurautusessa kehittelyni myteemijaoksi sisältää myteemisen kärkikolmikon, jotka kaikki liittyvät nyt käsillä olevaan tietäjäinstituurin kenttään. 1) ***Demonisuusmyteemin*** markkerina on piru, sisältöjä ovat oudot poikkeavuudet kuten toisaikaisuus, viettelijät, noidat, nerous, rikkaus. Kuten somerolaisessa myyttisessä tarinassa Visan tietäjästä kerrotaan, niin pyhä ja paha usien yhdistyvät. Demonisessa myteemissä sakraalisen aineksen vastapooli sekoittuu maagiseen ja mystiseen. Noidilta ei yleensä hengen taitoja pyydetä, mutta piru toimii usein soittotaidon opettajana. Demoninen myteemi sisältääkin nerouden ja faustisuuden toimijoissa, samoin kuin yli-ihmisyysaatteet. Se on kaiken kaoottisen, kaiken järjen ja järjestyksen vastakohta ja siihen kuuluu enteellisyys, aavistuksellisuus.

Toinen samaaniuteen liittyvä kategoria tarkastelussa on 2) **magiamyteemi,** joka on tietäjän toimintakenttää, jossa vilisevät tietohuiset apueläimistä, maahiset, vetehiset, ilmattaret, panuttaret tautiolentoina ja lisäksi erilaiset tauteja aiheuttavat elementaariolennot kuten nenät, vihat. Magiamyteemi viittaa alkuperäiseen demonis-mytologiseen maailmaan. Magiassa myyttinen tieto astuu toiminnan palvelukseen, ja loitsurunoutta onkin sanottu käytännön tarpeita palvelevaksi runoudeksi. Loitsut sisältävät elementaarisia, luonnonmyyttisiä ja jumalhaltijamyyttisiä aineksia. Maaginen toistaa, vahvistaa, lumoaa. Loitsuaktantteina toimivat maagiset hahmot, mananmatkaajat tai parantajan roolissa.

Kolmas samaaniuteen ja tietäjyyteen läheisesti liittyvä myteemi on 3) **myyttinen/mystinen myteemi**, jonka arvoituksellisuus kiteytyy suomalaisten kansanrunojen samporunostona. Sampo ei sanoja puuttunut, mutta mikä mystinen sampo on tai oli, sitä ei ole pystytty tähän päivään mennessä pätevästi arvioimaan.

Varmuudella tiedetään, että taottu se oli, kiven sisään se kätkettiin ja lopuksi se särkyi ja putosi mereen. Sampo on siten perusmarkkeri myyttimyteemille. Muitakin arvoituksellisia toimijoita Kalevala ja loitsurunous sisältävät. Vaakalintu voi olla myyttinen eläin, mutta se on myöskin joutsen ja kotka. Etevimmät tietäjät pystyivät muodonmuutoksiin, Lemminkäinen pakenee Pimentolasta so. Pohjolasta haukaksi muuttuneena. Myytit sisältävät sekä maagista että sakraalia ainesta. Tälle myteemilajille on tyypillistä myytin ja mystiikan yhteys.

Mystisismi ja mytologia on aidon myytin rappiota, jossa myytti vajoaa elämänyhteydestään salamenoiksi ja okkultismiksi. Siksi somerolaiset tarinoivat vuolaasti ”friimuurareista”. Nykyajan myyttisiä tarinoita edustavat haavematkat Marsiin ja kuolemattomuuden tavoittelu elämän eliksiirien avulla. Virtuaalisuus velloo symbolistisen kuvakielen parissa peleissä. Toden totta, se mitä on ollut ennen, on oleva vastakin.

Aikansa samaanius ja tietäjäinstituutio noitineen vastaa nykyajassa tekoälyn hypetystä. Tekoälyyn uskotaan, ja sen kaikkivoipaisuudesta ja ylivoimaisista kyvyistä kerrotaan tarinoita, osa uskomustarinoiden kaltaisena, osa itse koettuna kokemuskerrontana ja osa ennusteina ja prediktiiveinä. Skenaarioita tehdään, miten asia tästä etenee, Vipusessa käyntinä ovat algoritmit ja data, tietohuisina kyselyiden avulla tekoälyn tuottama tieto.

Keskeinen kärkikolmikko muodostuu siten systeemin alkuaihioiden perusteella kolmesta kantamyteemistä, *magiasta, myyteistä ja demonisesta*, mutta tietohuisten koko kuvaa nämä kolme eivät pysty riittävästi selittämään, kun peruskorpuksena on suomalainen loitsurunous, synnyt ja tietäjäinstituutio samaaneista noitiin ja poppamiehiin. Tarvitaan vastinparit edellä esitellyille myteemilajeille huomioiden telos. Minne noidat ja poppamiehet ovat kadonneet? Vai ovatko ne vain muuttaneet muotoaan ja toimintatapojaan aarteen haltijuuden ja varallisuuden kartuttajien suuntaan, jolloin Mammonan maaginen valta jatkuu? Ennen vuoltiin kultaa haltijalle, jotta saataisiin haluttu ohjaus ja tieto, nyt vuollaan kultaa ihmisten tiedon ja huvin tarpeella. Yhtä kaikki, jokin tarve ihmisellä tietohuisiinsa on.

Osittain kyse on 4) *sakraalimyteemistä*, jonka markkerina kehitteessäni on Ukko, ja joka sisältää jumalat, pyhät paikat, ylijumalan, jumalankuvat, seidat, esi-isien alttarit, toteemit ym. Sakraalimeemit muodostuvat kerronnan uskonnollista piirteistä ja erottelusta pyhän ja maallisen välillä. Eroja ja luokituksia tehdään myös binaarisuuksen, vastakohtaisuuksien avulla. Sakraalilla on kosketuspinta pyhyyteen, aitouteen, ääripäihin, ehdottomuuteen.

Eri lähteissä on korostunut tautiloitsuissa yhdeksän taudin synty, joka esiintyy myös Kalevalassa Lovittaren synnytyskertomuksena, jossa saunan lämmittämisellä oli sijansa. Saunan ja synnytyssijan antajana toimi Louhi, Pohjolan emäntä joskaan ei aivan ilman taka-ajatusta. 5) Ylevyysmyteemin seeminen ulottuvuus liittyy jalouteen, kauneusarvoihin, se kertoo suurista tunteista, merkittävistä tapahtumista, merkkihenkilöistä, nöyryydestä, ylevästä hämmästyksestä. Ylevyys liittyy luonnonmyyttisyyteen. Kolmantena sarjassa onkin luontomyyttisyys, jonka asiasanan on loitsu, motiiveina mm. syntysanat, eri elementit. Luonnonmyyttiset aiheet voivat

liittyä Luonnonmyyttisiä seemejä ovat luonnonilmiöt myyttisen merkityksen kannalta Myyttiset tarinat liittyvät luonnon elementteihin ja alkuperään, muodonmuutoksiin ja kehitystrendeihin. Sakraalisuus ja pastoraalisuus ovat lähellä tätä kategoriaa. Intiaanimytologioissa kerrotaan luontomyyttinä esim. Amazonas-joen synnystä, auringon ja kuun välisestä kamppailusta. Suomalaisessa kerrotaan taivaanvalojen takomisesta ja pimeydestä sekä taudeista.

Tietäjän toimialueeseen kuuluu riittijohtajuus, jossa performanssi toimii eleellisyysmyteeminä, asiasanana aihiossa on poppa. Lotte Tarkka puhuu loitsuesitysten metapoeettisista keinoista. Riitissä on tärkeää oikeanlainen varustus, taikakalut ja vaatetus. Hääriiteissä patvaska ohjaa riittiä luonnon ja kulttuurin välisessä vuorovaikutustilanteessa, johon kuuluvat valituksen ja ahdistuksen eleet, kuteen hautajaisriitissä tai häävirsissä itkuvirret luopumisen tuskaa ja ikävää helpottavina ja ilmaisevina. Lempo on lemmentaikuuden haltija, mutta kuten tiedetään onni on oikullinen ja elämään kuuluu väistämättä menetyksiä. Synnytys ei aina suju hyvin, vaikka äiti ja kätilö, synnytysapu varustautuisivat hyvin tuntemillaan keinoilla ja loitsuilla. Hetkessä tilanne voi muuttua traagiseksi onnen sijasta. Synnytys on myös altis tilanne silmäyksille ja muulle pahentamiselle. Siksi saunamuoritkin osasivat loitsia ja taikoja.

Taulukko selventää loitsurunoutta läheisesti kuvaavista myteemeistä ja meemistä.
A-sarja: #demoninen, piru; # traaginen, lempo; #sakraali**,** ukko;
B-sarja: #eleellinen, poppa; #maaginen, tietäjä; #myyttinen, sauna.
Fokus: #luonto, loitsu

Loitsuissa oli tärkeää tietää manattavan synty, jotta se kyettäisiin lähettämään potilaasta takaisin. Kaavailtu myteemijako voidaan testata ja ryhmittää saatujen asiasanojen pohjalta. Koska analogiassa on kaksi eri aikaan tehtyä hahmottelua, joiden aikaväli on yli kaksikymmentä vuotta, ei kaikki osune ihan kohdalleen, mutta suuntaa antavanakin katsauksella on käyttöä tulkinnalle. Tietäjäinstituutioon kuuluvat sanat 1) tietäjä, 2) poppa ja 3) loitsu. Muuhun kuuluvat piru ja ukko tuonpuoleisen vastavoimina sekä lempo. Sen minkä piru ja lempi saavat pahennettua, turmeltua ja rikottua, parantaa Ukko. Tietäjä tai poppa toimii parantajana, traditionaalinen sairaanhoito tapahtui saunottamalla. Monet parantajat hyödynsivät rohtotietämystään kylpyvesiä laatiessaan.

Kehikkoa voi selventää mallintamalla.

Ja saman voi esittää myös ugramena, jolloin fokustekijä luonto pääsee luontevammin mukaan kuvioihin. Arvotetaan kuviossa alakaareksi pirun haasteellinen kenttä ja oppositioksi jää saunan maailma.

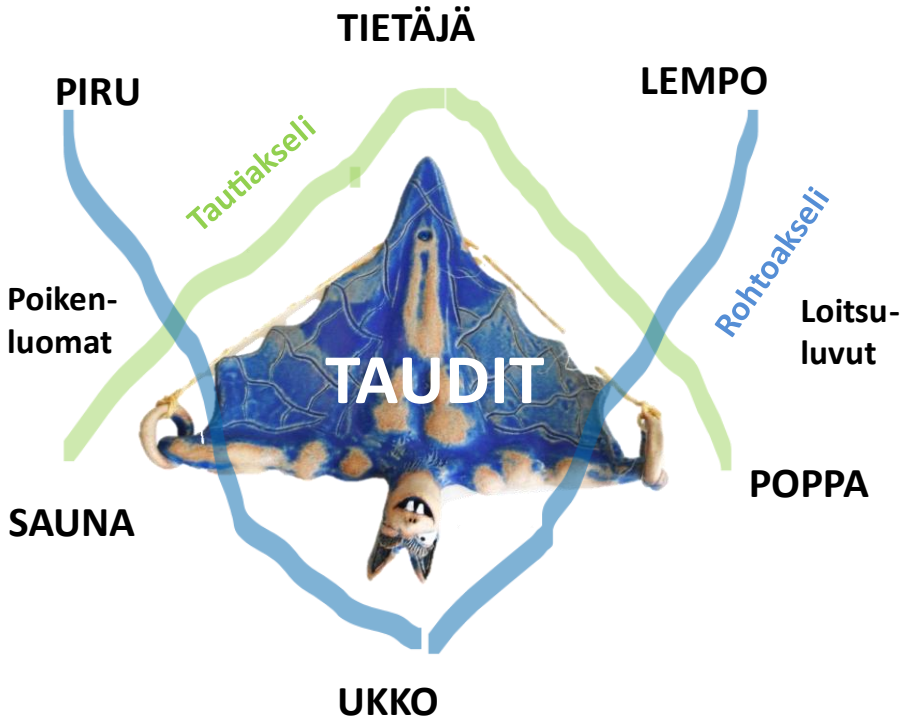

Kuva 2. Tautiugrame: tautiakseli ja rohtoakseli parannustoimessa

Piru on suomalainen kansanomainen nimitys paholaiselle. Samaani-istuntojen apueläinten esiintyminen on joissain tulkinnoissa katsottu paholaisen ja pahojen henkivoimien aikaansaannokseksi samoin kuin noitien taidonnäytteet. Jos ajatellaan jatkumoa mitä on ollut ennen on oleva vastakin, niin keskiaikainen demonologinen ja noituuskirjallisuus loihtii esiin kuvia, joissa apueläimet ovat kuin noidan tai samaanin omia lemmikkieläimiä, jotka ovat noidan uskollisia apulaisia. Silmiin pistävä on ero ja samuus nykyisiin nimeämisen käytänteisiin. New Age -uskonnoissa nykyaikaan levinnyt villitys ”enkeleihin” on vain muuttanut muotoaan henkivoimista. Palvelusta kuten opastusta ja neuvoja tarjoavat enkelit ovat yksilöitä, joilla on nimet. Kontaktit ovat joko satunnaisia tai jokapäiväisiä.

Eksotiká-termi on peräisin Charles Stewartin tutkimuksesta Naxos-saaren asukkaiden uskomusolentokäsityksistä, joiden juuret ovat varhaiskristillisyydessä ja sen mukaissessa paholaiskäsityksessä, johon kuului mm. exorsismi, pahojen henkien manaaminen pois ihmisestä. Possession uskotiin aiheuttavan sairautta, erityisesti mielisairautta ja ihmisen kamppailevan kahdne herruuden välissä

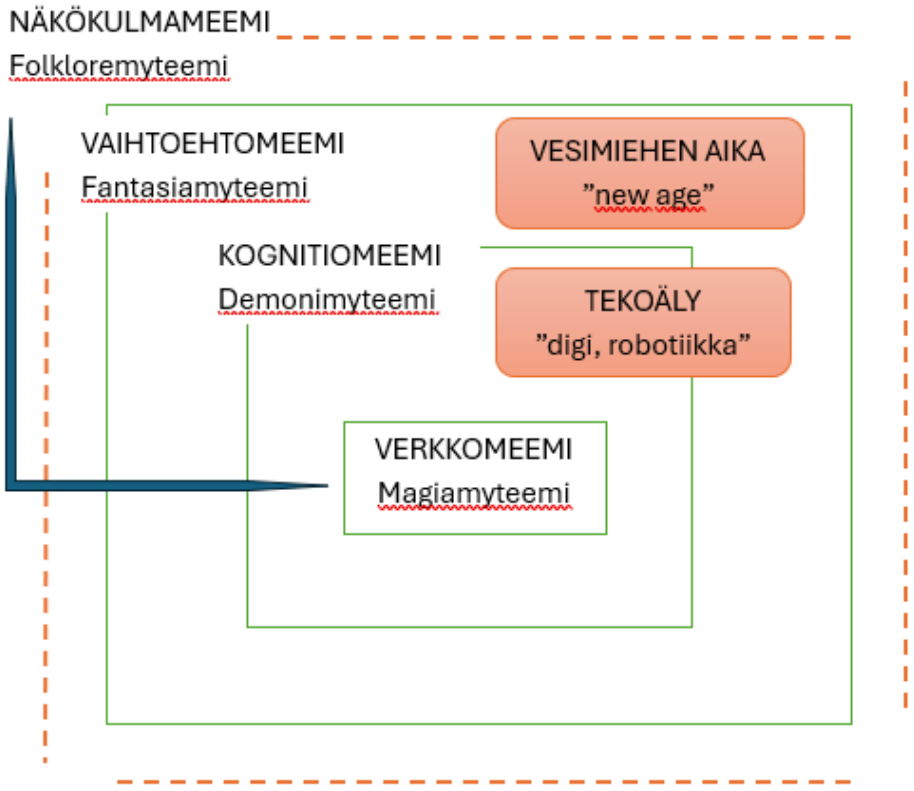

Kuvio 18. Kansanuskon meemipleksi

Kuviota voi ajatella kerroksellisena tapahtumana, jossa vallitsevat uskonnolliset käsitykset luovat ja selittävät erilaisten folkloressa esiintyvien ja kansanuskoon kuuluvien entiteettien ja uskomushahmojen ontologiaa. YSO-taksonomian mukaan tietäjät on toimintaan liittyvä rooli, jonka edustajia ovat ennustajat, kansanusko, noidat, oraakkelit, parantajat, samaanit.

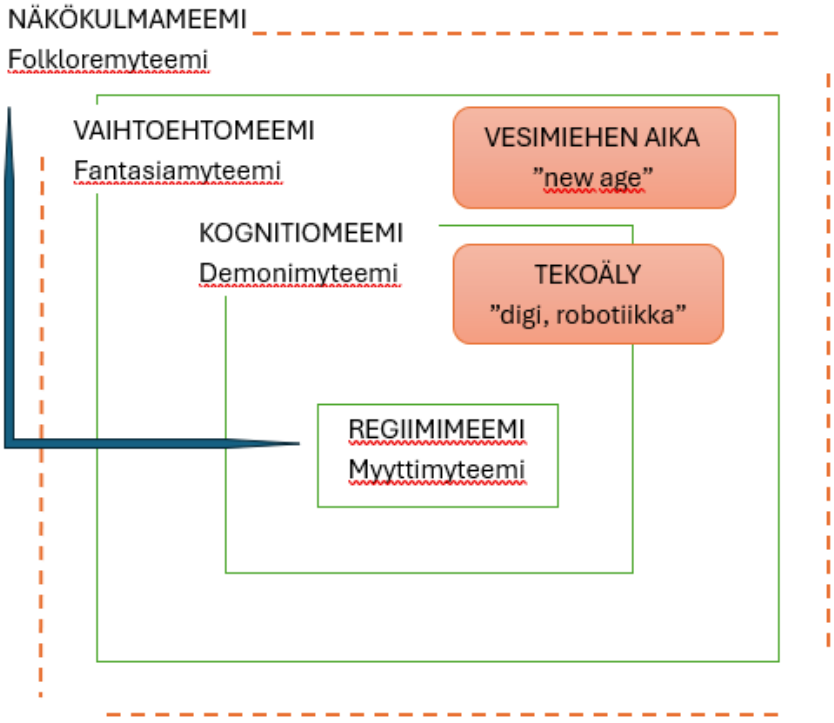

Kuvio 19. Lähitulevaisuuden käsiteavaruuden keskeistekijä

Myyttisten nimien jako on jossain määrin mielivaltainen toimi. Pyhimysten ja haltijoiden roolina on jonkin tietyn toiminta-alan tai -alueen suojeleminen ja varjeleminen. Jumalat ja sankarit eeppisenä toimintana liittyvät tarinoihin ja myytteihin, markkinoijat ja erilaiset tarinankertojat ovat nykyajan maagikoita ja myyttien kertojia. Demonisointi on vallankäytön myötä, jota on käytetty ihmisten hallitsemiseen kautta aikain. Myytit sisältävät varoitustarinoita ja muita moraalisia opetuksia, myyteissä hyvä ja paha taistelevat. Elämme murroskautta, jossa maailma muuttuu vaihtoehtopiireissä ”vesimiehen ajaksi” eli yllättäväksi, murskaavaksi, humaaniksi, tekniseksi jne. Yksi varma muutossuunta on jo näkyvissä, maailmasta tulee bittikielinen algoritmien maailma, jota kutsumme tekoälyksi. Sen myötä maailma myös teknistyy ja mekaanistuu niin fyysisesti kuin henkisestikin. Median ja pelimaailman hillitön räiskintä on ja tulee olemaan järjettömämpää kuin heimosodat.

New age on yhtä kiinnostunut tai jopa kiinnostuneempi ennustusten maailmasta kuin arkaainen yhteiskunta. Vaihtoehtoisessa elämäntavassa on mahdollista olla julkinoita, tarot-kortteihin, kanavointiin, enkelioppaisiin, henkien paljastuskojeisiin uskotaan. Toisaalla ihminen kyborgisoituu tekoälyavusteineen. Ajan hengen mukainen myytti on tarina tekoälyn, siivousrobottien ja älytalojen ihanuudesta jossain lähitulevaisuudessa.

Kuvio 20 . Toposten alkukaavailu 2022. Runoakselilla Jäppilä, Kalevala, Pohjola ja loitsuakselilla Vuojola, Päivölä ja Hiitola

VUOJOLA vedenhaltija VESI	METSOLA sääilmiöt ILMA	ILPOLA metsänhaltija MAA	HIITOLA kylvönhaltijat TULI	POHJOLA urotyöt TUULI/METALLI	PÄIVÖLÄ taivaanhaltijat TULI	KONTU konnunhaltijat MAA	JÄPPILÄ jumalsankarit ILMA	KALEVALA luomisvoima VESI
Väinämöinen Vedenemä	Ilmarinen Ukko Rauni	Tapio (karhu) Hiisi (hirvi)	Liekkiö Köntös	Hittavainen Nyrkes Turisas	Rahko Kapeet Aurinko Tähdet	Tonttu Kekri Pellonpekko Vironkannos Rukotiivo	Kalevanpoika Lemminkäinen	Ahti Äkräs
toiminta-ala								
kalat hylkeet majavat saukot vesilinnut vesikasvit kosket joet järvet meri	muuttolinnut pakkanen sade säätila puut tuulet helle puut tuuli	eläimet eläinsadut susi kettu jänis orava	kivipelto kaskeaminen	eräretket sotaretket ryöstöretket Louhi Pohjanneiti kosinta taudit sielulinnut ukonvakat riitit ukkonen	kuu revontulet meteoeriitit tähdistöt juomingit pidot olut	karja karjataudit painajaiset vilja pihapiiri	Kullervo Kaukomieli Veitikka Saarelainen Untamo Sukkamieli	tietäjät parantajat runot loitsut synnyt etiologia väki

Taulukko 6. Agricolan jumalluettelon pohjalta tehdyn Jumalsankareitten ja muiden motiivien ja uskomusolentojen jakauma eri toposkenttiin

Alkuasetelma muuttui kirjoitustyön edetessä siten, että Pohjola muuttui Pimentolaksi, Kontu Onnelaksi ja Kalevala Osmolaksi totunnaisten käsitysten sivuuttamiseksi. Tekstigenetiikka on sidoksissa sisältöön, ja jatkuvassa muutostilassa tulkitsijasta ja tulkintatilanteesta riippuen kuten ym. kaksi alkukehittlykaaviotakin osoittavat. Vedenpitävää luokitusta on hankala tehdä monien eriävien tulkintojen vuoksi. Tässä Pimentola-Pohjola osiossa on otettu tulkinnan keskiöön tietohuon harjoittaminen, joka kuviossa on motiiveina osa Kalevala-Osmolan alaa, jossa motiiveina on lähes kaikki tietohuisiin tarvittavat elementit kuten tietäjä-parantaja-runot, loitsut, synnyt, etiologia ja väki. Pimentolan motiiviaihioista vain taudit, riitit ja ukkonen liittyvät tämän työn aihepiiriin. Pohjola-Pimentola on kuviossa fokustekijä, ja Pohjolaa historiankirjoittajat ovat nimittäneet noitien maaksi. Alkuperäinen noita ”noaidde” on samaanien suora jälkeläinen, lappi tai lapinnoita. Erotuksena Pimentolaan Osmola (Kalevala) on tietäjien, viisaitten, hengenviljelyn maa. Kuvio viittaa kaksoismorfologiseen maailmankuvaan.

Mitenkäs nyt suu pannaan! Tämän mysteerin, myyttisen elementin tulkintaan voi hyödyntää mytosemantiikan työkalupakin sanaketjua, jossa alkusanana on teonsana panna, jolla on konnotaationsa koituksen suuntaan, mutta siitä tässä ei nyt ole kyse, vaan pistämisestä ja sen suhteesta panemiseen. Suomessa pannaan pötyä pöytää eli tarjolle kattaus, mutta voidaanpa pöydälle myös pistää syötävää. Panna = pistää, ja tämä on sanaketjun ensimmäinen vihje. Sanaketjulla tarkoitan sanojen generatiivista juoksutusta, jossa on substantiivi, verbi, adjektiivi ja adverbi tms. Tässä tutkitussa tapauksessa alkusana on poikkeuksellisesti teonsana panna ja sen myyttis-maagiset juuret, jotka eivät perinteisellä etymologialla löydy.

Verta imevät hyönteiset ja käärmeet pistävät, erona on vain suunta. Itikat imevät verta kohteestaan, käärmeen puremassa käärme valuttaa myrkkyä vereen. Toinen ryhmä pistäessään ottaa ja toinen antaa, mutta molemmat pistävät. P**istiäiset** (Hymenoptera) ovat maailmanlaajuisesti tunnettu hyönteislahko, josta tunnetaan yli 100 000 lajia. Käärmelajeja tunnetaan noin 4000 lajia.

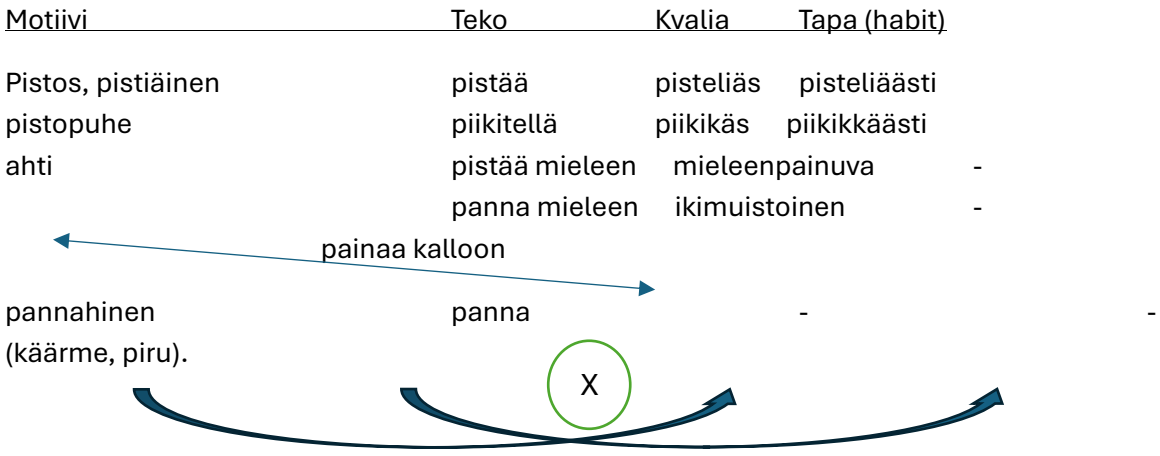

Oletuksena on, että vanhimmat ja/tai sakraalimmat sanat suomessa edustavat vain yhtä tai kahta sanaluokkaa, tekoa tai entiteettiä, mutta ei siitä johdettua kvaliaa tai teon tapaa. Motiivi, aihe on aktorikvaliteettia luonnehtiva aisapari yhdessä kvalia-kategorian kanssa, kun taas teko ja tekotapa kuuluvat yhteen. Risteyskohdaksi tässä muodostuu teon laadun määritys tekotavan mukaan, mikä periaate on huomioitu esimerkiksi lakitekstejä laadittaessa. Motiivi on heteronyymi, joka suomeksi on sekä aihe, että syy. Tosiin sanoen mikä antaa virikkeen teolle? Motiiviatraktio, viehtymys johonkin aiheeseen on määräävä tekijä, syyt tuohon viehtymykseen on selvitettävissä. Erityisesti kirjallisuustiede on perehtynyt taustatietoihin teoksessa. Samaan ovat pyrkineet aikansa runoit tietäjinä, laulajina, runoilijona, on pyritty saamaan esille synnyt syvät ja ainutlaatuisia, ikimuistoisia tarinoita esiin jonkin teeman tai aiheen ympärillä, taudeista on haluttu tietää mistä pulma on puuttununna eli tarttunut. Tämän jälkeen tulee ennustajamaiseen tapaan otattelu ja utviminen, vastauksen kehittely, kun tiedustellaan onko pulma metsästä, maasta, vedestä, kateista vai mistä. Alkuperäisessä Agricolan jumalluettelon toposluokittelussa on aihioitu elementtijakoa ja Pimentola on saanut kiinalaisen elementtijaon mukaisen tuulen ja metallin elementin osalleen, koska taudit tulivat tuulen tuomana, ja Lovittaren synnyttämänä Pohjola-Pimentolan saunan lämpimässä. Sampotaruun liittyy metalli ja louhokset.

Toposjako ole ensi yrittämällä täysin onnistunut, jumalten toiminta-alueet limittyvät monin tavoin on ehkä anteeksiannettavaa, kun peilataan taksonomian vaikeutta YSO-luokitteluun, jossa velho on sijoitettu yliluonnollisiin olentoihin muiden uskomusolentojen joukkoon. Alkuaihiokuviossa on luonnosteltu ugrameen runoakseli ja loitsuakseli tiedon ja tietohuon lähteenä. Selvää eroa näiden kahden linjan tai tien välillä ei ole, koska esimerkiksi Kalevala ja SKVR-korpus sisältävät runsaasti loitsurunoja kertovien eeppisten runojen rinnalla ja runoja eli runonlaulaja on usein sama kuin loitsija, taikoja, lovehtija. Molemmat pyrkivät esittämään oppimiaan ahteja, ikimuistoisia syntyjä syviä joko viihde- tai tositarkoituksella.

Alkuaikojen tietuointi tapahtui arpomalla, nykyaikainen onnen tiedustelu tapahtuu astrologien, tarot-ennustajien, selvänäön avulla, lähinnä samaanien sielunmatkoja ovat meedioistunnot ja kanavoijat. Noidan nimitys intomies viittaa hänen käyttävän tietohuisiinsa kalmanväkeä, innonväkeä, ja nimeämisen käytänteessä on sama vivahde kuin haltioitumisessa, jossa haltija/haltijat luovuttavat tiedon tiellä kävijälle, tietuoijalle. Nykyajan ennustajiin turvautujien on

tulkittu toimivan kolmen motiivin kautta, osaksi haetaan hupia ja viihdykettä, tai tarvitaan terapeuttista keskustelua ja kuuntelua kriisiaikoina, ja kolmantena ryhmänä on konsultaation tarvitsijat. Ennustavat nykyajan tietäjät voidaan karrikoiden jakaa 1) narreihin, 2) parantajiin, 3) neuvonantajiin.

Charles Stewart pohtii kreikkalaisen vernakulaarin kulttuurin suhdetta hyvän ja pahan välillä, jossa ylintä hyvää edustaa jumala, välitilassa ovat pyhimykset, keskiössä ihminen ja hänen taikauskoinen maailmansa sekalaisine ilmiöineen. Demonien tasoa eli tilaa ihmisen ja pääpaholaisen väillä Stewart nimittää exotikáksi. Eksoottinen tarkoittaa lähinnä outoa, toiseutta, vierasta, kummallista mutta kiehtovaa. Edelleen Stewart väittää paikallisten pyhimystarinoiden, hagiografioiden olevan suorin tie bysanttilaisen demonologian ymmärtämiseen. (Stewart 1991:154): Suomalaisittain tämä on kiinnostava ja jatkotutkimusta edellyttävä väite, jossa ensimmäisinä johtolankoina voi pitää demonologisen kuvaston pistiäsiä ja matelijoita, tietäjäkuvaston vaapsahaisiin ja pannahisiin. #Viite 1 Ûlo Valka, Perkele #kir Ûlo Valk, Perkele, johdatus demonologiaan, Vastapaino, 1997.

Suomalainen		Kreikkalainen
JUMALA	Hyvä	GOD
HALTIJAT		SAINTS
IHMINEN		HUMAN
PIRUT (EKSOTIKA)		DEMONS (EKSOTIKA)
PAHOLAINEN (Satan)	Paha	DEVIL

Taulukko 7. Eksotiikan suhde mystiikkaan

Suomalaisittain pyhimykset kuuluvat lähinnä tutkimustradition ja paavilaisuudesta kertoviin tarinoihin, paavilaiset on mainittu myös pahan edustajina, vääräuskoisina, mutta pääsääntöisesti haltijat ovat hoitaneet pyhimysten tehtävät sillä erotuksella, että haltija voi suuttua, pyhimykset eivät suutu. Ihminen perusdualistinen olento, taipuvainen niin hyvään kuin pahaankin, ja usein paha ulkoistetaan eksotikaksi ja paholaiseta kotoisin olevaksi ilmiöksi. Suomalainen loitsija turvautuu sanoissaan mielellään Jumalan apuun tai haltijoiden lyylittelyyn, ja vastaavasti manaa eksotika-olentoja maan rakoon ja moninaisiin eri paikkoihin. Uskomusentiteetteihin kuuluu koko joukko olentoja, jotka eivät ole luokiteltavissa pirullisiksi olennoiksi enempää kuin haltijoiksikaan tai edes jumalsankareiksi. Luultavasti suomalaisen mytologian pääsankarit eivät ole olleet missään vaiheessa jumaliksi miellettyjä olentoja, voitaneen kuitenkin puhua jumalsankareista, ”luojajumalista”, koska Ilmarinen vihjaa tehneensä tähtitaivaan, Väinämöinen maanpinnan.

Rienasta vapautuminen

Kusta on pulma puuttununna,
kivestäkö, kannostako,
vaiko vanhoista sioista,
vaiko vatsin rauniosta?...

Suomalaisten runojen uskonnossa Kaarle Krohn toteaa: Runolliset johdannaiset *Päivätär, Kuutar ja Otavatar* tulevat toisessa yhteydessä tarkastettaviksi. ... Päivätärtä ja Kuutarta ei kuitenkaan joka paikassa tarvitse käsittää Neitsyt Maarian nimitykseksi. Ne voivat, samoinkuin paikannimet *Päivälä eli Päivölä, Kuutola ja Otavala*...*voivat* olla pelkästään runollisia muodostumia.

Kaarle Krohnin mytologiatutkimukset huomioivat pyhimykset myyttihahmojen esikuvanan, samoin tekee Martti Haavio. Suomalaisessa mytologiassa ei puhuta varsinaisista pyhimyksistä, niiden tilalla ovat sankarit. Sen sijaan on ongelmallista, mihin taksonomisesti lukuisat -tar/tär ja -nen päätteiset uskomushahmot tulisi sijoittaa eksotiikan kentällä. Vihjeistä voisi olettaa, että Ukko on ylijumalan epiteetti, Hiisi paholaisen nimitys. Hiiden alaisia ovat pirut, juuttaat, jotka tunnetaan demoneina, pahoina henkinä. Hiipuessaan alkujana pelottavat hahmot muuttuvat lastenpelotteiksi ja viihteeksi, möröiksi. Jumalten ja suojelupyhimysten vastine suomalaisessa mytologiassa ovat jumalhaltijat, runolaiset, joista ensisijaisesti kansanrunous kertoo. Syöjätär on hahmoista poikkeus, koska se esiintyy usein sekä runoissa että itäsuomalaisissa saduissa. Erityisesti nen-päätteiset nimet ovat tai voivat olla myös eläviä suomalaisten sukunimiä. Selvä runoyhteys on olemassa esimerkiksi Kolehmaisten ja Kekäläisten suhteen. Edellinen liittyy noitainstiuutioon, jälkimmäinen on runollinen muodostelma jonkinlaisesta kotilieden tai tulen haltijasta.

Suomalaisesta mytologiasta löytyy yhteensä noin kolmekymmentä myyttistä joukkoa, josta runoudessa tai uskomuksissa esiintyy sekä kantamuoto että sukupuolen ilmaiseva pääte, esimerkiksi Panu-Panutar-Panunen. Hahmo ei ole ainoastaan tulen haltija, vaan myös puiden. Kirveellä kumautus puun kylkeen karkoittaa Panun puusta. Hiisi on paholaisominaisuutensa lisäki jumalien palvontapaikka, jossa on puita. Kosminen karkotus Ison Sian tapossa heitti jumalat puihin.

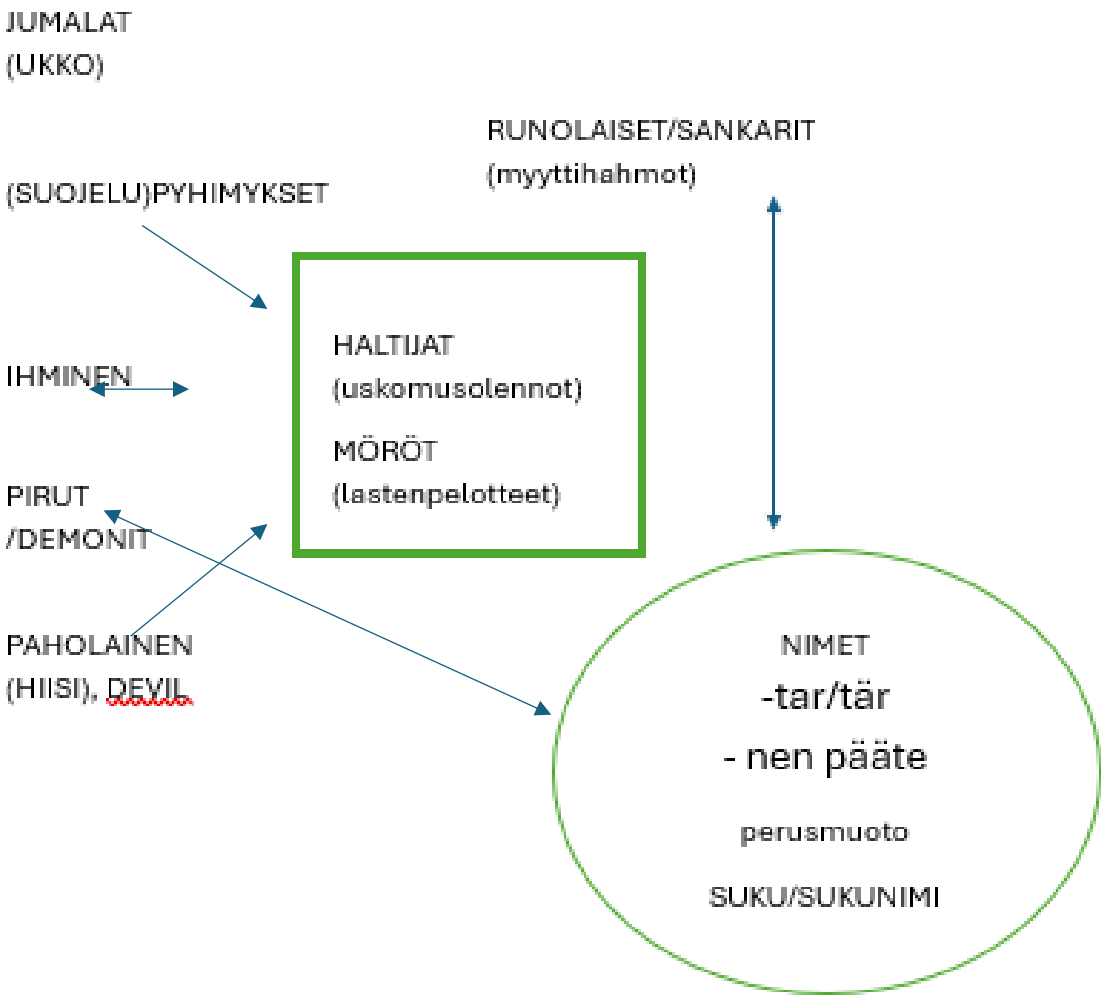

Kuvio 21. Eksotiikan joukot ja niiden yhteys myyttiolentoihin

Loitsuissa korostetusti esitetään ydintieto uhkauksissa, kun ilmoitetaan kohteen suku tunnistetuksi. Nimen mystiikka liittyy toteemiseen sukuyhteyteen, syntyihin. Suomalainen eksotiikka on tutkittavissa helpoiten lastenpelottelujen ja uskomusolentojen kautta. Rajanveto ei kuitenkaan ole ihan helppoa. Satujen Syöjätär noita-akkana on hieman toista kuin Syöjätär kansanrunoissa esiintyvänä hahmona. Alustavaa tutkimusta voi tehdä kenties kätevimmin reisterin avulla.

Otetaan esiin Kalevalan Syöjätär-käsitykset, jotka perustuvat kansanrunoihin ja satututkimuksen hakemistojen Syöjätär sekä kansanuskon sanakirjan syöjätär, niin totuus ei suinkaan valkene, mutta käsitys kansanuskon mielestä kyllä.

Uusi Kalevala: Sylki Syöjätär vesille, laski laatan lainehille; (15ru)
Syöjätär sinun emosi, Vetehinen vanhempasi. (26ru)

Itse luojaksi rupesi; antoi Hiisi hengen tuolle
konnan ilkeän kinalle, Syöjättären sylkemälle (26ru)

Mist' on korvat konnan päässä? Lemmon koivun
lehtosista.
Mist' on suuta suunnitettu? Suu solesta Syöjättären (26ru).

Satututkimus:
I) Apo: Syöjätärakka himoitsee tytön isää. Syöjätär loihtii neidon äidin lampaaksi ja menee sitten leslimiehen kanssa naimisiin. + muita viittauksia

II) Bengtsson: Ei viittausta reisterissä

Kansanuskon sanakirja:
Suomalaisilla ja karjalaislla muistuma dualistisesta alkuolentoparista on säilunyt Syöjättärestä kertovissa saduissa , joiden lopussa Syöjätär tavallisesti tapetaan ja hänen ruumistaan tulevat maailman käärmeet ja kaikenlaiset syöpäläiset. ...Syöjätär on siis luokiteltavissa myös aitiologiseksi olennoksi.

Lopuksi on hyvä katsastaa vielä kolmen akateemikon, Martti Haavion, Anna-Leena Siikalan ja Matti Kuusen reistereitä. Sisältyykö Syöjätär heidän hahmogalleriaansa?

Akateemikkoreisterit hakusanoissa:
Kuusi: Syöjätär-tarut
Siikala: Syöjätär
Haavio: Syöjätär.

Verrataan vielä Kaarle Krohnin runotutkimusta ja Harvan kansanuskomustutkielmaa onko Syöjätär huomioitu. Kummassakaan työssä (Suomalaisten muinaisusko ja Suomalaisten runojen uskonto) ei ole sisällysluetteloa. Tekstin sisäluvulla pääsee kuitenkin tiedon lähteille, ja joutuu varsinaiseen sanakurimukseen.

Krohn: ...*Attalaisen, hattara[n], Ajolaisen, Aholaisen ja Aholahen*. *Attalaisen*,
jonka kertosäkeen Syöjätär osoittaa, naispuoliseksi käsitetyn,... *Aholainen* on edelleen Suomen Karjalassa edelläkäyvän Syöjättären johdosta vaihdeltu naispuoliseen *Ahottaren* muotoon.... Tuulimadon ja lapakäärmeen väliin voi vielä ilmaantua *Syöjätär*:... Pakkasenluvussa Syöjätär toimii pakkasen imettäjänä tavallisemman käärmeen sijalla.... Syöjätär siun imetti nännillä nimettömillä, utarilla päättömillä.... Nousi Syöjätär merestä läpi purren rautapohjan, läpi rautaisen venosen, sylin nuolet noutamahan. Sen minä mieheksi sanoisin --
joka kyytä kynsin lypsäis, käärmettä käsin pitelis, syleilisi Synnytärtä. ... Käärmeen synnyssä Syöjätär voi esiintyä, paitsi soutavana,myös jauhavana ja hiuksiansa harjaavana.... Ainoassa loitsussa, missä Syöjätärtä avuksi rukoillaan, vienanpuolisessa Karjanluvussa, on hän Suvettaren sijainen. Syöjätär hyvä emäntä, kyllä ruuin ruokkikohon!

Muilta lainattuja ovat Syöjättärelle omistetut vaatekappaleet ja koristeet muutamissa Käärmeenpuhutteluissa: A. Syöjähättärän[88] kengänpaulat. B. Syöjättären rintasolki.... Syvälle merelle sylkevästä *Syöjättärestä* on saatu *Syvätär, Syletär eli Sylkäys*, lisäksi on siitä väännetty *Syökäri*, 'tullitarkastaja' (vrt. ruotsin sökare), sekä pyhimyksen nimi *Sylvester*. Syöjätär nimen johto on kuitenkin päivän selvä. Jo Ganander selittää sen kuuluneen ihmissyöjiin ja olleen julman ja suuren lihansyöjän. Syömisen käsitteen siihen yhdistää
runokin: Kukkuipa ennen mun käkeni -- Söipä Syöjätär käkeni. Doctrine Publishing Corporation Digital Book

Harva. Uno Harvan kansanuskomuksissa ei Syöjätärtä käsitellä, sen sijaan syöpäläisiä kyllä ja niiden yhteydessä Harva mainitsee lastenpelottelun yhteyden myyttiolentoihin.

” On olemassa myös joukko erinimisiä kummittelijoita, joiden ilmenemismuodot muutamia erikoispiirteitä lukuun ottamatta yleensä ovat samoja. Todennäköisesti nämä olennot ovat alkuperältään hyvin läheistä sukua keskenään. Yhteistä niille kaikille on mm. se, että erinäiset syöpäläiset ovat saaneet niiltä nimensä. Siitä johtuu, että lastenkielessä 'täitä' merkitsevään sanastoon sisältyy melkoinen kokoelma vanhojen kummittelijoiden nimityksiä, joista mainittakoon *pökö* eli *pökkö, pöpä* eli *pöppö, kauko, kutka , menninkäinen , männinlcäinen* eli *mönninkäinen* sekä *kööpeli* eli *kyöpeli (Harva 1948: 477).*

6.4 Jumalat ja modaliteetit

Merkin spatiaalisuuden jatkumo ruutu 4E

Kalevalan luojan Elias Lönnrotin esitöissä keskeinen sija oli naimakansan runoilla eli häärunoilla, muut esitöiden runosikermät koskivat Väinämöistä ja Lemminkäistä. Ilmarisen merkitys sammon takojana tuli esiin vasta myöhempien Kalevala-versioiden myötä. Kilpakosijoina Kalevalassa on esitetty Väinämöinen ja Ilmarinen. Tietomiehet Joukahainen ja Kalevala ottivat mittaa toisistaan, ei neidon tähden, vaan selvittääkseen kuka on etevin tietäjä Kalevalan mailla.

Kilpakosinta ja kilpalaulanta ovat arkaaisia esikuvia ihmismielen kilpavietille.

Sanoi vanha Väinämöinen, itse lausui, noin nimesi:
"Pidä nyt, pihti, valkeata, jotta laulaa näkisin!
Laulaa luku tulevi, suuni soida tahtovi."

Oi Ukko!
Kalevalassa on kolmetoista osumaa hakusanalle ”ukko”. Ylijumalaksi kutsuttu ukko, taatto taivahinen on kaiken ilman kannattaja, joka hallitsee pilviä ja muodostaa jyrinän ukkospilvistä eli jymypilvistä, haastelee halki ilman. Ukko on hyvä jumala ja mies tarkka taivahainen. Ukkoa mielistellään kutsumanimellä kultainen kuningas, hopeinen hallitsija. Ukko mainitaan myös nimellä ***Pauanne,*** mikä viittaa vanhaan sanaan**.** Muita nimitysversioita on pilvenpäällinen jumala, mies vanha taivahinen,

Voi Luoja!

Luoja mainitaan sekä jumalan roolissa että loitsijan roolissa. Loitsija ilmentää nöyryyttä Luojansa edessä toteamalla ettei voisi tehdä mitään, ellei Luoja salli. Luojalta anotaan apua, silloin kun omat voimat ei riitä. Joskus apua pyydetään suoraan; "Tule nyt, Luoja, loitsimahan, Jumala, puhelemahan". Toisintonimenä Luojalle käytetään myös nimitystä Kaikkivalta, jolloin pyydetään terveeksi tekemistä. Luoja-sanalle löytyy Kalevalasta peräti 66 osumaa.

Ukkosilmat ja salamointi ovat luoneet uskon, että tuli kuten rajuilmakin on Jumalan luoma, itse ilman suuri Luoja väläyttelee valkeata. Arpoessa jumalasta puhutaan Luojana ja vaaditaan vastausta Luojan merkin, jumalan arvan avulla. Luojaa puhutellaan armolliseksi tai kaikkivaltiaaksi. Luojan on maa ja sen nurmi. Luojakin on loitsija, mahtava parantaja, paras ja siksipä hän saakin kuulla mairitteluja ”sula Jumala”, ”armoluoja”, ”syvän synnyn säätäjä”. Jumalan rinnakkaisnimenä on usein Luoja, jota kiitetään ja ylistetään. Päivää, aurinkoa pidetään Jumalan luomana samoin kuin parantumattomat taudit, joita kansa kutsuu jumalantaudeiksi ja kyselee: Oletko tauti Luojan luoma, surma säätämä Jumalan? Luojaa toivotaan laulajaksi, suin suli sanelijaksi apua tarvitsevalle. Luoja loi myös käärmeen.

Luojalla uskotaan olevan onnen avaimet onnen, häneen voi turvata.
Herra Jumala! Osumia hakusanalle ”jumalan” tuli 38 osumaa. Usein puhutaan jumalan päivästä ja kaikkivaltiaan kasvoista, mutta jumala liikehtii myös synkemmissä tiloissa pitkin sysimäkiä, Hiien hiilikankaita. Jumalan luomia ovat kuu, aurinko, tähdet ja puut, riista sekä mato.

M.A. Castrén on mytologialuennoissaan kertonut suomalaisen mytologian jumalaiheista. Hänen mukaansa jumallajeja on yhteensä seitsemän, jotka luontevasti on mahdollista luokittaa seitsemäksi modaliteetiksi.

1) jumala (jumaluus), jumala (käsite), jumalkuva = TEKEMINEN
2) luojajumala = OLEMINEN
3) metsänjumala, koi (karhujumala) = TAHTOMINEN
4) suojelusjumala = VOIMINEN
5) taivaanjumala = TÄYTYMINEN
6) ukkosenjumala, Ukko = USKOMINEN
7) vedenjumala, vesi (jumalat) = TIETÄMINEN

Lopputiivistelmässä korostuvat tietäjälaitoksessa kolme modaliteetti, perusmodaliteettien oleminen ja tekeminen saa kolmanneksi nimittäjäksi tietämisen modaliteetin. Näin loitsujen maailman jumalvaikutuksia on syytä etsiä vedenjumalien, luojajumalien ja jumalkuvien (idolien) parista. Samaaneilla on tapana pitää kotijumalia, jotka usein edustavat jumalparia. Väinämöistä on pidetty alkujaan vedenjumalana, mutta myös tietäjä-laulajasankarina, hän oli tietäjä iän ikuinen, tietuoinnin harjoittamisen arkkityyppi. Loppupäätelmässä tietämisen modaliteetti kulminoituu epistemologisiin kysymyksiin, loitsimisen maailma on tutkimisen ja tekemisen kohde, jossa yritetään etsiä noidan essensiä, olemusta ja olomuotoja uskomuskirjosta.

6.5 Huudahduksia! Jumalkategoriat

Todellisuuskäsitys ja sen konnotaatiot , ruutu 3 E

Loitsuja täynnä olevassa eepoksessa ei olettaisi olevan kehittynyt jumalkatras esitettynä. Silti Kalevala ja SKVR-korpus sisältää runsaasti erilaisiin jumaliin ja idoleihin vetoomuksia. Varhaiskantaisin jumaluuden sana lienee Pauanne "palvottava". Jumalkuvista on vähitellen muodostuneet palvoskivet ja palvospuut, uhrilähteet palvonnan kohteiksi. Haltijat ovat loitsuissa usein syrjäyttäneet jumalat, mutta suuressä hätätilanteessa on turvauduttu Ukkoon.

Suomalaisen mytologian ja kansanuskon keskeisiin hahmoihin kuuluu paholainen monine peitenimineen ja pirut, joita kansanrunoudessa nimitetään juuttaiksi tai hiisiksi. Lapsuuteni vietin huudahdusten parissa. Vähän väliä sai kuulla päivittelyä, Herra jumala! Voi taivas! Voi luoja! Ukkoon ei kohdistettu vastaavia huudahduksia, ehkä siksi että ukko ja ukkonen olivat pelättyjä ja kunnioitettavia eikä hänen nimeään haluttu turhaan lausua ellei kyse ollut vanhasta ukonturjakkeesta, joka vaikkapa uunilta putosi. Ukko ylijumalana oli arjen yläpuolella.

Edellisen alkuluonnoksen tekstissä Kalevalan avaruudesta ja Toivo Vuorelan kansantieteen sanastosta poimimani eriote sisälsi lukuisan joukon paholaisen nimityksiä, joihin kuuluu myös ihtiriekko. Sorttalähde vastannee uhrilähdettä ja nimitys tunnetaan paremmin korttona ja korttaamisena. Kaviojalka tulee ikonografisesta kuvastosta, jossa paholaisella kuviteltiin olevan hevosen kavio toisessa jalassa. Käsitys on lainaa, koska hiisisanue viittaa suomalaisten alkuperäisen paholaiskäsityksen viittaavan hirveen, jolloin oikeampi nimitys olisi sorkkajalka.

Paholaisen nimityksiä:

Juutas
Karvajalka
Karvakoipi
Karvahousu
Kaviojalka
Piessa
Sortta
Sorttahinen
Havuhattu
Emähenki
Alatuvan äijä
Nahkahousu
Jouhipolvi

Suoraan jumaliin kansanrunoissa viitataan sanoilla luoja, taivas, jumala ja ukko, joista ukko oli ylin ja pelätyin, koska se puhui ihmisille salamoiden ja jyrinän kautta tai satamalla rakeita. Missä valo lisääntyy varjot syvenevät, joten on johdonmukaista etsiä vastaavaa varjo-olentojen kavalkadia vastineena jumaluuksiin. Parhaiten sisälle probleemaan pääsee ns. voimasanojen eli kirosanojen kautta. Joillain suomalaisilla on tapana opettaa suomea ulkomaalaisille uskottelemalla kirosanan perkele tarkoittavan tervehdystä tms. Pimeyden henkiä edustavia hahmoja on vältetty mainitsemasta nimeltä. Perkunas on ukkosenjumala ja se on rinnastettu perkeleeseen.

Sanontaa ”siinä paha missä mainitaan” käytetään, kun joku puheena ollut ilmestyy paikalle. Pahalla on monta nimeä. Vuorelan listassa on kiertoilmauksia, joista Alatuvan äijä on sen verran vanha, että siitä on tullut myyttinen lastenpelotehahmo. Kansanrunot rinnastavat eri konteksteissa erilaisia paholaisen nimiä. Yksi niistä on emälempo, joka Vuorelan listassa on muodossa emähenki. Runojen paholaiseen viittaavat nimet ovat hiisi ja saatana.
Lähti hiisi hiihtämään,
Emälempo lentämään,
Saatana savua viemään. (SKVR VI2 7528)

Jänislankoja aseteltaessa eräiden taikatoimien yhteydessä sanottiin:
Anna hiisi jäniksiä,
Paholainen, nahkapallia*!* (SKVR VI2 4982)

Kyseessä oleva jänis on ihan ilmeisesti hiton suuri, joten loitsulla tarkoitetaan hirveä, vaikka ansapyynnistä puhutaankin. Nykykieleen onkin tämä metsästykselle merkittävä hahmo säilyttänyt asemansa nykykieleenkin kiroilmaisuina Hitto! tai Hittolainen! Astetta voimakkaammin sanottuna sama sanotaan saatanana, joko Voi saatana! tai vain pelkkä nimi. Ja sitten ollaankin lähellä Helvetti-sanan käyttöä voimasanana. Kalevalassa mainitaan paholainen vain kerran,

mutta pirut ja juuttaat esiintyvät useammin. Vaikuttaa interjektioiden perusteella selvältä, että jonkinlainen vastapari mielen pimeyksiin löytyy suomalaisista kansanrunoista, vaikka merkityshetteiköstä ei ihan helpolla selviäkään. Jostain syystä uskomushahmot ovat kielessä syrjäytyneet voimasanalla – Voi vittu! Suurelta yleisöltä on kirosanan yleisyydestä huolimatta jäänyt unohduksiin sanan alkuperäinen merkitys tietäjänä.

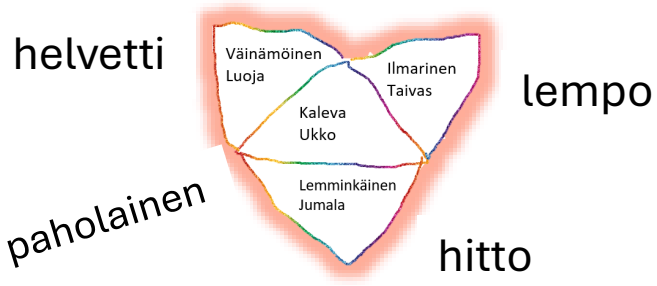

Runossa sanotaan:

Lähde nyt Hiisi hiihtämähän, -> suksiminen esim. Suksi kuuseen!
Saatana samoamahan, -> käveleminen esim. Ala laputtaa!
Lempo lentämähän, -> lentäminen esim. Kohta lennät kuin leppäkeihäs!
Paholainen pakenemahan! -> pakeneminen esim.

Tämä mahdollistanee rinnastusten tekemisen saatuun jumal-sankarikuvioon. Hiisi liittyy Lemminkäisen virteen, joten Hiisi on monen muun roolinsa lisäksi ymmärrettävä jonkinlaisena Lemminkäisen alter egona. Tulkintaa voi tarkastella lisäksi sijamuotosysteemillä, joka esiintyy nimellä agressiivi ja on kvasisijamuoto, ei viralliseen kielioppiin kuuluva, mutta jonka olemassa oloa ei voi kieltääkään, sitkeästi aggressiivit elävät elämäänsä arkikielen käytössä.

Testerisanat:
Uudistuminen: luopua/säilyttää
Tutkiminen: kätkeä/paljastua

Creativity (luovuus) semeemi
Combination (yhdistelmä) genoomi
Concentration (keskittyminen) fenoomi

Alatuvan äijä
(semeemi)
Emä-lempo (genoomi) Ihtiriekko (fenoomi)

Kyse on merkityslajista IX, joka sijoittuu varallisuuteen liittyvään kategoriaan. Tietäjällä on oltava manaustoimintoja varten suuri sanavarasto ja tilanteeseen sopivat sanat. Ukko on ylijumalan ohella myös tietäjästä käytetty arvonimi. Tietäjää kutsuttiin myös lapiksi tai lappalaiseksi, uskomustarinoissa tietäjä, lappalainen saattoi viedä riistan muille mailla. Shamaanimatkansa tietäjä teki transsitilassa tuonpuoleiseen, aliseen maailmaan, jota paholainen eli Alatuvan äijä hallitsi.

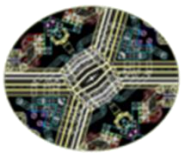

Lempo liittyy lemmentakuuteen, vaikka yllä olevassa kuviossa lempo on rinnastettu Ilmarisen maailmaan, niin lemmenseikkailut liitetään Lemminkäiseen, joka Kalevalassa toteaa asenteensa naisten viettelemistä kohtaan. Lemminkäinen kertoo äidilleen matkalla viipymisensä syistä. Kylä aiheellisesti epäili Lemminkäisen viehättyvän liikaa naisten suloista ja kaarevista muodoista, erityisesti rinnoista. Runossa vilahtaa taas uusi paholaisesta käytetty sana – kehno. Vanha kehno on paholainen.

"Hyvä oli siellä ollakseni, armas aikaellakseni.
Siitä oli paha elämä, siitä outo ollakseni:
pelkäsivät piikojansa, luulivat lutuksiansa,
noita kehnon kellukoita, paholaisen pallukoita
pahasti piteleväni, ylimäärin öitsiväni.
Minä piilin piikasia, varoin vaimon tyttäriä,
kuin susi sikoja piili, havukat kylän kanoja." (UK 29. runo)

Lemminkäinen valittaa ikävää suhtautumista häneen, koska hän jahtasi kylän naisia hyvin hanakasti ja hyvällä menestyksellä.

Kalevalan 17. runo kertoo ukko-ylijumalan roolista loitsuissa, jossa Ukkoa pyydetään tekemään tyhjäksi paholaisen vehkeet ja asetetut rikkeet salamansa avulla.

"Ja kun ei sitä totelle, välttäne väheäkänä,
Ukko taivahan-napainen, remupilven-reunahinen,
tule tänne tarvittaissa, ajaite anottaessa,
työt kehnot kerittämähän, rikkonaiset riisumahan
miekalla tuliterällä, säilällä säkehisellä!

Kirosanojen lisäksi on arkisempia huudahduksia, päivittelyjä ja voivotuksia kuten – Voi sentään! Voi mun päiviäni! Hyvänen aika! Päivää käytetään tervehdyksenä, myyttisenä olentona Päivä on aurinkojumalan ja ehkä Lemminkäisenkin personoituma. Vanhahtava, mutta Kainuussa vieläkin käytetty tervehdysmuoto on ”Jumalan terveeks”. Tuttavallisempi tapa tervehtiä on ”Tervehdys”. Tällä arkisella tavalla on suora yhteys tietäjän tai shamaanin parantajan toimiin jumalten avulla. Suotta ei loitsurunoutta pidetä suomalaisen kansanrunouden omaleimaisimpana ja vanhimpana kerrostumana.

Uskontotieteilijä Juha Pentikäisen mukaan täysin riidatonta tietäjätypologiaa ei ole; mielipiteet eriävät siitä, oliko tietäjä sama kuin noita vai ei. Pentikäisen luonnehtimana tietäjien tyyppijako on seuraava:

1) Noita, boranoaidi (poranoita, syöjänoita)
- kontakti riettaan kanssa
- pahansuopa asenne
- käytti pahoja henkiä apuna

- **2) Tietäjä (yleiskäsite)-**
- "ihmelääkäri", parantaja,
- "sanatohtori", tietomies
-

3) Näkijä, diethti (diet´ti)
- selvännäkijä, ennustaja, "eestätietävä"
- vaistonvarainen tieto ja/tai ymmärrys

4) Parantaja
- kansanparantaja, "sanalääkäri".

Suomea on vanhoissa eurooppalaisissa historiankirjoituksissa pidetty noitien maana, jolloin noidalla on tarkoitettu lähinnä tietäjää tai tuulikauppiasta. Tapio Kopposen mukaan kansa käytti vilppulalaisesta parantajasta , Heikki Hurstisesta tietäjästä nimityksiä a) kansanparantaja, b) poppaukko, c) tietäjä, d) noita ja e) sähköinen seppä. Ekstaattisena tietäjänä Hurstisessa oli sekä shamaanin että näkijän piirteitä, joita hän hyödynsi perinteisillä tavoilla hankkien takaisin varastettua tavaraa sekä suorittamalla parannusriittejä kuten keskisuomalaisen käsityksen mukaan kunnon tietäjän kuuluikin tehdä. Savossa Hurstisen kaltaisia ekstaattisia näkijöitä nimitettiinkin mahdikkaiksi tietäjiksi ja vielä 1800-luvulla Ruovedellä, joka oli Hurstisen syntymäpitäjä, sanottiin selvänäkökykyisiä jumaliksi tai erikoismiehiksi, joiden toiminnalle oli ominaista asialle intoutuminen ja kontakti apuhenkiin.

Parantajat -antologiassa Tapio Kopponen luokittelee parantajia taidon mukaan:

1. tietäjä - ei ole noita, pikkuparantaja; saa ilmi saloja, varkauksia, kadonneita jne.
2. poppamies - tavallinen noita ja tietäjä
3. taikuri - pikkunoita, pieniä taikoja kotitarpeiksi
4. rautahammas - tavallinen yleistaikuri, ei vielä mikään professori
5. mahtaja - tekijä, jonka puoleen kannattaa luottamuksella kääntyä vaikeissa asioissa
6. pohakka - noita, jonka taito perustuu uskotteluun enemmän kuin taitoon, ei luotettava
7. pösö - täystekijä alalla
8. puoskari - ns. maatohtori, parantaa omatekoisilla lääkkeillä ihmisiä ja eläimiä
9. mustamies - velho eli pohjanmaalainen tietäjä
10. rulli - talli- ja navettanoita, liikkuu pääsiäisenä
11. hyväsilmäinen - saa aikaan pieniä parannuksia ilman välineitä, vain katsomalla
12. pahasilmäinen - saa aikaan monenlaista pikkupahaa katsomalla.

Luettelo vaikuttaa ensi silmäyksellä yhtä keinotekoisesti 12-järjestelmäiseksi täydennetyltä kuin Agricolan jumalluettelot. Kansanparannuksen tutkija Olavi Räsänen on tyytynyt Pentikäisen tavoin vaatimattomampaan luokitteluun, jossa osuvuuskin on parempi. Räsäsen tyyppijaossa

1. ekstaatikot
2. verbalistit
3. herbalistit
4. teknikot
5.

tekevät parhaansa kansakunnan terveyden edistämiseksi. Nimityksistä voi arvata hallitsevan parannusriitin luonnetta kullakin parantajatyypillä. Ekstaatikko on tietäjäluonteinen parantaja, joka toimii hurmosta ja transsitilaa hyödyntäen. Verbalisti luottaa terapeuttiseen puheeseen ja loitsujen tehoon, Räsäsen mukaan myös verenseisauttajat ovat tätä ryhmää, vaikka tunnettua on, että verenseisauttajat eivät aina edes näe potilastaan lainkaan, vaan toimivat henkiparantajien tapaan kaukoparantaen. Herbalisti on luonnosta oppinsa ja rohtonsa hakenut lääkitsijä.

Luokittelevat listaukset antavat muutamia kiinnostavia vihjeitä siitä, miten asian laita on aikanaan mahtanut olla. Vilppulassa tietäjää nimitettiin sähköiseksi sepäksi, ja tietäjää on myös nimitetty jumalaksi, maininnat paha- ja hyväsilmäisyydestä viittaavat pahantahtoiseen eli neferiseen ja hyväntahtoiseen eli profylaktiseen taikuuteen. Käytännössä ero ei kuitenkaan ole ollut selvä. Tietäjän nimityksiin kuuluu myös myrrysmies. Nimitys rinnastunee sähköiseen seppään, koska ukonilmalla uskomuksen ja myös todenperäisten havaintojen perusteella maito myrtyy ukkosilmalla helposti, ja hiiva ei nostata taikinaa myrrysmiehen tai myrrysnaisen hyppysissä. Kalevala mainitsee kerran pahansuovan karjaloitsussa. Lisäksi runossa mainitaan jatkumo jumaliin vetoamisesta toissijaisiin, spesifimpiin haltijattariin. Kun on karjasta kyse, naisten toimialaan kuuluvasta toimesta, niin myyttihahmot, joihin vedotaan ovat naispuolisia metsän henkiä, luonnon so. luonnottaren tyttäriä.

Ensin vedotaan jumaliin:

"Katso, kaunoinen Jumala, varjele, vakainen Luoja,
varjele vahingon tieltä, kaitse kaikista pahoista,
ettei tuskihin tulisi, häpe'ihin hämmentyisi!

Kuin katsoit katollisessa, alla varjon vartioitsit,
niin katso katottomassa, vaali vartijattomassa,
jotta karja kaunistuisi, eistyisi emännän vilja
hyvänsuovan mieltä myöten, pahansuovan paitsi mieltä!" (UK 32. runo)

Runossa jatketaan laskeutuvalla kulttuurikehityksellä, siirrytään kaiken varalta anelemaan puissa piileviä haltijoita. Oikeinkirjoitusasu on hämäävä, koska Lönnrot on päätynyt käyttämään yleisnimeä, vaikka asiayhteys selvästi viittaa puiden personifioituihin haltijoihin ja näin ollen kuuluisi selkeyden vuoksi kirjoittaa isolla alkukirjaimella. Suomalaisessa haltijakaartissa on tavallinen käytänne perhekuntaisuudesta, jossa on Tapio, Tapiotar ja tapiolainen/Tapiola, Tapiolainen. Mainitun käytänteen mukaan on mahdollista ajatella haltijarypästä Paju, Pajutar ja pajulainen/Pajula, Pajunen, vaikka näitä haltijanimiä ei korpuksessa esiinnykään. Pajunen mainitaan tosin, mutta attribuuttina. Puiden maailma on välivaihe haltijuutta matkalla jumalista ja haltijoista haltijattariin. Täten voidaan päätellä Krohnin intressidominanssin kohdistuneen osuvasti luonnonläheiseen haltijajoukkoon, joka miellettiin naispuoliseksi, luonnon tyttäriksi, luonnottariksi, joita runomaininnassa ovat Suvetar, Etelätär, Hingatar, Katjatar, Pihlajatar, Tuometar sekä Tellervo, joka on on Tapion perhekuntaan kuuluvana Tapiotar samoin kuin Mielikkikin. Tarkemmin sanoen mainitut haltihjattaret ovat metsäluonnon personoitumia.

"Kun lie kurjat paimeneni, ylen kainut karjapiiat,
paju pannos paimeneksi, leppä lehmän katsojaksi,
pihlaja pitelijäksi, tuomi tuojaksi kotihin
emännäisen etsimättä, muun väen murehtimatta!

"Kun ei paju paimentane, pihlaja hyvin pi'elle,
leppä ei lehmiä ajane, tuomi ei kotihin tuone,
niin pane parempiasi, työnnä luonnon tyttäriä
minun viljan viitsijäksi, katsojaksi karjan kaiken!
Paljo on piikoja sinulla, saoin käskyn kuulijoita,
eläjiä ilman alla, luonnottaria hyviä.

"Suvetar, valio vaimo, Etelätär, luonnon eukko,
Hongatar, hyvä emäntä, Katajatar, kaunis neiti,
Pihlajatar, piika pieni, Tuometar, tytär Tapion,
Mielikki, metsän miniä, Tellervo, Tapion neiti!
Katso'ote karjoani, viitsiöte viljoani
kesä kaikki kaunihisti, lehen aika leppeästi,
lehen puussa liehuessa, ruohon maassa roikatessa! (UK 32. runo)

Metodisesti on syytä tarkastaa, osuuko mikään mainituista jumaluuksista tai haltijoista kärkijoukkoon suomalaisessa mytologiassa. Ja osuuhan se, mikä on luonnollista, niin metsäisessä maassa kuin Suomi. Tietenkin, ruotsiksi tietäminen liittyy läheisesti luontoon sanassa naturligtvis ”luonnostaan viisas”. Kalevalan myyttisanojen frekvenssien toisessa kategoriassa esiintyvät sanat metsän emäntä ja sariola mainituissa runoissa. Parivaljakon olen nimennyt yhteisellä nimittäjällä ”metsä”.

2	METSÄ	metsän emäntä	32ru	46ru	46ru	46ru	41ru	14ru		
		Sariola	7ru	8ru	10ru	18ru	39ru	40ru	43ru	45ru

7. NOITAUSKO

Dimensiot 3D

Ulottuvuudet ajallisesti ylettyvät varhaisiin loitsukokoelmiin saakka, ja Kalevalassakin puhutaan noidista moneen kertaan, usein kerskailevaan sävyyn. Toisena tulkintaulottuvuutena on kansatieteen, historin ja uskontotieteen alat.

Loitsututkimuksessa on kaksi suotta syrjittyä tutkimuslähdettä, toinen on Elias Lönnrotin laatima kooste loitsurunoista 1880 ja toinen Kaarle Krohnin vuonna 1917. Kun edellä on saatu selville syntyloitsujen perustavaa laatua oleva merkitys Kalevalan ymmärtämiselle, on syytä huomioida Krohnin teos, jossa hän on huomioinut myös isänsä Julius Krohnin tutkimusaihiot loitsuista. Krohn toteaa esipuheessa noudattaneensa kansanrunonäytteissä Kalevalassa (1949) käytettyä äänneasua. Oma tapani on tuostakin kehittynyt kohti yleiskielistämistä silloin, kun se on ollut mahdollista. Paikallisuus ei tässä tarkastelussa ole oleellista, koska keskityn semanttiseen sisältöön, toissijaiseksi jää, mistä runot ovat kotoisin tai kuka ne esitti tai poimi muistiin. Keskityn ainoastaan ja vain loitsujen nimeämiseen, aiheisiin, luokitteluun ja sisältöön.

Kaarle Krohnin viisaita sanoja on syytä muistaa. Krohn toteaa, että loitsuissa on sekä eeppistä että lyyristä ainesta, ja eeppinen aines esiintyy lähinnä syntykertomuksissa, mitä tukee mm. Kalevalassa oleva tautien synty -loitsu. Edelleen Krohn korostaa shamaanin alkuperäisenä ja tärkeimpänä tehtävänä olleen taudin tai muun turmion alkuperän ja parannuskeinon selvittäminen. Krohn puhuu shamaaneista **suomalais-ugrilaisina noitina.** Noidan ja tietäjän nimimuunnelmia on runsaasti, suurin osa nimityksistä on jo unohtunut. Esimerkiksi ihmata, pilata on noituuteen liittyvää toimintaa. Kun loitsuissa puhutaan niukahduksen sanoista, vaihtoehtona on hivellyksen sanat jne. Myyttihahmoista Suonetar liittyy näihin loitsuihin, mutta myös usein Etelätär tai neitsyt Maaria.

1900-luvun alussa Kaarle Krohn puhuu noitauskosta, vuosisadan lopulla puhuttiin mieluummin tietäjälaitoksesta. Yksimielisyyteen ei olla päästy noidan/tietäjän ominaisuuksista eikä myöskään Tuonelan/Manalan rinnasteisuudesta. Suomen kielessä on erikoisuus, kirjoitusasusäännöllä kirjoitetaanko sana yhteen vai erikseen on vahva merkitys. On eri asia puhua Louhesta porttona säkeellä ”portto Pohjolan emäntä” kuin ”Portto-Pohjolan” emäntänä. Lisäksi on epäselvää, onko alun perin portolla edes tarkoitettu epämoraalisuutta. Olen joissain tapauksissa viittaava papua-guinealaisiin myyttikäytänteisiin vanhan vertailevan tradition mukaisesti. Krohn on ottanut loppupäätelmissään huomioon malaijilaisen metsähiiden loitsun verrokiksi:

Malaijilainen metsänhiiden loitsu. Tunnen alkuperäsi, pannahinen, joka asut Ofir-vuoren huipulla, jälkeläinen profeetta Joosefin pojan, joka oli vihoissaan äidilleen, koska tämä halusi syödä paratiisin lintujen sydämiä.

Jää pohdittavaksi, josko kyseessä oli lajimääre paratiisilintu kollektiivisten trooppisten metsien lintujen sijasta. Toinen Krohnin käännöksen ilmaisu on pannahinen, joka tarkoittaa kansanrunoudessa sekä käärmettä että paholaista.

Alussa määrittämäni painopistealueet eli nostot loitsujen mytosemantiikasta, ovat alustavasti määritellen seuraavat:
1) nimeäminen: noidan ja tietäjän nimitykset, loitsujen nimet ja niihin liittyvät myyttihahmot
2) aiheet, millaisiin tauteihin loitsut on kohdistettu, muut aiheet
3) loitsuluokittelutapoja tarkasteltavassa korpuksessa (Lönnrot, Krohn, Topelius, Siikala, Haavio)
4) tarinallisten loitsujen alaloitsut, kuten esim. Kalevalan 45. runossa kompilaatti tautien synty.
5) supisuomalaisen mytologian ytimen määrittely loitsurunojen kautta.

Kielastajan tekovaiheessa aavistelin aidoimman suomalaisen mytologian löytyvän Keski-Suomesta ja/tai Savon sydämestä, mutta ei ehkä kuitenkaan savolaisen heimon hengen tuotteista. Loitsuaines on mitä todennäköisimmin kuitenkin kotoisin Raja-Karjalasta, karjalaista väestöä on siirtynyt Kuopion seuduille noin viisisataa vuotta sitten, kuten hirvikronikoitsija Arvi Venäläisen suku. Vuoksen reittiä myöten karjalaisia kulkeutui myös Pohjanmaalle ja Keski-Suomeen. Pelkkä runon keruupaikka ei todista mentaliteetista tai runon alkuperästä. Loitsurunoutta voi pitää Savossa ja/tai Pohjois-Karjalassa parhaiten säilyneenä, mutta myös alkuperästään madaltuneena kohti pahansuopaa taikuutta ja kateen sanoja.

Kalevalan hyväksytyt tulkinnat ovat ajan mittaan kaventaneet suomalaisen mytologian merkityksiä ja varsinkin syvämerkityksiä, noita syntyjä syviä, perinnesiilon virallisten tulkitsijoiden tieto on Joukahaisen tietoa, joka tietää havaintoperäisesti linnuksi tiaisen, mutta ei tiaisen syntyä. Krohn viittaa loppupäätelmissä kahteen syntyloitsuun (1917:253). Maakäärmeen syntyyn paholaisen kuolasta ja vesikäärmeen syntyyn Syöjättären syljestä. Tulkintahistoriassa on paitsioon jäänyt pieni, mutta merkittävä toteamus koivuisen kanteleen synnystä, jota on luettu linnunpyytäjän sanoina ja kalanluisen kanteleen syntyä on luettu kalanpyytäjän lukuna. Inkeriläis-virolainen versio kanteleen synnystä hirven sarvista ehkä viittaa metsästäjän sanoihin.

Hypoteettiset kanteleen synnyn viitteet:

Koivuisen kanteleen synty	Linnunpyytäjän sanat
Hauenluisen kanteleen synty	Kalanpyytäjän sanat
Hirvensarvisen kanteleen synty	Metsästäjän sanat?

Suomalaisen mytologian tulkinta on keskittynyt kertomarunouteen jopa siinä määrin, ettei muisteta enää runon merkinneen aikanaan sekä loitsurunoa että loitsulaulajaa sekä hirveä. Kalevalaisen runouden ytimessä on erärunous, kantele on ollut tätä runoutta säestävä soitin. Sudeettisavolaisuus voi olla reliktikarjalaisuutta, jossa savo-karjalaisuuteen on sekoittunut aimo annos Laatokan karjalaisuutta. Sukututkijoiden ongelmana on geneettinen periytyvyys, folkloristien sokea piste on pikkutarkassa kertojan ja levinneisyyden tarkastelussa sekä pitäytymisessä genreihin.

Ennen noitiin ja loitsuihin siirtymistä, tarkastelen korpuksen kahden tekijän loitsuluokittelua. Krohnin syntyloitsuteoksen liitteenä on nimi- ja aineluettelo. Sulkuihin hän on selitteenä merkinnyt l=luku, s=synty, r=runo. Tutkija on yksiselitteisesti luokittanut osan loitsuista runoksi tai runoon kuuluvaksi. Kielastajan syntyrunoja ryhmitellessäni en ole ottanut huomioon tätä luetteloa, korjaus tulee tässä, vaikka mahdollisilla lisillä tuskin on mitään mullistavaa vaikutusta. Loitsurunouteen kuuluvat nimekkeet on luettelossa lihavoitu. Tieto siirtyy nihkeästi, ellei tekijä ole vaivautunut laatimaan hakusanastoa, jonka puute voi hävittää tärkeänkin tiedon. Kaarle Krohn sanoo hyödyntäneensä Julius Krohnin tutkimuksia, jonka teoksessa Suomen suvun pakanallisesta jumalanpalveluksesta olen laatinut hakemiston, jota alkuperäisessä työssä ei ole. Sen mukaan vain kolme osumaa tekstissä kohdistuu syntyloitsuihin: 1) ***Veneen vesillelasku*** on noidan lähtöloitsu, 2) ***vetoporo*** on noidan lähtöloitsu ja 3) ***syntyrunot.*** Kaarle Krohnin loitsuluokitus on kolmijakoinen, siihen kuuluvat synnyt (s), runot (r) sekä luvut (l). Tarkemmin katsoen mukana on myös runoja, joita ei ole koodattu mihinkään em. luokkiin sekä muutama virsi sekä loitsuja, josta löytyy sekä lukuja että syntyjä.

Kun yhdistetään Kalevalan loitsut, Lönnrotin kansanrunoperäiset loitsut ja Kaarle Krohnin esittämät loitsut, niin samoja loitsuja on korpuksessa on yllättävän vähän. Krohnin ratkaisu laittaa esiin runoja, joissa kerrotaan synnyistä, antaa kuvan kertomarunouden loitsumaisista aineksista. Sammon syntytaru on eeppinen kertomus, vähemmän tunnettua on Väinämöisen kyyneleet, joista tuli helmiä, tarinassa on todellisuudessa kerrottu helmen synty, joka sisältää sorsan höyhenpuvun alkuperän, etiologian.

Loitsututkimuksessa on kaksi suotta syrjittyä tutkimuslähdettä, toinen on Elias Lönnrotin laatima kooste loitsurunoista 1880 ja toinen Kaarle Krohnin vuonna 1917. Kun edellä on saatu selville syntyloitsujen perustavaa laatua oleva merkitys Kalevalan ymmärtämiselle, on syytä huomioida Krohnin teos, jossa hän on huomioinut myös isänsä Julius Krohnin tutkimusaihiot loitsuista. Krohn toteaa esipuheessa noudattaneensa kansanrunonäytteissä Kalevalassa (1949) käytettyä äänneasua. Oma tapani on tuostakin kehittynyt kohti yleiskielistämistä silloin, kun se on ollut mahdollista. Paikallisuus ei tässä tarkastelussa ole oleellista, koska keskityn semanttiseen sisältöön, toissijaiseksi jää, mistä runot ovat kotoisin tai kuka ne esitti tai poimi muistiin. Keskityn ainoastaan ja vain loitsujen nimeämiseen, aiheisiin, luokitteluun ja sisältöön.

Kaarle Krohnin viisaita sanoja on syytä muistaa. Krohn toteaa, että loitsuissa on sekä eeppistä että lyyristä ainesta, eeppinen aines esiintyy lähinnä syntykertomuksissa, mitä tukee mm. Kalevalassa oleva tautien synty -loitsu. Edelleen Krohn korostaa shamaanin alkuperäisenä ja tärkeimpänä tehtävänä olleen taudin tai muun turmion alkuperän ja parannuskeinon selvittäminen. Krohn puhuu shamaaneista suomalais-ugrilaisina noitina. Noidan ja tietäjän nimimuunnelmia on runsaasti, suurin osa nimityksistä on jo unohtunut. Esimerkiksi ihmata, pilata on noituuteen liittyvää toimintaa. Kun loitsuissa puhutaan niukahduksen sanoista, vaihtoehtona on hivellyksen sanat jne. Myyttihahmoista Suonetar liittyy näihin loitsuihin, mutta myös usein Etelätär tai neitsyt Maaria.

1900-luvun alussa Kaarle Krohn puhuu noitauskosta, vuosisadan lopulla puhuttiin mieluummin tietäjälaitoksesta. Yksimielisyyteen ei olla päästy noidan/tietäjän ominaisuuksista eikä myöskään Tuonelan/Manalan rinnasteisuudesta. Suomen kielessä on erikoisuus, kirjoitusasusäännöllä kirjoitetaanko sana yhteen vai erikseen on vahva merkitys. On eri asia puhua Louhesta porttona säkeellä ”portto Pohjolan emäntä” kuin ”Portto-Pohjolan” emäntänä. Lisäksi on epäselvää, onko alun perin portolla edes tarkoitettu epämoraalisuutta. Olen joissain tapauksissa viittaava papua-guinealaisiin myyttikäytänteisiin vanhan vertailevan tradition mukaisesti. Krohn on ottanut loppupäätelmissään huomioon malaijilaisen metsähiiden loitsun verrokiksi:

Malaijilainen metsänhiiden loitsu. Tunnen alkuperäsi, pannahinen, joka asut Ofir-vuoren huipulla, jälkeläinen profeetta Joosefin pojan, joka oli vihoissaan äidilleen, koska tämä halusi syödä paratiisin lintujen sydämiä. – Jää pohdittavaksi, josko kyseessä oli lajimääre paratiisilintu kollektiivisten trooppisten metsien lintujen sijasta. Toinen Krohnin käännöksen ilmaisu on pannahinen, joka tarkoittaa kansanrunoudessa sekä käärmettä että paholaista.

Alussa määrittämäni painopistealueet eli nostot loitsujen mytosemantiikasta, ovat alustavasti määritellen seuraavat:
1) nimeäminen: noidan ja tietäjän nimitykset, loitsujen nimet ja niihin liittyvät myyttihahmot
2) aiheet, millaisiin tauteihin loitsut on kohdistettu, muut aiheet
3) loitsuluokittelutapoja tarkasteltavassa korpuksessa (Lönnrot, Krohn, Topelius, Siikala, Haavio)
4) tarinallisten loitsujen alaloitsut, kuten esim. Kalevalan 45. runossa kompilaatti tautien synty.
5) supisuomalaisen mytologian ytimen määrittely loitsurunojen kautta.

Kielastajan tekovaiheessa aavistelin aidoimman suomalaisen mytologian löytyvän Keski-Suomesta ja/tai Savon sydämestä, mutta ei ehkä kuitenkaan savolaisen heimon hengen tuotteista. Loitsuaines on mitä todennäköisimmin kuitenkin kotoisin Raja-Karjalasta, karjalaista väestöä on siirtynyt Kuopion seuduille noin viisisataa vuotta sitten, kuten hirvikronikoitsija Arvi Venäläisen suku. Vuoksen reittiä myöten karjalaisia kulkeutui myös Pohjanmaalle ja Keski-Suomeen. Pelkkä runon keruupaikka ei todista mentaliteetista tai runon alkuperästä. Loitsurunoutta voi pitää Savossa ja/tai Pohjois-Karjalassa parhaiten säilyneenä, mutta myös alkuperästään madaltuneena kohti pahansuopaa taikuutta ja kateen sanoja.

Kalevalan hyväksytyt tulkinnat ovat ajan mittaan kaventaneet suomalaisen mytologian merkityksiä ja varsinkin syvämerkityksiä, noita syntyjä syviä, perinnesiilon virallisten tulkitsijoiden tieto on Joukahaisen tietoa, joka tietää havaintoperäisesti linnuksi tiaisen, mutta ei tiaisen syntyä. Krohn viittaa loppupäätelmissä kahteen syntyloitsuun (1917:253). Maakäärmeen syntyyn paholaisen kuolasta ja vesikäärmeen syntyyn Syöjättären syljestä. Tulkintahistoriassa on paitsioon jäänyt pieni, mutta merkittävä toteamus koivuisen kanteleen synnystä, jota on luettu linnunpyytäjän sanoina ja kalanluisen kanteleen syntyä on luettu kalanpyytäjän lukuna. Inkeriläis-virolainen versio kanteleen synnystä hirven sarvista ehkä viittaa metsästäjän sanoihin.

Hypoteettiset kanteleen synnyn viitteet:

Koivuisen kanteleen synty	Linnunpyytäjän sanat
Hauenluisen kanteleen synty	Kalanpyytäjän sanat
Hirvensarvisen kanteleen synty	Metsästäjän sanat?

Suomalaisen mytologian tulkinta on keskittynyt kertomarunouteen jopa siinä määrin, ettei muisteta enää runon merkinneen aikanaan sekä loitsurunoa että loitsulaulajaa sekä hirveä. Ennen noitiin ja loitsuihin siirtymistä, tarkastelen korpuksen kahden tekijän loitsuluokittelua. Krohnin syntyloitsuteoksen liitteenä on nimi- ja aineluettelo. Sulkuihin hän on selitteenä merkinnyt l=luku, s=synty, r=runo. Tutkija on yksiselitteisesti luokittanut osan loitsuista runoksi tai runoon kuuluvaksi. Kielastajan syntyrunoja ryhmitellessäni en ole ottanut huomioon tätä luetteloa, korjaus tulee tässä, vaikka mahdollisilla lisillä tuskin on mitään mullistavaa vaikutusta. Loitsurunouteen kuuluvat nimekkeet on luettelossa lihavoitu. Tieto siirtyy nihkeästi, ellei tekijä ole vaivautunut laatimaan hakusanastoa, jonka puute voi hävittää tärkeänkin tiedon. Kaarle Krohn sanoo hyödyntäneensä Julius Krohnin tutkimuksia, jonka teoksessa Suomen suvun pakanallisesta jumalanpalveluksesta olen laatinut hakemiston, jota alkuperäisessä työssä ei ole. Sen mukaan vain kolme osumaa tekstissä kohdistuu syntyloitsuihin: 1) Veneen vesillelasku on noidan lähtöloitsu, 2) vetoporo on noidan lähtöloitsu ja 3) syntyrunot. Kaarle Krohnin loitsuluokitus on kolmijakoinen, siihen kuuluvat synnyt (s), runot (r) sekä luvut (l). Tarkemmin katsoen mukana on myös runoja, joita ei ole koodattu mihinkään em. luokkiin sekä muutama virsi sekä loitsuja, josta löytyy sekä lukuja että syntyjä.

Kun yhdistetään Kalevalan loitsut, Lönnrotin kansanrunoperäiset loitsut ja Kaarle Krohnin esittämät loitsut, niin samoja loitsuja on korpuksessa on yllättävän vähän. Krohnin ratkaisu laittaa esiin runoja, joissa kerrotaan synnyistä, antaa kuvan kertomarunouden loitsumaisista aineksista. Sammon syntytaru on eeppinen kertomus, vähemmän tunnettua on Väinämöisen kyyneleet, joista tuli helmiä, tarinassa on todellisuudessa kerrottu helmen synty, joka sisältää sorsan höyhenpuvun alkuperän, etiologian.

Termi bodylore keksittiin American Folklore Societyn vuoden 1989 kokouksessa. Se tuo folkloristiset huolenaiheet kehonkieleen, kehon pukuihin ja asusteisiin, kehon liikkeisiin, kehon keskusteluihin ja esityksiin, kehon rituaaleihin ja tabuihin sekä kehoon liittyviin uskomuksiin ruumiillistuvuuden sosiaaliseen historiaan.

"Bodylore" tarkoittaa kehon kulttuurista ja sosiaalista merkitystä. Se tutkii, miten kehoja ymmärretään, esitetään ja koetaan eri kulttuureissa ja yhteiskunnissa. Se voi sisältää esimerkiksi tanssin, tatuointien, kehonmuokkauksen ja muiden kehon ilmaisumuotojen tutkimista. (AI) Suomalaisissa kansanrunoissa seksuaalisuuteen liittyvä jumalsankarihahmo on Lemminkäinen, joka valitsee varrellaan so. kehollaan ja potkaisee pojan ylpeän neidon poveen. Kullervon ja muiden toimijoiden sukurutsaiset teot ovat nekin osaltaan bodylorea. Erityisesti naistutkimus on ollut kiinnostunut bodyloresta.

Samaanitutkija Juha Pentikäinen rinnastaa bodyloren rituaaliseen seksuaalisuuteen, Lotte tarkka on kuvannut erämiesten loitsujen seksuaalissävytteisyyttä. Maanpitävän loitsuissa on peiteltyä seksuaalisymboliikkaa, jossa kierretään kohdetta, kunnes vettä tai tulppa pistetään maanrakoon eli reikään. Lönnrotin sanakirjassa on mystinen sana ”rakorynttäri”, jossa on samantapainen kaksimielisyys, sillä se voi viitata joko riittitoimitukseen tai yhdyntään. Riiteissä jumala/palvottu ja ihminen yhtyvät, perinteisessä aktissa mies ja nainen. Tietäjät lauloivat toisiaan ja vaivoja maan rakoon.

Vihjeet ovat monimutkaiset, mutta seksuaalisuus eri perversioineen on osa maailman menoa ennen ja nyt sekä tulevaisuudessa. Sanat eivät aivan suoraan paljasta, mikä milloinkin olisi kuviteltavissa bodyloren piiriin. Virolahdella säilynyt vanha sana rivolokinen viittaa roisiin seksuaalihuumoriin ja käytänteeseen, mutta samaa voi arvailla myös metsäsuomalaisen Kaisa Vilhuisen perimätiedosta Perjantaik-Erkki, joka on kuta kuinkin pirun tai paholaisen peitenimi. Vaikka takapuolen suutelot ja muu orgiastinen meno liitetäänkin noituuteen ja noitasapattiin, niin pirun nimessä perjantai liittynee astrologiseen symboliikan Venus-planeettaan, joka on rakkauden planeetta eikä milloinkaan kovin kaukana auringosta, Lemminkäisen symbolista.

Mytologian seksuaalisia arkkipolariteetteja ovat hieros gamos ja noitasapatti. Samaanirituaalien erotiikkaa ja bodylorea Pentikäinen kuvaa:

- Tässä kohdassa vanha nainen teki muutamia eroottisia eleitä.
Päältä on kuuma, kun mies lämmittää, mutta
maa jäätää selkää alta...
Linnuilla on paljon järkeä, niin myös karhulla...
Voi miksi en ole lintu, miksi en karhu?
”nyt mieheni poissa, ja itse olen kuin marto maa...
- Te, joissa vielä veri kiertää, mitä oikein istutte?
Tulkaa tänne, tanssitaan yhdessä...

Vähitellen naissamaanin riittipuheet hurjistuvat rivolokisiksi ja kenties myös piiloaggressiivisiksi.

- Olisipa minulla hampaat vitussakin!
Silloin purisin poikki miehen kalun
ja ainiaaksi se saisi sinne jäädä. (Pentikäinen 1998:54-55)

Keholla on historiansa, se ei ole vähemmän kulttuurinen konstruktio kuin taideteos, filosofinen teksti tai pöytätapojen systeemi. Keho kertoo omaa kieltään, se on tekstikorpus, ihmisen keho katsotaan temppelien ja rakennusten kosmiseksi kuvaksi. Niin samaanius kuin teksti-lingvistiikkakin antavat vihjeitä ruumiillistumisen (Embodiment) kysymyksiin ja symboliikkaan. Päätön on heteronyymi, joka voi viitata harkitsemattomuuteen, teloitettuun tai kirkonväkeen. Kehollisuus on jäljellä, vaikka siitä puuttuu pääosa. Kehonmuokkaus ja tekstigeneteiikka ovat samankaltaisia prosesseja ilmentää itseä ja omaa minuutta ja persoonaa.

Noituuteen ei länsimaisessa kulttuurissa uskota, vaikka uuspakanat ja wiccalaisuus ovatkin todellisia sosiaalisia toimijoita. Lehdistödiskurssi on sitäkin innokkaammin ivailemassa salaliittoteorioita ja niiden esittäjiä. Salaliittoteoria viittaa joukkoon erilaisia uskomuksia, joiden mukaan tietyt yksilöt tai ryhmät toimivat julkisuudelta piilossa ja tähtäävät yhteisön onnea uhkaaviin pahantahtoisiin päämääriin. Salaliittoteoria edustaa kansanomaista ajattelua ja tietämistä, jossa ihmiset muodostavat ja jakavat käsityksiä siitä, mikä ja kuka on luotettava tiedonlähde, ketkä päättävät asioistamme ja millainen tulevaisuus meitä odottaa.

Vastapainona ovat ”vakavat” tiedon muodot, kuten tieteelliset julkaisut. Kestosuosikki salaliittoteorioissa ovat ”friimuurarit” eli vapaamuurarit. Kansantarinoissa vapaamuurareita ja noitia yhdistää rituaaliset lapsenmurhat ja salaiset rituaalit. Miesten salaseurojen rituaalit ovat miehisiä kokoontumisia, kun taas naisten vastaavat on kriminalisoitu ja ivattu noitasapatiksi tai Kyöpelinvuorella käymiseksi. Miehinen toveruusdiskurssi on jotain jännittävää, luottamuksellista ja tavoiteltavaa toverillisuutta. Naisellinen vastaava toiminta on/on ollut tuomittavaa, naurettavaa, kammottavaa magian harjoittamista, vaikka molemmissa suuntauksissa käytetään samoja maagisia menoja ja symboleita ja molemmista ryhmistä epäillään jäsenten osallistuvan mitä kummallisimpiin seksiorgioihin.

Salaseura-instituution ja noitainstituution välisiä yhtäläisyyksiä tuskin kukaan uskaltaa edes mainita. Salaliittoteorioihin ja muihin arveluihin liittyy läheisesti koston pelko. Salaseurojen kostotoimista on olemassa hiukset nostattavia tarinoita kuten on myös noitatarinoissa. Jäsenkuntaa ei silti tarvitse houkutella, ihmiskunnan tiedonhalu on paratiisin ajoista asti ollut sammumaton, maagisen tiedon avulla uskotaan voitavan hallita niin valtasysteemejä kuin luonnonvoimiakin. Valta kätkeytyy kulissien taakse ja saa monia muotoja kuin piru konsanaan. Ja ehkäpä voitaisiin perustellusti puhua myös kaksinaismoralismista.

Kaisa Häkkinen rinnastaa samaanien, tietäjien ja meedioiden repertuaarit artikkelissaan Rauni-Leena Luukanen-Kilde, jossa hän toteaa kohteensa asiantuntijuuden rakentuneen monella eri tavalla, muun muassa välittämällä viestejä tuonpuoleisesta tämänpuoleiseen, hän on . (Häkkinen 194) Hän on irtaantunut ruumiistaan (vrt. sielunmatka), tavannut avaruusolentoja (vrt, apuhenkiä ym.) sekä joutunut mielen kontrollin uhriksi (vrt. possessio ja sielun menetys). Samaaneja on luonnehdittu henkisesti sairaiksi yksilöiksi, ja saman on saanut kokea myös Rauni-Leena Luukanen-Kilde netissä häneen kohdistetussa kritiikissä.

Aihe vie ikuisten kysymysten äärelle, jossa pyhyys ja pahuus kamppailevat. Korkeauskontojen ja virallisten vallitsevien uskontojen palvonnan kohteet edustavat pyhyyttä, kun taas ihmismielen kategoriat pitävät muita ja vaihtoehtoisia näkemyksiä pahoina, haitallisina tai tuomittavina. Voittajameemi pyrkii laajenemaan ja säilyttämään asemansa kilpailevilta meemeillä. Matti Kamppinen on pohtinut aikaa kulttuuriselta kannalta. Matemaattisesti kyse on kronotoopista, jossa aika ja avaruus kuuluvat yhteen, ja joskus vilahtaa esiin mahdollisuus rinnakkais-todellisuudestakin, vaikka maallisten valtauskontojen piirissä tämä vaihtoehto yleensä tuomitaan enkelitarinoista ja ihmeparantumisista huolimatta. Ei vain vaihtoehtomeemeissä ole runsaasti paradoksisia aineksia, niitä esiintyy myös korkeauskonnoissa. Aina ei voi sanoa, mikä on totta ja toimivaa, mikä uskonvaraista.

Kalevalassa ja kansanrunoudessa puhutaan kuitenkin iäisestä, ikuisesta. Hieman yllättävästi myös hirvestä (alces alces) puhutaan iäisenä, ehkä siksi, että hahmo on runsaslukuisesti ikuistettu suomen maaperään ja sen pystykallioihin, paikkoihin, joissa maa, vesi ja taivas yhtyvät. Jos näin on, niin hirvi on Suomen faunasta mytologisin eläinhahmo, mihin viittaa myös hiiden ja hiiden hirven käsitteet. Kalliopiirrokset ja symbolikieli ovat ilman asiantuntijuutta vaikeasti tulittavissa, tuonpuoleisen ja aikoja sitten manalle menneiden aivoituksista ei ole tulkitsijaa olemassa. Arvailijoita kyllä riittää. Pentikäinen toteaa noitarumpujen tutkimisen vajeen. Rumpuja on tutkittu rummun päällyspuolen symbolikuvioista tarkkaankin, kun taas rummun sisäpuoli kuvioineen ja muine ripusteineen on jäänyt vähälle huomiolle. Samaaniutta on luonnehdittu myös ekstaasitekniikkana, ja ekstaasin on Martin Heidegger rinnastanut aikaan puhuessaan ajasta ekstaasina, hurmoksena.

Etnohistoriallinen samaanius on kuvattu pääasiassa ulkoisten merkkien avulla, jossa rummuilla, puvuilla, laukulla, naamioilla on merkittävä osa. Varhaiset samanismitutkijat kiinnostuivat rituaaleista, samaanien oma tulkinta tietoa varusteiden käytöstä ja merkityksestä taltioitiin vähän. Implisiittiset tulkinnat jäivät abjekteiksi tutkijain käsiteavaruudessa. Saamelaisnoitien ja muidenkin ensimmäiset tiedonannot taltioitiin oikeudenkäyntien asiakirjoihin. Voidaan puhua oikeuslaitoksen varjouskosta, noitauskonnosta, joka perusti tuomionsa lähinnä näkyvien elementtien kriminalisointiin. Noitarummut hävisivät miltei tyystin Kööpenhaminan palossa, mutta sitä enne jo oli hävitetty noitarumpujen sisin ja siihen liittyvä tietous, toteaa Pentikäinen.

7.1 Ampiainen ja matajainen

> Merkityksen ongelmat, ruutu 2C
> *Kun tulkitaan, merkityksen ongelma on läsnä, sillä tottumukset, traditio, uskomukset, maailmankuva arvoineen ja monet muut seikat luovat jokaiselle oman merkitysten kotikentän, johon uudet merkitykset eivät ole aina tervetulleita, vaan synnyttävät vastustusta. Kritiikki saattaa usein olla tavoitteellista teilaamista, ei asiallista tarkastelua.*

Väive on yleinen eläimillä kesällä lämpiminä aikana lehmissä , pikunen eläin asustelee karvan juuressa ja lypsettäessä tarttuu lypsäjään. Väiveet tarttuvat kiinni ja polttavat. Kutisuttavat. Uskonnollista merkitystä sanalla ei ole ikä muitakaan samanluontoisia sanoja paikkakunnalla, toteaa uskomussanojen kyselyn vastauksessa Otto Asikainen Enonkosketa 3.2.1929.

Mitä yhteistä on Toivo Vuorelan kansanperinteen sanakirjalla ja F.A. Hästeskon teoksella Länsisuomalaiset tautien loitsut. Vastaus on: **Itämaan tietäjät.** Näin, on vaikka ei heti sitä uskoisikaan tai vastausta ymmärtäisi. Hästeskon kirja alkaa olla bibliofiilinen harvinaisuus, joten käytän kansalliskirjaston digiaineistoa. Hästesko muutti nimensä myöhemmin Heporaudaksi, ja käytän jatkossa tuota nimimuotoa. Heporauta oli omaksunut esitetyn hypoteesin loitsujen

länsisuomalaisesta alkuperästä, ja toteaa länsi- ja itäsuomalaisten loitsujen välillä olevan suuren eron. Läntiset loitsut ovat hänen mukaansa lyhyitä ja selviä, itäiset runot sen sijaan laajoja, sekavia ja monista aineksista kokoonpantuja. Mutta toisin kuin kuvittelisi, Itämaalla Ruotsin vallan aikana ymmärrettiin Pohjanlahden rannikkoa, Pohjanmaata.

Loitsuihin kuuluu alkuperän tutkiminen, ja esitetyn alkuperähypoteesin mukaisesti Itämaan tietäjien tietämys on tarpeellista ottaa yksityiskohtaiseen tarkasteluun suhteessa muuhun loitsuaineistoon. Yksi alkuperäisimmistä loitsuolioista ovat hyönteiset, jotka tarkoituksella poistin eläinten semanttisesta joukosta. Tiedetään ampiaista pidetyn tietäjän eläimenä, ja ampiaisen syntykin on tunnettu loitsu. Alustavassa, hakemistoisssa olevissa loitsuissa mainitut hyönteisten synnyt koskevat hyönteisiä:

ampiainen	lutikka	torakka
herhiläisen	mehiläinen	vaapsahainen.
kärpänen		

Tautiloitsuissa ja uskomuksissa on lisäksi mainittu muitakin hyönteisiä kuten kovakuoriaiset, mm. papintappaja ja täi eli kouko tai russakka. Tautien yleisnimityksen riisin yhteydessä Ahti Rytkönen on pohtinut Lönnrotin sanakirjassa mainittua riidenötökkää, joka lienee sama kuin riidenpöpykkä, toiselta nimeltään toukohärkä (kovakuoriainen Meloe), josta on valmistettu riidenvoidetta. Toukohärkä on muutoinkin tunnettu rohdoseläimenä. Rytkönen toteaa tutkielmansa lopussa riiden olleen mitä monipuolisin tautiolento, joka on suuton, päätön ja takapuoleton purija, syöjä eli kaluaja. Riikkalaisen, riisipoika Riutukaisen ykköslääkekasvi on ojaleinikki (Ranunculus flammula), lääkekasvi soveltuu myös vilustusmistautien parantamiseen. Toinen riiden parantamiseen käytetty kasvi on näsiä eli riidenmarja (*Daphne mezereum*).

Heporauta toteaa loitsujen ymmärtämisen edellyttävän tietoa taudin synnyistä ja esiintymismuodoista. Jo sanan merkityksen tutkiminen voi tuottaa vaikeuksia, koska Heporaudan teoksessa on sana -vartaloisia kohtia 171 mainintaa. Lähiluku ja tarkennus osoittaa sekin monta mielenkiintoista johtolankaa. Hakutulos antaa yhden pisteen vihjeen luokitteluperusteiden horjuvuudesta tautiparannuksessa. Kun lähdeteoksen #Viite kyse on Länsimaisista tautiloitsuista. hakua kohdistetaan ”sanat” -haulla, niin tulos tarkentuu ja supistuu 43:een esiintymään mitään erottelematta, mitään pois jättämättä. Ajan tavan mukaan Heporauta on ollut tarkka lähdeviittausten kanssa, siksi on tarpeen vilkaista haun antamaa tautimäärää suhteessa sisällysluettelon muut taudit -kategoriaan.

Ensin määritetään esiintymässä olevat taudit, jotka eivät ole saaneet omaa lukuaan tutkimustekstissä. Hakutuloksessa mainitaan 1) **tarttumisen**, 2) maan, 3) veden, 4) ruton, 5) amputaudin, 6) raudan, 7) ruton, 8) puskun, 9) hilvauksen, 10) matajaisen luvut ja sanat, 11) sanat suoloihin ja 12) koin sanat. Lukukappaleessa XII. Muut loitsut Heporauta (Hästesko) mainitsee ensimmäisenä A) Kateen sanat, Seuraavaksi on B) lukkutaudin eli syömättömyyden (anorexia) sanat. Lisäksi on C Kaikkien tautien sanat ja D Koin sanat. Lukuina mainitaan ähkyn luku ja hammastaudin luku. Sanahaun tuloksista lihavoidut on omina lukuinaan ja mainittu sisällysluettelossa.

Merkitysmielle vie matajaisen tulkinnan mataa-verbiä kohden, koska aika mataa eli kulkee hitaasti. Madella on ryömiä tai nöyristelevästi anella. Mistä nyt apu tulkintaan? Koska korpusaineisto on otettu kansanrunojen loitsuaineksesta, vastaus todennäköisesti löytyy sieltä. Matajaisen hakusanalla löytyy SKVR-korpuksesta yhteensä 16 tulosta, jotka ovat Pohjois-Suomesta, Tervolasta, Kemistä jne. Yksi pieni sana johtaa moninaisiin tulkintoihin, ja vaikka luettelointi on puuduttavaa luettavaa, niin tässä tapauksessa lukijaystävällisesti kerron hakutuloksen sisällön, viitteeksi tosin tyydyn laittamaan vain runon numeromarkkerin.

5098 Matajaisen eli käärmeen luku
5220 Matajaisen eli sikaliskon laulu
5847 Matajaisen, maahisten sanat
5848 Matajaisen, maahisten sanat
5849 Matajaisen eli veden (Ahdin) tytin sanat
5850 Matajaisen eli maahisten sanat
5851 Matajaisen eli kolmen taudin sanat
5852 Matajaisen so. kuivan matajaisen parannussanat
7211 Matajaisen nostosanat
7212 Matajaisen eli talvitoukan/talvikon synty
7213 Matajaisen eli sisiliskon -> läävämadon loru (synty)
7214 Matajaisen sanat (turmeltunut)
7216 Matajaisen luku -> läävämato (synty)
7217 Matajaisen sanat -> läävämato (sanat)
7218 Matajaisen sanat -> läävämato (synty)
7221 Matajaisen manaus (karkotuspaikka).

Lisäksi hakusana yksikkömuodossa tuottaa neljä tulosta joista osa samoja kuin edellä.
7222 Matajainen eli päistäinen (samaa sukua kuin käärmeklin)
7220 Matajainen eli paska (ajaa lehmällä).

Listauksen metatiedoista ilmenee, että matajainen on tulkittu läävämadoksi, kansanrunojen käsitys on kirjavampi, käärmeeseen viitauksia on joitakin. Heporaudan tutkimuksessa matajainen mainitaan fragmentaarisena tietona yhdessä alaviitteessä. Matajainen on rinnastettavissa matoon, erityisesti tautimatoon, mutta käsitysten hajonta ja löytöpaikat Pohjolassa viittaavat matajaisen olleen merkittävä tautiloitsuolento. Matajaisen loru loitsun nimenä viittaa lastenperinteeseen. Yllä olevassa aineistossa on yksi näyte, joka on nimetty loruksi, mutta sisältö ei silti viittaa lasten leikkiloruihin vaan loitsuun, johon on kertynyt ja kiertynyt sekalaista ainesta. Ehkä joissain tapauksissa loitsu on nimetty loruksi hämäys- tai häveliäisyyssyistä. Tähän on saattanut vaikuttaa noituuden ja noitarumpujen hävittämistendenssi Lapissa. Kemin seudulta 1870-luvulla taltioitu ”loru” (loitsu?) on metatietona luokiteltu läävämadon synnyksi.

Matajaisen loru.

Lemmon liiva, pahan hengen paistivarras!
Tiedän sukusi, tiedän syntysi!
Kannossa on sinun kotosi,
Lahokanto kartanosi,
Tuohikäppyrä tupasi.
Sinä sulatat kielelläsi,
Sinun henkimisesi voiteeksi.
Mikä karva, pajun karva,
Mikä karva, kanervan karva,
Mikä karva, vasken karva,
Sininen karva, punainen karva.
Mene tekijöittesi rinnoille
Panijoittesi parmeille,
Käskijäisi kämmenpäähän,
Keskeltä kivuttomaksi,
Viereltä viattomaksi,
Päältä tuntumattomaksi,
Alta aivan terveheksi!

Lorussa viitataan käärmeensalvaan voiteena, mutta mysteeriksi jää, mitä runoissa tarkoitetaan madon yhteydessä karvalla, joka yleensä kuvataan moninaisin värein värikirjona. Madollahan ei ole karvapeitettä, vaan nahka, joten karvoitukseen nimi ei viittaa. Jossain määrin tulkintaa saattaa auttaa sanapari, karvas (paha tai kitkerä maku tai nieltävä) – karvastella (kirvellä, koskea).

Loitsujen luokittelun lisäksi on tautiloitsujen tulkinnassa mietittävä, mikä taudin aiheuttaa, mikä on taudin syy, on tehtävä diagnoosi. Lönnrotista peräisin oleva kahtiajako tautien luokittelusta jumalantauteihin ja panentauteihin on riittämätön, kansa on ajatellut tautien syyksi myös luonnosta saatavat tartunnaiset ja pulmien puutunnaiset kuten savipuolinen, joka on ihotauti. Panentataudit ajateltiin noitien, pahakatseisten ja pahojen ihmisten, kateiden lähettämiksi, jumalantauti oli parantumaton sairaus, kohtalontauti, jota ei voitu parantaa. Sen lisäksi oli vielä manalaisten ja edesmenneiden aiheuttamia tauteja, jos esivanhempia oli loukattu tai piru joukkoineen tahtoi aiheuttaa kiusaa ja kolttosia ihmisen elämään.

Heporauta ansiokkaasti pohtii jumaluuksien ja haltijoiden suhdetta tautiolentoihin. Taudeissa lukusasti esiintyvä eläimet ja hyönteiset ajateltiin tautidemonien fyysisiksi ilmentymiksi. Pahojen henkien ja muiden pirun apulaisten henkilöitymiä olivat mm. mara, joka tunnetaan painajaisena tai ajajana, joka saattoi piinata niin ihmisiä kuin eläimiäkin. Voidaan ajatella noidan olleen pirun ihmisapuri. Viime kädessä panentatauti oli paholaisten aiheuttamaa panentatautia. Heporaudan tautinäkemyksessä vilahtaa myös ns. omat taudit, mikä viitannee perinnöllisiin taipumuksiin ja muuhun yleiseen terveyden tilaan. Yskä ja nuha ilmeisesti liittyi tähän kategoriaan. Sen lisäksi olivat tapaturmaisesti saadut vammat kuten nyrjähdykset ja siiten luonnosta saadut hinkkaumat, joihin kuuluivat erilaiset metsän, veden, hiiden yms. nenät ja vihat. Käytän jatkossa tätä jakoa. Rajanveto tosin on melko häilyvää kuten matajaisen sanatkin osoittivat.
Jumalan taudit (esim. sydänpysähdys)
Omat taudit (esim. kylmettyminen)
Panentataudit (esim. noidannuoli, riisitauti, pistos)
Tarttumataudit (esim. metsän nenä, veden vihat)
Tapaturmat (esim. nyrjähdys, haavat).

Yleisimpiä noidan apueläimiä ovat käärmeet, joista puhutaan matona. Pieni otos tutkimuskorpuksen tautien eläindemonisista olennoitumista tunnetaan useita: kaalimato, läävämato, mato , naurismato, läävätoukka, hammasmato. Käärmeet tarkennetaan kyykäärmeeksi, maakäärmeeksi, tarhakäärmeeksi, vaskikäärmeeksi tai vesikäärmeeksi. Koska tietäjä saattoi myös nostaa apueläimensä fyysisen muodon vihollistaan vastaan, niin käärmeenpurema voidaan luokittaa joko panentataudiksi tai luonnosta saaduksi tapaturmaiseksi taudiksi. Näin ollen vernakulaari tautiontologia on visaista puuhaa.

7. 2 Loitsusententiat

Selittäminen, tulkinta ruutu 1A

Työ puhukoon puolestaan missä määrin selittäminen ja tulkinta on onnistunutta. Joissain tapauksissa olen pyrkinyt oikomaan karkeimpia väärinkäsityksiä, kuten lappalaisen alkumerkityksen tietäjäksi. Lisäksi on hieman tulkinnanvaraisempia käsityksiä kuten Kojonpoika, joka saattaa olla aamun sarastuksen, kajon myyttinen toisintonimi.

Kielastajaan olen suomentanut unkarilaisen loitsuluokituksen, joka ei ole suoraan verrattavissa suomalaiseen loitsustoon tai sen luokitteluihin. Hieman vaikeaa on myös ymmärtää Eva Pócksin loitsulajien nimeämistä, perusteluja ja esimerkkejä, mutta yritys antaa kuitenkin hyvän pohjan. Olen omalta osaltani yrittänyt jäsentää kulttuurisesti kompleksista ainesta sekä myteemeinä, meemeinä että sententioina sekä merkityslajeina. Osa kokeiluista on osotitautunut vuosien varrella jokseenkin hyödyttömiksi kokeiluiksi jatkoa ajatellen, mutta ovat silti toimineet harjoituksena, jota ilman lopputulostakaan ei synny. # Viite Eva Pocksin unkarilaiset loitsut LIITE#

Unkarilaisen folkloristin Éva Pócksin loitsututkimuksen mukaan unkarilaiset loitsut ovat luokiteltavissa eri lajeihin eri formuloiden mukaan. Kovin onnistunutta tai yleispätevää luokitusta ei loitsuihin ole kyetty luomaan ja vaikuttaa siltä, että suomalainen ja unkarilainen loitsuaines eroavat joiltain osin toisistaan. Luokittelujako ja annetut tekstinäytteet noudattavat tutkija Pócksin tekstiä ja unkarilaisia loitsutekstejä, jotka olen vapaasti kääntänyt. Tämä luokitteluyritys pyrkii osoittamaan suomalaisen loitsuston avulla myteemi-merkitys-meemijaolla erilaisten noita-tietäjä-samaani lajien loitsurepertuaarin ja aineiston. Esimerkiksi arvan sanat liittyvät mm. Kalevalassakin esitettyyn tietäjän pyyntöön, että jumala ohjaisi arvan sanoman totuuden mukaiseksi eikä kysyjän mielen mukaisesti. Jumaluuteen vetoaminen on peruste sille, miksi arpa-arpoja ja arpominen on sijoitettu sakraaliksi myteemiksi.

Unkarin taikataidot ja taksonomia

Unkarilaisen folkloristin Éva Pócksin loitsututkimuksen mukaan unkarilaiset loitsut ovat luokiteltavissa eri lajeihin. Kovin onnistunutta luokitusta ei loitsuihin ole kyetty luomaan ja vaikuttaa siltä, että suomalainen ja unkarilainen loitsuaines eroavat joiltain osin toisistaan. Luokittelujako ja annetut tekstinäytteet noudattavat tutkija Pócksin tekstiä ja unkarilaisia loitsutekstejä, jotka olen vapaasti kääntänyt.

1. Yksinkertaiset pyynnöt ja käskymuodot

1.1 Toivotus. Esim. nääränäpyn poistossa potilasta syljetään silmiin samalla kun parantaja sanoo: Kadotkoon!

1.2 Poislähdetys, uhkaaminen. a) Nääränäpyn poistossa parantaja poimii kiven palan, panee sormensa korvaansa, ja tekee sitten merkin potilaan silmien yllä. Sitten hän heittää kiven, sylkee sen jälkeen ja sanoo: Kadotkoon kiviin! b) Rottien häätäminen tapahtuu seuraavasti: Ensimmäisen kellojen soiton aikana sunnuntaina otetaan uloimmat vaatteet pois, toisella soitolla poistetaan alusvaatteet ja kolmannella kierretään talo ympäri alastomana samalla kun herjataan rottia sanoen, likaiset, lokaiset, menkää Vatasiin sekä nimetään naapuriperheen nimi. c) Nääränäppy voidaan poistaa seuraavasti. Nääränäpystä kärsivän henkilön tulee vislata monta kertaa: Olkoon tämä näppy sinun!

2. Rinnakkaiset toivotukset/samankaltaisuus

2.1 Vertauskuvallinen teko, kehotusmuoto. Sairauden poistamisessa potilaan paita riisutaan yllättäen hänen yltään ja kätketään kiven alle samalla kun sanotaan: Sairaus, mene kiven alle kuin tämä paita!

2.2 Vertauskuvallinen teko/toteamusmuoto. Pahan silmä aiheuttama sairaus poistetaan tällä: Murra yhdeksän palaa yhdeksästä puulajista hautausmaalla, keitä palat, kylvetä lapsi vedessä sekä heitä kylpyvesi pois auringon laskiessa sanilla: Paranet niin pian kuin aurinko laskee! Tämä tulee toistaa kolmena peräkkäisenä päivänä; tuon ajan kuluttua lapsi on terve.

3. Rinnakkaiset toivotukset/vastakohtaisuus

Känsän parantaminen: Kun potilas näkee täysikuun pilkahtavan, hän ottaa kourallisen tomua, kosketta känsää kädellään ja sanoo kolme kertaa: Mitä näen virotkoon, näkymätön kadotkoon! Syylän parantamisessa parantaja ottaa potilaan käden, heiluttaa sitä taaksepäin sanoen: Uusikuu uudistaa, mitä ravistan katoaa. Nimeen Isän ja Pojan Amen.

4. Vertauskuvallinen toivotus/mahdoton ehto

4.1 Syylän lähdetys, potilas kiertää syylän yhdeksän kertaa vahingossa suusta lentäneellä ruuan-murulla, sitten heittää sen selkänsä taakse sanoen: Syylän kasvu hallintaan kädessäni, kun katsahdan tähän muruseen.

4.2 Pahan silmän aiheuttama sairaus torjutaan, kun vesi asetetaan kuumien kekäleiden joukkoon uunin arinalle ja samalla sanotaan: Sitten hän sairastukoon, kun tämä hiillos syntyy. Hammassäryn hoidossa perjantaina uudenkuun aikaan pitää seisoa keskellä oviaukkoa ja sanoa seuraava värssy samalla kun katsoo kuuta: Terve päivä, uusikuu, perjantai! Hampaitani särkee, kun syön kolmen lajin lihaa; liskon lihaa, käärmeen lihaa, sammakon reittä!

5. Yliluonnolliselle olennolle annettava tehtävä/mahdoton tilanne/kommentit tai vertaukset toivotuksin

Lehmien varjeleminen noituudelta tapahtuu siten että poikimisen jälkeen talon emäntä heittää unikonsiemeniä vasikan syntymäsijoille sanoen: Älköön kukaan vahingoittako, niin kauan kuin syötävää tässä riittää!

6. Vahvistavat muodot

6.1 Kieltäminen ja sairauden herjaaminen. Lastentautien hoidossa nostetaan lapsen paitaa, syljetään kehoon ja sanotaan: Koiran kakka, koiran kakka, ei vaineskaan! Syylän lähdetyksessä käydään seuraava keskustelu potilaan ja auttajan välillä: - Silmässäsi on näppy. – Ei ole totta, valhetta on!

6.2 Potilaan kieltäminen. Vilunväristyksen hoidossa kirjoitettiin oveen: Lajos Kis, x ei ole kotona. (X = sairaan henkilön nimi). Sitten vilunväristykset eivät enää vaivanneet potilasta.

6.3 Kieltäminen ja poislähettäminen. Kirppuja voitiin pyydystää tällä tavoin. Kun sammakot kurnuttivat ensimmäistä kertaa, käyvät huoneessa oleva äiti ja ulkopuolella oleva tytär seuraavan keskustelun: - Äiti, sammakko kurnuttaa. – Tyttö, ei mitään kirppuja ole! Eikä siinä talossa ole kirppuja sinä vuonna.

6.4 Lausuma ja sairauden lähettäminen johonkin toiseen. Vilunväristysten hoidossa äiti huutaa savupiipusta: Kuuletteko naapurit molemmin puolin, pikkutyttöni kärsii vilunväreistä!

7. Laskeminen

Sammaksen hoidossa pienistä tikuista tehdään yhdeksän räsynukkea. Jokaiseen ympyröidään haava ja samalla lasketaan: Eivätkä yhdeksän, eivätkä kahdeksan...eivätkä kaksi, eivätkä yksi, Pyhä risti, ristiin naulittakoon! Sitten nuket heitetään karjapolun tienristeykseen laidunmaan varteen. Kuka vain sattuu poimimaan ne, saa sairauden itseensä.

Ilmavaivojen hoidossa parantaja sanoo kolme kertaa: Seitsemänkymmentäseitsemän ilmavaivaista naista kävelee, heistä seitsemänkymmentäkuusi jäljelle jää, heistä seitsemänkymmentäviisi jäljelle jää... heistä kaksi jäljelle jää, yhdestä ei kenkään. Sitten parantaja tekee ympyrän vastapäivään potilaan vyötärölle neljällä sormella.

8. Vahvistavia formuloita tekoon viitaten

8.1 Esitys. Suoja pahaa silmää vastaan. Jos nähdään pieni lapsi tai eläin, sylkäistään sitä kohti, jotta vahinko ehkäistyy samalla sanoen: Syljen sinua, niin että silmä ei vahingoita. Unettomuutta vastaan. Jos lapsi ei nuku, äiti menee huomaamatta yhdeksään oviaukkoon. Jokaisesta ovesta hän murtaa pikkuruisen palan ja sanoo: Kokoan unta pikkutytölleni! Parannettaessa kurjannäköistä, kalvakasta lasta kutsutaan ”vanha”. Lapsi laitetaan suureen ruukkuun kylmän uunin päälle, samalla äiti kiertää talon kolme kertaa. Joka kierroksella hän pysähtyy ovelle, esittää kysymyksen ja saa vastauksen: - Mitä keittelet? – Vanhaa.

8.2 Kielto ja asemointi/Ei tätä – vaan tätä –rakenne. Noidutun lehmän parantaminen: Tuli tehdään uuniin. Tuoretta koivun oksaa pidetään tulen yllä ja lehmää lyödään samalla kun sanotaan: En lyö lehmää, vaan sitä joka tahtoo anastaa lehmäni maidon!

9. Vahvistava toimintaan viittaava muoto ja poislähettämien, uhkaaminen/syylienpoistotekstit

Piirretään ilmaa koukistetuin sormin kolme kertaa syylien edessä ikään kuin niitä leikattaisiin samalla sanoen kolme kertaa: Leikkaan ohraa. (Huom. unkarin syylä merkitsee myös ohranjyvää)

Parantaja ”korjaa satoa”, poistaa syylää ohranjyvää piirtämällä kädellään potilaan silmien edessä kolme kertaa: Juokse jyvä, korjaan sinut, mutta enpä sido yhteen!

Yhdeksällä ohranjyväsellä oikeassa kädessään potilas hiertää silmäänsä, tekee sitten ristinmerkin silmien edessä, heittää ohrat selkänsä taakse. Samalla hän tekee ympyrän ja lausuu: Syylä, syylä leikkaan sinut pois. Heitän sinut valkoisen hevon kalloon. Tai vaihtoehtoisesti sanoo: Jyvänen kynnän sinut, kylvän sinut, kypsytän sinut, korjaan sinut. Otan sinut kotiin, panen sinut latoon, puin sinut, vien myllylle, jauhan sinut, vien kotiin, leivon sinut, syön sinut. Ja sitten ei mitään jäljelle jää.

10. Vahvistavia muotoja viitaten tekoon, uhka rajoitetun ajan kanssa

Känsän parantaminen tapahtui uuden kuun yönä, jolloin potilas menee ulos aukealle ja sanoo: Nyt vain pissin sinulle, mutta jos vielä löydän sinut täältä jälleen, heitän kakkani päällesi.

11. Komento, anelu uskomukselliselle välittäjälle

11.1 Uhataan kasvia rajoitetulla ajalla. Toukkaa haavoittuneesta eläimestä ajettaessa aamunkoitossa pitää mennä niitylle ja peittää tyräkkikasvi (euphorbia) isolla maamöykyllä. Sanotaan sanat: Et nouse ylös, ennen kuin toukat katoaa isäntäni lehmästä nimeltä Galambi.

11.2 Hoitotilanteen personifiointi – anelu luonnolliselta olennolta. Sairauden hoitaminen, uudenkuun aikaan potilas panee kätensä vaivaisenluun päälle ja katsoo kuuta sekä toistaa seuraan kolme kertaa: Uusi kuu, uusi kuningas, olet kutsunut minut. En voi tulla, mutta minulla on vieras, lähetän hänet sijaan.

12. Yliluonnolliselle uskomusolennolle osoitettu anelu

Vilunväristyksen hoito. Aamun sarastaessa parantaja sanoo kääntyen itään: Siunattu rouva, lähetämme sinulle vilumme. Tarjoamme sen sinulle niin että kolmipäiväinen vilustus jättäisi Pisan. Lopuksi sanotaan sairaan henkilön nimi.

13. Tilanteen arvioimismenetelmä, ohjaava, käskevä jne. rukous, siunaus, kirous –muodot/ pahan silmän aiheuttamien sairauksien hoitotekstit

Maljaan kaadetaan puhdasta vettä, sitten heitellään kekäleet siihen samalla sanoen: Siniset silmät, ruskeat silmät, mustat silmät, keltaiset silmät, värikkäät silmät. Maljaan pannaan yhtä monta kekäleen palaa kuin mainitaan silmiä. Silmääjän kohdalla mainittujen silmien värin tullessa mainituksi pala uppoaa. Tämän jälkeen neljä sormea kastetaan ja sillä tehdään risti potilaan otsaan.

Sama toiminto kuin edellä, mutta sanotaan seuraavaa: Jos mies silmäsi hänet, lentäköön hattuunsa. Jos nainen silmäsi hänet, lentäköön saaliinsa alle, jos tyttö silmäsi hänet, lentäköön tukkasykeröönsä. Pieneen maljaan pannaan vettä, joka on hitaasti vedetty kaivosta, siihen sijoitetaan kolme kekälepalaa tulisijasta. Potilasta pestään neljällä sormella kolme kertaa, toistaen seuraava joka kerta: Silmät sinun näki, sydän sinut noitui, Jeesus sinut valvoo! Potilas tulee kuivata alushameen sisäpuolella, vesi luudanvarrelle huoneen nurkassa. Jos kekäleet vajoavat ruukun pohjalle, paha silmä oli aiheuttanut vaikeudet.

14. Käskyt, uhkaukset, pyynnöt uskonnollisen kirouksen, siunauksen muodossa

Kasvannaisen hoito. On tehtävä rsitinmerkki kolme kertaa neljän sormen kynnellä sanoen:
Isä sinut kadottakoon, poika sinut kadottakoon, henkis sinut kadottakoon.

Äitymien hoito/voi olla mitä vain syövästä syfilikseen:
Herra Jeesus Kristus sanon tämän pyhässä nimessäsi:
ajoksen kipu,
äkämän kipu,
naarannapin kipu,
seitsemänkymmenenseitsemän lajin kipu!
Kastan sinut imeen Jeesuksen Kristuksen,
Isä sinut loi. +
Poika sinua vihasi. +
Koko ruumiin kipu, ei pitäisi jäädä!
Pyhän verensä kautta,
kuolemansa kautta,
taivaankellojen soinnin kautta,
pyhän Neitsyt Marian kautta
Johannes Kastajan kultasormukse kautta.
Amen!+
Merkityissä (+) kohdissa parantaja tekee ristinmerkin kipeytyneen kohdan päällä.

15. Uskonnolliset anomukset, rukoukset, viittaukset

Hevosruven hoito. Kanan kanssa kierretään hevonen ympäri tiputellen kaalin lehtiä, samalla sanotaan:
Jumala pelastakoon meidät täiltä ja syöpäläisiltä!

Kun mehiläinen halutaan karkottaa, sanotaan seuraavaa:
Apes apentote +
Christum mementote
Qui virgam Aron fecit florere,
hic faciat vos descendere,
in nomine + Patris + Filii + et Spiritus Sancti + Amene (rukousloitsu vuodelta 1614)
(+ tehdään ristinmerkki)

Kaatumataudin hoidossa / ”morbum claudum”, kirjoitettiin seuraavat säkeet paperinpalalle, jota kannettiin kaulassa: Isän nimeen, neitsyt Marian kohdussa oli todella lapsi. Herramme Jeesus Kristus. Amen

Hevosen niukahduksen hoito. Sattuipa hevonen sairastumaan aamulla tai iltapäivällä, niin pian kuin se huomattiin piti pysäyttää hevonen, joka käännettiin itään päin ja sanottiin:
Sinun sininen ja valkoinen hevosesi
en ihmettele Neitsyt Marian neitsyyttä,
kun hän sai herramme Jeesuksen kohtuunsa.
Ja että hän oli neitsyt kun hän antoi syntymän hänelle.
Mutta ihmettelen, että löit jännetulehduksen neljään jalkaasi
takajalallasi.
Sanat sanottiin kolmeen kertaan ja joka kerralla kosketetaan tulehtumaa joko kädellä tai kämmensyrjällä ja kohta paranee.

Pelästyksen hoito: Älä pelkää, älä säikähdä, Jeeus Kristuskaan ei pelännyt ristin alla.

16. Eeppiset tekstit

16.1 Hevosen/aasin niukahdus/Merseburgin toinen loitsu
16.2 Pahan kohtaaminen/Pyhimys kohtaa paholaisen

Suojautuminen pahalta silmälträ. Loitsu sanotaan samalla kun vettä kuumennetaan kuumilla kekäleillä.

Pyhä Nietsyt Maria asettakoon
Siunatun poikansa kanss.
He kohtasivat seitsemänkymmentäseitsemän lajia pahaa silmää.
”Minne olet menossa paha silmä?”
”Olen menossa juomaan Erzsin+ punaista verta,
syömään hänen lihaansa.”
”Kiellän sinua juomasta hänen vertaan,
syömästä lihaansa.
Mene sinne missä ei musta koira hauku,
missä musta hevonen ei hirnu,
kirkonkellot eivät soi,
missä hapanta leipää ei syödä.
Mene mustaan multaan,
kallion koloon,
Panen tämän kekäleen veteen niin että tuhat enkeliä häntä varjelee.”
(+ sairaan nimi)

16.3 Pahan kohtaaminen/kastettu lapsi on noiduttu
16.4 Pahan kohtaaminen/kolme valkoista naista
16.5 Pahan kohtaaminen/kolme juutalaista tyttöä

Pahan silmän torjuminen. Parantaja tekee ristinmerkin neljällä sormella oikealla kädellään ja pitää kättää lapsen pään päällä sanoen:

Pyhä Neitsyt äitimme Maria aloitti
pyhän vaikutuksen Jerusalemissa.
Hän kantoi rakasta Jeesusta käsivarsillaan.
Hän tapasi kolme juutalaista neitsyttä.
Sanoivat nuo juutalaisneitsyeet.
”Eikö olekin rakas Jeesus ihana, kuin ihana auringonpaiste!”
Toinen sanoo:
”Eikö olekin rakas Jeesus ihana, kuin ihana kuunloiste!”
Kolmas sanoo:
”Eikö olekin rakas Jeesus ihana kuin taivaalla säihkyvät tähdet!”

Siunattu Neitsyt Äiti kuunteli Jerusalemin pyhää Henkeä,
ihana Jeesus kasvoi hänen käsivarsillaan hienoksi.
Hän vei hänet kotiin.
Hän kylvetti hänet Jordanin vedessä,
hän heitti veden punaiselle marmorille,
Sinä Janesi +
tulet olemaan niin vahingoittumaton pahasta silmästä
kuin Jeesuksen kylpyvesi ei pysynyt punamarmorilla.
(+ sairaan henkilön nimi)

16.6 Pahan kohtaaminen/Jeesus noidutaan, arvottoman valitus
16.7 Pyhimyksen ja parantajan tapaaminen
16.8 Arvottoman valitus
16.9 Kolme parantavaa kukkaa, vaivaisen valitus

Sairauksien hoidossa:
Herra Jeesus meni ulos viinitarhaan,
irroitti viinin,
viini raapaisi hänen pyhää silmäänsä.
Hänen äitinsä, siunattu Neitsyt Maria meni tietä myöten
ja kysyi häneltä:
”Miksi itket rakastettava poikani, Jeesus?”
Jeesus vastaa:
”Miksipä en itkisi rakastettava äitini Maria,
olin kävelemässä viinitarhassa,
katkaisin viinin.
Ja viininoksa osui pyhään silmääni!”
”Älä itke rakas poikani Jeesus”, vastasi Maria.
”Mene puutarhaan Jerusalemiin,
poimi kolme kukkaa:
poimi punainen versetä,
poimi valkoinen harmaakaihista,
ja keltainen märkärakkulasta.”
Anna Isän hävittää veri,
anna Pojan poistaa harmaakaihi,
ja anna Pyhän Hengen hävittää märkäpaise.

Tämä teksti sanotaan kolminkertaisen Isä Meidän –rukouksen ja Marian tervehdyksen ja uskontunnustuksen jälkeen.

16.10 Kolme naisparantajaa, kolme kukkaa
16.11 Hyvä mies – häijy nainen

Rintakivun hoito, potilas sanoo kolme kertaa:

Kun herramme Kristus käveli maan päällä Pyhän Pietarin kanssa, he menivät köyhän miehen taloon, kysyen suojaa. Mies antoi yösijan vastahakoisesti. Emäntä levitti maton lattialle ja pani kiven päänaluseksi. Jeesus ei kuitenkaan saanut unta eikä saanut Pietarikaan. He heräsivät aikaisin. Jeesus lähti Pietarin kanssa. Kun he olivat kulkeneet pienen matkaa, Pietari sanoi: Herra, Luojani! Korvenna sen naisen rinta! Siihen Jeesus sanoi: Mene takaisin Pietari ja kerro tämä. Kuuliainen isäntä, tottelematon emäntä, vuoteena matto, tyynynä kivi, herran nimeen.

Heti tuska lakkaa. Tämän jälkeen potilas toistaa Herran rukouksen ja Marian tervehdyksen kolme kertaa.

16.12 Pöydän asettaminen kukkulalle.
16.13 Siirtolohkare.
16.14 Katala tuomari.
16.15-33 Muut kertovat tekstit.

17. Tekstimuunnelmat

Pilailevat tekstit, amuletit, rajatapukset, loitsut, leikkiriimit jne.

7.3 Rajarahvaan laulu

Esitys, visualisointi, ”kuvailu” ruutu 1D
Visualisointia ja isomorfisuutta kuvaamaan on välilehdiksi luotu suomalaisten kansallis- ja muinaispukuasujen pohjalta toposten haltiattaret sekä assosiaatiotaulukko, vaikka kaikkia puolia ei käsitelläkään yksityiskohtaisesti.

Väitöskirjassaan Vuokkinimen runoista Lotte Tarkka on yksityiskohtaisesti analysoinut Vuokkiniemen runoantia (Tarkka 205:484-492). Tässä tutkielmassa on tarkasteltu tutkijoiden loitsuainesta hakemistojen perusteella. Kahden folkloristin Matti Kuusen ja Lotte Tarkan suomalaisen kansanrunouden yleiskatsauksien välillä on noin kuusikymmentä vuotta, pari sukupolvea, Suomen Kirjallisuus I julkaistiin vuonna 1963 ja väitös Rajarahvaan laulu vuonna 2005. Molemmissa on käsitelty sekä vanhaa kalealaista runotta että uudempia perinnekerrostumia. Keskityn kuitenkin vain aiheeni kannalta keskeiseen eli loitsuihin liittyvään mytosemantiikkaan. Tosin kumpikaan tutkijoista ei tunnista termiä, joka on 2020-luvulla luomani uudistermi, jonka metodigenetiikkaa voisi luonnehtia meemikaavalla. Teorioita ja menetelmiä tulee ja mene, syntyy kuin sieniä sateella ja jokaisella tutkijalla on oma, osin muodinmukainen intressidominanssi metodin tai teorian suhteen.

Sanan performatiivista tehoa Tarkka alustaa luvussa konstikkaasti. – Kielen kontekstuaalisuuteen liittyvä keskustelu performatiivisuudesta, kielellisten lausumien illokutionaarisesta voimasta eli kyvystä muuttaa todellisuutta, jossa ne lausutaan, käynnistyi 1960-luvun alussa kielifilosofi J.L.Austinin teoksesta (How to Do Things with Words (1990). Puheaktiteoriaa täydensi aikanaan Searle, joka luokitteli puheaktin

- assertiivisiin (itseluottamusta uhkuva, esim. kerskaussanat)
- direktiivisiin (ohjaava ja säätelevä, normittava, esim. uhkaussanat)
- komissiivisiin (velvoittava, sitova, toimeenpaneva)
- ekspressiivisiin (vakuuttava, ilmaisuvoimainen, esim. nimeäminen)
- deklaratiivisiin akteihin. (selkeä, selostava, toteava, julistava)

Nähtäväksi jää, soveltuuko puheaktiteorian luokittelu loitsujen lajeihin. Ennen kuin voidaan luokittaa loitsurunoja puheakteiksi Searlen tapaan, on tarkasteltava rajarahvaan laulureprtuaarin loitsuja. Vertailtavuuden vuoksi on hakemistosta poimittu sanat, joita esiintyy synty tai sanat, joita aiemmissa alan julkaisuissa on mainittu runsaasti.

Tarkan hakemistossa (2005) on joitain erikseen tutustumisen arvoisia loitsunäkökulmia kuten antiloitsut. Antiloitsu (262-263). Loitsurunoihin on luettavissa myös ne runot, jotka on otsikoitu synnyksi tai sanoiksi. Rajarahvaan laulussa on mainittu kalman sanat ja karjanhoitoloitsut, jäljempänä selviää, onko manauspaikat sama asia kuin kiinnitysloitsujen topokset ja lokaatiot. Asiasanahakemistossa loitsut on käsitelty, mutta varsinainen hakemisto löytyy liitteestä 1, jossa on esitetty Vuokkiniemen runoilijoiden perinnelajikategoriat toisintoineen, isäntälajeineen ja upotuksineen. Ihan ensiksi on mainittu arvautussanat ja enteenottosanat.

Epiikassa on synnyistä mainittu oluen synty, laulajan sanat on runsaasti edustettuna ja jatkumon toinen pää leikkiloitsut. Loitsukategorian alla esiintyy nimissä joitain sanoja ja syntyjä. Taudit ja tautien nimet ovat hyvin edustettuina, vaikkakin suomalaisten folkloristien tapaan Ahti Rytkönen on pudonnut pois lähdekirjallisuudesta, vaikka hänen tutkimuksistaan olisi selvinnyt riisin ja syöpäläisten syvämerkitys loitsuissa.

- taudin synty
- karkotussanat
- kylvetys- ja voitelusanoja
- yleisiä parannussanoja
- Syntyloitsukombinaatioita
- tulensynty
- nuotansynty
- käärmeen synty

Sitten Tarkan tutkiva katse kiinnittyy vuokkiniemeläisten elinkeinoihin, joka noudattelee taikojen perinnekeruun jakoja. Kategoriat ovat 1) metsästysloitsut, 2) kalastusloitsut, 3) kotieläintalousloitsut, 4) maanviljelysloitsut. Lähdeluetteloon ei silti ole kelpuutettu taika-antologian kokoojaa A.V.Rantasaloa, vaikka taiat ja loitsut ovat rinnakkaisia toimia. Rautsalon toimite koskee maanviljelystä. Matti Varonen toimitti sitä ennen sarjasta osat 1-3, joista ensimmäisessä osassa on metsästystaikoja, toisessa osassa oli kalastustaikoja ja neljännessä karjataikoja. Sanalla ”taika” löytyi SKVR-korpuksesta 279 osumaa, mutta Tarkan teoksessa ei kyseistä hakusanaa ole, ei ole myöskään noitaa, mikä saattaa viitata wicca-myönteisyyteen ja sanan merkitysrasitteeseen. On kuitenkin epätodennäköistä ettikö Vuokkiniemellä lainkaan olisi taikoja tehty sanojen ja syntyjen yhteydessä, tai ettei lainkaan noitia seudulla tunnettu, vaan kaikki olisivat olleet tietäjiä ja parantajia jaksolla, jota Lotte Tarkka tutki eli vuosina 1821-1921.

8. SARJAKÄSITTÄJÄN KEHIKKO

Mottonani on ollut sekä työelämässä että kirjoitushankkeissani tavoite sarjallisuuden paljastavasta ominaisuudesta, se mikä ei ole ilmeistä yksittäisiä tapauksia tarkastellen, saa uutta pontta, jos kokonaisuutta tarkastelee sarjana. Silti en ole koskaan pärjännyt Mensan testeissä, koska ne on selvästikin laadittu loogista päättelyä vaativiksi. Väittävät tosin, että mukana on luovakin osio. Älytestit sisältävät yleensä joukon tehtäviä, joissa on osattava päätellä, mikä ei kuulu sarjaan ja mikä kuuluu.

Joten mitä tehdä, jos ei osaa ajatella loogisesti? Pitäisikö alistua tyhmän leimaan, vai tulisiko kehittää oma tapa ajatella? Trilogioiden Adrianen lanka kulkee mielestäni kahden näkökulman mukaisesti. Ensin oli erätrilogia, jonka fokuksena toimii ugrametrilogian arvoituksellinen zoema-teos. Näihin teoksiin keskittyy faunan ja floran eli luonnonmyyttiset aiheet, erityisesti havumetsävyöhykkeen eläinkunta.

Kun kirjoja on tarkoitus valmistua yhteensä kaksikymmentä (alkuun vain kolme), niin on paikallaan ennakkoon kurkistus mahdolliseen metakehikkoon ja sen sisältöön.

Vaihtoehto A

	A	B	C	D tapa, miten
Erätrilogia Jargon, litania	Mulurautunen KALAT	Kielastaja LINNUT	Hirvirunot HIRVI	Ilpola ELÄIMET
Korpustrilogia Diskurssi	Myytti ja metodi	uturolokiset ennakkoluulot	Kosmisen koostumus	Hiitola
Ugrametrilogi *a*Paradigma	Sanalistoista listateoriaan	Zoema ELÄINMEEMI	Paha paikka, hyvät oltavat	Metsola
Myyttitrilogia Myytti	Ulamolan lumo	Mytosemantiikan perusteet	Runojen siivattaratas	Vuojola

Vaihtoehto B

Toisessa sarjassa haetaan menetelmällisiä keinoja tulkita myyttejä, yksi tärkeimmistä työvälineistä on sanalistat.

	A	B	C	D tapa, miten
Korpustrilogia Diskurssi	Myytti ja metodi	Futurolokiset ennakkoluulot	Kosmisen koostumus	Hiitola
Ugrametrilogia Paradigma	Sanalistoista listateoriaan		Paha paikka, hyvät oltavat	Metsola

Vaihtoehto C

Vuojola kertoo vesielementistä ja sen suomalaisesta pääsankarista Väinämöisestä, mytosemantiikka pyrkii etsimään vaihtoehtoista näkökulmaa suomalaisen mytologian tarkasteluun.

	A	B	C	D tapa, miten
Erätrilogia Jargon, litania	Mulurautunen KALAT	Kielastaja LINNUT	Hirvirunot HIRVI	Ilpola TAPO
Korpustrilogia Diskurssi	Myytti ja metodi	Futurolokiset ennakkoluulot	Kosmisen koostumus	Hiitola LEMMINKÄINEN
Ugrametrilogia Paradigma	Sanalistoista listateoriaan	Zoema ELÄINMEEMI	Paha paikka, hyvät oltavat	Metsola ILMARINEN
Myyttitrilogia Myytti	Ulamolan lumo	Mytosemantiikan perusteet	Runojen siivattaratas	Vuojola VÄINÄMÖINEN

Vaihtoehto D

Tetrassa on oltava pohja, tässä systeemissä se edustaa neljättä kategoriaa. Kun kolme viisiötä on selvillä, jäljelle jää viisi teosta, jotka muodostavat metatiedon. Kovin yksioikoisesti työt eivät annettua pääteemaa käsittele, kupletin juoneen on kuulunut tietoinen jänöhyppy, eksytys ja syrjähtely tulevat tulkintamahdollisuudet huomioiden. Kuviossa on kuitenkin jäljellä enää yksi vapaa ruutu. Mistä loput neljä ruutua saadaan?

Mytosemantiikan perusidea on topoksissa ja noemoissa, ja miksipä ei myös noeettisessa tiedossa tajuttiinpa se sitten alkeisymmärryksenä tai viisautena. Topoksia on julkaisusuunnitelmasta maintisematta neljä, eli Pimentola (Pohjola), Onnela (Kontu), Jäppilä ja Päivölä, johon fokustekijänä liittyy Lemminkäinen, tuo joka paikan höylä.

8.1 Myteemit ja meemit

Binaarisuus ja uudet oppositiot, ruutu 2A

Aisaparit on luomani nimitys binaarisuuksille, periaate on peräisin Claude Lévi-Straussin luomasta strukturaalinalyysistä. Uudet oppositiot ilmenvät ugrameasettelussa, jossa käsitteet eivät välttämättä ole vastakkaisia merkityksiä, vaan vain toinen näkökulma, joka on tarpeen ottaa huomioon kokonaisuuden kannalta.

Työstäessäni supisuomalaisen mytologian aiheppiriä vuosina 2002-2004 ensi töikseni keräsin KOTUSin arkistosta E.N.Setälän uskomuksellisten sanojen antia ja sen ylimäräainesta, jota oli yhteensä 9 lipasta. Rinnan tämän työstämisen kanssa muodostin tutkimuskirjallisuuden hakemistojen avulla myyttisten sanojen kokoelmaa. Ensimmäinen tietäjäharjoitukseni koski poppa-sanaa. Jatkojalostus tapahtui myöhemmin Eva Pócksin loitsulajien luokituksen analogiana vuonna 2022, jossa tein rinnastuskokeen sententioihin ja myteemeihin.

Lönnrotin sanakirjan mytologisten sanojen koostamisen jälkeen koeluontoisesti luokittelin ne Mulurautusessa aihioimiini myteemilajeihin, jossa loitsut ja tietäjät luokittelin magiamyteemin sisällöksi. Lönnrot on nimennyt ruven parantajan rupiaiseksi. Magian rinnalla on jossain määrin demoninen kansanuskossa. Loitsuissa on edustettuna mm. hyönteiset. Aihioinnissa. Vaikka monet tutkijat rinnastavat noidat ja tietäjät, niin mytologian tutkimuksessa ja kansainvälisessä tutkimuksessa paremmin tunnetaan samaani heimonsa tietäjänä, parantajana ja päällikkönä. Tietäjää ei silti voi yksistään sijoittaa demoniseen myteemiin eikä maagiseenkaan, tarvitaan avuksi kolmas kategoria eli myyttinen, mystinen kategoria, onhan tietäjä oman yhteisönsä myyttien ja riittien asiantuntija. Noitien, tietäjien ja samaanien roolit ja toimialat vaihtelevat. Ehkä eniten eroa näiden kolmen ryhmän välillä selvittää eläinten rooli tietäjätoiminnassa. Noita hyödyntää eläimiä taioissaan sekä konkreettisesti että nostoeläimenä, hän uskoo demonisen apueläimensä ottavan eläimen muodon tarvittaessa, tai että luonnollinen eläin on hänen hallinnassa, tai että hän kykenee muuntamaan itsensä eläimeksi. Suomalainen loitsurunous on vahvasti demonisen myteemin luokkaan kuuluva, jota

MAAGINEN	DEMONINEN	MYYTTINEN (Mystinen)
verkkomeemi	kognitiomeemi	regiimimeemi
sententia: mielipide	sententia: sananlasku	sententia: tunne
Loitsuluokka EP: 15	Loitsuluokka EP: 8	Loitsuluokka EP: 17
Tietäjä	Noita	Samaani
- arpoja	- loitsija	- lovehtija
- näkijä	- apueläimet - parantaja	
- ennustaja	- transformaatiot	- sielunmatka
- synnyt	- taikakeino	- uhrit

Demoniset meemit Lönnrotin sanakirjassa

Pirulainen: KAMULAINEN, (myth.) Fasväckande bergstroll, spöke, elak eller stygg ande, hin onde. - Peloittava vuoripeikko, kumitus, ilkeä tai häijy henki, pirulainen.

PIRULAINEN = piruinen, pirunen, piru. pirus son, djefvulens tjenare, liten djäfvul, satunge Vertaa:1) Pirullisuus, djeflighet.2) Pirusillaan hän sen teki, af pur ondska 3) Pirula, pirun asunto, hin ondes boning 4) Olla pirun kanssa kontrahdissa sanotaan kun jollain on eripariset kengät tai sukat yllään tai toinen housunlahje käärittynä lös toisen ollessa alhaalla; säges, då en person har opar skor eller strumpor på sig eller ena byxbenet uppvikt, den andra nere.5) Pirunpuu, rönn (pihlaja).

Piru, paha henki, kiusaaja, pahalainen, saatana; ond ande, plågoande, den onde, djefvul,fan; Piru täällä riivaa; fan drifver här sitt spel; Pirun konstit, djefvulskonsster, djefvulssstyg; pirusti djefligt, för bannadt

Pirulaiset, dämoner, demonit
Pirunemäntä, ängsvädd (succisa); niittyleinikki
Pirunhevonen , stora trollsländan, slände; sudenkorento
Pirunhuuli, blåsticka med nsatt näfvertunga (et slags munharpa); munniharppu
Pirunkenkä, pieni vene joka on kiikkerä käytössä, en liten båt som är tvär i aktern
Pirunpeukalo, jonkinlainen arsenikkipitoinen mineraali, sarvi tai luuaine, jota rahvas nauttii lääkkeenä;ett slags arsenikhaltigt mineral, liknande horn eller ben, hvilket af allmoge nyttjas såsom läkemedel;
Pirunpihka = pirunpaska

PISTÄJÄINEN, Geting. Ampiainen.

KIUSAAJAINEN, (kiusaaja) (loits.) Plågande sjukdom. Kiusallinen pitkäaikainen sairaus.

MÄKEHINEN = Mäkihitto = Mäkimies, Hin håle. Paha henki, p

LEMPOLAINEN, Lempos folk, ond varelse; den förbannade; - Lemmon kansalainen, paha olento, kirottu.

Lemmonkivi, frätsten;
Lempari, kehveli, piru, hittolainen; knäfvel, djekel, hin.
Lempo, paha henki, hin onde, ond ande; emälempo; lemmonkarva, pahannäköinen, hin ondes utseende;

PIMIKKÖINEN, Dunkel, mystisk; mystiker; Tumma, mystinen, salamyhkäiset.

ARPUNEN, Flicka? Arpuset ajattelevat.

(Vertaa: flicka=lappa, arpunen viitannee lappalaisiin ja arpomiseen!)

Vertaa: Kuuhiset, kuukautiset; menstruaatio.

RUPIAINEN, (ruveta) Besvärjare. Loitsija, manaaja; Rupeaman sanat, trollformel emot sitta.

Tutkimusrupeaman alkuna oli myyttisen sanaston koostaminen mm. murrearkistosta, joten on vain luontevaa sanastamisen päättyvän murrejulkaisuun, kun telos1:nä toimi sanalistojen teko tavoitteena myyttisen sanaston frekvenssien selvittäminen ja telos2:na mahdollinen meemien ja painotusten erottuminen julkaistujen teosten ja yleisten tulkintojen perusteella. Myteemin ajattelen olevan meemiä vastaava kulttuuriyksikkö, jota voi peilata omatekoiseen sententia-jakoon. Sententiat tulee ymmärtää assosiaatiovihjeiksi, eivätkä eri systeemisovellukset aina onnistu yhtä hyvin eivätkä ole yksi yhteen sovellettavissa eri tyyppisiin aineistoihin, mutta jo 17 luokkaa tai lajia on melko paljon yhteen korpusaineistoon sovitettavaksi. Voi olla tyytyväinen, jos 5-10 luokitusta osuu kuta kuinkin kohdalleen.

Esitutkimusarjassa olen tuottanut kirjoitelman Sanalistoista listateoriaan, jossa olen tarkastellut mm. ryhmittelyä. Pitkin tutkimusmatkaa olen pyöritellyt sanalistojen merkitystä, ja sisällön nimeämisen suhdetta tekstiin. Tässä viime vaiheessa telos1 edustaa sanoja, telos2 sisällön otsikointia ja telosten synteesivaihe edustaa sekä sanahakemistojen että otsikoinnin välistä suhdetta. Ja mikäpä olisi ansiokkaampi teos lähteeksi kuin armoitetun sanastajan Pertti Virtarannan teos Someron murrekirja, ensimmäinen sarjassa Kotiseudun murrekirjoja. Somero on nykyään kaupunki Etelä-Suomessa, mutta nauhoitearkiston keruun aikoihin kulttuuri oli vielä täysin agraaria ja tarinoiden aiheet sen mukaisia, joten monet muistelmat ja tarinat ulottavat aineksensa 1800-luvulla vallinneisiin uskomuksiin ja muihin tapahtumiin.

Tutkimusotteeni mytosemantiikan periaate testautuu, kun verrataan Virtarannan laatimaa tarkkaa ja perusteellista sanahakemistoa ja sisältöluetteloa keskenään. Molemmat antavat omalta osaltaan tietyn kuvan alueen perinteen painopistealueista seudulla uskomusten, noitien ja tietäjien suhteen. Fokusrooli noita esiintyy sanahakemistossa viisi kertaa sanoissa 1) noidanhenki, 2) noita, 3) noitapussi, 4) noitaämmä ja 5) noitua. Sisältöluettelossa on noitiin viittavia otsikoita on joitakin, kuten Noidista (kolme eri tarinaa s. 40, s. 95, s. 266). Sisältöön nimetyissä tarinoissa on siten yhteensä kymmenen tarinaa. Tarkkaan diskurssianalyysiin jo yksistään riittävä korpus. Tarinoissa ja runoissa harvoin on nimeä mainittu, ne ovat jälkeen päin lisättyjä. Sisällön tarinoiden nimeämisen on tehnyt toimitteen luoja Pertti Virtaranta.

Mytosemanttinen analyysi perustuu sekä sanastoon että kerrottuun aiheistoon, motiiveihin, joka edellä esiteltiin sekä sanastossa esiintyvään noita-sanapesueeseen että noituuteen liittyviin tarinoihin. Kokonaiskuva jäisi kuitenkin vajaaksi tarjolla olevaan aineistoon nähden, ellei oteta huomioon tietäjään liittyvää käsitteistöä, koska noidan ja tietäjän toimet ovat sekoittuneet sekä toisiinsa että moneen muuhunkin rooliin.

Sanoja:

ampiainen
keltiäinen
kollailla
konsti
kovaluontoinen
kärpänen
käärme
Lapin noita
laskiaisnoita
lento
letty
lumota
manata
mesiäinen
pahentaa
parantaa
pookaaja
pookata
pookaus
povata
Rättäkitti
tietäjä
valkeanoita
vastanoita
vihalainen
Visan tietäjä.

Liitteenä olevan murretekstin loitsusanastoon kuuluvat sanat.

Työstäessäni supisuomalaisen mytologian aihepiiriä vuosina 2002-2004 ensi töikseni keräsin KOTUSin arkistosta E.N.Setälän uskomuksellisten sanojen antia ja sen ylimäärainesta, jota oli yhteensä 9 lipasta. Rinnan tämän työstämisen kanssa muodostin tutkimuskirjallisuuden hakemistojen avulla myyttisten sanojen kokoelmaa. Ensimmäinen tietäjäharjoitukseni koski poppa-sanaa. Jatkojalostus tapahtui myöhemmin Eva Pócksin loitsulajien luokituksen analogiana vuonna 2022, jossa tein rinnastuskokeen sententioihin ja myteemeihin.

Lönnrotin sanakirjan mytologisten sanojen koostamisen jälkeen koeluontoisesti luokittelin ne Mulurautusessa aihioimiini myteemilajeihin, jossa loitsut ja tietäjät luokitetlin magiamyteemin sisällöksi. Lönnrot on nimennyt ruven parantajan rupiaiseksi. Magian rinnalla on jossain määrin demoninen kansanuskossa. Loitsuissa on edustettuna mm. hyönteiset. Aihioinnissa. Vaikka monet tutkijat rinnastavat noidat ja tietäjät, niin mytologian tutkimuksessa ja kansainvälisessä tutkimuksessa paremmin tunnetaan samaani heimonsa tietäjänä, parantajana ja päällikkönä. Tietäjää ei silti voi yksistään sijoittaa demoniseen myteemiin eikä maagiseenkaan, tarvitaan avuksi kolmas kategoria eli myyttinen, mystinen kategoria, onhan tietäjä oman yhteisönsä myyttien ja riittien asiantuntija. Noitien, tietäjien ja samaanien roolit ja toimialat vaihtelevat. Ehkä eniten eroa näiden kolmen ryhmän välillä selvittää eläinten rooli tietäjätoiminnassa. Noita hyödyntää eläimiä taioissaan sekä konkreettisesti että nostoeläimenä, hän uskoo demonisen apueläimensä ottavan eläimen muodon tarvittaessa, tai että luonnollinen eläin on hänen hallinnassaan, tai että hän kykenee muuntamaan itsensä eläimeksi. Suomalainen loitsurunous on vahvasti demonisen myteemin luokkaan kuuluva.

MAAGINEN
verkkomeemi
sententia: mielipide
Loitsuluokka EP: 15

DEMONINEN
kognitiomeemi
sententia: sananlasku
Loitsuluokka EP: 8

MYYTTINEN (Mystinen)
regiimimeemi
sententia: tunne
Loitsuluokka EP: 17

Tietäjä	**Noita**	**Samaani**
- arpoja	- loitsija	- lovehtija
- näkijä	- apueläimet	- parantaja
- ennustaja	- transformaatiot	- sielunmatka
- synnyt	- taikakeino	- uhrit

Tutkimusrupeaman alkuna oli myyttisen sanaston koostaminen mm. murrearkistosta, joten on vain luontevaa sanastamisen päättyvän murrejulkaisuun, kun telos1:nä toimi sanalistojen teko tavoitteena myyttisen sanaston frekvenssien selvittäminen ja telos2:na mahdollinen meemien ja painotusten erottuminen julkaistujen teosten ja yleisten tulkintojen perusteella. Myteemin ajattelen olevan meemiä vastaava kulttuuriyksikkö, jota voi peilata omatekoiseen sententia-jakoon. Sententiat tulee ymmärtää assosiaatiovihjeiksi, eivätkä eri systeemisovellukset aina onnistu yhtä hyvin eivätkä ole yksi yhteen sovellettavissa eri tyyppisiin aineistoihin, mutta jo 17 luokkaa tai lajia on melko paljon yhteen korpusaineistoon sovitettavaksi. Voi olla tyytyväinen, jos 5-10 luokitusta osuu kuta kuinkin kohdalleen.

Esitutkimussarjassa olen tuottanut kirjoitelman Sanalistoista listateoriaan, jossa olen tarkastellut mm. ryhmittelyä. Pitkin tutkimusmatkaa olen pyöritellyt sanalistojen merkitystä, ja sisällön nimeämisen suhdetta tekstiin. Tässä viime vaiheessa telos1 edustaa sanoja, telos2 sisällön otsikointia ja telosten synteesivaihe edustaa sekä sanahakemistojen että otsikoinnin välistä suhdetta. Ja mikäpä olisi ansiokkaampi teos lähteeksi kuin armoitetun sanastajan Pertti Virtarannan teos Someron murrekirja, ensimmäinen sarjassa Kotiseudun murrekirjoja. Somero on nykyään kaupunki Etelä-Suomessa, mutta nauhoitearkiston keruun aikoihin kulttuuri oli vielä täysin agraaria ja tarinoiden aiheet sen mukaisia, joten monet muistelmat ja tarinat ulottavat aineksensa 1800-luvulla vallinneisiin uskomuksiin ja muihin tapahtumiin.

Murre on kielivariantti, joten se vastaa omaperäisyydessään kalevalaista runoutta, jota lakuperäisenä on vaikeaa enää ymmärtää käsitteinä. Runokieli vaikeuttaa osaltaan sisällön ymmärtämistä, koska soinnutuksen vuoksi sanoja väännetään ja varioidaan. Mutta virtarantaan ja murretoimitteiden asiantuntijakaartiin voi luottaa, epäilemättä Someron murrekirjan toimittaja teki tarkkaa ja asiantuntevaa työtä, samoin kuin Vermlannin metsäsuomalaisiin perehtynyt sanastaja Lauri Kettunen aikoinaan. Molemmat kieliniekat tekivät kahdeksan matkaa aiheensa parissa, toinen metsäsuomalaisten ja toinen somerolaisten käsitemaailmaan. Kettunen käytti haastattelutekniikkaa ja kenttätutkimusta, Pertti Virtaranta kokosi Someron murrekirjan nauha-arkistosta, josta hän toteaa:

- Litterointien tarkistus osoittautui työläämmäksi ja vaikeammaksi puuhaksi kuin olin osannut aavistaa. Kuunnellessani nauhaa ilmestyi konekirjoitussivujen reunoihin satoja kysymysmerkkejä. Niihin oli vastaukset hankittava Somerolta, jonne tässä tarkoituksessa olen joutunut tekemään kahdeksan matkaa.

Litterointikommentti soveltuu myös SKVR-korpuksen toimitteisiin, mutta toisin kuin nauhoitteet, alkuperäiseen haastattelutilanteeseen ei päästä enää käsiksi, mahdolliset väärinkäsitykset ja muut muistiinpanoihin kirjautuneet erehdykset jäävät kirjoihin ja kansiin eikä löydy asian oikaisijaa.
Tutkimusotteeni mytosemantiikan periaate testautuu, kun verrataan Virtarannan laatimaa tarkkaa ja perusteellista sanahakemistoa ja sisältöluetteloa keskenään. Molemmat antavat omalta osaltaan tietyn kuvan alueen perinteen painopistealueista seudulla uskomusten, noitien ja tietäjien suhteen. Fokusrooli **noita** esiintyy sanahakemistossa viisi kertaa sanoissa 1) noidanhenki, 2) noita, 3) noitapussi, 4) noitaämmä ja 5) noitua. Sisältöluettelossa on noitiin viittavia otsikoita on joitakin, kuten **Noidista** (kolme eri tarinaa s. 40, s. 95, s. 266). Sisältöön nimetyissä tarinoissa on siten yhteensä kymmenen tarinaa. Tarkkaan diskurssianalyysiin jo yksistään riittävä koprus. Tarinoissa ja runoissa harvoin on nimeä mainittu, ne ovat jälkeen päin lisättyjä. Sisällön tarinoiden nimeämisen on tehnyt toimitteen luoja Pertti Virtaranta.

Mytosemanttinen analyysi perustuu sekä sanastoon että kerrottuun aiheistoon, motiiveihin, joka edellä esiteltiin sekä sanastossa esiintyvään noita-sanapesueeseen että noituuteen liittyviin tarinoihin. Kokonaiskuva jäisi kuitenkin vajaaksi tarjolla olevaan aineistoon nähden, ellei oteta huomioon tietäjään liittyvää käsitteistöä, koska noidan ja tietäjän toimet ovat sekoittuneet sekä toisiinsa että moneen muuhunkin rooliin. Tämä ei jää tähän.

Sanoja:

ampiainen
keltiäinen
kollailla
konsti
kovaluontoinen
kärpänen
käärme
Lapin noita
laskiaisnoita
lento
letty
lumota
manata
mesiäinen
pahentaa
parantaa
pookaaja
pookata
pookaus
povata
Rättäkitti
tietäjä
valkeanoita
vastanoita
vihalainen
Visan tietäjä.

Tarinoita:

Otsikointien mukaisia noituuteen ja taikuuteen liittyviä tarinoita on antologiassa monia edellä mainittujen lisäksi. Noidan, tietäjän ja samaanin keskeisiin tehtäviin kuuluu eläinten ja ihmisten parantaminen. Lähellä syntytarinaa on kertomus siitä, miten Kiikkulan Matista tuli parantaja. Parantamisesta on kyse myös tarinassa Käärmeenpiston parantaminen. Lisäksi tarinoidaan 1) karjan taikomisesta, 2) Veren ja tulipalon pysähdyttämisestä, 3) Karjanonnen noituja, 4) Visan tietäjä ja Heikkilän Eeva, 5) Larkin emäntänoitana, 6) Parantaja Vahas, 7) Visan tietäjä, 8) Kivut ja lääkkeet, 9) Vahaksen tietäjä, 10) Pelästyneestä vihtominen, 11) Tulen ja veren pysäyttäminen, 12) Kuusen pihka lääkkeenä, 13) Visan tietäjä tuli vettä pitkin kirkkoon, 14) Letyn parantaminen, 15) Taikakonsteja, 16) Naimanoituminen, 17) Elukkain parantamiskonsti. Sattuma teki jälleen satoaan, muuta tietäjätarinaa kertyi seitsemäntoista tarinan verran.

Sana-asuista sen verran, että hyvän hakutuloksen saa vasta melko kattavan sanavaraston hallinnalla. Murremuodot voivat esimerkiksi äänteenmukauttaa hakuohjelmille tunnistamattomaksi. Someron tarinoissa kerrotaan paikallistarinaa ”Lonksjoon” kartanon elämästä. Nimi on suomalaistettu ruostinkielen sanasta Långsjö. Nykynimeltään kyse on Kimalan kartanosta. *-Viite 11*

Voidaan asiasanoittaa tarinat mahdollista luokittelua varten, mutta sitä ennen toki luettava tarina, koska karjataikuus on monipolvinen tapahtuma ja on saatava selville, mistä on kyse, kun otsikko on varsin ylimalkainen. Sanamuunnelmiin povaamisesta eli ennustamisesta kuuluvat myös sanat pookata ja pookaus, jotka esiintyvät tarinassa Povareista. Tarina liittää sanan kontekstiinsa, alitajunta liittää sanat luokituksiin. Koska jotkut tarinat selvästikin koskettelevat samaa aihepiiriä, lienee helpompi lähteä liikkeelle ugramesta ryhmittelemällä tarinat aisapareiksi. Onhan selvää, että ennen kuin tarina on luettu ja sen sisällölliset vihjeet analysoitu tarinat 1 ja 3 kuuluvat yhteen ja karjataikuuden piiriin. Visan tietäjästä on korpuksessa kolme tarinaa, mutta tietäjäkaksikkona olkoot tarinat 7 + 9, eli Visan ja Vahaksen tietäjät. Luokittelu on tehty edelleen pelkästään otsikoinnin perusteella tarinoita lukematta. Tarinasta 6 ilmenee Vahaksen tietäjän olleen parantaja ja Visan tietäjän kyenneen taivaltamaan vettä pitkin. Noitakonsteihin kuuluvat loitsimisen ohella lääkkeet, joten tarinat 8 ja 12 ovat tarinapari tulkinnassa. Tietäjätoimen konstit ovat monet, tarinat 15 + 17 ovat pari. Verenpysäyttäjiä uskotaan olevan vain Pohjanmaan noidissa, mutta ainakin Somerolla verenpysäyttäjistä tarinoidaan, koska kaksi tarinaa (2 + 11) kertoo tästä erikoisesta ominaisuudesta. Tarinat nimettyjen tautien hoitotoimista (10 + 14) muodostavat parivaljakon ja keskeisaiheeksi jää tarina naimanoitumisesta eli lemmentaikuudesta (16). 1) karjan taikomisesta, 2) Veren ja tulipalon pysähdyttämisestä, 3) Karjanonnen noituja, 4) Visan tietäjä ja Heikkilän Eeva, 5) Larkin emäntä noitana, 6) Parantaja Vahas, 7) Visan tietäjä, 8) Kivut ja lääkkeet, 9) Vahaksen tietäjä, 10) Pelästyneestä vihtominen, 11) Tulen ja veren pysäyttäminen, 12) Kuusen pihka lääkkeenä, 13) Visan tietäjä tuli vettä pitkin kirkkoon, 14) Letyn parantaminen, 15) Taikakonsteja, 16) Naimanoituminen, 17) Elukkain parantamiskonsti

I karjataikuus 1 + 3 (manata, kollailla
II tietäjäpersoona 3 + 9 (Rättäkitti, Visan tietäjä)
III tietotaidon lajit 6 + 13 (pookaaja, pookata, pookaus, povata, Lapin noita)
IV lääkintätaito 8 + 12 (valkeanoita,
V noitakonstit 15 + 17 (konsti, lumota, laskiaisnoita
VI veren tyrehdyttäminen 2 + 11(tietäjä)
VII parityöskentely 4 + 5 (kovaluontoinen, käärme, hyönteiset*)
VIII taudin hoito 10 + 14 (parantaa, lento, letty, vastanoita
IX lemmentaikuus 16. (pahentaa)

hyönteiset* ampiainen, keltiäinen, kärpänen, mesiäinen, vihalainen

Yleensä tietäjän ja noidan työ on yksilösuoritus, sen sijaan samaanien toimi on yhteisöllistä parantamista, mutta joskus vahingossa tarinoissa noidat joutuvat toimimaan yhdessä tai heillä on avustaja. Ennen kuin perehdytään, mitä tarinat sisältävät, on hyvä muodostaa ugramen esiaste ennen sisällön ymmärtämistä, jotta rakenne voi erottua sanaviidakosta. Esiymmärryksen rakentamiseen voi käyttää edellä mainitun sanaston viitteitä. Esikatselmuksessa kaikki sanaston sanat luontevasti asettuivat alustavaan ugrameluokitteluun. Seuraava vaikeus koituu riittävän erottelevien luokkien hahmottamisessa, miten tietäjätoimea voidaan ajatella. Eikä pieni otos kokonaisuudesta voi edustaa koko suurta ja kirjavaa tietuoinnin kenttää, mutta eteläsuomalaisen ja somerolaisen käsitteistön ja intressidominanssin ja näkökulman saatu tulos tuo näkyviin. Selkeämmän kuvan saamiseksi on ryhmät nimettävä uudestaan. Karjataikuuteen liitetään usein puoskarit ja kuoharit. Nimeltä tunnetut tietäjät ja noidat ovat viisaita ja mahtitekijöitä. Ennustaminen vie hieman harhaan nykymerkityksessä, ryhmää kuvaa paremmin sen alkuperä, arpominen. Muissakin ryhmien nimissä on ollut pakko käyttää radikaalia luovuutta hyväksi. Fokukseksi laitettu kylvettäjä liittyy sekä kätilön että kupparin toimiin ja saunaan, mutta saunottaja on yleisnimi, kupparin päätoimi oli kuppaaminen, mutta sivutoimisesti hän toimi myös lemmentaikuuden spesialistina, ja lapsenpäästäjät osasivat synnytykseen tarvittavia loitsuja ja sanoja. Nimeämiset luonnehtivat jonkinlaista kvaliaa ja siten ovat perusluonteeltaan osa tekijän aktorikvaliteettia. Menettely mahdollistaa ugramen.

I KUOHARIT
II MAHTAJAT (samaanit)
III ARPOJAT
IV PARANTAJAT
V POPPAMIEHET
VI TIETÄJÄT
VII NOIDAT
VIII LOITSIJAT
IX SAUNOTTAJAT.

Jokaisen nimetyn ryhmän aktantit toimivat tai voivat toimia useissa eri rooleissa, parantamisen taitajat voivat noitina olla myös vahingollisen taikuuden harjoittajia, tietäjät samoin. Arpojat ovat samanoinnin taidon suoraa jatkumoa, mutta lovehdinnan sijaan tietuointi tapahtuu arpomisen avulla. Välimuoto tästä ovat noidat, jotka käyttivät noitarumpua välineenä.

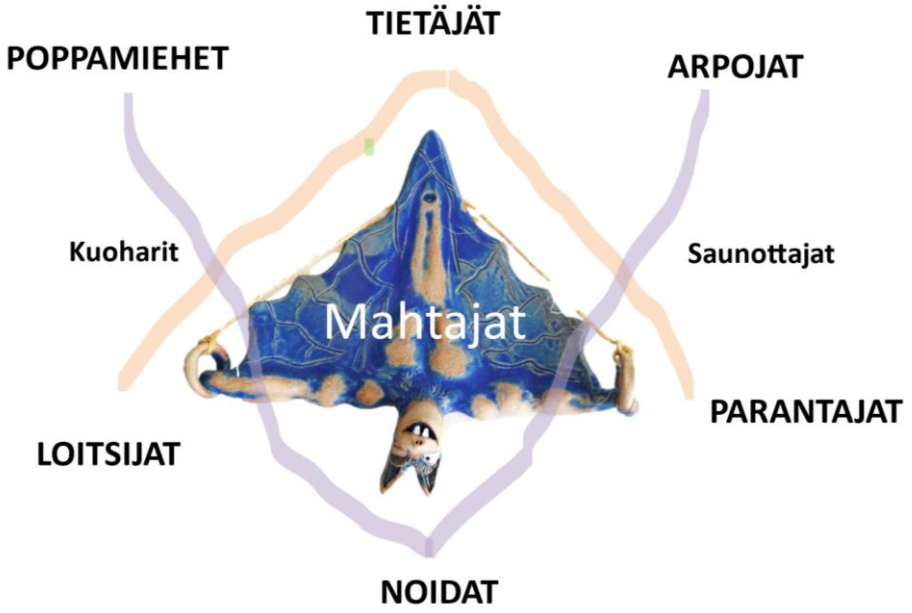

Kuvio 22. Noitien ja tietäjien ontologia

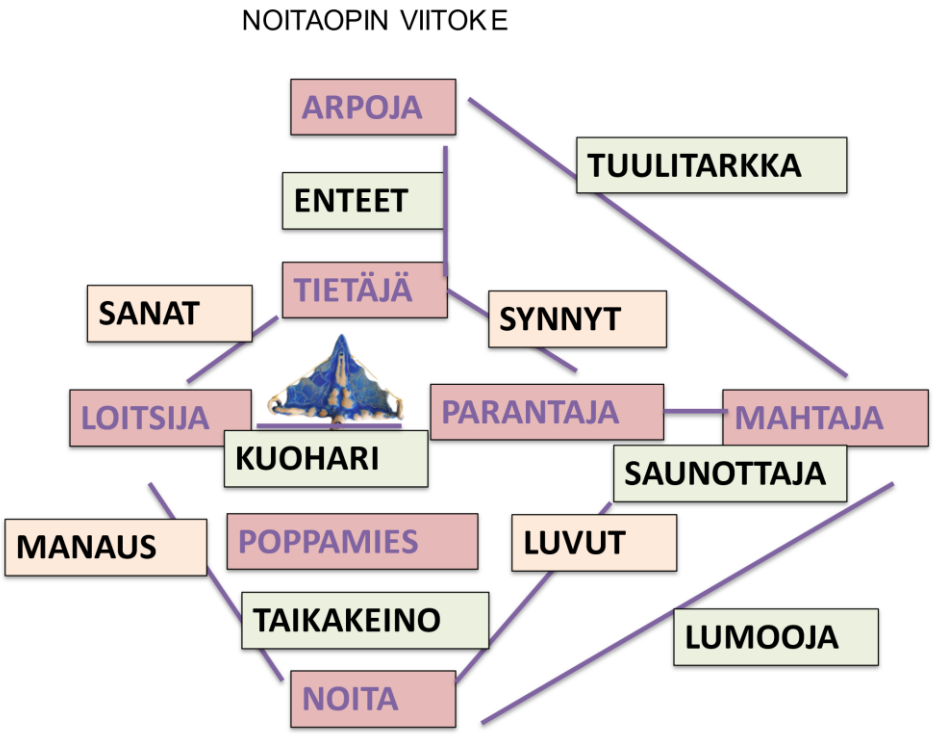

Kuvio 23. Noitalaitos viitokkeena kuvattuna

Kuvio 24. Noitien ja tietäjien nimiä ja repertuaareja

8.2 Permutaatiot ja meemikaava

Muutostekijänä ajatus-maailma ja sen suhteuttavat tekijät mm. valtapuhe, ruutu 4D

Vaikka erikseen en tällä kertaa kritisoikaan Kalevalaseuran dominoivaa asemaa tulkinnoissa, niin kyllä kyseinen instituutio edustaa valtapuhetta kalevalaisen runouden tulkinnoissa. Taustalla on tietynlainen stagnaatio eli jämähtäminen kansallisen identiteetin rakennusideologiaan.

Merkityslajien työstäminen alkoi !5C sanasarjan leikittelyllä, jonka kimmokkeena oli filosofi Pekka Himasen Suomen hallituksen tilaamasta tulevaisuusraportista lopputulema: Suomi tarvitsee arvokkuutta, dignity. Mielestäni tulos oli tuolloin nollatulos, mutta nyt kun aikaa Himasen raportista on kulunut, on myönnettävä sen osuneen varsin oikeaan. Suomi todella tarvitsisi tuota ”dignityä” ollessaan rähmällään ja nöyristelevässä altavastaajan asemassa niin etelään kuin länteenkin, EU:n ja Naton edessä. Kukaan tai mikään ei kumpaankaan asemaan ole pakottanut, mutta orjamentaliteetti jos kansalla on, niin sen mielellään ja helposti sotkee avunantokuvioihin. Vahinko vain, että omanarvon tunteen puute johtaa usein hyväksikäyttöön, alistamiseen, itsepetokseen ja nöyristelyyn.

Moni muukin tuohon aikaan briljeerasi, kun osasi muodostaa triadisen kuvion, kolmikannan ja mieluiten englanniksi, joten päätin tehdä vastavedon, luoda viisitoista c-sana-alkuista kolmikantaa, joka muodostaisi kokonaisuuden. Sanat valitsin melko lailla umpimähkään. Ideaa testasin projektihallinnan opaskirjassa esitettyihin teeseihin. Teoreettisesti systeemi osoittautui 15! -vähintään, joten se sai jatkossa nimekseen Viitoke. C-alkuiset sanat valikoituivat ainekseksi siksikin, kun englannissa on runsaasti c-kirjaimella alkavia sanoja. Aiemmin tässä tulkintasarjassa on määritetty Kalevalan asiasanojen intensiteetti uskomusperinneluokittelun avulla merkityslajeiksi oikean triadin löytämiseksi. Seuraavassa on saatu Kalevalan intensiteettisanaston mukainen merkityslajien vastaavuus asiasanoissa. Sanat ja lisämääreet mahdollistavat meemikaavan teon, mutta koska frekvenssilistaukseen on tullut joitakin melko samaa tarkoittavia sanoja, on joissakin ryhmissä päällekkäisyyksiä.

15C SYSTEEMI

Alla on aihioitu koeluontoisesti saatujen Kalevalafrekvenssien suhde meemikaavaksi muutettuna. Lausuma on enonsiaatio, kulttuurinen esitys. Kalevalan perusjuoni kietoutuu sammon ympärille, jonka päätoimijoina ovat Pimentolan eli Pohjolan emäntä, jota akaksi ja Louheksi kutsutaan. Louhi oli taikataitoinen nainen, joka kykeni muuttamaan muotoaan linnuksi kuten Pimentolan isäntäkin.

Tässä vaiheessa tarkempi kuvion analysointi jää toiseen kertaan. Kuvioilla on tavoitteena vain osoittaa frekvenssien motiivit meemikaavana suhteessa viitokkeen alkuaihioihin. Kalevalan naiseutta voi pohtia enonsiaationa matriarkaatista. Palvos edustaa kosmista maailmankuvaa, jossa palvonnan ja pauanteen kehitys on kulkenut kuvakallioista seitakiviin.

C-sanat/Merkityslaji ML /Kalevala-motiivifrekvenssi

Clusterizing (ryhmittyminen)

Cumulation (kertymä, kasauma)	Competition (kilpailu, ”kädenvääntö”)		
IV lausumat			
louhi	taikuuteen liittyvä O	ML IV	NAINEN

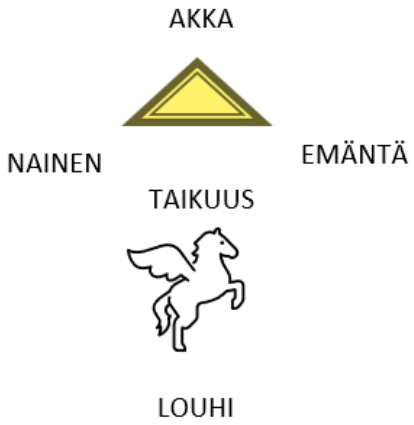

Kuvio 25. Kalevalakorpuksen lausumat ML ”Louhi” meemikaavana

Caring (huolenpito)

Conservation
(suojelu)

Cleaning
(puhdistus)

X kehitys

jumala jättiläisiin liittyvä N ML X PALVOS

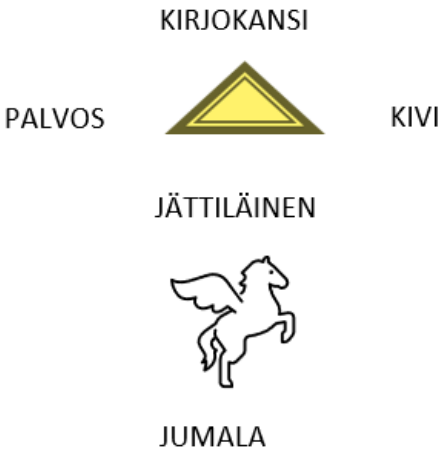

Kuvio 26. Kalevalakorpuksen kehitys ML ”Kirjokansi” meemikaavana

Creativity (luovuus)

Combination (yhdistelmä)

Concentration (keskittyminen)

IX uskomukset

pohjolan emäntä varallisuuteen liittyvä H ML IX SEPPÄ

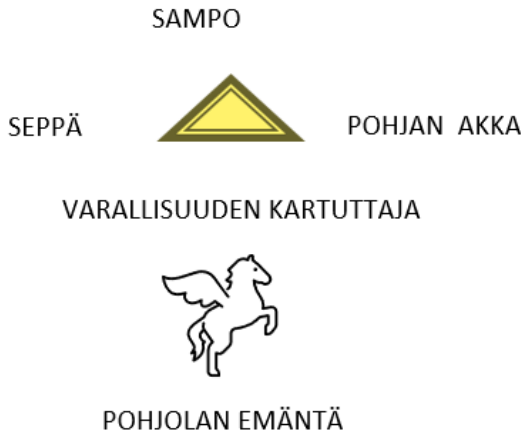

Kuvio 27. Kalevalakorpuksen uskomukset ML ”Pohjolan emäntä” meemikaavana

Classification (määrittely)

Category (tyypittely)

Class (luokka)

XIII tiedostaminen

kauko vedenhaltijaan liittyvä L ML XIII TUONI

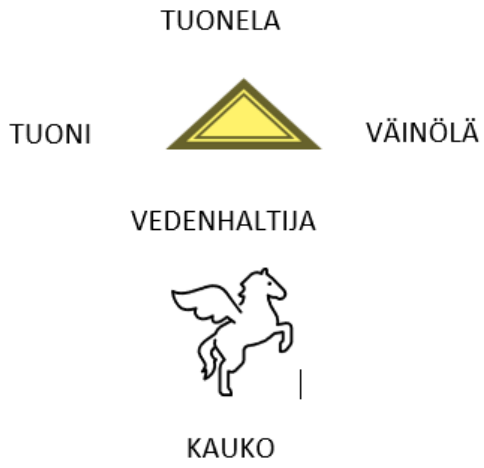

Kuvio 28. Kalevalakorpuksen tiedostaminen ML ”kauko” meemikaavana

Consolidation (yhdentyminen)

Company (yritys)

Coherence/koherenssi (merkitysmielekkyys)

III merkkiverkko

lempo paholaiseen liittyvä E ML III VALOT

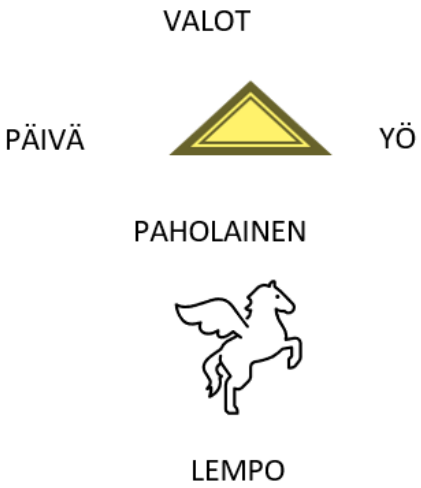

Kuvio 29. Kalevalakorpuksen merrkkiverkko ML ”kuu” meemikaavana

Challenge (haaste, mahdollisuus)

Consistency (johdonmukaisuus) Core competency (ydinosaaminen)

V tietotaito

kuu tauteihin liittyvä Q ML V KYLMÄ

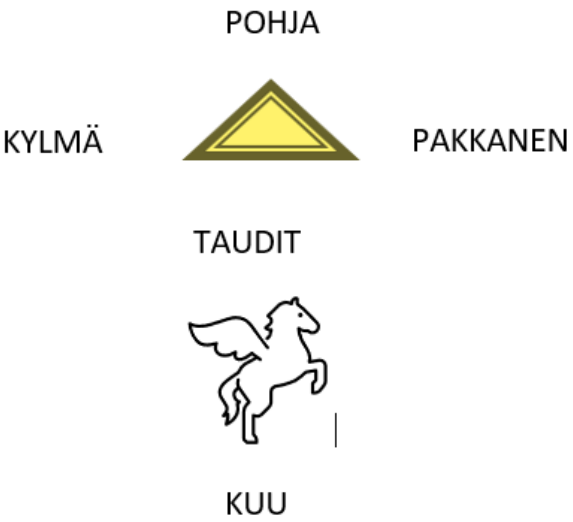

Kuvio 30. Kalevalakorpuksen tietotaito ML ”kuu” meemikaavana

Cooperation (yhteistoiminta)

Campaign (kampanja, lobbaus) Consumption (kulutuskäyttäytyminen)

XV rajat

seppo kalleuksiin liittyvä P ML XV NEITO

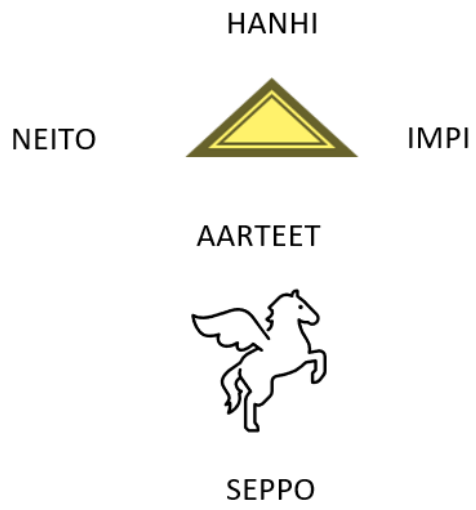

Kuvio 31. Kalevalakorpuksen rajat ML ”seppo” meemikaavana

Collaboration (ryhmäoppiminen)

Community (yhteisö)

Convention/konventio (säännöstö)

VI tietämättömyys

taivas kummitteluun liittyvä B ML VI HAHMO

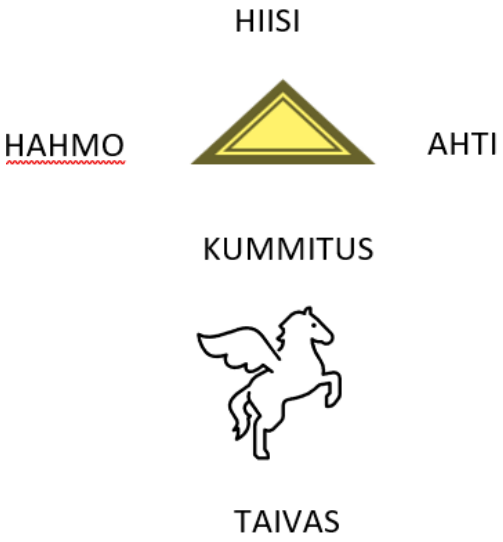

Kuvio 32. Kalevalakorpuksen tietämättömyys ML ”taivas” meemikaavana

Coordination (yhteensovittaminen)

Complexity (monimutkaisuus) Comprehensiveness (yhtenevyys)

XI erehdykset

ukko menninkäisiin liittyvä M ML XI KALEVA

KALERVON POIKA

KALEVA KALEVAN POIKA

MENNINKÄINEN

UKKO

Kuvio 33. Kalevalakorpuksen erehdykset ML ”ukko” meemikaavana

Communication (viestintä)

Channel (kanava) Contact/kontakti (yhteydenotto)

VII sooloilu

väinämöinen tapoihin liittyvä F ML VII NOITA

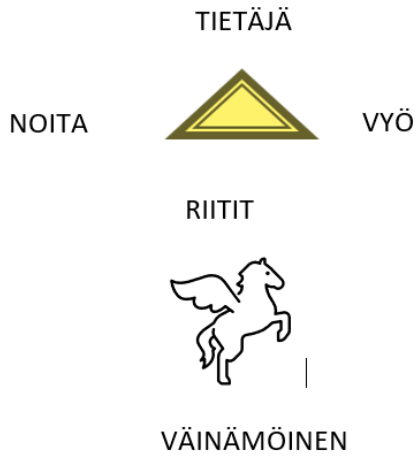

Kuvio 34. Kalevalakorpuksen sooloilun ML ”Väinämöinen” meemikaavana

Compassion (myötätunto, ”kädenojennus”)

Co-suffering Cognition/kognitio
(osanotto, kanssakärsimys) (tietoisuus)

II siirtymä

pohjola vainajiin liittyvä C ML II POHJA

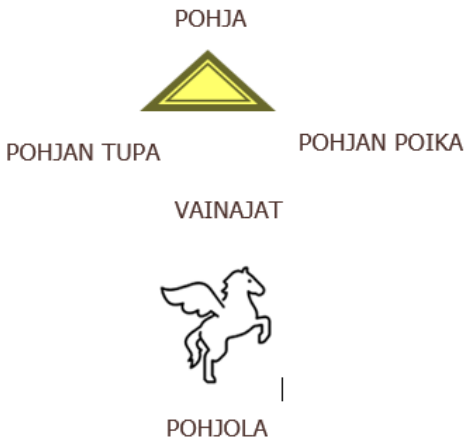

Kuvio 35. Kalevalakorpuksen siirtymä ML ”Pohjola” meemikaavana

Control (hallinta)

Check-in (lähtöselvitys) Clearing (selvitys)

XII todellisuudentaju

ilmarinen eläimiin liittyvä R ML XII KOTI

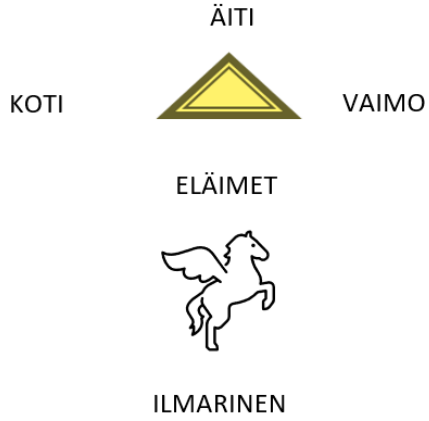

Kuvio 36. Kalevalakorpuksen todellisuudentaju ML ”ilmarinen” meemikaavana

Connection (yhteys)

Contiquity (mielleyhtymä, assosiaatio) Computing (tietojenkäsittely)

VIII ilmiöinti

lemminkäinen metsänhaltijaan liittyvä K ML VIII METSÄ

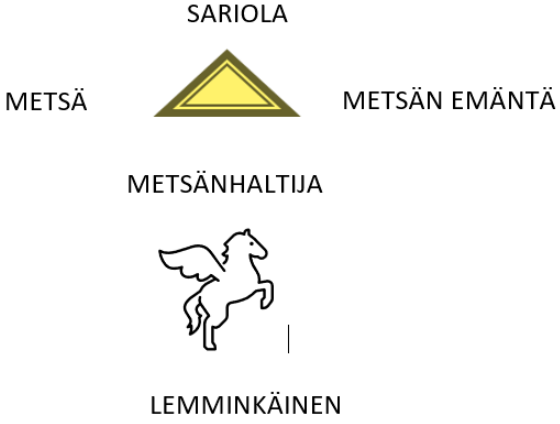

Kuvio 37. Kalevalakorpuksen ilmiöinti ML ”Lemminkäinen” meemikaavana

Culture (kulttuuri)

Corporation Change
(yhteenliittymä) (muutos)

I yleisyys

kalevala kulttuuriin liittyvä G ML I LAPPI

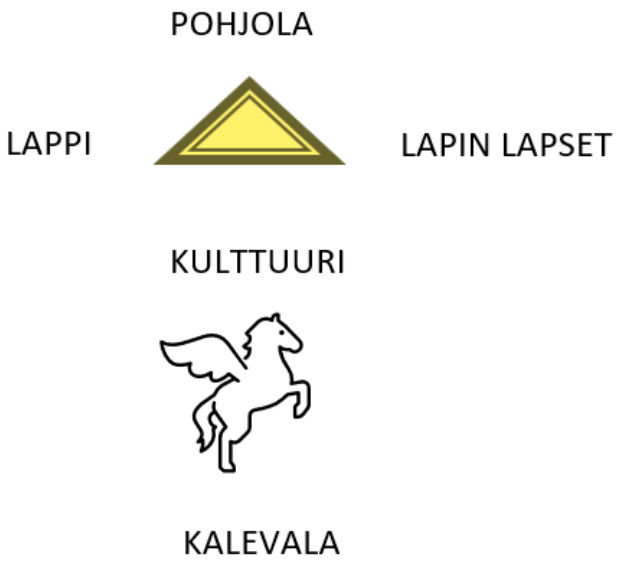

Kuvio 38. Kalevalakorpuksen yleisyys ML ”Kalevala” meemikaavana

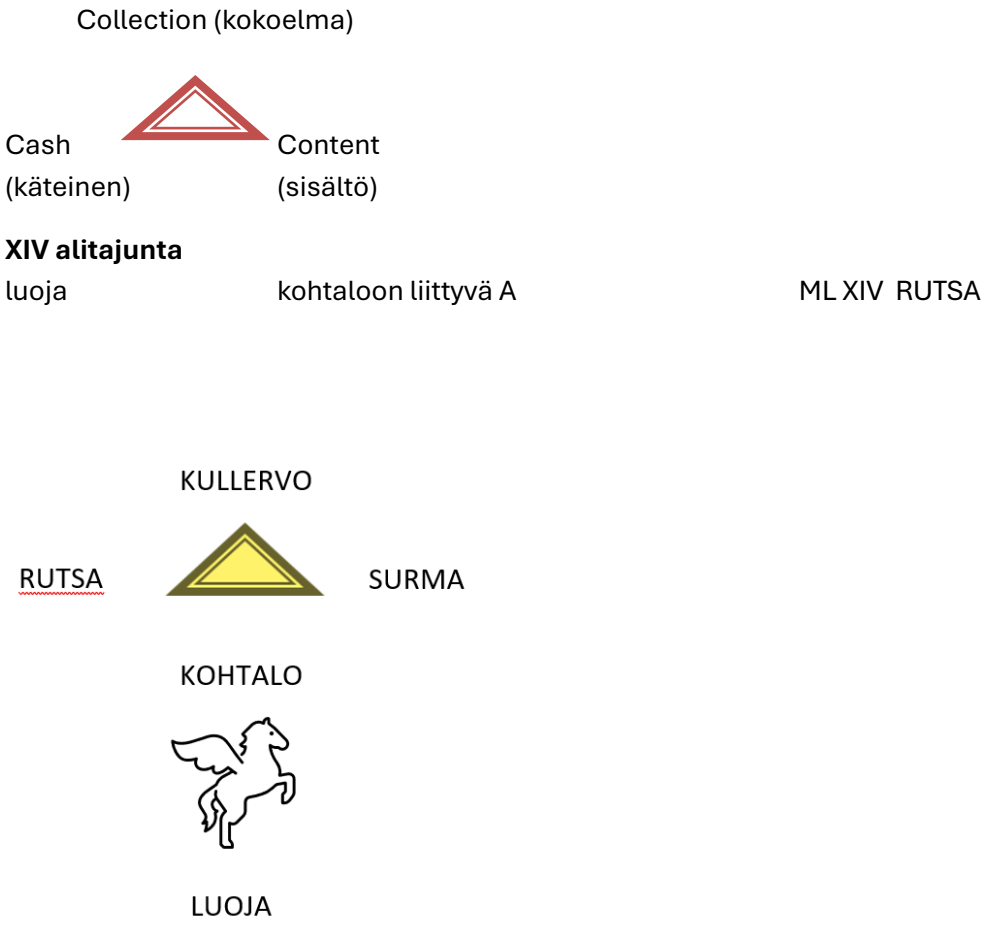

Kuvio 39. Kalevalakorpuksen alitajunta ML ”Luoja” meemikaavana

Seuraava vaihe on tulkita saatu tulos viitokkeen ja viisiösapluunan avulla kolmeen tarinakategoriaan, joista ensimmäinen muodostuu metameemikaavasta perustasolla. Toinen tarinakerrostuma muodostuu kahdesta lisämeemin relaatiosta ja neljästä muusta relaatiosta. Kolmannen tason merkitykset sijaitsevat viitokkeen peruskolmion sivujen relaatioissa ja kahdessa lisämeemissä. Ongelmana on selvittää, mitkä viisi meemiä mihinkin joukkoon huomioidaan. Pääsankarien esiintyminen on todennäköisesti ilmimerkityksen muodostava ydin, sehän yleisesti tunnetaan Kalevalasta.

POHJA	KUU	VALOT	YÖ	LEMPO
KYLMÄ	PAKKANEN	SEPPÄ	PÄIVÄ	PAHOLAINEN
TAUDIT	POHJOLAN EMÄNTÄ	SAMPO	POHJAN AKKA	VEDENHALTIJA
HANHI	NEITO	VARALLISUUS	TUONI	TUONELA
SEPPO	IMPI	AARTEET	KAUKO	VÄINÖLÄ

Kuvio 40. Hahmoviisiöt

Ilmimerkitysten meriktyskategoriat

I yleisyys – Kalevala
VIII ilmiöinti – Lemminkäinen
XII todellisuudentaju – Ilmarinen
VII sooloilu – Väinämöinen
II siirtymä – Pohjola.

Tämä vaikuttaa tutulta ja turvalliselta, totutulta tavalta ymmärtää suomalaista mytologiaa, mutta kun syvätasoa kohti mennään, asia mutkistuu ja vaikeutuu, merkitykset sekoittuvat ja limittyvät toisiinsa monella tapaa, jyrkkärajaisuus katoaa ja tulkinnanvaraisuus kasvaa. Helmikuussa 2013 olen ensimmäisiä kertoja aihioinut meemikaavan yhteyttä viitokkeeseen.

Piilomerkitysten merkityskategoraita

IV lausumat – Louhi
IX uskomukset – Pohjolan emäntä
XV rajat – Seppo
XIII tiedostaminen – Kauko
III merkkiverkko – Lempo

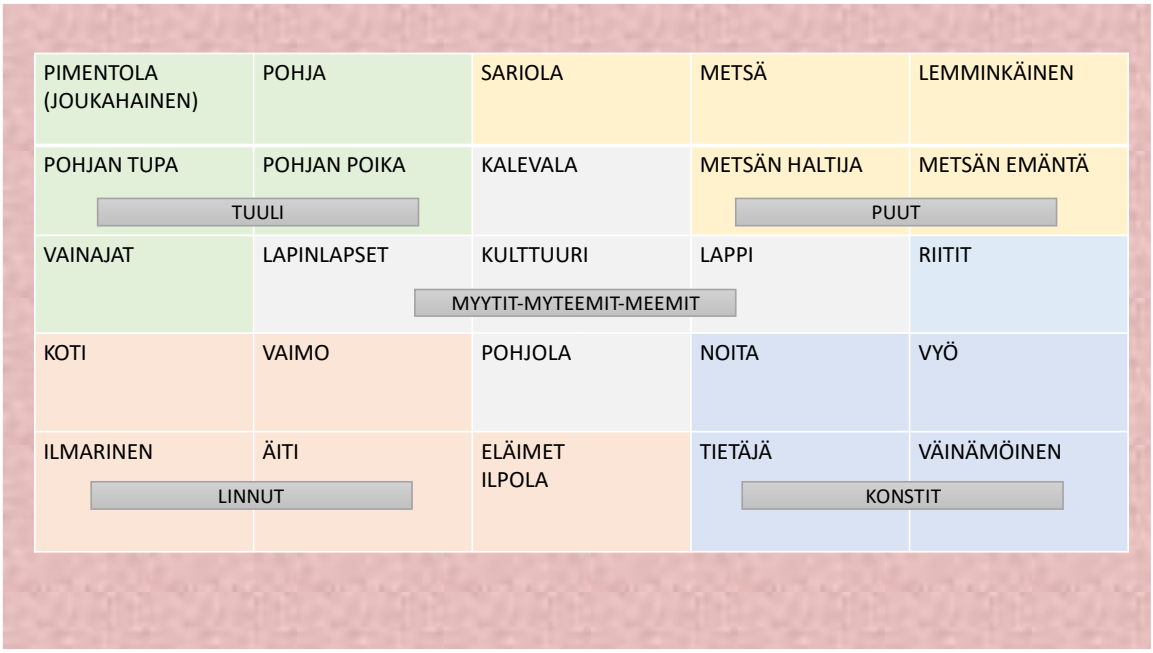

Kuvio 41. Kalevalaviisiöt

Syvämerkitysten mertkityskategoraita

V tietotaito – Kuu
VI tietämättömyys – Taivas
XI erehdykset – Ukko
XIV alitajunta – Luoja
X kehitys – Jumala

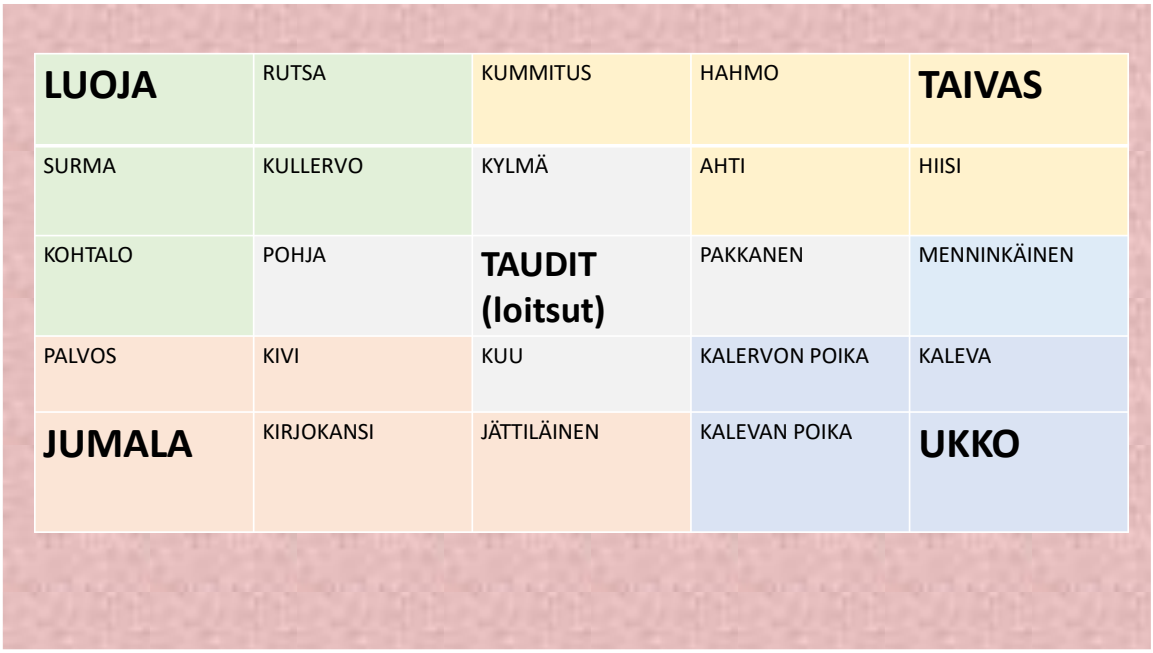

Kuvio 42. Jumalviisiöt

Kun on saatu selville neliön kolme tekijää klusteroinnin, myötätunnon ja yhteistoiminnan, pitää hakea mahdollista vastausta jostain näiden kolmen sanan konnektionaalisista yhteyksistä. Sanaselityksissä tullut hakutulos kollaboraation läheisestä yhteydestä sanoihin cooperation ja coordination on huomionarvoinen seikka. Enne sitä merkittäköön muistiin kolmen maailman tasot

M1 = kulttuurinen taso –> clusterizing IV
M2 = hoivataso -> compassion II
M3 = luova taso –> cooperation XV.

Tärkein termi pääsääntöisesti sijoittuu semioottisen neliön vasempaan yläkulmaan, joten on todennäköistä, että tuohon sanaan latautuu tarkasteltavan asian kannalta erityisiä merkityksiä. Tässä tapauksessa sana kuuluu sanasarjaan, joka selittää kollaboraatiota, yhteisiin päämääriin tähtäävää oppimisprosessia.

Cooperation	Clusterixing
Compassion	? = Collaboration + Coordination

Tämä on sitten saatava meemikaavaa varten viisiöksi. Että mitenkä? Sanoja on viisi, kyse on järjestyksestä, mennään edelleen semioottista neliötä mukaillen. Kollaboraatio kuului neliön sarjaan, joten koordinointi jää metatekijäksi, joka sisältyy kaikkiin neljään.

Cooperation YL XV = Rajat	Clusterizing YL IV = Lausumat (enonsiaatiot)
Compassion YL II = Merkkiverkko	Collaboration YL VI = Tietämättömyys
Coordination YL XI = Erehdykset	

Tiedämme jo, että määrittelyni mukaan myötätunto on ihmiskunnan pelastuksen mahdollisuus ja on aina ollut, keksintö sinänsä ei ole uusi, mutta aina yhtä hankalasti käytännössä toteutettava. Nykyinen maailmanlaajuinen viestintäverkosto tekee suuret muutokset nopeiksi ja mahdollisiksi.

Meemikaavaksi käännettynä kuvio kuuluu näin, kun alkuasetelmassa myötätunto Compassion on perusta, jolle tulee rakentaa. Ja jos joku pedantti henkilö takertuu sanojen ylimalkaiseen tulkintakäytänteeseen, metsään menee. Totuus edellyttää suurpiirteisyyttä.

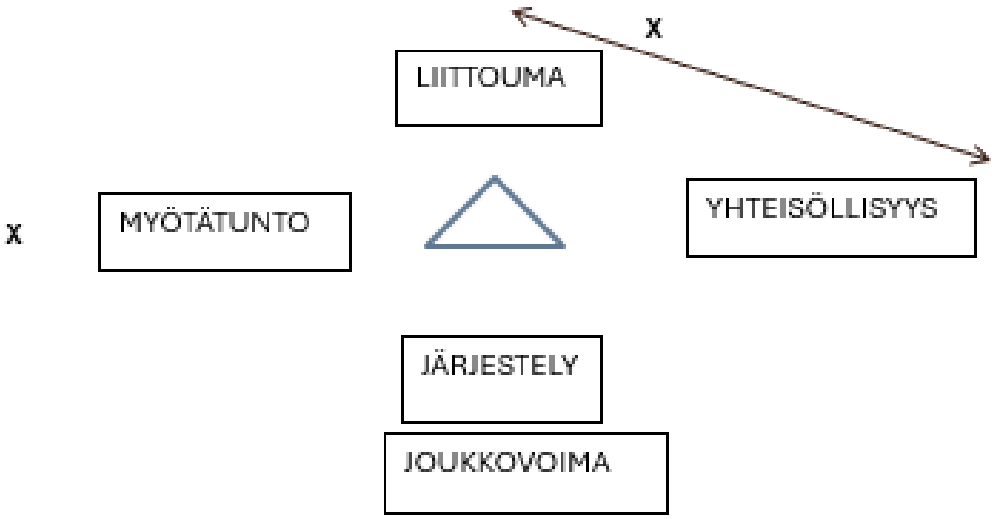

Kuvio 43. Myötätunto yhteisöllisyyden liimana ja käyttövoimana

Tässä vaiheessa on hyvä olla Design-culture –kaava (viidentoista kertoma kaavana) käytössä, sillä sen avulla tästä voi saada viidentoista kertoman. Mutta kun on tulevaisuuden tutkimuksesta kyse, ensin on kiinnostavaa etsiä, miten futureemi eli tulevaisuutta osoittava meemi kuviossa mahdollisesti tulkkiutuu eli saamme merkkiverkosta esiin interpretantin, joka jatkaa elämäänsä hamaan tulevaisuuteen merkkiverkkona, ja toimii uuden kehityksen kantasoluna.

Edistyneemmällä taidolla on mahdollista etsiä kuvion perusteella myös strategeemi, keinojen valikko, joka voi johtaa tulevaan. Kyseessä on meemikaavan metaosio, viiden tekijän muodostaessa varsinaisen ilmenemän tason, eli meemikaavan perusrungon. On sinänsä yhdentekevää kumpi keksitään ensin, strategeemi vai futureemi, koska toista ei ole ilman toista. Jos tiedetään toinen merkitysjatkumon pää, siitä voi päätellä toisen pään X:n, matemaatikot ainakin voivat. Mainittua päättelymenettelyä kutsutaan **yhtälöksi.**

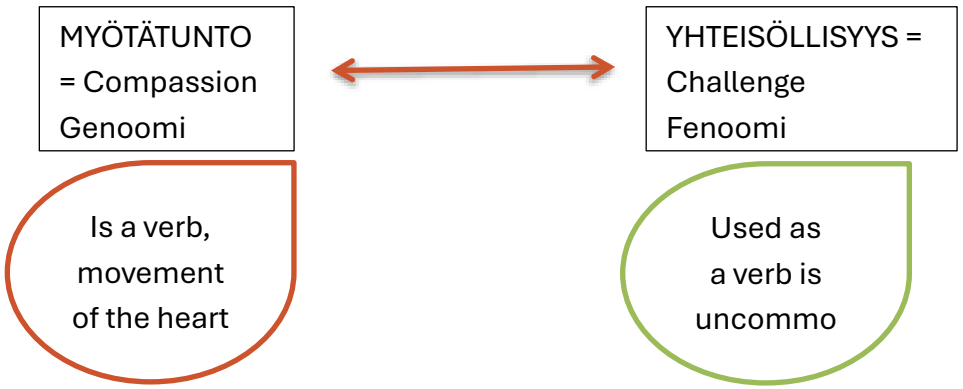

Kuviosta nähdään vanhan itämaisen opin perusperiaate, muutos lähtee sydämestä sisältä päin ja ilmenee ulkoisessa, kuten esimerkiksi englanninkielisessä nettiselityksessä sanasta ”challenge”. Sanaa ei käytetä juurikaan tekoa osoittamassa, vaikka sana on kulunut klisee muutospuheessa. Suomessa on totuttu toimeen tarttumaan. Kun päätös on tehty on päätöskin tiedossa ja tulee toteutettua aikanaan. Muutos edellyttää jonkin asian, teon, asenteen, käytänteen, tavan tms. muuttamista. Muutos saadaan aikaan muuttamalla jotain, vaikkapa sanastoa, ajattelua tai metaforia. Suuri muutos voi vierähtää käyntiin pienistä teoista kerrallaan, varsinkin jos toimitaan volyymillä eli suurten massojen voimalla.

Jos joka ikinen maailman ihminen päättää olla jossain asiassa tuhlaamatta, maailman varat lisääntyvät huomattavasti ajan mittaan. Vaikka vain kolmannes niin tekisi, hyötyä olisi siitäkin. Uupumaton asennemuokkaus ja tiedon välittäminen sekä opettaminen ovat osaltaan ensiarvoisen tärkeitä taitoja tulevaisuuden kannalta, mutta palataan kahteen eksään, jotka on ratkaistava jollain tavoin lähtökohtana asetelman kaksi perussanaa compassion ja challenge, jossa myötätunto = yhteisöllisyys. Tässä tapauksessa helpointa on edetä futureemia kohden sanasta challenge, ilmeistähän on että maailma tarvitsee kurssin muutosta pelastuakseen. Taloudellinen kasvu voi olla tietyin ehdoin sitä, mutta se ei meitä pelasta. Ei pelasta tiedollinenkaan kasvu, jos sen käyttäjät ovat keskenkasvuisia ja kaukana kypsyydestä henkisiltä periaatteiltaan.

En osaa sanoa, millainen yhtälö on kyseessä, jos on viisitoista tekijää, joista kaksi tunnetaan ja 13 x-tekijää tulee sen perusteella ratkaista. Tehtävä lienee loogisesti ottaen vaikea kenelle tahansa, mutta semanttiset rakenteet ymmärtämällä se on mahdollista. Viidentoista kertoman juju on tässä. Sillä kun tulevaisuus on tosiasiassa tuntematon, niin realistisempaa on seurata mustia joutsenia, heikkoja merkkejä tai sitten vain yksinkertaisesti määrittää, mitä on ja mitä siitä voi seurata. Tämä määritys viidentoista kertomassa syntyy nyt muutostarpeen määrityksen kautta. Tämä määrittely johtaa meidät suoraan tarvittavaan strategiseen toimintaan.

Nykyajan merkittävin yhteisö on nettiyhteisö sosiaalisine medioineen, joten hyvä arvaus asiasanaksi on jotain verkkoon liittyvää, mutta verkostoituminen se ei ole, koska tuo sana kuuluu osana perusasetelman tulkintaan myötätunnon järjestely- ja järjestäytymiskysymykseen. On löydettävä strategeemiksi kuvaavampi ilmaisu. Mikä liikuttaa meitä ja verkostojamme? Mikä motivoi ja miksi? Löydämme mahdollisuuden ja päämäärän motivaation kautta, siitä mihin intohimomme kohdistuu jalommassa mielessä, nettiporno ei ongelmia ratkaise vaan luo. Mahdollisuus syntyy viettien tyydyttämisen sijaan jalostamalla tunteita, päämääriä, yhteisvastuullista. Viihdepelien maailma ei ole ratkaisu maailman hätään, ei taloudelliseen eikä muuhunkaan. Koukkuun tai addiktioon ajautuminen luo autettavan, ei auttajan.

Maailman monimutkaistuessa eksyminen harhateille on entistä todennäköisempää, varsinkin kun arvomaailma sanellaan kaupallisen maailman ehdoin kaiken muun jäädessä sen ohella lapsipuolen asemaan. Poliitikot puhuvat syrjäytyvien, vanhusten ja muiden auttamisesta lähinnä poliittisia pisteitä kerätäkseen, tosiasiassa harva jaksaa välittää. Who cares! Mutta kohtuuden nimissä todettakoon, ettemme voi sysätä vastuuta omista asenteistamme, arvoistamme ja käytänteistämme yhteiskunnan, valtiovallan tai poliittisen järjestelmän edustajien niskaan. Poliitikot ovat kurittomia lapsia eivätkä suinkaan mitään maan vastuuntuntoisinta väkeä ellei heitä kansan taholta vahdita. Osa ehkä on, suuri osa ei. Moni edustaa maan vallanhimoisinta, ainoastaan. ”Kerro kerro kuvastin, ken on maassa vallanhimoisin” pitäisi kuulua nykysatuun Lumikista ja seitsemästä kääpiöstä.

Viidentoista kertoma käyttöön

Tässä vaiheessa kirjoittajalle on jo selvinnyt, että puuttuvat eksät ovat motivaatio strategeemina ja aristoteelis-suomalainen telos futureemina. Vanhentunut liikekieli puhuu tahtotilasta, mikä sisältää sekä motivaation että päämäärän ja tavoitteellisuuden. Näillä mennään.

Tässä vaiheessa pyydän anteeksi tekstin rosoisuutta, koska kehittelen ja aihioin sekä kirjoitan yhtä aikaa eikä minulla ole rajattomasti aikaa pohtia tätä. Luotisuora ajattelu sopii minulle. Ei tarvita kuin sanat, kaava ja päämäärä ja tällainen ex tempore tulkinta siitä tulee.

Kuvio 44. Myötätunnosta strategiaksi.

8.3 Viisiöintisapluuna

Uuden löytäminen, ruutu 4 C

Elias Lönnrotin Kalevala on lähes täysin syrjäyttänyt mytologiatutkimuslähteenä alkuperäisen aineiston Suomen Kansan Vanhat Runot, joka on digitoitu 2000-luvun alussa nettiin. SKVR-korpus mahdollistaa uusien tulkintojen löytämisen, jos vain osaa etsiä. Kuka on kuullut aiemmin Läärästä kosinnasta?

Kolmannen frekvenssitason muodostavat hakusanastossa runo-oliot, joista puhutaan viidessä runossa, yhtä poikkeusta lukuun ottamatta. Aluejärvi on mukana, koska se on erikoinen ja mystinen sana, jolla on monia eri sanamuotoja, mutta josta ei varmuudella enää tiedetä, mitä sanalla alkujaan on tarkoitettu. Kalevalassa löytyy kaksi mainintaa, mutta todellisuudessa Aluejärvi, usein tulijärveksi tulkittu on merkitykseltään monimuotoinen ja myyttinen, vaikka Martti Haavion tapaan ei Nooan arkkiin asti mentäisikään. Koosteessa on muutoin käytetty neljän runo-osuman kriteeriä. Väliin putoajana ovat ne otokset, jotka sisältävät viisi runo-osumaa. Pudokassanoja ovat aurinko, iso, Joukahainen, kade, koski, Mielikki, omena, sana, Sariolan salvos, Tuonen joki, Tuoni, tähti, ja ulappa. Eläimistöön näistä liittyy kaksi sanaa, iso on sekä isä että hirven peitenimi, omena on karhun hellittelynimi. Sariolaa pidetään joko Pohjolan tai Tapiolan toisintona. Tuonelan piiriin kuuluvat sekä Tuonen joki että Tuoni itse. Kade on noidan nimitys, joten jos halutaan muodostaa yleiskuva tekstistä, sanojen merkityssuhteet tulee tunnistaa mahdollisimman oikein. Usein on turvauduttava arvaukseen todistusaineiston puuttuessa.

Kokoon kertynyt 25:n sanan rypäs on ryhmiteltävissä viiteen joukkoon nimityypin mukaisesti.

I	ERISNIMET				
2	ahti saarelainen	27ru	28ru	20ru	30ru
6	Kyllikki.	13ru	11ru	12ru	15ru
10	Lemminkäisen äiti	26ru	28ru	20ru	15ru
16	Pikkarainen	2ru	21ru	50ru	7ru
23	Tellervo	32ru	32ru	46ru	14ru
II	ROOLINIMET				
7	laulaja	6ru	12ru	17ru	46ru
14	metsän tyttö	32ru	36ru	46ru	14ru
19	sulho	4ru	7ru	22ru	24ru
24	tinarinta	2ru	18ru	25ru	35ru
25	uros	7ru	9ru	18ru	8ru
IIII	PAIKAN NIMET				
3	Ahtola, Ahto	41ru	42ru	44ru	48ru

12	Manalan alanne.	14ru	15ru	19ru	16ru
13	Metsola	32ru	46ru	20ru	15ru
17	Pohjolan kivimäki	39ru	42ru	47ru	49ru
21	Tapiola	46ru	32ru	15ru	20ru
IV	MYYTTINIMET				
8	lemmin poika	26ru	40ru	42ru	43ru
11	luonnottaren tytät	2ru	26ru	1ru	9ru
18	päivätär	4ru	24ru	41ru	48ru
20	suvantolainen	49ru	6ru	19ru	18ru
22	Tapion neiti	32ru	46ru	46ru	14ru
V	SEKALAIISET				
1	halliparta	14ru	32ru	8ru	9ru
4	jälki	1ru	9ru	38ru	7ru
5	aluen järvi	47ru	48ru		
9	pohjoinen	2ru	14ru	10ru	45ru
15	nuotta	47ru	18ru	48ru	16ru

Taulukko 8. Kalevalan hahmojen ryhmittely viiteen ryhmään

Saadut sanajoukot sijoitetaan vaihteen vuoksi viisiösapluunaan, joka on muodostettu Altti Kuusamon teesien mukaan. Näin saatu neljäs semanttinen metaryhmä hakee tukea teeseistä. Saadaan analogia teesien ja asiasanojen meemikuvioksi.

Lemminkäisen äiti 25) distribuutiot kulttuurilajeissa	Kyllikki **15) käsite-kontaminaatio, käsiteredaktiot**	Tapion neito 5) uuden löytäminen	Lemmin poika 11) kvalia, ominaisuudet	Luonnottaren tytär 7) systeemiymmärrys
Tellervo 12) dimensiot	Pikkarainen 19) merkin spatiaalisuuden jatkumo, kontinguiteetti	Nuotta 16) merkityksen ongelmat	Suvantolainen 6) kontekstuaali-filosofia	Päivätär 24) uustulkinta, korjaukset
Ahti Saarelainen 2) todellisuuskäsitys ja sen konnotaatiot	Jälki 8) luokittelu-vaihtelut, merkitysten muodostuminen	Pohjoinen 13)oma-leimaisuuden puute	Aluen järvi **18) metatasot, topokset**	Ahtola, ahto 3) käsite- ja metodi-riippumattomuus, käsitteiden tunnistaminen
Tinarinta 10) tieteen poeettinen funktio, älyllinen intuitio	Sulho 21) mielen struktuurit	Halliparta 17) ilmiöinti	Manalan alanne 22) selittäminen, tulkinta	Metsola 23) esitys, visualisointi, ”kuvailu”
Metsän tyttö 14) binaarisuus ja uudet oppositiot	Uros 1) kulttuurin alitajunta ja sen uusintaminen	Laulaja 20) rajat, niiden häilyvyys vs. kieli	Pohjolan kivimäki 4) muutostekijänä ajatusmaailma ja sen suhteuttavat tekijät mm. valtapuhe	Tapiola 9) tendenssi-orientaatiot, merkitysmuotoilu

Kuvio 45. Viisiöintisapluunan distribuutiot ja vastaavuudet Kalevalan frekvenssisanastoryhmiin

Tämä tapa muodostaa tetran pohjan, jossa ugramekaaviolla on testimerkitys. Otan esimerkiksi vihreällä merkityn viisikon, josta meemikaava-välivaiheen avulla voidaan muodostaa ugrame tulkinnan testikuvioksi.

Lemminkäisen äiti 25) distribuutiot kulttuurilajeissa = Jakauma kulttuurilajeissa **NAISET**	Kyllikki 15) käsitekontaminaatio, käsiteredaktiot (versiot) = sanasekaannus, korjaavat versio
Tellervo 12) dimensiot = ulottuvuus, erityisesti spatiotemporaalisuus	Pikkarainen 19) merkin spatiaalisuuden jatkumo, kontinguiteetti = jatkuvuus, yhtenäisyys
Ahti Saarelainen 2) todellisuuskäsitys ja sen konnotaatiot = mielleyhtymät	Jälki 24) uustulkinta, korjaukset = vaihtoehdot, oikausut **ERISNIMET**

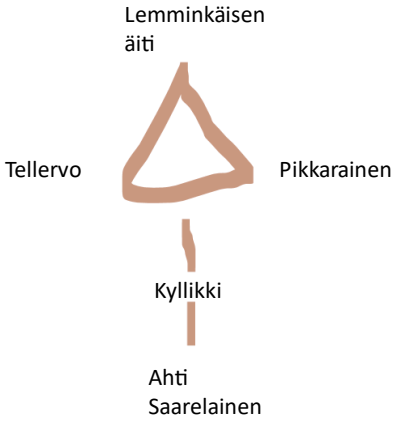

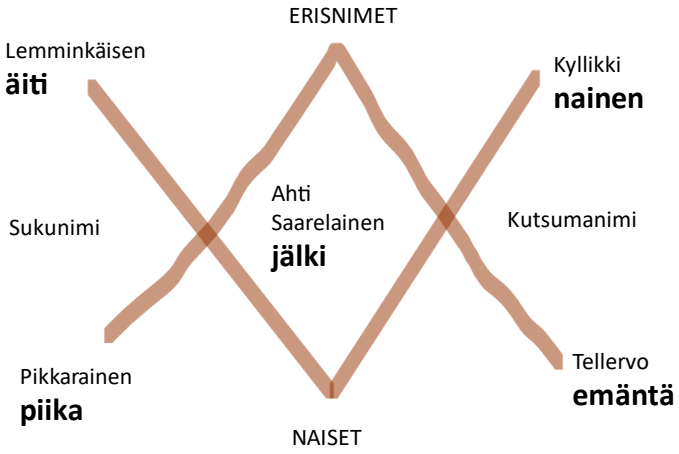

Sanaintensiteetit I ja II muodostavat alla esitetyn viisijaon, yhteensä viisitoista meemikaavaa, metaruudukossa on 25 asiasanaa eli 5 x 5 ruutua. Voitaneen todeta, että sanalistat voivat olla käyttökelpoinen tie tulkintaan ja syntyihin syviin, joten tässä on päädytty sanalistoista listateoriaan.

KALEVALAVIISIÖT - ILMIMERKITYSTASO

I yleisyys – Kalevala
XII todellisuudentaju – Ilmarinen
VIII ilmiöinti – Lemminkäinen
VII sooloilu – Väinämöinen
II siirtymä – Pohjola.

...

HAHMOVIISIÖT - PIILOMERKITYSTASO

IV lausumat – Louhi
IX uskomukset – Pohjolan emäntä
XV rajat – Seppo
XIII tiedostaminen – Kauko
III merkkiverkko – Lempo

....

JUMALVIISIÖT - SYVÄMERKITYSTASO

V tietotaito – Kuu
VI tietämättömyys – Taivas
XI erehdykset – Ukko
XIV alitajunta – Luoja
X kehitys – Jumala

Jäljellä on vielä kaikki ne kokoon haalitut myyttiset asiasanat, joita on Kalevalassa mainittu 1-3 kertaa. Joissain tapauksissa asiasanojen hakukriteeri pettää pahan kerran kuten asiasana ”runo” joka korpuskoonnissa on mainittu löytyvä kolmesta runosta. Kyse on kuitenkin perusmuodosta, ja osasysteeminä menetelmään kuuluu tarvittaessa sija- ja monikkomuotojen huomiointi.

Runo on käsitettävä semioottisena merkkinä, runosta puhutaan sekä laulajana että lauluna. Runo on sekä laulettu että laulaja. Alla otteet Kalevalasta:

1) yksin syntyi Väinämöinen, ilmestyi ***ikirunoja***, kapehesta kantajasta, Ilmattaresta emosta.
2) Jo oli saaret siivottuna, luotu luotoset merehen,
   ilman pielet pistettynä, maat ja manteret sanottu,
   kirjattu kivihin kirjat, veetty viivat kallioihin.
   Viel' ei synny Väinämöinen, ilmau ***ikirunoja.***
3) Se oli synty Väinämöisen, rotu rohkean ***runojan***
4) tupa oli täynnä tuntijoita, lautsat täynnä laulajoita,
   sivuseinät soittajoita, ovensuu osoavia,
   peripenkki tietäjiä, karsina karehtijoita...
   lauloivat ***Lapin runoja***, Hiien virttä vinguttivat.

5) Lauloi laulajat parahat pahimmiksi laulajiksi;
kivet suuhun syrjin syösti, paaet lappehin lateli
parahille laulajille, taitavimmille ***runoille.***
6) joko on laulut lauennehet, ilokielet kirvonnehet,
vai panin pahan oluen, juoksuttelin juoman kehnon,
kun ei laula laulajamme, hyreksi hyvät ***runomme***,
kuku kultavierahamme, iloitse ilokäkemme?
7) Laulanta ***runoilla*** töitä, kukunta kevätkäellä,
painanta sinettärillä, kuonta kankahattarilla.
8) rikkoihe reki ***runolta***, jalas taittui laulajalta,
kapla poikki paukahutti, laiat irti loskahutti.
9) En ole mointa ennen kuullut sinä ilmoisna ikänä,
soitantoa Väinämöisen, iloa ***ikirunojan!***
10) laajemmille laulajoille, runsahammille ***runoille,*** nuorisossa nousevassa, kansassa kasuavassa..

Kuten runo-otteet todistavat, Kalevala ei tunne runottaria, SKVR-korpuksessa runoja esiintyy 97 kertaa. Tämän lisäksi on erikseen ratkaistava, missä määrin milloinkin runo sisältää noidan tai tietäjän, laulajan toi loitsijan merkitykset. Yleistä ei voi nähdä yksittäisestä ellei korpustekstejä hahmota suurpiirteisesti ja perusmerkitykset hyvin halliten. Tällä menettelyllä voidaan seuloa esiin syväluotaamalla myyttien ydinsanoma, kulttuurin merkkiverkko ja semanttinen struktuuri.

Tässäpä tämänkertainen näkemykseni tulkintametodista. Akka-sanaisten Kalevalaosumien mukaan konstruoitua jakoa voi hyödyntää tarvittaessa sententia ja myteemijakona, mutta se ei ehkä ole tarpeen.

Kolmannen frekvenssitason muodostavat hakusanastossa runo-oliot, joista puhutaan viidessä runossa, yhtä poikkeusta lukuun ottamatta. Aluejärvi on mukana, koska se on erikoinen ja mystinen sana, jolla on monia eri sanamuotoja, mutta josta ei varmuudella enää tiedetä, mitä sanalla alkujaan on tarkoitettu. Kalevalassa löytyy kaksi mainintaa, mutta todellisuudessa Aluejärvi, usein tulijärveksi tulkittu on merkitykseltään monimuotoinen ja myyttinen, vaikka Martti Haavion tapaan ei Nooan arkkiin asti mentäisikään. Koosteessa on muutoin käytetty neljän runo-osuman kriteeriä. Väliin putoajana ovat ne otokset, jotka sisältävät viisi runo-osumaa. Pudokassanoja ovat aurinko, iso, Joukahainen, kade, koski, Mielikki, omena, sana, Sariolan salvos, Tuonen joki, Tuoni, tähti, ja ulappa. Eläimistöön näistä liittyy kaksi sanaa, iso on sekä isä että hirven peitenimi, omena on karhun hellittelynimi. Sariolaa pidetään joko Pohjolan tai Tapiolan toisintona. Tuonelan piiriin kuuluvat sekä Tuonen joki että Tuoni itse. Kade on noidan nimitys, joten jos halutaan muodostaa yleiskuva tekstistä, sanojen merkityssuhteet tulee tunnistaa mahdollisimman oikein. Usein on turvauduttava arvaukseen todistusaineiston puuttuessa.

Kokoon kertynyt 25:n sanan rypäs on ryhmiteltävissä viiteen joukkoon nimityypin mukaisesti.

KALEVALAVIISIÖT - ILMIMERKITYSTASO

I yleisyys – Kalevala
XII todellisuudentaju – Ilmarinen
VIII ilmiöinti – Lemminkäinen
VII sooloilu – Väinämöinen
II siirtymä – Pohjola.

...
HAHMOVIISIÖT - PIILOMERKITYSTASO

IV lausumat – Louhi
IX uskomukset – Pohjolan emäntä
XV rajat – Seppo
XIII tiedostaminen – Kauko
III merkkiverkko – Lempo

8.4 Kalevalan exelöinti

Ensimmäisessä tarkasteluvaiheessa arkistosta löytämäni Kalevalan analyysi motiiveista taulukkolaskennan välinein tuotti alla olevan sub-listauksen. Listan nimet on tarkoituksella kirjoitettu pienellä kirjaimella, koska kaikista nimistä ei ole olemassa vakiintunutta käsitystä, onko kyseessä erisnimi vai ei, kuten esimerkiksi jumala tai sampo; ukko tai lempo.

Taulukossa on ensin mainittu lukumäärä roomalaisin kirjaimin, sitten motiivi ja kolmantena ao. motiivin Kalevalan runokohtien määrä. Kalevala-topos on esimerkiksi mainittu 10 eri runossa, ja eniten suomalaisten kansalliseepoksessa on mainintoja Väinämöisestä, joka löytyy mainittuna ainakin 27:ssä runossa. Tämä listaus muodostaa ydinkerronnan joukon faktisesti.

I	kalevala	10
II	lempo	10
II	louhi	10
IV	seppo	10
V	taivas	12
VI	kuu	12
VII	kauko	13
VIII	lemminkäinen	14
IX	luoja	14
X	ukko	15
XI	ilmarinen	15
XII	pohjolan emäntä	18
XIII	pohjola	21
XIV	jumala	22
XV	väinämöinen	27

Koska tavoitteenani näillä sivuilla on opettaa mytosemantiikan soveltuvuutta ja yleispätevyyttä, pelkkä listaus ei tulkintaan riitä, eipä tietenkään. Listaukset ovat ainoastaan lähtötietojen kartoitusta. Tulkintaa varten on keksittävä muut keinot. Suosimani keino on triadisuus ja toisinaan binaarinen ryhmittely. Tämä edellyttää yleisen ja yhtäläisen näkemisen taitoa eri motiivien kesken, mutta kuten kaikessa tulkinnassa, ryhmittely jossain määrin on täysin tulkinnanvaraista eikä sovi kaikkien näkökulmaan.

Sivulla Näin on näreet mainitsen abduktiosta. Semiootikot tuntevat abduktion parhaiten C. S. Peircen esittämästä abduktiivisesta päättelystä, joka suomalaisen lingvistin Fred Karlssonin tulkinnassa on analogia, samanlaisuussuhteeseen perustuva arvaus, joka käyttää apuna abduktiivista ääättelyä eli ajatussieppausta. Periaatteessa tekoäly hype on ajatussieppari sikäli mikäli se on luova tai radikaalisti luova. Tietseikeen termipankin määritelmän mukaan abduktiivinen päättely on keksimisen tapa, joka tuottaa järkeviä selityksiä tai hypoteeseja tehtyjen havaintojen tai tiedettyjen seikkojen perusteella. Termipankista poiketen mielestäni abduktiivisen päättelyn osatekijänä ei välttämättä tarvitse olla tosiseikka, varsinkin humanistisessa tulkinnassa on hyväksyttävä esitetty seikka sellaisenaan, totena annettuna, vaikka tosiasiat olisivatkin vastaiset arkihavainnoille. Kokemus on kieltämättä tosiseikka kognitiivisena toimintana, mutta kaikille saman havainnon tekeminen ei ole samanlainen kokemus eikä havaintokykykään sama.

Päättelen alkujaan vuonna 2010 tekemästäni listauksesta, että frekvenssien esiintyvyys kertoo Elias Lönnrotin intressidominanssista hänen laatiessaan Kalevalaa. Hyvin tiedetään, että päällimmäinen toiminnan motiivi hänelle oli kohottaa nuoren kansan itsearvostusta ja mainetta maailmalla luomalla kansanrunoista eepos. Tässä prosessissa tulkitsijat ja tutkijat innolla hakivat yhtäläisyyksiä tunnettujen vanhojen kulttuurien mytologioihin ja eepoksiin eikä ylilyönneiltä vältytty.

Uskon Claude Lévi-Straussin ja A.J.Greimasin tavalla semantiikan olevan myyttisessä kerronnassa pohjimmiltaan strukturaalista. Rakenne ei välttämättä avaudu arkikielessä sellaisena kuin strukturaalinen antropologia sen käsittää. Strukturoitu toiminta on palastelua, jossa korpus, kokonaisuus pilkotaan osasiksi. Nuo osat voivat ajautua erillisiksi osasiksi ja unohtuakin joukosta, mutta silti osat ovat kotoisin jostakin kokonaisuudesta ja sellaiseksi konstruoitavissa tai kokonaisuus säilyy kuviteltavissa säilyneiden osatekijöiden perusteella, vaikka osia koko kuvasta puuttuisikin.

Tässä analyysissä on mytosemantiikan peruskäsite korpus Kalevalan teksti sana sanalta analysoituna myyttisen sanaston perusteella. Tällä perusteella osoittautui päällimmäiseksi intressidominanssiksi joukko sanoja, joiden merkitys paljastuu rakenteesta. Mistä siis on kyse? Millaiseen käsiteavaruuteen nuo korostuneet sanat viittaavat? Sanottakoon vielä semioottis-filosofisesti suuntautuneille, että saatu sanalista on reema (representamen), josta triadinen mielikuva lähtee.

Kun työvuosinani keskustelin teollisuustalouden tohtorin Antti Sekin kanssa viitokkeen soveltuvuudesta arkikäyttöön, hän kysyi minulta, mitä virkaa kehitteelläni on. En osannut heti vastata, koska sitä kysymystä en ollut lainkaan miettinyt, minusta alkoi tuntua siltä, että jako oli jollain tavoin perustavaa laatua oleva ja sellaisena merkityksellinen. Hetken mietittyäni vastasin: Sillä voi jatkaa siitä, mihin Sinä ja muut jäävät tutkimuksissaan! Kysyjän ilme oli varsin yllättynyt, radikaalista luovuudesta ei tuolloin vielä puhuttu. En tosin osannut tuolloin vielä vastata miten, koska jollain tavoin olin binaarisuusajattelun pauloissa vielä tuolloin.

Kun lista vastaa reemaa, lähtökohtaa, niin indeksaalisuus ilmenee kolmikanta-ajattelussa, triadeina. Kannattaa toki aina ensin testata, miten parivaljakoiksi eli aisapareiksi sanalistan ryhmittäminen onnistuu! Mutta junnaaviin tutkimuksiin ei kannata takertua, on osattava jättää väliin ja sikseen, ellei vaikuta erityisen mielekkäältä.

Peruslista aisapareina muodostaa seuraavan semanttisen kentän ja käsiteavaruuden. Pareiksi jakaminen parittomasta luvusta ei tietenkään osu jakojäännöksettä. Jos jako on muutoin onnistunut, voi sitä käyttää, mutta keskeisen ongelman muodostaa sille jakojäännös, joka esimerkkijaossa osoittautuu kuuksi.

Louhi + Pohjolan emäntä	28
Kauko + Lemminkäinen	27
Seppo + Ilmarinen	25
Ukko + taivas	27
Väinämöinen + Kalevala	37
Lempo + Pohjola	31
Jumala +Luoja	36
kuu	12

Useimmissa tapauksissa tulkintaa varten saadut ryhmät on asiasanoitettava ja/tai ryhmiteltävä uudestaan. Triadisena luokitteluna sama lista-aines ryhmittyy topos-asetelmaksi.Tässä ylimäärätekijä on liitetty osaksi Vuojolaa so. Väinölää ja vesielementtiä kuun vuorovesivaikutuksen perusteella.

Louhi + Pohjolan emäntä + Pohjola
PIMENTOLA
Kauko + Lemminkäinen + lempo
HIITOLA

Seppo + Ilmarinen + taivas
METSOLA

Ukko + Jumala + Luoja
JUMALA

Väinämöinen + Kalevala + kuu
VUOJOLA.

Tästä päästäänkin jo rakenteen kimppuun, mutta jotta se olisi mahdollista on palattava alkulähteille ja huomioitava kaikki viisitoista perustekijää. Tulee jälleen listan vuoro, jotta asiasta saataisiin tolkku. Mutta hyvänen aika! Siinä missä viitoke laitetaan kaksoismorfologiaksi motiiveittain tulee kartoitetuksi elonkaavan motiivit 30 kpl, ja vain fokustekijä puuttuu, kun elonkaavan prinsiippijoukko käsittää yhteensä 31 osatekijää esikuvansa satukaavan funktioiden mukaan. Tässä vaiheessa kysymys joukkoon sopivasta fokustekijästä on jätettävä avoimeksi, hypoteesiksi sopinee nainen porttona, neitona... Akka ja emäntä ovat pikemminkin statusnimityksiä. Akka on lähinnä vaimo ja emäntä talousjohtaja.

1	AKKA	akka, emäntä
2	METSÄ	metsän emäntä, Sariola
3	NEITO	hanhi, impi
4	HAHMO	hiisi, ahti
5	KALERVO	kalervon poika, kalevan poika
6	KIRJOKANSI	kirjokansi, kivi
7	LAPPI	lapin lapset, lappi
8	KYLMÄ	pakkanen, Pohja
9	POHJA	pohjan poika, pohjolan tupa
10	SAMPO	pohjan akka, sampo
11	KULLERVO	kullervo, surma
12	TIETÄJÄ	tietäjä, vyö
13	TUONI	tuonela, väinölä
14	VALOT	päivä, yö
15	ÄITI	äiti, emo

Kun sanoitus uusryhmittelyyn on saatu, on viitokemotiivit selvillä triadisessa muodossa. Tässä vaiheessa on ollaan rakenteen muodostamisen äärellä S.S.Peircen suosiman mallin mukaan. Ensin valitaan kärkikolmio ja määritetään metakolmio, ja se vaatii jo taitoa ja näkemystä. Tässä vaiheessa hahmottuu jo Lévi-Straussin Mytologiikoita eli hänen ajatuksensa myytteistätetrana, neljänä kolmisivuna. Jos ajatellaan kolmikuviota tetrana, niin kärkeen, kärkikolmikoksi muodostuu suomalaisen mytologian pääsankarijoukko Väinämöinen, Lemminkäinen ja Ilmarinen. Pimentoon pohjalle Pohjola-Pimentolaan jää Pohjolan väki, tämän lisäksi muodostuu kolmioista kolme nivelsolua, joita voidaan luonnehtia nimillä topos (paikka), nainen ja nimi.

Monitahoisia merkityksiä sisältävä kuvio on selkeintä mallintaa. Ensin peruskolmiot toposten perusteella.

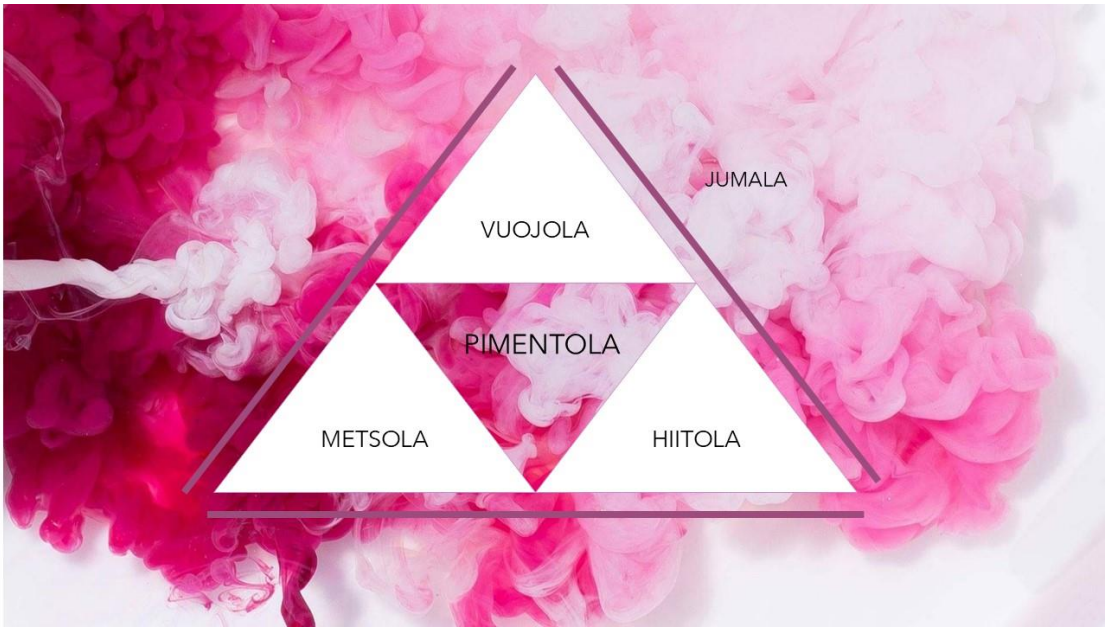

Kuvio 46. Pimentola-topoksen suhde naanpuritopoksiin, metatekijänä jumalien maailma

Seuraavaksi otetaan yllä mainitusta listasta kunkin neljän kolmion osatekijät mukaan kuvioon, jumalakuvio on metatietona taustalla. Toistaiseksi se jätetään tarkastelun ulkopuolella.

Kuvio 47. Kalevalahahmojen frekvenssihahmojen sijoittuminen Pimentolan topoksiin.

Mallinnus on välivaihe nivelkohtiin, joka johdattaa mytosemantiikan perusteisiin, sillä kaikkihan lähti Kielastajasta, joka on julkaistu 2009, mutta oli sitä ennen vireillä seitsemän vuotta ja lähti toisintonimien ja myyttinimien kartoituksesta ns. erätrilogiassa.

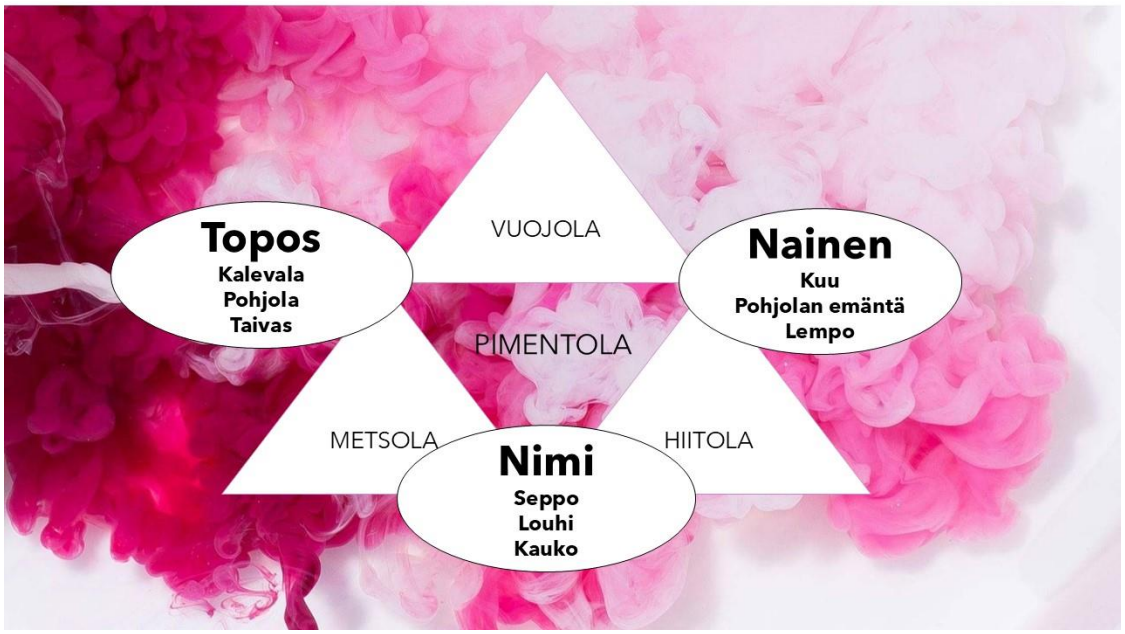

Kuvio 48. Distribuutioiden niveltyminen toisiinsa

Tämäkään koonti ei vielä kerro mitään erityistä, syntyihin syviin on vielä matkaa ennen kuin Elias Lönnrotin intressidominanssin syvämerkitykset alkavat avautua.

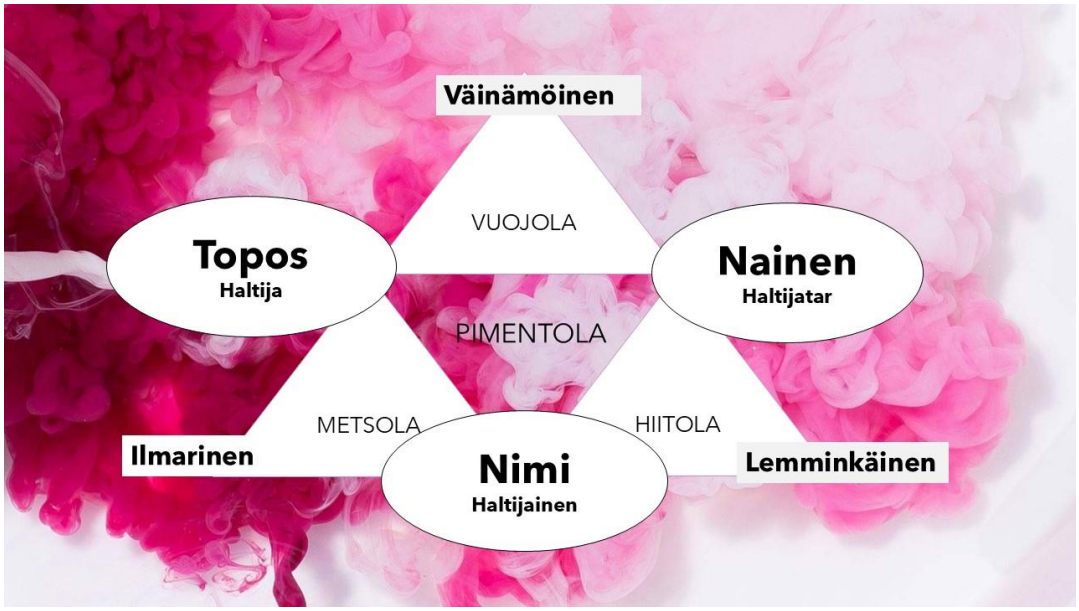

Kuvio 49. Pimentolan osajoukkojen jumalhaltijajoukon hahmottuminen suhteessa topoksiin ja Kalevalan sankareihin.

Radikaalissa luovuudessa on prosessi tärkeä, ja tässä edetään nyt myyttisten nimien prosessoinnin mielekkyyttä listausten mielenä ja merkityksenä. Teoksessani Sanalistoista listateoriaan olen kaavaillut aihetta eri näkökulmista, mutta kuten usein luovassa prosessissa, on tässäkin intuitio ollut silti selvästi merkittävin työtä ohjaavaa tekijä. Teoreettinen idea tuli Lévi-Straussin Mytologiikoista ja A.J.Greimasin strukturaalisesta semantiikasta. Kun mallinnetun neljän tasokolmion kärjet käännetään vertikaalisuuntaan, muodostuu pohja ja kärki. Mutta kärjellä on itse asiassa perustan keskeiset elementit näkyvissä, ja tässä tapauksessa sivujen kärjissä sijaitsevat kalevalaiset sankarit muodostavat suomalaisen mytologian kärkikolmikon, mikä on yleisesti hyväksytty ja tunnustettu tilanne kansanrunojen ja Kalevalan tulkinnoissa.

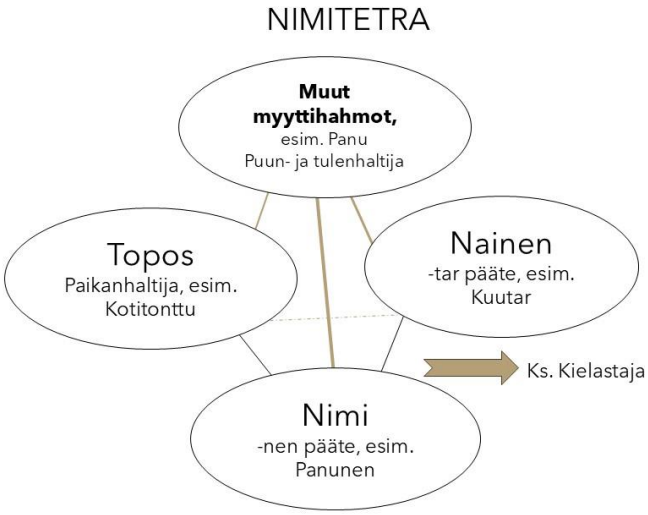

Kuvio 50. Nimitetra

Supisuomalaisessa mytologiassa ei tunneta varsinaisia jumalia, jos niin tahdotaan, pääsankareita voi pitää jonkinlaisina demiurgeina tai puolijumalina. Vanhimmissa myyttikerrostumissa puhutaan mieluummin haltijoista, jotka voivat ryhmittyä myös perhenimin. Haltija voi olla paikan tai muun subjektin haltija. Koti on topos, jossa kodinhaltijat hääräävät, heidän rinnallaan haitalliset uskomusolennot mara ja para, jotka uhkaavat kodin onnea; sen unta ja varallisuutta. Uskomusolennon ja varsinaisen myyttisen hahmon erityislaatua on joskus vaikea luokitella. Nimi on silti aina jotain muotoa, joko perusmuodossa, indeksaalinen tehtävän mukaan tai nen- ja -tar päätteinen myyttiperheeseen kuuluva hahmo. Myyttinen käsiteavaruus on sumeaa, ja sen tulkinta edellyttää sumeaa logiikkaa eli valistunutta arvausta.

Edellisessä luonnoksessa käsiteltiin tekstigenetiikan kannalta lapsusta, jolla sinänsä ei ole semanttiselta kannalta suurta merkitystä, mutta tiedon löydettävyyden kannalta kyllä. Ilmeni että vika on ilmeisesti tullut vuonna 1932 painetun Kalevalan 2. painoksen ja 1985 painetun Kalevala-painoksen välissä. Erityisongelman tuottaa jäljitettävyys tässä tapauksessa, sillä ”Helppohintaisia kalevaloita! on tuotettu kolme eri painosta, joista vuonna 1977 on Rothstenin tekemä, ja niin on toinenkin, kolmas painos onkin sitten hankalampi selvitettävä.

Vuoden 1932 E.N.Setälän toimittamassa Kalevalassa on noudatettu Kalevalan 2. painoksen tekstiä. Sen lopussa on antiikvalla Rothstenin laatima ja goottilaisin kirjaimin painettu listaus Kalevalan sisältämistä loitsurunotyypeistä.

Kuva. Kuvakaappaus vuoden 1877 Helppohintaisesta Kalevalasta, jonka on toimittanut F.W.Rothsten. Vaikuttaa siltä, että Helppohintaisia Kalevalapainoksia on tehty yhteensä kolme kappaletta, ja sekä ensimmäinen (painettu vuonna 1870) että toinen painos ovat Rothstenin toimittamia, kolmas helppohintainen on ehkä Forsmanin ehkä ei. Kuten tunnettua, ei netti ole täysin luotettava tiedon lähde, vaikka kirjastopalvelut ovatkin korkeatasoisia, niin Ylivieskan info Kalevala-painoksista osuu melko lailla harhaan alkulauseen tekijästä.

Kalevala 1877
SKS, 1877. 446 s. Toinen helppohintainen, selityksillä varustettu painos

- F. W. Rothsten: Johdanto
- A. W. Forsman: Alkulause toiseen helppohintaiseen painokseen
- Loihtulukujen luettelo
- Nimien luettelo
- Selitettyjä sanoja

https://www.ylivieska.fi/vapaa-ajan-palvelut/kirjasto/kalevala-kokoelma/suomenkieliset-kalevalat/(poimittu 18.1.2025)

Helppohintaisen Kalevalan toisessa painoksessa Rothsten kirjoittaa johdannossa:

”Ote ensimmäisen helppohintaisen Kalevalan painoksen alkulauseesta. Itse teksti on tässä aivan sama kuin toisessa ja kolmannessa (täydellisessä) painoksessa. Lisäksi tulleet sananselitykset ammennettiin suurimmaksi osaksi yhdestä Lönnrotin omasta, ruotsikielisillä merkityssanoilla runsaasti varustetusta Kalevalan kappaleesta, jonka hän ainaisella jalomielisyydellänsä heti työn alusta viljeltäväksi antoi. (F.W:Rothsten 1870)

Tätä seuraa Alkulause toiseen Helppohintaiseen painokseen, jossa Rothsten toteaa.

Nykyinen painos eroaa edellisestä pääasiallisesti vaan niitten muutosten kautta, joita selityksissä on tehty. – Näistä lisäyksistä ja korjauksista sanaselityksiin on laitettu merkintä (K) tai (A) sen mukaan kuin viittaus koskee joko Kaarle Krohnin tai August Ahlqvistin oikaisuja. Lopuksi Rothsten toivoo: Toivokaamme sen tähden, että tuleva painos kaikin päin voittaa nyt liikkeelle lähtevän. Helsingissä kesäkuulla v. 1877. Finna.fi sivuilta voi päätellä, että kolmaskin painos 1887 on Rothstenin toimittama. Mistä ja miksi tuohon ryppääseen on sekoittunut A.V.Forsman on outo tekijänvaihdos, vailla selkeää selitystä. Tuskin on kyse pseudonyymistä tai nimenvaihdoksesta, mutta käsitykset tekijyydestä ovat tehokkaasti sekoittuneet.

Alussa esitetystä loitsrunojen listauksesta puuttuvat yhteiset manaussanat, jotka 1932 painetussa Kalevalan näköispainoksessa on mainittu. Luokittelut ovat lähes mielivaltainen keino tulkita asioita, toisen virhelähteen muodostaa käytetty lähdeaineisto. Anna-Leena Siikala on löytänyt yli 2000 tulosta haulle ”tietäjän sanat”, joissa myös syntyloitsuja käsitellään. Nykyhakukorpus SKVR vuonna 2025 antaa tulokseksi vain 14 osumaa tuolla sanaparilla, ja saadussa koosteessa on tosiasiassa kyse varsin sekalaisesta aineksesta.

1) hääväki varataan, runo nimellä Varaantanta sanat
2) hääväki varataan, runo nimellä Patvaskan sanat
3) hammastauti
4) vipusen virsi etc.
5) kateita ja noitia vastaan, runo nimellä varasanat velhoja vastaan
6) kateita ja noitia vastaan, runo nimellä kateen sanat
7) ehtynyt tai pilattu lehmä lypsäväksi, runo nimellä lehmille suutelussanat, kun kateet lypsyn äklehtii
8) hääväki varataan, runo nimellä naittomiehen virsi
9) alkusanat, runo nimellä tietäjän sanat
10) kateita ja noitia vastaan, runo nimellä varaussanat
11) lemmennostoloitsut, runo nimellä lemmen nosto.

Näissä tietäjän sanoissa ei ole yhtään syntyloitsua tai sen osaa kerrottuna. Alkusanat (9) on luokiteltavissa kerskaussanoihin. Alkusanat ovat SKVR-korpushaussa mahdollisia sekä metatietona että runon nimenä. Haku ei huomioi metatiedossa olevia runoluonnehdintoja lainkaan uudistetussa hakuversiossa. Löydetty malli tietäjän sanoista sisältää seuraavaa:

Tietäjän sanat.
Minä maa, muta ja multa,
Pilvi päätäni pitää,
Hattara hivuksiani.
Tuoni toista - - -

Niin pitää tietomiehen sanoa, kun työhön alkaa. Eikä pidä pienin tiedoin alkaa, sillä voi saada poikepuoleisen itseensä. Muut luvut ovat tautia myöten, mutta nämä sanat pitää aina sanoa, ainakin isommissa pulmissa. SKVR XII1 3513

Loitsujen sanat Lönnrotin luokittelemana ovat yhteisiä sanoja tai taikasanoja. Lukuja ei mainita ollenkaan, ei myöskään lumousta tai loihtimista. Kalevalan esittämässä tietovisassa eli kilpalaulannassa Väinämöisen ja Joukahaisen välillä ilmenee tietäjälle välttämätön tiedonalan hallinta, piti tietää synnyt. Kun Kalevala-perusteisessa loitsurunojen listauksessa mainitaan vain neljä syntyä, niin loitsurunojen koosteessaan 1880 Lönnrot ilmoittaa syntyjä yli viisikymmentä. Yhteisiä runoja näistä on vain neljä syntyä: Karhun, käärmeen, raudan ja tulen synnyt. Epäilemättä kansanrunokorpuksessa on löydettävissä muitakin syntyjä. Kielastajaan tekemäni kooste neljän eri lähteen syntyloitsumaininnoista sisälsi seuraavan jaottelun. Yleisiä syntyjä olivat (lihavoidut) karhu, käärme, kivi, pakkanen ja rauta.

Jouni Hyvönen on tutkinut Elias Lönnrotin Kalevalan tekstualisoinnin prosessia, ja toteaa Lönnrotin laatineen esitöinä julkaisusuunnitelmansa tueksi ensimmäiseltä keruumatkalta kertyneestä aineistosta mytologisten nimien luettelon, käsikirjoituksen, jonka nimeksi tuli Tillökningar till Gananders Finska Mythologie. Myöhemmältä ajalta on peräisin Gananderin teoksen välilehditetty kappale, jossa on Lönnrotin tekemiä muistiinpanoja ja huomautuksia, ja joka sitten oli Rothstenin Helppohintaisen Kalevalan toimitustyössä käytettävissä.

9. TAIKUUS JA LOIHTIMINEN, KYSELYT

Jotta saadaan kansankäsitysten rinnalle tutkijain ja perinnekerääjien näkökulma suomalaisesta tietäjälaitoksesta näkyviin, niin on välttämätöntä tutustua suoritettuihin kyselyihin ja kyselyoppaisiin, joita Kansanrunousarkiston toimesta on tehty. Säännöllisesti ilmestyviä kyselylehtisiä ovat Kansantieto ja Sanastaja, joista edellinen on Kansanrunousarkiston toimite ja jälkimmäinen Sanakirjasäätiön toimite, arkistoina KRA Kansanrunousarkisto ja SMSA Suomen murteiden sana-arkisto.

9.1 Viitasaarelaisen tietäjän taikarepertuaari

Metatasot, topokset

Keskeisin metataso tietäjän toimessa on tuonpuoleinen ja manala. Japanilainen ma-käsite viittaa tyhjään tilaan, joka pyrkii täyttymään pyhäksi koetulla joko menttaalisesti tai fyysisesti, kun ma-paikkoihin rakennetaan temppeli.

Tavallista taikuutta käsittelee viitasaarelaisen tietäjän 1800-luvun lopun taikuutta ja loitsimista. Issakaisen väitöksestä on erikseen tarkasteltu erikoistermiä ”maanpitävä”, jonka myös metsäsuomalainen Kaisa Vilhuinen on tuntenut, joten sana on vanhakantainen ja mitä ilmeisimmin keskisuomalaista alkuperää. Väitöskirjan liitteenä oleva luokittelu on pitkä, olen alle luokitellut esitetyt taiat ja loitsut ryhmiin, jotta lukija voisi saada käsityksen taikuuden olemuksesta ja ulottuvuuksista. Otsikoinneista selviää muun muassa, että talvikkoa on pidetty maanpitävän piikana. Tietäjä turvautuu toimessaan moniin keinoihin korjatessaan tilannetta ja palauttaessaan tasapainon asiakkaansa tai yhteisön elämään. Monet motiivit jäävät nykyihmiselle hämäräksi. Esimerkiksi tietäjän kyky palauttaa leipojalle taikinan nostatustaito perustuu käsitykseen pahasilmäisyydestä. Pahasilmäinen voi pilata taikinan niin, ettei se nouse. Järven päästäminen pilauksesta viittaa kalattomuuteen, ei saasteisiin jne. Kotona kulkija voi olla räyhähenki, tai kummitteleva vainaja. Puunvihat viittaavat palovammoihin raudanvihat haavoittumiseen. Syötetyn päästäminen ei kerro periaatteesta lautasen tyhjäksi syömisestä, vaan ruokaan sekoitetulla aineksella pilatun vapauttamisesta vaivastaan.

Väitöksen liitteessä oleva listaus on valikoitu ja ryhmitelty uudelleen, joten se poikkeaa alkuperäisestä listauksesta. Luettelossa ei ole mukana maanviljely- tai erätaikoja selkeyden vuoksi muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta. Tietäjän tietotaidon teemoiksi muodostuivat.

noita
tietäjä
parantaja
taika
karja

hevonen
enne
tauti
lempi
varas

hyönteinen
käärme
muut

Tämä joukko ryhmittyy mytosemanttisesti ensin neljään kolmioon ja sitten kolmeen neliöön, joista muodostuu tulkintavälineeksi kaskoismorfologia ugrame-asetelman ja sitten modalisointi. Näin saatu kuvaaja ilmaisee loitsujen ja Kalevalan käsiteavaruuden mallin.

Ensin listasta saadaan hahmotettua yhteensä 12 teemaa, jotka voidaan jakaa neljäksi triadiksi.

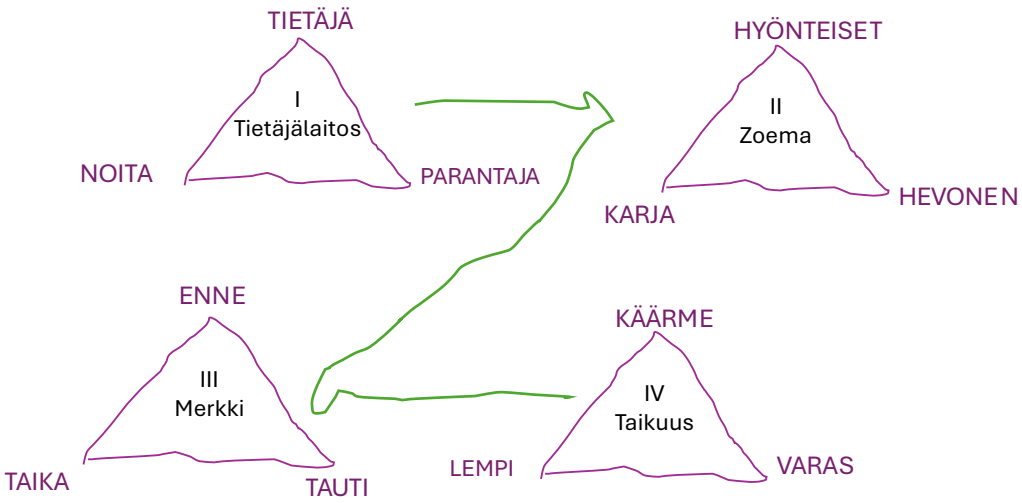

Kuvio 51. Neljä peruskategoriaa tietäjän toimen tietohuon harjoittamisessa

Seuraavaksi hahmottuu muodostelmasta kaksoismorfologia, jota voidaan kuvata ugramelle A ja B.

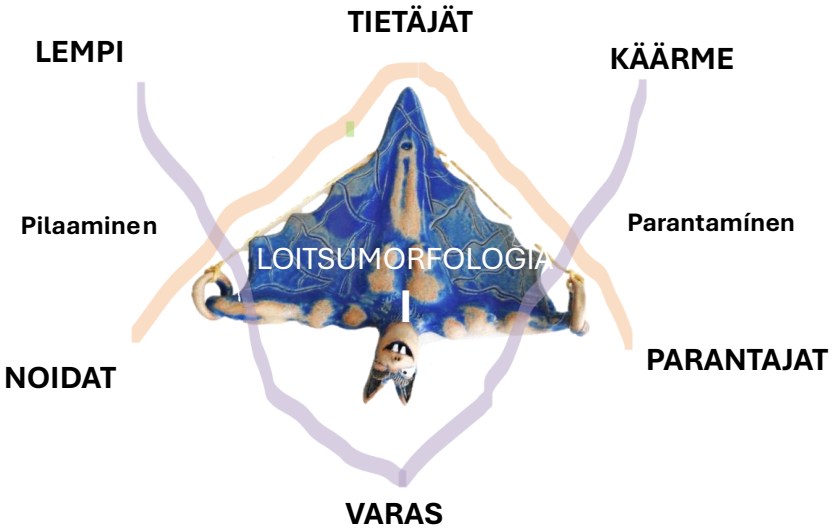

Kuvio 52. Loitsumorfologia A neferisenä ja profylaktisena taikuutena

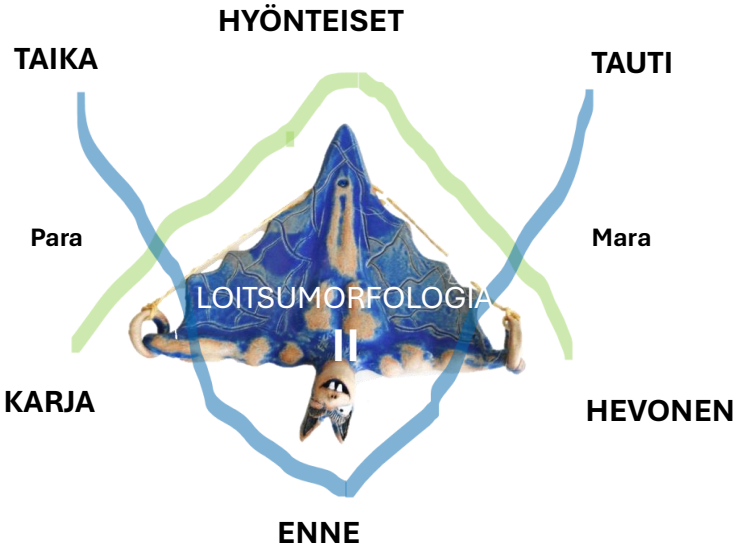

Kuvio 53. Loitsumorfologia B uskomusolentojen kuvastimessa

Matkalla kohti modalisointia tarvitaan vielä kolme muuta tekijää, ja ne saadaan muodostamalla kolmiosta neliö eli vaihtamalla näkökulmaa myteemeiksi, jolloin tarkasteltavaksi tulevat perusmyteemit genoomi, fenoomi ja semeemimeemit.

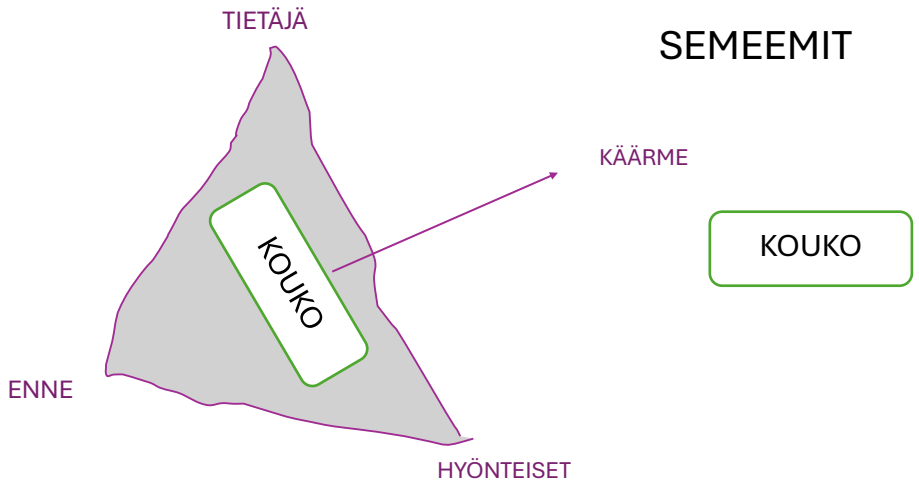

Kuvio 54. Peruskolmiosta on tehty neljän semeemin avulla kulttuurianalyyttinen asetelma, semanttinen neliö.

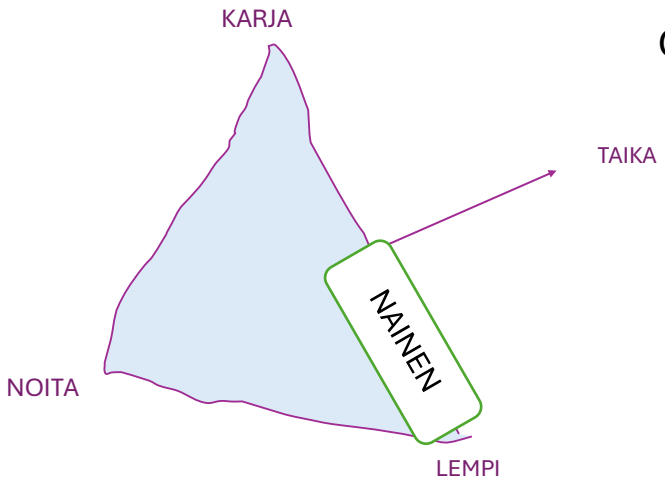

Kuvio 55. Peruskolmiosta on tehty neljän genoomin avulla kulttuurianalyyttinen asetelma, semanttinen neliö.

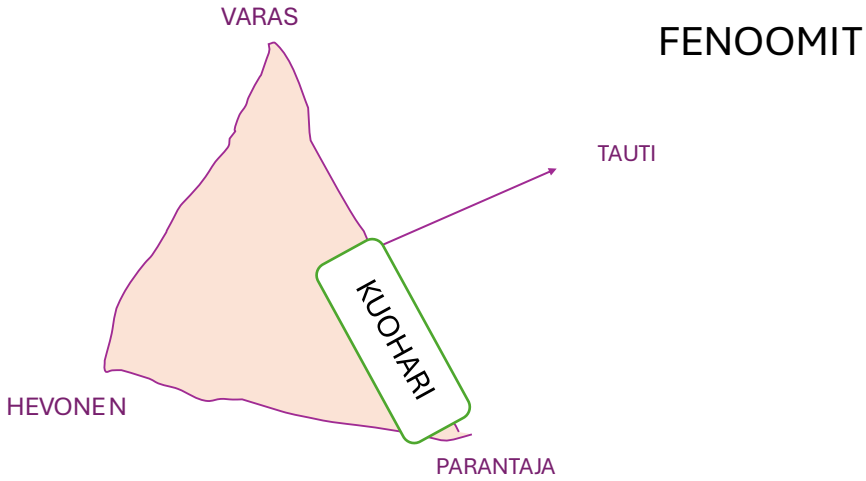

Kuvio 56. Peruskolmiosta on tehty neljän fenoomin avulla kulttuurianalyyttinen asetelma, semanttinen neliö.

Tällä tavoin määritellen saadaan loitsuista tiivistettyä uusi 7-kohtainen lista, jonka nimittäjät on saatu määrittelemällä keskeistekijät triadeille ja neliölle. Sulkuihin on hahmoteltu modaliteetti.

1) Tietäjälaitos (Oleminen, samaanius on yleismaailmallinen ilmiö)
2) Zoema (Uskominen, uskokoon ken tahtoo voimaeläimiin)
3) Merkkitieto (Tietäminen, sitä se mun uneni tiesi)
4) Taikuus (loitsut) (Voiminen/Osaaminen, on osattava konstit)
5) Kouko (Täytyminen, me kaikki kuollaan kuitenkin)
6) Nainen (Tahtominen/Haluaminen, tahdon olla sulle hyvin hellä)
7) Konitohtori (Tekeminen, parannus- ja kuohintatoimet)

Modalisoinnin avulla saadaan esiin metatulkinta, joka alla esitetään totuttuun tapaan ugrameksi typistettynä selitteenä. Selviää mitä on suomalainen tietäjälaitos ennen ja nyt, kehitys noidista tekoälyn tuottajiin.

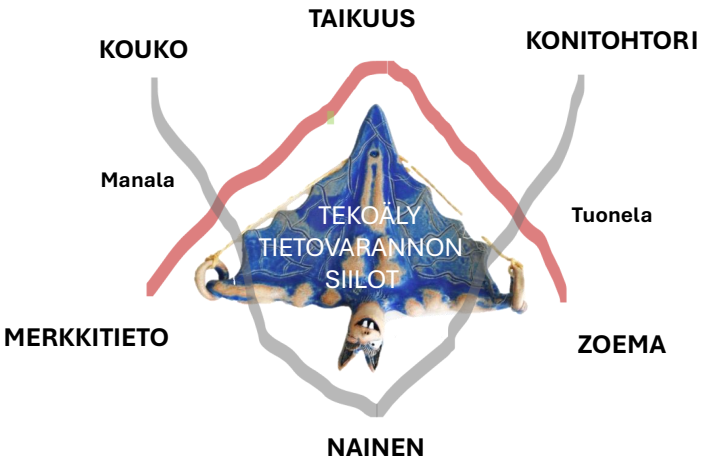

Kuvio 57. Tietuoinnin koko kuva suomalaisen 1800-luvun loitsutietämyksen valossa

Kansanrunojen tietovaranto sijaitsi Tuonela/Manalassa. Muuntuneet tajunnantilat muodostettiin ekstaasitekniikalla tai hallusinogeenisten kasvien avulla. Nykyäänkin on arkiongelmistaan pilveen menijöitä, joko psykedeelisin motiivein tai teknisemmin pilvipalvelusta tai tekoälyltä haetaan kulloisenkin ongelman tarvitsemaa tietoa tai palautetta. Okkultinen kuvasto yhdistää usein naiset ja noidat alastomaan totuuteen. Sama aineisto voidaan ryhmitellä monin eri tavoin, samalla tulkintakin muuttuu. Ainakin viitasaarelaisen tietäjän repertuaarissa pilaamistaikuus on kattavasti esillä, joten se on ollut oleellinen osa noitataitoja samoin kuin naapurin elinkeinon turmeleminen erityisesti juhlapyhien ja pääsiäisen aika

1. TIETÄJÄ

Hukkuneen löytäminen kukon avulla.
Hullujen päästäminen vastaavalla keinolla.
Kituvan parantaminen kirkossa tai kotona.
Järven päästäminen pilauksesta.
Kartanon suojaaminen tulipalolta.
Kirkonväen poistaminen talosta.
Kiroilta suojautuminen.
Kotona kulkijan karkottaminen.
Lampolaan kätketyn taikapussin aiheuttaman vahingon poistaminen.
Lehmän tai ihmisen päästäminen metsän peitosta.
Leivän saaminen nousemaan.
Luontaisesta kyvystä pysäyttää verenvuoto.
Maanpitävän poistaminen ihmisestä.
Nostettujen tautien yms.kääntäminen lähettäjäänsä vastaan.
Nuotan päästäminen pilauksesta.
Kotona kulkijan poistaminen.
Ohdakkeiden hävittäminen pellosta.
Painajaisen aiheuttajan selville saaminen unesta.
Painon poistaminen arkusta.[Kaksikeinoa,toinenKoljoselta.]
Pariskunnan päästäminen pilauksesta.
Pellon, josta voima on otettu pois, parantaminen.
Pellon päästäminen pilauksesta.
Pilatun kaivon päästäminen.
Puunvihojen parantaminen.
Raudanvihojen poistaminen.
Ruumislaudan käsittely, kun ruumis on pantu arkkuun.
Syötetyn päästäminen.
Talvikko, Maanpitävänpiika. Foetarius (nivalis?)erminea?
Tehokkaampi verenvuodon pysäyttäminen.
Tervahaudan suojaaminen pilauksilta.
Tihulaisten torjuminen
Varkaan rankaiseminen.[Kaksi keinoa.]
Unennäköjen muistaminen paremmin.
Unennäön osaaminen.
Kirkonväen poistaminen ihmisestä.
Vedenväen näkeminen.
Vedenväen saaminen varasta vaivaamaan.
Maanpitävää vastaan varautuminen.
Karhun pesäpaikan selvittäminen unessa.
YHT. 39 kpl

Noita on tässä luokittelussa neferisen taikuuden harjoittaja, jonka taidon piiriin kuulu nostatut. Ilkeilijällä on vastineensa kansanrunoissa, yleensä ilkeää kutsutaan kateeksi. Kade nostaa karhun, pilaa ja tärvelee, erikoistaitoa on, kun noita saa maanpitävän tuulimadon muodossa ampumaan ihmistä. taikapusseja on kuljetettu ja kätketty eri paikkoihin, varoitusmullat tunnetaan paremmin ruumiinmultina.

2. NOITA

Ahjon pilaaminen.
Ihmisen saaminen kitumaan.
Ihmisen tai eläimen saaminen ummelle.
Taiasta vapauttaminen.
Ilkeilijä saa arkun painamaan
Ilkeilijä saa lehmät ölisemään.
Ilkeilijä saa toisen varkaaksi.
Järven pilaaminen.
Kade nostaa karhun lehmän kimppuun.
Kaivon pilaaminen.
Karhun nostaminen useampia eläimiä tappamaan.
Niityn pilaaminen.
Pellon pilaaminen.
Kateellinen pilaa eläimen taikapussin avulla
Kirkonväen ottaminen; käytetään viskaamalla ihmisen päälle, lattialle tai katoille.
Lampaiden pilaaminen kulkemaan.
Lappalainen kulkee näkymättömänä/ noidannuolen muodossa.
Lapsi tulee pahasilmäiseksi(kateelliseksi),j jos imetys jatkuu liian pitkään.
Lehmät saadaan jäämään metsään.
Kovan luonnon hankkiminen.
Luonnon koventaminen.
Kuinka saadaan karhu nousemaan.
Männingäisten (tihulaisten, taikapussien) näkeminen.
Neuvo olla jättämättä auraa vaolle; vihamies voi pilata kylvön.
Noidannuolen kuvaus.
Nuotan peruuttamaton pilaaminen.
Nuotan suojaaminen ilkeilijältä, Isojen kalojen saaminen pysymään nuotassa.
Oikea omistaja joutuu rangaistustaikojen kohteeksi.
Oluen ja viinarankin pilaaminen.

Otetun luonnon laimentaminen toiselta.
Pahaluontoinen saa maanpitävän tuulimadon muodossa ampumaan ihmistä.
Pahaluontoiselta poistetaan voima lähettää tuulimatoja.
Pahansuopa nostaa maanpitävän ihmistä vaivaamaan.
Pahansuopa pilaa eläime kulkemaan.
Pahansuopa pilaa nuotan.
Pahansuopa saa hääväen tappelemaan
Raudan nostaminen toisen päälle.
Rulli kulkee ilmassa, siunaaminen saa putoamaan
Rulli edistää omaa onneaan ja pilaa naapurien karjaa.
Rullille kostaminen.
Rullille kostaminen siten,että tämän eläin kuolee.
Rullille kostaminen taikapussi polttamalla.
Rullille kostaminen toisin.
Rullille kostaminen viemällä pussi koskeen.
Rullin, tämän eläimen tai varkaan tappaminen ampumalla etäältä.
Rulli saa lehmän lypsämään verta.
Rulli sairastuttaa eläimen.
Rullit liikkuvat navetoissa pilaten karjaa.
Rullit pilaavat toisten hevosia.
Rullit vaivaavat lampaita.
Suojauksen poistaminen lakkarista.
Talvikon kuvaus ja nostaminen.
Tihulaisten nostaminen tietäjän päälle tämän ollessa kirkkomaalla.
Tuulimadon kuvaus ja nostaminen.
Ummelle saaminen.
Varkaan tappaminen taikaluodilla
Varoitusmultien (joiden avulla saadaan kirkonväki jonkun päälle)valmistaminen)
Yht. 56 kpl

Maanpitävän ohella vilahtelee tietämyksessä mystinen tuulimato, joka voidaan parantaa, jos se on ihmiseen joutunut. Lankeavatautinen on kaatumatautia saitastava. Yleinen taudinselitys on säikähtäminen.

3. PARANTAJA

Kipeiden silmien parantaminen.
Kipeiden sivujen parantaminen.
Kohtauksesta päästäminen
Koin ajetuttaman parantaminen.
Lankeavatautiseksi saaminen.
Lankeavatautisen parantamisesta.
Lehmän ehtymisen parantaminen.
Loitsu, joka luetaan kaikkien parantamisten yhteydessä.
Loitsu hulluja ja pahansärettäviä kylvetettäessä
Maahisen parantaminen.
Muiden mielenvikaisten parantaminen.
Muun kuin vanhempien kirouksista alkunsa saaneen kaatumataudin parantaminen.
Niukahduksen parantaminen.
Näin aiheutetun vamman parantaminen.
Painajaisen poistaminen eläimistä lapsenpesuvastalla
Pistoksen parantaminen.
Ruumiin säikähtämisestä saadun tartunnaisen parantaminen.
Siikasen voide.
Syöttämällä hulluksi taiottujen parantaminen.
Talvikon hakkaaman eläimen parantaminen.
Tartunnaisen parantaminen.
Tuulimato. Parannustaika ja-loitsu.
Umpitaudista päästäminen. Kaksi keinoa.
Verenvuodon estäminen itseltään.
Verenvuodon pysäyttäminen.
Vieraan unta häiritsevän maanpitävän karkottaminen.
Ähkyn parantaminen (synnytyspaidan pesuvedellä).
Ähkyn parantaminen.
Ähkyn parantaminen toisin.
Yht. 28 kpl

Enteiden otto kuului tietäjän osaamisalueeseen. Agraariyhteisössä säät ja vuodentulo oli kestokiinnostuksen kohde. Myös lapsen syntyvän lapsen sukupuolen selvittäminen kiinnosti.

4. ENNE

Huonon pellava-yms.sadon enne.
Hyvän vuoden enne.
Kevään tulon enne.
Lapsen sukupuolen selvittäminen. Kaksi ennettä.
Lumentulon ja maansulamisen enne.
Poudan ja sateen enteet.
Sään ennustaminen linnunradan kirkkaudesta.
Tuiskun enne.
Tuiskun ja aikaisen lumenlähdön enteet.
Tuiskun ja hyvänilman enteet.
Tulevan vuoden sään ennustaminen jakoajan säästä.
Yskäisen talven enne.-Tulevan kuun sään ennustaminen.
Aikaisen kesän enne.
Hallan enne.-Huonon heinävuode nenne.
Kaksi pitkään kestävän tuiskun ennettä.
Kylmän kesän ja hallavuoden enne.
Yht. 16 kpl

Silmätauti tunnetaan kansan keskuudessa paremmin silmäpaskona. Parantamisen ohella ajateltiin eläinten suorituskyvyssäkin olevan parantamisen so. kohentamisen varaa, virkku hevonen oli arvokas, samoin runsaslypsyinen lehmä. Taikojen perusteella vaikuttaa siltä, että hevostaudesta tunnettiin parhaiten ajajainen (mara) ja niukahdus, eli jalan vioittuminen. Tautien alkusyytä selvitettiin unennäön kautta. Kuriositeetti on nuppineulan maginen käsittely, jotta saataisiin haitaksi paise tai syöpäläisiä.

5. TAUTI

Hammastaudinparantaminen.
Juoksuvauhtia parantavan ruoskan valmistaminen.
Juoksuvauhtia parantavien kuolainten valmistaminen.
Juurimatojen hävittäminen.
Hammastauti. Loitsu ja kaksi parannuskeinoa.
Niukkalangan loitsu
Näin saadun taudin parantaminen.
Pahansuopa saa lehmiin punataudin.
Silmätaudin parannuskeino ja loitsu.
Taudin alkuperän selvittäminen unennäön navulla.
Taudin alkuperän selvittäminen unessa.
Vanhempien kirouksista alkunsa saaneen kaatumataudin parantaminen.
Nuppineulan käsittely niin, että sillä pistäminen aiheuttaa ajettuman/täitä.
Yht. 13 kpl

Noidan taikavalikoima oli yleensä monipuolinen. Haave näkymättömyydestä saa sadunomaisia piirteitä, näkymättömäksi voi tulla erityisellä tavalla käsitellyn kynttilän avulla tai saamalla pirunhattu. Kalastustaika ilmaisee selvästi haukitabun. Syöttäminen taikakeinoin kuuluu lemmentaikuuteen. Vaarinotto tarkoittaa huomioimista, varautumista.

6. TAIKA

Kirveeltä suojautuminen.
Näkymättömäksi tekevän kynttilän valmistaminen.
Näkymättömäksi tekevän pirunhatun saaminen.
Taikaesineen("arvan")valmistaminen varastetun tavaran löytämiseksi.
Taika kalastamasta tullessa ja kielto haukien valmistamisessa ruoaksi.
Taika kevään ensimmäisen ukkosen aikaan.
Taika matkalle lähtiessä, jottei rekeen saa pantua painoa.
Taika miten kirousten panta tehdään kylän kiroja, maanvihoja y.m. tartunnaisia vastaan.--
Taika mitenkä oikein hyvät tyttöin syötteit tehdään että rakastaa
Taika miten tytöt poikia itseensä syöttää, sama päämäärä, eri keinoja.
Taika muutettaessa, etteivät vanhan kodin uudet asukkaat voisi pilata karjaonnea a etteivät lehmät ikävöisi takaisin.
Taika navettaa ta i läävää rakennettaessa.
Taika onkimaan mennessä.
Taika pahan vieraan lähtiessä talosta tai navetasta.
Taikapussin aiheuttaman vahingon poistaminen.
Taika pyssyä tehdessä; estää tulettomaksi pilaamisen.-
Taika siemensäkin suuta sidottaessa.
Taika siirrettäessä lehmä toiseen paikkaan.
Taika, jolla näkki saadaan luovuttamaan saaliinsa
Taika uudelle kaivolle.
Taika voiton saamiseksi käräjillä.
Taikoja kylvöä aloitettaessa.
Vaarinotto pyssyä tehtäessä
Yht. 23 kpl

Karjataikuus on hyvin laaja-alainen tietohuisten ala, jonka pääkohteina ovat lampoila ja navetta, sen lampaat ja lehmät. Navetassa viihtyy ja on uhkana mystinen talvikko, josta ei täyttä varmuutta ole, mikä se on. Pääriesana ovat para ja rulli, edellinen käy lypsämässä maitoa napurin navetoista ja jälkimmäinen noitatyyppi kerii pääsiäisenä lampaan villat. Erikoinen taika on kuneus, voitaneen tulkita pilaukseksi.

7. KARJA

Navetta ja lampola, kanala
Ehtyneiden lehmien parantaminen.
Hauteen valmistaminen lehmälle sen poijittua.
Kirnun loitsu
Kulkemispilauksen poistaminen. Sama taika parantaa karjaonnen muutenkin.
Lammasonnen saaminen lampolaan.
Lehmien päästämine ntällaisesta pilauksesta.
Lehmien saaminen mieltymään emäntäänsä.
Lehmien saaminen tulemaan aikaisin kotiin.
Neuvo keritsemisen välttämisestä alakuun aikaan.
Poikimisen helpottaminen.
Ripulin parantaminen eläimeltä.
Sian päästäminen kuneuksesta.
Sikaonnen saaminen sikaa hankittaessa.
Sikojen saaminen pysymään kotona; taika sikaa tapettaessa.
Loitsut talvikon puremaan.
Uhri haltioille köyrinä.
Uhri haltioille Mikon-päivänä.
Utareiden suojaaminen paralta.

Vasikan saaminen hyvälypsyiseksi ja vaikeasti pilattavaksi.
Venyvää maitoa lypsävän lehmän parantaminen.
Verenlypsyn parantaminen.
yht. 22 kpl

Listaus viittaa totutusta poiketen rullien käyneen vaivaamassa hevosia joulun aikaan. Konitohtorin tietotaitoon kuuluivat myös loisten ja syöpäläisten poistaminen. Hevosen suojaaminen näkiltä viittaa vesihiiteen ja tapaan kylvetää hevosta järvessä tai virtaavassa joessa.

8. HEVONEN

Hyvä nuokahalun saaminen hevoselle.
Hyvä ruokahalu saaminen hevoselle;toisin.
Neuvo hevosen länkien riisumisesta kynnön aikana.
Pahansuoa tappaa hevosen.
Raakin verellä äkäiseksi tehdyn hevosen parantaminen.
Ruokahalun palauttaminen hevoselle.
Hevosen suojaaminen näkiltä.
Tamman saaminen poikimaan orivarsoja.
Täiden poistaminen hevosesta.
Varotoimia hevoskaupoissa.
Varsan saaminen helposti kotiin palaavaksi.
Hevosen amputaudin parantaminen.
Hevosen loitsu.Loitsu ja taika.
Hevosen saaminen hirnuvaksi.
Hevosen saaminen äkäiseksi.
Hevosen suojaaminen rullilta ja pilaajilta jouluaamuna.
Hevosen suojaaminen taudilta ja saaminen vähäruokaiseksi erityisten päitsien avulla
Hevosonnen saaminen talliin.
Hiien hevonen.Larva fPapilioMackaon?
Yht. 19 kpl

Käärme on taikamaailman ykköseläin, joten myös viitasaarelaisen tietäjän repertuaariin kuuluu käärmetietoutta.

9. KÄÄRME

Käärme. Vipera Peliasborus.Loitsu.
Käärmeen lähettäminen takaisin nostajansa luokse.
Käärmeenpureman ja sisaliskon pureman parantaminen.
Käärmeiden pitäminen poissa pihalta.
Yht. 4 kpl

Sananparren mukaan rakkaudessa ja sodassa ovat kaikki keinot luvallisia. Moniin arveluttaviin keinoihin turvauduttiin lemmentaikuudessa, suosikkitapoihin kuului em. syöttäminen. Syötetty aines sisälsi usein ihmisruumiin substansseja ruokaan tai juomaan kätkettynä.

10. LEMPI

Naisen saaminen hedelmälliseksi.
Himon herättäminen tytössä.
Pariskunnan erottaminen.
Pariskunnan pilaaminen kyllästymään toisiinsa.
Pojan tai tytön rakastuttaminen syöttämällä.
Tehokkaampi rakastuttaminen syöttämällä.
Tytön koskemattomuuden selvittäminen.
Tytön pääseminen rakastuttamisesta.
Tytön päästäminen nostetusta rakkaudesta.
Tytön rakastuttaminen.
Tytön saaminen rakastumaan.
yht. 11 kpl

Käärmeen lisäksi tietäjä-noita operoi myös hyönteismaailman tietämyksen kanssa.

11. HYÖNTEINEN

Cimbex.(Sirex?)Loitsu.
Hämähäkin loitsu
Härhiäinen. Cimbex.(Sirex?)
Kämppä. Katajakärpänen. Kuvaus ja säepari
Laikas. Faetoriusnivalis?Loitsu puremaan.
Mehiläinen. Bombus. Loitsu.
Kirppojen hävittäminen nauriista.
Tuvan suojaaminen syöpäläisiltä ja tulipalolta.
Yht. 8 kpl

Lisäksi tietäjä tai noita kykeni vartioimaan varkailta tai kostamaan varkaalle. Ja jos varakus pääsi tapahtumaan, siihen löytyi keinot, millä varas saatiin tunnustamaan ja palauttamaan varastettu tavara. Mutta joskus varas osasi varautua, eikä tietoa varastetusta tavarasta onnistuttu saamaann,

12. VARAS

Aitan suojaaminen niin, että sieltä varastaneelle tulee kopu.
Kalmanväen saaminen varasta vaivaamaan.
Metsänväen saaminen varasta vaivaamaan.
Naurismaan suojeleminen varkailta.
Pajan turvaaminen varkauksilta.
Reki suojataan varkailta.
Varas lahjoo häntä vastaan nostetut väet ja estää arpaa löytämästä varastettua tavaraa.
Varas välttää rangaistustaiat, toinen keino.

Listasta on karsittu erätaikuus pois, joka on omaleimainen ja pitkälle samaniuteen ulottuva tietäjän toimi.

9.2 Perinnekeruut ja kyselyt

15) käsitekontaminaatio, käsiteredaktiot 2E

Kontaminaation olen suomentanut rämettymiseksi, asteittaiseksi rapautumiseksi, joka yleensä ajan mittaan hämärtää tai turmelee alkuperäisen tarkoituksen ja käsitteen. Kontaminaatioprosessi on luontainen prosessi, kielen käsitteet muuttuvat, vanhentuvat ja kuolevat. Oppiminen on nykyään toista kuin ennen.

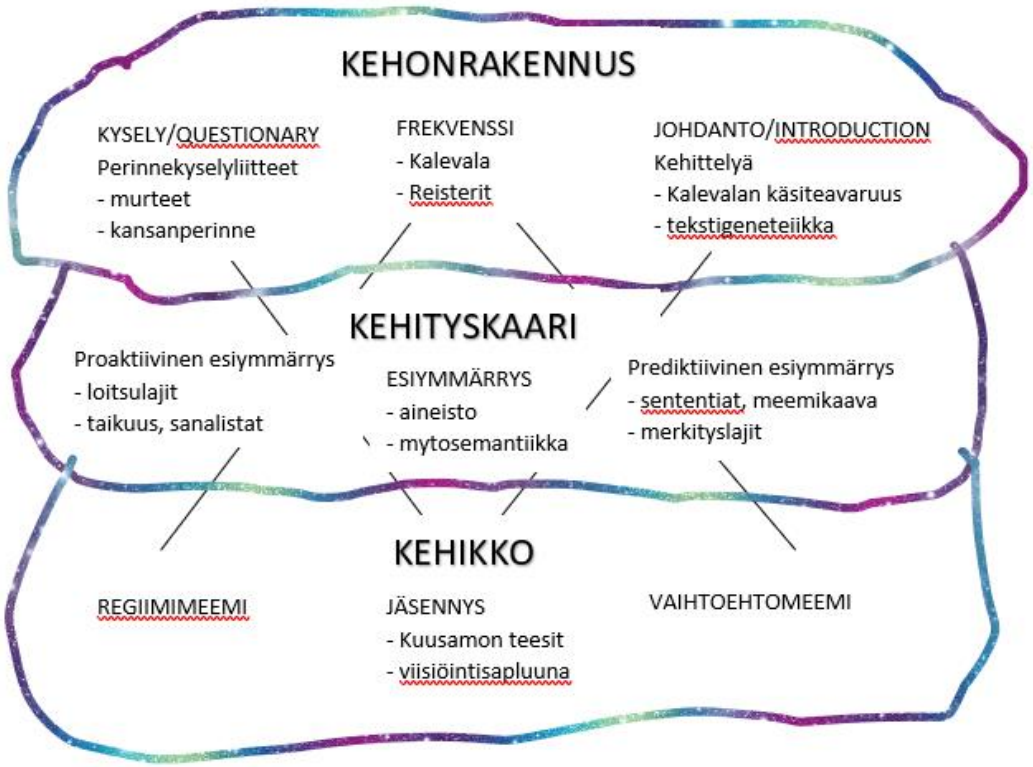

Kuvio 58. Perinnekeruut ja ymmärtämisen prosessi

Jotta saadaan kansankäsitysten rinnalle tutkijain ja perinnekerääjien näkökulma suomalaisesta tietäjälaitoksesta näkyviin, on välttämätöntä tutustua suoritettuihin kyselyihin ja kyselyoppaisiin, joita Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkiston (nykyinen Perinteen ja nykykulttuurin kokoelma) toimesta on tehty. Säännöllisesti ilmestyviä kyselylehtisiä ovat Kansantieto ja Sanastaja, joista edellinen on Kansanrunousarkiston toimite ja jälkimmäinen Sanakirjasäätiön toimite, arkistoina KRA Kansanrunousarkisto ja SMSA Suomen murteiden sana-arkisto.

Suomalaisen kirjallisuuden seura on julkaissut kolme erillistä opasta, jotka ovat ohjanneet ja suunnanneet arkistotietojen siiloa, tietovarantoa tietäjistä ja noidista. Keruuoppaat ovat:

1) Taikanuotta. Opas taikojen kerääjille, O.A.F Mustonen, SKS 1894
2) Tarinaopas, Martti Haavio, SKS 1936
3) Kertomusperinteen opas, Urpo Vento, SKS 1971.

Oppaiden välillä on aikaa 77 vuotta, joten voidaan katsoa sen edustavan kolmen sukupolven tietämystä 1800-luvulta 1900-luvun loppupuolelle. Kaksi jälkimmäistä opasta ovat aihepiiriltään laajempia, ja koskevat muitakin perinnelajeja kuin vain loitsurunoutta ja taikakeinoja. Koska tämä tutkielma koskee lähinnä loitsurunoutta, esittelen ainoastaan taikuutta ja noituutta koskevat kohdat.

Taikanuotassa on yhteensä viisitoista kohtaa, joista yksi on motiiviatraktioltaan nivelaihe. Tunnettu taikakokoelman julkaistu sarja sisältää keruun tulosten neljä ensimmäistä kohtaa I-IV eli kalastus-, metsästys-, karjanhoito- ja maanviljelytaikuus. Siirtymä maanviljelytaikuuteen sisältää välissä kategorian V Laidun- ja niittymaan hoito, heinänteko. Aihepiiri liittyy sekä maanviljelyyn että karjanhoitoon. Painopiste on aihepiiristä siirtynyt metsänhoidoksi, jota ei kyselyn ajankohtana vielä yleisesti lainkaan tunnettu.

Maanviljelyssä on ollut tärkeää sääilmiöiden tarkkailu ja ymmärrys, joten taivaan merkit ja muut ennemerkit on oleellinen osa taikauskoa. Tämä aihealue on nimetty nimellä VIII. Luonnon-ilmiöt, taivaankappaleet sekä ilmojen ja vuosien ”ennustukset”. Mainittu tiedon ala on monen tietäjän repertuaaria, Tenka Issakaisen viitasaarelaisen tietäjän repertuaarissa on mainittu 1) tuiskun ja hyvän ilman enteet, 2) tuiskun ja aikaisen lumenlähdön enteet 3) Poudan ja sateen enteet. Lisäksi on hallan enteet ja lumentulon sekä maan sulamisen enteet ja muita vuodentuloon ja -aikaan liittyviä enteitä. Edellä mainitut kyselyt kuvaavat aikansa tietämystä ja tiedon intressejä.

Taikanuotta:

X. Tietäjä ja arpoja, ennustaminen ja taikominen.

Tietäjän varsinainen arvokas nimitys, esim. velho, noita, tietomies, loitsija, lukija, osaaja, laulaja, lumooja, puolijumala, poppamies, myrrysmies, intomies, haltijakas, kukkaromies. Mikä nimitys on kullakin seudulla käytännössä? Mikä erotus on noilla eri nimityksillä? Mitä nimityksiä käytetään pilkallisesti, niin kuin esim. puoskari, jumala.

Mitä maire- eli ylistysnimityksiä heille lisätään? Sellaisia lisäsanoja on esim. hammas-, tuppisuu, lakkipää.
Tietäjän elämäkerta, kotielämä, velvollisuudet, ulkomuoto, valo- (tai muoto-) kuva, kuvaus luonteesta, tavoista, puheesta. Mitä omituisuuksia on heidän puheissaan (lausetapoja ja vertauksia)? Älystä, lahjoista, omituisuuksista.

Miten hän tuli ruvenneeksi tietäjäksi? Mitkä ovat hänen parhaat taikatoimensa olleet, joissa hän onnistunut? Missä kohtauksissa hän ei ole onnistunut? Missä oloissa onnistuu paremmin ja huonommin? Oliko ennen parempi menestys taikauksessa hänellä tai muilla kuin nyt?

Mitä vaaditaan otolliselta tietäjältä iän, elämäntapojen, nautintojen, ruumiinrakennuksen, terveyden suhteen? Tarvitaanko syntymässä saatuja merkkejä?

Mistä tietäjällä on oppinsa+ Opettiko joku eri maksusta? Millä ehdolla saa taikoja muille antaa; itseään vanhemmalle tai nuoremmalle? Määrääkö antamastaan avusta maksun suuruuden?

Lapin tietäjät. Niiden erinomaiset ominaisuudet ja etevämmyydet. Viron, Suomen, Pohjanmaan, Venäjän puolen tietäjät.

Tietäjäin matkat ilmassa. Tiedusteluretket. Tietäjän hengen matkat erillään ruumiista. Lapissa käynti. Manalassa liikkuminen.

Kuinka tietäjä voi saada paremman kyvyn, muistin, näön ja kuulon? Kuinka luonto kiihotetaan, into hankitaan. Kuinka hän voi kuulla olemattomia ja nähdä näkymättömiä, niin kuin manalaisia, keijukaisia, kirkonväkeä, haltijoita, vainajia y.m.? Loveen lankeaminen.

Kuinka voi tietäjä keksiä salakavaloita virityksiä ”panoksia”, joilla tahdotaan häntä tai muita vahingoittaa? Kuinka taudit ja taudintuojat, pahantekijät ja muut parhaiten ennakolta keksitään ja aavistetaan?

Kuinka tietäjä voi päästä näkymättömäksi? Tulisen raudan liikutteleminen. Veden hukutusvoiman, pakkasen kestäminen. Lentäminen.

Valmistukset taikomaan ruvetessa, puvun, aseitten, ruoan juoman suhteen.

Arpojat. Niiden elämäkerrat. Mistä oppinut taitonsa? Miten luotettava arpomiskeino? Missä olosuhteissa käytetty?

Arpominen: arvanheitolla, arpaheinillä (mikä heinälaji?) päivänkukilla, puikoilla, ruhmoilla, keritsimillä, seulalla, noitarummuilla.

Tietoja ennustajista ja haaveksijoista

Iän ennustus. Käenkukunta. Kuoleman ennustus. Poismuuton ennustus.

Mitä ennustaa jos, metso, teeri, metsikana lentää pihaan tai harakka, varpunen, pääskynen lentää sisään, taikka jos orava, jänis tulee huoneeseen, käy pihalla? Akan, miehen, papin vastaan tulo.

Mitä ennustaa harakannauru pihan tienoilla tai matkalla kuullessa. Leppälinnun, kuolemanlinnun, palokären laulu.

Eri tautien ja sairastumisen ennustukset. Mitä taitaa sika, koira, kissa, hevonen, hiiri ennustaa?

Jos siika kulkee olkisuussa, koira syö heiniä, hiiri syö kenkiä, vaatteita, leipää y,m.s. mitä se tietää? Täin, kirpun ennustukset.

Mitä oudot, isot kalat, lahna, lohi, hauki, ahven, ankerias ennustaa? Kalaparvet?

Miten tietää hyvät ja pahat ilmat, sateet, poudat, tuulet, myrskyt, ukkosen ja pakkasen ennakolta.

Mistä tietää hallavuoden ennustaa? Viljavuuden? Vuodentulon. Olki- ja terävuoden. Mitä muuttolintujen kulusta voi ennustaa?

Kuinka oma onni ja kohtalo, naimaonni ennustetaan? Mistä sulhanen tai morsian ennustetaan? Ruislankain sitominen juhannuksena. Kalan (muikkujen, silakan) syönti eri merkkipäiväin öitä vasten.

Ennustukset eri juhlina: Jouluna ja pääsiäisenä, sekä merkkipäivinä: laskijaisena, keyrinä jne. Kuuntelu yöllä, juhannusattoina: lattian lakaisu ym. Tinan valaminen. Minä merkkipäivinä valetaan, mitä tinakuvista ennustetaan? Veteen olueen, viinaan, käteen, kahviin katsominen. Unien selitykset ja uskomiset. Ovatko samat selitykset joka ihmisellä. Mitä ominaisuuksia on kullakin kokemuksesta+
Korteilla povaaminen, eri kortinlehtien merkitys.
Tietäjän taikakalusto, puoskarin varasto.

Sivuseikkoja taikoessa tietäjän käytöksen suhteen: Sylky, töpehtiminen, soperrus, puhaltaminen. Vaatteet nurin.
Kiertäminen myötä- ja vasten päivää. Hengittämättä juokseminen, yhteen menoon lukeminen, loitsiminen. Millä äänellä ja millä ryhdillä mikin? Takaperin kiivettävä, kuljettava, luettava. Silmiä räpähyttämättä, hengähtämättä loihtuja luettava. Oikea ja vasen puoli. Tietäjän apumies taikoessa.
Lumomiset: eläinten, aineiden, kivien, puiden, tuomarien ym.
Syntysanat. Perustus-, varomus-, hyvitys-, kerskaus-, kiisto-, kipu- ja hätäsanat.
Rukoukset.
Aaveet ja kummitukset.

TARINAOPAS

IV NOIDAT

1. Noidat, joista on käytetty monenlaisia nimityksiä, riippuen usein siitä tehtävästä, mikä heillä on ollut, ovat tarinoissa runsaasti edustettuina. Kysytään ensiksikin noidan nimityksiä. Mikä on käytännössä: Tietäjä, näkijä, poppo, poppamies, popponiekka, pohu, pahasilmäinen, myrrysmies, intomies, loihtija, lukija, lumoja, nurkkajumala, maajumala, hammassuu, puoskari, veljo, maan tohtuor, taikuri, luuhampaan poika, intomies, mäyrymies, koltuna, kluutniekka, jeretnikkä, ja monia muita.
2. noidan sopimus pirun kanssa.

3. Noitaratsastus halki ilman. Eläimen hahmossa? Luudalla? Voitelu jollakin nesteellä? Rasvalla. Sanat, joiden avulla pääsee ilmaan.
   Horna. Tanssii hornassa. Vero paholaiselle.
4. Tietäjäksi oppiminen.
5. Taitavaksi metsästäjäksi tuleminen.
6. Lentäjä-noita
7. Musta härkä eli Lapissa käynti
8. Mies heittää tuulispäähän veitsen – tapaa erään lappalaisen luona veitsensä.
9. Noita lennättää miestä eri kirkoille.
10. Yhdeksän kirkon yli, ei yhteenkään sattuman”
11. Noita teerenä, metsona
12. Noita ratsastaa hakohevosella
13. Noita ajaa tuulispäässä
14. Noita soutaa kiviveneellä, myllynkivellä, paadella yli joen, järven. Rättäkitti soutaa kiviveneellä. Kalevanpoika, hiisi, Väinämöinen soutaa kiviveneellä. Rogastu soutaa kiviveneellä. Pyhä mies soutaa kivellä. – Takana oleva poika katsoo taakseen, vene uppoaa.
15. Trullit. Noita muuttautuu navetassa tadikoksi. – Noita muuttuu lampaaksi.
16. Kade. Toimittaa painajaisen rekeen. Silmää hevosen. Tappaa lapsen. Noituu karhun karjaan. Noituu hääväen susiksi.
17. Noitien kokouspaikka.
18. Riimuurari
19. Noita – palveleva henki
20. Para. Mara. Paran teko. Renki näkee tehtävän paraa. Paran oksennus, ulostus jne.
21. Haltia avustaa kehruussa noitaa.
22. Piritysmato. Piritys
23. Tonttu. Rahatonttu. Lihatonttu. Tontut taistelevat keskenään.
24. ”Palveleva esine”
25. Mustakirja. Musta Raamattu. Poljotti. Miten mustan kirjan saa? Ostamallako Pietarista, Tukholmasta? Saadaanko virrasta ja millä keinoin? Tuleeko mustain hevosten vetämissä vaunuissa? Tuleeko sateenkaaressa? Kellä on ollut? Papillako? Noidallako? Mitä sillä on tehty? Kykeneekö musta kirja puhumaan?
26. Ennustajia.
27. Kihovauhkonen. Ennustaa sodan, rautaisen tien, tehtaat, laiat, kirkon paikka; sanoo, mikä on kirkon nurkkakivi; ennustaa kankaantekopäivän jne.
28. Visan tietäjä. Kulkee vettä pitkin yli järven. Ennustaa, että maailma raudoitetaan kolmesta kohden. Siihen ja siihen rakennetaan rautaiset portit. Ennen maailman loppua maailmassa paljon riitaa. Kanto ei mätäne, ennen kuin viimeinen morsiuspari Vistan kylästä viedään jne.
29. Rättäkitti. Kulkee joen yli myllynkivellä. Ihmissudet. Lakkauttaa 9 härkäparia kyntämästä. Ennustaa, että Loimaan kirkko palaa ukkosen valkeasta. Ennustaa, että joen partaalla oleva mänty kaatuu ylöspäin jne.
30. Muita ennustajia ja heidän ennustuksiaan ja tekojaan.

VI KÄÄRMEET

1. Kruunupäinen, helttapäinen käärme. Mikä nimi?
2. Käärmeitten käräjät. Ritari ryöstää käärmeen kruunun.
3. Käärmeen lumooja virittää tulen. Käärmeet kokoontuvat. Haltiakäärme saapuu. Kiertyy miehen jalan ympäri.

SYNTYTARUT
A. Maailman synty
B. Ihmisen luominen
C. Kulttuurin synty
D. Imettäväisten synty
E. Lintujen synty
F. Matelijain ja kalain synty
g. Hyönteisten synty
H. Kasvien synty
I. Paikannimien synty

Lisäksi tulee kerätä loitsurunoja.

Kertomusperinteen opas

TIETÄJÄT, NOIDAT, TRULLIT

Tietäjä ja hänen välineensä

Tietäjäksi, noidaksi, velhoksi, taikuriksi, pehuksi, puoskariksi, loitsijaksi tuleminen – syntyy hammas suussa – on tietäjän, lappalaisen opissa – liittoutuu pirun kanssa. Näkymättömäksi tuleminen, lintujen kielen oppiminen.
Tietomiehen toiminta ja käyttäytyminen – tietäjän haltioituminen. Tietäjän, noidan kostoa pelätään, hänen kykyihinsä luotetaan. Noidannuoli – noidan lähettämä polttava ja tappava vuoli.
Tietäjän välineitä, taikakaluja: Kalma, kuolleen luu, ruumiinosa, ruumiin rasva, ruumiin yllä ollut paita, ruumiinpesusaippua, kirkonmulta. Ukkosen vaaja, ukonluoti. Käärmeiden käräjäkivi, Ehtoollisleipä., öylätti. Korpin kivi, valkea höyhen, mustan kissan luu. Karhun kynis, ruumiinosa. Elohopea, sammakko, raha
Noitapussi, taikapussi, taika-arkku ja sen sisältö – noitapussin hävittäminen noidan kuoleman jälkeen.

Tietäjän, noidan taidonnäyte

Tietäjä, noita käsittelee tulta – saa kiehuvan veden jäähtymään – liikkuu pakkasessa avojaloin – kulkee pitkin viikatteen terää – avaa lukot ja kahleet – luoti ei haavoita -. – Käsittelee käärmeitä – kutsuu käärmeen luokseen, kuljettaa taskussaan – syö käärmettä viinapalana – tietäjän elättikäärmeet- - Vallitsee eläimiä – kuoharin taidonnnäyte – rukkaset eläimen selkään. – Nostaa tuulen, sateen, ukkosen – kuolleen hautausmaasta . – Estää miehen, hirren putoamasta

rakennukselta – panee esteen tielle, pysäyttää hevosen, härkparin. – Hankkii metsäonnea – saa pyssyn tappavaksi, paljon saalista – saa pyydykset kalastaviksi, tietää kalapikat. -Estää ostetun eläimen ikävöimästä, turvaa karjan pedoilta. – Yliluonnollinen olento paimenen apulaisena. Kaksi tietäjää kilpailee keskenään – kilpasalvaminen – tietäjä saa käärmeen, ampiaisen pistämään.
Tietäjän ovet lukitsematta, tavarat vartioimatta.
Veijari taikurina, noitana – valenoita saa pelottelemalla varkaan tunnustamaan kuljeskelevat ylioppilaat, jätkät tekevät elohopealla tms. ”ihmeitä”.

Tietäjä, noita nostaa väkeä ahdostamaan varasta, kostamaan, tekemään sairaaksi.
Tietäjä yöllä kirkossa sairasta parantamassa, varkautta selvittämässä, hankkimassa tietoja, tekemässä taikoja. Kirkon ovien avaaminen, kynnyksen yli meneminen, tervehtiminen; todistaja mukana – kirkonhaltija, vainajat, väki, piru näyttäytyvät, neuvovat.

Tietäjä yöllä hautausmaalla sairasta parantamassa, varkautta selvittämässä, tietoja hankkimassa, ruumiinmultaa hakemassa – todistajan suojautuminen.

Tietäjä vallitsee paholaista

Tietäjä noita tiedustelee pirulta varastettua hevosta – mies ”kolmen lukon takana>” – kuulee vastauksen.
tietäjä, taikavoimainen haudankaivaja panee yliluonnolliset apulaisensa, ”poikansa pirunsa töihin.
Tietäjä nostaa pirun, haltijan kysyäkseen neuvoa, näyttääkseen taitoaan – inttäen, vastaan väittäen kysyminen.

Hyväntekijä, parantaja, auttaja

Kansanparantaja tietää ennakolta tulijan, tämän asian ja ajatukset. Parantaa lääkkein, loitsuin taioin, kylvettämällä, säikäyttämällä. Saa selville taudin syyn katsomalla viinasta tai korteista, arpomalla, näkemällä unen.
Kansanparantajan elämänvaiheet ja toiminta. Tunnettuja kansanparantajia maan eri puolilla: Aleksanteri Algren (Eräjärvi). Beckerska (Padasjoki), Eskolainen (Ristijärvi), Sanni Foss (Lapua), Haapakummun Annamari (Kiuruvesi), Pohu-Hakakrainen (Parikkala?), Seppä-Hermanni (Uurainen), Hiidenpaaden Heikki (Sysmä, Iso-Hinkkala (Kuhmalahti) Hinkkanen (Parikkala), Pohu-Hirvonen (Liperi), Hivelo (Leppävirta), Holopainen (Kontiolahti), Hoparainen (Sääminki), Huhtilan Miina (Juupajoki), Huttu-Seppä (Kivijärvi), Hätämaan ukko (Piippola), Immonen (Eno), Jauhiainen (Tervo), Jutilan muori (Urjala), Kankari (Petäjävesi), Ketunkiven Eeva (Hämeenkyrö), Simo Kiuru (Räisälä), Koikka-Eeva (Tyrvää), Korpin Jaakko (Lappajärvi), Kovanpaikan Annaliisa (Karstula), Kuuvalon Jussi (Laukaa), Kykyrin Aapa (Kälviä), Jussi Kyyrä (Saarijärvi), Kökkyrä (Nurmes), Jussi Lehmonen (Konnevesi?), Majamaan emäntä (Eura), rovasti Martin (Rautalammpi), Maunus-Antti (Alajärvi), Meku-Jussi (Vihanti), Noita-Murri (Kivijärvi), Ukko Murtolainen (Nurmes), Musta-Manu (Keski-Suomi), Mutila (Ruovesi), Muurmäen Joonas (Jyväskylä) Myyryläinen (Kitee?) Möttö (Kangasniemi), Niemelän Manu (Sysmä), Nislän timo (Askola), Nuija-Kalle (Ruovesi), Ojutkankaan ukko (Lapua), ORdman (Pyhäjärvi UL), Peltomaa (Isojoki) Pienenmäen ukko (Kiuruvesi), Pistokoski

(Alatornio), Antti Pura (Siilinjärvi), Pöyhönen (Hankasalmi?), Kaisa Pöyry (Ristiina), Rahikon Kalle (Loppi), Rasun vaari (Messukylä) Rautelin (Sammatti), Turja-Rissanen (Tuusniemi), Sapalakki (Salla?) Suvannon Jussi (Kannonkoski, Tilli (Kuru), Tuhka-Pekko (Kirvu), Pekka Tuovinen (Valtimo), Paavo Teeriaho (Pyhäjärvi Ol?), Borissa Vanninen (Harju), Varppeen äijä (Hämeenkyrö), Velho-Vartiainen (Nurmes), Vesijärven ukko (Vesanto), Viitaniemen Erkki (Ahlainen), Vipu-Salomoon (Karstula), Antti Väänänen (Muuruvesi), Yrri (Hongonjoki?) jne.

Kaatumatautisen, pirun pieksämän, mielisairaan, kirotun, syötetyn parantaminen.
Verensulkija, verenseisottaja saa vuodon lakkaamaan.
Tietäjä parantaa käärmeen pureman, nuolettaa käärmeellä purentapaikan. – Sammuttaa tulipalon, estää sen leviämisen. – Selvittää varkauden ja tuotattaa tavaran takaisin – asia selviää unessa, katsomalla viinasta, kahvinporoista, korteista, arpomalla. – Ilmoittaa kadonnen, kuolleen, metsän peittämän ihmisen tai eläimen olinpaikan. – päästää metsänpeitosta – parantaa karjatauteja, - Hävittää polttamalla käärmeet – valkea käärme, kruunupäinen käärme. Karkottaa syöpäläiset, hiiret. – parantaa voionnen, korjaa viinapannun, tervahaudan.

Pahansuopa, vahingoittaja, kostaja

Paha silmä ja sen saaminen – katseella, sanoilla, ajatuksin pahentaminen – kiittäminen, kehuminen – suojautuminen pahaa silmää, kadetta vastaan.
Pahansuopa, kostaja tekee hulluksi, kiroaa sairaaksi – pilaa häissä sulhasen ja morsiamen – panee ihmisen metsänpeittoon. Siirtää synnytystuskat lapsensaajan miehelle – nostaa lemmen, rakastuttaa syöttämällä, lemmenjuomin – kylmentää rakastuneet, saattaa kykenemättömäksi, lapsettomaksi. – Pilaa karjaonnen – panee lehmät metsänpeittoon – saa eläimiä kuolemaan, silmätty eläin ei teurastettaessa kuole. – Pilaa pyssyn, pyydykset, apajan – karkottaa riistan – pilaa viljapellon, tervahaudan, viinapannun – lypsää seinään pistetystä tiksuta, veitsestä maitoa aiheuttaen lehmän kuoleman. – Pysäyttää kostoksi hevosen – tekee kuorman painavaksi – saa valjaat laukeamaan -. – Nostaa karhun, suden tappamaan karjaa – kaksi noitaa juoksuttavat karhua. – Noita nostaa käärmeen pistämään, sytyttämään tulipalon – käärme palava taula suussa – käärme naurismaan vahtina. – Kiroaa järven kalattomaksi. – Kostaa pilkkaajalle, loukkaajalle – ”Kylläpä sen muistat!” – Tietomies panee hevosen tappajan syömään raatoa. – Laukkukauppias kostaa laukkunsa riistäjälle, nimismiehelle.
Varas ei pääse karkuun – nauriinvaras jää naurismaahan – varastettu tavara tarttuu kiinni.
Metsänriistan, kalojen varas sairastuu – saalis tuotava takaisin.

Ihmissusi

Noita, lappalainen, huonosti kohdeltu kerjäläinen taikoo morsiamen, sulhasen ja hääväen susiksi – varas noidutaan sudeksi – poika vuosikausia sutena. Ihmissuden tuntomerkit – ruoka – ihmissusi juomassa – muuttuminen jälleen ihmiseksi. Noita, lappalainen muuttaa itse itsensä sudeksi, karhuksi – hääväki karhuiksi.
Lapin noita lankeaa loveen, muuttautuu loheksi, linnuksi, käärmeeksi, peuraksi – ”Hauen suolen soikelossa”…” – hankkii tietoja, herätetään liian myöhään.
”Kitkan katkan kittiläinen” – lovinoita vie peurahahmoisena poroja omille mailleen.
Lovinoitien kamppailu paremmuudesta (Inarilainen, Torajainen, Päiviö).
Lovinoita noutaa kotoa sormuksen tai sukat.

noidan kulku
Lapin noita tuulispäässä – tuulispäähän puukkonsa heittänyt mies joutuu Lappiin, palaa kotiin jouluksi, kekriksi – nopein kyyti – palkaksi musta härkä.
Lapin noidan kyydissä – hattu putoaa.
Lapin noita metsona, teerenä houkuttelemassa lintuja Lappiin – ammutaan alas.
Noita ajaa havunoksalla, hakohevosella, pellavaloukulla.
Noita, lappalainen soutaa kivellä järven yli, astelee vettä pitkin. Noidan vene kulkee soutamatta, reki hevosetta.
Noita lentää.

Maailmanlopun ennustaja
Kihovauhkonen (Savo-Karjala), Rättäkitti (Lounais-Suomi), mustalainen, lappalainen ennustaa ennen maailmanloppua rakennettavan kirkon paikan, tuhoutumisen.
Ennen viimeistä taistelua tapahtuvia asioita: päättömät hevoset kulkevat – maa vyötetään rautavöillä – veteen kallistuva puu kaatuu maalle päin – syntyy tiheä asutus.
Viimeinen taistelu, verinen sota: tukki ui veressä – miehet loppuvat, naiset suutelevat miesten jälkiä.
Tulevien tapahtumien ennustaja, kaivonkatsoja
Tietäjä aavistaa ennakolta tulevia tapahtumia.
Horoskoopintekijän ennustus toteutuu.
Kädestä katsoja näkee ämmenen viivoista tulevia tapahtumia.
Unennäkijä näkee tulevia tapahtumia, selittää unia.
Viinastakatsoja näyttää viinapullosta tulevia tapahtumia.
Povari, korteistakatsoja povaa tulevaisuutta. – Peilistä-, kahvinporoista katsoja, arvanlyöjä, pokkapöydän omistaja tietää tulevia tapahtumia.
Kaivonkatsoja neuvoo hyvän vesipaikan.

Silmänkääntäjä

Silmänkääntäjä Kuikka-Koponen, Konsti-Koponen, Kuumanni, Landgren, Hahl, Pasi – parantaa mustalaisen hevosen ryömimällä sen sisään (erit. Savo-Karjala).
Silmänkääntäjä onkii ahvenia lattian raosta – muuttaa almanakan lehdet rahoiksi – nostaa piimää tupaan – panee kukon vetämään hirttä – leikkaa päänsä irti – vetää nuoraa korviensa läpi – katkaisee järvellä veneen kahtia – tekee nauriista kellon, hiilestä linnun, soljesta sisiliskon, luudasta jäniksen, vyöstä käärmeen. Silmänkääntäjää yritetään vangita, piiskata – vangitaan puupölkkky, piiskataan olkikupoa.
Silmänkääntäjä nostaa vettä, hiiriä – naiset kohottavat hameensa.
Silmänkääntäjä ryömii tukin lävitse – juonen paljastaminen – silmänkääntäjän kosto.
Silmänkääntäjä taikoo tekemättömän työn tehdyksi, olemattoman asian sellaiseksi kuin haluaa.
Silmänkääntäjä saa emännän paistamaan leipänsä pöydän alla.
Silmänkääntäminen ei onnistu.

Trullit, rullit
Trulli (Länsi-Suomi), pääsiäisnoita, keritsijä vieraassa karjasuojassa villoja keritsemässä, karvoja,

nahkaa leikkaamassa – ajankohta – trulli saadaan kiinni – kirnuaa karjasuojan ikkunassa – muuttautuu tadikoksi, hangoksi – tadikolta lyödään haara poikki – muuttautuu kepiksi, oljeksi – liikkuu harakkana, sikana, mustana lintuna. – Vahingoittaminen, kuolema. – Lupaa piialle punaisen hameen ja ikuisen leivän.
Trulliemännän piika panee tämän koloamat karvat yhdellä kertaa kirnuun. – Trulli lentää – taikavoide – trullin sanat – talon rengin sanat – matkan päämäärä – palaaminen. – Lentää uuniluudalla, vihdalla, pellavaloukulla – putoaa kun siunataan, pääsee lentoon kun kirotaan.

Trullin matkat – valittaa kun ennen auringon nousua ei ehdi käydä tietyissä paikoissa.
Trullit, karvojen ja villojen keritsijät kokoontuvat myllyyn, vuorelle punnitsemaan saalista, pitämään kokousta – piru päämiehenä – kokoontumispaikka – renki salaa kuuntelemassa.
Trulleja, noitia, pääsiäisämmiä, naukkoja kuuntelemassa, tulevia tapahtumia tiedustamassa – kuuntelupaikka, ajankohta – kuuntelijan varustautuminen

9.3 Loitsulaulu – Pimentolan tietohuiset

> 24) uustulkinta, korjaukset, Ruutu 1C
> *Tieteen perusteisiin kuuluu itseään korjaavuus joko toisten tai oman toiminnan kautta. Uudet tulkinnat eivät aina saa kannatusta, virheitä sattuu tahattomastikin ja ne on korjattavat, jos tosiasiat osoittavat toista. Silti voidaan törmätä valtakysymyksiin, kenen totuus on otettava todesta ja todemmin. Virallisen tutkimuksen ulkopuolella vaihtoehtotulkintaa esiintyy runsaasti.*

Tulkinta-avaimena näissä rinnastuksissa lienee, mistä loitsintakohteen kuviteltiin tulleen, vihje sisältyy otsikkoon, on kyse maanpitäväsä, joka loitsusanoissa ilmenee metsän ja Tapion valtapiiriin kuuluvaksi mahdiksi tai väeksi yhdessä veenpitävän kanssa. Tämän työn otsikon mukaisesti on syytä tarkastella myös millaista harmia pitkä mies Pimentolasta toi? Mitä Pimentolan tietohuiset itse asiassa edustavat maanpitävän ja veenpitävän lisäksi? Ratkaisu riippuu siitä, mihin metsänpitävässä huomio kiinnitetään.

Metsänpitävän asetussanat viittaavat kulttuuriseen konfliktiin, jossa luonnonvoima metsänpitävä aiheuttaa ongelmia ihmisten elämään. Kohteena on siten metsänpitävä, joka on toiminnan objekti ja siten sijamuoto on partitiivi. Systeemi on kuitenkin tarkoituksenmukainen, joten suoraa analogiaa ei ole eri toiminnan lajien välillä, ja tulkintaa varten on tehtävä hybridi. Sovellukseni toiminnanhallinnan käsikirjaan yhdistää mm. perinnelajit ja merkityslajit, joten kannattaa lähteä siitä liikkeelle eikä sijamuodosta. Tulkinta mutkistuu entisestään.

Maanhaltija perinneluokkaa ei systeemissä ole, mutta sen sijaan on maanpitävän kumppanin veenpitävän perinneluokka L Yönitkettäjä, jonka merkityslajirinnastus on XIII tiedostaminen eli subjektin näkeminen jossain aktanttiroolissa. Sijamuoto on elatiivi, mistä, tässä tapauksessa metsästä. Viitokesysteemin kantasanoja ovat classification (määrittely) semeeminä, categry (tyypittely) genoomina ja class (luokka) fenoomina. Uskomusolentomarkkerina on mara, joka ihmisillä tunnetaan painaisena tai lapsilla yönitkettäjän, hevosille mara on ajainen tai painainen. joka ratsastaa öisin hevosen hikeen ja vapisevaksi.

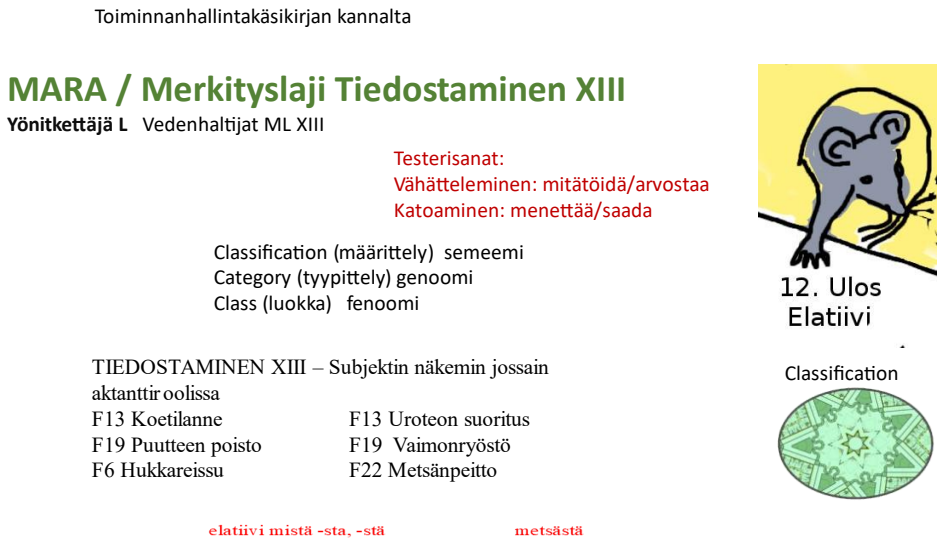

Kuvio 59. Erilaisia systeemirinnastuksia. Katso tätä avoimin mielin

Punaisella merkityt ovat Kalevalan funktioiden/prinsiippien testerisanat. C-kategoria on viitokkeen ryhmittely, F-kirjaimella ovat Proppin satukaavaan sovelletut funktioinnit (elonkaavassa prnsiipit) kalevalaisen kansanrunouden ja hirvenmetsästyksen sovelluksina, symbolina viitokkeen merkityslajeille prosessipallo sekä sijamuodon haltija, elatiivihiironen ulostuloineen.

Kahdesta eri suunnasta lähestytty kohteen tulkinta antaa aivan eri merkityslajin, mytologisessa sententiarinnastuksessa aihe on sijoittunut alitajunnan kenttään, kun taas uskomusolentoperusteisessa jaossa, perusmerkityskenttänä on tiedostaminen eli XIII. On syytä tarkastella, mitä merkityslajia uskomusolentoperäisenä XIV alitajunta edustaa, ja osoittautuu, ettei rinnastus toimi, koska se viittaa enteisiin ja kohtaloon, mutta sententiarinnastus on jo osuvampi, koska maanpitävän suhde maatalousyhteisöihin ja ravinnontuotantoon kuuluu tiedostamisen myteemilajiin. Maanpitävän asettamisessa prosessivaiheessa 7 hakataan rautakangella reikä maahan. Luonnossa ja mielikuvituksessa sekä topologiassa puhutaan madonreijistä. Reikä maahan symboloi ilmiötä, jota kutsutaan suorinta tietä, tai katoamiseksi alta aikayksikön (nopeammin valoa). Myöhemmin taikariitissä valetaan päälle ns. vettä niskaan ja loppujen lopuksi tulpataan reikä, jotta paluu ei enää olisi mahdollinen. Tavoitteena on päästä vaivasta lopullisesti.

Taikatoimi varmistaa karkotuksen vielä toiseen kertaan ja toisella tavalla. Lähdetetään vaiva lähtökohtiinsa ja haltijalleen, kun ammutaan vettä kohti metsää. Eli kansankielessä kuvailtuna: kustaan silmään, heitetään vettä päin naamaa. Häpäistään! Taikoja osoittaa mahtiaan eli ahtiaan eli tietämystään.

Jäljelle jää reliktiruno, joka on selkeästi samanointiin, matkalle lähtöön viittaava loitsuruno. Kiinnostavinta on alaviitetiedot metatiedoissa, joissa selvennetään ahdista hävinneitä tietoja. Ahti on sikäli merkittävä sana, että se alkuperäiseltä merkitykseltään (veden muisti) on kadonnut ja vain nimenä säilynyt. Runon 27 alaviitteessä on yhteensä 25 kuolleeksi merkittyä sanaa tai ilmaisua, mukaan lukien ampuminen. Melko sekopäistä selvennyskäytännettä, joka ei sano mitään! Kaksi ensimmäistä alaviitettä ovat kyllä selkokielistä tekstiä, jos sisällön ja tekstin ymmärtää. #1† Lupa lähteä (matkalle) on nykykielellä kuta kuinkin Aika lähteä matkalle, #2† viittaa varustautumiseen ja valmistautumiseen. Laulaja vyöttää ja vaatettaa eli varustaa ja valmistelee itsensä matkalla. Tähän matkaan hän käyttää ahtia, eli tietäjän taidon mahtia, jossa tarvitaan ahtia eli muistitietoa tavoista ja perinteistä, miten tuota väinää tulee käsitellä.

On uskottavaa Väinämöisen nimen olleen perua sanasta väinä, eli kasvuvoima ja sanan voima, ahtiin rinnastuva loitsimisen mahti, joka oli kotoisin Ukko Väinämöiseltä. Lönnrotin loitsurunoissa mainitaan muutaman kerran Väinämöinen Ukon pojaksi, ja Väinämöinen vuorostaan viittaa toisinaan vanhempaan Väinämöiseen isänään. Monet tulkinnat ovat yhtä outoja, harkitsemattomia ja hutiloituja kuin SKVR-korpuksen reisterit, viiteselitykset, vaikka viihteeksi ne ei ole tarkoitettu, ihan ilmeisesti tosissaan tehty. Käyköön tämä selvennökseksi siitä, mitä on tietää ja toista on tajuta miten asiat ovat.

#1† Lupa lähteä.
#2† Vyötetẹkse,
v[o]atitẹksi.
#3† lankohonse.
#4† Ajove.
#5† Kauoist'.
#6† ampui.
#7† keänälytti.
#8 Epäselvä;
kons:ssa: sattu|i|.
#9† lihoiti.
#10† merehen.
#11† Etittiin eksynyt,
korj.: Jo e[tittiin
eksynyt].
#12† Talvella.
#13† laateleksi.
#14† Hierelööpi,
hauteloopi.
#15† 2:nen.
#16† Pimiähä, päällä
[Pimiäh]e.
#17† ulisovakse.
#18† Vei on.
#19† Vyötitẹkse.
#20† perähen.
#21 Päällä:
[Kuul]i?; kons.:ssa:
Kuloi, korj.: Kuulo.
#22† uin.
#23† Älä.
#24† Saatan.
#25† parahan.
#26† ikäne.
#27† tytöistäs.

Aik' on Ahtia sanova,
Väinämöistä vieretellä,
Lupa lähteä (matalla)#1†
Luotuhuinse, lankohoinse,
Suureh' on sukuperähe.
Vyötetseksi, voatitseksi#2†
Tuop' on vanha V[äinämöi]ni,
Jo suorie vanha V[äinämöi]ni

Selkähän sinervän hirven, **SKVR I1 127.**

Aika on Ahtia sanoa,
Väinämöistä veisailla,
Lupa lähteä matkalle,
Luotuihinsa, lankoihinsa,
Suureen sukuperään.
Vyötti, vaatetti.
Tuopa on vanha Väinämöinen.
Jo meni vanha Väinämöinen
Selkään Sinervän hirven. (yk)

Tulkinnan kannalta on tärkeää, onko sanan kirjoitusasu nimissä oikein, kun Väinämöinen hyppää hyvän laukin selkään, saa ajohevosensa laukkaamaa, niin maininta hevosen laadusta on tärkeä. Keski-Suomessa on järvi nimeltä Sinervä. On eri asia hyppääkö Väinämöinen sinimustan hevosen selkään, vai vedenhaltija Sinervättären selkään. Myyttisanasto esityöstössäni olen löytänyt tutkimusten reisteriestä ainakin muodot **SINERVO SINETÄR = SINERVÄTÄR.** Teonsana vieretellä on mahdollisesti synonyymi vierittää sanalle, mutta tässä yhteydessä rinnakkaissana viitannee enemmän tietohuisten vyöryttämiseen, eli ryöppynä virtaavasti esiin.
Yksiselitteisempi ilmaisu lienee kuitenkin veisata, joka nykykulttuurissa liittyy kirkollisiin toimituksiin ja virsien veisaamiseen so. laulamiseen, mutta virsiä lauletaan myös loitsurunoudessa. Veisaaminen elää nykykielen sanomuksissa kuten: Siitä viis veisaan! (En välitä vähääkään), tai ”Siitä vähät välitän” (en piiittaa pätkääkään). Tietäjn toimeen, varsinkin transsi- ja mediumistiin käytänteisiin kuuluu matka tuonpuoleiseen ja sieltä saatujen tietohuisten, tietojen välittäminen kysyjälle, parannettavalle, yhteisölle.

PIMENTOLA

Tuli poika Pohjalasta,
Uros uudesta kylästä,
Pitkä mies Pimendolasta,
Tuo tulla tuhahteloovi,
Suoni vihko kainalossa,
Liuta kesseli selässä;
Minä nuota anelemaan,
Anna miekkonen minullen,
Minä nuota tarvihteisin;
Madon loihto

Tästä liuta liukahtanna,
Tästä kalvo katkennunna;
Tähän kalvo kasvattele,
Tähän liittyö lihoa,
Ellys märille männy,

*15 Ellys vismoillen viruoo - -***SKVR XII2 7414. (Gnander)**

Ennen kuin etšin emosi
Pimiästä Pohjolasta,
Tarkasta Tapiolasta!
"Puhutaah peältä voan veteeh ta viinaah ja
vesi annetaah sisääh".
...
Sylki Syöjätär merellä,
Lapalivo#2 lainehilla,

Sen tuul'i tuuvittel'i,
Veen henki heilutteli,
5 Henkäsi vesikivellä;
Tuoh' pitkäńen#3 pitie,#4
Pajun karvańe pańie.
Tuost' on tullut Tuonen toukka,
Tuonen toukka, moan matońi,

(Huom. alaviitteessä sanotaan Pitkänen = loikero, käärme / lapalivo pahat ihmiset, "noidat, ven. jekibihat")**SKVR I4 378.**

Noituudesta tutkittua

Noituustarkastelukaudet kolmen lähdeteoksen kautta:

1) **Issakainen Tenka**: Tavallista taikuutta. Tulkinta suomalaisten taikojen merkityksistä Mikko Koljosen osaamisen valossa. Väitös 2012, sivuja 234, joista reisteriä 21 sivua eli n. 9%
2) **Lahti Emmi:** Tietäjiä, taikojia, hautausmaita, Taikuus Suomessa 1700-luvun jälkipuoliskolla. Väitös 206, sivuja 300, joista reisteriä ss. 218-300 eli 82 sivua, 27%.
3) **Kouvola Karolina**: Cunning folk as other. Vernacular beliefs about magic users in premodern swedish-speaking Ostrobothnian rural community.

Kouvolan artikkeliväitös 2023 (sisältää neljä artikkelia, joissa tekstiä seuraavasti_ *16*/reisteri 3 sivua yht. *19* sivua; *19*/reisteri 8 sivua; ss. 98-116/reisteri 3 sivua; ss. 25/reisteri ?) Yhteensä tekstiä on 16+19+15+25 sivua eli 75 sivua tekstiä, josta reistereitä noin reilu viidesosa. Englanninkielisen väitöksen sivumäärä on yhteensä 102 sivua!

Reisterin (kaikkien viite- ja lisätietojen rekisterit teoksessa) tiedot huomioiden prosenttiosuus tekstissä ei ole koko totuus, koska joissain tapauksissa suuri osa työstä on tehty ja koottu reisteriksi, kuten Issakaisen ja Lahden töissä on laita. Edellinen on tehnyt suurtyön analysoidessaan yhden keskisuomalaisen tietäjän repertuaarin ja Lahti sitäkin kunnioitettavamman työn kolutessaan kattavasti Suomen arkistojen oikeudenkäyntipöytäkirjojen tiedot taulukoiksi, tapauksia on yhteensä 174, joista tilalliset vaimoineen ovat yliedustettuina eli elinkeinotaikuus ilmeisesti oli lähellä sydäntä. Lahden väitöskirjan seliteliitteen olen muokannut mytosemantiikan mukaisesti ryhmiin. Emmi Lahti on luokitellut aineistossaan mm. taikuusoikeudenkäynneissä syytettyjen miesten ja naisten ammatit. Aineistossa ovat enemmistönä miehet, ammatti, jonka Lahti on nimennyt statukseksi on aktorikvaliteettinen luonnehdinta tyypillisimmällään. Aikansa kuvaa, kronotooppia edustavat naisten ammattien määreet, jotka määrittyvät ensisijaisesti perhesuhteen nojalla, jota kuvaavat sanat vaimo, nainen, tytär, leski. Tämä nimeämistapa on yleinen myös Kalevalassa ja kansanrunoudessa, joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta kuten Annikki ”poukkujen pesijä” eli pyykkäri tai Manalan tyttö, joka oli lautturi.

Reisterisivuihin kuuluvat myös sisällysluettelot, koska ne ovat oleellinen osa sisältöön viittaavaa tietoa. Sisältöluettelot edustavat listaamisen ja luetteloinnin jaloa taitoa, presentaatiota, jossa asian ytimeen osuminen konsentroituu nimeämisen taidossa.

SISÄLLYS

1) Issakainen: Kolme tasoa tekstiä, kolme sivua (ss. 5-7) (tasossa kaksi vain otsikko)
2) Lahti: Kolme tasoa tekstiä, kuvio-, kuva- ja taulukkoluettelo ensin (ss.10-12)
3) Kouvola: Kaksi tasoa (yksi poikkeus), artikkeli- ja lyhenteiden luettelo (ss. 9-12).

Lahden osalta on mainittava, että yleensä reisteriin kuuluva viitehakemisto on hänen tekstissään sijoitettu sivuille alaviitteiksi. Tekstin jäsennys on kolmiportainen, mutta pääotsikon alla ei ole tekstiä, joten jäsennys on oikeastaan kaksitasoinen, ja otsikointi jonkinlainen markkeri kakkostason sisältöön. Toisaalta hän on päätynyt ratkaisuun, jossa alakategoria olisi voinut olla paikallaan haettavuuden vuoksi, niin hän on tehnyt kappaleeseen vain täydentävän otsikon.

Kohta 1.3 Keskeiset käsitteet -johdantolauseessa Emmi Lahti toteaa: - Noituutta, taikuutta ja magiaa käsittelevissä tutkimuksissa on perinteisesti kiinnitetty erityistä huomiota käsitteenmääritykseen. Lahti määrittelee käsitteet luvuissa, ja näillä käsitteillä hän määrittelee tutkimusnäkökulmansa.

- Noituus ja taikuus
- Pyhä ja kirkonväki
- Maailmankuva ja kansanusko.

Reisteriosuus, fragmentit, huomautukset, viitetiedot vievät sivutila noin neljänneksen tekstisivuista, joten varsinaista tekstiä on noin 150 sivun verran, loput ovat reunahuomautuksia tai lähdeviitteitä, arvokkaita tietoja ja historiantutkimuksen tradition mukaisia. Katsaus todistanee, ettei tutkimustekstien vertailu ole helppo tehtävä, koska automaattisesti sivujen määrä ei kerro paljoakaan sisällön arvosta. Tiivistetysti sanottu voi sisältää huomattavan määrän tietoa verrattuna tautofoniseen tapaan kerrata alkuun mitä kappaleet sisältävät ja sitten kertoa uudelleen (ehkä hieman tarkemmin) mitä kappaleet sisältävät. Loitsuissa toisto on maaginen tehokeino. Toistamalla saadaan painokkuutta sanoihin, mutta on varottava, ettei sanoma mene jankuttamiseksi.

Tenka Issakaisen väitöksessä on oma lukunsa käsitteille nimellä ”Juoni ja käsitteet”, mutta tekstissä hän esittelee pääjäsennystään neljään kategoriaan, joten pääpaino on tutkimustekstin rakenteen deskriptiolla kuin terminologialla. Taikuuden ja ei-taikuuden määrittelylle on oma lukunsa. Taikuus lienee kaikesta päätellen keskeistermi, koska 1700-luvun lopun tuomiot noituudesta kohdistuivat taikuuden harjoittamiseen. Toivo Vuorelan sanakirja luonnehtii monia loitsijoita taikojiksi. Eniten sekaannusta termeissä on ehkä silti velhon ja noidan termeissä, samaanin tullessa hyvänä kolmosena väärin ymmärrysten sarjassa. Issakainen on otsikoinut mietteensä osuvasti: - Pakeneva määritelmä. Mutta lieneekö alitajunta taikakeinojen ykkösperiaatteesta kiertämisestä kajastellut mielessä, kun tutkija on päätynyt ratkaisuun kiertää ongelmallinen pulma määrittelystä, kun vetoaa kansanmusiikin tutkijanpäätökseen olla käyttämättä kansanmusiikin käsitettä. Jonkin käsitteen välttely voi tosin kieliä puhujansa arvomaailmasta.

Ihmetyttää, kun väitöksen aiheena on tavallinen taikuus ja sitten rajataan aineisto nimenomaan taikuuden ydin eli taikakeinot pois. Huomio kiinnitetään käytänteiden tarkastelun sijasta teoretisointiin. Käsitteiden määrittelyt ja asioiden kategorisoinnit ovat silti tarpeen edes jollain tavoin eksaktin yhteisymmärryksen saavuttamiseksi. Ihmismieli ja kansanomainen mielikuvitus huolehtii kielen diversiteetistä ja merkitysten hajoamisesta, kontaminaatio on kielen ja kulttuuristen käytänteiden peruslaki. Vaikka Tenka Issakainen ei haluakaan määritellä taikuutta, vaan pohtii miksi hän ei sitä tee, niin ytimeen hän silti työssään on osunut suomalaisen taikurintoimen harjoittamisessa, kun erikseen ja suhteellisen tarkasti esittelee oudonpuolisen sanan ”maanpitävä” ja Maanpitävän sanat.

Sententiajako on alasysteemi meemi- ja myteemijaolle, ja sijoittuu rinnastustaulukossa ylevyysmyteemin, jolla on suhde aikaan. Tavallista taikuutta käsittelee myös aikakäsitystä taikuudessa. Meemeinä rinnastus kohdistuu epäitsekkyyteen, mikä sinänsä on aivan totta monen vaihtoehtoparantajan ja tietäjän toimessa. He haluavat vilpittömästi auttaa kärsiviä lähimmäisiään. Monen ammattinoidan kohdalla asia on päinvastoin, maksusta lähtee kirot liikkeelle vahingontekoon ja tappamaankin, jos niin tahdotaan. Juuri vahingollisesta taikuudesta lainsäädäntö on aikanaan luonut määrittelyn ja teosta rangaistuksen. Merkityslajina on alitajunta, suggeroinnilla ja alitajuisilla haluilla ja peloilla on osuutensa noitalaitoksen tietohuossa eli noituuden ja/taikuuden harjoittamisessa. Ilmeisesti 1600-luvun noitavainot saivat lainsäätäjät varomaan sanomaan, ja 1700-luvulla puhuttiin ja annettiin tuomiot taikuudesta, ei noituudesta kuten Emmi Lahden väitös todistaa. Ajat olivat toiset.

9.4 Noitatoimet, lumooja, Lohitar, arpoja

Rajat, niiden häilyvyys vs. kieli 5D

Mytosemantiikka on osa semantiikan tutkimusta, rinnakkaiset ja mytosemantiikan kanssa limittytvät alat ovat lähinnä lingvistiikka, filologia ja antropologia, joka on tuottanut strukturaalisen semantiikan. Myytit ja tarinat ilmaistaan kielellä, kielen rakenteissa ja sanastossa piilee epämäärinen mielen elinympäristön mukaisesti sopeutunut struktuuri.

Ennen sanottiin että susia tulloo isosta jahtikoirista. Minä olin paikalla kun hiekalla Valteenin koira lumottiin ensin se ol kun koira mutta sitten se muuttu suveksi. Ulvoi ja söi toisia koiria. Karstula A Rautiainen 4.12.46

Emmi Lahden tutkimuksessa 1700-luvun noitaoikeudenkäyntien tuomioista langetti tuomioita seuraavista tekosista. Tuomioita annettiin tutkimusjaksolla keskimäärin neljä vuodessa, joten noitavainovuosista hysteria oli jo laantunut. Huomiota kiinnittää sairauksien parantamisen kriminalisointi, vaikka ilmeisesti kyse ei ollut puoskaroinnilla aiheutetusta vammasta tai kuolemasta. Aineistosta epäselviä syitä tuomioon oli 17% (”konseptit kadonneet”), parantamiseen liittyviä tuomioita on neljännes 24%, erilaisia taikakonsteja tai uhreja 23% ja varastetun tavaran takaisin saamiseen liittyviä 13% annetuista tuomioista. Muita raskauttavia taikuuden harjoittamisia oli kirous, omaisuuden tai terveyden vahingoittaminen, liitto paholaisen kanssa, taburikkomus (kortinpeluu sunnuntaina), uhkaus, ennustus, aarteen löytäminen ja säilyttäminen, ilkivalta (kirkon ikkunoiden rikkominen), lemmentaikuus, taikapussin hallussapito, oikeuden haittaaminen ja spirituksen omistaminen. Osa syytetyistä vapautettiin näytön puuttuessa.

Kyseessä on kirjainpudokas sana, kussakka = ussakka. Ussakan runosäkeet viittaavat rituaalitoimituksessa käytettävään asuun, jonka pitää olla tarkoitukseen sopiva. Semiotiikan termistöllä kuvattuna ikoni on käsite, mielle, joka kiteytyy sanamuotoon, reisterin sivumaininta on indeksaalinen osoitin miten asia on kuvattu tekstissä ja symbolina on hakusana. tätä kolmiota voi kuvata myös tertiaalina, jossa poikkipalkki on sana, jota kannattelevat sivu(t), jolla asiayhteys esitetään, ja sanan perusmerkitys. Outojen sanojen selityksessä ikoni+indeksi yhdistyvät symbolisanastoksi, koska sanasto voidaan ymmärtää kielellisiksi käsitteiden symboleiksi. . Reisteri voi olla monen muotoinen, mutta oleellista niissä on viittaussuhde, indeksaalisuus. Englanninkielisissä hakemistoissa käytetäänkin usein nimeä ”index”, kun puhutaan sisältöhakemistoista. Viittaussuhde merkitään sivunumeroinnilla, jonka avulla etsitty löytyy.

Wikisanakirjan mukaan rekisteröinti voidaan ymmärtää kolmella tavalla, a) lisätä luetteloon tai tietokantaan jotain, b) havaita, ilmaista jotain jollain keinoin tai c) huomata, huomioida ”panna merkille” Reisteröinti liittyy oleellisesti motiiviatraktioon ja intressidominanssiin, sekä sen metasyihin kuten esim. väitöksen ohjaajiin. Esimerkiksi Tenka Issakaisen väitöksessä ihmetyttää ruotsinkielisen lähdeteosten ilmiselvä boikotointi, lähdekirjallisuudesta puuttuu mm. Carl Herman Tillhagenin teos Vardagssckrock, ja tuskin on sattumaan väitöksen nimi Tavallista taikuutta, joka muistuttaa epäilyttävästi Tillahagenin taikuustutkimuksen nimeä. Sanaselitykset oudoimmista sanoista voisi olla tarpeen aiheesta, joka sisältää outoja ja vanhentuneita sanoja kuten maanpitävä. Liite puhuu rulleista moneen otteeseen. Para-olentokin mainitaan tekstissä, mutta ei taikojen liiteluettelossa. Maraa ei mainita lainkaan, mikä viittaa tietäjän taikarepertuaarin laatuun, kuohari tai eläintautien erikoisasiantuntija viitasaarelainen ei ollut, vaikka niukahduksen parantaminen mainitaankin. Tuulimato on erikoinen sana, josta on kirjattu mm. taikano 201. Tuulimato. Parannustaika ja -loitsu. Mistä on kyse, ei pelkästä aiheen nimeämisestä selviä. Jollain tavoin tuulimadon nostaminen liittyy pahansuopaisuuteen ja neferiseen taikuuteen, suoraa vastausta erikoiseen nostotaikuuteen ei saada. Muutoin tuulimato esiintyy ilmoja ja säitä koskevasta työstäni Tuulimato maasta nousi.

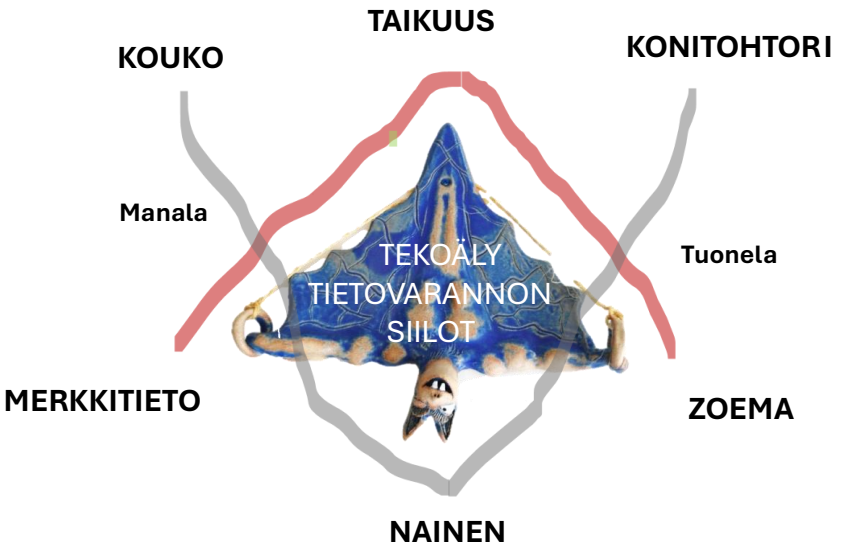

Kuvio 60. Tietuoinnin koko kuva suomalaisen 1800-luvun loitsutietämyksen valossa

9.5 Poppaluokitus ja noitausko

Ilmiöinti, 5 B
Eri aloilla on oma tapansa ilmaista ja ilmiöidä tutkimus tai tarvittava viesti. Keskeistä on, että työ tulee jollain tavoin sanoittaa ja/tai kuvata.

Tässä työssä on pyritty saamaan sekavaan käsitteistöön jotain ryhtiä seulomalla jäljellä olevaa noitainstituution nimeämiskäytännettä. Noidalla tässä yhteydessä tarkoitetaan samaanisesta noituudesta nykypäivän noitiin wiccoihin ja muihin kansanparantajiin. Noidalla on yleiskielessä negatiivinen kaiku, alkujaa suhtautuminen on ollut pelonsekaisesti kunnioittavaa. Yksiselitteistä luokittelua tai näkemystä on vaikea tavoittaa, ja korostan tämän tulkinnan olevan yksilöllinen näkemys pohjoisen maan väkökulmasta katsottuna. Suomi on tosin tarinastossa ja historian maininnoissa tunnettu noitien maana, ja niin voi ollakin, siksi laajsti taikuutta harjoitettiin vielä 1900 ja 1800 lukujen taitteessa. Vielä 1700-luvulla taikuudesta tuomittiin jopa kuolemaan, yleensä kuitenkin sakkoihin, karkotuksiin tai raipparangaistuksiin.

Totuttuihin käsitteisiin sekaantumisen ja asoosiaatio-alttiuden vuoksi olen päätynyt käyttämään Lotte Tarkan väitöksessään esittämää vienalaista jakoa tietäjätoimesta, jossa tietohuo on tietäjän toimen harjoittamista yleensä, tietohuiset ovat menetelmiä ja välineitä, joilla noidan/tietäjän tietuointi tapahtuu. Jakoa olen hyödyntänyt noitanimityksiä listaamalla. Useimmat nimistä ovat kansanperinteen arkistointityön ammattilaisten tunnistamia ja teidustelemia, kansatieteilijä Toivo Vuorela on ollut kiinnostunut taikakysymyksistä, samoin Martti Haavio. Murresanaston puolelta Toivo Kaukoranta, E.N.Setälä ja Maija Juvas ovat tiedustelleet taikuussanastoa. Ensimmäisiä loitsurunouteen ja tietuointiin mielenkiintonsa kohdistaneista on Elias Lönnrot Kalevalan luoja, jonka toimesta Kalevala on varsin loitsupitoinen perusainekeltaan, ei niinkään sankarieepos.

Nimeäminen kulminoituu sanoihin, nimet erisnimiin. Sanat symboloivat viittauksensa kohdetta, samalla kun ne yksilöivät. Toivo Vuorelan Kansanperinteen sanakirjassa ovat monet, erityisesti naisten nimet alkujaan tarkoittaneet jotain esinettä tai työkalua. Näillä nimillä on tulkinnan kannalta merkitystä, synnyt syvät ovat aitiologiaa, joka toimii koodina ja avaimena tunteen syövereihin. Kun suomalainen lauleskelee sydämensä kyllyydestä ”Oi Emma, emma!”, niin kyse on sylin kaipuusta, istumisesta sylissä, sillä Emma on sama kuin lepotuoli, tai nojatuoli. Tällainen sylin ja hellyyden kaipuun vire selittää myös nykyajan TV-sarjan Queen of Fucking Everything, koska siinäkin on raisusta nimestään huolimatta selvä sylin kaipuu junonen punaisena lankana. Somessa on käyty keskustelua siitä, miten englanninkielinen pitäsii suomentaa. Ei sitä voi suomentaa, se on tulkittava ja ehdotukseni on: Gueen of Fucking Everything = Sylin kaipuu, mutta jos sen sanoisi suomeksi ”hellyyden kaipuu”, olisi jo se jotain muuta ja hieman harhaan johtavaa. Hellyys on abstraktio, syli heteronyymi.

Erilaisten sanalistamuodostelmien jälkeen päädyin yksinkertaistamaan tietohuo-järjestelmän luokat neljään pääkategoriaan 1) noidat, 2) popat,) samaanit ja 4) tietäjät, vaikka täytyy muistaa, että joka ryhmässä voi olla tekijöitä, joiden toiminta-ala on laaja ja sivuaa muitakin tehtäviä.

TIETOHUO (Tietäjän toimen harjoittaminen)				
Ontologia	Kategoria	Tietäjä/noita	Tietuoida	Tietohuiset
2. NOITUUS	NOITA1	Kade = noita; kadesilmä	kadehtia = katsoa pahalla silmällä	kateen sanat
11. HYÖNTEINEN	NOITA2	Loitsija	lausua loitsu, manaus; lukea loitsu, lukee suoloaan parantaa	loitsu
9. KÄÄRME	NOITA3	Kollehtija; noita, tietäjä	kollata = noitua, loitsia. Kangastaa; kolehtia on loitsia; kollehtia on aiheuttaa jtkn toiselle	keikkeröt
10. LEMPI	POPPA1	Harehtija = loitsuparantaja	harehtia = parantaa loitsimalla	taikoa
8. HEVONEN	POPPA2	Lovin eukko; love-, lovi	ehkäistä (pidättää, salvata, seisattaa,	verenpidätys

			seisottaa, sulkea, tyryttää /loitsu)	
6. TAIKUUS	POPPA3	Konehtelija = noita,taikuri: Koneenkoukk, noita; konevala poppamies	konehtia = noitua, taikoa, ilveillä, kujeilla, konelehdella = ukko taioissaan konelehteli	kone = noidan tekonen
4. ENNE	SAMAANI1	Arpoja (tietäjä, loitsija)	arpominen, arpoa	arpa (arpakannus); arvat
5. TAUTI	SAMAANI2	Hammassuumies, hammasmies hammasnoita, rautahammas; hammasuu = noita, luolansuu	hammastaa = tehdä lovi tai lovehtia	synnyt
3. PARANTAJA	SAMAANI3	Lovetar, loveatar, lovehetar, loviatar	lovehtia = langeta loveen, hurmostilaan	
7. KARJA	TIETÄJÄ1	Karehtijatar = loitsijatar; karehtija =tietäjä, taitaja	karehtia = laulaa loitsuja, lumota, hurmostilassa olemista ja loitsujen lukemista , lovehtia	
12. VARAS	TIETÄJÄ2	Karrusakka, -ukko = noita	karruttaa = noita, tietäjä	
1. TIETÄJÄ	TIETÄJÄ3	Laulaja = runonalaulaja	laulaa = runoa	
2. NOITUUS	NOITA1	Kade = noita; kadesilmä	kadehtia = katsoa pahalla silmällä	

Taulukko 9. Loitsijasanaston ulottuvuuksia

Tätä taulukkoa voi edelleen tulkita ugramen avulla, jolloin saadaan esiin kaksoismorfologia kahden erilaisen systeemin välille. Samaanit ja tietäjät edustavat vanhempaa, laajempaa ja syvempää tietoutta, kun taas noidat ja poppamiehet tunnetaan suomalaisessa perinteessä historialliselta ajalta, lastenperinteestä ja populaarista tutkimuskirjallisuudesta, ja siten edustavat myöhempää ja kevyempää tietämyksen sarjaa, jossa erilaisten konstien tietämys korostuu.

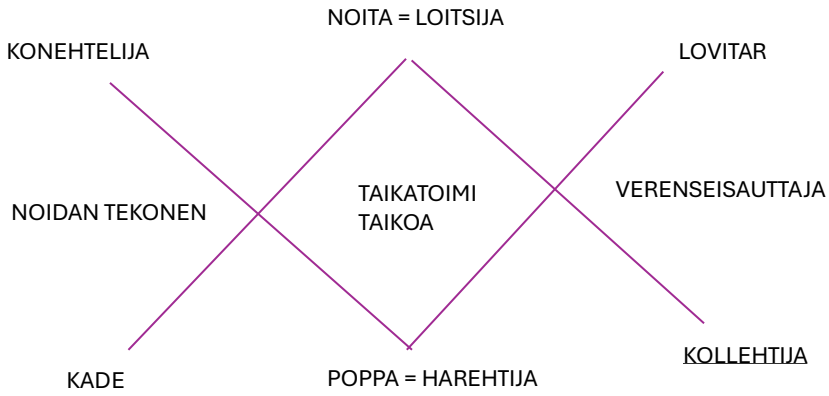

Kuvio 61. Taikatoimien kuvio

Katsahti tupahan tuosta, pilkisteli piilokkali:
tupa oli täynnä tuntijoita, lautsat täynnä laulajoita,
sivuseinät soittajoita, ovensuu osoavia,
peripenkki tietäjiä, karsina karehtijoita...

Lemminkäinen oli karehtija kuten Väinämöinenkin. Kalevalassa Lemminkäinen toruu Väinämöistä, miksi sankari ei ottanut kumppanikseen karehdintaan Lemminkäistä, niin olis lukot auenneet. Tähän Väinämöinen totesi, etteivät laulut tai karehdinta tai lukkoseppä tepsi ko. lukkojen avaamiseen. Avaamiselle oli asetettu ylimääräisiä esteitä. Karehtiminen vastaa suunnilleen samaa kuin loitsulaulaa tai matkata tuonpuoleiseen ekstaattisessa tilassa. Mystinen tietäjänä nimitys tielläkävijä, viitannee samaanin matkaan tuonpuoleiseen runoreen tai veneen matkassa riippuen siitä käytettiinkö vesitie- vai maantievertausta. Reki viittaa talviseen ja lumiseen aikaan, ehkä siksi, että tietuoinnin kohteena on usein kylmä ja pimeä Pohjola. Karehtia vastaa suunnilleen samaa kuin laulaa virsiä, loitsuja tms.

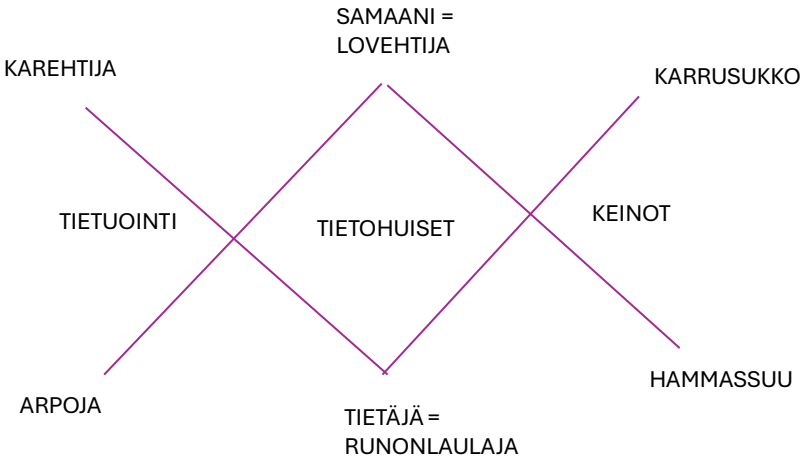

Kuvio 62. Tietäjän toimet noitanimistössä

Yhdistämällä viitasaarelaisen tietäjän loitsurepertuaarin motiivit ja ontologiat alan tutkimuskirjallisuudessa oleviin ja arkistosta löytyviin hajamainintoihin voidaan alustavasti tulkita, miten monitahoisesta ilmiöstä on kyse. Jos lähdetään liikkeelle vain yhdestä näkökulmasta tai dimensiosta, kuten taudeista ja parantamisesta, tai noitakonsteista ja noitavainoista, kokonaiskuva hämärtyy perusteellisesti ja samalla se kuva, mitä mahdollisesti tarkoitettiin, kun puhuttiin Suomesta noitien maana.

Tietoa on Suomessa perinteisesti arvostettu, keinot arvostetun tiedon saamiseksi ovat vaihdelleet, kun aikojen alussa arvostettiin noitarummun avulla lovehdintaa, niin 2000-luvulle tultaessa noitarumpuna on AI eli tekoäly. Uskotaan sieltä avun tulevan, jos mitä olet vailla tai kysyt tai tietuoit mitä tahansa. Tietuointi sisälsi tekniikan, jolla vastaus saatiin, tulkitsijana oli tietäjä tai vastaava, joka osasi sanoa ”mistä pulma puttununna” sekä toimenpidesuositukset, miten tilanne tai tauti hoidetaan. Mytosemanttiset ongelmat ovat moniulotteisia meemikomplekseja. Hyvistä pyrkimyksistä huolimatta tuskin on mahdollista määrittää kaikkia ulottuvuuksia ja dimensioita tarkastelun kohteesta.

Maailmankuvan ja käsitekartan kaltaiset termit viittaavat hahmottamisen tapaan ja intressidominanssiin. Sanoissa kyse on enemmän käsitteistä kuin maasto- tai reittikartasta. Maailmankuva on tiedon käsittelyä kokoava rakenne. – *Viite 12* Tietoa voidaan luokittaa myös sen mukaan, mikä status tai asema sillä on organismin toiminnassa, tiedon statuksen tarkastelu liittyy tiedon koodaamiseen ja käyttöön. Uuden Guinean papualaisten eidos, maailmankuva *Iatmuleiden* keskuudessa on varsin pirstaleinen, ristiriitainen ja paradoksaalinen. Sellaisena se muistuttaa suomalaista noitalaitosta, josta yksiselitteisen kiistatonta näyttöä ei ole. Ethoksena, emotionaanlisena ja sosiaalisena todellisuutena noituus on ollut ja on olemassa, vaikka nimet ja käsitteet vaihtelevat suuresti. Ei silti niin suuresti kuin papulaisilla. Iatmuleiden maailmassa maailmankuva ei ole tiedon jäsentämistä kokoava tekijä, koska heidän mielenkiintonsa kohdistuu nimeämiseen ja sen verhottuun maailmaan. Useimmat miehet harjoittavat nimitietoutta innokkaasti, ja oppineimmat papualaiset pystyivät sanomaan ulkomuististaan ja/tai sana-annistaan eli ahdistaan 10 000 - 20 000 erilaista henkiolentojen, esi-isien, toteemien ja myyttisten hahmojen nimeä. Joskus eroa sanoilla oli vain yhden kirjaimen verran. Nimien muistamista tarvittiin yhteisön eri klaanien välisissä väittelyissä, joissa kilpailtiin mm. alkuperää, olentojen kvaliaa koskevassa tiedossa. Kyseessä oli utviminen eli pyrittiin saamaan selville, mitä kaikkea toiset tiesivät, silti paljastamatta omaa tietämystä, joten keskityttiin yksityiskohtiin, kuten nimiin. Suomalainen vastine löytyy karjalaisesta puhekäytänteestä, jossa hienovaraisesti tiedustellaan haluttua tietoa, silloin sitä utvitaan tai otatellaan. Toiset taas lisäsivät sanottuun toisia yksityiskohtia. Jaetun salaisuuden käytäntö loi luottamussuhteita. *– Viite 13*

Nimet ovat mytosemantiikassa ontogeneettisiä entiteettejä, jotka toimivat ihmisen kehityspsykologiassa ensimmäisen kulttuurin adaptaation muotona. Kun Raamatun jumala loi ihmisen, nimeämisen tehtävä ja kehitysprosesseista ensimmäinen oli tuntea eläimet nimeltä. Kun lapsi on pieni ja opettelee puhumaan, hänelle toistetaan entiteettien nimiä, usein osoittaen kohdetta ja hiljalleen lisäten siihen määreitä, kvalioita. Tämä on auto.

Tämä on punainen auto. Kaikki aikuisetkaan eivät saavuta metaforista tasoa, mutta kylläkin kyselyiän. Udellaan, miten jokin toimii, ja tämä vastaa ihmiskunnan kehityskaarta, jossa kerrotaan syitä ilmiöön aitiologisina tarinoina. Miten kissasta ja koirasta tuli vihollisia. Miten pantteri sai pilkkunsa jne.

Vaikka samaanifilosofiasta ja sen kehityksestä nykypäivään ei suoraan ontogeneettistä polkua ole rekonstruoitavissa, niin kognitiivinen ja sosiaalinen kehitys silti heijastuu taikuuden harjoittamisen käytänteisiin. Tekoälyn vimmassa ihmisyksilön ja yhteiskuntien tulisi osata reflektoimisen taito. Käsite reflektiivinen arviointi juontaa juurensa John Deweyn kirjoituksiin päätöksenteosta kiinalaisessa juridiikassa. Ratkaisut (tuomio = sentence) olivat tärkeitä, eikä niitä tehty mielivaltaisesti (Pirttilä-Hackmann, Hakanen 1994:49(” Viite Reflektiivinen arviointi viittaa mahdollisimman kehittyneeseen tapaan ratkaista ongelmia, joihin ei ole olemassa yhtä yksiselitteisen oikeaa ratkaisua.

Kyky tehdä reflektiivisiä arvioita kehittyy lapsuudesta aikuisuuteen seitsenvaiheisesti.
1. vaihe, pitäydytään siinä, mitä havaitaan, niin on miltä näyttää tai kuin sanotaan.
2. vaihe, uskomuksia pidetään joko oikeina tai väärinä, oikean määrittää auktoriteetti.
3. vaihe, saatetaan epäillä auktoriteettien ”oikeaa” tietämystä, uskotaan toivottava.
4. vaihe, tieto on idiosynkraattista, tapaus- ja tilannekohtaista, epävarmuutta siedetään.
5. vaihe, uskomusten katsotaan olevan totta vain tietyssä viitekehyksessä, konteksti vaikuttaa.
6. vaihe, kontekstuaalisuudesta huolimatta jotkut uskomukset ovat toimivampia kuin toiset, arvio perustuu kykyyn koordinoida ja verrata suhteita kontekstien ylitse.
7. vaihe, tieto pitää konstruoida kriittisen tutkimuksen tai vallitsevien näkemysten ja todistusaineistojen synteesin kautta. Nykyisten vastausten ymmärretään olevan tulevien uudelleenarviointien kohteena. Tämän korkeimman vaiheen mukaista on tarjota uusi perspektiivi näkökulmalle, josta asiaa on itse käsitellyt. (Backman 1994: 51)

Reflektiivistä arviointia voidaan pitää implisiittisenä epistemologiana.

Liitteessä on esitetty joukko noitien nimiä, täydellistä nimiluetteloa on mahdoton tehdä, kyseessä on otos alan kirjallisuudessa tai arkistoissa olevista nimistä. Tutkimuksessa, taiteessa ja tietuoinnissa, konstit on monet. Joissain erikoistapauksissa noidan on uskottu olevan erityisessä suhteessa keinoihinsa, tietohuisiinsa. Relikti tästä ingegraatiosta elää parassa ja marassa, joskin uskomusperinne on sekä sotkenut että eriyttänyt näitä kahta käsitettä, ja parasta on tullut naisten taikuutta, marasta miesten elämänpiirin ilmiö.

Uskontotieteilijä Uno Harva on julkaissut parasta erillistutkimuksen vuonna 1928 ja liittänyt loppuun myös nimiluettelon. Kaksi vuosikymmentä myöhemmin, 1948 hän julkaisi teoksen Suomalaisten muinaisusko, jossa ei ollut hakemistoa asiasanoista. *– Viite 14* Molemmissa todetaan paikoin ja aika ajoin paran ja maran käsitteiden merkitsevän lähinnä paraa.

Miksi noitien ja noituuden luokittelu on lähes mahdoton tehtävä? Lopullista vastausta en voi antaa, mutta joitain näkökulmia ongelmaan. Paratarinoissa noita on osa luomaansa ja tiiviisti sidoksissa sen kykyyn hakea maitoa naapurien navetoista. Maidon para hölskyttelee voiksi mahassaan paluumatkalla noitaemäntänsä luo. Para-sikermään voisi katsoa kuuluvan myös

rullin, jonka toiminta on vilkkaimmillaan pääsiäisen aikana. Navettaviite tulee noidan lentokeinosta, joka usein on talikko tai luuta, molemmat esineet navetassa tarvittavia työvälineitä. Kuten Toivo Vuorelan sanakirjassa on osoitettu, monet naisten nimet ovat olleet myös arkisten tarve-esineiden nimiä. Noitaa on toisinaan kutsuttu paraksi eli tosiin sanoen para-noidaksi eli paran omistavaksi naiseksi. Anastus- tai pilaustaikuutta tekevää ei milloinkaan kutsuta tietäjäksi tai velhoksi. Noita voi toki olla velho ja miessukupuolinen, mutta paran tekijä on nainen, usein pahansuoka, kade ja/tai ahne, joka taikakeinoin pyrkii saaman maallista hyvää itselleen. Uno Harva päätyy laajassa katsauksessaan esittelemään skandinaavisia yhteyksiä, joissa paran juuret ylettyvät noidanammukseen, gand-palloon.

Ollaan joutumassa ojasta allikkoon, sillä toinen 1900-luvun alkupuolella kansanuskomuksia tutkinut kielitieteilijä ja sanastaja Ahti Rytkönen päätyi kekritulkinnoissaan kekkereihin, ja kekkerois-sanueeseen. Kekkereitä eli pitoja on pidetty myös erilaisten peijaisten ja hautajaisten yhteydessä. Rytkönen vilauttaakin kreikkalaisen keeri-haltijan hahmon rinnasteisena käsityksenä köyrihönttänälle. Hyödyllisempi sanalähde kuin kekkeroinen on Lönnrötin loitsukokoelmassa esittämä kykkeröt, jotka ilmeisesti ovat olleet naisnoitien harrastamaa taikuutta.

Noitatarinoissa tulilappalainen edustaa taikuuden terävintä kärkeä, ja myös Uno Harva kertoo noitien mahtavin arvonimenä olleen tunturiherra, tunturikuningas. Gand eli noidendirri, noidan nuoli, kuviteltiin myös myrkylliseksi hyönteiseksi. Noidista pahalaatuisimpiin Juha Pentikäisen mukaan kuului Boranoaidi, syöjänoita, poranoita, joka oli tekemässä riettaan kanssa. Poranoidat (bahå-vuoinad) saattoivat lähettää henget syömään ihmistä, mutta noita saattoi myös pidätellä näitä henkiä, jos tahtoi. Lukuisten noitanimivarianttien joukkoon kuuluuvat myös ilmaisut sanalääkäri, lujaverinen, tilli ja diitti (Diet´ti) , joka tunnettiin viisaana ihmisenä, ennustajana, joka seurailee merkkejä, tai jolla on kehittynyt vaisto tai tavallista suurempi ymmärrys, käsitys asioista.

9.6 Taudit

Mielen struktuurit 1A

Kirjasarjani yhtenä tavoitteena on ollut mallintaa omaa ajatteluani ja luoda itselleni paremmin sopivat metodit. Syntyperäisenä karjalaisena ja Asperger-autistina mieleni struktuurit

Aiemmin esitellyt perinnekeruiden kysymyssarjat sisältävät seikkaperäisen kansanparannuksen tietotaidon tilanteen 1900-luvun alkupuolella. Noista ajoista on terveydenhuolto kehittynyt ja lääkärin palveluja saatavissa toisin kuin ennen, joten vaihtoehtolääkintä ja -hoidot ovat menettäneet merkitystään, mutta elävät edelleen ns. luontaishoitoina. Sairautta on poikkeustila terveestä eli normaalitoimintoisesta kehosta. Terveys ja sairaus on syytä luokittaa bodyloreen, kehotietoon kuuluvaksi asiaksi, jossa edelleen on voimissaan ikuinen kiistakysymys, missä määrin henki on ainetta tai sitoutunut siihen. Sielu-usko on vaihtunut psykologiaksi ja psykiatriaksi.

Keskitys seuraavassa vain joihinkin oletuksiin kysymyssarjasta, ja vastaukseni perustuu alan kirjallisuuteen. Käsitellyt aiheet on merkitty punaisella värillä. Nykykielelle erikoisia tautinimiä on mm. kaltevuus, jonka voisi arvata tarkoittavan skolioosia. Eltta on horkka, joka myös englannintautina tunnetaan. Sätkä on unohduksiin vaipunutu sana, ja niin monimerkityksinen, että se voidaan ymmärtää taudin yleismääreenä, jota kuta vaivaa jokin tauti eli sätkä. Alla perinnekyselyn utvimiset kansanomaisesta tautikäsityksestä. Ennustus eläimen, syöpäläisten tai ilmanmuutoksen nojalla liittyy terveydentilaan siten, että esim. täiden ilmaantuminen ihmiseen enteilee huonoja aikoja, kolotukset ja päänsäryt viittaavat korkea- ja matalapaineen eroihin jne. Syömäriksi tai syömättömäksi pilaaminen viittaa anoreksiaan tai bulimiaan. Aikojen arvoista kertoo kysymyksenasettelu viinanjuomattomaksi tai tupakoimattomaksi pilaamisesta. Nykyajassa puhuttaisiin addiktiosta ja sen hallintaan saamisesta. Jos jostain juoposta tai sauhuttelijasta saadaan tupakoimaton ja raitis, ei ajatelle hänen pilautuneen, vaan parantuneen. Irrallaan oleminen sisältä tarkoittaa revähtymää.

Taikanuotan eli taikojen kerääjien oppaan kyselyt paneutuvat syvimmälle tietäjä-parantajan maailmaan. Alla oppaan luku XV. Terveys, sairaus. Kertomusperinteen oppaassa (971) ja Tarinaoppaassa käsitellään sairauksia vain vähän, perinnekeruun intressidominanssi on jo toisaalla.

XV. Terveys, sairaus.

Ihmisen ja eläimen iän ennustus. Käki, hämähäkki, unet ennustajana. Taudin ennustukset (silmäkivun, vilutaudin, kuumeen, rokon, mielenvikaisuuden, keskosen synnyttämisen, halvauksen ym.)

Ennustus eläimen, syöpäläisen, ilmanmuutoksen ym. nojalla.
Mitä ihmisen ja eläimen tauteja kansa tuntee? Mitä rahvas ennen tunsi? Kaikkien tautien tuntomerkit rahvaan omin sanoin.
Kipujen lievittäminen eri taudeissa, kuolemassa, synnytyksessä, pistoklsissa, kivistyksissä.
Yleiset eli isot taudit. Tuntomerkit. Mitkä taudit tarttuvat? Niiden parannus, hoitotapa ja torjuminen.
Rutto. Mitä ruton kulusta kerrotaan? Pernatauti. Keltatauti.
Kälvetystauti. Voimattomuus. Kituminen (kidutuspihdit). Siitä päästäminen.
Tietymätön tauti. Sen tutkiminen (arvalla tai muuten).
Ihmisen pilaus. Sen kosto.
Vilutauti, horkka. Vilustuminen.
Lavantauti. Kuume. Rokko. Tulirokko. Tuhkarokko eli tuhkuri. Pöhö eli vesitauti. Rintatuit. Keuhkotauti.

Pahanpieksäminen. Kouristus. Virmaisuus. Kaatumsitauti. Kaatuvainen. Langeskeleva. Kuoleutuminen. Riisi.

Oma tauti. Jumalan-tauti.
Kalmatauti.
Kuolemantauti.
Panentatauti. Mitkä taudit voidaan tartuttaa, mitkä panna toiselle, mitkä kaukaa lähettää?
Joka taudissa miehen ja naisen parantaminen erikseen.
Mitä ihotauteja löytyy? Niiden tuntomerkit. Ruvet päässä, ruumiissa, kasvoissa. Montako lajia niitä? Niiden parantaminen. Lautumat (laajat ruvet) lapsesssa, aikaisessa.
Maahinen, maa-, potaatti-, sika-, kuiva-, poltto-, tuli-, vesimaahinen. Miksikä niitä niin erotellaan? Onko vielä muita? Mitkä ovat niiden tuntomerkit ja itse kunkin parannuskeinot? Piirteleminen ihoon. Ruumiin peittävä maahinen.

Syyhy. Sen torjuminen, parantaminen. Toiseen tartuttaminen, toisen saunaan jättäminen. Sen alkuperä. Kutku, herk Kkyys siihen. Käsitys siitä.

Vammoja pintakudoksissa. Niiden tuntomerkit, torjumis- ja parannauskeinot.
Käsnät ja syylät. Kasvannaiset (päässä, korvanlehdissä**,** nenässä, luomissa, kasvoissa, vatsassa raajoissa, seljässä ym.)
Paiseet ja ajokset eri ruumiin osissa.
Nääränäpyt eli naarannapit silmäluomissa.
Kaulapahkat, riippuva kupu kurksusa. Sen poistaminen. Niiden toiselle lähettäminen, lähettäjän kuritus eli kosto.
.

Koit, sormikoi, koiso, nari. Niiden alkuperä, parantaminen, torjuminen, toiselle lähettäminen. Lähettäjän rankaiseminen.
Ruusu. Syöpä. Mädätys lihastossa.
-

Värviäinen. Elo- eli ihohiiri. Suonenveto.
Sivujen ja seljän kirvestys. Sivujen rohmautuminen.
Jäsenen venähdys, jalan niukahdus, hivellysviat. Jäsen sijoitlaan (sormi, varvas, käsi, jalka, kyynäspää, leuka)
Niskain murtuminen. Jäsenen jäykistyminen.
Vino kasvu.
Kaltevuus, kyyryselkäisyys.
Ontuminen, nilkuttaminen, lyyhäys.
Rampa. Hervottomuus. Halvaus.
-
Poskien ajettuminen. Huulten ajettuminen. Suukivut. Näpyt suussa. Näpyt kielessä, kieli kankea.
Oma purema. Kitalain, kurkun, nielun ajettuminen. Kurkkumätä. Niiden tuntomerkit ja parantaminen. Taudin saattaminen, torjuminen. Saattajalle kostaminen.
Hammasmato. Ensi hampaat. Niiden hoito, Parannuskeinot (kuuma ja kylmä vesi, neula, sälö, kärjetön veitsi). Hampaan irtoaminen. Eri hammasten nimet.
Nikotus. Yskä. Rinnankorventaja eli -polte; ilmiöt ja tuntomerkit. Niiden aprantaminen, torjuminen, lähettäminen toiselle. Yskäisen talven ennustus.
Nivo. Hiukaiseminen, Oksetus. Häkäisen pelastus.
Sydänala-taudit. Vatsanvääänteet. Käärme vatsassa.
Lapamato, heisi, pienemmät madot. Näiden nimet, tuntomerkit, poistaminen.

Syömättömäksi, juomattomaksi, viinajuomattomaksi, tupakoimattomaksi pilaaminen, sen korjaus, pilaajalle kostaminen. Ruokahalun saaminen. Syömäriksi pilaaminen.
Reväsin. Reväsimen lento. Irrallaan oleminen sisältä. Vesiumpi, peräumpi. Sen parantaminen ja tuottaminen. Veden alleen laskeminen, ulostusten laskeminen. Sen korjaus.
Sydänvika. Sydämen juoksu l. tykytys. Sydänkipu. Kouristus sydämmestä. hengen-ahdistus.
Pyörtyminen. Päänviemaus. Häkä eli häyry päässä. Kuumuus päässä.
Verensyöksy, umpijuoksi. Niiden tuntomerkit, korjaus jjne.
Kuutiset. Niiden parannus ja pilaus. Siemenvuoto. Miesten taudit. Miehen, naisen kykenemättömyys, toisensa suvaitsemattomuus.
Päänsärky ja kivistys. Säilöttjä, kolottaja, pakotus jäsenissä. Vihlominen eri osissa ruumista.
Silmän-väristä ja sen periytymsiestä. Tietoja erinomaisista silmsitä. Sokeus- ja huononäköisyys. Kaihi ja silmänjää (montako lajia se on, kuinka parannetaan?) Karsaasen katsominen. Sen tuottaminen toiselle ja parantaminen. Silmän vilinä. Hämähäkin verkon väkeminen. Säkenöiden näkeminen. Tulenisku silmissä. Senparantaminen.

Silmän kääntöminen ettei näe. Näkymättömäksi tekeminen.
Rikka, siikanen silmässä. Se poistaminen. Siikasen sanat. Kärpänen, karva ja itikka silmässä. Sen poistaminen tai torjuminen.
Räämäisen ja veristyneen silmän parantaminen.
Silmävuoro eli pasko. Mitkä silmäviat ei taudit tarttuvat, mitkä ei?

Kuurous ja huonokuuloisuus. Niiden tuottaminen toiselle. Korvat tilliä huutaa. Mitä se ennustaa?
Korvapistokset. Niiden parantaminen ja tuottaminen.
Mykkyys, kankea puhe, hokellus ja pepelyspuhe, änkytys, sorakielisyys. Niiden tuottaminen ja parantaminen.

-

Makuaisti. Sen terottaminen ja turmeleminen.
Hajuaisti. Sen terottaminen ja turmeleminen.
Tuntoaisti. Tylsä, liian herkkä. Sen terottaminen ja turmeleminen.

Turtuus, ämmäsen-neulat, tunnottomuus, hervottomuus.
sen tuottaminen ja parantaminen.
Mikä voi maun, haistin, kuulon, näön, tunnon turmella, mikä voi sen korjata?
Hyvä uni (itselle, toiselle, lapselle). Unettomuus toiselle (lapselle). Hyvän unen säilyttäminen.
Unteluus. Unteloksi tekeminen.
Uneksiminen. Haaveileminen. Unissaan kulkeminen, ja askaroiminen.
Tietoja unennäkijöistä, selittäjistä ja uskojista. Unennäöt eli unet, selitykset ja uskomiset.

-

Juoppoustauti. Sen saattaminen toiselle, sen torjuminen. Juomarin parannus. Pikku ukot ja niiden nimet sekä ulkomuoto. Kärpäsien, hiirien ja muiden eläimien näkeminen.
tuhlausvimma. Itaruuden-tauti. Varastusinto, vaikka on rikas.
Rajuus. herkkyys suuttumaan.
Haureuden intohimo. Sen tuottaminen ja parantaminen.
-

Painajainen. Sen laatu ja luonto. Tarut siitä. Sen kulkeminen, askeleet, näkeminen ja kuuleminen. Painajaisen torjuminen; sen saattaminen toiselle ja parantaminen.
Pelottaja eli pelkotauti. Sen saattaminen toiselle ja parantaminen. Mörköjen näkeminen, niiden ulkomuoto ja ilmestymis-ajat.
Koti-ikävä. Alakuloisuus. Surumielisyys. Saamattomuus, päättämättömyys. Sen tuottaminen ja parantaminen. Liian herkkä kuulo, näkö, tunto, maku, haisti.
Vapiseminen. Vavahteleminen. Sen poistaminen ja tuottaminen. Tutiseminen.
Hammasten jarskutus yöllä nukkuessa. Sen parantaminen.

-

Erilaiset haaveet, haamut ja kummitukset. henget ja keijuset. Mitä sellaisia on yksi tai useampi nähnyt?
Olemattomain näkeminen, kuulumattomain kuuleminen (ihmisten ja eläinten äänien). Mitä yksi, kaksi tai useat nähneet tai kuulleet? Tyhjän kulkeminen, soutaminen, kylpeminen.
Mielenvikaisuus. Huomapäisyys. Hulluus. Vähämielisyys. Vähälatvaisuus, höperyys, hassuus. Mikä erotus niissä? Sellaisen vian parantaminen ja saattaminen toiselle.
Käsitykset mielenvikaisuudesta, hulluudesta. Tietoja erilaisista mielenvikaisista, höperöistä, hassuista.
Elämäkertoja omituisista ja kummallisista ihmisistä. Miesten kaltaisista naisista. Naisten kaltaisista miehistä. Parrattomista miehistä. Parrallisista naisista. Miehistä, jotka ovat naisten ja naisista, jotka ovat miesten töissä.
Mitä tauteja voivat luonnonvoimat tuottaa? Tulen, veden, metsän, jään, ukkosen, tuulen, myrskyn, maan tuottamat vihat (nenä eli riek). Eikö luonnonvoimilla ole hyviä vaikutuksia ihmiseen tai eläimeen? Luonnonvoimien lumoamien. Niiden vaikutusten torjuminen.
Tulen jälki ja sen parantaminen. Ukkosen välttymien. Pakkasen jälki ja en parantaminen.
Paleltuneen hoito. Toisen palelluttaminen.

Jään jälki jne. Pakkasen lumonta. Sen varottaminen eli torjuminen.

Löylyn jälki jne. Sen parantaminen. Löylyn lumonta, varottaminen.
Raudan (veitsen, naskalin, kirveen, viikatteen, neula) jälki. Raudan innon päälle-yllytys, tauotus vihaamasta. Raudan varotus. Veren tukinta. Haavan hoito. Tartunnaisen torjuminen. Verihaava, mustelma.
Auringon jälki. Sen vaikutuksen torjuminen, parantaminen. Kuun jälki. Sen vaikutukset ja niiden torjuminen ja parantaminen. Eikö auringolla ja kuulla ole hyviä vaikutuksia ihmiseen (syylien poistaminen) tai eläimeen?
Revontulten ja tähtien vaikutus terveyteen, ihmisonneen.
Mitä tauteja ja rikkeitä voi mieshenkilö tuottaa mieheen, naiseen? Mitä tauteja ja rikkeitä voi naishenkilö tuottaa mieheen, naiseen?

Eläinten tuottamat taudit, rikkeet, puhallukset ihmisiin, eläimiin.
Mitkä eläimet ja linnut voivat pettää eli paskantaa ihmisen (eläimen?), joka tapahtuu, kun keväällä sen ensi kerran näkee ennen ruokailemista. Mikä tulee, jos pettää kolmena keväänä peräkkäine (sammakko, lintu ym.)? Kuinka voi tällaisen petteen vaikutuksen välttää (esim. kasvavaa puuta puraisemalla)?

Sammakon pete. Sen torjuminen ja poistaminen. Sen vaikutukset. Sisiliskon pete. Sen torjuminen ja poistaminen. Sen vaikutukset. Käärmeen eli madon pete. Petteen torjuminen ja poistaminen.
Mikä tulee, jos näkee sammakon ennen kuin käärmeen?
Käärmeen eli madon pete. Petteen torjuminen ja poistaminen.
Mikä tulee, jos näkee sammakon ennekuin käärmeen? Käärmeen ennen kuin sammakon, sisiliskon ennen kuin sammakon, sammakon ennen kuin sisiliskon, sisiliskon ennen kuin käärmeen, käärmeen ennen kuin sisiliskon?
Teeren pete. Petteen torjuminen ja poistaminen. Metsikanan pete jne. Metson ja koppelon pete jne.
Pääskyn pete jne.
Kuikan, kuovin, telkän, sorsan, leppäkertun, metsähanhen, kurjen ym. pete jne. Mitä hyvää tai pahaa voivat eri linnut vaikuttaa?

-

Käärmeen jälki. Sen parannus. Käärmeen torjuminen. Käärmeen synty. Säärmeen yllytys l. nosto. Nostetun käärmeen ja nostajan kuritus. Käärme tulta viemään. Lähetetty käärme palautetaan. Lähetetään käskijäänsä vahingoittamaan. Käärmeen kutsuminen. Sen tavat ja köytös, käräjät, matkat ja puuhat.
Jos käärmeen tappaa, polttaa, sitä vitsoo, viskoo, uittaa, mitä siitä tulee?
Eikö käärme vaikuta mitään hyvää?
Navettamato l. läävämato. Sen väri, koko ja ulkomuoto. Sen torjuminen, yllytys, kuritus. Mitä pahaa se voi tehdä? Voiko se tulta kuljettaa ja saada aikaan tulipalon?
Sen lepytys ja hoito. Sen synty ja lumonta. Sen tavat ja käytös. Eikö navettamato vaikuta mitään hyvää? Onko navettatoukka sama kuin edellinen? Mitä litamadosta tiedetään?

Sisilisko. Sen synty ja alkuperä, tavat ja käytös. miten se voi vahingoittaa (ketä, mihin?(Sen rankaisu, lumonta, torjuminen, tyynnyttäminen. Sen alkuperä eli entisyys. Eikö sisiliskolla ole mitään hyviä vaikutuksia?
Sammakko. Sen synty, alkuperä, tavat ja köytös. Sen vaikutukset ihmisiin ja eläimiin. Sen rankaisu, lumonta, rauhoitus, torjuminen. Mikä tulee, jos sen tappaa, polttaa, sitä vitsoo, hyppyyttää jne? Eikö sammakko voi hyvää vaikuttaa?
Ampijaisen jälki ja sen parantaminen. Ampijaisen lumonta ja torjuminen. Pesän etsiminen ja ottaminen. Mitä pesällä voi taikoa? Mitkä merkitsee ampiajaisten asustaminen talossa, ulkohuoneessa, porstuassa, tallissa, aitassa, riihessä jne? Ampijaien yllytys toista tai toisen eläimiä vastaan. Onko monenlaisia ampiajaisia?
Mehiläisen ja herhiläisen jälki ja niiden lumonta jen. (Katso edellä).

Karhun jälki ja sen parantaminen. Sen suositus ja lumonta, kuljetus ja yllyutys. Sen vaikutukset. Sen synty. Taruja karhuista ja karhuntappajista.
Suden jälki, ks. karhun jälki.
Ahman, talviaisen eli lumikon, kärpän, saukon, mäytän, ketun jälki jne.

Koiran jälki. Sen parantaminen. Koiran lumonta.
Hylkeen, hauin jälki jne.
Hevosen purema.S en parannus. Vihaisen hevosen luomoaminen. Potkaiseman parantaminen.

Hiiren ja hiiren pesän tuottama tauti eläimelle ja ihmisille.
kissan jälki (purema, kynsimä)
Tietymättömän eläimen loukkaama.

Kuvaillut, oikeastaan olemattomat eläimet ovat. hammasmato, elohiiri eli ihohiiri, reväsin, joka lentää, navettatoukka, painajainen. Mitä muita sellaisia löytyy?
-

Puun jälki (pisto, loukkaus, rutistus, lutistus). Puikon pistäminen, sälö. Sen parantaminen.
Verihaava, mustelma. Vitsan jälki. Kaakinpuussa piiskattavan voiteet. Vitsan lumoaminen.

Tietymättömän puun loukkaama. (johon kuuluu ihmisen synty). Jokaisen eri puun loukkaus.
Kiven jälki (erilaisen kiven, jauhinkvien, maakiven, viskatun, vedessä olevan kiven) eli loukkaus.
Verihava, mustelma.

Puhtaus, sen vaikutus. Likaisuuden vaikutus.
Saunan teko, kiukaan teko, lauteiden pano. Saunan juutto.
Saunan tulelta taikominen. Miten sauna taiotaan hyvälöylyiseksi? Miten löyly turmellaan tihkuiseksi, häkäiseksi?
Mitä taikoja voidaan saunassa tehdä?
Mitä erilainen löyly vaikuttaa lapseen, aikuiseen, sairaaseen, kituvaiseen: silmiin? Löylyn lyöminen. Löylynvihat ja niiden torjuminen. Kylpyveden loihtu.
Sairaiden kylvetys. Eri kylpy- ja kylvetystavat.

Kuinka ihminen tulee löylyn kestäväksi tai araksi.
Vihdat l. vastat. Vihdaksien l. vastaksien taittaminen.
erilaisia vihtoja. niiden sitominen, säilytys ja hautominen.
Saunan lämmitys. Erilaiset puut eritautisille ja ikäisille.
Uinti. Taiat ennen uintia ja perästä. Veden sanat. Uimariksi oppiminen. Mitä pitää syödä, että pysyy hyvästi veden päällä, jaksaa pitkälti uida, taitaa sukeltaa?
Tietoja uimareista ja sukeltajista.
Lipeä ja saippua. Niiden teko.
Kuppaaminen. Käsitykset sen hyödystä ja vaikutuksesta. Tietoja siltä alalta (montako sarvea kestävät, useinko jne?)
-

Miten parta ja hiukset saadaan hyvin kasvamaan?
Parranajo. Veitsen hoito ja taikominen.
Hiusten leikkuu.
Kynsien leikkuu.
Hipiä pidetään hienona; pilataan karkeaksi. Kasvot punaisiksi, kauniiksi, valkeaverisiksi, kalpeiksi, mustiksi, rosoisiksi ja näppyläisiksi.
Miten poistetaan kesakot? Miten taiotaan kesakot toiselle?
Miten säilytetään kasvot päivettymästä? Miten päivetys poistetaan?
Luomat eli syntymämerkit. Tietoja niistä. Minkä johdosta ovat ne tulleet?
Miten ne poistetaan?

Miten poistetaan täit, luteet, kirput, satiaiset, väiveet, pungatar, syyhyeläin ihmisestä? Niiden lähettäminen ja torjuminen. Lähettäjän rankaiseminen.
Käsitykset niistä. Mitä ennustaa niiden käytös (täi sukassa, kirppu päässä tai korvassa)?

Kertomusperinteen keruuoppaassa on kappaleessa Tietäjät, noidat trullit alaotsikko ”Hyväntekijä, parantaja, auttaja” seuraavia seikkoja pyydetty taltioimaan.

- Kansanparantaja tietää ennakolta tulijan, tämän asian ja ajatukset. Parantaa lääkkein, loitsuin taioin, kylvettämällä, säikäyttämällä. Saa selville taudin syyn katsomalla viinasta tai korteista, arpomalla, näkemällä unen. Kansanparantajan elämänvaiheet ja toiminta. - Sitten seuraa luettelo tunnetuista kansanparantajista. Pieni osio tiedustelee myös tauteja.
-

Kaatumatautisen, pirun pieksämän, mielisairaan, kirotun, syötetyn parantaminen.
Verensulkija, verenseisottaja saa vuodon lakkaamaan.
Tietäjä parantaa käärmeen pureman, nuolettaa käärmeellä purentapaikan. – Sammuttaa tulipalon, estää sen leviämisen. –
Pahansuopa, vahingoittaja, kostaja
Paha silmä ja sen saaminen – katseella, sanoilla, ajatuksin pahentaminen – kiittäminen, kehuminen – suojautuminen pahaa silmää, kadetta vastaan.
Pahansuopa, kostaja tekee hulluksi, kiroaa sairaaksi – saattaa kykenemättömäksi, lapsettomaksi.
–

Loitsurunous on parantajatoimeen läheisesti liittyvää runoutta, jolla on myös myyttinen ulottuvuus. *– Viite 15* Simonsuuren antologiassa tauteja koskevia tarinoita on vain yksi: Rutto ja horkka vaeltavat. Horkka muuttuu mystiseksi taudiksi, kun aletaan puhua eltasta tai englannintaudista, puhumattakaan jo unhoon painuneesta sanasta sätkä, jonka sanastaja Ahti Rytkönen tulkitsee tarkoittaneen niin monipuolisesti eri vaivoja, että sen voi suomentaa sanalla tauti.

Virhetulkinnat kertautuvat yhä uudelleen ja uudelleen, kun samoja lähteitä käytetään kritiikittä. Sitkeä harhakäsitys pitää Louhea tautien synnyttäjänä, vaikka Kalevalan tekstien mukaan yhdeksän taudin synnyttäjänä oli Lovitar, ja näistä kuopus ei ollut tauti, vaan tautien lähettäjä, kade eli noita. Iivar Kemppinen on vakuuttunut seuraavien nimien vastaavuudesta. ”Asuinpaikkansa mukaisesti hän on saanut nimet Lovetar, Loveatar, Lovitar, Loviatar, Lovehetar, Louhi. *– Viite 16* Korpiselältä 1888 Oskar Relanderin keräämässä loitsussa puhutaan lohiattaresta. *- Viite 17* #Viite Tuuleen päin makaajia ja siitä raskaaksi tulleita on myös Lohitar, Lohiatar.

Lohiatar, vaimo kaunis,
Selin tuulehen makasi,
Kohin päivän koittehesen;
Teki tuuli tiineheksi,
Ahava kohulliseksi.
Kanto kohtuo kovutta,
Vatsan täyttä vaigevutta,
Kanto kuuta kaksi, kolme,
Ympäri yheksän kuuta,
Puolen kuuta kymmenettä.
Lohiatar, vaimo kaunis,
Synnytteli lapsiansa,

Loajitteli poikiansa;
Synty kuuta kaksi, kolme,
Ympäri yheksän kuuta,
Puolen kuuta kymmenettä.
Lohitar vaimo kaunis
Etsi lapsen ristiäistä,
Etsi kuuta kaksi, kolme,
Ympäri yheksän kuuta,
Puolen kuuta kymmenettä.
Virkki vanhin Juuttahista:
"Lohiatar, vaimo kaunis,
Itsesi[!] lapsesi nimii!
Paha pahasta tuloo,
Paha pahan siemenistä:
Mikä pistä pistoksiksi,
Joka ähkyksi aseta,
Vaimon vatsan veäntäjäksi,
Joka aina ampujaksi,
Mikä riisiksi riivoa,
Joka raaniksi rakenna!"
Oib oot sie, raani raukku,
Raani raukku, riisi riukku,
Tuol ammun tuonen toukan,
Luun purijan luiskahutan,
Läbi moan, läbi manalan,
Läbi kuuen kirkkokunnan
Paikkoihin papittomihin,
Nimen tietämättömihin.
Siel on muut murhamiehet,
Ikuiset pahantekijät.

Runon SKVR-metatiedoissa on sanottu kyseessä olevan raanin luku ja raanin synty, mutta toisinnossa SKVR VII4 loitsut 2856 metatieto sanoo runon kertovan riiden synnystä ja riidestä. Raanin määrittelee R.E.Nirvi Kiiihtelysvaran murteessa olevan pakotusta ja ajetusta aiheuttava tauti, kipu. Sitä on kansanuskon mukaan kahdeksan lajia, mm. luumätä eli mätäraani, raani joka nostaa suonia eli kuiva raani ja raani voi lähdettää kynnet ja ajettaa sormet. Raani eroaa ruususta site, että se on kipeä ennen turvotusta. Raani repii edeltä ja on tuskallisempi kuin ruusu. Raanin lajeja ovat suoniraani, sättäraatni. Raaniseppä kykenee parantamaan raanikipuja. Ahti Rytkönen on pohtinut riisi- ja sätkätautien loitsuja ja kansanomaisia ilmaisuja. Hän toteaa, ettei nykyajan ihmistä tyydytä riiden synnystä tieto sen olevan ”Loveattaren” synnyttämä.

Yhdeksän taudin syntyloitsussa on usein riiden karkotussana. Riisi on lastentauti, polio (*poliomyelitis)*. Tällä pahalla tautilapsella on varsin paljon nimivariantteja, ja riisiksi on nimetty myös muita tauteja. Hästesko arvelee riisin olevan sama kuin englannintauti, jota toiset pitävät elttana eli horkkana. Hästesko toteaa riisiä tunnettavan eri lajeja, kuten jäsenriisi, rapariisi, rintariisi sekä nenäriisi, joka rupeuttaa sieraimet. Länsisuomalaisissa loitsuissa todetaan noidan kykenevän parantmaaan riisitauti, olihan oletettavissa taudin saaneen alkunsakin noidan vehkeistä, kuten niin monet muutkin taudit kuten paine, kiro, lento, ajos. Etelä-Pohjanmaalla riiden sijasta puhutaan sätkeestä. Ilmajoella sätkö on tauti, joka kirvelee lantion seutua. Hämeessäkin riiden ja riisin rinnalla esiintyy sätkä ja sätky.

Sontariisi ja kamppiriisi turmelevat lasten jalkoja siten, ettei lapsi pysy jaloillaan. Tämän lisäksi on sätky- eli sätkänriittä. Viitasaarelainen tietäjä nimitti ankaraa päänsärkyä kulmariisiksi, ja viitasaarelaiset tunsivat monia eri riisin lajea, kuten silmäriisi, sydänriisi, mahariisi, napariisi, munariisi. Kittilässä riisitautia on nimetty yhdeksän lajia: 1) luuriisi, 2)veririisi, 3) lihariisi, 4) suoniriisi, 5) ydinriisi, 6) nahkariisi, 7) kuuriisi, 8) rouskuriisi ja 9) kuivasuoniriisi. Näissä riiden työ on syömistä, kalvamista. Sisäsuomalaisessa tautiopissa Rautalammilla riisi manatiin kissoihin, koiriin ja kärppiin. Eläinriittä kutsuttiin muun muassa kissariideksi, koirariideksi tai jänisriideksi.

Kaihi on käsitetty myös riisitautien joukkoon, sillä jos silmään sisästä päin kasvaa jäätä, niin se on riisi, joka voi ilmetä myös silmien punoituksena. Mahariisi pahinta lajia on nälkäriisi, jolloin potilasta oksettaa kunnes tulee keltainen sappi. Riisi voi sijoittua myös tulehdustautina hampaisiin ja ikeniin, jolloin on kyseessä hammasriisi. Parikkalaisesta loitsusta ilmenee, että riisitautien haltija on Riikkalainen, ja taikakeinona käytetään nuppineulalla pistelyä. Kipeää kohtaa pistellä ja luetaan:

Riis, riis riikkalainen
Riien poika riikkalainen,
riien tyttö riikkalainen,
riien ukko riikkalainen
riien akka rikkalainen
muuta muualle majasi,
etemäks elosijasi
ei tässä sinun sijoa! **SKVR XIII3 9417**

Moninaiset riiden manauspaikat tuovat riisitautien kirjoon lisiä. Itä- ja Pohjois-Inkerissäkin

tunnetaan riiden ohella sätke, ja sätkäriisi. Tunnetaan lisäksi noitariisi, kiroriisi, ruojariisi sekä kateen eli kaikkien kateiden riisi. Riisivaivat manataan pimeään Pohjolaan. Ähtärissä sätkit on rupeukset, tauti jonka puoskarit, tietäjät saavat paranemaan. Suomussalmella hevonen on sätkeissä, kun se sairastaa jotain outoa tautia. Sekä riisin että sätkän heterogeenisyys kaikessa ristiriitaisuudessaan edustaa mitä ilmeisimmin tautiolentoineen eksotiikka-kategoriaa, vernakulaarista parantamistointa ja kansanuskomuksia.

Lauri Honko on tutkinut alkukantaisten yhteisöjen taudinselityksiä, ja toteaa monien yhteisöjen suhtautuvan rauhallisesti pinnallisiin tauteihin kuten haavoihin, ruhjeisiin ja lastentauteihin, sen sijaan sisätaudit ovat herättäneet todellista pelkoa) jolloin on arveltu noitien tai muiden vahingoittajien olevan mukana pelissä. *– Viite 18* Sätkää tai riittä on parannettu lukuisista riisiloitsuista päätellen sekä sanamagialla, loitsuilla että herbalistiikalla ja kylvetyksellä.

Tautiloitsujen prosessissa on tarvittu tieto taudin nimestä, sen synnystä ja alkuperästä. Vernakulaarinen tautiluokitus on erikoinen sekoitus erilaisia käsityksiä ja tautien nimeämistä. Sairaudet pääsääntöisesti luokitellaan jumalan tauteihin ja panentatauteihin, lisäksi on omat taudit, joilla ilmeisesti tarkoitetaan tartuntatauteja, elintavoilla hankittuja ja perinnöllisiä tauteja sikäli kuin ne eivät ole jumalantauteja. Lääkitykseen käytetään yrttejä, ureaa, suoloja, jotka on katsottu tai loitsittu sekä monia muita sekalaisia aineita. Hoitokeinot ovat nekin varsin moninaisia ja monimutkaisia, mutta usein niihin kuuluu loitsminen osana parantamisprosessia, joka yleensä sisältää seuraavat vaiheet.

Taudin nimeäminen (diagnoosi)
Taudin alkuperä (anamneesi)
Tautiluokitus (prognoosi)
Lääkitys (farmasia, dosis)

10. TULKINTAKYSYMYKSIÄ

Sisällysluettelon olen tehnyt kahdesta eri suunnasta lähestyen. Ensimmäisessä on perinteinen tapa jaksottaa teksti, toisessa on viisiöintisapluunan mukainen hahmotus, joka samalla viittaa aiheiden tekstigenerointiin suhteessa omaan ajatteluuni.

METALUENTA
Motiiviatraktio: Maanpitävä, pirut ja jumalat, sanat on kaikki sarvipäitä
Intressidominanssi: Kaarle Krohnin tekstualisointikritiikki, rekuperointi, Kalevalan exelöinti
Loitsujen maailman generointi: Myyttinen uskomustieto siilona, Uskomuksellisten sanojen koonti, Taikuus ja loihtiminen, kyselyt
Tulkintakysymyksiä: Noeettinen tapa tehdä, sarjakäsittäjän kehikko.

Keskeisenä motiiviatraktiona työssä on maanpitävän kiehtova termi, joka voi olla koodi suuremmalle suomalaisen kansanuskon ja mytologian onni-käsitteelle. Jotain omituistahan on suomalaisten sijoittuminen vuodesta toiseen maailman onnellisimipien joukkoon. Kun kansalta

kysytään heidän onnensa avaimia, niin perinteisesti se on ollut kaino toivomus. Kun vain terveenä pysyisi!.

Loitsimisen ja tietohuisten maailma keskittyy terveyden ja parantamisen ympärille. Tietohuisten tietotaito on kadonnut ja katoamassa, mutta kielessä elää vielä sanonta huisin hyvästä, vaihtoehtona hemmetin hyvä. Sanaa viittaa hiiteen käsitettynä sekä pyhänä tai helvetillisenä palvospaikkana. Loitsuissa oleellisena osana esiintyvät niin paholaiset kuin jumalatkin. Loitsujen peruselementtejä ovat sanat ja synnyt, joskus yhdistettynä syntysanat. Mitä maanpitävään menestystekijänä tulee, niin sille on löydettävissä rinnakkaisilmiö sanoin luntio, ruutana ja haltia sekä noita. Noidat ja haltijat voivat halutessaan edistää menestystä tai pilata sen. Luntio ja ruutana liittyvät enemmän yksilön vapaaseen tahtoon, luonteeseen ja kohtaloon. Eino Leinon ihailtu ja kummasteltu runosäe: Kell´onni on, hän onnen kätkeköön! viittaa monimerkityksessään elämänasenteeseen, jossa kannattaa olla herättämättä kateutta, jotta ei joutuisi kateuden kohteeksi. Onni rinnastetaan menestykseksi ja terveydeksi enemmän kuin emotionaaliseksi tunteeksi. Jos elämä on tasapainossa, ollaan onnellisia.

Intressidominanssini tässä työssä on hyödyntää unohduksiin jääneen Kaarle Krohnin mytologianäkemyksiä, tarkastella Kalevalan tulkintoja suhteessa kansanrunoihin ja keksiä uusia konnankoukkuja sanasoperteluun. Herkullinen sana mietittäväksi on humanismin alalla uudissivistyssana rekuperointi. Tekniikassa se tarkoittaa energian talteenottoa ja jälleenkäyttöä. Perinne on henkistä käyttöainetta, josta siitäkin pyritään perinnekeruilla, muistelmilla ja kansankerronnalla säilömään tietoa sukupolvelta toiselle.

Loitsujen maailma generointia tuotetaan konstruoimalla ja elvyttämällä vanhoja rituaaleja tai hyödyntämällä arkistoja ja alan tutkijoiden kirjoituksia omakohtaisista havainnoista. Loitsurunous on merkittävä osa suomalaista kansanrunoitta. Noeettinen tapa tehdä viittaa tässä työssä pyrkimykseeni mallintaa omaa mieltäni ja sen mukaista ajattelua. Olen tietoisesti tehnyt mitä mieli. Metafyysisen termin rinnalla noeettinen voi tarkoittaa myös tietoisuutta, joka tuottaa (tekstiä, energiaa, materiaa?) ainesta, jolla voi muuttaa maailmaan. Väinämöisten maassa tämä on ajat pitkät merkinnyt sanoja ja syntyjä, syntysanoja tarinoineen.

Noesis viittaa ihmisen ymmärrykseen, käsityskykyyn. Loitsujen maailma on nykyajan ihmiselle maailmaltaan, asiayhteyksiltään ja sanastoltaan lähes käsittämätöntä kuten on myös se pahansuopuuden ja kateuden maailma, joka noitainstituutiossa vilahtelee. Tosin nykaika ei ole noista menneistä ajoista paljoa kehittynyt.

En ottanut murrenäytteisiin mukaan aihioita aarteista ja vapaamuurareista, vaikka ne hyvällä syyllä voi rituaalisena magiana liittääkin samaan sarjaan. Salaseuraisissa herraseuroissa, kuten perinteen kertomat vapaamuurarit, uskotaan salaisten rituaalien käsittelevän varsin samankaltaisia toimia kuin noitasapateissakin. Yhdenkään vapaamuurarin ei kerrota leikelleen navetassa karvatuppoja taikatarkoituksiin, mutta rahansa ja vaurautensa he ovat rullien lailla saavuttaneet sopimuksella paholaisen kanssa ja jopa uhraamalla lapsia – näin kerrotaan.

Samaanit toimivat omissa yhteisöissään usein myös johtotehtävissä, ja usein samaani on miesten salaseuran johtaja. Salaisten rituaalien päätarkoituksena on herättää pelkoa ja siten pönkittää arvo- ja vaikutusvaltaa, jota maallinen vauraus edistää. Voisi kai luonnehtia miesten

salaseurojen olevan vertaistuen ja keskinäisen kehun kerhon lisäksi omanvoiton pyynnin tavoittelijoiden joukko, jota yhteinen hyvä kiinnostaa näytöksen omaisesti, vaikka todelliset intressit ovat jotain aivan muuta. Noitien salaseuraisuus ei ole yhtä selvästi järjestäytynyttä eikä sukupuolittunutta, toiminnan keskiössä on silti rituaalit. Siinä missä noidilla oli ennen apuhenkiä eläimen muodossa ja niillä nimi lemmikkien tapaan, niin nykynoidilla voi olla elinpiirissään kosketus ”enkeleihin”, joilla niilläkin on nimi. Niin apuhenkien kuin tämänkaltaisten enkeleidenkin epäillään oleva demonista sukua, joiden todellinen hyvyys on yhtä kyseenalaista kuin salaseuraherrojen hyväntahtoisuus. Vapaamuurareiden rituaaleissa ei ehkä käytetä rituaalisia loitsuja ja taikakaluja, mutta symboleita, uhkauksia ja vannomisia kyllä. Ei tosin yhtä hauskoja kuin seemiläisessä perinteessä, jossa paha ja lähes pahin uhkaus on: Rupeutukoon takapuolesi.

Mitä tulee mystiseen puheeseen sarjakäsittäjän kehikko, on se radikaali innovaatio tosikkomaiselle ajatukselle miehisestä tavasta ajatella sarjoja matemaattisena sarjateoriana. Sarjoja ovat humanistiselta näkökannalta esimerkiksi TV-sarjat, psykologisessa ja kongnitiivisessa tieteessä sarja kuuluu testipatteristoon, jolla pyritään ratkaisemaan älykkyyden taso kysymyksellä ”Mikä ei kuulu sarjaan”. Vaikka vastauksia olisi useampia oikeita, niin doktriini tunteen vain yhden oikean tavan, käytänne muistuttaa arvoituksia, joissa on ”tiedettävä” oikea vastaus, sitä ei voi päätellä, se on sääntöjen mukaan opittava. Se siitä radikaalista luovuudesta. Myyttinen sanasujuvuus sen sijaan on radikaalisti luovaa. Epäilemättä sanat on saatava saloista julki ja esitettyä luovassakin prosessissa.

Sarjakäsitystä olen muodostanut omasta kirjoitustrilogiasarjastani, jossa on muotoiltu mm. ugramen mallia ja käytettävyyttä. Muodostettiinpa sarja millä tavoin tahansa, niin sovelluksena sarjat erottuvat big datasta seulomalla ja tulkinta toteutuu kätevimmin tuolla älykkyystekijällä, kyvyllä erottaa, mikä ei sovi sarjaan tai poikkeaa ominaisuuksiltaan tai käyttäytymiseltään sarjasta. Oleellinen osa sarja-ajattelua nojaa ontologiaan, jossa taksonominen kyky on oleellinen merkityksiä erottava tekijä.

Kun pyysin tekoälyä määrittämään uudistemin sarjakäsittäjä, sain vastauksi

”Hei!

Termi "sarjakäsittäjä" näyttää olevan osa laajempaa käsitteistöä, joka liittyy mytosemantiikkaan ja merkitysnavigointiin. Dokumentissa on maininta sarjakäsittäjän kehikosta, joka sisältää seuraavat osatekijät

1. **Myteemit ja meemit**: Tämä osio käsittelee binaarisuutta ja uusia oppositioita.
2. **Permutaatiot ja meemikaava**: Muutostekijänä ajatusmaailma ja sen suhteuttavat tekijät, kuten valtapuhe.
3. **Viisiöintisapluuna**: Uuden löytäminen
4. **Kalevalan exelöinti**: Tämä osio liittyy Kalevalan tekstin analysointiin

Sarjakäsittäjä-termi näyttää siis liittyvän mytologian ja semantiikan tutkimukseen, erityisesti Kalevalan ja suomalaisen mytologian kontekstissa. Se sisältää erilaisia menetelmiä ja käsitteitä, jotka auttavat ymmärtämään ja analysoimaan myyttisiä ja semanttisia rakenteita.”

Jatkokehittelyä varten saadusta muodostelmasta voinee muodostaa elonkaavaan sopiva määrä prinsiippejä, nyt kun sisältöluettelon perusteella on määrittynyt lähes puolet tarvittavsta. Aajteltakoon näitä tekstejä vaikka varjotulkintana toiseen puoleen nähden. Toisen joukon prinsiippejä voi ottaa valmiiksi jäsennellystä viisiöintisapluunasta, jossa on mukana distribuointi eri semanttisiin näkökulmiin. Mukan tarvitaan kuusitoista tekijää, jotta 31 prinsiippiä saataisiin täyteen.
Ylimääräiset sisällön otsikoinnit eli ne, jotka eivät ole mahtuneet viisiöintisapluunan sisälle voidaan mallintaa kolmeksi maailmaksi ja samalla testautuu onko sanaketju arpoja, arpoa, arpa pätevä tulkintakieno hahmottaa noitien, tietäjien, parantajien ja samaanien joskus hyvinkin idiolektista maailmaa ja vaihtelevia menetelmiä. Tekstin osioita voi käsitellä itsenäisinä entiteetteineä. Yksinkertaistamisen vuoksi tiivistän otsikoita ja ryhmittelen otsikot uuteen järjestykseen. Pohjamateriaalina on tässä reisteröinti ja sen jäsennys.

Motiiviatraktio
Intressidominanssi
Tekstualisoint-ikritiikki
Sanalston exelöinti
Sarjakäsittäjä

TIETOHUON HARJOITTAMINEN

KOMPETENSSI

=> TIETÄJÄ (arpoja, samaani, noita...)

Rekuperointi
Noesis
Uskomussanojen koonti
Uskomustieto siilona
Tulkintakysymyksiä

KEINOT

=> TIETOHUISET (arpa, rumpu, kristallipallo...)

Maanpitävä
Loitsujen generointi
Sanat sarvipäitä
Pirut ja jumalat
Taikuus ja kyselyt

RIITTI

=> TIETUOIDA (arpoa, katsoa, lukea,,,).

Jatkokehittelyä varten saadusta muodostelmasta voinee muodostaa elonkaavaan sopiva määrä prinsiippejä, nyt kun sisältöluettelon perusteella on määrittynyt lähes puolet tarvittavsta. Aajteltakoon näitä tekstejä vaikka varjotulkintana toiseen puoleen nähden. Toisen joukon prinsiippejä voi ottaa valmiiksi jäsennellystä viisiöintisapluunasta, jossa on mukana distribuointi eri semanttisiin näkökulmiin. Mukan tarvitaan kuusitoista tekijää, jotta 31 prinsiippiä saataisiin

täyteen.

3.1 Motiiviatraktio 3.2 Intressidominanssi 4.2 Kaarle Krohnin tekstualisoint-ikritiikki 5.Rekuperointi 5.1 Noeettinen tapa tehdä 5.2 Myyttinen uskomustieto siilona 5.3 Maanpitävä 5.4 Loitsujen maailman generointi 6.1 Sanat on kaikki sarvipäitä 6.2 Uskomuksellisten sanojen koonti 6.3 Pirut ja jumalat 8. Sarjakäsittäjän kehikko 8.4 Kalevalan exelöinti 9. Taikuus ja loihtiminen, kyselyt 10. Tulkintakysymyksiä Fokus	I selittäminen, tulkinta II binaarisuus ja uudet oppositiot III kvalia, ominaisuudet IV distribuutiot kulttuurilajeissa V Systeemiymmärrys VI mielen struktuurit VII kontekstuaalifilosofia VIII llmiöinti IX esitys, visualisointi, ”kuvailu” X oma-leimaisuuden puute XI tendenssi-orientaatiot, merkitys- muotoilu XII käsitekontaminaatio, käsite-redaktiot XIII muutostekijänä ajatus-maailma ja sen suhteuttavat tekijät mm. valtapuhe XIV dimensiot XV merkin spatiaalisuuden jatkumo, kontinguiteetti XVI rajat, niiden häilyvyys vs. kieli XVII käsite- ja metodi-riippumattomuus, käsitteiden tunnistaminen	7.2 Loitsusententiat 1A 8.1 Myteemit ja meemit 2A 4.5 Topeliuksen loitsut 1B 3.3 Reisteri 2B 0. Johdanto 4 A 9.6 Taudit 5A 6. Nimilistaus ja nimeäminen 4B 9.5 Poppaluokitus 5B 7.3 Rajarahvaan laulu 1D 3. Merkitysnavigointi 2D 4.1 Synnyt 1E 10.3 Perinnekeruut ja kyselyt 2E 8.2 Permutaatiot ja meemikaava 4D 7. Noitausko 5D 6.4 Jumalat ja modaliteetit 4E 9.4 Noitatoimet, Lohitar, arpoja 5E

Taulukko 10. Aihio tietohuisten prinsiippien etsimiseksi tekstijäsennyksen avulla

Satu taulukko voi toimia elonkaavan prinsiippien semanttisena määrittäjänä, jossa testeri- ja ohjaustermistönä käytössä on Kuusamon kulttuuriteesit, jotka on otettu tämän tutkimuksen viisiöintisapluuna muodostelmasta. Taulukko mahdollistaa etenemisen joko merkityslajeina tai myteemilajeina. Järjestys aihiossa on sattumanvarainen ja sellaisena tulkinnanvarainen. Ehkä tulkinnat ovat aina mielivaltaisia. Voivatko ne muuta ollakaan? Helpoin tapa lähteä kosntruoimaan prinsiippien täyttä määrää on liittää viisiöintisaluunan tekijät sisältöaiheisiin. Fokus on oletuksena P16. Muutoin listaus edellyttää vielä pohtimista ja uuden DOIn, kun tässä ei enää satuilla, vaan tosi on kyseessä. Varmaa on, että aiheen täytyy jollain tavoin valikoitua tai kiehtoa ennen kuin tutkija aloittaa työnsä. Oma keskeismotiivini on ollut tulkinnan tapojen miettimisessä. Prosessi alkoi jo opinnäytteestä, jonka esiymmärrystä määrittäessäni teloksena oli kysymys kronikoista: Mitä merkitsi heille hirvestää? Vielä useamman tutkimuksen jälkeenkin arvoitus on ratkaisematta. Edes kalliokuvat eivät siihen ole tyydyttävää vastausta antaneet ja epäilenkin, ettei annakaan ennen kuin kuvia tarkastellaan samanistisena parantamisriittinä, mutta yllätys - lastentautien tasolla valvottajana, painajaisena, yönitkettäjänä

P1 Motiiviatraktio
P2 Intressidominanssi
P3 Kaarle Krohnin tekstualisointik.
P4 Rekuperointi
P5 Noeettinen tapa tehdä
P6 Myyttinen uskomustieto siilona
P7 Maanpitävä
P8 Loitsujen maailman generointi
P9 Sanat on kaikki sarvipäitä
P10 Uskomuksellisten sanojen koonti
P11 Pirut ja jumalat
P12 Sarjakäsittäjän kehikko
P13 Kalevalan exelöinti
P14 Taikuus ja loihtiminen, kyselyt
P15 Tulkintakysymyksiä
P16 Noitatoimet, Lohitar, arpoja
P17 Loitsusententiat
P18 Myteemit ja meemit
P19 Topeliuksen loitsut
P20 Reisteri
P21 Johdanto
P22 Taudit
P23 Nimilistaus ja nimeäminen
P24 Poppaluokitus
P25 Rajarahvaan laulu
P26 Merkitysnavigointi
P27 Synnyt
P28 Perinnekeruut ja kyselyt
P29 Permutaatiot ja meemikaava
P30 Noitausko
P31 Jumalat ja modaliteetit

Prinsiippiaihioiden otsikoinnit on muutettava käsitteeksi ja prinsiippien analogia luotava Proppin satukaavaan (mikäli mahdollista). Näen menettelyni tulkinnan systematisointipyrkimyksenä, jossa tekstualisointiprosessi on toissijainen seikka ja tekstit itsessään vain sanahelinää , ei sen kummempaa, joskaan ei täysin vailla merkitystä milloinkaan. Mytosemantiikka tarvitsee prinsiippinsä, jotta erilaisia sanarypäsarvoituksia ja muita mysteereitä voidaan tulkita edes jollain tavoin johdonmukaisesti. Miten painaja-itkettäjä-valvottaja rinnastui eläintautiin mara-ajajainen-painajaiseen? Suomalaisen kansanuskopohjaisen mytologian keskeistekijöiksi muodostuivat para ja mara. Edellinen on elinkeino-onneen liittyvä olento ja jälkimmäinen lastentauti ja karjatauti.

Loitsurunouden ydinhahmo Pimentolan tietohuisissa on Väinämöinen, joka loitsulauloi Joukahaisen varusteineen luonnon entiteeteiksi. Kalevalan kilpalaulanta Joukahaisen ja Väinämöisen välillä on ainut selkeä aitiologinen syntytaru, jossa Väinämöinen laulaa eli loitsii

Joukahaisen hevosen hylkeeksi
Satulan sorsksi kaislikkoon
Ruoskan kaislikoksi
Kypärän rantakiveksi
Viitan pilviharsoksi
Jousen sateenkaareksi
Nuolet haukoiksi
Joukahaisen kynnet kallioon
Joukahaisen hampaat uppotukiksi.

Suomalaisen kansanrunouden tutkimuksen perushahmo Henrik Gabriel Porthanin mukaan loitsurunoja ei lauleta, luetaan äänekkäästi, kiihkossa, haltioissa, tömistellään, vääntelehditään, viitotaan, mutistaan, syljetään puhalletaan jne. eivätkä loitsut ole Porthanin mukaan runoja, vaan lukuja tai sanoja. Lauri Honko on esittänyt primitiivisten kansojen pelänneen taudeista eniten sisätauteja, joiden syytä ei ole ymmärretty. Mysteerinä on pidetty myös naisten synnyttämisen kykyä.

Käärme on noitaeläimenä liitetty moniin tautiloitsuihin, mutta tuhansien järvien maassa lapamato lienee se todellinen tautimato. Viitasaarelaisen tietäjän mainitsema tuulimato on tuonut ja luonut tauteja. Uno Harva on vihjannut aiempiin lähteisiin tukeutuen Väinämöisen nimen alkulähteen olevan äänessä. Tämä kaikkien aikojen tietuoija ja arkkihahmo on voinut saadakin nimensä ääntelystä, koska loihtimistaitoisena laulajana hän saattoi menetellä samaaniuden harjoittajien tapaan, jossa ääntely merkitsee enemmän kuin sanat. Tietäjä loitsii eläimiä tai lintuja matkimalla. Noidat puhuvat henkien kanssa henkien tavalla kimakalla eräiden lintujen laulua muistuttavallat avalla. Tätä voi verrata galdr-lauluun, joka muistuttaa lintujen ääntä. Loitsijalla on tapana laulaa falsetissa! toteaa Uno Harva.

Tietämisen taidon esittäminen tapahtuu roolien ja repertuaarin kautta. Noitalaitos rappeutui jossain vaiheessa irtolaisten ja maankiertäjien toimeentulokeinoksi, jossa harjoitettiin kiristystä ja pelottelua. Nirvin mukaan Kiihtelysvaarassa rikkeet ovat taikakaluja ja aineita, joilla rikotaan, päästäjän on saatava selville, mistä rikkeet ovat kiinni. Koskeen pantuja rikkeitä tietäjä ei voi saada käsiinsä eikä niin ollen voi niistä päästää. Kun rikkeet ovat selvillä päästäjä saattaa panna ne vaikuttamaan rikkojaan tai ”tuulillen taivaillen” (taivaan tuuliin). Kerrottiin eräästä kerjäläiseset nimeltä Suso-Malitar, joka pelotteli ihmisiä antamaan apua ottamalla liedestä poroa ja viskaamalla sen lattialle, rikkeitään viskoi. Eräässä talossa vasikat eivät menestyneet vaan kuolivat, ja vasta kun tihulaiselle oli annettu vasikan pää, vasikat alkoivat elää, arveltiin että navettaan oli rikkeet jätetty, taikauhri heitetty läävään.

Tietäjällä tuli olla kova luonto ja hyvät päänyörit eli hermot. Päänuolet vuorostaan ovat paholaisen metkuja ja verrattavissa pahakurkisen tekosiin. Mytosemantiikassa ei ole päivänselvää milloin mikin vastaa isomorfisesti tai analogisesti mitäkin. Kaikki yritykset tehdä pitävä taksonomia kariutuvat ennen pitkää. Siitä huolimatta lopuksi vielä aihio noitainstituution tietäjien ja tietohuisten (keinojen) kategorioista suhteessa joihinkin kasnanrunoissa esitettyihin hahmoihin.

Ylevyys SANAT	koitar, otavatar, tähetär
Luonto TUULITARKKA	tapiotar, metsätär, hongotar
Magia MAHTAJA	malitar, paniatar, angervatar
Balladi SAUNOTTAJA	auteretar, sinetär, emuutar
Myytti TIETÄJÄ	ahavatar, tuuliatar, apajatar
Demoni MUSTA MIES	joukon jorotar, kähetär, äkäätär
Folklore PARANTAJA	hiidetär, panutar, putkitar
Pastoraali ENNUSTAJA	pellervotar, ahotar, orotar
Traaginen LUVUT	tuometar, manatar, mannotar
Satu TAIKURI	jäpitär, kalevatar, kareitar
Sakraali ARPOJA	taivaannavatar, ääretär, räsätär
Legenda SYNNYT	aallotar, vuojalatar,vuolahatar
Eleellisyys UHRIT (lyylit)	pohjatar, osmotar, äimätär
Primitivia KUOHARI	ähötär, turjotar, äijätär
Sankari LOITSIJA (loihtia)	ilmatar, lemmetär, väinätär
Fantasia POPPAMIES	tuometar, lehdotar, norotar
Eksotia NOITA	ajatar, nokiatar, karjatar

Taulukko 11. Myteemit ja noitajako analogiana Kielastajassa esitettyyn jumalhaltijatar-tasoon

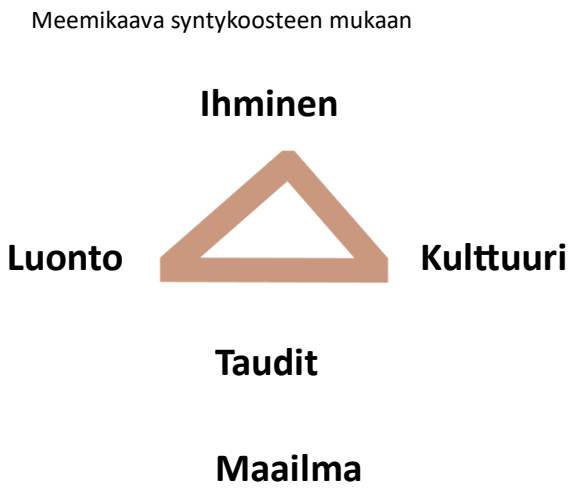

Synnyt pitävät lähtökohtana luontoa, ja on luonnollista, että keskushahmoina ovat luonnottaret. Kalevalan maailmassa ja käsiteavaruudessa kerrotaan luonnotarten tulleen luoduksi Ukko ilmoisen jumalan toimesta kahta kättä hieromalla vasemman polven päällä. Näistä luonnottarista tuli järvimalmin emuita. Kerran kolme luonnotarta samoili meren rannalla, kun he huomasivat meren pitkäksi madoksi venyttämän syöjättären syljen rannalla hengettömänä ja alkoivat pohtia mitä oudosta oliosta tulisi, jos se saisi silmät ja hengen. Luoja kuuli keskustelun ja totesi pahasta syntyvän vain pahaa, mutta suostui lopulta antamaan madolle hengen, ja niin syntyi käärme maailmaan. Luonnottaret olivat suojelevia henkiä, eläviä ilman alla, jotka tarvittaessa varjelivat karjaa ja neuvoivat. Lemminkäistä luonnottaret varoittivat lähtemästä vaaralliselle matkalle Pimentolaan. Luonnon eukkoa nimitettiin myös Suvettareksi tai Etelättäreksi tautiloitsuissa,

jolloin luonnotar edusti kristillistä parantavaa hahmoa Neitsyt Mariaa, Maariaa. Luonnottaret ihailivat Väinämöisen soittoa, jota ne kuuntelivat sateenkaarelta tai ruskopilven reunalta. Luonnon tyttäret osallistuivat myös karhun synnyttämiseen.

Kulttuuriin kuuluu kieli ja tavat. Lönnrotin loitsukokoelmassa tietäjää kutsutaan tiellä kävijäksi tai tienkulkijaksi. Kuten Manatar, niin kysyy myös Ilmatar, vanhin luonnon tyttäristä Väinämöiseltä millä asialla sankaripari liikkuu.

Ilmatar, ihana impi, vanhin luonnon tyttäristä,
tuopa vastahan tulevi puhutellen, lausutellen:
"Mitä miehiä olette, kuinka teitä kutsutahan?"

Sanoi vanha Väinämöinen: "Merimiehiä olemme,
minä vanha Väinämöinen, toinen seppo Ilmarinen.
Vaan sano oma sukusi, kuin sinua kutsutahan!"

Vaimo tuon sanoiksi virkki: "Minä olen vanhin
vaimoksia, vanhin ilman impilöitä, ensin emä itselöitä,
joll' on vihki viien vaimon, muoto kuuen morsiamen.
Minne te menette, miehet, kunne läksitte, urohot?" (UK 47.ru)

SEITSEMÄN PERUSNOITATYYPPIÄ

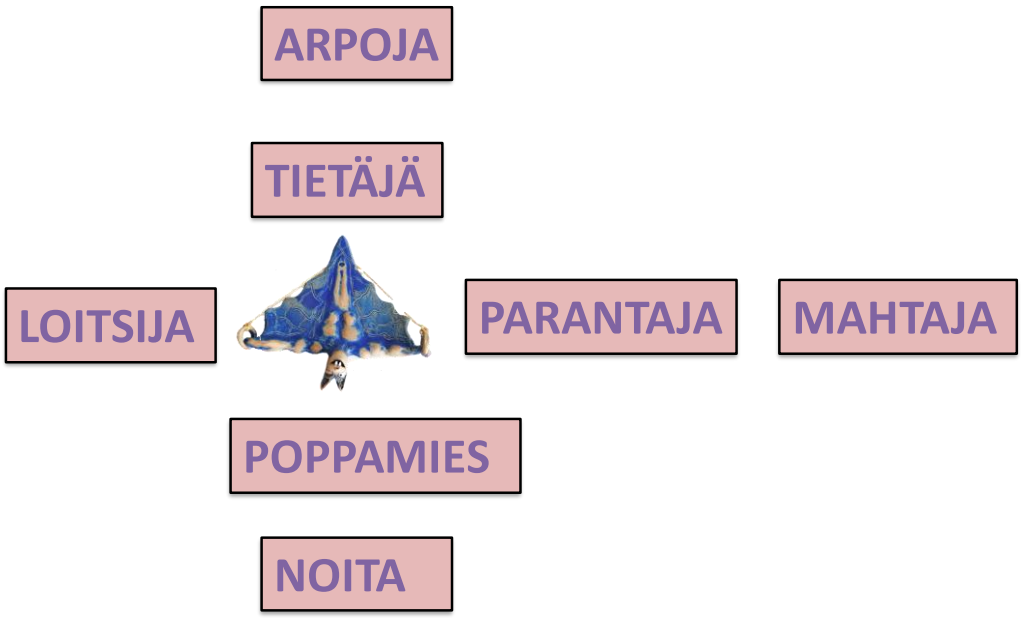

Kuvio 63. Tietäjien perustyypit meemikaavaan sijoitettuna

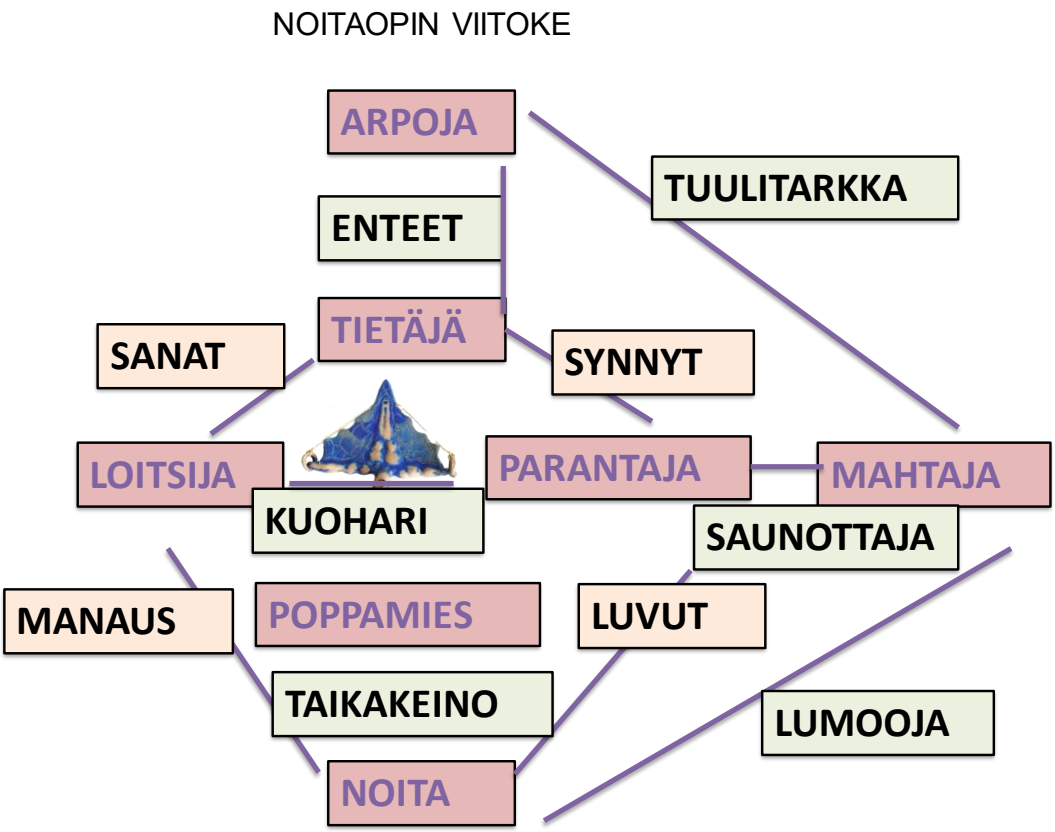

Kuvio 64. Tietäjähahmot toimialueineen viitokkeella kuvattuna

Tietäjän tietohuo on tietäjän toimen harjoittamista, taito, jossa tieto tulee osata esittää kuulijalle ja yhteisölle käsitettävässä ja ymmärrettävässä muodossa. Performanssi tähtää vaikutukseen, jossa tarvittava tieto saadaan, potilas paranee. Tietäjän ja samaaniuden toimi edellyttää hyviä päänyörejä, järkevällä ihmisellä on selkeät päänyörit, niin ettei puhu joutavia jos vaikka verhottuja puhuukin.

Yleensä tietäjän ja noidan työ on yksilösuoritus, sen sijaan samaanien toimi on yhteisöllistä parantamista, mutta joskus vahingossa tarinoissa noidat joutuvat toimimaan yhdessä tai heillä on avustaja. Ennen kuin perehdytään, mitä tarinat sisältävät, on hyvä muodostaa ugramen esiaste ennen sisällön ymmärtämistä, jotta rakenne voi erottua sanaviidakosta. Esiymmärryksen rakentamiseen voi käyttää edellä mainitun sanaston viitteitä. Esikatselmuksessa kaikki sanaston sanat luontevasti asettuivat alustavaan ugrameluokitteluun. Seuraava vaikeus koituu riittävän erottelevien luokkien hahmottamisessa, miten tietäjätoimea voidaan ajatella. Eikä pieni otos kokonaisuudesta voi edustaa koko suurta ja kirjavaa tietuoinnin kenttää, mutta eteläsuomalaisen ja somerolaisen käsitteistön ja intressidominanssin ja näkökulman saatu tulos tuo näkyviin. Selkeämmän kuvan saamiseksi on ryhmät nimettävä uudestaan. Karjataikuuteen liitetään usein puoskarit ja kuoharit. Nimeltä tunnetut tietäjät ja noidat ovat viisaita ja mahtitekijöitä. Ennustaminen vie hieman harhaan nykymerkityksessä, ennustajien ryhmää kuvaa paremmin sen

alkuperä, arpominen, enteen otto. Muissakin ryhmien nimissä on ollut pakko käyttää radikaalia luovuutta hyväksi. Fokukseksi laitettu kylvettäjä liittyy sekä kätilön että kupparin toimiin ja saunaan, mutta saunottaja on yleisnimi, kupparin päätoimi oli kuppaaminen, mutta sivutoimisesti hän toimi myös lemmentaikuuden spesialistina, ja lapsenpäästäjät osasivat synnytykseen tarvittavia loitsuja ja sanoja. Nimeämiset luonenhtivat jonkinlaista kvaliaa ja siten ovat perusluonteeltaan osa tekijän aktorikvaliteettia. Menettely mahdollistaa ugramen.

I KUOHARIT
II MAHTAJAT (samaanit)
III ARPOJAT
IV PARANTAJAT
V POPPAMIEHET
VI TIETÄJÄT
VII NOIDAT
VIII LOITSIJAT
IX SAUNOTTAJAT.

Jokaisen nimetyn ryhmän aktantit toimivat tai voivat toimia useissa eri rooleissa, parantamisen taitajat voivat noitina olla myös vahingollisen taikuuden harjoittajia, tietäjät samoin. Arpojat ovat samaaniuden taidon suoraa jatkumoa, mutta lovehdinnan sijaan tietuointi tapahtuu arpomisen avulla. Välimuoto tästä ovat noidat, jotka käyttivät noitarumpua välineenä.

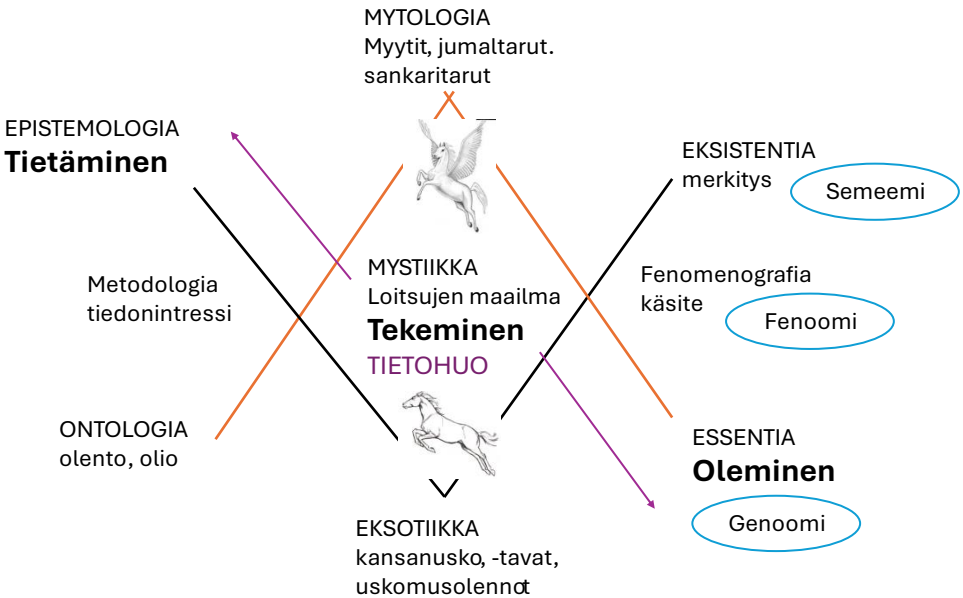

Kuvio 65. Loppupäätelmä loitsujen mystiikasta tietäjän toimen harjoittamisessa

Semiootikko A.J. Greimas on todennut: Tekeminen aikaan saa olemisen. Tällä perusteella Pimentolan tietohuiset on sijoitettu ja tekstissä käsitelty ugramekuviona. Olen aiemmin puhunut kahden ugramen linjoista janana, mutta kritiikki kohdistui sanaan jana, joka matematiikan kielessä on suora kahden pisteen välillä. Joten itseään korjaavuuden tieteen periaatteen mukaan ugramen kaksi merkityslinjaa ovat linjoja. Tässä kuviossa nuo linjat voidaan nimetä tietämisen linjaksi ja olemisen linjaksi. Lisäksi kuviossa on hahmoteltu diagonaalinen linja kolmena modaliteettina ja vertikaali linja meemikaavan kantasoluna, joka voidaan ajatella triadina tai tertiaalina, jolloin eksistenssi ja essentia kannattelevat poikkipalkkia käsitteitä alias sanoja ja asioita, mikä vastaa kansatieteen periaatetta ”wörter und sachen”.

Tietohuon Lotte Tarkka on arkistotietojen perusteella selittänyt tietäjän praktiikaksi, tietäjän toimen harjoittamiseksi. Tarvittavat toimenpiteet ovat tietohuisia. Ennen kuin loitsija-taikoja ryhtyy toimeensa, hänen on tiedettävä, mistä vaivassa on kyse. Tietohuo edustaa metakuviona mystiikkaa, johon nykyaikana voidaan sijoittaa kaiken tasoinen vaihtoehto- ja rajatieto erilaisine uskomuksineen ja tapoineen.

Tämä työ on ensisijaisesti pohtinut käsitettä ”noita”, joka on selvästikin nykytutkijoiden sanastossa abjektin asemaan joutumassa, ellei historiallista aspektia, noitavainoja lasketa mukaan. Sekä Lotte Tarkan että Karolina Kouvolan väitöksissä on havaittavissa selvää sanan välttelyä, mikä jatkossa saattaa entisestään hämärtää noitaan liitettyjä käsitteitä. Esimerkiksi Karoliina Kouvolan englannin kielinen noituuskäsite on kuvattu sanalla ”cunning folk”. Mielle johtaa oveluuteen, mutta vaikka noitien voidaankin sanoa olleen konstikkaita, niin se ei tarkoita oveluutta, vaan noitakeinoja, joilla tietohuiset tehtiin. Parempi olisi tyytyä yleiskäsitteeseen magician, jota mm. Slone käyttää papualaisista noidista. Nimitysten joukossa neferisistä maageista käyttää suomalaiseen tapaan jakoa strong man, bad man, ja ainakin edellisessä tapauksessa viitataan sympateettiseen magiaan. Suomalaiset vastaavuudet ovat väkevä ja musta mies. Kouvola käyttää tutkimuskorpuksensa noitien tietohuosta ruotsinkielistä sanaa ”vidskepelse” ja harjoittajista ”trollkarl ja trollgumma” ja yrittää tällä hienostelulla peittää noituuden koko kuvan, noidilla on ruotsinkielessä osuva, vanha sana ”häxa”. Käsitteillä voidaan hämätä, varsinkin jos käsitteestä ei alun perinkään ole olemassa tarkkaa määritettyä merkitystä.

Keskiajan historiassa Suomi tunnettiin noitien maana, mutta määrittämättä ja arvailujen varaan on jäänyt, millaisista noidista on ollut kyse, ei ilmeisestikään parantamiskyvystä, koska tarinat kertovat tuulisolmuista, jota taitoa Pohjanlahden Itämaan tietäjät harjoittivat. Kansanperinteessä verenseisautuskyky on liitetty nimenomaan pohjanmaalaisiin noitiin ja tietäjiin. Antiikin ajan mytologinen olento Pegasos on nykyajassa new-age villityksessä vaihtunut keskiaikaiseen mielikuvien hevosmalliin, yksisarviseen. Suomalaisten runojen henkihevoset ovat kuta kuinkin hevosen näköisiä, mutta myös hirven, sillä vanha kansa käytti hirvestä peitenimeä hevonen. Suomalaistietäjän runohepo on hirvi, ei mikään työhevonen.

Diagonaalisuus ontologian ja eksistentian välillä eli olioiden ja niihin ladattujen merkitysten välillä on keskeinen tämän tutkimuksen anti. Emmi Lahden noituusoikeudenkäynnit 1700-luvun lopussa kertovat kalvakkaa kieltä noitien ja tietäjien taikataidoista.

Yleisimmät syyt käräjöinnille ovat olleet parantaminen ja varastetun tavaran palauttaminen. Eli onnen ohjat on otettu omiin käsiin aloilla, joissa virkavalta oli olemassa, joten ei ollut suotavaa puuttua ohi säädetyn lääkärin tai poliisin toimiin. Tietäjän toimeen kuului tosin paljon muutakin, he toimivat eläinlääkäreinä ja psykologi-psykiatreina, apteekkareina (vrt. medicin man).

Taikatoimet, tietohuo sisälsi monimutkaisia rituaaleja, joiden tavoitteena oli vakuuttaa asiakas toimien tehokkuudesta, kuten viitasaarelaisen tietäjän maanpitävän karkoittamisrituaalissa, joka on ollut näyttävä performanssi tietämisen taidon esittämisestä. Tietäjä tiesi mitä teki, ja katsojat uskoivat rituaalin tehoon, mikä usein riittikin tilanteen korjaamiseksi.

Näillä näkymin, näihin linjoihin ja linjauksiin lopetan mytosemanttisen tulkintani ja jatkan osmolaisten, tietohuisten harjoittajien maan sarjaa. Pitkä matka on kuljettu Lönnrotin tielläkävijöistä cunning folkiin.

Eräänlaisen lumotun silmukan muodostuu täydennetystä ugramesta, josta on edellä esitetty meemien joukko ja modaalien joukko. Kuten sananlasku toteaa, ei kahta ilman kolmatta, joten myös vasemman laidan vertikaalijoukko on nimettävä joksikin, jotta kuvion systeemistä relevanssia voisi testata. Tähän työhön tarvitaan kirjoitushistorian katsausta. Alkuun, kielastajassa olen käyttänyt Proppin satukaavan funktiointia ja tulkinnut Kalevalan runoja merkityslajeina. Ajan mittaan tästä kehittyi tarve nimetä funktiot toisin, ja satukaava muuttui elonkaavaksi, funktiot prinsiipeiksi, tulkintaa ohjaaviksi säännöiksi tai ohjenuoriksi. Prinsiippi voi olla moraalinen, filosofinen tai tieteellinen periaate, joka auttaa tekemään päätöksiä ja ymmärtämään maailmaa. AI:n mukaan tässä dokumentissa prinsiipistä on puhuttu luvuissa merkitysnavigointi ja myös intensiteetin ja distribuurion eli jakautumisen yhteydessä, jossa käsite- ja metodiriippumattomuus sekä käsitteiden tunnistaminen ovat keskeisiä. Wikipedian mukaan prinsiippi-sanaa käytetään yleensä mystiikassa ja filosofiassa sekä okkultismissa ja esoteerisessa tiedossa, kun halutaan viitata jumaluuteen tai jumalan eri puoliin tai kaikkeuden perusvoimiin. Taikuus ja loitsut pyrkivät hyödyntämään näitä kaikkeuden perusvoimia. Todellisuudessa kyse on vernakulaarista uskosta, joka ei ole yhtenäinen oppikokonaisuus.

Pyhään tilaan kuuluu ma-käsite, tyhjyys pyrkii täyttymään ja japanilaiseen ma-paikkoihin perustetaan usein temppeli jumalille. Suomalaisittain ma-käsitettä vastaavat sanat autius ja autuus. Puhutaan taivaan autuudesta, beatifikaatiosta, onnellisuudesta, ilosta, ylenpalttisesta onnesta, seitsemännestä taivaasta, haltioitumisesta ja hurmioitumisesta. Autius rinnastuu runoissa ikävään, viluun, tyhjyyteen, lohduttomuuteen, karuuteen. Täten autius ja autuus ovat toistensa vastakohdat. Systeemissäni on keskeistä hallinnollinen eetos, vuosikertomus päättää vuoden, toimintasuunnitelma alkaa vuoden, kirjanpidossa tuloslaskelma kertoo vuoden tapahtumat, tase on liminaalipaperi, joka siitää tarvittavat tiedot seuraavalle vuodelle. Telos on alku ja Telos2 on loppu sekä uuden kierroksen alku.

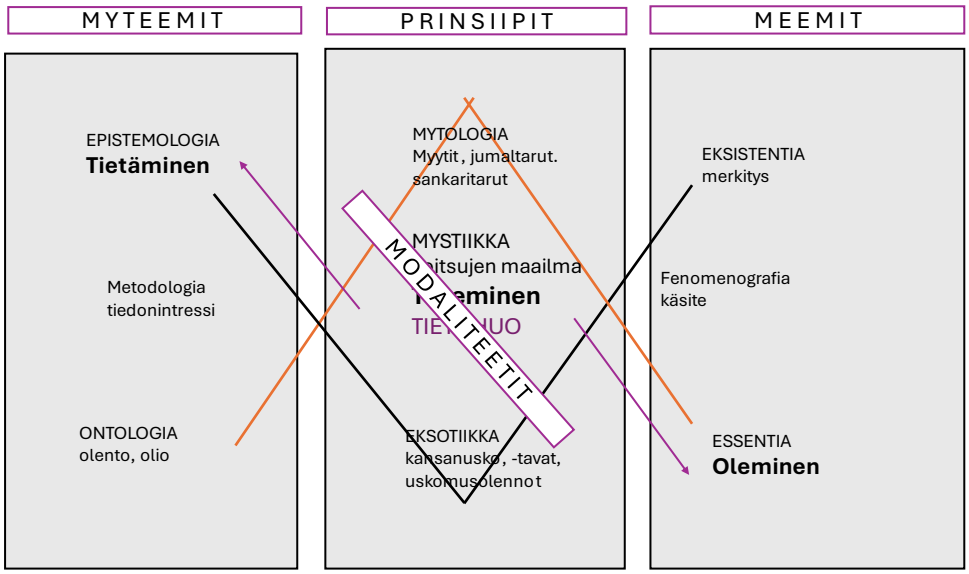

Kuvio 66 . Metodologiset joukot

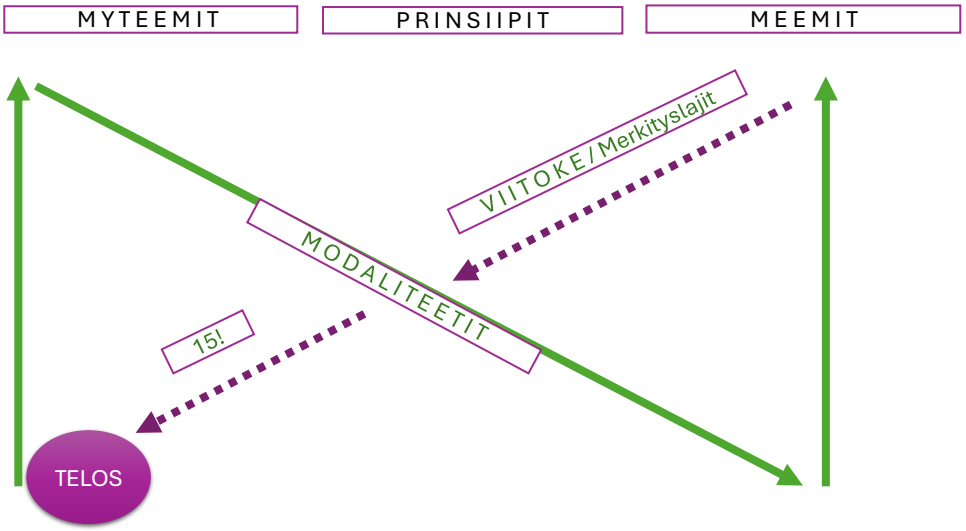

Kuvio 67. Minkä taakseen jättää sen edestään löytää.

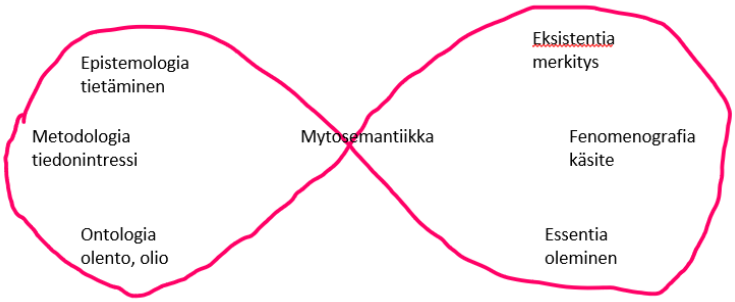

Kuvio 68. Lumottu silmukka - luuppi vai hermeneuttinen kiemura?

SUMMARY (made by AI Copilot)

"Pimentolan tietohuiset" is an extensive study that explores Finnish mythology, with a particular focus on the knowledge and practices of shamans and wise men. The work is divided into several sections, each examining different aspects of mythological concepts, cultural subconscious, and the poetic function of science.

The introduction sets the foundation by discussing system understanding and the challenges of identifying non-series elements within complex networks. The study employs various classification tools, such as word lists and the five-square template, to analyze the mythological vocabulary of the Kalevala and compare it with other mythological lexicons.

The main sections of the work include:

1. **Conceptual Space of the Kalevala**: This section examines the cultural subconscious and the renewal of mythological concepts, highlighting common themes and differences between the Kalevala and other mythological lexicons.

2. **Frequency and Handling Method**: This part focuses on the independence of concepts and methods, emphasizing the importance of recognizing and understanding different mythological terms.

3. **Meaning Navigation**: It discusses the lack of originality in cultural expressions and the importance of identifying and navigating meanings within mythological texts.

4. **Text Genetics**: This section explores the poetic function of science and intellectual intuition, analyzing the genesis of texts and the formation of meanings.

5. **Rehabilitation**: It looks at the practical applications of mythological knowledge, such as the generation of spells and the collection of belief words.

The study includes detailed analyses of various mythological figures, their roles, and their significance within Finnish mythology. It examines the context and the evolution of mythological concepts over time.

Overall, "Pimentolan tietohuiset" explores Finnish mythology and offers perspectives on Finland's cultural and intellectual heritage.

KUVIOT, KUVAT JA TAULUKOT

Kuviot

Kuvio 1. Kuusamoteesien mukaan järjestetty sisältökatsaus.
Kuvio 2. Viisikulmion sapluuna näyttää Kalevalan aktantit ja Altti Kuusamon semioottiset prinsiipit rinnakkain.
Kuvio 3. Loitsujen maailman viisiöintisapluuna tulkintakehyksenä.
Kuvio 4. Metodinen aihiointi ja prosessointi loitsuteemasta sekä esiymmärryksen rakentaminen.
Kuvio 5. Viisiöintisapluuna ja kehät
Kuvio 6. Loitsujen maailman sarjatuotanto ja merkityskehät
Kuvio 7. Kalevalan tautien syntyrunon ugramekaavan mukaisena semanttisena kuviona , UK45. runo.
Kuvio 8. Myyttisen uskomustiedon siilot myteemisenä systeeminä.
Kuvio 9. Julkaisusarjan trilogiat CLA-runkoon istutettuna
Kuvio 10. Teloskuvio arvioituna ryhmittelyn avulla saatujen metaosioiden kautta
Kuvio 11. Mytreemijhako tietuoinnista
Kuvio 12. Käsiteavaruuden ensimmäinen muuntovaihe, metatasojen määritys
Kuvio 13. Prosessikuvaus merkityslajeina ja myteemijaolla.
Kuvio 14. Meemikaavan reflektointia intentiona
Kuvio 15. Näkemykseni omasta tiedonintressissästäni
Kuvio 16. Kolme käsiteavaruutta tulkinnan välineenä, tietoteoreettinen, myyttinen ja semioottinen.
Kuvio 17. Binaarisuudet sisäkkäisinä kehinä
Kuvio 18. Kansanuskon meemipleksi
Kuvio 19. Lähitulevaisuuden käsiteavaruuden keskeistekijät.
Kuvio 20 Toposten alkukaavailu 2022. Runoakselilla Jäppilä, Kalevala, Pohjola ja loitsuakselilla Vuojola, Päivölä ja Hiitola.
Kuvio 21. Eksotiikan joukot ja niiden yhteys myyttiolentoihin
Kuvio 22. Noitien ja tietäjien ontologia
Kuvio 23. Noitalaitos viitokkeena kuvattuna
Kuvio 24. Noitien ja tietäjien nimiä ja repertuaareja
Kuvio 25. Kalevalakorpuksen lausumat ML ”Louhi” meemikaavana
Kuvio 26. Kalevalakorpuksen kehitys ML ”Kirjokansi” meemikaavana
Kuvio 27. Kalevalakorpuksen uskomukset ML ”Pohjolan temäntä” meemikaavana
Kuvio 28. Kalevalakorpuksen tiedostaminen ML ”kauko” meemikaavana
Kuvio 29. Kalevalakorpuksen merkkiverkko ML ”kuu” meemikaavana
Kuvio 30. Kalevalakorpuksen tietotaito ML ”kuu” meemikaavana
Kuvio 31. Kalevalakorpuksen rajat ML ”seppo” meemikaavana
Kuvio 32. Kalevalakorpuksen tietämättömyys ML ”taivas” meemikaavana
Kuvio 33. Kalevalakorpuksen erehdykset ML ”ukko” meemikaavana
Kuvio 34. Kalevalakorpuksen sooloilun ML ”Väinämöinen” meemikaavana
Kuvio 35. Kalevalakorpuksen siirtymä ML ”Pohjola” meemikaavana
Kuvio 36. Kalevalakorpuksen todellisuudentaju ML ”ilmarinen” meemikaavana
Kuvio 37. Kalevalakorpuksen ilmiöinti ML ”Lemminkäinen” meemikaavana
Kuvio 38. Kalevalakorpuksen yleisyys ML ”Kalevala” meemikaavana
Kuvio 39. Kalevalakorpuksen alitajunta ML ”Luoja” meemikaavana
Kuvio 40. Hahmoviisiöt
Kuvio 41. Kalevalaviisiöt
Kuvio 42. Jumalviisiöt
Kuvio 43. Myötätunto yhteisöllisyyden liimana ja käyttövoimana
Kuvio 44. Myötätunnosta strategiaksi
Kuvio 45. Viisiöintisapluunan distribuutiot ja vastaavuudet Kalevalan frekvenssisanastoryhmiin
Kuvio 46. Pimentolatopoksen suhde saanpuritopoksiin, metatekijänä jumalien maailma
Kuvio 47. Kalevalahahmojen frekvenssihahmojen sijoittuminen Pimentolan topoksiin
Kuvio 48. Distribuutioiden niveltyminen toisiinsa
Kuvio 49. Pimentolan osajoukkojen jumalhaltijajoukon hahmottuminen suteessa topoksiin ja Kalevalan sankareihin.
Kuvio 50. Nimitetra
Kuvio.51. Neljä peruskategoriaa teitäjän toimen tietohuon harjoittamisessa
Kuvio 52. Loitsumorfologia A neferisenä ja prfylaktisena taikuutena
Kuvio 53. Loitsumorfologia B uskomuolentojen kuvastimessa
Kuvio 54. Peruskolmiosta on tehty neljän semeemin avulla kulttuurianalyyttinen asetelma, semanttinen neliö.
Kuvio 55.. Peruskolmiosta on tehty neljän genoomin avulla kulttuurianalyyttinen asetelma, semanttinen neliö.

Kuvio 56. Peruskolmiosta on tehty neljän fenoomin avulla kulttuurianalyyttinen asetelma, semanttinen neliö
Kuvio 57. Tietuoinnin koko kuva suomalaisen 1800-luvun loitsutietämyksen valossa
Kuvio 58. Perinnekeruut ja ymmärtämisen prosessi
Kuva 59. Erilaisia systeemirinnastuksia. Katso tätä avoimin mielin
Kuvio 60. Tietuoinnin koko kuva suomalaisen 1800-luvun loitsutietämyksen valossa
Kuvio 61. Taikatoimien kuvio
Kuvio 62. Tietäjän toimet noitanimistössä
Kuvio 63. Tietäjien perustyypit meemikaavaan sijoitettuna
Kuvio 64. Tietäjähahmot toimialueineen viitokkeella kuvattuna
Kuvio 65. Loppupäätelmä loitsujen mystiikasta tietäjän toimen harjoittamisessa.
Kuvio 66 . Metodologiset joukot
Kuvio 67. Minkä taakseen jättää sen edestään löytää
Kuvio 68. Lumottu silmukka - luuppi vai hermeneuttinen kehä?

Taulukot

Taulukko 1. Kaarle Krohnin Suomalaisten runojen uskonto vs. Elias Lönnrotin Kalevala.
Taulukko 2. Intensiteetti Kalevalan runoissa asiasanojen mukaan.
Taulukko 3. Richard Wagnerin Ring-tetralogin keskeishahmojen rinnastus merkitys- ja uskomusperinnelajeihin
Taulukko 4. Rekupereointi trilogiatuotannosta.
Taulukko 5. Vedenpitävä konsti maanpitävää vastaan kaikin keinoin, annetaan uhri ensin, ja varmuuden vuoksi annetaan loitsittavalle kyytiä, huutia.
Taulukko 6. Agricolan jumalluettelon pohjalta tehdyn jJumalsankareitten ja muiden motiivien ja uskomusolentojen jakauma eri toposkenttiin.
Taulukko 7. Eksotiikan suhde mystiikkaan
Taulukko 8. Kalevalan hahmojen ryhmittelu viiteen ryhmään
Taulukko 9. Loitsijasanaston ulottuvuuksia
Taulukko 10. Aihio tietohuisten prinsiippien etsimiseksi tekstijäesnnylsen avulla
Taulukko 11. Myteemit ja noitajako analogiana Kielatajassa esitettyyn jumalhaltijatar-tasoon

Kuvat

Kuva 1. Syntyloitsujen ytimessä
Kuva 2. Tautiugrame tautiakseli ja rohtoakseli parannustoimessa
Kuva 3. Loitsurunolistauksen tekstigeneettinen tarkastelu kolmesta näkökulmasta käsin.
Kuva 4. Aivojumpaa itse kullekin!, kuva Marita Råman, Markku Mäki, Jumppa-Teuvo

Kuva-aiheet:

Kansikuva ja käsiteavaruussymbolit, hiirisymboli Samuli Råman
Lepakko Jumppa-teuvo Markku Mäki, kuva Mairta Råman Naivistit Iittalassa-näyttelystä

VIITTEET

Viite 1

Termit ovat Lotte Tarkan väitöskirjasta Rajarahvaan laulu. Asisanahakemistossa esiintyvät sanat tieto (ks. myös tietohuiset) 13, 82-83, 88, 98,m 126, 128-129, 145, 156, 160, 175-179, 235-246, 243, 247, 255, 384, 390. Tietohuiset 73,88,100, 127-128, 141-143, 153, 157, 159, 177-78, 243, 250, 375-376, v815 ja tietohuo ks. tietäjälaitos.

Viite 2

https://fi.wikipedia.org/wiki/Luettelo_Kalevalan_henkil%C3%B6ist%C3%A4; poimittu 12.12.24

Viite 3

Kirja on Mika Waltarin kaksiosaisen kirjan nimi, jossa 1. osa on nimeltään Mikael Karvajalka, joka tutustuu Turun okkultistisiin oppeihin ja ajatutuu jatko-osassa Mikael Hakim sulttaanin hovimieheksi, matkan varrella nimikin muuttuu.

Viite 4 Katso liite no. 2 DOI-numerot

Viite 5

M. A. Castrén tunnetaan suomalais-ugrilaisuuden tutkijana, hän piti luentoja suomalais-ugrilaisesta mytologiasta Helsingin yliopistossa 1800-luvun puolivälissä. Muistelmissaan Tutkimusmatkoilla Pohjolassa, osiossa Lapissa v. 1838 hän puhuu ajan tavan mukaan noidista. ”Eräs Venäjän Lapin noita-akka, Kirsti Nouhtua, oli lähtenyt Kittilään aikoen sieltä loihtia kaikki peurat omaan maahansa. ” Castrénille noidat olivat samalla Samaaneja. ...kertomuksissa ylsitettiin etenkin sitä muinaisajan samaanin ominaisuutta, että he voivat muuttautua minkälaiseen hahmoon hyvänsä. Edelleen Castrén sanoo metamorfoosiin kykenevää lappalaisten nimittävän viroldšiksi, suomalaiset virolaiseksi. (s.32) Castrénin mukaan lappalaisilla on mielisanontaa: - En tiedä, en tosiaan tiedä. (s. 42) mielipiteenään Castrén kertoi Venäjän Karjalassolevan myyttisiä suorasanaisia kertomuksa vähän, joten hänen oli keksittävä muita keinoja mytologian kokoamiseksi, ja hän uskoi onnistuvansa parhaiten, jos kokoaa loitsurunoja. Castrén myös arveli lotisurunouden olevan niin suuri, ettei sitä voi koskaan kokonaisuudessaan kerätä, vaikka aiheiden määrä onkin rajallinen, mutta muunnelmien määrä suuri. Mytologi arveli loitsurunouden tuovan tärkeän lisän suomalaiseen mytologiaan. (s.67)

Viite 6

Vanhaan mytologiaan on saatu tietoja Vermlannin metsäsuomalaisilta, jotka muuttivat ruotsiin noin 1600-luvulla. Yksi tunnetuimmista informanteista on Lauri Kettusen haastattelema Kaisa Vilhuinen, joka totesi uteluihin: Vanhat luk niitä kammoja ja kimmoja, van mi en pannu niitä tarttumaan. Kyselijä toteaan Kaisalle sanat olleen loitsuista tutut. Vipusesta kysyttäessä Kaisa vastasi taas välttelevästi: Minä muistan niinkun unta, jotta ne toimitti Vipuista, van minä en pannu **ahtiin.** (s.16)

Viite 7

Kirjeessä Boreniukselle 10/5 1884: -Vipusen virsi (Kianta Suomen puoli Jaakko Huovisen mökissä laulettu) oli lyhyt ja huonontunut. Vip. nimi Antervo ja he luulivat sitä veen haltijaksi, kumma kyllä.- Kirjeessä Boreniukselle 12/1 1885: -Kalevalassani on paikottain viivoja niissä kohti, joita siellä meille laulettiin ja Vipusesta on sanottu näin: Jaakko Huovinen Hietajärvellä sanoi heillä (vanhoilla) piti olla semmoinen veen haltija.- *Alk. muistoonpanot kadonneet.* ***SKVR I1 396.*** *Hietajärvi. Reijonen 1877. - Bor. kokoelma, k. 23. [[1884?]]*

Viite 8

Katso LIITE 7 Sekä Kansanrunousarkisto että Sanakirjasäätiö tekivät kansanuskoa, uskomuksellisia sanoja ja taikuutta koskevia tiedusteluja. Samastajassa Toivo Kaukorannan lisäksi Maija Juvas julkaisi

kysymyssarjan noituudesta ja taikuudesta.

Viite 9

Marjetta oli sanonut: »Moanpitäviä niit on joka tuvassa, vaan työ ei neä» (Vermlanti. Kettunen, 8 V, 1?, 40). Kaisa (Vilhunen) kertoi, että kun »Tahon Marjetta makas yötä toisessa tuvassa, niin näki, että punalakkisie on lattia täynnä, pieniä kuploja (ukkoja) (U. Harva s. 266-267)

Viite 10

Kuusamon Oskarin päivillä 2010 pitämän esitelmän vaihtoehtoiseksi otsikoksi oli ilmoitettu Kulttuurikritiikin menehdyksen merkit. Artikkelissaan Altti Kuusamo kritisoi median kielen kapeuttavaa vaikutusta. (ss 2/6)

Viite 11

Murreasu: Lonksjoon kartano https://www.kimalankartano.com/langsjon-kartano-pitkajarvi

Viite 12 Vesala 1994:135

Viite 13 Vesala 1994: 138-139

Viite 14

Uno Harva. Muinaisuskossa on kokonainen luku parasta nimellä Varallisuuden kartuttaja ss. 426-450 ja siinä on hyödynnetty aiempaa Para-teosta.

Viite 15

https://areena.yle.fi/1-50095005 (23.3.2025) Tietäjä-Aatu (Ahti Rytkönen muistelee, kertojana Petteri Asikainen)

Viite 16 Kemppinen 1960:277)

Viite 17 SKVR VII4 loitsut 2814

Viite 18 Honko:1960: 53-54

KIRJALLISUUS JA LÄHTEET

Apo Satu, Ihmesatujen historia. SKS, Helsinki 2018
Bengtsson Niklas, Sadun kertojat, Satuperinnettä Kaksoisvirranmaasta 1900-luvun alkuun, Avain 2019
Askel kulttuurien tutkimukseen. Kouri, J. (Ed.) Turun yliopisto. http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020102387625; 2025
Castrén M.A. Luentoja suomalaisesta mytologiasta. suom. Joonas Ahola, SKS (at. 1853) 2016
Castrén, M.A. Tutkimusmatkoilla Pohjolassa ”Kuuluisia musitelmai”, suom.Aulis J. Joki, Tammi, 1953, Helsinki
Dedopulos Tim, Velhot, Merlinistä Harry Potteriin, suom. Jani Kaaro, Otava, 2001
Ganander Kristfrid, Mythologia Fennica, toim. Juha Pentikäinen, Recallmed, 2003
Haavio Martti. Suomalaisen muinaisrunouden maailma, WSOY Porvoo-Helsinki 1935
Haavio Martti, Suomalainen mytologia, WSOY Povoo-Helsinki 1967
Harva Uno, Suomalaisten muinaisukso, WSOYPorvoo-Helsinki 1948
Hautala Jouko, Sanan mahti, ss. 7-42, ks. Jumin keko
Honko Lauri, Varhaiskantaiset taudinselitykset ja parantamisnäytelmä, ss. 43-111, ks. Jumin keko
Hyvönen Jouni, Kalevala Elias Lönnrotin tieteellisenä projektina ss. 330-350, Ks. Kalevalan kulttuurihistoria 2008
Hyvönen Jouni, Vanhan Kalevalan loitsujaksojen tekstualisointi – Lönnrotin tesktualisointistrategiat tutkimustradition jatkumolla; Elore 1/2001 https://journal.fi/elore/article/view/78304/39203 (poimittu 18.1.2025)
Hämäläinen Albert, Ihmsiruumiin substanssi. Suomalais-ugrilaisten kansojen taikuudessa, taikapsykologinen tutkimus, Psykiatrian yhteistyö 2005, Helsinki 920 Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksi XLVII
Hänninen Kirsi, Salaliittoteoria ja kansanomainen auktoriteetti - Tapaus Rauni-Leena Luukanen-Kilde, Turun yliopisto, 2015
Ikonen Risto, TF osa 5 - Ontologia, epistemologia, metodologia ja kolme tiedonintressiä 26.3.2025 https://www.youtube.com/watch?v=ek71BuX6eoE
Jumin keko. Tutkielmia kansanrunoustieteen alalta, toim. Jouko Hautala, SKS Helsinki 1960
Kalevalan kulttuurihistoria, toim. Ulla Piela, Seppo Knuuttila ja Pekka Laaksonen. SKS 2008, Helsinki
Kamppinen Matti, Meemejä ja uskonnollisia robotteja, Kulttuuriesseitä, Yliopistopaino, Helsinki 2004
Kansanomainen lääkintätietous, toim. Matti Hako, SKS, Helsinki 2000
Ketola Tuija, Ennustaminen – modernin naisen maaginen maailma? SoPhi 101, 2006 Jyväskylä
Kettunen Lauri, Vermlannin suomalaisten uskomuksia, taruja ja taikoja, SKS 1935
Klemettinen Pasi, Mellastavat pirut, Tutkimus kansanomiaista paholais- ja noituuskäsityksistä Karjalan Kannaksen ja Laatokan Karjalan tarinaperinteessä, SKS Helsinki 1997
Klemettinen Pasi, Karjalan räyhähenget, SKS Helsinki 2022
Krohn Julius, Suomen suvun pakanallinen jumalanpalvelus, SKS, Helsinki 1894
Krohn Kaarle, Kalevalan esityöt, eripainos Valvoja 1896, ss. 157-179
Krohn Kaarle, Suomalaiset syntyloitsut, vertaileva tutkimus, SKS, Helsinki 1917 (lyhenne SS)
Kuusamo Altti, Oscarin päivän seminaariluento 2010. Aikakausijaot G. Vicon ja N. Fryen mukaan – ja kielen kaventumisen aikakausi “kaikkitietävän” median aikakaudella.
Leblay Christophe, Leblay Tarja; Tekstigeneteiikka: periaatteista korpuksiin, Synteesi 1-2/2019

Leino Pentti (1999) "Sanat on kaikki sarvipäitä": Lauri Hakulisen tutkijaneetos. *Virittäjä*, *103*(4), 573. Noudettu osoitteesta https://journal.fi/virittaja/article/view/39208
Lönnrot Elias, Suomen kansan muinaisia loitsurunoja, SKS, Helsinki 1880 (lyhenne SL)
Lönnrot Elias, Suomalaisen talonpojan kotilääkäri, 5. painos (näköispainos) Lääketieteellinen
Noidat ja noituus, Mystiikan maailma, suom. Tuulikki Albeck ja Anne Pase, Lademan, 1991
Parantavat voimat, Mystiikan maailma, Jorma-Veikko Sappinen, Lademann, 1991
Oppimateriaalikustantamo, Tampere 2002
Mielikuvituksen voima – The Magic North, Sadut, myytit ja tarinat Suomen ja Norjan taiteessa, Ateneumin taidemuseo-Suomen Kansallisgalleria, 2015
Mimesis: filosofia, taide, yhteiskunta. toim. Jukka Mikkonen & Salminen Antti, Jyväskylän yliopisto SoPhi, Jyväskylä 2017
Nirvi R.E., Kiihtelysvaran murteen sanakirja VII, Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiö (vv. 1974-1981)
Pentikäinen Juha, Saamelaiset, Pohjoisen kansan mytologia, SKS Helsinki1995
Pentikäinen Juha, Samaanit. Pohjoisten kansojen elämäntaistelu, Etnika Oy, Helsinki 1998
Pirttilä-Backman ja Hakanen Heidi, Luomiskertomus ja evoluutio nykysuomalaisen maailmankuvan elementteinä. ss. 39_84, Kognitiosta maailmankuvan ulottuvuuksiin
Pulkkinen Risto, Suomalainen kansanusko samaneista tonttuihin, Gaudeamus, Helsinki 2014
Read Carveath. Man and his superstitions, Senate. Cambridge University. 1925
Rollo Ahmed, The Black Art, Senate, John Long Ltd, London 1936
Rothsten F.W, Helppohintainen Kalevala, SKS Helsinki 1870
Råman Marita, Kielastaja, supisuomalainen mytologia 2009, Espoo ISBN 978-952-92-6054-6
Råman Marita, Runojen siivattaratas, Osmolaisten tiedonhalu ja ansiotyöt, Espoo ISBN 978-952-65151-1-3
Rytkönen Ahti, Kansan syvistä riveistä, WSOY, Helsinki 1946
Schön Ebbe, Häxor och trolldom, Ráben & Sjögren, Tukholma 1991
Siikala Anna-Leena, Itämerensuomalainen mytologai, SKS, Helsinki2013
Siikala Anna-Leena, Suomalainen samanismi – Mielikuvien historiaa, SKS Helsinki 1992
Simonsuuri Lauri, Kansa tarinoi. Tutkielmia kansantarinoiden salaperäisestä maailmasta, WSOY, Porvoo-Helsinki 1950
Stewart Charles, Demons and the Devil, Moral Imagination in Modern Greek Culture, Princeton Uiversity Press, Princeton, New Jersey, 1991
Suomen Kirjallisuus I. Kirjoittamaton kirjallisuus, toim. Matti Kuusi. SKS ja Otava, Helsinki 1963
Suomen kansan murrekirja, länsimurteet. Kotikielen seura ja sanakirjasäätiö; WSOY Porvoo-Helsinki 1940
Suomen kansan murrekirja. itämurteet. Kotikielen seura ja Sankairjasäätiö, WSOY, Porvoo Helsinki 1945
Talve Ilmar, Suomen kansankulttuuri, SKS Helsinki 1990
Tillhagen Carl-Herman, Vardagsckrock, LTs förlag 1982, Tukholma
Tolkien J.R.R. Kullervon tarina, toim. Verlyn Flieger, suom. Jaakko Kankaanpää ja Alice Martin, WSOY Helsinki 2015
Topelius Zacharias, Suomen Kansan Vanhoja runoja osat 1_5 osoitteesta, DORIA pienpainatteita, https://www.doria.fi/handle/10024/147698 (poimittu 18.1.2025)
Tuovinen Jane. Tietäjistä kuppareihin. Kansanparanuksesta ja prantajista Suomessa, WSOY

Porvoo-Helsinki-Juva 1981
Virtanen Leea, Suomalainen kansanperinne, SKS Helsinki 1988
Valk Ûlo, Perkele, johdatus demonologiaan, Vastapaino, 1997.
Vesala Kari Mikko, Maailmankuva ja tiedon luokittaminen, väljää pohdintaa kokoavasta kognitiosta, ss. 133-152 Kognitiosta maailmankuvan ulottuvuuksiin
Virtaranta Pertti , Suomen kansa muistelee. Näytteitä suomen kielen vanhoista kansanmurteista., WSOY Porvoo Helsinki 964
Witchcraft in Early Modern Europe. Studies in Culture and Belief. ed. Jonathan Barry, Marianne Hester and Gareth Roberts. Cambridge Uiversity Press 1996
Virtaranta Pertti, Someron murrekirja, kirjoittaja, kokoaja, 1918-1997, SKS Helsinki 1973
Vuorela Toivo, Paha silmä suomalaisen perinteen valossa, SKS Helsinki 2019 (at 1960)
Vuorela Toivo, Kansanperinteen sanakirja, WSOY Helsinki 1978
Young Katherine, Whose Body? An Introduction to Bodylore, lähde Researchgate 28.2.2025 Journal of American Folklore 107 (423): 3-8. 1994 American Folklore Society

Opinnäytteet

Hästesko F.A. Länsisuomalaiset tautien loitsut, Kansalliskirjaston digiaineisto 1910, väitös

Issakainen Tenka, Tavallista taikuutta. Tulkinta suomalaisten taikojen merkityksistä Mikko Koljosen osaamisen valossa. Väitös Turun yliopisto, 2012

Kouvola Karolina. Cunning Folk as Other. Vernacuar beliefs magic users in premodern sedish-speakingn Ostrobothnian rural Community. Dissertation Faculty of Arts 2023

Lahti Emmi: Tietäjiä, taikojia, hautausmaita. Taikuus Suomessa 1700-luvun jälkipuoliskolla, Jyväskylän yliopisto 2016 open, väitös

Lindegren Wilmandra, Kalevalamitta loitsuissa. Elävää ja muuttuvaa kulttuuriperintöä. Digitaalisen kulttuurin, maiseman ja kulttuuriperinnön tutkinto-ohjelma, Turun yliopisto 2024 pro gradu

Keruuoppaat

1) Taikanuotta. Opas taikojen kerääjille, O.A.F Mustonen, SKS 1894
2) Tarinaopas, Martti Haavio, SKS 1936
3) Kertomusperinteen opas, Urpo Vento, SKS 1971.

ALTTI KUUSAMON TEESIT

LIITE 1

ALTTI KUUSAMON TEESIT	PIMENTOLAN TIETOHUISET	VIISIÖINTISAPLUUNA RUUTU ja KATEGORIA
1) kulttuurin alitajunta ja sen uusintaminen	Kalevalan käsiteavaruus	3A Metodi
2) todellisuuskäsitys ja sen konnotaatiot	Huudahduksia!	3E Metodi
3) käsite- ja metodiriippumattomuus, käsitteiden tunnistaminen	**2. Intensiteetti**	**3C Metodi**
4) muutostekijänä ajatusmaailma ja sen suhteuttavat tekijät mm. valtapuhe	Permutaatiot ja meemikaava	4D Esiymmärrys
5) uuden löytäminen	Viisiöintisapluuna	4C Esiymmärrys
6) kontekstuaalifilosofia	Nimilistaus	4B Esiymmärrys
7) systeemiymmärrys	Johdanto	4A Esiymmärrys
8) luokittelun vaihtelu, kulttuuriaforistiikka, merkitysten muodostuminen	Mielikuvien kudelma	3B Metodi
9) tendenssiorientaatiot, merkitysmuotoilu	Synnyt	1E Loitsu
10) tieteen poeettinen funktio, älyllinen intuitio	Tekstigenetiikka	3D Metodi
11) kvalia, ominaisuudet	Loitsuluokitus	1B Loitsu
12) dimensiot	Noitausko	5D Noita
13) omaleimaisuuden puute	Merkitysnavigointi	2D Prosessi
14) binaarisuus ja uudet oppositiot	Myteemit ja meemit	2A Prosessi
15) käsitekontaminaatio, käsiteredaktiot	Ihminen ja otukset	2E Prosessi
16) merkityksen ongelmat	Ampiainen ja matajainen	2C Prosessi
17) ilmiöinti	Poppamies poppaluokitus	5B Noita
18) metatasot, topokset	Someron noitamuistot	5C Noita
19) merkin spatiaalisuuden jatkumo, kontinguiteetti	19) Jumalat Kalevalassa ja kansanrunoudessa	4E Esiymmärrys
20) rajat, niiden häilyvyys vs. kieli	Noitatoimet Lohitar, arpoja	5E Noita
21) mielen struktuurit	Taudit	5A Noita
22) selittäminen, tulkinta	Loitsusententiat	1A Loitus
23) esitys, visualisointi, ”kuvailu”	Rajarahvaan laulu	1D Loitsu
24) uustulkinta, korjaukset	Loitsulaulu UH	1C Loitsu
25) distribuutiot kulttuurilajeissa	Reisterit, hakemistot ja rekisterit.	2B Prosessi

RESERCHGATE/METODIT, DOI-listaus **LIITE 2**

What is a DOI?

A DOI is a unique and permanent number used to identify digital content. DOIs provide a reliable link to your work online, making it easy for others to cite you. Please make a note of your DOIs for future reference.

DOI on ainutlaatuinen ja pysyvä numero, jota käytetään digitaalisen sisällön tunnistamiseen. DOI:t tarjoavat luotettavan linkin työhösi verkossa, jolloin muiden on helppo lainata sinua. Kirjoita DOI:t muistiin myöhempää tarvetta varten.

Kalevalan käsiteavaruus / 15.12.2024
DOI: 10.13140/RG.2.2.12683.81449

Kalevalan käsiteavaruus - Huudahduksia! / 20.12.2024
DOI: 10.13140/RG.2.2.19150.57927

Kalevalan käsiteavaruus permutaatiot ja meemikaava / 28.12.2024
DOI: 10.13140/RG.2.2.16401.34403

Kalevalan käsiteavaruus -Viisiöintisapluun /28.12.2024
DOI: 10.13140/RG.2.2.31448.40967

Kalevalan käsiteavaruus -Nimilistaus / 31.12.2024
DOI: 10.13140/RG.2.2.22863.19366

Mielikuvien kudelma Listat mytosemanttisena välineenä / 10.1.2025
DOI: 10.13140/RG.2.2.23285.08161

Kalevalan käsiteavaruus/Tekstigeneteiikka / 14.1.2025
DOI: 10.13140/RG.2.2.13477.61926

Kalevalan käsiteavaruus/Synnyt 21.1.2025
DOI: 10.13140/RG.2.2.36321.83046

Noitausko / 27.1.2025
DOI: 10.13140/RG.2.2.21726.96328 /

Mielikuvien kudelma Listat mytosemanttisena välineenä / 10.1.2025
DOI: 10.13140/RG.2.2.23285.08161

Lista edustaa metodista kokeilua vuoden vaihteessa 2024-2025 noin kuukauden ajalta, minkä jälkeen päädyin työstämään kirjaa, jonka nimeksi muodostui Pimentolan tietohuiset. Metodikehitelmät ovat julkaisujärjestykseesä välillä 15.12.2024 – 27.1.2025. Sattumaa on, että kirjoitelmia on yhdeksän. Mutta kun näin kerta on, niin esitetyn pohjalta saattaa olla mahdollista konstruoida esiin mytosemnatiikan keskeiset osiot. Sarjan nimenä on Kalevalan käsiteavaruus, mikä viittaa alkuperäiseen intentioon käsitellä Kalevalan kertomaa käsitteiden kautta.

Mahdollista intensiteettiä ja motiiviatrakitiota jahdattaessa on ruhakkeet ensin karsittava pois. Sisällön kannalta päivämäärät ja DOI-mnumerot ovat sivuseikka. Metodiaihioita on käytetty pohjana työstettäessä Pimentolan tietohuista.

KANSANTIETOKYSELY 1930-LUKU

LIITE 3

Martti Haavion Kansantieto-kyselylehtisessä on 1930-luvulla vv. 1936-38 kerätty tietoja yhteensä yhdeksällä kyselyllä ja lähes kolmensadan kysymyksen voimin.

I Yliluonnollisisa voimia ja olentoja I / 2. / Kysymykset 1_12 (1936)
II Yliluonnollisia voimia ja olentoja II / 9. /Kysymykset 13_27
III Yliluonnollisisa voimia ja olentoja III / 17. /Kysymykset 28_82
IV Yliluonnollisia voimia ja olentoja IV / 28. /Kysymykset 83_121
V Yliluonnollisia voimia ja olentoja V / 38. / Kysymykset 122_150
VI Yliluonnollisia voimia ja olentoja VI / 45. / Kysymykset 151_174
VII Yliluonnollisia voimia ja olentoja VII / 53. / Kysymysket 175_201
VIII Yliluonnollisia voimia ja olentoja VIII / 60. / Kysymykset 202_255 (1938)
IX Yliluonnollisia voimia ja olentoja IX / 72. / Kysymykset 256_ 298

Haavio toteaa kyselynsä alkusanoissa: Kalevalan riemuvuoden kilpakeräyksessä kansalaiset eri tahoilta maata lähettivät Suomalaisen Kirjallisuduen Seuran arkistoon suuren määrä erittäin arvokkaita muistiinpanoja eräistä yliluonnollisista olennoista ja voimista, joiden olemassaolosta oli vain niukkoja tietoja tai joista tietoja ei ollut ensinkään. Tarkoituksemme on tässä kyselylehtisessä pyytää lisäselvitystä eräisiin täten kokoontulleisiin uskomuksiin ja tarinoihin.

1. Kelehkieru. Ennen muinoin Viljakkalassa asui riihessä tonttuja, mutta vanhassa puodissa oli kelehkieruja.
2. Näävelit. Ovat jonkinlaisia haamuja, jotka näyttäytyvät kuran näköisinä ja laihoina, useampia ydhessä. Niitä selitetään kiusaantuneiksi sieluiksi.
3. Keikkiäinen. Hauskoja lapsen kokoisia pikkuihmisiä, jotka isona parvena tanssivat kauniisti, niin että ihminen siitä viehättyy ja kaikki pelko ja arkuus häipyy. Toisin paikoin niitä nimitetään keikkaa keijukaiset, keijuset jne, jotka eivät ole miellyttäviä olentoja. Keikkalaisia pidettiin kirkkomaan kummituksina. Hermotautiset ovat joutuneet keijusten haltuun. Keijuset saattoivat jäädä kuolleesta jäljelle kotiin. Kerrottiin myös keijulaiselle uhratun. Keikkaat voitiin nähdä taikatempuilla, ne oleskelivat kalmakuusen juurella. Kirkon keijulaiset haisevat rikinkatkuiselta kuin sarvea olisi poltettu.
4. Keeterit. Nämä olennot pantiin kostoksi, minkä seurauksena talossa alkoi kuulua monenlaista möykettä, sahaamista ja vingutusta. Möykkääjiä.
5. Suikas. Sama kuin kaave.
6. Hyökäle eli hyöhlä. Louhesta nousi ”punainen hyökäle eli hyöhlä”, surmatun lapsen haamu.
7. Ruutana. Istuivat arkun päällä hautajaissaatossa, jolloin arkku tuli painavaksi ja hevosta täytyi vaihtaa.
8. Lontio. Haltijaolento. Luntio.
9. Tunkiopirkot. Tunkiolle ei saanut viedä langanpätkiä, koska tunkiopirkot tanssittivat niitä.
10. Piipoo. Tunnistamaton olento?
11. Jordani. Inkeriläinen painajainen, joka ajaa eläimellä tai ihmisellä.
12. Yksisilmäinen. Yksi silmä keskellä otsaa. Keskeinen piirre tontuilla, haltioilla, pitkillä miehillä, koirilla, piruilla, jätiiläisillä ynnä muilla.

13. Itkettäjä, yönitkettäjä. Lapsi itkee yökaudet salaperäisen itkettäjäolennon vaikutuksesta. Itkettäjä tulee lapseen kalojen, hevoskaöijen tms. mukana. Sen voi nähdäkin vaikkapa msutana koirana pihalla. Poistetaan monilla menoilla ja taioilla: ampumalla, taikamerkeillä, isän housuilla, pienellä auralla tai värttinällä. Torjuntakeinona käytettiin pellavanvalmistustarinaa. Päivänkinnas?
14. Myllynhaltia. Kysyy usein: ”Oletko nähnyt suuta suurempaa?” tai varoittaa ”Myllys jauhaa tyhjää”. Myllytonttu tai myllypiru.
15. Harakoiminen. Jos keskenkasvuinen lapsi harakoitiin, hän ei kasvanut enää. Hevosen valjaita ei saanut harakoitumisen vuoksi jättää sinne, missä ehvonen riisuttiin valjaista. Piti myös varoa paikkoja, joissa naiset liikkuivat. Harakointi aiheutti sen, etetivät valjaat pysyneet kunnossa, länget hankasivat hevosten kupeita, remmit aukeilivat jne. Harakoiminen tehtiin siten, että joku kulki asianomaisen ihmisen tai esineen yli haarat hajalla. Reisiminen, haarominen?
16. Silmääminen, suuteleminen. Katselemalla silmöttiin, suulistaminen eli suuteleminen tehtiin puhumalla. Keinoa varottiin.
17. Ukonvakka, leipävakka. Puukalikoissa on kauniita leipäkorin muotoisia pieniä sieniä, joiden sisässä on pieniä palloja. Näistä palloista ennutetaan vuodentulo.
18. Kestittäminen. Lemmentaika, jolla mies tai nainen ”kestittää” haluamaansa.
19. Lammaslykyn korjaaminen. Vastataika karjan lykyn pilaamiselle.
20. Navettanirppa. Haltianirppa, joka saattaa purra.
21. Hytyjäiset?
22. Rouhiaisen riihenpuinti. Puiden oksien kariseminen kevätmyrskyissä maahan. Rinnakkaisnimityksiä Rouhi. Rouhiainen. Tapion riihenpuinti.
23. Liitäjäinen.liitäjäinen kuljettaa lapsia marjamatkoilla pitkiä matkoja, saattaa eksyttää metsään.
24. Hiiska. Itkettää laspia ja aiheuttaa eläimille kipuja.
25. Pohjan Ukko. Revontulien hoitaja.
26. Noijanpuska, tuulenpuska, paistepuska, tuuliaisnenä, tuulispää. Tuuliviimoja, joissa noidat kulkivat. Tuulispää vei mukanaan heiniä tai miehiä Lappiin. Teräs heitettiin tuulispäähän, jolloin vietävä pelastui. Vrt. ruman hengen nuolet? Valittava ihmishenki? Sylkeminen? Ristinmerkki? Tuulispään käärme, sammakko? Tuulispääloitsut? Pirulla on valta tuulispääsä. Pirun pyräys?
27. Metän muutiainen. Pahapoika, metsänäkki houkuttelee lapsia perässään metsään.
28. Karu. Metsässä asuva olento, josta on paljon tarinoita. Ilmestyy suurena tai pienenä, joskus pahana, toisinaan naurettavana. Yleisiä tarinat paimenen ja karun tai metsämiehen ja karun suhteista! Karun saattoi saada paimentamaan akrjaa tai sitä voitiin pettää.
29. Seisottaka. Tehtiin loitsimalla, sanoilla suojelemaan oamisututa, niin ettei kukaan voinut sitä varastaa. Tällä tavoin suojeltii mmö naurishalmeita ja veneitä. Jos varas yritti anastusta, hän jäi kiinni ottamaansa kunnes hänet päästettiin irti.
30. Piljo. Oleskeli nuotassa. Pois saaminen edellytti vastatoimia.
31. Mettäkelikko, lehtikelikko, leppäkelikko. Saattoi ilmestyä metsätäjälle metson soitimella nuorena naisena, joka ei tahtonut näyttää selkäpuolta. Kelikko?
32. Kinnus. Hioi viikatetta kauan kunnes se oli terävä ja sitten niitti koko heinäniityn yhdessä illassa. Kinnuksen viikate? Kalevanpojan niitto, kaskenkaadanta?
33. Topu. Könnin kuuluisa piru, tovut ovat pirulaisia.
34. Niekko. Veti lapsen kaulan ja silmät kieroon. Piti parantaa pyörittämällä alsta käsikivien päällä ja tehoa parannettiin repliikkiloitsulla.
35. Ruhjakka. Vartioi haltiavuorta niin ettei hevonen uskaltanut kiivetä mäelle, kun ruhjakka oli vastassa estämässä.
36. Ennuskääkkär. Säikyttelee ihmisiä ja eläimiä.
37. Penttahiittinen. Asuvat vintissä.
38. Maannousija. Lastenpeloitteluolento.
39. Metänhöntti. Pitkäkarvainen olento, joka kävelee kahdella jalalla, asuu metsässä ja vie lapsia sinne.
40. Piikus, piikkus. Asuu savutorvessa ja estää savun ulospääsyn.Torjuntakeinona mentiin pihalle ja huudettiin: Piikus hoi, tule posi!

41. Örö, Jooseppi. Äänenkäheyttäjä. Jos ääni meni, kiivettiin saunan luukulle ja huudettiin: Örö, ota äänesi, anna minulle oma ääneni takaisin! Joskus Örö korvattiin Joosepilla, joskus karhulla.
42. Kaaliskukko. Asuu sillan alla.
43. Ispannahinen. Lempääläinen uskomusolento?
44. Alahatuvan väki. Asuu maan alla.
45. Pöykäri Lapsia peloitteleva musta, sarvipäinen, pitkäkarvainen olento, joka ääntelee omituisesti.
46. Nilkki. Työn pilaaja. Kun työ mei pilalle sanottiin: Nilkki nuolaisee. Vrt etana?
47. Ruisnäkki, metsänäkki. Näkkiheimon alalajeja. Näkki asuu järvissä, ja on kautta Suomen tunnettu.
48. Pörkö, pörö. Lastenpeloitteluolentoja.
49. Pimii, mörkö, mörri. Isoja pitkäkarvaisia koiria, joilla on ihmisen pää, joskus muun laisia kauhuolentoja. Mörkö voitiin tehdä esim. turkista, jonka toiseen hihaan pantiin rukin käsivarsi jen. Mörönmampselli?
50. Poppo. Jämsäläisten talonpolttaja: pyromaani, joka poltti taloja öiseen aikaan.
51. Kaivoukko, kaivoäijä, kaivokurko. Harmaa ukko, joka asui kaivossa ja yritti napata lapset kaivoon.
52. Hatakka. Aiheutti suonenvedon.
53. Pökö. Asui kylän lähellä pensaikoissa, huoneitten takana tai muissa hämyisissä paikoissa. Peloitteli lapsia. Pökön paimentaminen? Pöö?
54. Pikkumekkoset?
55. Surma. Asuu riihessa. Siksi riihet ovat kammottavia paikkoja.
56. Kooko, kouko, kookonen, kukku, kopi, kossi. ?
57. Savikuono. Haltiasammakko.
58. Köyri kökkyräniska. Kummitusmaisesta Köyristä tehtiin tuohinaamareita.
59. Rytypekka. Kulki metsässä möristen ja turkki nurin. Isopoika? Sekin asui metsässä.
60. Mettäläänen. Alaston, ruma, suuri mies, joka asui metsässä, vei lapsia.

Kolsijaiset. Herätettyjä pahoja henkiä. 62 Maaukko, maa-akka, maaherra. Näille valettiin uudenvuoden yönä tina ensimmäiseksi.

63. Kahja. Taikuri seurusteli yöllä kirkkoon mennessään Kahjan kanssa.
64. Liikulaiset, liikalaiset. Kulkevat yöaikaan, eivätkä anna rauhaa asukkaille.
65. Ina. Ennustajaolento.

Sikiö, äpäre, ihkiriekko, reikko riekkiö. Surmattuja lapsia, jotka kätkössä itkevät ja valittavat, peloittelevat ja pilkkaavat ihmisiä.

66. Settiset, settiäiset. Pieniä suuripäisiä olentoja. Oleskelevat huoneissa ja metsässä.
68. Mökö. ? Mökön turkin paikkaaminen?
69. Juortana, Ukko-Juortana. Lastenpeloittelu, jolla varoitettiin tottelemattomia lapsia. Juortana tuli ottamaan.
70. Noutaja. Paha olento, joka aiheutti epäonnea ja hävitti tavaroita.
71. Innukka. Kolistelee talossa, voitiin häätää. Saattoi näyttäytyä kallioluolissa, josta juoksi järveen.
72. Ravile. Laiha henkiolento, joka peloittelee ihmisiä.
73. Intikka Hylätyissä huoneissa on intikoita, jotka kolisevat. Kirkkointikka?
74. Kyykkiäiset. Ovat pieniä, mustia, rumannäköisiä olioita.
75. Pörri. Siltojen luona näyttäytyvä kummitus. Saattoi esiintyä monessa eri muodossa.
76. Kööpeli. Asusteli mm. navetan parvella, esiintyi monen muotoisena ja hävisi silmissä kuin tuhka tuuleen. Kööpelinkamari?
77. Retu. Paha kaalimaan henki.
78. Metsätonttu, metsätontti. Metsässä asuva peloittava olento.
79. Eiluskävijä. Ilmoittaja, jonka askeleet kuultiin ennen tulijan, vieraan saapumista. Edelläkävijä?
80. Marviminen. Lumoamisen muoto, joka kohdistettiin eläimiin.
81. Näkijä. Ihminen, jolla on erikoinen kyky nähdä keikkiäisiä ja muita yliluonnollisia olentoja.
82. Klummi. ?
83. Variksen vesi. Pääsiäisaamuna käytiin varastamassa variksen vettä. Variksen vedellä piti pestä silmät ja niin ei koko kesänä nukuttanut, ei tullut ihotautia jne. Vesi piti noutaa niin ettei varis päässyt raakkumaan ja siten pilaamaan vettä.

84. Haapsukaiset. Pahoja olentoja.
85. Piru ajaa lampaitaan. Jämsäläisten käsitys tuulispäästä.
86. Osmetuinen. Kuohuttaa saippuapataa. Ellei keitos onnistunut sanottiin: Osmetuinen tuon nyt pilasi!
87. Piritys, pirityinen, piriläinen. Toi omistajalleen rahaa.
88. Naukiaiset, pääsiaisnaukat. Pääsiäisnaukat ovat pohjanmaalaisia noitia.
89. Laivanhaltia?
90. Haltian polku. Metsässä oelvia metsänhaltian polkuja, maanhaltian teitä jne. jonka päällä ei saanut yöpyä.
91. Noidan polku?
92. Piisin haltia. Jokaisesta ateriasta annettiin osa piisin haltialle. Uuninhaltia, pätsinhaltia, tulenhaltia?
93. Rajanhaltia, rajapiru, rajaäijä. Olento, joka asuu talojen rajalla ja huutaa kolkolla äänellä rajan suoruudesta tai vääryydestä, sama kuin Itä-Suomessa rajapiru. Mehtäläinen?
94. Kihonen. Estää tulen syttymästä.
95. Lerkkiläiset. Hyppivät peitolla, ovat pienten tyttöjen näköisiä ja pukeutuneet mekkoon.
96. Lietiläinen.?
97. Viepäläinen? Jämsäläinen erikoisuus.
98. Naurispaappa. Vartioi ja suojelee naurismaata.
99. Rohjo. Peloittelee metsässä lapsia.
100. Lallihattu. Olento, joka silmää lehmiä.
101Taulahattu, nypölakki, liinalakki, tilkkuhattuinen, leveälakki. Pirun nimitys. Ajoi korskalla mustalla hevosella taulahattu päässä.
102. Saksijakkuiset, frekkajakkuiset. Noidan apureita, olivat pukeutuneet erikosiella tavalla?
103. Leukailu. Pahojen ihmisten haitallinen vaikutus lapseen.
104. Sätkävihta. Käytettiin navetassa. Sätkät voitiin siirtää toiseen ihmiseen.
105. Piiju. Haltia, joka oelskeli pimeällä riihessä.
106. Näkäkurkku. Asuu vesirapakoissa ja nokkii lasten jalkihin pieniä haavoja.
107. Metsäpekka, rytypekka.. Ihminen voi joutua metsäpekan jäljille.
108. Erilaisia ukkoja. On kaivoukko, pohjanukko, rumpu-ukko, ruisukko, rullaukko, konttiukko, mustaukko, näillä peloteltiin lapsia.
109. Metsänkäyrä. Haltia
110. Penttaset. Pimeässä kujeilevia yliluonnollisia olentoja, joita saattoi nähdä tai kuulla.
111. Pänttihyttyset. Myllläävät ullakolla.
112. Pönthiittinen. On menninkäinen, tonttu, haltia.
113. Kaavis. Vainajan henki.
114. Maahinkainen. Pahanhajuinen vainajahenki, joka kulkee huoneen läpi.
115. Tihulaiset. Painavat ruumisarkkua, hevonen vaahtoutuu vetoponnistuksissa.
116. Kova paikka. Paikka tai alue, jossa väkevät salaperäiset voimat vaiktutavat, karkea paikka.
117. Eksyttäjä, öksyttäväinen. Ilmaantui metsässä liikkujan tielle ja houkutteli jälkeensä, yritti tavoittaakin, eikä metsästä enää löytänyt pois.
118. Taikakontio. Taikakontio sai ihmisen sairaaksi taikojen avulla.
119. Lastukkaan, lastukon, lasturantteen väki?
120. Riihen vahti.? Vrt. Elättilyhde, tonttusitoma, ämmänlyhde.
121. Hittuset. Juhlivat huoneissa, tulet näkyivät joka huoneesta ja vintiltä. Asettivat saunan ikkunalle kaksi kynttilää palamaan ja voivottivat: Voi, voi, voi!
122. Noidanvasara. Vanha nimi, rajamerkki.
123. Lapin noita, lappalainen. Vie linnut Lappiin.
124. Taikakonna. Myrkyttää pyssynsä?
125. Körtittäminen. Naiset löivät salaa kalaan meneviä miehiä.
126. Läpi linnan pano. Mies tai nainen kulkee haarat hajalla tytön tai pojan yli, jolloin lapsi lakkaa kasvamasta. Kirkotteleminen?

127. Tappaja. Ilkeyksissä voidaan lähettää tappaja esim. naapurin kanapoikiin. Ulkonäöltään se oli kuin lankakerä.
128. Vilunkoira. Lastenpelottelu, jolla lapset saatiin pysymään sisällä, muutoin vilunkoira vei.
129. Ennustajainen.?
130. Kotihaamu? Juvalainen erikoisuus.
131. Peikkolaiset. Asuivat vuoren luolissa metsissä ja hoitivat karjaa.
132. Vuoripeippo, vuoripeikko?
133. Männykäinen. Yliluonnollisen olennon nimi.
134. Metsämenninkäinen.?
135. Hiipiäiset. Satuolento.
136. Kettiäiset?
137. Hamppumaan kummajainen?
138. Sijaton sielu?
139. Rääkyjäinen. Surmatun lapsen nimitys.
140. Mäkärä. Surmattu lapsi, joka seuraa lankakeränmuotiosena kulkijoita.
141. Pirunmitta. Piru mittasi järveä ja sanoi: Syväriä syväks sanotaan, mut Kallaves on kauhea, Maaninka oil manalle viijjä.
Pituus pirulta loppui, ja tukka jäi näkymään, piru oli siihen hukkua.
142. Pitkähattu. Pahoja olentoja kuten tilkkuhatu yms.
143. Soikkarinen. Paha henki.
144. Riepusilmä. Paha henki.
145. Tilkkutahvo. Paholainen.
146. Kaha. Paha olento.
147. Vitovauhkonen.
148. Kalkkipirkko. Taivas on joskus kalkkipirkon karvainen.
149. Pakkasen Jussi. Lastenpelottelu. Pakkasen Jussi paukuttaa ulkona.
150. Yöakka. Pesi yöllä lasten silmät, joten ne voitiin jättää illalla pesemättä.
151. Sallijainen. Sille annettiin kuolleena syntynyt karitsa.
152. Piitulainen. Paholainen.
153. Nuoliainen. Asustaa muurin, uunin päällä. Sen ääntely muistuttaa nuolentaa.
154. Tyhjöset. Näkijöitä vastaan tuli tyhjösiä, ja niitä piti väistää. Tyhjäläiset?
155. Kuttu, kuttulainen. henki, jolle puhutaan. Kuttulaisilleen puhuu so. puhuu itsekseen.
156. Köntiäinen. Kuultavia tai näkyviä yliluonnollisia olentoja.
157. Elemi. Asui taikatarkoituksiin käytetyssä aitassa. Elemi-olentoa piti varoa eikä pimeään aikaan menty aittaan.
158. Elvi. Olento, joka liikuttelee ovia.
159. Virikat. Virikoita liikkuu häijyn ihmisen ympärillä.
160. Suikka. Suikka on kärppä. vikkelä kuin salama.
161. Pahamies. Veistää leppäpölkystä lapsen, jonka se yrittää vaihtaa ihmisen lapseen.
162. 162. Köpittäminen. Miehet tahtoivat halailla, tai kajota naisiin, kun olivat lähdössä kalastamaan, jotta saisivat hyvän kalaonnen.
163. Kruunaaminen. Kun joku kulki hajareisin, haarat hajalla lapsen yli, sanottiin: Katso nyt, taikka minä kruunaan sinut ettet kasva enää. Kauppilan kirkkoon laitto? Siankirkkoon pano?
164. Käkeäminen. Ylähuulen kutiaminen, enne, joka teisi kirjeen tai vieraan tuloa.
165. Kettiläinen. Kun jotakin esinettä etsii eikä löydä, vaikka se on aivan vieressä, on sen kettiläinen peittänyt näkymästä.
166. Tilli. Kun jokin työ, esim. kirvesvarsi menee pilalle sitä valmistettaessa, sanotaan: Tilli söi, tilli nikkaroi.
167. Nivo. Lehmille ruokahaluttomuutta aiheuttava olento. Kun lehmässä on nivo, se ei syö eikä juo.
168. Talanpii. Tulee niin kuin talanpii. Talanpiili?
169. Puoliyössä liikkuva. Noidannuolen kaltainen, liikkuu puolenyön aikaan, jos se osuu kohdalle, niin tulee kipeäksi.

170. Rutti. Rintalapsen päästä löydetty ensimmäinen merkkitäi. Rutti puree hammastansa?
171. Tuulesuuko.Lastenpeloittelu, jolla kiellettiin menemästä ulos, koska tuulesuuko vie.
172. Nuolinmurrikat. Liikkuvat pimeän aikaan.
173. Pänky. Lastenpeloittelu. Lähit pimeän tullen maakuopasta liikkeelle.
174. Vääränenäpoika. Lastenpeloittelu, jolla rauhotieltiin kiukuttelevaa lasta. Kulejtti äänekkään lapsen karsinaan.
175. Manni. Mannin kangas? Minä maksan sinulle Mannin kankaalla. Minä kiitän sinua kirkon mäellä ja tervatynnörin takana.
176. Aive. Kävi aive eli aavistus.
177. Kurakinttu.
178. Pakanankiasku. Paholaisen nimi.
179. Tollon koppi. Joku tai jokin paiskataan yli pöydän tollon koppina, taikakeinoin lennätetään.
180. Vesipainajainen. Kuumennettiin kiviä ja ehitettiin ne järveen, jotta vesipainajlta palaisivat silmät. Vesiperkele?
181. Erilaisia hiisiä. Eri merkityksiä, usein jonkinlaisia tartunnaisia. Metsähiisi, vesihiisi, kalmahiisi, tulihiisi,maahiisi, kylyhiisi? Kirohiisi, rupihiisi? Kylynhiitto? Hippahammas Hiien akka? Kylyhiisi?
182. Köyröäijä, köyry. Vanhoissa ruumisaitoissa ja riihissä, joissa on pidetty kuolleita, asustaa manalaisia, kirkonväkeä, keijulaisia, liikulaisia ja kööpeleitä. Siellä on vanahntalon Erkki, köyröäijä ja vihtahousu.
183. Papu-Pekko. Papumaan haltia.
184. Määhkänä läähkänä. Lastenpeloittelu, jos he olivat liian myöhään mäkeä laskemassa.
185. Hurtikka hartikka. Näyttäytyi jos laskiaisen jälkeen meni mäenlaskuun.
186. Kotlannin herra. Asui vuoressa. Hänen tyttärensä meni naimisiin vuoripeikon pojan kanssa. Kotlannin herra oli jonkinlainen jättiläinen tai peikko.
187. Hooperin äijä, Hooprikin äijä. Jättiläiskokoinen olento, jonka asunto oli vuoressa. Äijän lapsen kastajaisista on kerrottu tarinoita. Kerrotaan myös Hooperin äijän naurismaasta ja jalanjäljistä.
188. Vedenhaltian lehmät. Lehmät nousevat järvistä maan päälle laitumelle ja olviat hyvälypsyisiä. Vedenhaltia kutsui niitä takaisin veteen. Vedenhaltian, vesiämmän lehmänkutsu?
Hiiden lehmät, metsänemännän lehmät, maahiaisen lehmät, kufittaren lehmät?
189. Maanpitävä. Haltiaolento.
190. Kössi. Manalaisia, jotka vaivaavat ihmisiä.
191. Killinkainen. Suuressa tuskasssa saatettiin nähdä killinkäisiä.
192. Hiilenvetäjä. Paholaisen nimitys.
193. Pitkäpää. paholainen.
194. Silkkuhattu. Paholasien nimi.
195. Huura, bashaaro, liira. Lastenpelottelu, todettiin: Huura tulee, bashaaro tulee ja liira tulee.
196. Emulainen. Kun tuulispää pyöri, sanoivat vanhat: Minnehän nyt emulainen majaansa muuttaa? Emuu?
197. Kuhnastaja Kummitusvainaja, vastaili rohkean miehen kysymyksiin.
198. Pyhäpiru. Näyttäytyy pyhänä metsästävälle.
199. Metsäpekka. Söi kaatuneesta marja-astiasta. Metsäpekko? Rytypekko?
200. Rikkapirkko, rikkakaija?
201. Närkki. Pilalle menneestä työstä sanotaan. Närkki söi värkin.
202 Aakki. Lastenpelottelu.
203. Ahotarrikat. Lasetnpelottelu
204. Hakoleuka. Pimeässä saattoi tien vierestä ilmestyä lapsille hakoleuka, ihmisen kokoinen, ruma elävä.
205. Harmaa ukko. Lastenpelottelu. Ei saanut mennä pöydälle, jos niin teki, tuli harmaa ukko ja leikkasi kielen poikki.
206. Herne-Heikki. Lastenpelottelu, jolla estettiin lapsia menemästä hernemaahan. Makasi herneessä.
207 Hevospekka. Olento, joka tallissa ärtyili lapsille.

208. Hämäräjäärä. Lastenpeloitus.
209. Iso-Feeti. Lastenpeloittelu. Peloitteli nurkista ja nurkan takaa lapsia.
210. Isopoika. Metsässä asusteleva salaperäinen olento, jtoa lapset pelkäsivät.
211. Isovetu. Sylkee silmiin.
212. Jokiukko. Vei järveen, jos lapsi meni veteen.
213. Kaivon pörö. Lastenpeloittelu, jolla pyrittiin estämään lapsia kurkkimasta kaivoon.
214. Kaivotonttu. Lastenpeloittelu
215. Kampeet. Lastenpeloittelu. Kiellettiin menemästä joihinkin paikkoihin, koska siellä on kampeita.
216. Kanahiiri. Omituinen olento. Lastenpeloittelu, jolla estettiin lapsia olemasta paitasillaan ilta-aikaan.
217. Karimöykkäri. Asui saunassa.
218. Karvaukko. Asui kaivossa. Karvajaakko? Karvaäijä?
219. Keriäijä, keriämmä. Huolehtivat lasten nukkumaan menosta.
220. Klinkkunoukka. Olento, joka nauraa, kun puhuu rumia.
221. Koiki. Lastenpelottelu, vie kaivoon.
222. Kolimummu. Sen kuva saatiin seinälle iltapuhteilla kahden nyrkin tekemästä varjosta.
223.Konovalan ämmä. Lastenpeloittelu. Lapsu uhattiin lähettää Konovalan ämmän mukana Kyöpeliin.
224. Konttonen. Lastenepeloittelu, jolla tottelemattomia lapsia pidettiin kurissa.
225. Likakurko. Taluttaa kampaamattoman lapsen kaivoon.
226. Lokakurki. Asui lätäköissä, otti lapsen mukaansa, jos meni liian lähelle.
227. Lollkupa. Lastenpeloittelu. Älä mene järven rantaan, siellä sinut ottaa lollakupa.
228. Metsän pissi. Lastenpeloittelu. Olento, joka liikkui pimeässä. Älkää menkö ulso, tai mettän pissi tulee.
229. Moukka-Hoona. Asuu kaivossa.
230. Navettamuori. Navetassa asuva pahankurinen olento, saattoi päästää sonnin irti.
231. Nikkinäkki. Sitä pelättiin. Jos nähtiin ajelehtiva puu merellä, niin juostiin metsään ja huduettiin: Nikkinäkki, nikkinäkki!
232. Nurmi-Tuomas.
233. Näkkä. Nousee kaivosta, järvestä, lammesta ja vie lapset.
234. Pajaukko. Musta ja ruma, oleskeli pajassa, asui palkeessa tai sysien joukossa, peloitteli lapsia.
235. Pakkasen koira. Pakkasen koira tulee pakkasella ovia aukaistaessa huoneeseen kylmästä ilamsta muodostuneena höyrynä. Pakkasen koira paukahtaa.
236. Pakkasukko. Paukuttaa talvella nurkissa. Pakkasvaari?
237. Paljeämmä. Asusti pajassa – siellä se puhalteli, jos sen yöunta häirtsi, se suuttui ja otti lapset kiini.
238. Papulalla. Lastenpeloittelu, jolla estettiin menemästä hernemaalle.
239. Pimii?
240. Pimmieukko. Lstenpeloitin.
241. Pohjanpörö. Tulee yöllä, vie lapset mennessään.
242. Prujahousu?
243 Pöppä, pöppö, pöpö. Lastenpeloittelu. Vie, kun menee ulos, jos ei anna kamata hiuksia.
244 Pöpöukko?
245. Rantamörkö?
246. Rapakkokarhu. Keväisin rapakkoihin ilmestyvä kummallinen eläin.
247. Rapatassu. Ilmestyi lapsille pimeässä tietä kulejttaessa ja säikytti pahanpäiväisesti.
248. Riihimörkö. Musta ja ruma äijä.
249. Riihipöpö?
250. Riihiukko?
251. Räkä-Jaakko. Leikkaa tuhmien lasten kädet poikki.
252. Sinisukka ja keltahame. Ottaa pahan lapsen.
253. Suotto, shuotto. Lastenpeloitin.

254. Surmanenkeli. Hyvin pitkä, valkoisiin vaatteisiin pukeutunut olento, jolla oli pieni krives kädessä, sillä uhkaamalla saatiin lapsi tottelevaiskeksi.
255. Sutiinikarhu. Lastenpeloitin
256. Ajakka. Asuu metsässä ja kulkee nopeasti.
257. Alahatuvan äijä, Alitalon isäntä, Alituvan äijä. Paholaisia.
258. Djebeussoimatti. Kirosana
259. Emulainen. Emulasiet hyppii, kun kuuluu ääni, mutta mitään ei näy.
260. Emuu, emuus, emoo. Yliluonnollinen olento, paholainen, enne, aavistus, haltia jne.
261. Emähenki. Paha olento.
262. Emähinen, emäläinen, emämies, emäpaha. Paholaisen nimiä eri seuduilla. Esim. Mikä emäläinen hänen sisässään nyt on?
263. Haarapökerö?
264. Hakaniska?
265. Haltittu, halvattu, halvio. Paholaisen nimiä.
266. Hama. Paholasien nimi.
267. Harvahammas?
268. Heikkarin faari?
269. Helvetin herra, helvetin äijä?
270. Hienokinttu?
271. Hiitehinen. Paholainen, joka sai tautia aikaan.
273. Hiivahenki, hiivanokka?
273. Hikinenä, hikinokka?
274. Hittolainen?
275. Homenokka. Paholaisen nimi.
276. Hossahousu?
277. Häikeys. Paholaisen nimi. Häikeä? Häikiö?
278. Häntä-Heikki?
279. Hölöhousu?
280. Iso-Eerikki, Iso-Mikko. Paholaisen nimi.
281. Isohousu. Kun tuuli aukaisee oven, snaotaan: Oho, isohousu tieltä tupaan tukkii.
282. Jouhipolvi. Paholainen.
283. Jukoinen, jukonen. Vermlantilainen paholainen.
284. Jurkosen harjaspää. Kirosana
285. Juumo-nimitys. Juummo? Juummolainen?
286. Juutas. Kirosana
287. Kalmahenki?
288. Karanus, koranus?
289. Karuhenki. Rajakarjalaisten paholainen.
290. Karvahousu. Paholainen.
291. Karvajalka. Paholainen
292. Karvakinttu, karvakoipi, karvasääri. Paholaisen nimiä.
293. Karvakorva, karvakämmen. Paholaisia.
294. Kaviojalka. Paholaisen nimi.
295. Kerkkänää?
296. Kerolainen?
297. Keropää, keräpää?
298. Kilka?

ZACHARIAS TOPELIUS SYNTYLOITSUT

LIITE 4

1. Ensimmäinen osa ilmestyi vuonna 1822, jossa esitettiiin
Laulajan alkuvirsi
Laulajan loppuvirsi
Maailman alku munasta
Väinämöinen tekee venettä
Kanteleen synty
Kärmehen synty

2. Toinen osa ilmestyi vuonna 1823, jossa esitettiin
Pistoksen synty
Maon eli Kärmeen synty
Sikaliskon synty
Mehiläisen synty
Raudan synty
Talvikon sanat
Ähkyn sanat

3. Kolmas vihkonen julkaistiin vuonna 1826 sisältönä ovat
Loihtiminen
Raudan sanat
Tulen synty
Tulen synty (toisin)
Tulen sanat
Kalman sanat
Ummen sanat
Kanteleen synty (toisin)

4. Neljännen osan julkaisuvuosi on 1829, jossa sisältönä ovat
Kontion synty
Riien synty
Pistoksen synnyn alku
Vaapsahaisen sanat
Hiiren sanat
Pakkasen sanat
Tulen sanat
Lapsensaajan sanat
Imehiä
Tarttuman loihtu

5. Viides ja viimeinen osa julkaistiin 1831.
Wanhoja runoja

Kalman sanat
Kalman sanat (toisin)
Tulen synty
Tulen synty (toisin)
Sikaliskon synty
Maon sanat
Maon sanat (toisin)
Hammasmaon sanat
Ähkyn sanat
Rauan sanat
Veren tyrehys-loihto
Ryyhynnäisen sanat
Vaapsahaisen lumous
Painajaisen sanat
Siikasen sanat
Siikasen sanat (toisin)
Loihto
Kiven sanat
Kiven sanat (toisin)
Kiven sanat (vielä toisin)
Rupiaman sanat
Lapsen saamisen loihto
Hiveltymän sanat
Karhun lumous
Suen lumous
Pesemä-sanat
Riien sanat
Viinan loihto
Puun sanat
Löylyn lumous

PURKUTARINAT

LIITE 5

Someron murrekirjan ja verrokkitarinoiden referaatit

Tarinan otsikon perässä on järejstysnumero ja julkaisun sivunumero.

Elukkain parantamiskonsti, 1/322

- elukoiden apuun tarvittiin puoskareita, jotka puskuroittivat monella tavalla. Tauti määritettiin käärimällä lampaankeritysraudat pyyheliinaan ja sitten kierrettiin eläimen ympäri. Kun tämä oli tehty, tiesi puoskari nimetä taudin. Se oli letty.

Entisajan säätiedettä, 2/357

- Sateeksi auringon sappi, poudaksi kuu kehii. Sateita tulee pian, kun kärpäset ovat kiukkusia eläinten kanssa.

Karjan taikomisesta, 3/116

Joskus karjalle pantiin laitumelle laskettaessa hieman tervaa turpaan. Kertojan äiti pelkäsi noitia. Kyllä niitä aiemmin oli sellaisia vaimoämmiä, jotka saivat taikoja tehtyäkin. Mentiin toisen navetaan yöllä, ja tehtiin siellä pahaa, kerittiin lampaan päitä ja loitsuja luettiin, varsinkin laskiaisena ja pääsiäisenä.

Karjanonnen noituja, 4/165

- Ennen maailmassa kun noidilla oli tavattoman suuri valta, niitä pelättiin. Kerran eräs talous huomasi että naapuritalon emäntä kävi noitumassa karjaonnea. Emäntä meni rengin kanssa yöllä katsomaan navettaan, mitä tapahtuisi. He näkivät noidan kirnun männällä vetelevän lattiaa edestakaisin ja sanoo: Piimä sinullem voi minulle, piimä sinulle, voi minulle. Emäntä sai lyötyä sanojaa talikolla, josta toinen piikki katkesi, ja aamulla noitujalta oli jalka poikki.

Kivut ja lääkkeet, 5/243

Haavaan käytettiin hämähäkin verkkoa, rukiisia jauhojakin käytettiin, kun veri oikein valui. Kertojan isoisä osasi tyrehdyttää verenvuodon ja ottaa haavasta kivut pois. Hän oli suonenlyöjä, suonta iski. Katkenneen jalan hän lastoitti. Paransi sanan kanssa. Ämmät paransivat ruohovedellä. Lääkkeeksi käytettiin myös viinaan liuotettua karvaspippura. Rouskulehteä käytettiin haavojen parantamiseen. Pojalta oli käsi sijoiltaan, siihen oli sanat: Nouse suosta suuri koira, kiverä kynsi kiven alta, hallin paska havon alta. Pelästynyttä kylvetettiin, pois valvojaa vatsasta.

Kolme toteutunutta ennustusta, 6/308

Appelgreeni näki enneunen kahdesta palosta ja kirkon siirtämisestä toiseen paikkaan. Uni toteutui, mutta sota ja verenvuodatus jäivät toteutumatta.

Kuinka Kiikkulan Matista tuli parantaja, 7/42

Matti tuli kaupunkimatkalta Turusta kotiinsa ja häntä seurasi ojassa mies, joka neuvoi ihmisten eläinten parantamista ja evästi ettei saanut tehdä pahaa, hyvää vain. Lopuksi pyysi saada syödä palkaksi neuvoista ja Kiikkulan Matista tuli hyvä parantaja.

Kuohareista, 8/141

Viinaa palkaksi, kuohariryssä.

Käärmeenpiston parantaminen, 9/48
Hevosta puri käärme, ja sen kyljet pöhöttyivät juomuille. Kun kertojan veli oli ehtinyt vasta ehtinyt edeltä parantajan luo, niin hevonen alkoi parantua ennen kuin perillekään oli ehditty, vaikka parantaja ei edes ollut nähnyt hevosta, eikä hän myöskään määrännyt mitään lääkettä. Niin, mikäs noita tämä oli! Noidanhenki täytyi olla, että se osasi pistokset lumota, totesi kertoja.

Lapin noita, 10/311
Lapin noita lenteli teerenä ja oli noitumassa Pohjanmaalle lintuja Somerolta. Metsästäjä Rasila ampui lintua, jolta putosi yksi höyhen kuusen juurelle, ja se höyhen helisi. Kun mentiin katsomaan, kuusen juurella oli avainnippu, jonka ampuja otti mukaansa. Kolmesti noita kävi avaimiaan hakemassa yöaikaan ja onnistui lopulta pääsemään Rasilan taloon, noita sai avaimensa ja vastalahjaksi lupasi metsästäjälle runsaan saaliin.

Larkin emäntä noitana, 11/223

Kerkon navetassa isäntä huomasi Larkin emännän, joka havaittuna lähti armottomasti kierimällä pois pärekoppana. Isäntä lähti takaa ajoon ja pian oltiin Larkin talossa, jossa Larkin emäntä muuttui takaisin ihmiseksi ja vannotti isäntää, ettei tapahtuneesta saa puhua taikka hän tekee kaiken maailman pahat!

Laskiaisnoidat liikkeellä, 12/371
Mettäkulmassa oli noitia, jotka veivät lampaan selästä villat, kruunut ja kaikki ja sitten mentiin yöllä laskisen viettoon, sanottiin laskiaisnoidiksi. Sitten hän joutui kiinni Leikistojalla tekivät sellaisia noidan konsteja , että veivät hyvät villat keritsemällä parhaat villat selästä pois. Aholan pojat ottivat sitten noidan kiinni ja panivat seipään takin sisään hihoista ja noidan täytyi kulkea sellaisena kädet levällään kotiinsa. Sen jälkeen lampaitten keritseminen lakkasi Mettäkulmalta. Noitia pelättiin laskiaisyönä kovasti ja pidettiin ovet kiinni.

Letty, 13/354
Letty on vanhain ihmisten noitakonsti. Minä olen tullut sellaiseen käsitykseen, että letty on halvaus, tulee se sairaus eläimiinkin. Olen kyllä itse nähnyt, kun yhden lehmän takapuoli tuli ihan voimattomaksi ettei se seisomaankaan pystynyt. Lehmä oli vielä lypsävä, kun ei ollut kauaa viime poikimisestakaan. Metsässä lehmä oli sellaisen laakin saanut, ja jouduttiin tuomaan sieltä kotiin hevosen reessä. Haettiin siihen eräs vanha ihminen, joka otti liinan päästään ja hakkasi sitä ja jotain pomiloitti. Eikä yhtään paremmaksi lehmä tullut. Täytyi sitten se lehmä tappaa.

Letyn parantaminen, 14/302
Täällä oli ennen sellaisia akkoja, jotka paransivat ihmisiä ja eläimiä. Letty eläimessä oli tauti. Anttilan Loviisalla oli tapana laittaa pyyheliinan sisään lampaankeritysraudat ja käärittiin liina lehmän ympärillle, jolla selvisi taudin laatu, jos lehmässä oli letty. Sitten tehtiin hännän päähän pieni haava, josta otettiin verta leivänpalaan ja syötettiin pala lehmälle. Niin lehmä parani.

Naimanoituminen, 15/316
Ollilan kylässä tapahtui kerran naimanoituminen. Eräällä isännällä oli morsian, jolla oli poika joten morsian ei kelvannutkaan isännälle, minkä vuoksi isäntä noiduttiin. Noituminen tapahtui siten että erään talon hautajaisissa kuolleen suuhun kaadettiin viinaa ja tuo totilasi vietiin morsiamensa hylänneelle isännälle, jotta hän ottaisi hylätyn takaisin. Mutta sitten hautajaistalon emäntä oli kieltänyt kaiken noitumisen hänen talossaan. Noituja keksi sitten kaataa kahvia kuolleen kurkkuun,

jotta saataisiin sinne kaadettu viina pois, mutta temppu ei onnistunut ja niin jäi temppu tekemättä, lemmentaika tehottomaksi vaikka ruumis käännettiin vatsalleenkin niin tippaalaan ei saatu takaisin. Niin jäi taika tehottomaksi.

Noidista, 16/266
Tietäjälle viinaa piti olla. Siihen katsottiin, ja ämmät uskoi. Vahaksella käytiin paljon. Rautamäessä oli myös noita ja Hellaas oli sellainen tietomies kun tiesi kaikki riita-asiat. Jos vaikka lehmä ei tullut kotiin, niin mentiin äijän tykö, joka pisti kauroja pohtimeen ja sekoituksen pataan, lisäksi suolaa ja jauhoja ja kyllä lehmäkin taas kotiin tuli.
Näppylöihin tehtiin lääkettä katsomalla ihraan.

Pelästynyttä lasta kylvetettiin. Ensin haettiin vihta, jossa oli yhdeksöö lajia puuta, vihtomisen jälkeen poistuttiin, mentiin kolmen oven kautta ja joka ovessa piti siunata. Siten pelästyksestä parannuttiin.

Noidista, 17/40
Noidat menivät pitkäperjantain vastaisena yönä jalkamyllyyn. Noidat menivät villojensa kanssa sinne, ja jos oli liian vähän villoja, niin sai nuhteita paholaiselta, pirulta. Keran miehet oli tulossa myötämäkeä tiellä, kun noita tuli heitä vastaan, ja niin kävi, että neljän tuuman

Noidista, 18/95
Huikonmäellä oli noita, joka päästi hevoset valjaista. Visan tietäjä ennusti verisen sodan.
Tietäjä sammutti metsäpalon ämpärissä olevalla vesitilkalla, sutaisi vain harjalla vettä ja totesi, kyllä se tähän jo seisahtaa.

Noiduttu kivi? Vasikanhäntä **19/222**
Navetassa kävi noita, joka leikkeli lampaista villaa päästä ja muualta. Talossa oli voikirnu, josta löydettiin nuppineuloja. Ennen kuin havainto tehtiin, oli kirnu äännellyt ja ulvonut joka kerta kun siihen kaadettiin vettä. Kun nuppineulat löydettiin ja heitettiin pois, lakkasi kirnukin ulvomasta. Tämän jälkeen isäntä piti jonkin aikaa vahtia rautakanki kädessä, mutta noitaa ei näkynyt, mutta kun ketään ei ollut vahtimassa, noita kävi jälleen vierailullaan.

Kimalassa Lerpakka-nimisessä torpassa kävi joku noita. Eräänä aamuna emäntä meni navettaan, eikä noita ollut ehtinyt sieltä pois, joten hän muutti itsensä vasikanhännäksi. Emäntä nappasi hännän mukaansa ja paiskasi sen uunin pesään. Noita meni hurjaa vauhtia piipusta ulos, miltei uuni hajosi. Lensi Rautalammin puolelle, ja siellä rannalla väki kuuli hänen valittavan: - Ai ai vittuin palaa!

Noita taikoi lapsen parkumaan ja parkumasta, 20/303
Kun lapsi parkua ei saatu loppumaan, mentiin noidan tykö, joka sai itkun lppumaan, jos joku oli noitunut lapsen itkemään kovin. Noitia oli paikkakunnalla useampia.

Omatekoinen niukauslanka, 21/161
Isäntä käski renkiä menemään noidan luokse, kun hevoselta oli jalka vioituunut, nyrjähtänyt joten se ontui. Tehtiin niukauslanka hevosen jalkaan siitä sen piti parantuman. Tietäjä teki niukauslangan paperiin käärittynä varotitaen poikaa,e ttei kääröä saanut avata ja piti mennä suoraan kotiin eikä saanut matkalla minnekään poiketa. Uteliaisuus valtasi pojan ja matkalla hän katsoi, millainen niukahduslanka oli. Siinä oli seitsemän solmua ja se oli tehty kalaverkosta. Matkalla renkipoika kohtasi pari tuttua kaveria ja niin telmittiin iltapäivä painiskellen, mutta kun lähdön hetki koitti, niin niukahduslankapakettia ei löytynyt nistään. Niin poika valmisti omatekoisen niukahduslangan ja vei sen isännälle. Isäntä pisti sen hevosen jalkaan ja seuraavana aamuna hevosen jalka oli terve.

Parantaja Vahas, 22/230
Vahas antoi ämmille tietoa, jos niiden lehmät ei lypsäneet lainkaan, tai ellei lehmä tullut kotiin. Viinaa piti olla pikkupullo mukana. Viinaan äijä katsoi tai joi sen suuhunsa, tietäjä oli kaksineuvoinen, huhuttiin. Parantaja Vahas ei ollut, mutta metsänpeitosta päästämiseen osasi konstit. Kannettiin suolaa pataan ja pannuun ja mihin milloinkin, väliin portin pieleen, jotta lehmät tulisivat kotiin.

Pelästyneestä vihtominen, 23/254
Haettiin vihta yhdeksästä puulajista, kylvetettiin, palattiin kolmen ovet kautta eikä saanut taakseen katsoa ja siunata joka ovi.

Povareista, 24/199
Pookaajat katsoivat kämmenestä. Mutta en minä sellaisiin pookauksiin uskonut enkä antanut pookata koskaan.Jotkut tuumivat, että he ottavat elämästä ennakkotietoa, mutta minä ajattelin, että katostaan sitten, mitä eteen tulee.
Pookaajat olvia tmustalaisakkoja ja miehiä myös. Ja muutenkin sellaisia vanhempia ihmisiä.

Renki ja emäntä rulleina, 25/233
Kerran renki kuuli, kun emäntä rasvasi itseään ja hoki: Ylös räppänästä, alas räppänästä eikä mihinkään pieleen kiinni. Renki lähti perään, mutta ei muistanutkaan mainita ”ei mihinkkään pieliin kiinni”, ja se oli menoa sitten, tuli törmäys joka kulmaukseen. Renki ja emäntä ennättivät perille kuitenkin yhtä aikaa, mutta rengiltä ei paluu onnistunutkaan, joten emännän oli otettava hänet mukaansa paluumatkalle.

Rättäkitti, 26/311
Poika oli varastanut äidiltään rahaa, Rättäkitti, joka tunnettiin kovana noitana, kutsuttiin selvittämään varas. Poika ei tunnustanut, ja uhitteli ettei myönnä mitään tehneensä, vaikka sudeksi muutettaisiin. Rättäkitti muutti pojan sudeksi, ja poika joutui susien joukkoon. Välillä hän kuitenkin kävi kotipihassa, jossa hänen äitinsä antoi ruokaa arvellen, että eläin voi olla hänen poikansa. Kerran susi sai siunattua leipää syödäkseen ja alkoi muuttua ihmiseksi, mutta saunominen keskeytyi, joten pieni hännän tynkä jäi, ja talossa piti olla aina pieni reiällinen jakkara

Taikakonsteja, 27/311
Kun kaikki eläinten taudit oli noitumalla hankittuja, niin parantamaan tarvittiin noita. Eräs tapa oli sunnuntaina vahatulla kengällä lyödä lehmää selkään napakasti sanoen: Tyrehdy veri, ja seiso veri niin kuin sen ihmisen veri helvetissä seisoo kuka pyhänä kenkiöänsä rasvaa. Sellainen oli lääke.

Huonovointinen varsa talutettiin talliin takaperin.

Tulen ja veren pysäyttäminen. 28/271
Tietomiehiä oli, jotka saivat nuotion kiertämällä tulen sammumaan tai osasivat tyrehdyttää verenvuodon. Verensulkusanoista ei paljoa tiedetä, joskus syljettiin pari kolme kertaa ja mutistiin: Veri seiso niin kuin se miese, joka helvetissä seisoo, kun sunnuntaina saappaita rasvaa.

Uni ja terveys. 29/72
Mieskertoja ei ole nähnyt enneunia, koska on tehnyt ikänsä raskasta työtä ja nukkunut sikeästi sekä siten terveenä pysynyt.

Vahaksen tietäjä, 30/253
Tietäjän luona käyntiin tarvittiin viinaa. Pelasti lehmiä metsänpeitosta.
Lehmiä laitumelle laskettaessa tervattiin turpa tervalla, jottei käärmeet olisi psitäneet.

Veren ja tulipalon pysähdyttäminen, 31/117
Isä sai tulipalon sai sammumaan, ettei se menny edemmäksi, kun se käveli kolmasti vastapäivään ympäri sen tulipalon, kun maita kaskettiin. Siunausten kautta teki.

"Verä kupparin kurkku poikki". 32/52
Hirsmäen Juha oli ottanut luvatta Ali-Kurjen hevosen ja omistaja manasi, että jos hän saa varkaan kiinni, niin vetää kuoparin kurkunpoikki. Mutta se oli vain humalaisen puhetta.

Visan tietäjä, 33/231
Visan tietäjä käveli vettä piktin kirkkoon, saappaatkaan eivät kastuneet. Tietäjä näki, miten pappi kirjkoitti rippiväkeä kirkonkirjoihin ja piru seisoi vierellä ja kirjoitti veriseen hevosenvuotaan, ja kun vuota oli pieni, niin piru venytti sitä hampaillaan, mutta nahka luiskahti hampaista ja piru löi päänsä seinään. Kun äijä oli paluumatkalla vetten yllä, niin vajosi jo polveen saakka.

Visan tietäjä ja Heikkilän Eeva, 34/182
Ennen kuultiin noista noituuden asioista. Tietäjiä oli paljon. Visan tietäjä ennusti Joensuun kylään verta niin paljon, että viisi syltä paksu hirsi ui siinä veressä. Visan tietäjällä oli tapana tehdä kirkkoretki kövelemällä järven yli. Ei sitä kyllä kukaan ollut nähnyt, mutta tarinaa kerrottiin paljon. Pikkunoitia oli paljon, Vsan tietäjä suuri tietäjä. Noitaämmät kävivät ihmisten navetoissa , leikkelivät lampaista villoja ja karjasta karvoja.

Visan tietäjä tuli vettä pitkin kirkkoon 35/274
Visan tietäjä tuli vettä pitkin kävellen kirkkoon ja häneltä pääsi nauru, kun piru löi päänsä vuotaa vanuttaessaan. Seurauksena oli, että tietäjää upotti vesi, kun hän käveli takaisin kotiinsa.

VERROKKITARINOIDEN REFERAATIT
Suomen kansan murrekirja - Itämurteet

Itämurteiden antologia sisältää vain yhden suoraan noituuteen liittyvän tarina, kertomuksen taikuudesta Kiihtelysvaaralaisittain.

Taikuutta 36/124
Täälläpäin on ennen vanhaan ollut toisilla vanhoilla ämmillä ollut tapana sorkkia maitopytyssä pienen lapsen kädellä, joka oli leikattu kuolleelta lapselta, salaa muilta ihmisiltä. Sitä peliä piettiin, jotta tulisi enemmän voita kirnutessa. Muuankin mökin vanha emäntä, jota sanottiin ”kokkasormeksi” oli kortannut piilossa pitämällään lapsen kädellä heti kun maito oli siilattu lypsyltä tultua pyttyihin. Tätä ilvettä hän teki muun joukon tietämättä. Talon väki oli kyllä ihmetellyt maidon nopeaa myrtymistä, olivat vähän mummoakin aprikoineet. Sitten anopin ollessa kylässä käymässä, miniä oli etsinyt kaikki mummon kätköpaikat ja löytänyt käden pitopaikan. Kyllä löytäjä oli kauhistunut nähdessään vehkeen, ja oli myös valjennut syy maidon piimimiseen. Yksissä tuumin pantiin kampsu sellaiseen paikkaaan, josta ei enää joutunut mummojen käsiin eikä sen koommin maitokaan myrtynyt niin nopeasti.

Suomen kansa muistelee
Näytteitä suomnen kielen vanhoista kansanmurteista

Tietäjät eivät tienneet mitään, 37/44
- Kuulitteko lapsena, että olisi käyty tietäjissä?
Kyllä! Kuulin ja kuulin vielä isompanakin. Kymin Hurukselassa ja Artjärvellä oli sellaisia tietomuijia, mutta ei ne tienneet mitään, uskottelivat ja narrasivat ihmisiä.
- Minkälaisissa asioissa ihmiset kävivät tietäjällä? m

Yhden talon tytär oli kipeä ja tahtoi tietää, mistä tauti oli tullut. Ilmeisesti oli keuhkotautia. Parantajalla oli pieni putka (komero), jossa hän haastatteli potilasta, minkä jälkeen parantaja meni koppiin ja huusi ja kolisteli siellä, ja kun tuli takaisin hän tiesi, mistä tauti oli tullut ja antoi vaivaan lääkettä.
-Entä jos tuli verenvuoto?

Erään kerran työmaalla mies loukkasi kätensä, mutta kehui osaavansa ähästä, eikä verta tullut juuri lainkaan.

Kuppari-Jahanna, 38/70
- Kukas teillä päin oli, jossa oli vähän noidn vikaa?

Niistä ei ollut puutetta ollenkaan. Niitä oli paljonkin. Niitä kävi paaston aikana, sekä pääsiäisen ja laskiaisen välisenä aikan navetoissa elukoita kerimässä.
- Eikös niitä trulleiksi sanottu?
Ei, noidiksi niitä sanottiin, ja luulen niiden käyneen vuoron perään asunnoissa onnea hakemassa, tuskin kuitenkaan joka navetassa. Täälä eli ennen Kuppari-Jahanna, jonka pirtin ullakolla minäkin kävin kupparin kuoltua. Vintillä oli paljon sellaisia pusseja, , joissa oli akjrvoja ja tuhkaa, kalkkia ja luita.

Pussit oli pistetty hirsien rakoon. Ne oli sellaisia onnenpusseja, vaikka ei sillä Jahannalla mitään onnea ollut. Hyvä kuppari oli, ja paljon kävi kuppaamassa ihmisten saunoissa, toimi piirilääkärin korvikkeena.

Käärmeenpurema ja sen parantaminen, 39/132

- Oliko täällä ketään parantajaa kun tohtoriin oli pitkä matka?

Oli täällä Vassarin Eevaksi sanottiin.Käärmeenpistämiä ja sellaisia paransi. Minulle sattui pojankloppina noin viisi-kuusivuotiaana papujen keruussa niin, että käärme pisti minua seitsemän kertaa. Sääri ajettui paksuksi kuin tukki. Haettiin muija, joka käärmeenpistoja paransi. Hän pisti sormen kieleensä ja paineli sormella pistoskohtia, ja niin vain kävi että poika pääsi jalkeille pian parannustoimen jälkeen. Sitä ihmeteltiin, mikä voima pitää ihmisessä olla.

Kansanparantajista, 40/151

- Mitäs se akka sai aikaan?

No, se sai aikaan parannuksia sellaisiskain, joita ei lääkärit parantaneet, Olen itsekin saanut sellaiselta mieheltä parantamisen. Lääkärit olivat ennustaneet sääreeni tulevan kuolion, jota hoitotoimenpiteillä ehkäistiin, minkä jälkeen potilas kotiutettiin. Tuskat ja vaivat jatkuivat, joten kertoja kävi Tyrvään Mantan parannettavan apua saamatta. Sitten potilas sai vihjeen toisesta tietäjästä ja meni sinne. Parannustoimi tapahtui transsissa, parantajaäijä vapisi keinutuolissa oli ihmeen onnellisen näköinen. Sitten hän piti särkevästä jalasta kiinni, ja kyseli, onko potilas kenties säikähtänyt jotain, Ja kyllä oli, hautuumaalle vainajaa saattaessa, potilas oli ollut ensimmäisenä ja pelämmyt joutuvansa hautakuoppaan, kun kantohihna juuttui kiinni. Parantaja meni taas transsiin, ja siitä herättyä hän piti taas jalasta kiinni sekä kehotti tulemaan parin viikon kuluttua uudestaan ellei jalka ollut parantunut siihen mennessä. Parin viikon jälkeen potilas uusi käyntinsä ja tällä kertaa vaiva ”lohisi” permannolle ja hävisi.

Trulleista ja erikoisista paikannimistä, 41/167

- Kukas siellä teidän kulmilla trullina kulki?

Pranskan muori! Aijai! Semmosia teki, että juhannusyönä veteli lakanalla kastetta lakanaansa. Olen kuulut, että kasteen syötti elikoille. Laskiaisen vastaisena yönä kävi keritsemässä lampaita.

Noituutta yritti moni, 42/177

”reiru = asia, tavara, kompe”

Hevonen lakkasi syömästä ja riutui silmin nähden. Lopuöta tavattiin noita Kömpän Jumppu, joka viinaa saatuaan seuraavana aamuna meni talliin ja käveli tallin lattian kolme kertaa läpi koputellen. Sitten hän pyysi isäntää ottamaan keskilattialta laudan pois ja lattiasta plajastui liinasta tehty pussi, jossa oli kaikenlaista ”reirua”, luita, hiuksia, hiekkaa.

Tietäjä pani varkaan tunnustamaan, 43/193

Körttihäissä oli hääyön aikana morsiamen rahalahjat kadonneet. Paikkakunnalla oli Lurkku-nimen, ruotsia puhuva noita, joka viinapullon avulla sai syyllisen tulemaan taloon tunnustamaan, kun ei piinastaan muutoin päässyt eroon.

...

Lapualla oli Fossin Sanna, joka oli ollut esitsemän vuotta Amerikassa intiaanien parissa ja oppinut siellä heidän taitojaan. Sanna pystyi parantamaan ihottumia, kaatumatautia, hulluuttakin hän sai parannetuksi (pukätyksi).

Verenpitäjä, 44/190
Täällä eleli Topis, joka sai veren kiinni! Olen itse nähnyt, että se otti veren kiinni. Juoppo mäkitupalainen äijä löi renkiä puukolla, isku osui valtimoon, veri suihkusi. Lähdettiin hakemaan apuun Topiasta, joka vain totesi: Menkää vain, kyllä se on jo lakannut. Ja niin verenvuoto lakkasi, vaikka äijä ei itse tullutkaan paikalle.

Tietäjiä ja taikauskoa, 45/220

Hätämaan tietäjällä oli tapana varoittaa potilaitaan taakse katsomisesta. Jos katsoi taakseen, tuli kummat (paha paikka, tukala tilanne)

Joka taikoja uskoo, se niitä tarvitsee, 46/228
Mökin mies oli tahtonut lainata talosta hevosta lainaksi, mutta ei ollut saanut. Hevonen oli tyllut syömättömäksi, ja sen kaula oli ajettunut. Tämän jälkeen tuli toinen pyytäjä, ja sai hevosen lainaan, kun lupasi parantaa hevosen. Mltoilla eli ,altsoilla (maar ruoholl) mies oli hautonut hevosta, ja palautti sen terveenä. – On sillä pirulla valta, kun vain tietää sen asetussanat, mitä se muuta on kuin pirun tekoa, toteaa kertoja, ja jatkaa: Se joka korjasi oli Kaupin Juho ja se joka pilasi oli Jenttaalin Matti.
Voi hyvä isä minkälaista se on ollut!

Isä oli parantaja, 47/243
isä oli semmoinen, joka auttoi kun käsi meni sijoiltaan.

Tietäjiä ja parantajia, 48/294
-Kyllä kai ennen oli tietäjä?

Oli tietäjiä.

sammijo = pahus

Parannustemppuja tehdessä he selvittivät oliko tauti metsästä, hautuumaalta tai järvestä puuttunut. Apuna parannustoimessa käytettiin aineksia. Vetora-titäjä otti saunan kuumia kiviä paljain käsin korvoon.
Yölliset kirkkokäynnit saavat vain pahaa aikaan.

Vanhoja parannustaikoja, 49/323
Paavo-sedältä alkoi kivistää jalkoja, ja tunnettu poppamies tuli tarjoamaan apuaan ja lämmitti sauna. Hänen ei kuitenkaan sallitu lääkitsevän Pavon jalkoja, ja niin pitip popa lähteä pois, vaikka jotku kylän

tyttösistäkin olivat saunottaneet itseään sulhasen saamiseksi. Sitten talon tyär sai ankaran hammassäryn ja hänet houkuteltiin saamaan apua saman poppamiehen luo. Tyttö näki kun parantaja luki suoloihin loitsuaan ja valutti suolojen joukoon sylkeään. Sitten rohto annettiin tytölle sisäisesti nautittavaksi. Tähän tytön luonto ei pystynyt, vaan hän meni rohdon kanssa ulos ja viskasi suolat porstuan katolle. Seurauksena oli, että kolme vuorokautta hänen hampaitaa repi, niin ettei suu mennyt kiinni. Arveltiin pahan hengen suuttuneen, kun potilas ei ottanut lääkettään.

Suomen kansa muistelee
Suomen kansan murrekirja. Länsimurteet

Hillin muistelmia, 50/406
Kuuluisa tietäjä ja noita on ollut Makko-ukko. Hän säilytti puista tinasilmäistä taikaukkoa ullakolla. Kerran pojat olivat menneet ihmettelemään ukon taikaukkoa, kunnes talon tytär oli tullut kieltämää taikaukon koskettelun, koska kalassa oleva Makko saattaisi hukkua, jos nukkeen koskee. Kun ukko oli tullut järveltä, hän oli heti tiedustellut, kuka taikaukkoon ksoki, koska hän oli ollut vähällä hukkua. Kerran Makko-ukko tuli niittytöissä tosi kipeäksi ja muu väki lähti noutamaan hevosta. Kun avun hakijat pääsivät perille ukko oli jo kotona ja kertoi ohittaneensa joukon, vaikka he eivät olleet nähneet häntä.

Meku-Jussi, 51/ 407

Viimeisiä vanhan kansan näkijöitä ja tietäjiä Vihannissa oli Meku. Hän näki ihmisten vartijat, kirkonväen ja kuut menninkäiset. Mekulla oli toinen silmä ruskea ja toinen sininen, minkä vuoksi kansa arveli hänestä tulleen näkijän. Lisäksi jalat olivat eri paria. Mekun isä oli tietäjä. Meku osasi kiertää valkean eli tulen niin ettei se mennyt mihinkää. Taikomisillaan Meku oli ystävällinen kaikille, ja näki lähestyvän kuoleman.

Kirjassa kerrotaan myös Hätämaan tietäjästä, jota luonnehditaan parantajaksi, joka parani taikuudella ja loitsinnalla. Hätämaan tietäjällä oli kiinalainen käsitys sairaudesta, on hoidettava syytä, ei oiretta.

SYNTYLOITSUT, LUONTOMYTEEMI

LIITE 6

Lähteet: Haavio, Krohn, Okkonen, Siikala

Ihmisen ja maailman synty

Auringon H
Ihmisen /O/K
Kuun H
Linnunradan H
Maailman /H 179-215/ O
Neljän neidon / K
Synnytyselinten / K
Syntyjen K
Tähtien H
Väinämöisen synty /K

Eläinaiheisia syntyjä

Ampiaisen /O / K
Angervan ?
Etanan /O / K
Hammasmadon / O / K
Hauvin / K
Herhiläisen / K
Hevosen /O / K / H
Hiiren / K
Hirven /O / K
Hylkeen / O / K
Härän /K
Hämähäkin / K
Kaalimadon
Karhun (3)/O/K/H22-31
Kissan
Koiran
Korpin
Kyykäärmeen
Kärpän K
Kärpäsen K
Käärmeen (4) S 277/H412-417
Käärmeen ruumiinosien K
Lehmän K
Lumikon /K/H 48, 465-470
Lutikan K
Läävämadon
Maakäärmeen
Madon S/77
Mehiläisen K
Naurismadon
Peuran
Poron K
Pukin K
Pässin K
Päästäisen K
Sammakon
Sian
Sisiliskon
Suden
Tarhakäärmeen
Tijasen
Torakan K
Vaskikäärmeen K
Vesikäärmeen
Vesumen K

Tautien syntyjä

Ajoksen / K
Haavan
Horkan
Humalan
Kalman
Keison
Koin
Kolmen taudin K
Kuvun
Käärmeenpiston ?
Maahisen
Niukahduksen
Paiseen
Pistoksen (4)
Raanin
Riiden
Rikkeitten
Rupien
Ruton
Siikasen
Struuman (kaulakuvun)
Tautien
Verenpidätyksen (H)
Yhdeksän taudin H, S
Yskän ?
Ähkyn

Luonnonilmiöiden syntyjä

Hongan K
Jään
Kanervan ?
Katajan K
Kiven (3)
Koivun
Kurimuksen K
Lepän K
Meden H
Mesitammen K
Männyn K
Pajun K
Pakkasen (3)
Petäjän K
Pihlajan K
Puiden
Raudan (4)
Tammen
Tulen (4)
Tuohen K
Tuomen K
Tuulen
Veden
Ängelvän ?

Kulttuurisia syntyjä

Kanteleen (O)
Keräjäin?
Kulttuurin H
Lain K
Liinan
Loitsun K
Löylyn
Noidan Nuolien
Nuottamiehen K
Oluen
Ongen
Pyssyn
Ruosteen
Sanasepän K
Sanojen
Suolan
Verkon
Tervan
Teräaseiden K
Vahatuohuksen K
Vasken
Veitsen
Veneen
Viinan
Virren K
Voiteen

USKOMUSSANOJEN TIEDUSTELU

LIITE 7

Toivo Kaukoranta Sanastonkerääjän apuneuvoja 3
Tärkeimpiä uskomuksellisia sanoja koskeva tiedustelu Hki 1930

arne
aarneenhauta
aarnehauta
aarni
aarnihauta
aarnio
aarniometsä
aarnionvalkea
aarniopuu
aarniovalkea
aarnu
aarre
aarrehauta
aave
aavinko
aavis
aavistaa
ajakka
ajasteri
ajatar
ajattaro
aljokuusi
aljopuu
arpa
arpaheinä
asukoinen
einustaa
enne
ennustaa”.
haahmo
haamio
haamo
haamu
haarni
hahmo
hahmu
haltia
hanskyyriäinen
hapsenkatkiainen l.- kakkiainen (haapsainen)
hatsi
hattara
helaavalkea
helavalkea
helkavalkea
hellaavalkea, -valkia, -valkee
hengittää
henki
henkittää
henkiä
Herkele
hiidenharja
hiidenhauta
hiidenkirnu
hiidenkiuvas
hiidenkivi
hiidenpesä
hiidenväki
hiisi
Hiisi
hippa
hittara
hittavainen
hitto
Hitto
hiusmarto
Horna
horna
horros
hosmansolmu
huu
huunpurema
häksätä
ikiliera
ikitiera
ikutiera
inttarat
istarat
isänen
jappana
jatuli
jatulintarha
Jeekeli
Jeeveli
Juupeli
jäppi
jäppäläinen
jäppänä
jätti
jättiläinen
jättiläs
kaarneenkivi
kaava
kaavailla
kaavastella
kaave
kaavehtia
kaavis
kakkia
kakkiainen
kalava
kaleva,
kalevankakku
kalevanmiekka
kalevanpelto
kalevanpoika
kalevanpojan hiukset
kalevantuli
kalevanvalkea
kallas
kalma
kalmalainen
kalmanhiki
kalmankattila
kalmankohtu
kalmannos
kalmantuhka
kalmisto
kanttarat
karilainen
karilas
karsikko
kehno
Kehno
keijakainen
keijo

keijolainen
keijonen
keijukainen
keijulainen
keijunen
keijunkainen
keito
keitolainen
keitonen
keitunen
kekkeri, kekkerit
kekri
kekritär
kekriätär
keri
keyri
kihlakuusi
kiikka0
kiljo
kilka
Kilka
kilo
Kilo
kirki
koirankuonokkaat
koirankuonolaiset
koirankuontolaiset
koljaa
koljalainen
koljas
koljo
koljolaisen peukalo
Komehtia
komsunketo
Korata
korpinkivi
kouki
kouko
kouni
kouvo
krakla
kratti
kuihkamo
kuikkana
kuippana
kuittola
kuitua
kumma
kumme
kummitella
kummitus kummitos
kumuri, kumuri = ”pilvi”?
kurk(o)onen?
kurki (pahakurki)
kurkko
kurko
Kurkonen
kuunpurema
kyyni
kyö
kyöpeli
kyöpelikki
kyöpelinlinna
kyöpelinruoka
Kyöpelinvuori
käitös
käkri
käsönen
käyry
kääpiö
kääriäinen
käärmeenkäräjäkivi
könnös
köntös
körri
körriäinen
körrä
köynnös
köynös
köyri
köyrinhönttänä
köyriruis
köyritär
köyriätär
köyry
köyryruis
kööpeli
Kööpelinvuori
langeta loveen
Lausia
leijukkainen
lempari
Lempari
lemperi
Lemperi
lempo
Lempo
lempoo
liekiö
liekkiö
liekkiöinen
liekkiöinen
linnunkotolainen
lintukotolainen
Loihtia
Loitsia
lumme
Lumota
luode
luote
lupii
lupio
Luusia
luvis
läyseet
maahi
maahiainen
maahide
maahinen
maahinen
maahisto (maahistorupi)
maahite
maahiteinen
maanvihat
mahna
maisto
mana
manala
mara
marras
marraskesi
marraskettu
marraskivi
marraspuoli
marrastaa
marrastaminen
marre
marta
martaus
martio
martioin
marto
menninkäinen
metelinvaara
metelinväki
metsännenä
molekki

munkkilaiset
muukkilaiset
myrnysmies
myrrysmies
männinkäinen
Märri
mönningäinen
mönninkäinen
Mörkö
Mörri
möyrymies
noita
Noitua
olla haltioissa
onnipussi
ortajainen
osma
osmankäämi
osmansolmu
osmo
paara
pahahenki
pahakurki
pahalainen
Paholinen
pahulainen
pahus
pahuus
painaja
painajainen
para
paranoksennus
paranpaska
paranvoi
peijaat
peijaiset
peijakas
peijakas
peijalainen
peijas
peikko
peiko
penkele
pentale
pentele
penttana
pentula
perhana
perkale
perkele
perkules
pernahka
perttana
peteli,
peukaloinen
piessa
pihkapää,
piru
pirulainen
pitkäinen
pitkäsien tuli
pitämyspuut
polo
poloinen
pookata
poppa
pouvari
povari
povata
puunpurema,
puvata
Päivänkämmen
Pökö
Pöppö
Pöpö
pörö
raappoa kokkoa
rahko
rammikko
raukka
rauna
rauni
reuskopitkäinen
riihirenkku
riihitonttu
riihiäijä
ropa
rota
rotaimo
rotalanta
rotimo
roto
ruija r-nvalkea, turja revontulilla
rukka
rukotiivosta
rukotivosta
rulja
rulli
runkoteivaasta
rurja
rutimo
rutja
tihulainen
timanteri
tontti
tonttu
trulli
tuonela
tuonenkoira
tuonentoukka
tuoni
turila
turilas
turja
turka
turkanen
turkka
tursas
turso
tuustaa
ukko

LIITTEET

Liitteissä esiintyvien taulukoiden lähteenä on tutkimuksessa käyttämäni alkuperäisaineisto vuosilta 1754–1800 (mikäli toisin ei mainita). Aineisto kattaa niin hovioikeuden kuin alioikeuden tiedot tapauksista aineiston säilyvyyden mukaan. Henkilöiden sosiaalinen status on ilmoitettu sen mukaan, miten se on merkitty lähteisiin (suluissa olevat henkilöt eivät saaneet tuomiota taikuuden harjoittamisesta).

Liite 1.

Lyhenteiden selitteet:
ta. = talonpoika, r. = renki, so. = sotilas, wg = täydennysmies (wargiernings-karlan), im. = irtolaismies, lo = loinen, ta.p. = talonpojan poika, to= torppari, to.p. = torpparin poika, ta.v. = talonpojan vaimo, so.v. = sotilaan vaimo, le. = leski, se. = seppä, in. = irtolaisnainen, re.v.= rengin vaimo, to.v. = torpparin vaimo, uud. =uudisasukas, uud.v. = uudisasukkaan vaimo, lo.p. = loisen poika, p = piika, ta.t. = talonpojan tytär

Dl = taaleri, Rdl= Riksdaler, Schl.= schilling, kk = kihlakunta, RO = raastuvanoikeus, korvaa X pvää = korvaa alioikeuden langettamat sakot X määrällä päiviä vesi-leipä vankeutta (useimmiten varojen puutteessa), korvaa X raippaa = korvaa sakkonsa raipparangaistuksella, esim. 9 paria raippaa.

Tuomio: Vastaajan ja osallisten tuomiot, ja jos jotain muuta, mainittu erikseen.

Lainkohta: Tuomion perusteena ollut lainkohta.

Syyte: Syyte mikä esitettiin oikeudessa ensimmäisessä syytelauselmassa.

Paikka: Taikuuden harjoittamisen paikka (epäilty/todistettu paikka). Niiden tapausten kohdalla, joissa oli useita taikuuden harjoittamispaikkoja, on laskennalliseen osuuteen mukaan otetut alleviivattu.

Syy: Teon syyksi on merkitty joko epäilty tai tunnustettu taikateon syy.
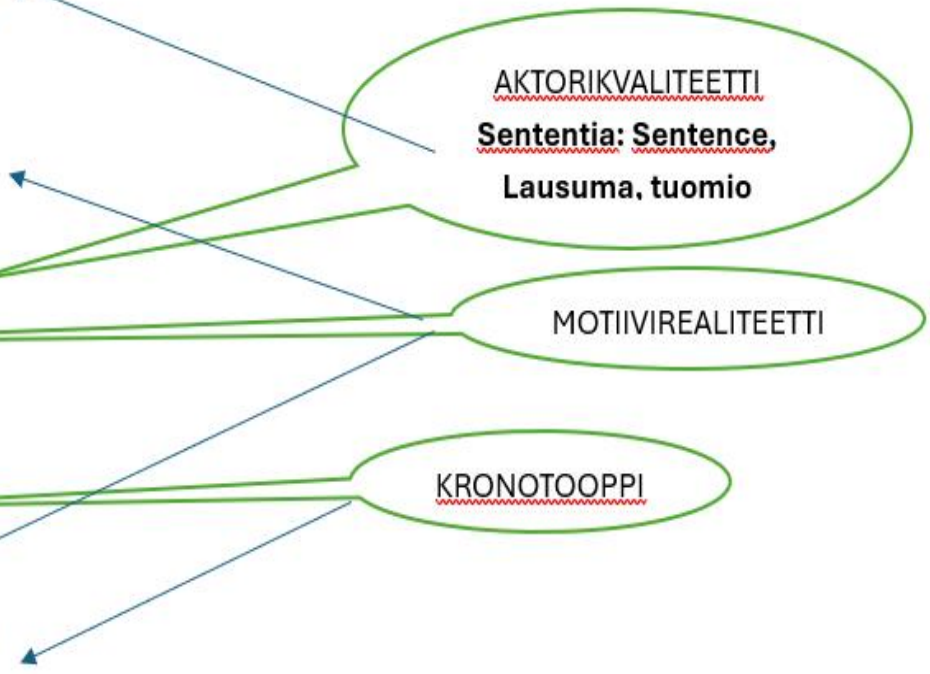
Taulukko järjestetty sen mukaan, miten tapaus on saanut ajallisesti alkunsa alioikeudessa. Mikäli alioikeuden aineistoa ei ole säilynyt, tapaukset on merkitty kronologisesti sekä tietojen osalta hovioikeuden aineiston mukaan.